Georgi D. STARDELOV

Кш 126

Инв. бр. 10 982

RAZVITOKOT NA ESTETIKATA KAJ JUGOSLOVENSKITE NARODI

/Od krajot na XVI vek do početokot na II svetska vojna/

S k o p j e, 1965

S O D R Ž I N A

I. P r e d g o v o r 1

II. Nekolku prethodni 12

III. Razvitokot na estetikata kaj Hrvatite od krajot na XVI vek do početokot na II svetska vojna

-Razvitokot na estetikata kaj Hrvatite vo dobata na renesansot-.....16

-Razvitokot na estetikata kaj Hrvatite po renesansot do početokot na XIX vek i Prerodbata.....36

-XIX vek,prvite početoci na estetikata kaj Hrvatite i nejziniot brz podem.....38

-Razvitokot na estetikata kaj Hrvatite vo XX vek-do početokot na II svetska vojna.....72

IV. Razvitokot na estetikata kaj Srbite od XVIII vek do početokot na II svetska vojna

-Razvitokot na estetikata kaj Srbite od sredinata na XVIII do sredinata na XIX vek.Prvite početoci na estetikata kaj Srbite,prosvetitelskiot vek i tendenciite za vleguvanje vo evropskata kultura..134

-Razvitokot na estetikata kaj Srbite od sredinata na XIX vek do početokot na XX vek.....162

Razvitokot na estetikata kaj Srbite od početokot na XX vek do početokot na II svetska vojna.....221

V. Razvitokot na estetikata kaj slovencite od sredinata na XVIII vek do početokot na II svetska vojna

-Prvite početoci na estetikata kaj Slovencite vo dobata na Prosvetitelstvoto.....320

-Razvitokot na estetikata kaj Slov ncite vo XIX vek.....324

-Razvitokot na estetikata kaj Slovencite od početokot na XX vek do početokot na II svetska vojna356

./.

V. Prolegomena za razvitokot na estetikata kaj Makedonscite.....411

VI. Estetikata vo polemikata megu jugoslovenskite marksisti pomegu dvete vojni.....441

N a p o m e n i

VII Естетиката кај југословенските народи од 1945 ~~година~~ до 1973 година.

P R E D G O V O R

Kakva smisla ima za nas minatoto, ili što e edno i isto: koja e smislata, vo što se sostoi smislata na našiot obid da go prosledime razvitokot na estetikata kaj jugoslovenskite narodi?

Glavnata i bi moželo da se reče osnovna ambicija na ovoj trud proizleze od pobudata da se pokaže deka vo oblasta na estetikata nie imame svoja istorija, t.e. deka, kako i vo drugite oblasti vo svetot na ideite taka i vo oblasta na estetikata, ne bi možele da imame svoja segašnina dokolku nemame svoe minato. Spored toa, sledenjeto, utvrduvanjeto, proučuvanjeto i konstituiranjeto na istorijata na estetikata kaj Jugoslovenite, nie ne go zamislivme, niti go ostvarivme taka što niz nego da go proučuvame minatoto zaradi samoto minato, tuku, obratno, niz prodirot vo minatoto nie se obidovme da gi utvrdime spoznavanjata za samata estetika nauka kakva što taa ni se podava denes, zašto kako što zabeležuva Hegel: "So studiranjeto istorijata na edna nauka se steknuva spoznavanje na samata nauka"[1], se obidovme, trgajki po dlabinite na našeto nasledstvo nego da go usvoime i aktualizirame. Ambicijata naša vo ovaa smisla može ušte da se odredi kako ili vozobnovuvanje (dokolku retko sme imale i do kade sme imale) na urnatite mostovi pomegu našite estetički svetovi, -ili kako sozdavanje na novi mostovi megu niv, niz koi, vsušnost, se ostvaruval procesot na razvitokot na različnite svetovi od estetičkite idei i spoznanija kaj jugoslovenskite narodi. So drugi zborovi, nie sakame so našiot trud da sozdademe, ili

barem da sozdademe prilog kon edna n a c i o n a l n a t r a d i c i j a vo razvitokot na estetikata kaj nas, koja za da ja učinivme egzistentna moravme da ja opredelime. Na toj način ja vključuvame vo istorijata; taa trae, a nie znaeme kade sme vo oblasta na razvitokot na estetikata denes, so što sme denes, zašto veke imame svoe včera, znaeme kade sme bile; od kade sme počnale. Vakvata edna nacionalna tradicija ke ovozmoži vo oblasta na estetikata da se osmislat site individualni obidi što se pravele vo nejzinite ramki, koi, na ovoj način, ja dobivaat svojata smisla i svojata polnota, sozdavajki so samoto toa istoriski kontinuitet. Se pokažuva togaš, tokmu znači vo istoriskiot kontekst na nabljudenieto i ispituvanjeto i tokmu niz nego deka desetici i desetici naši estetičarski deteli so svoite estetiški idei i poraki ne se nekoja slučajna i mehanička suma i nekoj slučajen ad suma ili mehanički suma sumarum, deka tie ne se ragale od sebe sanovolno i za sebe nevolno, tuku, sogledni vo svojata istoriska situacija i vo istoriskoto dviženje tie utvrduvaat megusebe edna nužna asocijabilnost, edna nužna povrzanost. Se pokažuva, imeno, deka istorijata ne e i ne može da bide nekoj slučajen sindžir na individualnosti i nastani koi naizmenično doagaat eden po drug, tuku, deka, obratno, istorijata im dava nužna vrska, osmisluvajki gi vo proces na eden misloven i ideen kontinuitet, povrzuvajki gi megu sebe, nadovrzuvajki gi eden na drug.

Se razbira, obidot da se sozdade edna naša nacionalna tradicija vo oblasta na estetikata ne e bez obektivni prečki:

Prvo: Vozmožno li e da se konstituira edna nacionalna tradicija vo ovaa oblast so ogled na toa što e etstetikata edna filozofska disciplina i so ogled na toa deka nejzinoto središte na ispituvanjeto e umetnosta nejziniot univerzalen entitet i

koja vo ovaa smisla kako i filozofijata, pretstavuva edna opšto svetska pojava i proces? Ili so drugi zborovi: vozmožno li e da stanuva zbor za a v t o h t o n i nacionalni belegi na edna estetika i na eden estetički sud?

Nie ne smetame deka e vozmožno da se utvrdi eden, na primer, estetički sud koj bi imal značenje samo za edna odredena nacionalna umetnost i koj bi bil, na toj način, nešto izdvoeno od opštata smisla i značenje, od univerzalnata smisla na umetnosta voopšto. Nie ne smetame deka bilo etstetskoto doživuvanje, bilo estetskoto čuvstvo bilo pak strukturata na samata psihologija na tvoreštvoto vo edna nacionalna umetnost može da bide nešto izdvoeno, nešto taka i tolku avtohtono što za nego da postoi nekoja posebna nacionalna estetika so svoi specifičen samo za nea estetički sistem, koj bi bil nešto sprotivno ili nešto nezavisno od estetikata i od umetnosta kako edna opšto svetska istoriska pojava i proces. Nie, so eden zbor, ne smetame deka e vozmožna edna nacionalna estetika, i ako smetame deka e vozmožno edna nacionalna tradicija vo oblasta na estetikata. Nešto poveke, kako veke beše konstatirano, nie ovaa nacionalna tradicija ja smetame popravo condito sine qua non na ponatamošniot razvitok na estetikata kaj nas, zašto samo vo istorijata, koja e segogaš i edna tradicija, individualnoto delo stanuva realno egzistentno i može da bide vistinski osmisleno vo kontekstot i vo tesna vrska so site duhovni nastojuvanja na edno odredeno vreme. Položuvajki gi osnovite na edna nacionalna tradicija vo oblasta na estetikata, nie denes poveke ne možeme da smetame deka so segašnoto vreme na estetikata počnuva i nejzinata istorija i deka sme vo nea sami, izolirani, bez tradicija. Naprotiv, taa nacionalna tradicija ne vrzuva za sebe, povrzuvajki ne vo edna

celina i nie sega sme ne samo so čuvstvuvanjeto, tuku i so spoznaeno uveruvanje deka se nadovrzuvame, deka prodolžuvame, a ne deka - odnovo započnuvame eden pat. Za nas nacionalnata tradicija sega dobiva edno radikalno novo značenje: taa ovozmožuva vrz osnova na site napori na minatoto vo ovaa oblast da se supsumira edno iskustvo koe edinstveno može da bide osnova za našite denešni novi patuvanja vo estetičkata sfera.

Ako, znači, ne smetame deka e vozmožna edna nacionalna estetika, kako što e nevozmožna, na primer, edna nacionalna psihologija, nie smetame deka e sekogaš ne samo nužna, tuku sekogaš i obektivno prisutna edna nacionalna tradicija niz koja se sogleduvaat tokmu site onie nacionalni belegi i specifičnosti na razvitokot i na umetnosta i na estetikata.

Vo ovaa smisla bi go istaknale samo sledniov fakt. Razvitokot na estetikata kaj našite narodi pokažuva deka niz koj razvitok ne možela da se izbega od specifičnite okolnosti na našata nacionalna tradicija vo ovaa oblast. Kako što pokažuvaat našite istoriski analizi, vo najčestite slučai, duri i kaj našite najznačajni i najistaknati estetičari, zabeležlivo e presudno i rešitelno vlijanie na evropskata estetička misla. Vrz primerot, na primer, na Franjo Marković nie zabeležuvme deka estetičkoto delo na ovoj, sekako eden od najznačajnite hrvatski estetičari, e seto nadahnato, inspirirano i pod najneposredno vlijanie na estetičkiot formalizam Herbartov i Cimermanov. Megjutoa, go istaknavme vednaš i ne samo kaj Franjo Marković, tuku kaj edna cela pleada naši estetičari, ona što nie go narekovme k o l e b a n j e megu, na primer, vo slučajot na Franjo Marković, da se zadržime samo na ovoj primer, negovata vehementna privrzanost kon estetičkiot formalizam i nemokta, taka ortodo-

ksno sfateniot formalizam da bide primenet vrz hrvatskata opšto kulturna i estetska situacija kon krajot na XIX i vo početokot na XX vek, poradi što nemu mu se naloži, ishoduvajki od specifičnite domašni kulturni okolnosti da go modificira svoeto estetičko delo, ili barem del od nego vo oblasta na negovata literaturna kritika, vo duhot na sfakjanjeto na hrvatskata Prerodba. Na toj način stanuva evidentno deka estetičkiot formalizam vo jugoslovenskata kulturna i duhovna, znači i estetska tradicija ima svoj sopstven beleg za koi veke stanuvaše kaj nas zbor[2].

Osven toa, so ogled na opšto prifateniot fakt za tesnata povrzanost na samiot estetski sud od karakterot na predmetot na negovoto ispituvanje - vo ovoj slučaj od umetnosta - moreme da zabeležime deka specifičniot karakter na našite estetički sudovi bil opredeluvan i zavisen od specifičniot karakter na umetnosta vrz koja se donesuvale estetičkite sudovi. Vo ovaa smisla postoi kaj nas soodveten paralelizam na estetičkiot sud i umetničkiot čin. Duri i vo slučaite, koi ne se retki, koga samata estetika postoi nezavisno od sušnosta i karakterot na umetnosta, tamu imame sekogaš, kako veke rekovme, edno kolebanje megu celosnoto prifakanje osnovata na eden evropski estetički sistem i možnosta toj i takov vo svojot evropski obrazec da se usidri vo domašnata umetnička, znači kreativna i estetska situacija.

Vtoro: Ona što pretstavuva vtora prečka na utvrdu vanjeto na edna nacionalna tradicija vo oblasta na estetikata kaj nas toa e o t s u s t v o t o n a d u h o v n a p o v r z a n o s t na našiot estetički razvitok, što, potoa pretstavuva

vozmožna prečka za edna nacionalna tradicija zošto nie vo ovaa oblast, kako megu drugoto, i vo drugite oblasti na filozofijata, nemame nitu sme izgraduvale s v o j s o p s t v e n k o n t i n u i t e t. Imeno, kaj nas ne bilo voobičaeno da se vospostavuva dialog, popravo kaj nas, vo ovaa smisla, nikoj so nikogo ne razgovaral, nikoj na nikogo ne se nadovrzuval, nikoj na nikogo kritički ne se osvrnuval.

Tokmu zatoa postoenjeto na našite raznovidni estetički svetovi vo razvitokot na jugoslovenskata estetika i se pričinuva kako postoenje na cikličkі, na zatvoreni krugovi bez tangenti, bez preseci, bez spojnici. Polemiki, se razbira, bile kako ke se vidi od našata istoriska analiza, i ako sosem, sosem retko i toa isključivo vo ramkite na edno isto vreme i iskulučivo megu negovite sovremenici. Otsustvoto na vakvoto megusebno nadovrzuvanje, koj, na primer, grčkata filozofija i ja čini taka edinstvena i konzenkventna, ovozmožuvajki eden kontinuitet, edna postapnost, edna pretopenost na pogledite, dovolno e za separatnoto postoenje na mnogu estetički idei i pogledi, za nivnata izoliranost, za nivnata istoriska nepovrzanost za vozmožnosta da se sozdade edna nacionalna tradicija. Otsustvoto na toj kontinuitet ke dovede do nepoznavanjeto na svoeto sopstveno iskustvo. Taka, na primer, dr. Stevan Pavlović vo 1895 godina, edno stoletie po Dositej i srede desetici nošne značajni iminja vo oblasta na srpskata estetika, ke napiše deka negovoto delo "Estetika ili nauka o lepoti za škole i narod" e prva sistematski izložena estetika kaj Srbite.[3]

Nam ni se podava, po veke utvrdeniot fakt na otsustvo na kontinuitet vo ovaa oblast, jugoslovenskata estetika kako platforma vrz koja, postojat nezavisno eden od drug, oddelni i mnogubrojni estetičarski deateli, ili mnogubrojni ili nezavisni edna od druga estetički idei i sistemi koi nepovrzani edni so drugi ne značat mnogu dokolku ne možat da se procenat i sogledaat vo edna edinstvena istoriska celina.

Vakvata estetska situacija, megutoa, vo našata nacionalna tradicija ne zboruva, po naše mislenje, protiv nea, tuku za nea, a tuku vo nejzin prilog. Zašto stavajki gi sive ovie izolirani i nezavisni eden od drug idei i sistemi vo edno edinstveno istoriško korito tie ne se nadavaat kako nešto što nekogaš postoelo i potem isčeznalo vo nevrat i izumrelo, tuku kako trajno prisutno iskustvo čie proučuvanje od stanovišteto na istorijata na estetikata pretstavuva proučuvanje, spoznavanje i zbogatuvanje na samata estetika, zašto, kako veke zabeležavme, proučuvanje na istorijata na edna nauka, pretstavuva položuvanje temel na tradicijata na taa nauka i proučuvanje na samata ta nauka.

Trgnuvajki od gledištето na našiot estetičar Pavao Vuk-Pavlović[4], za mnozinstvoto svetovi vo svetot na estetikata, nie, protiv prigovorot za utvrduvanje na edna nacionalna tradicija vo oblasta na estetikata i izoliranosta na odnosnite estetičari i nivnite estetički idei i sistemi vo razvitokot na našata estetika, go sprotivstavuvame svoeto gledište deka kolku i da ni se pričinuvaat oddelnite estetičari i oddelnite estetički idei kako slučajna pojava, tie, se sepak, eden nužen proces. Nešto poveke, tie se izraz na svoeto vreme. Sekoj estetički svet, e,

znači usidren vo svoeto vreme, toj e, ponatamu, epohalno i socijalno obusloven, obusloven od svojata epoha i od svoeto vreme i od negovata ograničenost.

Utvrduvajki go ona što veke go utvrdivme, nie ne možeme a da ne zabeležime deka dvata suštestveni prigovori protiv možnosta za konstituiranje na edna nacionalna tradicija vo oblasta na estetikata kaj jugoslovenskite narodi, vsušnost, pretstavuvaat dva od fundamentalnite, od suštestvenite belegi na našata nacionalna tradicija vo ovaa oblast.

A eve ušte eden tret ne pomalku suštestven beleg.

Ako sakame da si go objasnime faktot što do početokot na XX vek našata estetika bila poveke estetička propedeftika otkolku sistematski izložena estetika, morame da se svrtime kon duhovnite i opšto kulturnite okolnosti vo koi, egzistirale našite narodi i nivnite kulturi. Imeno, estetikata i razvitokot na estetičkite meditacii baraat edna počva vrz koja silno e razviena i rascvetana umetnosta. Tokmu i trgnuvajki od ovoj fakt i može da se objasni našata estetička propedeftičnost, odnosno zaostanuvanjeto, i zadocnuvanjeto na estetikata. I ako mnozinstvoto od našite estetičari bile izvorno upateni vo sostojbata na evropskata estetička misla na svoeto vreme: od Kant, preku Krug do Herbart, Cimerman Lips, Kroče itn., tie, megutoa, niz svoite trudovi morale da gi pra podredat svoite estetički idei na našiot opštokulturen, duhoven i posebno umetnički razvitok. Vo ovaa smisla ona što se zbidnuvaše vo estetikata na ostanatite jugoslovenski narodi, toa istoto možeme da go sogledame i vo povoeniot razvitok na estetikata vo Makedonija.

Da gi zememe, na primer, nekoi estetički misli na Kosta Racin megu dvete vojni vo vrska so smislata na socijalnata literatura, kako i estetičkite pogledi na Dimitar Mitrev so koj i započnuva povoeniot razvitok na estetikata kaj nas, Toa se sfakanja koi ne proizleguvaat od eden odreden estetički sistem, nitu pak takov tie konstituiraat: estetikata ne e niven intimen boravok. Tie se vo nea, odelno vo slučajot na Dimitar Mitrev, zašto ne možat bez nea i zašto navleguvanjeto vo suštinata na umetničkiot fenomen i negovata valorizacija e nevozmožna bez edna opredelena estetska pozicija. Dolgo vreme edinstven literaturen kritičar vo povoenata makedonska literatura toj bil i edinstven estetičar vo nea, zašto toj e nositel ne samo na literaturnata kritika, tuku i na umetničkata kritika voopšto. Ne e zatoa ništo čudno zošto toj vo svojata prva faza se zanimava ne samo so literaturnata kritika, tuku i so teatarska, a po nekogaš i so likovna kritika, ili, so eden zbor, voopšto so estetskoto sogleduvanje i vrednuvanje na celokupnata naša umetnost. Samiot fakt pak što podocnežniot brz i mošne buen razvitok na estetikata kaj nas od peesette godini navamu, što najde osoben izraz vo deloto na Mito Hadži Vasilev "Odraz - izraz", edna od značajnite estetički raspravi vo povoenata jugoslovenska estetika, zboruva i za toa deka estetikata ne podrazbira samo razviena umetnost, tuku i silno razviena umetnička kritika, što popravo go karakterizira ova vreme za koe stanuva zbor.

Duri sme na ova, bi sme sakale da istakneme uštе eden mošne samosvoen beleg na značata nacionalna tradicija vo oblasta na estetikata koj e tesno povrzan so slučajot vo povoenata makedonska estetika. Imeno:

Literaturnata kritika imala vo razvitokot na estetikata kaj jugoslovenskite narodi svoe povlasteno mesto vo hierarhijata na umetničkite kritiki. Duri bi mošelo da se reče dek od nea i vo nea se rodila samata naša estetika, poradi što vo svojata podocnežna tvorečka evolucija, literaturnata kritika stoela sekogaš i nad estetikata i nad estetičarite, tradicija koja e karakteristična i do den denes. Ne e rečk slučaj važni estetički dela da bidat preporačuvani vo predgovori napišani od literaturnata kritika, kako na primer, predgovorite na Bogdan Popović ili Aleksandar Vuić, za estetičkite dela na Milutin Borisavljević i Gorge Angelić.

Interesno e da se ispitat motivite na ovaa povlastenost na našta literaturna kritika.

Dolgo, rečisi so vekovi, traela kaj nas dominacijata na literaturnata kritika nad site ostanati kritiki. Nešto poveke, dolgo vreme literaturnite kritičari bile meritorni faktori ne samo na svojata oblast, za oblasta na literaturata, tuku i za ostanatite umetnosti, a naročno likovnite, dodeka teatarot i do den denes ne e otrgnat od isključivo nejzinata dominantnost. Za što se raboti?

Se raboti najprvin za toa deka umetnosta na literaturata ima najgolemi i najdlaboki tradicii vo razvitokot na jugoslovenskata umetnost, deka ostanatite umetnosti se diferenciruat duri kon krajot na XIX i početokot na XX vek, deka dolgo vreme poetskata umetnost, na primer, kon krajot na XVIII i do sredinata na XIX vek bila edinstvena umetnost i deka isključivo vrz nejzina analiza se deducirani site estetički pogledi na našite stetičari. Ovaa konstatacija ne naveduva na zaključok deka estetikata

niz svojata istoriska geneza kaj nas, a i voopšto, bila najčesto prirasnuvana do naukata, do teorijata samo na eden rod od umetnosta preku koja taa gi tretirala, pokraj oddelnite i poedinečnite problemi, i opštite problemi na estetikata: suštinata na umetnosta, prirodata ubavoto, na umetničkoto sozdavanje, problemot na estetičkite modifikacii itn. Zašto: poedinečnite vidovi na umetnosta ne se razvivale ramnomerno niz istorijata. Da se zadržime samo vrz primerot na Aristotelovata "Poetika" i na "Traktatot za slikarstvoto" na Leonardo. Dodeka Aristotel, preku tretiranjeto na suštinata na poetskata umetnost, postavuvaše i davaše svoi rešenija za opšto estetskite problemi, kakvi što, se na primer, sfakjanjeto na umetnosta kako mimezis problemot na katarzata, na vistinitosta i verojatnosta vo umetnosta itn. dotogaš Leonardo, preku eksplikaciite za suštinata na slikarstvoto gi opfakaše i naj opštite prašanja na estetikata, kakvi što se, na primer, tretiranjeto na umetnosta kako odraz na prirodata, čovekot i negovata duša, za edinstvoto na predmetot so slikata itn. Denes vo ovaa smisla e tipičen, primerot na Herbert Rid.

Ovoj fakt ovozmožuva da se dojde do soodvetni zaključoci i vo razvitokot na jugoslovenskata estetika, posebno vo početokot na XIX vek.

Estetikata, znači, morala da gi rešava sekogaš naj aktuelnite problemi na umetnosta i koj rod nejzin bil najmnogu razvien, za nego i preku nego se tretirale i samite najopšti problemi na estetikata. Taka, na primer, vo srpskata estetika toa stanuva evidentno posebno ako se zemat primerite na Vuk, preku Stojković, Šolarić, Došenović pa se do Ostružinski.

Bidejki seto ova vreme trae kako vreme na literaturata, prirodno e šo site estetički dedukcii se izveduvaat od nea. Nešto poveke. Ovoj fakt rešitelno vlijaeše na karakterot na našata estetika. Taka, na primer, dolgata, hipostatičkata prisutnost na literaturata vo našata estetika, na literaturata kako edinstvena podloga na samite estetički meditacii, ja obuslovi dominantnata racionalistička fundiranost na ovaa estetika. Toa e nesomneno eden avtohtonen beleg na našata nacionalna tradicija vo oblasta na estetikata.

Spored sevo dosega rečeno, našiov trud ne gi prifaka prigovorite protiv možnostite za konstituiranje na edna nacionalna tradicija vo oblasta na estetikata kaj jugoslovenskite narodi. Naprotiv, istoriskata geneza što ja prosledivme ne uveruva tokmu vo obratnoto: deka taa nacionalna tradicija e nesoborliv fakt i važen i biten uslov za ponatamošniot razvitok i napredok na našata estetička misla.

Nekolku prethodni uvodni napomeni

1. Razvitokot na estetikata kaj jugoslovenskite narodi nie ne go prosledivme kako što toa go napravi dr. Alma Sodnikova vo svojata istorija na svetskata estetika pod naslov "Zgodovinski razvoj estetskih problemov"[5] po postojnite estetički sistemi, svrstuvajki gi oddelnite estetičari vo eden edinstven smer nezavisno od toa koga vremenski se pojavile. Nie ja pretpostavivme vremenskata hronologija, no pritoa isključivo merilo pri hronološkiot raspored ni posluži godinata na objavenoto estetičko delo ili rasprava, a ne godinata na raganjeto na oddelnite avtori. So ogled na ovoj fakt nie go započnavme

prosleduvanjeto na istoriskata geneza na estetikata kaj jugoslovenskite narodi so hrvatskata estetika, bidejki vo dobata na Renesansot imame pojava na estetički raspravi i dela samo kaj Hrvatite.

2. Vo želba da vospostavime kontinuitet vo razvitokot na estetikata kaj nas, nie se zadržuvame oddelno na sekoe odredeno i završeno vremensko razdoblje i ne samo togaš koga vo nego imalo pojava i razvitok na estetikata, tuku i togaš koga takov razvitok otsustvuvala, davajki gi, pritoa, pričinite za prekinuvanjeto na kontinuitetot. Ispituvajki gi i sogleduvajki gi na toj način site bilo istorisko-opštestveno, bilo ekonomsko-politički ili pak bilo opštokulturni i duhovni uslovi koi onevozmožuvaa kakov-gode razvoj na estetičkata misla i estetikata voopšto, nie se obidovme da utvrdime edna opšta slika na razvitokot na estetikata kaj jugoslovenskite narodi, t.e. da go sogledame toj razvitok celosno, što znači duri i togaš koga ne postoel nikakov razvitok, vospostavuvajki na toj način kontinuitet niz diskontinuitetot, toj tipičen beleg na našiot duhoven i opštokulturen razvitok.

3. Nie ne ja pretpočitavme vo sledenjeto na istoriskiot razvitok na estetikata kaj jugoslovenskite narodi taka narečenata filološko-biografska metoda. Zatoa niz našiot istoriski presek otsustvuvaat bilo kakvi biografski i genealoški podatoci za našite estetičari. Našata ambicija beše skoncentrirana samo na toa da gi prosledime estetičkite problemi i idei poradi što ovoj istoriski pregled e poveke upaten kon razvitokot na tie estetički problemi, a pomalku kon razvitokot na samite ličnosti na našite estetičari. Otade, iako nie ne go koncepiravme razvitokot na našata estetika niz utvrdenite sistemateski podračja

od razvitokot na svetskata estetika, tuku preku neposrednite idei na samite avtori, nie, sepak, se čini, ostvarivme takva istoriska evolucija na jugoslovenskata estetika koja e pred sé i prevashodno evolucija na samite estetički problemi.

4. Za vaka zamislenata istorija na jugoslovenskata etsteika, nie, znači, gi presmetavme za irelevantni samite biografski podatoci,t.e. presleduvanjeto na poedinečnite uslovi vo razvitokot na sekoj avtor, a posebno gi naglasivme opštite istoriski, opštestveni, ekonomski, duhovni i opšto kulturni uslovi vo koi živeelo edno razdoblje od razvitokot na estetikata kaj nas. Toa go storivme tokmu zatoa što, po naše mislenje, site istorii na estetikata kaj graganskite estetičari, bilo kaj R.Cimerman, bilo kaj B.Bozanket, bilo kaj B.Kroče ili kaj našiot estetičar A.Sodnik, ne uspeaa da ja sogledat sušnosta na raganjeto i razvitokot na estetikata, zašto ne soumeea da ja situiraat samata estetska misla vo celokupniot proces na istorijata, zašto samite estetički idei gi nabljuduvaa i ispituvaa isključivo imanentno i izdvoeno od materijalnata i opštoduhovnata osnova na edna opštestvena stvarnost, zašto ne ishoduvaa od materijalističkoto sfakanje na istoriskite procesi. Na toj način ostanuvaa konstantno nejasni nekoi od suštestvenite prašanja na estetikata: zošto vo opredelen period se raga ovaa, a ne onaa estetička koncepcija, zošto vo eden period imame razvitok vo drug paganje na estetičkata misla, zošto se menuvaat kriteriumite na estetičkata ocenka itn.

5. Vo našiot trud vo prvata faza na raganjeto na estetikata, na primer, raznovidnite poetiki i mošne obimno prisutnite filološki kritiki gi svrstivme vo razvitokot na naša

estetika,opredeluvajki gi kako prvi početoci,megutoa,so izgraduvanjeto na estetikata vo samostojna disciplina site estetički obidi niz oblasta na literaturnata i drugite umetnički kritiki, ne gi svrstivme.

6. Vo odnos na predmetot na isleduvanjeto na istoriskata geneza od razvitokot na estetikata ka jugoslovenskite narodi,nie se zadržavme na postojnite četiri nacionalni kulturni kruga kaj nas:hrvatskiot,srpskiot,slovenečkiot i makedonskiot.Vo ovaa smisla nie ja preferiravme nacionalnata pripadnost na odnosniot estetičar zaradi pogolema sistematičnost vo izlozuvanjeto na materijalot,megutoa,vo nekoi slučai, kako što e toa so primerot na Stanko Vraz ili Ognjeslav Utješanović Ostrožinski,ne ostanavme samo vrz nea,tuku vo takvite slučai go presmetavme za porelevantno toa vo koj nacionalen i kulturen krug e ostavreno negovoto deluvanje,t.e. kade i vo koja nacionalna i kulturna sredina negovoto delo bilo dejnost. Pa vo taa smisla od toa kade se ostvarilo deloto na odnosniot estetičar,vo koj nacionalen krug,tokmu od toa poprava vo zaviseše na koj krug i na koja ulturna sredina i stvarno mu pripaga odnosniot estetičar so svoeto estetičko delo.

7. Ne bi moželo,čineme,pri razgleduvanjeto i ocenuvanjeto na ovoj trud da ne se zeme predvid deka ovaa tema nad koja nie rabotivme e od onie temi koi nikogaš ne se završeni dokraj,koi nikogaš ne se seopfatni,dokrajčeni,za čij izbor može sekogaš da se reče:zošto ovoj,a zošto ne toj,ili zošto ne i toj? Toa deka niz našata tema ima i propušteni avtori,ili avtori koi,možebi,ne go zaslužuvaat vnimanieto na takva edna analiza,toa e veke,taka da se reče, vo prirodata na samata tema. Nie, se razbira,ambicija na definitivnost nemavme.Sakavme da dademe samo eden možen, a ne eden edinstven pregled na razvitokto na estetičkite idei kaj jugoslovenskite narodi,pregled koj n e završuva edna rabota, tuku koj doprva ja započnuva.Na idnata naša rabota, i ne samo naša,stoi zadačata ovoj veke utvrden istoriski,vo ovaa faza samo analaitički postaven pregled,sintetički da se oformuva i dooformuva.

RAZVITOKOT NA ESTETIKATA KAJ HRVATITE OD KRAJOT NA XVI VEK DO POČETOKOT NA II SVETOVNA VOJNA

- Razvitokot na estetikata kaj Hrvatite vo dobata na Renesansot.

Edna od specifičnite karakteristiki vo i na duhovniot razvitok na jugoslovenskite narodi e diskontinuitetot na toj razvitok. Toj diskontinuitet e obusloven od opštestveno-istoriskite i političko-ekonomskite uslovi niz koi trajalo nivnoto vekovno postoenje ovde na ova tlo na Balkanot kade so vekovi se sudirala istočnata i zapadnata civilizacija. Imeno, opkruženi so mokni sosedi, tie često ja gubele svojata nacionalna samostojnost i taka kako što potpadnuvale pod nivnata ekonomsko-politička dominacija, taka i vo svojot duhoven i opšto kulturen razvitok gi poprimale belegite na sosednite kulturi. Može zatoa da se reče deka stepenot i karakterot na kulturata jugoslovenskite narodi bil opredelen od toa pod koja duhovna dominacija bile tie: pod dominacijata na vizantiskata, italijanskata ili germanskata kulturna sfera. Vakvata nivna istoriska sudbina se odrazila na avtohtonosta na nivnata kultura i duhovna konstelacija, na nejzinata nacionalna samobitnost. Zatoa do kolku našite kulturni dejci sakale da bidat na nivoto na kulturite na eden od trite kulturni centri, do kolku sakale da se vključat vo smislata na tie kulturi, morale da sozdavaat na jazicite na vlijatelnata duhovna sfera pod koja tie egzistirale.

Počnuvajki od XV stoletie celiot del na Jadranskoto primorje potpadnal pod vlijanieto na Venecija, osven Dubrovnik koj uspea i pod natisokot na Turcite da ja sočuva

svojata samostojnost. Na toj način, so silata na ekonomsko-političkite okolnosti, seta Dalmacija beše pod vlijanie na italijanskata kultura i pismenost i site nejzini sinovi što se obidoa vo oblasta na filozofijata, literaturata, naturfilozofijata, politikata, naukata, ili estetikata, osven toa što pišuvaa na italijanski, gi odrazuvaa vo svoeto delo najosnovnite i najtipičnite problemi pred koi stoeše togaš kako italijanskata kultura, taka i nejzinata filozofija i umetnost. Vo taa smisla sé ona što na ovoj plan se zbivaše vo italijanskite kulturni centri, toa istoto se slučuvaše kako vo Dubrovnik, koj relativno barem vo oblasta na literaturata sočuva pogolema samostojnost, taka i vo drugite kulturni dalmatinski centri.

Primerot na hrvatskite renesansni estetičari evidentno go pokažuvaat tokmu toa. No pred da pomineme na konkretnite avtori (da ja sogledame) opšto-kulturnata i estetskata situacija na ova doba

Vo Renesansot[1] kako što e poznato, Platon[2] stana opsesija na intelektualna Italija. Seta ovaa mediteranska zemja se rasplamte od Platonovata misla i duh. I ne samo Italija. Rečisi od cel svet doaǵaa luge upateni vo filozofijata i umetnosta vo Italija a posebno vo Firenca da go čujat golemiot i pasioniran poznavač na Platona, Marsilijo Fičino.

Megutoa, dolžni sme vednaš da predupredime deka interpretaciite na Platonovata filozofija vo Platonovite akademii od ova doba, kako e toa često istaknuvano, bea čestopati daleku od izvorniot, avtentičniot Platon. Nešto poveke. Bi moželo da se reče deka ovie interpretacii mu dadoa svoj samosvoen akcent i svoja samostojna boja na avtentičniot Platon, koja vo istorijata na filozofijata e poznata kako neoplatonizam, t.e.

edna odelna varijanta na Platon modificirana vo plotinizmot.

Možeme zatoa, vrz osnova na ova što dosega go konstatiravme, da zaključime deka seta renesansna kultura vo Italija živee pod dominacijata na Platonovata filozofija i koga govorime za nea, govoreime, vsušnost, za neoplatonizmot vo estetikata. No so ovoj zaključok ne bi smeele da gi ispuštime i ovie tipični postulati na estetskata situacija na ova vreme:

a) Renesansata vis-a-vis na sredniot vek sozdade kult kon prirodata i kult kon čovekot vo prirodata. Čovekot stana vrv na se što e sozdadeno na zemjata;

b) Renesansata vis-a-vis na sredniot vek sozdade kult kon ubavinata. "Ako lugeto, veli Franjo Jelašik[2], na sekoj čekor se sretnuvaa so ubavinata zarem ima nešto po prirodno tuku da se najde pred prašanjeto: što e ubavinata i vo što se sostoi taa?";

c)Ova doba, dobata na Renesansot, ne stoi mimetički samo vo odnos na filozofijata, posebno vo odnos na Platon, a pokasno, kako kaj Franjo Petrič, i vo odnos na Aristotel, kako ke vidime. Renesansot vo ovaa smisla znaši preporod i na site ostanati antički dela, a zaedno so niv i na seta antička umetnost. Imitacijata zatoa stanuva bitna dimenzija na seta kultura na ova doba. No ona što suštinski podležeše na imitacijata toa beše pred se formata. Imitirajki ja nea renesansot smetaše deka seta ubavina se sostoi vo formata od kadešto i dojdoa so svojata dominacija na razgledvanje pred estetičkata misla pred se formalnite estetički modifikacii, vo prv red simetrijata i proporcijata;

d) Toa što nadvorešnata forma stana dominanten

i osnoven beleg na sekoj estetski fenomen, toa dovede do situacijaа ženata i ženskata ubavina posebno da bide centar na site razgovori za ubavinata, pri što taa se izdigna kako najmeritoren estetski arbiter.

Se ova što se zbidnuvaše na kulturen plan vo Italija vo ovaa doba, kako što veke zabeležuvame, seto toa se zbidnuvaše i vo našiot Dubrovnik, koj poradi poznatite istoriski okolnosti beše siot svrten kon Italija. Franjo Jelašik[3] dava podatoci od koi se gleda deka analogno na platonovite akademii vo Italija, proučuenite dubrovnički familii vo ova vreme. Tudiš, Držik, Pelgrinović, Gučetik, Monaldi i dr. zaedno so tri po svojata ubavina pročueni ženi. Cvijeta Zuzorić, Julija Gunić, i Laura Botiferi, obrazuvaa svoe literaturno društvo koe go narekoa "Academija dei concordi". Vo ova društvo glavno se rasprava za umetnosta, no posebno za literaturata koja bila opsesivno prisutna vo životot na Dubrovčanite. Vo ovaa smisla, Franjo Apendiš veli deka "Ljubovta sprema literaturata tolku se usadila vo Dubrovnik što vo ovaa doba sekoja familija imala po eden, a nekoi duri i po poveke pisateli"[4].

Vo takvata duhovna situacija i vo vakvata kulturna sredina se ragaat i sozdavaat našite prvi renesansni estetičari Dubrovačkite misliteli Nikola Vito Gučetić, Miho Monaldi i Franjo Petrić.

NIKOLA GUČETIK

"Prvata Hrvatska estetika" kako Albert Haler[5] go narečuva traktatot na Nikola Vito Gučetik "Dijalog na ubavinata", a što znači i prva južnoslovenska (kaj 149 slovenskite narodi) estetika, gi odrazuva site najsuštestveni renesansni estetski sfakanja.

Glavnoto delo od oblasta na estetikata na Nikola Vito Gučetik "Dialogo della bellezza delto Antos sekondo la mente di Platone", napišano e na italijanski i po obrazec na Platonovite dela, vo dijaloška forma, no, so eden isklučok kojšto go naglasuva i samiot avtor: dialogot vo ova delo go vodat dve ženi nešto što go nema ni vo edno Platonovo delo, Niki Zuzorik, na koja i e posveteno deloto i Nada Gučetik.

Za Nikola Vito Gučetik dr. Mihajlo V. ~~Knežić~~ Vujić veli: "Gučetik ne gi vide sidovite na Padova i Bolonja, niti pak nekade zarad naukata odeše vo nekoi stranski zemji von Bastionot na Sv.Vlah: sé što znaeše go nauči kako samouk vo Dubrovnik..."

Za našiot prv estetičar ubavinata e ideja čij odblesok, čija, znači, pričina, e zemnata ubavina. Vo svojot prv dijalog toj poaga od veke klasičnite prašanja: dali ubavinata se sozdava so mislite, afektite, ili pak od samata ~~strmnisa~~ priroda. Toj distinguvira tri vida ubavini: ubavinata na dušata ili umot, ubavinata na teloto i ubavinata na glasot. Spored toa i vrz osnova na ovaa distinkcija, imame kaj nego trividno uživanje na ubavinata: so umot, so sluhot i so vidot ("Mente, vedero, udire"). Ostanatite setila (vkusot, mirizbata i dopirot), ne možat da bidat po Gučetik organi na ubavinata zašto se materijalni. Spored toa vistinskata ubavina e ubavinata na umot koja ja sočinuva blesokot na dobrodetelite poradi što ubavinata za nego e nezamislima bez dobrinata kako što e i obratnoto: dobrinata proizleguva od ubavinata.

Ako setilnata ubavina e samo odblesok, senka na vistinskata ubavina, t.e na umskata ubavina, toa znači deka

kriteiumite na zemgata ubavina treba da bidat zemeni od ubavinata na umot, a toa ponatamu znači, vsušnost, deka odnosni te stvari se dotolku pou avi dotolku se podaleku od materijata, koja, sama posebe, e grda, Čučetik smeta, trgnuvajki od fatot što site lugje ja sakat dobrinata, odeka ovaa prirodna soŠojba ne bi biła vozmožna koga dobrinata ne bi bila vo isto vreme i ubav na, zašto, obratno, site ubavi stvari što čovek gi ljubi se toa tokmu zatoa što se i dobri. Od Otade, ubavinata i dobrinnata zaŠego se konžurentni kategorii i, zašto ako vo ubavoto ima zlo nie nikoğaš ne bi možele da go ljubime, pa analogno na toa - koga dobroto bi bilo grdo i site nie bi go izbegnuvale. Tokmu zatoa toj i go izveduva svojot kategoričen sud deka nema ubavina bez dobrina, deka nema dobrina bez ubavina.

Seta renesansna estetika, kako veke vidovme, ja izdigna do najvisokiot kult obavina na ženata. Ženata, ramnopravna na mažot, beše središte na site i vo site togašni razgovori za ubavinata, taa se izdigna ne samo kako merilo na ubavinata tuku kako nejzin najavtoriteten sudija. Razbirlivo e togaš zašto glavna dominantna tema (deloto na) na Ćučetik "Dijalog za ubavinata" e ubavinata na ženata. Odnosno ubavinata na Cvjeta Zuzorić. Vo ova smisla ima sosema pravo Albert Haler[8] koga "Dijalogot za ubavinata" na Nikola Ćučetik vsušnost go narečuva "Opis na ubavinata na Cvjijeta Zuzorić". Samiot Ćučetik pak vrz osnovata na opisot što taka municiozno go pravi na ubavinata na Cvjeta Zuzorić, gi istaknuva slednite estetski normi koi se uslov teloto čovekovo da bide ubavo: očite, po nego, moraat da bidat podjednakvo oddalečeni od nosot, a ušite od očite, nosot mora da bide golem koku tretina od dolžinata na liceto. Ušite moraat da pretstavuvaat polukrug taka što koga dvete bi bile spoeni

da ne bidat pogolemi od otvorenata usta.Sevo ova mora da bide tokmu taka,zašto e taka na liceto na Cvijeta Zuzoreiќ,a sé što e vrz Cvijeta Zuzoriќ - ubavo e.

Kako voopšto vo sfakanjata na estetikata na Renesansot, oddelno kaj Marsilio Fičino i negovoto delo "Komentari na Platonovata"Gozba" koe e osnovna inspiracija i na delata na Gučetiќ, a pokasno i na Monaldi,ljubovta i ubavinata imaat nešto zaedničko,i megusebno neddelivo,taka e i kaj Gučetik.I za nego ljubovta i ubavinata imaat nešto edinstveno vo sebe,zašto i dvete se stremat kob blagodarnost, kon bestetlesnost,kon gracija,kon vozvišenost.Bi trebalo sepak da se istakne deka Gučetiќ vo svoeto vtoro delo "Dialogo dell amore"[9], vospostavi distinkcija megu niv na toj način što dodeka ljubovta izrasnuva samo od dušata čovekova,ubavinata može da se sretne i vo projavuvanjata na prirodata.

Sive ovie i vakvi gledišta što gi izrazuva deloto na N.V. Gučetiќ,nešto poopširno,poonzekventno i positematizirano ke gi prosledime niz hrvatskiot vtor renesansen estetičar,kaj

MIHA MONALDI

Osven svoite pesni,koi se izdadeni pod naslov "Rime",osta natite dela na Monaldi se: "Compendio breve della metafisika","Dialogo dell'havere" i "Irene,overo della belleza".Site Monaldievi trudovi izdadeni se najprvin vo 1559,a povtorno 1604 vo Venecija.

Megutoa,negovoto najznačajno i za estetikata najrelevantno delo e poslednoto "Irene,overo della belleza",koe e napišano po obrazecot na Platonovata "Država" vo dijaloška forma i vo isto taka deset glavi i za koe hrvatskiot filozof i estetičar,Franjo Jelašiќ, odbrani doktrska disertacija pod naslov "Franjo Jelašik: Irena iliti o ljepoti",otpečatena vo Zagreb,1909-ta. Beše sretna okolnosta da se pišuva za ova delo,pokraj postojnata disertacija za nego,koja gi ista nuva site zagtaki i site protivrečnosti vo Monaldioviot traktat,taka što našata zadača beše napolno olesneta vo sekoj pogled.

Proizvolna pričina na celiot Monaldiev traktat za ubavinata se naogat vo sporot što za sušnosta na ubavinata go vodat Irena i Panfilo. Imeno, se nadenuva megu niv vo eden proleten dubro vački den razgovor koga niz prošetkata, [illegible] po obedot [illegible], zapiraat pod edno drvo, prekrasnata platana, na koe tie beskrajno mu se voshituvaat. Koga Panfilo ќe zabeleži deka platanata e prekrasno i blagorodno drvo, Irena go započnuva sporot megju niv so sledniot sud: da, veli taa, ubavo, no nekorisno, zašto negoviot plod ne donesuva nikaknva polza. Panfilo se naoga vo nedoumica. Zarem e nevozmožno da e taka kako što veli Irena, bidejki ako ubavoto ne se slaga so korisnoto toa znači deka ubavoto ne e vo vrska nitu so dobroto, zašto conditio sine quo non na ubavoto e tokmu dobroto: "a bono in bonum".

OVOJ spor megju Irena i megju Panfilo vednaš se prodolžuva i trae preku prašanjeto što e vsušnost ubavoto?

Našiot estetičar, niz dijalozite na Irena i Panfilo doaga do zaključok, deka za da se dade što-gode po-potpolna definicija na ubavoto mora najprvin da se utvrdat negovite dimenzii t.e. da se ispitat samite svojstva na stvarite, koi ne se ona što e ubavoto, no bez koi toa e nevozmožno. Toa se: redot (l'Ordine); golemata (la grandeza) i bojata (il colore)

Megjutoa toa e fakt, a toj fakt go utvrduvaat so-pesednicite na Monaldi, deka možeme da imame i ubavina na stvarite kade gi nema ovie tri svojstva, togaš što e ona vo onie stvari kade gi nema onie tri svojstva a sepak vo niv ima ubavina. Odgovorot što go dava Monaldi na ova prašanje e od krucialno značenje za negovata definicija na ubavoto. Po nego, ubavoto se sostoi vo preporcijata na delovite. Vonredno točno vo onaa smisla zabeležuva Franjo Ksaver Jelašić [11]: "vrz ovaa definicija se zasnovuva seta estetika na Monaldi". Vo vrska so učenjeto za ubavoto

kako proporcija na delovite, Monaldi razlikuva dva vida proporcii: matematička i realna. Vrz estetičkata anatomija na proporciite Monaldi doaga do novi postulati na ubavoto. Toj zabeležuva deka sekoja proporcija mora da e sostavena od najmalku tri člena i deka kako što e toa vo matematičkata proporcija prviot člen 2 e tolku pomal kolku središniot člen 4 od krajniot člen 6. Toa go prinuduva Monaldi da dojde do sudot od koj zaključuva deka matematičkata proporcija se sostoi vo ednakvosta koja doaga i go ima svojot početok vo "ednoto" (uno). Vrz osnova na seto ova Monaldi doaga do sledniot zaključok, vo prilog na negovata definicija za ubavoto "ako ubavinata se sostoi vo proporcijata na delovite, ako pak proporcijata se zasnovuva na ednakvosta, ako pak ednakvosta ja dobiva seta vrednost od "ednoto", ubavinata seta svoja vrednost ja dobiva od ovaa "edno" [12]. Na područjeto na realnata proporcija ovaa "edno" doaga do poln izraz. Definirajki ja realnata proporcija kako soodvetstvo na delovite i nivnata cel, Monaldi go dava ovoj primer: Edna kukja e ubava ako nejzinite delovi se vo proporcijata Ova pak proporcija ja dobiva seta svoja vrednost od "ednoto" a toa "edno" vo slučajot se kukata e nejziniot gospodar. Zatoa toa "edno" i ne e ništo drugo tuku samata cel na sekoja na koja i da bilo napravena rabota. Spored toa: ubavinata vo stvarite se sostoi vo proporcijaa na delovite, a proporciite ja prima seta svoja estetska vrednost od ova "edno" što e vo isto vreme i cel, no i pričinitel na stvarite. Odtade sosema logičkata dedukcija "ednoto" e vistinskoto ubavina koja na se dava ubavina, koja e najubava od se i sešto. [13]

Megutoa, ovaa analiza na ubavoto što ja dade Monaldi se najde pred edna protivrečnost. "ko ubavoto e proporcija na delovite, ako proporcijata ja dobila seta sila i seta ubavina

od ona "edno", što, vsušnost, znaši od apsolutniot duh, togaš ova "edno" ne može da bide ubavo zašto nema delovi.

Monaldi ja rešava ovaa protivrečnost so edno dijalektičko rešenie po koe ova "edno" ê, no vo isto vreme ne e samo "edno", toa e relativno edno, zašto, kako što toa go zabeležuva Monaldi, dušata sprema teloto e edno, no ne e edno i sprema umot, kako što umot sprema dušata e edno, no ne e edno sprema boga. Sevo ova go naveduva našiot renesansen estetičar do edna druga distinkcija na ubavinata po koja taa se deli na ednostavna ubavina i na sostavena ubavina, složena ubavina. Prvata ubavina ja naogame vo neživite ~~mužite~~, a vtorata vo živite bitija, zatoa složenata ibavina e vistinska i najgolema ta ubavina. Karakteristično za ednostavnata ubavina e toa deka taa se manifestira isključivo preku svetlinata, goleminata i bojata, elementi koi se prisutni i vo složenata ubavina, pradi što ednostavnata ubavina e samo pomošno sredstvo da se dojde do složenata ubavina. Isto taka ubavinata može ušte da se podeli na supstancijalna, ubavinata na umot i dušata, i akcidentalna, ubavinata vo koja dominira sdno edno od svojstvata na ednosostavnosta ubavina, bilo boja, bilo svetlinata itn. Vo ovaa smisla stvarite na složenata ubavina se ubavi po svojata forma, t.e. nivnata ubavina zavisi od oformuvanjeto na delovite, dodeka stvarite so ednostavnata ubavina se ubavi pred se po svojata materija. Sekame ovde da zabeležime deka našiot estetičar odnosot na formata i sodržinata na ubavinata go sfaka na toj način što tie se prelivaat edna vo druga so toa što za nego primordijalen e oblikot bidejki materijata e samo sredstvo da se projavi toj, [illegible]. Zatoa, složenata ubavina e pogolema bidejki nejzinoto bitno svojstvo e oblikovnosta.

Ako sega vo eden kvintesenten vid napravime edna hierarhija na ubavinata vo estetskiot sistem na Mi a Monaldi togaš bi rekle: postojat za nego četiri vida ubavini i toa:

1) Vistinskata, najgolemata ubavina e složenata ubavina na koja i se podredeni ostanatite tri, koi, vsušnost, pretstavuvaat nejzini podvidovi;

2) Potoa doaga geometriskata ubavina koja stoi megu složenata i aritmetičkata i koja se zasnovuva vrz oblikovnosta na geometriskite figuri. Nejzinoto fundimentalno svojstvo e goleminata;

3) Megu geometriskata i ednostavnata ubavina stoi aritmetičkata u avina koja se sostoi vo redot, a može da bide ili slučajna ili substancijalna;

4) Ednostavnata ubavina se zasnovuva na bojata i e akcidetalna.

Zaednički prinpcip na site ovie ubavini e toj što site tie se raznovuvaat vrz proporcijata, zašto kako toa go zabeležuva Franjo Jelašik[14], osnovata na Monaldoviot estetički traktat se sostoi vo toa da dokaže deka proporcijata e osnova na sekoja ubavina.

Analogno na svojata estetska hierarhija na ubavinata, koja ja dade Monaldi, a koja ja izložive, avtorot potoa go locira podračjeto na ubavinata. Složenata ubavina se naoga vo podračjeto na umskiot svet ("Il mondo intelletuale") a ednostavnata ubavina se naoga vo pod ačjeto na setilniot svet ("il mondo sensibile"). Intelegibilnata sfera se deli na dve: na um i duša. Vo dušata se završuva ummiot svet i počnuva setilniot vo kogo razlikuvame isto taka dva dela: nebesniot del so sonceto, mesecot, svezdite i ostanatite planeti i elementarniot del so elementite: oganot, vozduhot vodata i zemjata. Na zemjata najubav e čovekot vo koj se srekavaat site delo i na stvarniot s et: umot, dušata i teloto. Vo nego e poka ana seta uba ina i na umskiot i na setilniot svet.

Iako priznava Monaldi deka se što sozdal bog ne može da ne bide ubavo, prirodno e što se zaprašuva vo kakvo odnos, sepak, stoi grdoto na zemjata spr ma ubavoto?

Po Monaldi ne se site stvari na svetot podednakvo ubavi. Ima edni koi se poubavi od drugi. A seto toa e taka zašto ne se site podednakvo oblikuvani. Dokolku vo edna stvar oblikot dominira nad materijata, dotolku e taa stvar poubava. Vrz osnova na ova negovo stanovište gledame dek oblikot sega stanuva izvor na seta ubavina kako što materijata e izvor na seta grdotija. Zatoa kako što osnoven element na ubavinata beše proporcijata, taka sega osnoven element na grdoto e disproporcijata.

Za Monaldi, bidejki edno od bitnite svojstva na dobrotó se sostoi vo toa što toa saka a se pokaže, ubavinata ne e ništo drugo tuku blesok na dobrinata, oddelno na dobrinata na boga. Pa ako dobrinata e taa što gi pravi stvarite ubavi, Monaldi smeta deka dobrinata e prva i deka ubavinata zavisi od nea, Ovde go srekavame ona isto gledište koe veke go konstatiravme vo estetičkoto delo, na Nikola Vito Gučetik, deka ne može da ima ubavina bez dobrina, t.e. deka dobrinata i ubavinata se vo organski spoj i toa vo taa smisla deka se što e ubavo e i dobro, a se što e dobro e i ubavo. Vo ovaa smisla sega Monaldi, obratno go naoga izvorot na sekoe zlo i vo samata materija. Ovde našiot estetičar se povikuva na Aristotel, Po koj tamu kade što ima mate ijal, tamu e i grdoto i zloto. Spored toa zloto zavisi od toa kolku vo stvarta imame materija. Otade kolku poveke oblici-tolku pomalku zlo, kolku poveke materija, tolku poveke zlo.

Za Monaldi edno od najglavnite i najbitnite svojstva na ubavinata se sostoi vo toa taa da im sozdade i da im ovozmoži na lugeto zadovolstvo, a zaedno so toa i da gi nasladuva. Ubavinata može da bide predmet samo na dve naši setila: na okoto i uvoto,

i toa e isto taka edno od nejzinite bitni svojstva. Za Monaldi najvisok domen na ubavinata e gracioznosta (la gratia). Monaldi smeta deka gracioznosta i dava na ubavinata duša pa zaradi toa koga ne bi bila gracioznosta ne bi možele i da imame ubavina.

I Monaldi isto kako i Nikola Vito Gučetik go završuva svojot traktat za ubavoto so razgleduvanjeto na odnosot megu ubavinata i ljubovta. Za nego ubavinata ne samo što ja gledame ili slušame tuku ja i ljubime. Tokmu zaradi toa ljubovta e stremež za uživanje na ubavinata.

Kako što vidovme od izlaganjata na estetičkite sistemi na Nikola Vito Gučetik i Miho Monaldi, možeme da zaklučime deka našata renesansna estetika ne e tolku značajna po originalnosta na aspektite za ubavinata što taa ja otkri kolku što po samiot fakt što taa beše na nivoto na site estetički problemi što renesansata gi donese i osmisli. Ako, znači, za ovaa estetika ne možeme da govorime deka e taa vo eden realen soodnos so umetnosta na svoeto vreme, sepak, za nea možeme da tvrdime deka e taa vo središteto na site estetički idei što renesansot vo Italija gi donese, idei koi što taa poveke gi komentiraše i propagiraše otkolku što izvorno gi sozdavaše. Vo ovaa smisla e mošne karakteristična mislata koja ja citira našiot estetičar Franjo Jalašik vo svojata doktorska teza: "Denes ovie pisateli i komentari, poveke ne se čitaat, no tie živeat tranformirani vo modernoto mislenje ta zatoa se slični na onoj cvrst kamen vo temelite na kukite koe sonceto poveke ne go gleda no toj e od golema potreba: gi nosi kukite što se izdigaat nad nego".[15]

Navistina našata estetika imaše eden vistinski kamen - temel vrz koi taa započna da ja gradi svojata skromna no so ništo pomalku znaajna estetička zgrada.

Ovoj fakt stanuva ušte poevidenten koga ke go obrazložime i estetičkoto delo na eden od našite najgolemi renesansi misliteli, na

FRANJO PETRIĆ

Glavno delo od oblasta na literaturna teorija i od oblasta na estetikata na Franjo Petrić otpečateno e vo Venecija 1586 godina na italijanski jazik pod naslo prviot del Francisko Petrici la deca i torijale, i vtoriot M.DLXXXVI del "Della poetica di Francisko Petrici la deca disputata".

Za Franjo Petrić dr. Franjo Marković[16] veli deka toj "Se broi vo istorijata na filozofijata megu sozdavašite na novovekovni ot pravec na filozofijata, bidejki toj so svoite dela e eden od glavnite obnovuvači vo XVI vek na novovekovnata nauka, eden od poznatite vo toa vreme tolkuvači i protivnici na Aristotel i eden od onie koi s svoiè estetički raspravi učestvuvaše pri togašnata živa naučna prepirka na italijanskite naučnici dali prednost ima epopejata na Taso ili na Ariosto i kolku obvrzuvaat pravilata na Aristotelovata "Poetika" za novoto doba". Drugiot naš poznat istoričar na renesansnata estetička misla, F. Jelašić, veli deka toj "so silata na svojot duh i goleminata na svoite dela zazema edno od prvite mesta vo togašnata naučna Evropa".[16a]

Pred da go izložime estetičkoto delo na našiot pročuen renesansen filozof bi sme sakale da zabeležime deka početokot na humanizmot na planot na teorijata na poezijata, znači na planot na poetikata donese apsolutna dominacija na Aristotelovata "Poetika". Vo centrumot na site togašni razgovori za poezijata se naogaše ova delo na slavniot grk koe se komentiraše rečisi bez prekin i bez zdiv. So pravo zabeležuva hrvatskiot beležit istražuvač na Franjo Petrić, Milivoj Šrepel[17], deka "Na poetite od XVI stoletie Aristotelovata "Poetika" im beše ona što na pravnicite im beše Justinijanovi ot kodeks, ta beše teška i nepopravliva greška ako nekoj so štogode bilo se oddalečeše od nea".

Vo atmosferata na eden takov suveren i neprikosnoven avtoritet na Aristotel, hrvatskiot filozof Franjo Petrik, ognen i pasioniran platonovec so takva sila i žestina udri po Aristotelovata filozofija, posebno na negovata "Poetika" što najrešitelno doprinese Aristotelovata filozofija da se simne od togašniot prestol od koj taa suvereno vladeeše so site duhovni sili vo vekot na humanizmot.[18]

Veke vo I kniga od I del na negovata poetika "Della poetica la deca istorijale" kade rasprava za "Izvorot i napredokot na poezijata" (origine e progresse dela Poesia) veli deka poetiki pišuvale mnozina od starite avtori a ne samo, kako što obično se konstatira, Arisotel pa gi naveduva ovie grčki misliteli: Demokrit, Kripton, Antisten, Aristip, Platon, Teofrast, Zenon i dr. No bidejki delata na site ovie avtori se zagubile, a ostanala samo Aristotelovata,"Poetika" site denešni istražuvači se poveduvaat po Aristotel, što e za Franjo Petrič, kobna greška. I vednaš po ovoj svoj sud toj gi iznesuva motvite zašto go napišal svoeto delo, t.e. deka e pobuden od mnogute greški i nedostatoci što gi sodrži Aristotelovata "Poetika Po negovite zborovi, negovata poetika, poetikata na Petrič treba da se sfati kako obid taa da gi utvrdi i nedostatocite i neodrživosta na Aristotelovata "Poetika"

Našiot avtor ishoduva od gledišteto deka ako sakame suštestveno da navlezeme vo jadroto na poezijata togaš morame da ja prikažeme nejzinata istorija. Zatoa toj ja odbira tokmu istoriskata metoda, pa vo 10 glavi od nejziniot prvi del, so edna suplina erudicija ja izlaga istorijata i teorijata na poezijata.

Eve gi osnovnite problemi na I kniga.

Vo prviot del Franjo Petrik utvrduva edna sosema nova klasifikacija na poezijata, razlikuvajki vo nea sedum perioda: 1) detstvoto na poezijata, 2) do urnuvanjeto na Troja, 3) do pravata Olimpijada, 4) do Aristotel i Aleksandar Veliki, 5) Do smrtta na Avgustin, 6) do Heraklija, 7) do Petrič.

Vo vtoriot del Petrič govori za tri roda pesni: 1) bežestveni, 2) pesni za prirodata, i 3) pesni za čovečkite predmeti.

Ponatamu vo ostanatite delovi od svojata istoriska dekada na svojata Poetika, Petrič se zanimava so problemite za podelbata na starinskite stihovi, potoa gi iznesuva uslovite i site onie manifestacii koga se odvivale starinskite pesni, pa vo taa smisla zabeležuva deka pesnite se peele za slavata na pobedata za slavata na ljubovta, za utehata pri mrtovečkite obredi, kako što ima i pesni koišto se peele so filozofska cel kako što praktikuvaše Pitagora i pesni što ja po tigale celta vo smiruvanjeto od duševnata bura. Naveduvajki gi ovie fakti, Franjo Petrič, zabeležuva deka poezijata e edna od najvašnite nešta vo državata zatoa što so nea se jačat dobrodetelite. Ponatamu zboruva za natprevarite što se održuvale vo dobata na starinskata poezija. Ovde spagaat takmičenjata na gitaregite i kitaristite, potoa takmičenjata na koi se prikažuvale tragediite i komediite tn. Bidejki pak smeta deka na početokot poezijata e peenja Petrič razlikuva tri oblika na peenjeto: metrikata, harmonikata i orkestrikata na koi im posvetuva opsežno vnimanie.

Otkako niz IX glavi dade sintetički pregled na site starogrčki i rimski poeti, otkako ja iznese strukturata na starinskata poetika, otkako gi utvrdi site vidovi stihovi i gi iznese zanifestaciite vo koi se poeele starite pesni, otkako ja iznese strukturata na starata metrika, harmonija i orkestrika i otkako na kraj gi opiša site hogovi, vo X del od prvata kn ga na svojata Poetik Franjo Petrič zboruva za pretstavitelite na starinskata poezija megu koi opširno za poetite, sveštenicite, rapsodite, citharedite itn.

Podeka, kako što vidovme vo istoriskata dekada na svojata Poetika Franjo Petrič razrabotuva i iznesuva vo osnova sosema poznata materija, koja e prisutna vo site poetiki na negovoto vreme,

vo svojata II kniga, vo takanarečenata diskusiona de ada, Frajo Petrić se obiduva da bide na izvorot na svojata sopstvena misla ostro pelimizirajki so fundamentalnite pretpostavki i problemi od poopšt estetski karakter od Aristotelovata "Poetika". Treba da istakneme deka site svoi gledanja vrz smislata i suštinata kako na poezijata taka i voopšto na tvoreštvoto, Franjo Petrić gi izlaga vo kontraverza na Aristotelovite gledišta.

Prv problem so koj ja započnuva svojata diskusiona deka-da e problemot za motivite, agensite i pričinite na samiot tvorečki čin. I vednaš ostro mu se sprotivstavuva na Aristotela, koj, po Petriča, tvoreštvoto go tretira kako edna veština megu drugite veštini, koja e vo sostojba da se razviva i izdignuva na povisok nivo so pomošta na vežbanjeto. Petrić smeta deka celta što saka da ja postigne Aristotelovata "Poetika" se iscrpuva tokmu so toa taa da posluži kako vežbanka na poetite i na onie što mislat da stanat toa.

Izlagajki go svoeto gledište Petrič inklinira kon Platonovata koncepcija za osnovnite motivi na tvoreštvoto po koi taa pretstavuva nekoj viš zanes, megutoa, vdenaš zabeležuva deka i dvajcata starogrčki filozofi ne go iscrpuvaat prašanjeto za koi stanuv zbor niz svoite odgovori. Petrič smeta deka možat da bidat različni i povekekatni izvorite i motivite na tvoreštvoto. Toj fikcira četiri takvi izvori i motivi: 1) mudrosta, 2) manijata, ("del furore poetico"), 3) prirodnata inklinacija i 4) veštinata vo versifikacijata i invencijata. Petrić so mnozinstvo primeri gi argumentira svoite gledišta i posebno se zadržuva na didaktičkata pesna za koja veli deka može da se ispee i bez nekoja vozbuda i bez nekoja poetska egzeltacija, ba i pokraj toa vakvite pesni da i pripagaat na poezijata, nezavisno od tvrdenjeto na Aristotel koj smetaše deka didaktičarite ne se poeti.

Vo II del od diskusionata dekada Petrik go prodlabočuva ovoj pat teoriski a ne istoriski, problemot što veke go istakna vo svojata istoriska dekada. Ovde toj navaluva so seta žeština na Aristotel, osobeno protiv negovite "prirodni pričini" na potekloto i izvorot na poezijata. Petrik ja istaknuva mističnata strana na tvoreštvoto i vo ova misla toj iscelo go prifaka Platonovoto mislenje po koe bogovite, smiluvajki im se na našite ovozemski čovečki bolki i stradanja, ni ja dale poezijata i muzikata kako lek so koj ќe se izlečime od niv. Naveduvajki primeri od istorijata na poezijata i vo celina pobivajki ja Aristotelovata koncepcija za mimetičkata sušnost na poezijata, Franjo Petrić veli deka "Aristotel ne navel direktni dokazi vo vrska so pričinata od koja nastanala poezijata... Pored toa, negovoto učenje ne sodrži nikakva vistina..."[19]. Ako se prifati Aristotelovoto mislenje za poezijata kako mimezis, Franjo Petrić zabeležuva deka togaš treba da se isfrli od poezijata najvisokiot nejzin tout - robožestvenata poezija.

Megutoa, ako iscelo ne e zadovolen so Aristotela, Franjo Petrić ne ostanuva niti samo nad Platonovoto mislenje. Toj odi ponatamu, smetajki deka pričinite na poezijata treba da se baraat tamu kade što gi naogame pričinite za muzikata, a toa se: tagata, radosta i zanesot. Akcentirajki go muzičkoto poteklo megu pričinite za raganjeto na poezijata, Franjo Petrić smeta deka ritamot i harmonijata se vistinskiot praizvor na poezijata.

Vo III i IV del od Poetikata našiot filozof oddelno go tretira problemot: dali poezijata e imitacija (se la poesija sija amitazione) i dali poetot e imitator (si il poeto si imitatore). Odgovorite što gi dava na ovie dve prašanja kako što veke toa go zabeležavme vo pregašnite glavi, se napolno odredni.

Posebno vo IV - tata glava Franjo Petrić smeta deka vo odredbata na Aristotela za mimezata kako bitno svojstvo na poezijata se krie edna protivrečnost. Toj se prašuva: ako se bara od poezijata da bide imitacija na fabulata zošto togaš Aristotel iziskuva nastanot da ne bide takov kakov što ni go dava istorijata, tuku verojaten, evidenten. Koga poetite ja opišuvaat zorata zaoganjeto na sonceto ili nokta, tie togaš, misli našiot filozof nšito drugo i ne pravat osven što nastanot go imitiraat, t.e. činat nešto što go čini i istorijata, a Aristotel veli deka istorijata ne e poezija. Zatoa za nego poezijata ne može da se svede na podražavanje.

Deka našiot estetičar na poezijata čestopati ja prima poezijata isključivo niz nejzinite formalni obeležija se gleda od polemikata negova so Aristotel što ja vodi vo V kniga, a vo vrska so Aristotelovoto mislenje deka poetot treba da e sozdavač na fabula, a nikako ne metar. Zatoa toj zabeležuva deka poezijata se oddeluva od prozata so ovie tri pričini:

1. Pesnata preobrazena vo proza, za Petrić, ne e poveke pesna:

2. Fabulata najprvin izrazena vo proza, a pokasno preobrazena vo stihovi - isto taka ne e poveke pesna:

3. Site komedii vo proza ili preobrazeni vo proza, ne možat da bidat poezija, kakošto Vergilijevata "Eneida" duri beše proza ne beše poezija. Zatoa Petrić doaga do ovoj strog zaključok: bez stih nema poezija. Za nego stihot e znači onaa specifična raslika na poezijata, zatoa za nego metarot e osnovno nejzino obeležie, zatoa za nego ne može da ima poezija vo proza. Spored toa za Franjo Petrić, sprotivno od Aristotela, smislata na poezijata ne se sostoi vo nejzinata fabula, tuku, naveduvajki 54 vidovi na poezija bez fabula, tvrdi deka poezijata e pred se metar, a ni-

kako ne samo fabula. Otade poezija može da ima bez fabula i bez dejstvo no taa ne može da bide bez stihot.

Našiot vehementen renesansen polemičar protiv Aristotel i negovata Poetika ne uspea, kako što se nadevaše i veruv še, daja urne seta Aristotelova koncepcija za poezijata i celiot negov sistem, megutoa, ako vo toa ne uspea, toj, kako šo zabeležuva i M. Šrepel[20] utvrdi nekoi nedostatoci vo Aristotelovata "Poetika" megutoa, nekoi od niv gi negiraše bez dovolni argumenti, a so pogolema doza na sofistika.

Vrz osnova na iznesenite pogledi na našiot renesansen filozof od oblasta na estetikata na poezijata, može da zabeležime deka i negovata, a i estetskata doktrina na ostanatite naši dvajca renesansi estetičari, nemaat tolkava naučno - istoriska vrednost kolku što kulturno - istoriska. Glavno, nivnite ideine go nadminuvaat krugot od ideite što Renesansot gi obnovi od starata antička filozofija i kultura. Tako i za seta renesansna estetika, taka i za pretstavitelite na našiot Renesans može da se zabeleži deka tie poveke ja obnovuvaat starata filozofija i estetika otkolku što sozdavaa novi idei i novi koncepcii.

Završuvajki go komentarot vo vrzka so poetskata doktrina na Franjo Petrič, Benedeto Kroče[21] ostro zabeležuva "Ovie ispovedi na neupatenost i neznaenje, kako i site onie naprazni obidi da se sovlada obračot na Aristotelovoto učenje i site onie golemi literarni polemiki na XVI vek, koišto site se dvižat okolu poimot na vistinskata bitnost ili verojatnost vo poezijata, go storija, ako ne drugo, barem toa da se sočuva interesot i prodlaboči stremežot za objasnuvanje... Kislata na patot kon toj problem počna da se dviži i nea poveke nikoj ne možeše da ja zaustavi ili da ja odvrati

od toj pat".

Kako što ke vidime pokasno, našata renesansna estetika, megutoa, ne vlijaše bitno na ideite i koncepciite na vekovite što doagaa po nea.

RAZVITOKOT NA ESTETIKATA KAJ HRVATITE PO RENESANSOT DO POČETOKOT NA XIX VEK I PRERODBATA

Po renesansot - pa se do hrvatskata prerodba narušen e kontinuitetot vo razvitokot na hrvatskata duhovna kultura. Taka, na primer, stot XVII vek - posebno so naezdata na kontrareformacijata, celosno trae pod duhovnata dominacija na hrvatskiot jezuitski katolički red i rascutot na skolastikata. Ova e doba na žestoki i beskompromisni borbi na hrvatskata jezuistika protiv reformacijata vo koja i niz koja se prepletuvaa duhovnite stremeži na renesansot. Jezuitskiot red obrazuva školi širum Hrvatska na koi se predavaat samo teološkite disciplini na latinski jazik. Započna borbata protiv sekoja slobodna misla i protiv sekoe slobodno tvoreštvo. Mislata se kanonizira vo duhot na skolastičkata i teološkata dogmatika. Se obnovuva sredniot vek. Megu skolastičarite što deluvale vo XVII vek bile: Stjepan Gradić, Vicko Komanović, Franjo Jabreković i drugi. Ivan Boreo[1] se spomnuva kako avtor koj vo duhot na skolastičkiot vid na filozofiranje pišuval za svojstvata na dušata megutoa, pokonkretni podatoci za negovoto delo ne najdovme.

Vo tekot na XVIII vek se zbidnuvaat značitelni kako opštestveno-politički taka i ekonomski i opšto-kulturni promeni, koi, kako ke vidime, sledejki gi prilikite kaj ostanatite

jugoslovenski narodi vo ova vreme, kaj Srbite i posebno kaj Slovencite, započnuvaat so menavanjeto položbata i statusot na selanecot, koj so reformite na Marija Tereza i Josip II dobi pogolemi slo odi, kupuvajki svoi posedi i na nim razvivajki zanaetčistvo, kocuslovi diferencijacija megu selanite. Megutoa, posebno mesto vo ekonomskite razdvižuv nja vo Hrvatska od ova vreme odigruvaat stranskite kapitali so koi se razviva manufaktuenoto proizvodstvo i oddelno so nego trgovijata. Počn vaat da se otvoraat novi patišta i so proglasuvanjeto „lobodata na jadranskata plovidba možnostite za ekonomska komunikacija dobivaat svoj golem podem, a so nea, prirodno, i kulturno-duhovnata komunikacija. So Terezijanskite i Jozefinskite reformi,kako što e poznato, se voveduvaat novi školi so obvrzno školuvanje i seta prosveta i obrazovanie državata gi zema pod svoje zakrilje, a so toa site školi što poranom gi držeše jezuitskiot red. Germanskiot jazik se nametnuva, no so negovoto nametnuvanje se ragaat i otporite kon nego, a so niv i borbata za nacionalna svest i interesot za naroden jazik i pismenost. Počnuaat prvite obidi na literaturnite pisanija, a so niv i prvite obidi za nivna ocenka, i prvite obidi da se vovedat pravila i principi na pišuvanjeto. Taka vo sredinata na XVIII vek se javuva Andrija Kačić Mijošić, koj kako franjevički kaluger odigra vonredno golemno značenje za Hrvatskata prerod a preku svojot trud siot nadahnat od racionalistički i prosvetitelski duh" Razgovor ugodni naroda slovenskog", kniga koja obuslovi bez podem na prosvetiteslkite idei vo Hrvatska. Se razbira daleku sme od estetičkite misli, zašto literaturata, koja što kaj site jugoslovenski narodi e predvodnik megu sixte drugi manifestacii na duhot, e vo sosem baven razvitok. Ako spomeneme deka obrazec na literatura na ovo vreme e "Satir" od Matija Antun Reljković seta nadahnata od edna

didaktička profedeftika, koja lgavno vodi bitka na planot na kritičkiot odnos kon crvkata, osobeno protiv sueverieto i predrasudite, stanuva očigledno i jasno vo kakva faza se naoga vo ova vreme samata literatura i samite sfakanja za nea.

XIX VEK, PRVITE POČETOCI NA ESTETIKATA KAJ HRVATITE I NEJZINIOT BRZ PODEM

Vo XIX vek Hrvatska vleguva so site svoi feudalni belegi: taa e socijalno i ekonomski nerazviena, a osven toa odzemeni i se Dalmacij i Istra, a Vojna kraina se povrzuva so Ungarcite pa se tretira kako germanska provincija.

Nerazviena na podračjeto kako socijalno taka i ekonomsko, Hrvatska vo ova vreme nerazviena e i vo oblasta na kulturnata dejnost. Da zabeležime samo toa deka vo početokot na XIX vek po cela Hrvatska nema nitu edna sredna škola na naroden jazik, koj se predavàl samo vo osnovnite školi i toa mnogu retko, bidejki zvaničen jazik e latinskiot.

Vo trèsette godini na XIX vek, so zasilenite stremeži na Ungarcite da ja potčinat pod svojata politička i ekonomska dominacija Hrvatska, se javuv at otpori koi ovie ungarski tendencii što most posebno našle izraz vo iliriskiot pokret, koj za Hrvatite, kako i za Slovencite i za Srbite pretstavuva svoevidna kulturna revolucija, bidejki ja aktualizira do takva stepen nacionalnata svest i samobitnost, što ovaa razburdena, silno se vivnuva na podračjeto na literaturata i ne samo in extenso, tuku i so golemi umetnički rezultati. Se pojavuvaat prvite literaturni spisanija,

"Danica", a potoa "Kolo" i tn. Podemot što go zede literaturata go uslovi i razvitokot na literaturnata kritika, a so ova i prvtite literaturni refleksii i raspravi, bidejki estetikata sekogaš bila vo osnovata kako na literaturnata taka i na drugite umetnički kritiki. Se javuvaat prvite literaturni kritičari, megu koi naj istaknati se Ljudevit Farkaš - Vukotinović, Dimitrije Demeter, po niv Stanko Vraz i Adolf Veber - Traljević.

LJUDEVIT FARKAŠ VUKOTINOVIĆ

Osnovopoložnik na estetikata vo XIX vek kaj Hrvatite e Ljudevit Farkaš Vukotinović, koj se obide prv, pred da navleze vo principite na literaturata, da dade eden uvod od opšto - estetički karakter za vkusot vo svojata rasprava pdo naslov "Tri stvari književstva" (ukus, sloga, kritika)[2]. Počnuvajki ja raspravata najprvin so vkusot, Vukotinović trgnuva od odredbata deka "vkusot e svojstvo duševno koe ne pravi prikladni ovoj ili onoj proizvod na duhot za dobar ili loš da go spoznavame"[3]. Toj ishoduva od gledišteto deka vkusot e roden vo sekoj čovek kako i ostanatite duševni čovekovi sposobnosti, samo što e toj subjektiven, od samata ličnost obusloven, taka što kaj edni može da bide poveke, a kaj drugi pomalku razvien. Vo ovaa smisla za Vukotiňovič vkusot ne e nešto telesno, tuku,pred se, duševno čovekovo svojstvo koe nepodleži na nikakvi zakoni zašto nie ne sme vo sostojba da im prepišeme na lugeto na koj način da im se dopaga edno umetničko delo. Zatoa avtorot pišuva: "Vkusot nema zakoni, toj e sloboden, nitu pak e vozmožno da mu se izgradat pravila kako što e toa nevozmožno ni na mislite čovekovi"[4]. Megutoa, avtorot ke zabeleži deka mnozina teoretičari se obidele da mu ja "podjarmat negovata

sloboda", sozdavajki nauka za nego narečena geumatologija[5].
Vrz zabeleškite na geumatologijata Vukotinović gi iznesuva svoite pogledi za ubavoto i estetikata. Toj trgnuva od uveruvanjeto deka selokupnoto naše deluvanje ne može da bide zamisleno bez nadvorešni pričini što bi go probudile nego. Isto taka i umetnosta kako i ubavinata najnapred go draznat našeto oko, zašto ubavinata se spoznava so gledanjeto i pretstavuva "setilno spoznaeno sovršenstvo" Za Vukotinović ubavinata, dobrinata i vistinata se nešta što gi čuvstvuvame i tie se trig glavni izvori na čovekovoto spoznavanje. Naukata pak koja ja proučuva ubavinata i"... koja uči što e ubavo postavuvajki principi so koi ubavinata vo našeto čuvstvuvanje probuduva povolnost ili nepovolnost se vika "krasnoslovie"[7].

Estetkata ima za Vukotinović ogromna uloga za da se zdobie umetnikot i voopšto lugeto so čuvstvoto za ubavo i suptilnost (tanahnost), iako negutoa priznava deka taa ne e obvrzna za tvoreštvoto, bidejki i bez nea, i bez taa da e sozdadena, može veštinata, odnosno literaturata da sozdade golemi i ubavi plodovi. Vo taa smisla toj pišuva: "estetikata ne uči nitu može da uči kako ubavinata se sozdava ili pak kako može nekoj da ja spoznae"[8].

Zboruvajki vrz osnova na estetskite gledišta što gi dade pred svoite razgledi za literaturata i nejzinite principi, Vukotinović ke pledira, kako i seto negovo vreme, literaturata da se drži samo za ona što e narodno, da razviva ljubov kon rodot svoj i da go izdiga nego vo negovata obrazovnost, zašto "vo literaturata se gleda kulturata na celiot narod. Literaturata e ogledalo vo koe site duševni sili se gledaat. Ako vo nea dobar vkus ne vladee celiot narod e duševno bolen"[9].

DIMITRIJE DEMETER

Kako eden od najobrazovanite pisateli na ilirizmot[10], Demeter, vo tradicijata na svoeto vreme ke gi naglasi opštestvenite strani na literaturata, posebno barajki taa da se pišuva za širokite sloevi na narodot. Taka, utvrduvajki deka "umetnosta na čitanjeto bila dosega rasprostraneta samo kaj velikašite, plemstvoto, duhovnicite i graganstvoto"[11], i deka po selata na Hrvatska so lambata na "iogen nu može da se bara da se najde čovek da uči da čita, toj ke se zalaga za probivna literaturata do širokite sloevi na narodot, zašto bez toa ne ke može da se zamisli nikakov napredok. Demeter, vooduševeno od narodnite pesni, ke zabeleži deka narodot e od prirodata nadaren so osobeno čuvstvo za ubavo i deka treba literaturata nego da go sledi ako saka da izleze na prav pat. Za da bide poezijata i nejzinite tvorci vo sostojba da se krene visoko vo oblasta na umetničkata vrednost, Demeter ke bara od poetite ne samo da imaat "živa fantazija, prirodno čuvstvo za ubavo, voshitenost i blagozborlivost"[12] tuku pred se tie ke moraat da imaat čisto srce i do takva stepen nevino kako kaj zdravoto dete, srce koe ne e izopačeno od čovečkite nauki[13].

Niz svojata estetsko-kritička pozicija Demeter bara od avtorot ednostavnost i razbirlivost: "pisatelite što ne umeat da pišuvaat taka da se reče odednaš, ednostavno kako što se govori vo običniot govor... tie neka ja ostavat poezijata..."[14]

Megutoa, ona so što Demeter e posebno značaen vo razvitokot na hrvatskata estetika e negoviot prv obid da se

odredi sušnosta na tragičnoto i tragedijata. Vo ovaa smisla toj trga od Aristoteloviot poim na tragedijaa, megutoa, go interpretira na eden svoj način kako "borba na neobičniot čovek, vonredniot junak protiv sekidnevnosta i propasta na istiot so pretežnosta na postojnite sili, ili kako starite gi vikale - sudbini"[15]. I za Demetar zadačata na tragedijata e katarzata ili kako toj veli, "... pravejki vrz nas dlabok moralen vpečatok koj čistejki gi našite čuvstva i približuvajki ne kon čistite duši ne napojuva so nedofatliva slast, a ova e i ništo drugo ne može da bide cel na ubavite umetnosti"[16]. Pogrešno e, za Demeter, mislenjeto po koe i stradanjeto na običniot čovek e tragično. Za nego stradanjeto na običniot čovek e ž a l o s n o no ne i tragično, zašto udesot na toj čovek ne ne izdiga i nema kataraktična smisla. Zatoa samo stradanjeto i smrtta na golemiot čovek, na čovekot geroj, na isključitelnata individua, može da bide tragična.

STANKO VRAZ

Otkako 1842, Vraz go pokrena spisanieto "Kolo", toj razviva na negovite stranici edna obemna literaturno-kritička dejnost. Antun Barac[17], veli za nego deka toj bara od literaturata dve neštа: "da bide umetnost i da bide vo vrska so životot svojot narod"[18],t.e. deka za nego literaturata treba da go odrazuva životot i duhot na sopstveniot narod, a nikako da se poveduva po tugi obrasci. Ova gledište Vraz go izmesuva vo svoja-

ta kritika "O drubrovčanima"[19], imeno toj ovde im zamera na našite dubrovački pisateli što se vlijaele od duhot na italijanskiot vkus i na klasicističkata estetika, a ne od svojot sopstven narod, pa veli deka ako dubrovčanite gi znaele našite narodni pesni "sosema novo lice bi imala našata literatura vo tie vekovi... a da ja učele dubrovčanite versifikacijata na narodot, ne bi zvela-deala vo nivnata metrika takva ednoobraznost..."[20]. Kritikuvajki gi site tugi vlijanija vo hrvatskata literatura i drugite duhovni dejnosti, Vraz, niz seto svoe literaturno kritičko delo ke insistira literaturata da bide nadahnata od d u h o t na slovenstvoto, pa ke ja predupredi kritikata na ovoj i vakviot kriterium sekakogaš da obrne vnimanie.

Vraz, znači, ako ne napiša estetički traktati, sepak postavi kriteriumi za vrednosta na edno literaturno delo pri negovoto ocenuvanje. So prvite kritieriumi se načnuva i prvata kriteristika, koja, vo razvitokot na estetikata kaj jugoslovenskite narodi e početna osnova na sekoja estetika.

ADOLF VEBER TKALČEVIČ

Biten element na literaturata za Veber, za razlika od Vraz, ne se sostoi samo vo jazikot, nitu samo vo odr zuvanjato na narodniot duh, tuku toj element e u b a v o t o. Kolku i da se prisutni ostanatite svojstva vo poezijata i vo umetnosta voopšto, ako taa ne podleži na principite na ubavoto, ne može da

bide umetnost. So ogled na toa što ubavoto go stava vo centarot na svoite estetski kriteriumi za literaturata, toj, prirodno, se prašuva vo što se sostoi smislata na ubavoto?

Osven element na ubavoto, po Vebera, e delot (šesti), t.e. ubavo možeme da imame samo tamo kade što imame delovi. Megutoa, ovie delovi ne smeat da bidat otpoveke, nitu pak vo nekoj haos. "Delovite, veli Veber, morat kaj ubavinata da bidat sostaveni vo sovršena celost, inaku kaj sekoj otrgnat del ostanuva tagata za celosta, taga koja mu smeta na estetskoto čuvstvo"[21]. Megutoa, za Veber celosta ne može da bide sama za sebe isključivo merilo na ubavoto, tuku spojot na delovite treba da bide taka izveden što nego a može sekoj da go pregleda i razbere[22]. Znači, ne celinata kako samo celina, tuku celinata sostavena taka što taa da bide i razbrana i pročuvstvuvana.

Vo hrvatskat estetika vo XIX vek Veber prv ja vospostavi distikcijata megu prirodnata i umetnička ubavina. Za nego ovie dve ubavini ako se slagaat se slagaat vo toa "što ne može da bide ubavo ono koe se sprotivstavuva na prirodnata ubavina: no prirodnata ubavina se razlikuva so toa od umetničkata što e taa izvesna i vistinita, dodeka umetničkata može po nešto da bide izmislena, samotvorečka"[22]. Vo ovaa smisla Veber mošne točno ke zabeleži, na linijata na distinkcijata mega ovie dve ubavini, deka poetot ili umetnikot voopšto ako samo ja fotografira prirodnata ubavina nema da sozdade umetničko delo zašto ke ja napravi odvišna, nikoj ne ke saka da go gleda ona što može da go vidi poubavo vo prirodata. Za nego "poetot e dolžen da mu dade na čitatelot kako toj ja sfatil ubavinata..."[24]. Otade

toj ke pledira tvorecot ne da ja kopira prirodata, tuku da ja oživee po sebe i na toj način da ja idealizira. Tokmu poradi toa, umetničkata ubavina e odvoena i različna od prirodnata ubavina, zašto taa e nadahnata so dušata na tvorecot, zašto: "kolku poveke subjektivnata ideja e pojasno izrazena vo umetničkoto delo, tolku poveke mu otskoknuva nemu negovata cena."[25]

Kako što gledame, hrvatskata estetika vo XIX vek se zaro di vo nedrata na samata literaturna kritika. Taa, negutoa, iako prioritetno gi supsumiraše pod vid na estetski problemi samite stvarni problemi na literaturata, koja togaš e rečisi edna edinstvena umetnosta, osven teatarskata, koja e so istite stremeži kako i samata literatura, se obide da navleze i vo avtohtonite estetski prašanja i problemi, obiduvajki se da ja definira naukata za ubavoto kako i samoto ubavo vo edna opšta estetska smisla kako pretpostavka na ubavoto vo literaturata. Bi sme sakale, po ovoj povod, da go istakneme faktot, deka so raganjeto na prvite početoci na estetikata vo Hrvatska vo devetnaesettiot vek, se zarodi i soznanie to deka bez nea e nezamisliv razvitokot na literaturata i umetnosta voopšto, kako što, taa, estetikata, obratno, beše nezamislima bez raganjeto najnapred na literaturata, a pokasno i na site umetnosti. Zašto onaka kako što se razvivaa ostanatite umetnosti, vo prv red likovnite, taka se razvivaše i zbogatuvaše samata estetika. Slučajot na Isidor Kršnjavi go pokažuva tokmu toa.

IZIDOR KRŠNJAVI

Dr. Izidor Kršnjavi, poznat slikar i istoričar na umetnosta, e sekako eden od osnovačite na modernata hrvatska estetika. Megu negovite povekekatno brojni teoriski i istoriski estetsko-likovni trudovi, po svojata značajnost posebno mesto zazemaat: "Dvije radnje o umetnosti"[26], "Giovan Babtis Tiepolo"[27] "Kritična razmatranja"[28], "Diemenovanie povjesti i arkeologije umjetnosti"[29].

Pod silno vlijanie na Herbertovata filozofija, Kršnjavi smeta deka negovata rasprava "Dve raspravi" ne može da se sfati bez nejzinoto poznavanje[30]. Nema sommenie zatoa deka toj siot svoj estetički sistem go izgradi vo duhot na Herbartoviot formalizam.

Kršnjavi trgnuva od uveruvanjeto, izneseno vo Predgovorot na svojata rasprava "Dvije radnje o umetnosti" deka na primerot na muzikata treba za sekoja umetnot da se sozdadat pravila od nejzinite vnatrešni svojstva i deka dopri vrz temelite na naukite za umetnosta može da se sozdade estetikata[31].
Vo taa smisla Kršnjavi ja sfaka seta svoja estetička dejnost samo kako priprema, kako doprines na edna "idna i konečna estetika"[32].

Vo potragata po edna takva konečna estetika našiot estetičar navleguva so izlaganjeto na pravilata i principite na likovnite umetnosti. Megutoa, i samiot implicite svesen deka nekе može da gi konstituira site vakvi principi i pravila bez

edna opšta estetska osnova i stanovište kon niv, toj preliminarno gi analizira site onie estetski postulati bez koi ne e vozmožna nitu edna nauka na odnosnite umetnosti.

Prirodno, najprvin toj se zanimava so osnovnata smisla i zadača na estetikata (krasnoslovje), pa vo taa smisla pišuva: "Osnovna zadača na čistata estetika se sostoi vo toa taa da ne poduč što e ubavinata?[33]. Toj, znači, se izjasnuva protiv sfakanjeto deka predmet na estetikata e umetno ta, duri smeta deka vo poveketo slučа dosega estetikata bila štetna za umetnikot koga taa "ja prezimala umetnosta ili ocenata za svoj temel"[34]. Pravejki analogii megu filozofijata (mudroslovje) i estetikata, Kršnjavi, vo duhot na Herbertoviot formalizam, zabeležuva: "filozofijata e obrabotuvanje na poimite, deka taa go zema svoeto gradivo od sekade i ne se razlikuva od drugite nauki so sodržinata na svoeto poznavanje, tuku so svojat forma"[35]. Vo istata smisla Kršnjavi smeta deka "i estetikata ne smee da bide filozofska obrabotka na steknatite podatoci"[36]. Taa se interesira za formata niz koja edno umetničko delo se projavuva. Zatoa centralno estetsko prašanje pred koe stoi Iszidor Kršnjavi e prašanjeto: Kade e ubavinata na umetničkoto delo: vo sodržinata li ili vo formata? Zabeležuvajki deka nekoi osnovni estetski čuvstva kako što se dražesnosta, ljupkosta, blagorodnosta, trogatelnosta i drugi označuvaat samo subjektivni potiknuvanja, deka vo taa smisla tie nemaat nikakva vrska so ubavinata, Kršnjavi ke se zapraša što, e na primer vo skulpturata ili slikarstvoto, ubavo, pa ke odgovori deka e toa tokmu f o r m a t a za vednaš, vo ovaa nasoka, osnovnata zadača na estetikata da ja pronajde vo toa taa"da gi pobara site formi i vidovi na ubavite formi, da gi svede

site tie formi na onie temelni formi i na toj način da stane čista nauka za formie na ubavinata" ("Čistim oblikoslovljem ljepote")[37]. Ova gledište Isidor Kršnjavi ušte poveke go potertuva so mislata "Pokažuvajki deka ubavinata leži s a m o vo formite, razbirlivo e deka ona što niz formite se prikažuva nema za estetika ta nikakva vrednost"[38]. Na toj način Kršnjavi gi udri kaj nas prv i i za prv pat temelite na formalističkata estetika i toa direktno pod neposredno vlijanie na Herbart i Cimerman. Spored toa, nie ne go prifakame mislenjeto na Albert Bazala deka Franjo Marković e prviot osnovopoložitel na estetičkiot fmralizam kaj nas, tuku deka e toa, kako što veke vidovme, Isidor Kršnjavi koj go stori ova dve decenii porano od Franjo Marković[39].

Otkako vo osnovata na ubavinata ja stavi formata, sega centralno prašanje za Kršnjavi e prašanjeto: koi formi možeme da gi smetame za ubavi? Na ova prašanje, smeta Kršnjavi, ke ni dade odgovor samo estetskiot sud i pritoa našiot avtor go citira Cimerman [40] koj veli deka estetskiot sud ne e ništo drugo tuku "nužen i neizbežen uslov na sovršenata pretstava za sostavenata slika"[41].

Sprotivstavuvajki im se na site bogoslovi, rodoljubi, moralisti i tn., koi bi sakale da gi napravat svoite preokupacii predmet na umetnosta, Kršnjavi ke zabeleži deka "na estetičarot sodržinata mora da mu bide nevažna ako saka sudot da mu bide celosen i vredem. Skoja didaktika ili bilo koja druga cel, nego ne go ineresira"[42]. Kršnajvi vo ovaa smisla konstatira deka, na primer,

edna dobra slika može nekoi luge da gi zainteresira so toa što otkriva eden beležit datum od istorijata na eden narod, no estetikata na toa nema da obrne nikakvo vnimanie, kako što nema da se zadrži niti na toa što mnozina luge ke gi interesira, na primer, nekoj smešen predmet. Site ovie pojavi, po nego, odat na sekoe drugo mesto, samo ne vo oblasta na estetikata, zašto estetikata ke se interesira samo za "ubavite formi, za proporciite na glasovite, oblicite, boite, za seopštite principi na ubavinata, za oddelnte nejzini upotrebi i za ništo drugo"[43]

Smetajki, znači, deka ubavinata leži edinstveno vo formite, sosem prirodno e gledišteto na Kršnajvi deka vo taa smisla "nema razlika megu umetnosta i umetničkiot zanaet..."[44]

Vrz temelite na ona što vo prvite III glavi na svojot obemen trud go reče, sega Kršnjavi se zanimava so toa koi se, popravo, onie formi što obedineti i sinkretično dadeni vo umetničkoto delo go sočinuvaat nego? I kako slikar i kako istoričar na likovnite umetnosti, prirodno e što toj se interesira pretežno za formite vo slikarstvoto. Imenò, toj se zalaga za tri komponenti na formata vo slikarstvoto. Toa se:

1. Slog ili sostav (kompositio), so ogled samo na tekote na crtite i raspredelbata na površinata:

2. Svetlo-senkata:

3. Boite.

Megutoa, sepak, svesen deka slikarstvoto ne može da se svede samo na ovie tri komponenti vo negovata forma, Kršnjavi zabeležuva: "Vistinskiot umetnik nikogaš ne se vrzal so vakov

sindžir, a kade vodi pridržuvanjeto samo za ovie tri belegi na formata, tamu deskrsnuvaat delata na novite dogmatici"[45]. Zatoa za Kršnjavi, iako ovie tri elementi na formata vo slikarstvoto se bitni i dominantni (toa se onie temelni formi na sekoja teorija na odnosnite umetnosti koi moraat da se otkrijat za potaa da se sostavi onaa "konečna estetika" kon koja se stremi Kršnjavi), ne e seto slikarstvo samo vo niv, tuku i vo ušte drugi elementi na formata koišto sekoj umetnik gi raga koga go kreira svoeto delo.

Vo umetničko-istoriskata studija, +Giovadn Baptist - Tiepalo" megutoa, Kršnjavi ke donese nekolku interesni stanovišta za suštinata na umetnosta. Za nego ovd umetnosta e "...Izraz na stremežite za usovršuvanje na uslovite na životot"[46], stanovište koe ne e apsolutno podudarno so negoviot estetski formalizam. Toj imano ke ja dovedexevaluckmudxxxx evolucijata na umetnosta, što znači i nejziniot napredok, vo proporcionalna vrska so progresot i blagosostojbata na svojot narod, pišuvajki: "Narod koj e na vrvovite na srekata, mokta i blagosostojbata... se iskačuva i na vrvovite na umetnosta. Paganjeto na umetnosta isto taka pretstavuva nekakov znak i za propaganjeto na narodot, a nemarniot odnos kon umetnosta e znak na vrvarstvo"[47].

Istovo ova gledište Kršnjavi go razrabotuva i vo svojot trud "Kritička razmatranja". Iskažuvajki golema rezerva kon poezijaa i kon poetskoto iskustvo na Bodler, Verlen, Malerme, Gongur, i tn., Kršnjavi se stava na ova stanovište: "Umetnosta mora da mu stane na narodot (opšinstvo) vistinska potreba: koga toa ke se slući togaš umetnosta ke doživee srekni vreminja ...[4

Kako što gledame, mislata na Isidor Kršnjavi vo odnos na entitetot na umetnosta i ubavoto kon nivnata smisla i zadača, se koleba i negoviot ortodoksen estetski formalizam ne e konsekventno prosleden. Pravilno ishoduvajki od gledišteto, kako,na primer, ova: "Slikata mora da go ima svoeto težište vo samata sebe, a ne smee premnogu da smeta na ona što e nadvor od nea"[49], toj, megutoa ne ja sogleduva nemokta na svojot estetsko formalističko plediranje za koe se zalaga. Toj,na primer, ja negira umetnosta koja e stopena so "narodniot život", megutoa, go negira i larpurlatizmot niz mošne lucidnite zborovi niz koi go afirmira ona što porano go negiraše: "Umetnosta zaradi umetnosta - toa znači da se otkine umetnosta od narodniot život, što za nea znači smrt na osuda"[50]. Sevo ova zvuči nesomneno protivrečno koga ušte pri toa se znae negoviot krajno negativen odnos kon smislata i značenje to na sodržinata vo oblasta na ubavoto i umetnosta.

Kolebanjata na Isidor Kršnjavi vo sekoj slučaj se obosloveni od estetskata situacija vo koja e vo toa vreme umetnosta vo Hrvatska koja so site svoi ambicii i stremeži ѵ direktno sprotivna na teoretskite pretpostavki na estetskiot formalizam. Taka se služi so estetičkoto delo na Isidor Kršnjavi, taka se slučuva lo sekogaš kako estetskite sfakanja ne se ragaat vrz počvata na samata izvorna umetnost, tuku se importiraat vo nea od onie kulturni sredini koi se vo sosema poinakva duhovna, umetnička i opšto-kulturna i estetska situacija.

FRAN SELAK

Svojata osnovna rasprava "Osnova ljepote"

Selak ja započnuva so negacijata,prvo, na Kantovot
za bezinteresnoto dopaganje, vtoro, na Platonovoto s
za ~~bezinxtresnoto dopaganje~~ dva sveta:stvarniot svet
na ideite i, treto, protiv formalizmot kojšto ja apstra
formata od samata sodržina,sveduvajki go, pri toa, ubavo
čivo na formata. Fran Selak trgnuva od etimološkoto znače
na grčkiot zbor u b a v o ,koe toj go tolkuva vo ovaa smisla

"Ubavo e ona što exzdravo, što napolno odgovara na svojata cel"[63], zatoa za nego se ona što e zdravo i krepko toa ni ugoduva, a se ona što e bolesno, krevko, slabo, ne razžalostuva. Za Selak se ona što e von životot, von negovite manifestacii, nema za samata estetika, nikakvo značenje. Pa bidejki ubavoto (modificirajki ja definicijata na Černiševski "Ubavoto e život") go opredeli kako "Zdrav život",[64] za da go osmisli voopšto pčimot za ubavoto toj se obiduva prethodno da go opredeli "Zdraviot život" za koj imemo veli: "Zdrav e sekoj onoj organizam... samo togaš koga ja postignuva svojata životna cel"[64]. Vo taa smisla se ona što nadvorešno ni se dopaga, t.e. se ona što pretstavuva znaci na zdravjeto se: bujnoto rastenje, previlnata stava, jasniot glas itn. So ogled, megutoa, deka nam samo zdravjeto ni ugoduva i ni donesuva estetsko zadovolstvo, umetnikot mora niz svoeto delo da go izrazi samo ona što mu xe na čovekot milo, t.e. toj mora da ja ovekoveči prirodata i site manifestacii na zdraviot život. Sepak, umetnikot može da se služi vo životot i prirodata so slaboto i bolnoto, t.e. so grdoto, no toa nemu ne smee da mu bide glavna cel, tuku samo sredstvo ušte posilno da ja pokaže ubavinata, odnosno zdravjeto vo životot. Megutoa, zdraviot život kolku i da e od samiot sebe ubav, vo estetska smisla stanuva duri togaš ubav otkoga ke bide nadenat vo soodvetna forma, a da ja sfatime nea, t.e. umetničkata forma mora vo nea da ima pred se red i edinstvo. Selak kako osnova na estetikata go smeta principot edinstvoto vo mnozinstvoto, megutoa, ova edinstvo mora da e vo organska celost, a "celosta pak pretpostavuva slbooden razvoj, t.e. ja pretpostavuva onaa forma koja na celta na sekoj organizam najubavo mu odgovara. Ubavinata

e, znači, vo slobodniot poredok, skladnosta, odmerenosta, proporcijata i rammotežata".[65]

Estetskite gledišta na Fran Selak ne nosat nikakvi nitu novi, originalni idei. Tie se obiduvaat da gi odrazat i izrazat tendenciite na razvitokot na hrvarskata umetnost vo toa vreme. I ovde imame eden paradoks: Dokolku estetskite sfakanja se pobliski do opštite tendencii, ili barem prosečnite i standarđni tendencii na umetnosta, na svoeto vreme, tie se daleku od toa da bidat vo svojata estetska suverenost na nivo na koi stoi togaš šeta evropska estetika, dokolku pak estetičkite ide se na nivoto na togašnata Evropska estetička misla, togaš tie ne se vo unison so osnovnite tendencii na umetnosta vo ova vreme.

MARIN SABIĆ

Edno estetsko zanimlivo gledište neposredno pod vlijanie na Spensera iznese Marin Sabić vo svojot trud "Korist i ljepota".[66] Našiot avtor trgnuva od Spenserovata misla deka "Ubavinata nasekade nastanuva od ona što nekogaš bilo samo korisno", pa doagja do zaključok deka ubavinata na site stari gradbi, kuli itn., e i denes toa zatoa što tie nekogaš imale i bile so soodvetna korist za lugeto, ili služele kako hramovi, ili služele za samoodbrana itn. Vodejki ja svojata misla vo ovaa smisla, Sabić konstatira: "Takvi primeri ima tolku što možeme da zaključime deka sekoj znamenit čin na minatoto stanuva so vremeto dekorativen motiv"[67]. Ovoj sud go nateruva Marina Sabić na zaključok deka

deka opšt princip na ubavinata e s p r o t i v n o t o ("Oprečno") t.e. za da se postigne estetski efekt treba senkata da se stavi so svetlosta. Po našiot avtor, odnosot pomeѓu ubavinata i korisnosta duri niz voj opšt princip na sprotivnost ja dobiva svojata smisla, t.e. duri niz sprotivnosta korista može da stane ubavina. Tokmu zatoa avtorot i pišuva: "Zaradi sprotivnosta so našiot način na živeenje, običaite na starite vreminja ne interesiraat i poprimaat nešto romantično... So eden zbor... transformiranjeto i preobrazbata na korisnosta vo ubavina se sostoi vo toa što ona koe služelo da zadovoli praktični potrebi na starite narodi, stanuva za novite narodi nekoj vid estetska naslada."[68]

Iako pod vlijanie na stanovištata na evolucionističkoto mislenje, posebno na Spenser, gledištata na Marin Sabić vo odnos na negovoto vreme, koe vo odnos na bogatstvoto i brojnosta na estetskite raspravi beše mošne siromašno, značat doprinos kon hrvatskata estetska misla ne samo prekù interpretacijata na tugite gledišta tuku i niz nivnite avtohtoni dopolnuvanja.

MILAN SUKNIĆ

Dve najznačajni dela na hrvatskiot estetičar Milan Suknič se: "O estetskoj maštи"[69] i "Čučenje u psihologii estetici i etici. Prilog teorija čučenja"[70].

Osnoven fundamentalen estetski stav na Milan Suknić e mislata deka „ seta umetnost e ogledalo na fantazijata i deka seta simbolika popravo ne e ništo drugo tuku osnovna igrarija na životot fantaziranje"[71]. Otade najsuštestveno e da se vidi kakvo značenje Suknić mu dava na pimot na fantazijata. Definicijata na fantazijata našiot avtor ja odreduva po Kant velejki: deka e

tag: "Vrednost so koja našata svest vrz osnova na čuvstvata obedinuva različni oseti vo harmonična celina..."[72], odnosno: "Fantaziranjeto - toa e ona mislenje vo koe našiot duh ne go vrzuvaat ni malku obektivnite zakoni na životot i stvarnosta"[73]. Čuvstvuvajki, megutoa, deka negovata opredelba ne pravi nikakva distinkcija megu psihološkoto i estetskoto značenje na ovoj poim, avtorot ke smeta deka estetskoto značenje na fantazijata može da se oceni duri togaš otkako ke se vidi deka bez nea ne možat da se sfatat fundamentalnite estetski kategorii: vozvišenoto, ubavoto, tragičnoto itn. Sukmić smeta deka nie so umot ne ke možeme nikogaš da ja doživeeme onaa beskonečnost i bespredelnost što ja nosi vo sebe vozvišenoto, na primer, zvezdanoto nebo, moreto itn., tuku toa možeme edinstveno da go storime so pomošta na fantazijata. Megutoa, iako smeta deka fantazijata e uslov bez koj ne e zamislivo bilo kakvo tvoreštvo i doživuvanje na odredeno umetničko delo, Sukmić sosema točno zabeležuva deka "Fantazijata ni vo koj slučaj ne e mokna edinstveno sama (sama samcata) da ja sozdade ubavinata, pa ne e vozmožno od nejzinata priroda da se izveduva celokupniot život na umetnosta"[74]. Zatoa toj mu se sprotivstavuva na gledištetotna Fišer koj, obratnok od prirodata na fantazijata go izveduva celokupniot estetski život. Vo ovaa smisla toj isto taka mu se sprotivstavuva i na V.Humbol koj bukvalno veli deka "Prirodata na eden predmet samo togaš ke ni e ubava ako kako ubava ja pomisli i oseti fantazijata"[75] pa, ibnesuvajki go svoeto stanovište kon ovaa kritika, Sukmić ke se zalaga za edinst e d i n s t v o na fantazijata so priroda ta/na celiot naš duh: "Umetnosta e vrednost, veli toj, koga fantazijata ke gi sozdava svoite tvorbi skladno so site duševni zakoni"[76]. Iako ja opredeluva fantazijata

kako osnova na siot estetski život, Suknić, sepak, ke zabeleži deka na samiot estetski život ne mu e samo do goloto fantaziranje, tuku i do toa "fantazijata ubavo da se slaga so umetnosta"[77].

Nema sommenie deka našiot estetičar e pod neposredno vlijanie na Kantovata estetika što posebno se gleda vo negovata avtorak isto taka obemna estetska kniga "Čučenje u psihologiji estetici i etici..." osobeno vo vtoriot nejzin del kade toj pod naslov "Što e estetsko dopagjanje i so što se razlikuva od estetskoto sudenje", ja izlaga osnovata na svojata estetska pozicija. Vo taa pozicija megutoa, ima mnogu malku negovo. Kant e ovde prisuten vo sekoj, ili vo sekoj negov stav. Na koj način?

Za Suknić estetskoto dopaganje e edno opšto vredno i edinstveno slobodno dopaganje koe e bez kakov i da e interes i koe ne se dopaga samo pojedinečno, tuku mora obvrzno na site, znači nužno da im se dopaga na site. Spored toa, ubavoto vredi samo po sebe: toa e samoto na sebe cel, od nego ne smee da se ima nikakva po lza. Estetskoto dopaganje ne smee da se meša so etičkoto, zašto "estetski ni se (do)pagaat voopšto ubavite predmeti, a vo etikata čovekovata dobra volja"[78]. Megutoa, za Suknić, estetskoto dopaganje ne treba da se brka ni so estetskoto sudenje, zašto da ni se dopadne nešto kako ubavo "ne smeam za nego poimno da umuvam, tuku treba vo nego podobro da se zadlabočam..."[79].

Prodlabočuvajki go i produlžuvajki go kontinuitetot od svojata prva kniga "Za estetskata fantazija", ovde vo ova svoe vtorot delo, Suknić zboruva za dvojnata osnova na fantazijata, t.e. za toa deka pri fantazijata go imame slednovo: ili pomisluvame deka ona što sme go pomislile navistina postoi, pa vo nego uživame,

ili uživame vo samata pomisla. Zatoa za Suknić našeto uživanje ne e predizvikano od samata stvar tuku od pomislata, odnosno vo pomislata deka postoi ona što go pomislivme. Otaǩe i go dava sledniot zaključok: "Slobodnoto dopaganje ne e vrzano za toa dali postoi ili ne postoi ona što ni se dopaga... Čuvstvo na dopaganje ne pobuduva vo nas samiot objekt, nitu pomot za nego, tuku kako toj se vrzuva i sfaka od tvorečkata fantazija"[80].

Megutoa, iako Milan Suknić e pod neposredno vlijanie na Kantovata "Kritika na rasudnata moḱ", toj e, sepak, vo duhovnite koordinati vo sveto sopstveno vreme, pa nemožejki da izbega od specifičnite za togaš racionalističko-prosvetitelski i moralizatorski tendencii što vo istorijata na Jugoslovenskata estetika se protegaat do denǩ denešen, toj pravi eden sviok vo svoite Kantovski ǩǩǩǩǩ gledanja na ubavoto i umetnosta i doaga do nekoi zaključoci koe megusebno se protivrečat. Iako govoreše za toa deka estetskoto dopaganje treba da go distinǵvirame od etičkoto, toj, prefrluvajki se na podračjeto na umetnosta od domašnata počva, ke se zalaga, obratno, za stanovišteto deka "Kolku e umetnosta povredna i poidealna, tolku podobro se vrzuva za etikata i naukata"[81], za da napiše vo poslednoto zaglavie na svojata kniga deka "Estetskata materija ne možeme nitu ubavo, nitu živo da ja prikažeme ako ne ja prikažeme vistinata, ubavinata i dobrinata sodržani celosno ..."[82] Taka toj dojde do slednive dve protivrečnosti: prvata - "Svetot na umetnosta e idealen prividen svet koj može da se poklopuva i so realnata stvarnost"[83], vtorata - "Celisoobrazen i različen treba da bide svetot i umetnosta"[84].

Sive ovie kolebanja i pritivrečnosti vo estetičkoto delo na Milan Suknić proizleguvaat od nepodudarnosta na estetskite

stanovišta so samiot entitet na umetnosta. Toj paradoks, koj veke go konstatiravme, mnogu često ke se povtoruva i niz drugite ličnosti od istoriskiot razvitok na našata estetička misla.

Megu osnovnite elementi na estetskoto dopaganje, Suknić gi spomenuva i opširno gi obrazlaga ovie: harmonijata, simetrijata, proporcijata, a osnovno pravilo da se dobie estetsko dopaganje e ova: "što se posovršeni delovite, što e pogolema nivnata razhovidnost, što poveke se zabeležlivi kontrastite, što poveke e sogledliva i očigledna edinstvenosta vo raznovidnosta, toa dopaganjeto e poživo i popotpolno"[85]. Vo ovaa smisla ona što Suknić smeta deka mora da go sodrži edno umetničko delo za da može toa estetski da ni se dopadne toj go izlaga vrz sledniov primer: Prašuvajki se za toa koi estetski momenti treba da se sodržat vo edna interesna slika za taa da ni se dopadne, toj predviduva šest takvi momenti:

1. Umetnikot treba da ja odbere materijata, dlaboko da se zamisli vo nea pri što mora da go sfati faktot deka saka da ja prikažuva vo nejzinoto svetsko - istorijsko značenje i pritoa da go sfati najtočniot beleg za nea;

2. Potem vnimatelno da se svrti kon kompozicijata, da gi grupira figurite i toa taka što glavnite protagonisti da bidat izvlečeni napred kako što toa go pravi Leonardo so Hristosa vo "Tajna večera";

3. Crtežot potoa treba da e što poveren, osobeno fizionomiskoto crtanje, taka što duri i nosijata da bide što poverno naslikana;

4. Tehnikata na slikanjeto posebno treba da bide istaknata:

5. Koloritot mora da e što poprirodeen:

6. Na kraj od celinata na slikata treba da izbie umetnikovoto etično uveruvanje i negovoto mislenje za svetot, pritom da donese značajna misla ili ideja.[86].

Site ovie šest pravila se vo isto vreme i kriteriumi za ocenuvanje na umetničkoto delo i toa ne se relevatni samo za slikarstvoto tuku i za dramata i za ostanatite umetnosti.

Kako što gledame, duri e pod neposredno vlijanie na Kant, Suknič e eden estetičar, a sosema drug štom ostane samiot so sebe. Taa svoja protivrečnost toj ne možeše da ja razreši dijalektički, t.e. Kanta da go razvie vo hrvatskata duhovna,umetnička i estetska situacija na ova vreme, ne samo od subektivna i najmalku od subjektivna nemok, tuku obektivniot razvitok na umetnosta i voopšto na sfakanjeto za ubavoto vo vremeto na Milan Sukníć, ne stoea vo unison so Kantovite sfakanja, tuku na sprotiv niv. Zatoa e i ambivalenten profilot na ovoj hrvatski estetičar koj najmnogu doprinese da prodre Kantovoto estetičko učenje vo Hrvatskata estetika.

FRANJO MARKOVIČ

Eden od osnovačite na prviot Hravstski univerzitet, prviot profesor po filozofija ne nego, istaknat poet na Prerodbata i avtoritativen literaturen kritičar koj duri e smetan za osnivatel na Hrvatskata moderna literaturna kritika [87], Dr. Marković Franjo vo razvitokot na Hrvatskata i jugoslovenskata estetika

voopšto zazema edno od najistaknatite mesta i toa ne tolku po originalnosta na svojot estetički sistem, koj, kako ke vidime podocna, e iscelo inspiriran od Herbartoviot i posebno Cimermanoviot estetski formalizam[88], kolku po toa što e toj prv vo Hrvatskata estetika, a istovremeni i prv vo Jugoslovenskata estetika kojšto sostematski i konzekventno vo duhot na estetskiot formalizam, ja izloži estetskata nauka, koe po načinot i obemnosta kako e toa storeno vo "Razvoj i sustav opčenite estetike"[89] ne e nadminata ni do denešni dni, 62 godini od nejzinoto izdavanje. Go dodademe konsevo ova i faktot deka vo negovata Estetika prv pat e prosledena istorijata na estetskata misla od Platona do negovite sovremenici, istorijata koja po volumenot i seopfatnosta na svojata eridicija i tretman ima edinstven svoj konkurent vo „Istorijata ..." na m Dr. Alma Sodnikova[90], značajnosta na Franjo Marković za jugoslovenskat estetička misla ja dobiva svojata celosna i potpolna smisla.

Koi se izleznite punktovi na negovata estetika?

Franjo Marković ishoduva od dvojstvenosta na čovekovoto poznavanje. Imeno, spoznavanjeto za nego može da bide spoznavanje na vistinata, t.e. spoznavanje na ona što e vo semirot bitno i supstancijalno, a može da bide i setilno so koe se ocenuvaat vrednostite na ona što e vo svetot bitno, Dodeka, znači, prvoto spoznavanje e čisto teoretsko, spekulativno, isključivo diskursivno, vtoroto e etično ili estetično, t.e. "setilno raspoznavanje (razaznavanje) na idealnata vrednost ili nevrednost na ona što e, što biduva"[91]. Za Franjo Marković, vistinata, dobrinata i ubavinata se tri različni obekti na čovečkiot filozifski um. Vo ovaa smisla vo ramkite na Metafizikata, kako prv delm na filozofijata, stojat

potamu Etikata kako nejzin vtor del i Estetikata kako nejzin tret del. Za razlika ta od Metafizikata koja e teoretska filozofija, etikata i estetikata se praktična filozofija.

Ishoduvajki od gledišteto deka dve tendencii vo istražuvanjeto na ubavoto se dominantni niz istorijata na estetikata: racionalističkiot smer za koj vistinskata ubavina se naoga vo nadpojavnata ideja, a najvisokata ubavina vo apsolutniot duh, i empirističkiot smer koj ja gleda ubavinata vo individualnoto obeležje na predmetot, Franjo Marković go prifaka p s r e d n i o t s m e r, koi gi sublimira vo edna edinstvenost krajniot racio - nalizam i krajniot empirizam[92]. Smetajki deka estetikata ne može da se objasni ako ne se dovede vo vrska so opažajnata psihologija, toj trgnuva popravo od ovaa poslednata i go bara odnosot megu nea i estetikata. Za našiot estetičar opažajnata psihologija se deli na tri dela: na oseti, na čuvstva i na volja. Trgnuvajki od ovaa podelba, toj zabeležuva deka megu čuvstvata, koi ne se obeležje na stvarite tuku nie vo niv gi vnesuvame, ima takvi koi ni ugoduvaat, koi ni pričinuvaat izvesno zadovolstvo. Tie čuvstva se, vsušnost, estetskite čuvstva. Zatoa i pišuva: "Na emipiriskata nauka za estetskite čuvstva se nadovrzuva umstvenata psihologija da gi oceni, t.e. da ustanovi kolku kon nastanuvanjeto na estetskite čuvstva doprinesuvaat našite oseti, a kolku neosetnata strana na našiot duh, potem kolku nadvorešnite stvari, a kolku našiot duh, potem taa treba da utvrdi možat li da se ustanovat ... nekoi opšti principi i zakoni koi bi vlijaele vo estetikata za od nea da se razvie apodiktično za site luge opšto važečko s đ e n j e za ubavinata i vozvišenoto"[93].

Ako gi pogledame site oseti ke vidime deka tie pobuduvaat vo nea prijatni ili neprijatni nešta, no ne pobuduvaat estetski čuvstva. So osetite nie, po mislenjeto na Franjo Marković, ne ja spoznavame formata na stvarite, tuku nivnata sodržina nivnata materijalnost. Taka stoi rabotata so primanjeto na stvarite preku našite oseti na vkusot, mirisot, dopirot itn., taka što vo site slučai predmetot dopira do nas so svojata i niz svojata materijalnost. Megutoa, rabotata ne stoi taka, na primer, so doživuvanjeto na tonot ili crtežot. Tuka nie sfakame deka estetskite čuvstva što tie ni gi predizvikuvaat ne se rezultat na nešto ednostavno, tuku na nešto sostaveno. "Spored toa, veli avtorot, ona što ni ugoduva eden ton, eden crtež... ne e m a t e r i j a l n o s t a natoj zvuk ili crtež, tuku sostavot, složuvanjeto i toa pravilno uredniot sostav, a toa ke reče pravilno uredenata forma..."[94]. Zatoa merilo na dopaganjeto ~~i na estetskoto zadovolstvo e vidot i karakterot na dopaganjeto~~ i na estetskoto zadovolstvo e vidot i karakterot na samata forma koja ni se dopaga dotolku poveke dokolku taa vo p r a v i l n o e d i n s t v o gi spojuva različnite delovi. Za Franjo Marković vo nas čuvstvo na dopaganje, znači, ne pobuduva ednostavniot, tuku sostaveniot predmet, ne pobuduva matematičkata točka ili atomot na materijata, tuku formata i toa pravilno uredenata forma. Zatoa avtorot veli deka "Vo našiot duh ona psihičko dejstvo koe ja sfaka takvata oblikovnost te od toa poteknuva estetskoto čuvstvo, ne e osnovnoto čuvstvo, tuku neosetnata čisto duhovnata s i n t e z a na čuvstvata"[95]. Vo tesna smisla so ova negovo gledanje e i prašanjeto dali odreden predmet koj ni se dopaga preku svojata forma treba da bide stvoren ili pak može da e i

prividen. Ovoj problem Franjo Marković go rešuva na toj način što toj dopušta predmetot da bide i prividen a ne stvaren, bidejki nego možeme da go sozdademe i so pomošta na fantazijata. Zatoa toj zaklučuva za da bide eden predmet estetičen mora da sodrži dva elementa: oblikovnosta i pojavnosta, iako pojavnosta može da bide duri i prividna. Prašuvajki se kakvo svojstvo treba da ima formata na nadvorešniot predmet za da može toj da ni se dopaga, našiot estetičar smeta najprven, kako što veke vidovme, deka predmetot ne smee da bide ednoličen tuku treba da postoi edinstvo vo raznoličieto, pa vo ovaa smisla gi naveduva ušte ovie svojstva koi se uslovi predmetot da ni se dopaga, a imeno negovata skladnost, simetričnost i proporcionalnost. Osven toa, toj ke zabeleži deka nam ni se dopaga onaa forma koja e karakteristična, izrazita, svojstvena, t.e. nam ni se dopaga ona čovečko lice koi gi izrazuva karakterističnite crti i svojstva čovekovi. Zatoa i pišuva: "Nam ni se dopaga onoj predmet čija f o r m a ja obedinuva vo konkretna celina harmoničnata svojstvena karakterističnost, živost i potpolnost ...[96]. Na ovoj način toj doaga do osnovniot princip deka ubavata forma e harmonična i svojstveno obeležena živa i potpolna.

Vrz osnova na ona što dosega go konstatiravme vednaš izleguva na pokaz deka osnovata na estetičkiot sistem na Franjo Marković ja sočinuva f o r m a ta. Samo formata može da bide estetična, a materijata ili sodržinata koja e voobličena vo nekoja forma, ne e nitu pak može da bide estetska. Vo ovaa smisla koj toj saka da gi pronajde onie opšti estetski sudovi koi opredeluvaat koi se onie formi što apsolutno i nužno moraat da mu se dopadnat na sekoj obično čuvstvitelen čovek. Za nego postojat samo pet

osnovni formi. Toa se: 1) forma na silinata (oblik jačine) 2) forma na skladnosta (oblik sklada), 3) forma na prilično sta (oblik priličja) 4) forma na pravilnosta (oblik pravilnosti) i 5) forma na vospostavenata skladnost (oblik uspostavljena sklada).

Kako što gledame kakva ke bide estetskata forma, po Franjo Marković ne odlučuva niti materijata nitu sodržinata, tuku onie sostavki koi site vkupom ja sozdavaat estetskata forma. Frlajki akcent isklučivo vrz formata i smetajki ja nea isklučivo za estetska, Marković, veli deka Cimerman so potpolno pravo ja narečuva estetikata "Morfologija na ubavinata, ili nauka za ubavite-formi"[97]. Spored toa osnovna smisla i cel na estetikata se ispituvanjata na formite i na ništo drugo, bidejki, kako što smeta našiot avtor ako na nekoj predmet mu ja odzememe negovata forma togaš nemu mu se gubi negovoto estetsko bitstvo.

Za Franjo Marković, spored toa, estetikata e napolno analogna na logikata. Toj velì: "Kako što logikata sozdava formi i pravila, obìlici i normi po koi mislenjeto... stanuv vistinito, taka i estetikata sodržuva formi i normi po koi pojavniot oblikoven predmet... stanuva ubav. Estetikata e nauka za formite na ubavoto kako što logikata e nauka za formite na vistinata"[98].

Megutoa, po naše mislenje, Franjo Marković se razlikuva od ortodoksnite estetski formalisti zašto, na linijata na tipičnoto kolebanje na našite estetičari za koi veke stanuvaše zbor, toj ne zboruva samo za ubavata forma i deka samo formata e ubava, tuku vo procesot na svojata evolucija, dozvoluva deka ubava može da bide i voljata, taka što zboruva za ubavinata na nekoi etički kategorii, kako što e na primer, dobrata volja i drugite etički dobrodteli. Sega za nego problemot se komplicira pa toj se pra-

šuva za da bide sepak konzekventen koja e onaa forma koja ima na sebe takva volja, pa odgovara, pravejki kompromis: "Formata na mnogukatnata h a r m o n i j a i formata na k r e p ka t a n e ž n o s t, znači, toa se dve formi koi se estetični"[99]. Otade Franjo Marković doaga do onaa konzenkvenca, sosema malu modificirana, do koja dojdoa i našite renesansi estetičari, odelno Gučetik i Monaidi deka "Dobrinata e ubavina na voljata, a etikata e eden del na estetikata, taa e estetika na v o l j a t a"[100].

Iako priznava deka ima i ubavi čuvstva no deka ima i ubava volja, za da ostane konzenkventen na duhot na estetičkiot formaliza/m Franjo Marković gi obrazlaga ovie svoi otklonuvanja od svojata osnovna koncepcija ili od svojot estetički sistem na toj način što zabeležuva deka kako ubavite čuvstva taka i ubavata volja stanuvaat toa, znači dobivaat estetski vid isključivo po svoite formi naročno po formite na harmonijata i formata na krepkata živost i životnost.

Za našiot beležit estetičar estetikata treba da gi otstrani od domenot na svoite istražuvanja site senzualistički stakjanja i site koncepcii i za imitiranjeto na stvarnite i dušenivte pojavi. Osven toa, taa mora da go otstrani i klasičnoto idealističko stakanje po koe ubavinata e vo čisto apstraktnite poimi, zašto, ponego, ona što e apstraktno poimno, nemože da bide ubavo. Vo ova smisla estetikata mora da go ostrani i taka narečeniot "umeren idealizam" koj tvrdi deka ubavinata ne ja sočinuvaat pojavinite formi, tuka samo duševnata sodržina i toa osobeno etičkata sodržina. Vrz kritikata na ova stakanje Franjo Marković ja modulira svojata koncepcija. Toj doaga do zaključok deka može formata na harmonijata da mu pripadne i na nešto fizičko, a ne samo na nešto duševno. Poradi toa, ubavoto nemože da bide samo nešto duševno,

tuku i ona što e materijalno, dokolku vosebe i na sebe ja ima nedenoto estetska forma.

Izhoduvajki, vrz osnova na svoite kritički zabeleški na senzualizmot i na krajniot i umereniot idealizam, od gledišteto deka "vistinskata ubavina e d u š e v n a t a h a r m o n i j a p r i k a ž a n a v o p o j a v n a h a r m o n i j a"[101]. Franjo Marković mošne kategorički zaključuva deka "ako ne se slagame so preteratniot idealizam, nie ne pristanuvame i so preteraniot formalizam vo estetikata koj veli deka na umetničkata ubavina ne i e potrebna duševna sodržina, tuku deka i e dostatna samo ubavata nadvorešna pojavna forma"[102]. Tokmu zatoa ako etičkata ubavina ja narečeme ideja, a estetskata ubavina oblikovnost na pojavata, sega, našiot estetičar dava definitivna varijanta na svojata definicija za ubavinata velejki deka "vistinskata i potpolnata ubavina e i d e j a n a p o l n o p r o j a v e n a v o p o j a v a t a, i l i p o j a v a n a p o l n o n a d a h n a t a s o i d e j a t a"[103]. Ishoduvajki od ovaa svoja odredba na ubavinata, Franjo Marković ja proglašuva kategorijata vozvišeno (divota) za centralna estetička kategorija i za ideal na ubavinata. Vozvišenoto e sega podračjeto na neizmernosta: n e i z m e r e n p r o s t o r, n e i z m e r e n o v r e m e, n e i z m e r e n a s i l a. Megutoa, ovaa neizmernost nemože da bide samo matematička tuku i duševna.

Svesen deka može da se protolkuva negovata odredba na vozvišenoto kako svojevidna protivrečnost, t.e. deka zarem e vozmožno vozvišenoto da bide predmet na umetnosta koga e toa nešto neizmereno, koga znaeme deka umetničkoto delo, kako prevoshodno čovekovo delo e nešto omegeno?. Za našiot estetičar ovaa

protivrečnost e samo prividna i toj ja razrešuva na toj način što zabeležuva deka umetnikot koj e ograničen so načinot na svojata oblikovnost ja pottiknuva našata fantazija na pomisluvanje i zamisluvanje na neizmernoto koe pobuduva vo nas čuvstvo na vozvišeno.

Prodolžuvajki ja svojata koncepcija za odnosot megu ubavite čuvstva i ubavata volja, Franjo Marković doaga do zaključokot deka najbliska na estetikata, kako toj veli "prva drugarka" nejzina e etikata. Vo ovaa smisla ona što porano go narečuvaše "volja koja ima svojstvo na ubavina"[104], sega toj go narečuva dobrota. "Na toj načinm veli Franjo Marković, etikata kako nauka za ubavinata na voljata, a toa ke reče za dobrotata, se razlikuva od estetikata, koja ja vklučuva vo sebe i ubavinata što se otkriva niz svojata fizička pojavnost. No ušte pobitna razlika megju etikata i estetikata e ovaa: "nitu eden objekt, nitu pak čovekot e d o l ž e n da bide ubav, no sekoja volja, toa e dolžnost na sekoj čovek, mora da bide dobra... zatoa etikata e granka (ogranak) na estetikata"[105].

Za da bi možele poevidentno da go pokažeme vlijanieto što Franjo Marković go poprimal studirajki go R.Cimerman, ke gi izložime glavnite načela na estetikata na ovoj filozof i toa sosema vo skiciran vid:

a) Cimerman smeta deka ona što e ednostavno ne e estetično;

b) Nekoja materija ne e estetična; i

c) Samo formata e estetična i taa može da se naoga samo vo sostavanite predmeti, a ne i vo ednostavnite [106].

Ovie tri principa na Cimermanovata estetika jasno ni zboruvaat deka vo estetikata na našiot estetičar Franjo Marković

se iseelo prisutni koncepciite za suštinata na umetnosta i smisla-
ta na estetikata na R.Cimerman. Megutoa, iako vo mnogu nešta
našiot esteti ar samo gi parafrazira Cimermanovite pogledi, ili
kako što toj i samiot gi narečuva svoite gledišta - dedukcija na
osnovnite estetski principi na Cimerman, sepak, toj ima izrazi-
to svoi akcenti vo duhot i koncepcijata na estetskiot formalizam
i ne e vo se soglasen so stanovištata na svojot učitel. Taka, na
primer, Franjo Marković go pobiva stanovništeto na R.Cimerman po
koe estetikata e edna apriorna nauka, t.e. deka opštite estetski
formi se nešto nepromenlivo, vo znakot na večnosta, t.e. deka tie
ne možat da se izvedat od iskustvoto, tuku samo od našeto mislenje.
Granjo Marković trgnuva, obratno, od stanovništeto deka estetično
može da bide samo ona koe e čuvstveno nabljuduvano, t.e. samo ona što
e konkretno, a ne i ona što e apstraktno, t.e. samo čuvstvuvanite
harmonični zvuci, samo čuvstvuvanite harmonični boi i samo čuvstvuva-
nite harmoničnite metafori možat da ni se dopadnat, a nikako ne ni
se dopagaat poimot na harmoničnosta, odnosno harmoničnosta kako
takva. Tokmu zatoa Franjo Marković i pišuva: "nemože da ima estetič-
ki poimi, tuku može da ima samo poimi na estetičnoxto"[107]. Zatoa
za našiot estetičar estetikata ne može da bide apriorna nauka,. t.e.
samo umstveno fundirana, t.e. nauka koja ke gi izveduva site svoi
principi i postulati od sferata na mislenjeto i bez podloga vo isku-
stvoto . Obratno, za Franjo Marković do estetskite formi doagame
samo vrz osnova na pročuvstvuvanite konkretni fakti na estetskoto
dopaganje. Zatoa za nego poimite za opštite i najopštite estetski
formi, se vozmožni samo vrz osnova na iskustvoto, a nikako pred
nego, poradi što site estetski formi ne možat da imaat apsolutno
značenje i da egzistiraat vo znakot na večnosta.

Bi sme sakale po povod izlaganjeto estetičkiot sistem na Franjo Marković da go zabeležime slednovo: toa što kaj našiot estetičar dominiraše vlijanieto na Herbartoviot filozifski sistem primenet vo oblasta na estetikata, taka narečeniot estetički formalizam, toa, po naše mislenje, ne može da se tolkuva samo kako vlijanie na pomodnosta. Nie sme često skloni da tvrdime deka problemot na vlijanieto ne zavisi od nas, od uslovite vo koi sme, tuku prevashodno od vlijatelnata sfera i naročno od nejzinata aktuelnost vo dadeniot moment. Po naše mislenje ne se slučuva vo razvitokot na Jugoslovenskata estetika, barem ne se slučuva isključitelno taka, sekoj od našite estetičari da ja odbira svojata vlijatelna sfera po svoj kef, tuku, kako što pokažuva našeto istoriisko istraživanje, sekoj go odbira odnosno vlijanie kako po izvesni svoi subektivni predispozicii taka i pod edni opšti kulturni uslovi vo koi onoj što se vlijael egzistira. Vo taa smisla, toa što Herbart beše dominanten so svoeto silno vlijanie vo našata estetika i posebno vo niz estetskite stanovišta na Franjo Marković, treba da se tolkuva i so samiot fakt što, pod dolgata dominacija na transcendentalizmot vo filozofijata, Herbartovata nauka go istakna realističkiot moment, imeno taa insistiraše da se pojde od životnoto iskustvo vo site istražuvanja i trgnuvajki od nego sekogaš beše upatena kon pozitivističkiot smer. Našata duhovna kultura vo Hrvatska vo taa doba isto taka, izmorena od dolgata dominacija na filozofskata spekulativnost i dogmatičnost, baraše novi izvori za otkrivanje i dopir do vistinata za svetot. Vo taa smisla Herbertovata nauka vo našite uslovi naide soodvetna potkrepa. Ne e zatoa ništo čudno zošto Franjo Marković beše vo opreka so Cimermanovoto sfakanje za estetikata kako opriorna nauka, dadena ednaš za sekogaš.

Franjo Marković beše strasno uveren vo toa deka ubavinata možeme da ja ocenuvame samo po sovršenstvoto na nejzinata struktura, t.e. po nejzinite idealni formi. Megutoa, negovoto gledište ne beše, po naše mislenje konzenkventno prosledeno do kraj vo duhot na estetičkiot formalizam. Imeno poradi taa ista situacija koja beše napolno slična i so ostanatite Hrvatski estetičari i koja se ogleduvaše vo ambivalentnosta pomegu evropskite estetski sfakanja i domašnata kulturno duhovna situacija - ima mošne mnogu mesta vo negovoto kapitalno delo vo koi Marković donesuva i otkriva sprotivni gledišta na estetskiot formalizam. Taka, na primer, toj smeta deka poetot treba "da ja zadovoli celokupnata duševnost, t.e. čuvstvitelnosta, razumnosta, moralnosta i voljata"[108], zatoa umetnikot za da go postigne ova treba dlaboko da nurne vo svoeto delo i davajki se, otkrivajki se samiot sebe toj, vsušnost, na toj način gi otkriva i golemite opšto - čoveški vrednosti. A za da go postigne umetničkoto delo toa i za umetnikot da ostvari takvo umetničko delo, toj ne može da se odvoi od svoeto minato, od svojata sredina i okolina vo koja trae i go živee svojot sopstven život. "Vistinskiot umetnik, veli toj, dostojno ogledalo e na celinata i toa po priroda najprvin na onaa narodna celina koja mu e najbliska, t.e. koja mu gi dava sredstvata na umetničkoto prikažuvanje (jazikot) i gragata (prirodnite životi, pojavite, tipovite) a donekade i načinot na prikažuvanjeto. Pa i ako umetnikot pomine niz tuginska škola, toj iziskuvanjata na umetnosta ke može napolno da gi zadovoli samo togaš ako zastane na rodnata gruda. Edinstveno tuka može toj da go razvie svoeto i narodnoto bivstvo ..."[109].

Togaš koga se stava, a niz svojot literaturen kritički opus [110] toj često se stavaše, na specifičnite domašni uslovi, na Hrvatskata počva, togaš niz seto negovo delo pukaat site formalistički ograničuvanja i site formalistički kanoni siot estetski formalistički dogmatizam. Umetnosta togaš biduvaše za nego kako na edno mesto reče: "Ogan xna srceto što se raznesuva po narodot i go ogreva"[111].

RAZVITOK NA ESTETIKATA KAJ HRVATITE VO XX VEK - DO POČETOKOT NA VTORATA SVETSKA VOJNA

DJURO ARNOLD

Poznatiot hrvatski filozof i poet, profesorot Djuro Arnold[1], vo oblasta na estetikata go svrtuva svoeto vnimanie pred se so trudovite: "Umjetnost sprema znanosti"[2] i "Edinstvena hrvatska narodna kultura"[3].

Arnold ishoduva od problemot: ne se li umetnosta i naukata, ubavinata i vistinata istovetni poimi, pa se prašuva vo taa smisla kako stoi umetnosta sprema naukata, a ubavinata sprema vistinata?

Sosema točno zabeležuva našiot filozof deka pri odgovorot na ovaa prašanje dve krajnosti se dominantni: prvata, idejnata sodržina na ubavite obekti e vo čistata mislovna sodržina koja e nezabeležliva so setilata. Kritikuvajki ja ovaa krajnost, Arnold ne smeta deka "glasot, bojata ili crtežot ne možat da se svedat

na čisto misleni odnosi... Bez setilnata osnova bi bil siot svet pust i mrtov."[4] Vtorata: Bidejki se smeta deka umetnosta se sostoi vo formalnata strana na predmetite, togaš može da se zaključi deka umetnosta nema vreska so vistinata. Arnold, vo kritikata na vtorata krajnost smeta, za razlika od Franjo Marković, deka formalnite odnosi ne se bez sekakvi misleni primesi zašto, na primer, pravilnite formi gubat vo nas čuvstvo na ednostavnost, proporcionalnite figuri čuvstvo na skladnost, a Herder smeta, veli Arnold, deka linijata kako najkratok pat megu dve točki ni se dopaga zatoa što na nekoj način ni prikažuva iskrenost i vernost[5]. Arnold duri naveduva primeri koga čistata pravilnost na formata e dosadna, a od druga strana ne se slaga so formalistite deka i edna odvratna sodržina oblikuvana vo uspešna forma može da se smeta za umetnost[6].

Davajki gi svoite prigovori na formalističkata estetika, Arnlod ke zaključi deka "Oblicite moraat da se spojat so ideite"[7] i deka, "Ne se sostoi dopaganjeto na nadvorešnata forma vo poredokot na elementite vo skladna celina... tuku vo dlabočinata na nivnoto značenje..i Zatoa ne može da bide ništo ubavo što ne e voedno i vistinito"[8]. Megutoa, Arnold ne smeta deka poradi vakvoto negovo gledište treba da se sfati deka e ubavoto se ona što e vistinito, zatoa i predupreduva deka "I vistinata stanuva ubava duri koga se prikaže vo bleskava setilna obleka"[9]. Za Arnold, znači, i dvata elementi: i ubavinata i idejnata treba da stojat vo edinstvo. Za nego idejata mora sosema da ja pronikne formata, a formata sosema da ja izrazi idejata ako sakame da dobieme štogode značajno delo.

Opredeluvajki gi distinkciite megu naukata i umetnosta, Arnold smeta deka dodeka naukata ja dava opštata slika na svetot, umetnosta ja dava slikata na poedinečnosta, dodeka naukata apstrahira, umetnosta konkretizira, dodeka umetnosta ni go dava "Golemoto vo malok naukata maloto vo golemo[10]". Megutoa, toj ne e ubeden deka ako postojat razliki megu umetnosta i naukata deka tie se toa se naogaat istovremeno vo dijametralna sprotivnost. Naprotiv, toj predira "Naukata da poprimi umetnička forma, a umetnosta da se snabdi (opskrbe) so dlaboki idei"[11].

Arnold ishoduva od gledišteto deka osnovniot postulat na umetnosta e prikazot, zašto priznava deka ima i takvi umetnički dela koi kako sodržina se sosema mali, no umetničkoto delo e, sepak, od povisok rang. Megutoa, sepak, ne izbegnuva od uveruvanjeto deka "I najubavata forma bez idejata bi bila vistinska lušpa, čist nadvorešen ukras... Idejata, smeta našiot avtor, mora da bide duša na umetničkoto delo, a formata telo što taa za sebe go gradi. .."[12]

Arnold isto taka ne smeta deka umetničkoto delo treba da se stremi koja i da bilo pojava da ja prikaže vermo, poradi što i ja opredeluva umetnosta kako "Mislenje vo setilni formi"[13].

Vtoroto Arnoldovo delo značajno za estetikata e "Jedinstvena Hrvatska narodna kultura". Osnoven izlezen punkt na našiot avtor se sodrži ovde vo stanovišteto deka umetnikot i voopšto tvorečkiot individuum može da dostasa visočina i dlabina samo dokolku e toj srasten so bitieto na narodot, pa zatoa i veli "Edinstvenata narodna kultura i umetnosta.. pretstavuva at najvisoko zemno sovršenstvo na sekoj narod, a do toa sovršenstvo ne može da se dojde

ako ne se razvijat i odgledat site narodni dobrodeteli i dokolku site manifestacii kako na stvarniot taka i na duševniot naroden život ne se proniknat sosema so osobinite na narodnoto bitie"[14]. Spored toa sekoe edno umetničko delo, po Arnoldovoto sfakanje, mora da bide prilagodeno kon narodot i toa treba da e razbirlivo za siot narod. Od ovde i proizleguva negovoto sfakanje deka eden umetnički stil mora da vo sebe gi supsumi a elementite što se sodržat vo odredeniot nacionalen senzibilitet. Vo ovaa smisla i pišuva deka "Sekoj stil e poveke ili pomalku samo umetničko oblogoroduvanje i usovršuvanje na onaašto e vo svojata upotreba odamna srasnato so bitieto na narodot"[14].

Kako što moževme da vidime, interpretirajki ja i obrazlagajki ja estetskata osnova na Arnoldovite pogledi, ovoj istaknat filozofski deec ne beše moken da dade soodvetno na svojot filozofski sistem i takov soodveten estetički sistem. Zabeležuvame, potoa, deka vo oblasta na estetikata, Arnold denes deluva dosta arhično i tradicionalno. Negovoto prosvetitelstvo i narodnjaštvo vo prvata decenija na XX vek ima razbirlivo svoi pretpostavki. Ne bi smeele da izumime deka Arnold kako dolgogodišen pretsedatel na Hrvatskata Matica beše eden od duhovnite dviželki faktori na konzervativnite, zastareanite gledišta vo oblasta na umetnosta i kulturata i deka, vo borbata, vo mošne žestokata polemička borba što togaš se vodeše vo oblasta na literaturata i umetnosta megu taka narečenite "Stari i mladi" toj beše na stranata na "Starite". Nema sommenie deka negovite estetski gledišta sodržat poveke estetički vistini koi bea poznati pred nego, koi zvučat ednostrano i zastareno zašto vo tesno estetskata problematika Arnold ne donese novi estetski soznanija, tuku poznatata estetska

problematika ja tretiraše prosvetitelsko-racionalistički. Edno sfakanje vo oblasta na estetikata koja se provlekuvaše niz hrvatskata literatura od dobata na prosvetitelstvoto, Arnold se obide teoretski i estetski da go fundira, megutoa, so mnogu malu uspeh, bidejki veke na negden bea novite struenja kako vo samata umetnosta taka i vo teoriite za nea.

ALBERT BAZALA

Poznatiot hrvatski filozof, eden od učenicite na Franjo Markovič i Duro Arnold, Albert Bazala, na problemite na estetikata im posveti mošne golemo vnimanie, osobeno vo prvata faza na svoeto filozofiranje, vo svoite pomladi godini. Vo ovoj period toj gi objavi prvite: "Psihologija u hrvatskom umjetnom pjesništvu"[16], potoa obemnata monografija vo koja vsušnost, i ja izloži osnovata na svoeto gledanje vrz problemite na umetnosta i ubavoto "O umjetnosti"[17], potoa trudot "Estetska čuvstva"[18], dodeka od podocnežniot period osobeno vnimanie zaslužuva negoviot trud: "Značenje umjetnosti u životu naroda"[19]. Osven ovie trudovi kon niv od oblasta na estetikata se pridružuvaat ušte eden pogolem broj statii i predavanja što Bazala gi držel megu dvete svetski vojni no vo koi glavno se variraat negovite pogledi izneseni vo spomenatite raspravi.

Za Bazala odnosot sprema umetnosta e od presudno značenje za čoveka, zašto prašanjata na umetnosta za nego se odnesuvaat voopšto kon najesencijalnite prašanja na životot i svetot, "Taka što ne može da bide bez vlijanie na našinot na životot koj kakva umetnost odbira, koj kakov sud ima za nea"20.

Trgnuvajki od ovoj fakt, Bazala konstatira deka sprema umetnosta se nemalo običaj taa da se tretira od edno dosledno stanovište, tuku ovde, barem vo našata estetska situacija se se propuštalo na sreeto, poradi što i ne bilo vozmožno na takov način da se spoznae sušnosta na umetnosta. Žatoa kaj nego se zarodu-va ambicijata toj da izgradi edno edinstveno i konzekventno stanovište za smislata i entitetot na umetnosta i ubavoto. Vo ovaa smisla, toj fomulira dve prašanja koi moraat da bidat rešeni ako se saka da se odgovori na prašanjeto za sušnosta na umetnosta - prvo: što e umetnost? i vtoro: vo kakva vrska stoi umetnosta so ostanatite projavuvanja i manifestacii na čovekot?

Za Bazala umetnosta e pred se dejnost čovekova, dejnost megutoa, sosema poinakva od ostanatite dejnosti so koi čovekot gi spoznava predmetite i pojavite vo prirodata. Bazala go zema ovoj primer. ako rečeme ova drvo e lipa, a ova hrast, togaš toj sud se raga vo nas vo seosema poinakov psihološki proces, otkolku ako rečeme ovaa lipa e ubava, odnosno ovoj hrast e vozvišen. Imeno, Bazala zaključuva deka vo prviot slučaj pričinite so koi go izrečuvame sudot se od razumska, teoretska priroda, dodeka vo vtoriot slučaj pričinite za našiot sud za ubavinata na drvoto se od setilna priroda, t.e. dodeka vo prviot slučaj na predmetite im pripagaat svojstvata sami od sebe, vo vtoriot slučaj svojstvata na predmetite se vo najtesna vrska so nas samite. t.e. vo vrska so našeto nastroenie, smisla za ubavo itn. Spore toa, trgnuvajki od gledišteto deka dali eden predmet ke go smetame ubav ili grd, a edna pojava životna - umetnost ili ne - toa zavisi pred se od nas samite, Bazala smeta deka ne može da se nareče umetnost ona što ne im odgovar na našite setilni iziskuvanja. Vo ovaa smisla toj zaključuva:

"Umetnosta ne e, znači, nešto što postoi nezavisno od nas: umetnosta nezavisna od nekoja umetnička svest ne može da bide umetnost"[21].

Vednaš po ovaa svoja opredelba, čuvstvuvajki go vo nea nejziniot kraen subjektivizam, t.e. samoto doveduvanje na praša-njeto za ubavo i umetnosta isključivo vo vraka so nas samite, t.e. isključivo so subjektivnoto samovolie, Bazala go proglasuva kako krah obidot, kojšto počnuva so Aristotel i trae so milenii, da se izgradi edna o b j e k t i v n a estetika, koja bi go definirala ubavoto spored obektivno prisutnite obeležja na eden predmet.

Konstatirajki go neuspehot na objektivnata estetika, i kako strasen psiholog, Bazala smeta deka e nevozmožno da se spoznae umetnosta i umetničkiot objekt bez da se provede nužna "analiza" na psihološkata sostojba, pred da se spoznae specifičnosta na vpečatokot što nastanuva od nekoj objekt"[22]. Našiot avtor i pridava golemo značenje na Kantovata kriticistička estetika, popravo na stanovišteto na ovaa estetika deka ubavinata ne im pripaga na stvarite, tuku deka ubavinata e vo čuvstvitelnata i rasuduvačkata naša mok. Od kritičkata estetika Bazala go prifaka gledišteto deka estetskata duševna položba ne se menuva vo svojot kvalitet kolku i da se menuvaat ostanatite okolnosti, t.e. deka svojstvata na estetskata duševna sostojba se zaednički na site luge. Osven toa Bazala go prifaka gledišteto na kritičkata estetika deka ona što e specifično za sètilnoto poimanje e popravo toa što ono nastanuva bez spoznavanje to na pričinite što go pričinile. Nešto poveke: deka neposrednoto umetničko dopaganje do takva stepen opaga do kakva stepen raste spoznavanjeto na samite negovi pričini. Otade pred Bazala stoi sega problemot na vospostavuvanje na distinkcija megu umetničkata i

estetskata vrednost, zašto prvata e od setilna priroda i ima svoi oddelni uslovi, a vtorata e od spoznajna priroda i ima svoi oddelni pričini.

Odvojuvajki ja umetničkata vrednost od estetskata, Bazala, kako da go potvrduva subjektivizmot koj go predvidi otprvin, stavajki se na stanovišteto deka umetnosta nema druga vrednost osven subjektivnoto dopaganje. Svesen za ovoj i vakviot subjektivizam, Bazala se trudi da gi iznajde načinite kako da se nadmine toj subjektivizam.

Za da se dojde voopšto do možnosta da se navleze vo suštinata na umetnosta, za Bazala e neophodno da se trgne od dve neophodni pretpostavki: prvo - od umetničkiot tvorec (kako pričina) i vtoro - od umetničkiot vpečatok na nabljudatelot (kako posledica) i da se ispitaat site onie uslovi što se pomegu niv koi ke bidat merilo i imperativni iziskuvanja na samata umetnička vrednost. Vo ovaa smisla Bazala smeta deka za da se utvrdat ovie spomenati iziskuvanja, edinstven način e da se pojde od analizata na umetničkata svest koja ima isto taka prevashodno dve formi: dušata na umetnikot i dušata na onoj što gi prima doživuvanjata.

Odgovarajki na prašanjeto vo što e sušnosta na duševnosta na umetnikot, t.e. dali taa se razlikuva od duševnosta na običniot i prosečniot čovek i dali za nea vredat istite ili drugi psihološki i etički zakoni, Bazala zabeležuva deka: "Umetničkata dejnost e povišena opšta čovečka dejnost da se primat vpečatoci odnadvor, niz koja samiot umetnik gi čuvstvuva niv podlaboko i umee niv da gi izrazi i na toa da gi prisili i drugite"[23]. Znači, Bazala go gleda nastanuvanjeto na umetničkoto delo togaš koga edna zna-

čajna sodržina uspešno se izrazuva. Za nego: "Umetnički da deluvame toa znači umetnički da se borime za izraz na nekoe doživuvanje, da barame izrazni sredstva i so niv da se probudi i vo drugite luge isto doživuvanje, podednakvo da go čuvstvuvaat nego i drugite"[24]

Bazala ja prifaka mislata na Šiler deka umetnosta e prevladuvanje na sodržinata so formata, no toj se prašuva što e toa forma, vo vrska so istaknuvanjeto na izrazot kako specifična sušnost na umetničkiot fenomen, pa veli deka e toa: "Odreduvanje na sodržinata vo postojana i jasna nasoka koja ke bide kadra da razbudi izvesen vpečatok... "[25]. Našiot estetičar postojano insistira ha odredbata na umetnosta kako borba na duhot so prirodata, kako prevladuvanje na materijata, dematerijalizacija, na koj način "mrtvata priroda stanuva živa, duševna, polna so čuvstva..."[26]. Megutoa, toj ne ispušta da zabeleži deka stanovišteto na umetnikot e antropologično:" Čovekot e drui tamu kade e umetnosta no e i obratno: umetnosta e duri tamu kade e čovekot"[27].

Sakajki da izbega od ortodoksniot subjektivizam i vo izvesna smisla samo parafrazirajki go Kant po koi umetnikot, kako i prirodata, sozdava sloboden bez kakvi i da e pravila, sepak, zabeležuva toj, deka sekoe vreme ima svoi pravila i zakoni na čuvstvuvanjeto. Megutoa, Bazala preduprevuva deka zakonot vo ovaa oblast ne smee da deluva kako svesen motiv, tuku isključivi imanentno, od dlabočinata na dušata. Zatoa toj smeta deka ne može da se usoglasi so umetnosta ona podreduvanje pod onoj zakon koj e protiven na sopstvenata umetnička svest, za vednaš da zabeleži: "Sekoja umetnost dosegnuva dotamu do kade dosegnuva (seže) slobodata, sekoja umetnost e takva kakva što e i slobodata"[28].

Vo oblasta na duševnosta na tvorecot, Bazala istaknuva posebno dve kategorii: originalnosta i individualnosta, za koi, pred poveke od podeseti godini pišuvaše toj na eden takov nepomirliv način što aktuelnosta na negovite misli zvuči i den denes, možebi denes duri i ušte posugestivno. Bazala, imeno, ne go smeta stremežot za originalnost kako umetnički motiv i tvorečki agens, tuku, obratno, nego toj go fiksira sekogaš ili kako nedostatok na pogolema i poznačajna sodržina koja se sokriva so egzibicii, ili kako neiskreno i presileno čuvstvuvanje. Toj ja sprotivstavuva originalnosta na afektacijata i blaziranosta i pod nea podrazbira raganje na umetničkoto delo od najdlabokiot izvor na dušata. Kategorijata individualnost Bazala ja sfaka vo korelacija so kategorijata originalnost. I taa e isto taka ili prirodna darba ili originalna sposobnost na umetnikot so ogled na sodržinata i so ogled na formata. Individualnoto za Bazala e zbir na poedinečni belezi i svojstva. Za nego individualnosta e sinonim na čovečnost: "Poim - obrazec na čovečnosta ili približuvanje kon čistata čovečnost"[29].

Bitno i za ednata i za drugata kategorija e toa što niv Bazala ne gi smeta za faktori na tvoreštvoto tuku samo kako stepen na razvitokot do koj se izvišila prirodnata sposobnost.

Otkako ja razgleda umetničkata duševnost, duševnosta na tvorecot i site nejzini pretpostavki za da se dojde do umetničko delo, Bazala se osvrnuva na vtorata strana od istiot proces - na duševnosta na umetničkiot nabljudatel pa se prašuva koi se svojstvata na ovaa duševnost? t.e. na onaa duševna sostojba koja se raga vo dopir so umetničkoto delo, t.e. pri nastanuvanjeto na umetničkoto zadovolstvo ili uživanje?

Za Bazala, kako što veke beše konstatirano, poimot estetsko proizleguva od nas samite: toj, popravo, se raga togaš koga našata subjektivnost se prilagoduva na obektot, poradi što: "Umetničkoto uživanje ne e samo primanje tuku i sozdavanje"[30]. Očigledno deka ovde Bazala e vo duhot na Einfühlungstheorie, koja ja prifaka i za koja ke reče deka ne e relevantna samo za objasnuvanje na suštinata na umetnosta i umetničkoto delo, tuku e takva dejnost koja voopšto ovozmožuva poredot od subjektot kon objetot. Otade sega za nego stanuva problem: kako umetnikot ne prenesuva vo svojot svet i kako ne prinuduva da go čuvstvuvame ona isto što toj go čuvstvuval?

Po nego, nužno e vo ovoj proces na našeto uživanje vo nego, negovite čuvstva što toj gi stava vo forma da se razbudat vo nas. Toa, po Bazala, zavisi od intenzitetot na obektivnoto vlijanie i od našata spremnost da gi primame čuvstvata, t.e., poslužuvajki se so terminot na Lips, da gi primime niv od apercepti-vnoto sočuvstvo. Samata silina na obektivniot vpečatok e dvojna: nadvorešna i vnatrešna. Taa vo prv red zavisi od simbolite, preku koi nie go doživuvame ona što toj go doživeal. Vnatrešnata, znači silinata na umetničkoto del, doaga od goleminata i silinata na čuvstvata. No bidejki toj smeta deka za da bi moželo umetničkoto delo da odzvoni vo nas nužno e kaj nas soodvetna spremnost za taa cel, pa vo ovaa smisla toj preporačuva sega odgleduvanje na publikata vo toj duh da bi možela i samata umetničkotd delo da go doživee, zašto bez duševnosta na nabljuduvačot i negovata spremnost, umetničkoto delo se ušte ne e završeno, pa spored toa i ne možeme da zboruvame za nego, poradi što toj e protiv site malouvažuvanja na publikata. Znači za Bazala umetničkoto delo e završeno, ne togaš

koga umetničkoto delo e sozdadeno od negoviot tvorec, tuku duri togaš koga e toa doživeano od strana na negoviot vospriemač.

Megutoa, sekajki da napravi edna svoevidna anatomija na procesot na nastanuvanjeto na umetničkoto zadovolstvo, Bazala smeta deka vo ovoj proces estetskoto podržavanje odgovara i e analogno na fiziološkoto - psihološkata konstitucija na onoj što go doživuva umetničkoto delo. Vo taa smisla za Bazala sekoj narod ima svoi psihofizički i psihološki specifičnosti koi site vkupom ja sočinuvaat posebnosta na negovata nadarenost, posebnosta na negovata racionalnost i senzibilnost. Ovde toj ja razviva, vsušnost, koncepcijata po koja umetnosta na sekoj narod e izraz na specifičnostite na toj narod, pa vo ovaa smisla za Bazala umetnosta dotolku poveke e narodna dokolku vo nea se odrazuva ona što e za čovekot golemo, a so samoto toa vo nea togaš i opšto čovečkoto e pogolemo.

Za estetičkite sfakanja na Bazala karakteristična e pred se impermanentnosta na negovite gledišta. No možejki da izgradi eden svoj svoeviden i integralen estetički sistem, Bazala vo svoite sfakanja često inklinira megu eden i drug sistem, vo zavisnost od stanovištata što vo eden moment saka da gi afirmira vo Hrvatskata kultura, filozofija i umetnost. Kako i vo svojata filozofija vo koja negovite sfakanja osciliraat megu iracionalizmot, velumtarizmot i psihologizmot, taka i vo estetikata, Bazala čas gi zastapuva stanovištata na psihologističkata estetika, na Vunt ili Fehner, čas se stava na stanovištata na Einfuhlungstheorie na Lips, čas na stanovištata na Kantoviot kriticizam i formalizam. Taka, na primer, toj go prifati Kontovoto sfakanje za bezinteresnoto dopaganje[31], "Ubavoto se razlikuva i po toa što estetskoto dopagja nie e bez intereano, od poleznoto koe ni se dopaga poradi nekoja

cel"[32]. No definirajki gi estetskite čuvstva isključivo formalistički, deka tie se zagaat niz odnosite na članovite na nekoja celina - toj se stava na gledištето i na Herbartoviot estetički formalizam. Od treta strana toj mu se sprotivstavuva na larpurlartizmot, megutoa ke insistira sekoe umetničko delo da mora da pokaže nekoja ideja pa ke napiše deka: "Umetnosta ne može da se odvoji od vistinata i dobrinata"[33], a isto taka i od religioznite čuvstva[34]. Popravo za Bazala perfikcioniranjeto na čovekot se dviži niz vistinata, ubavinata i dobrinata. Taka, na primer, vo svojot trud "Značenje umjetnosti i životu naroda", Bazala si postava za zadača da odgovori na prašanjeto zošto ni e umetnosta, što znači taa za čovekot i koja uloga ja igra ta vo čovekoviot život?[35]. Vo duhot na edno izlaganje koe e samo prašanje toj se stava pred konstatacijata ne e li ubavinata kako princip na harmoničnosta osnoven zakon na kosmosot, ili: "Ne e li tvorečkoto uviduvanje (uvidjaj) funkcija i formalna hipoteza na seto kulturno tvoreštvo"?[36] Stavajki se na pozicijte na edno teleološko nabljudenie, Bazala umetnosta ja gleda pred se vo služba na čovekot i narodot kako "Pridružnik čovekov vo mnogu promenlivata sudbina negova"[37]. taa e "večen stimulans na životot"[38], a bez nea čovekot bi bil "bestija di lavoro".[39]. Trgajki od svojata odredba na životot kako vremenski oblik, kako trajno kolebanje megu bitieto i nebitieto, Bazala ja opredeli smislata na umetnosta ušte so toa što taa: "gi ispolnuva pouzite vo borbata za opstanok"[40]. No Bazala isto taka ja prifaka i psihološko-biologističkata teorija za ulogata na umetnosta kako "Super flui de la vie", kako plod na nepotrošenite životni energii"[41]. No so seto toa vkupom toj e za umetnost koja e vo sostojba da bide intimen učesnik i sočesnik vo tekot na dramatskite nastani na životot, a za umetnik koj go proglasuva

onoj koj e "oko na svetot, sovest na vremeto", velejki na kraj deka "Kolku poubav ke bide životot tolku ke bide toj i podobar"[42].

Kako što vidovme estetskite gledišta na Bazala ne se edinstveni i konzekvantni, tuku megusebno divergentni. Edno gledište koe bi moželo da se reče deka e orginalno vo Hrvatskata i Jugoslovenskata estetika, toa e popravo ona na koe mu obrativne i najgolemo vnimanie a imeno deka umetničkiot proces ne e završen ako ne vozdudi toj vnatrešno doživanje kaj onoj što ja vospriema i doživuva umetnosta, t.e. deka edno umetničko delo e duri togaš toa koga, trgnuvajki od tvorecot, preku sozdadenoto delo, majde pat, odsiv i rezonans za čovekot, nabljudatel ili doživuvač negov, t.e. duri koga i nego ke go vovleče i prenese umetnikot vo svojot sopstven tvorečki svet. Ova gledište vo našata estetika prv go izdese Bazala i sigurno e deka so seta svoja tvorečka aktivna na planot na estetikata koja ima nesomneno golema kulturno istoriska vrednost zašto se dviži od eden prosvetitelsko-propedeftički vid pa se do najvišite teoretski sferi, toj zazema značajno mesto vo istorijata na Hrvatskata estetika. Da spomeneme samo toa deka Bazala e megu retkite značajni filozofi kaj nas megu dvete dvojni što tolku intenzivno se baveše so problemite na estetikata, za razlika na primer, od eden Branislav Petruniević koj na planot na sistematiskata estetika ne dade nikakov trud, osven nekoi trudovi od oblasta na istorijata na estetikata [43].

Bazala ne izgradi estetički sistem. Prirodno takov eden sistem toj i ne možeše da izgradi so ogled na toa deka negovoto filozofsko delo, so koe e mnogu poznačajen vo istorijata na našata fizioFija, isto taka ne se dviženše vo eden edinstven sistem,

Inventiven i opšto upaten asimilator vo filozofijata, eden od retkite pozavači na filozofskite disciplini kaj nas, Bazala beše i ostana toa i na podračjeto na estetikata.

MILAN MARJANOVIĆ

Eden od najistaknatite pzobornici na noviot bran vo hrvatskata estetika be e poznatiot literaturen kritičar Milan Marjanović. Dve negovi dela se so posebno značenje za razvitokot na Hrvatskata estetika. Toa se: "Novo shvaćenje umjetnosti"[44] i "Funkcija umjetnosti"[45]. Za Marjanović dve gledišta estetski se dominantni vo prvata decenija na XX vek vo Hrvatskata estetska misla. Ednoto gledište go zastapuvaat "starite"[46] i toa se sveduva na trialitetot: vistinata, dobrinata i ubavinata, a drugoto na "mladite" koe po negovoto mislenje edna varijanta na Bahrovata formula deka umetnosta e razsteretuvanje na onoj odvišok energija što ostanuva vo čoveka otkako ke gi zadovoli svoite praktični potrebi. Marjanović go prifaka vtoroto gledište zašto po nego toa ne upatuva na edno novo sfakanje na umetnosta. Toj veli deka site poranešni definicii bile samovolni i plod na logičkata dedukcija od gotovite filozofski sistemi. Toj pledira estetikata poleka da se izmakne od spekukativnata sfera i da stane eksperimentalna nauka. Smetajki go izrazot kako specifična diferencija na umetnosta, toj zabeležuva deka umetničkite ekspresivni sredstva ne se ništo drugo tuku "Čisti i nepatvoreni naši fiziološki izrazni sredstva. A bidejki tie sredstva se konečno rezultat na našite biološki funkcii i na nivnite reakcii togaš i umtnosta možeme da ja smetame za biološka pojava"[47].

Vo središteto na umetnosta stoi emocijata, zatoa za nego poveke e neodraživa odredbata na umetnosta kako podražavanje (oponašanje). Za nego taa e impuls. Marjanović smeta deka dosega site definici na umetnosta pojduvale bilo od stanovišteto na publikata bilo od stanovišteto na umetnikot. Negutoa, ne možat da postojat dve merila i dve gledišta. Za nego eden i ist proces se zbidnuva i vo umetnikot i vo publikata. Ovde Marjanović, potpolno ja prifatil tezata na Bazala.

Kako za nego se doaga do tvoreštvoto?

Nadvorešniot svet predizvikuva vo nas silni emocii. Ovie emocii koga umetnikot bi bil divja bi se projavuvale na toj način što umetnikot bi vikal so svojot glas ili so nekakva gesta bi ja izrazuval specifičnata sostojba vo koja se naoga. Dobienata emocija umetnikot ja transformira preku svojata fantazija taka što sega nea toj ja predočuva i pretstavuva na drugite luge. Smetajki ja fantazijata za najznačajno sredstvo na umetničkata kreacija, toj ja definira nea kako "Sonuvanje vo razbudena sostojba"[48] megutoa vistinskata spontana fantazija nastanuva kako i sonot: se zaroduva od osetite[49]. Zatoa toj zaključuva deka "Pojavite: sonot, fantazijata i sugestijata spagaat vo ista kategorija od koja se ispredela i umetnosta"[50]. Ako vo svojot prv trud Marjanović glavno pod vlijanieto na psihološkata i biologističkata estetika ne dade nekoi originalni sfakanja vo negovata podocnešna rasprava "Funkcija umjetnosti" vo poglavieto "Estetika ili artologija", toj veli: "Estetikata bi možela da bide logika na umetnosta, koga ne bi gi ispituvala samo afektite, vpečatocite na umetničkoto tvoreštvo, na čitatelot ili gledačot, tuku bi gi fiksirala i zakonite na umetničkoto tvoreštvo. Estetikata dosega sozdavaše

koncepti i recepti za umetničkoto tvoreštvo no taa bi morala da pojde od samoto tvoreštvo... Taa ti trebalo da bide mnogu po široka i nova nauka, nekoja artologija, ili taka nešto"[51]. (potertalG.S.)

Spored Milan Marjanović, zakonite na intelektualnoto spoznavanje gi izučuva logikata, a zakonite na intuitivnoto spoznavanje treba da gi izučuva naukata za umetnosta, koja po nego "doprva treba da se izgradi"[52]. Kako gledame, naukata za umetnosta kaj Milan Marjanović go nema tradicionalniot profil, t.e. taa ne se zanimava samo so zakonite na oddelnite umetnosti tuku i so samoto intuitivno spoznavanje kako oblast na estetskata sfera. Megutoa, toj ne se zadržuva nitu na artologijata, koja kako zamena na estetikata treba da gi tretira problemite na umetnosta na umetničkoto tvoreštvo, tuku predlaga ušte edna nova disciplina koja ja narečuva a r t o s t r a k t i k a, za koja isto taka Milan Marjanović veli deka doprva treba da se izgradi i razraboti, no vo nikoj slučaj apriorno - teoretski. Artostraktikata e edna takva disciplina koja treba da se konstituira "Vrz iskustvoto na praktikata što bi go vršele vo prv red samite, umetnici" [53]. Na toj način, smeta Marjanović, artostraktikata ke označuva radikalna nova epoha vo oblasta na istražuvanjeto na umetnosta i ke pridonese kon potpolna nejzina demokratizacija no zaedno so toa i demokratizacija na opštestvoto so umetnosta. Negovata osnovna devIza glasi: "Umetnička demokratija i demokratska umetnost"[54].

Otkako vo kolebanjata megu estetikata i artologijata i ovaa poslednata modificirana so artostraktika, se stavi na stanovišteto na poslednata, Milan Marjanović opsesivno se zanimava so samiot entitet na umetnosta. Za nego taa e edna "Uposredna

evidencija"[55], neposredno poznavanje od poznanieto na [illegible] "poimno izvedenite konkretni fakti, zatoa toj i pišuva"" "Da se sogleda i da se znae e posilno, poširoko i popozitivno, otkolku da se apstrahira i logički zaključi deka e taka. A ušte po silno e da se znae niz toa što ke se umee stvarnosta da se spoznae sozdavajki"[56]. Umetnosta e popravo tokmu od toj rod na neposredneto spoznavanje so sozdavanje, "taa e organiziranje na matniot haos so svetlinata na kreativnata harmonija"[57]. Trgnuvajki od stanovišteto deka tajnata na umetničkata ekspresija počnuva popravo tamu kade što svršuva intelektot, poradi što intelektot nikogaš ne može da ja prevede nea vo intelektiven element, zašto taa e samiot život, Marjanović sega, za razlika od negovite pogledi vo prvoto svoe delo, ja prifaka Aristotelovata koncepcija za umetnosta kako mimezis, megutoa, za nego sega ovaa kategorija znači nešto sosema drugo otkolku porano, a imeno - otkrivanje na bitnosta (esencijalnosta) na predmetot. Zatoa toj smeta deka ne se navleguva vo suštinskoto značenje na Aristotelovata kategorija ako taa se tretira kako podržavanje ili imitacija. Bidejki smeta deka "Umetnosta e sekogaš oblikuvanje"[58], Milan Marjanović smeta deka zaradi toa umetnosta ne e kopija nitu nekoe mehaničko ogledalo tuku "izrazuvanje na životot na negov način i niz negovite formi"[59]. No ako umetnosta e oblikuvanje, togaš morame da se prašame od kade doaga potrebata kaj umetnikot za umetničko oblikuvanje, pri što so svojot odgovor, Marjanović sega se dokosnuva do drugata Aristotelova kategorija, do katarzata. Toj smeta deka katarzata e spomenata ušte vo Platonovata "Republika" pa sega se obiduva nea da ja definira "kako raznovidnost i spretivnost na vlijanijata, što ragaat neuskladeni i napnati čuvstva koi megusebno se ragaat duri ne se uskladat vo eden nov

način ili čuvstvo... so što nastanuva popuštanje na napetosta i izmiruvanje"[60]. Vakvoto opredeluvanje na katarzata, doaga ottamu što toa nemu ke mu bide potrebno pri negovoto opredeluvanje na potrebata za umetničko oblikuvanje, koe po našiot avtor doaga "od umetnikovata reakcija na životot, bilo afirmativno potencirana, ili pak kako odbrana od pritisokot na životot"[61]. Bidejki smeta deka čovečkoto tvoreštvo e eden dijalektički proces, zašto toa e akcija i reakcija, toj doaga do zaključok deka ona što vo poimnata dijalektika e sintezata, toa vo umetničkata dijalektika e katarzata. Megutoa, po Marjanović, koj se obiduva da pogleda na tvoreštvoto i od biologističko gledište, sledejki go kontinuitetot na konzekventnosta od svojata prva kniga, katarzata ne e samo pričina na tvoreštvoto, tuku i negova funkcija. Zatoa toj i veli: "Umetnosta gi olesnuva depresiiite na svoite ekspresii, oslobodujajki gi našite biološki i čuvstveni, mentalni i duhovni sili na toj način što im gi razmrsuva jazlite, što gi uskladuva trvenjata i sudirite, što ja gladi materijata i što i dava ritmički tek i skladnost na rammotežata. Vo toa e vrednosta i funkcijata na umetnosta"[62]. Marjanović izrazuva čudenje zošto psihoanalitičarite ne lečele so umetnosta, koga tokmu edinstveno taa e vo sostojba da mu gi otkrie skrienite strasti. Zatoa pišuva: "Se studirala patologijata na geniot vo umetnosta, no ne e dovolno uočen faktot deka vistinskiot genie e pomalku obekt na studija za medikot, a samiot mnogu poveke lekar na čovekovata duša i deka umetnosta e golem lek"[63] (potertal G.S.). Vo ovaa smisla Marjanović ne može da gi smisli nitu teoriite što go objasnuvaat ujmetničkoto tvoreštvo kako svoevidna bolest (Krečmer, Lombrozo) nitu pak ona tvoreštvo koe e so patološki ambicii. Toj smeta deka "Vo životot kako i vo medicinata najdobar lekz e - ubavinata a vo umetnosta najdobrata estetika - zdravjeto"[64].

Toj ne priznava deka niz umetnosta možat da bidat izrazeni degenraciski sostojbi. Obratno, onie što ostavile tragi toa bile zdravi poedinci i narodi, a vo umetnosta zdravi dela. Zatoa i veli": "Zdravjeto e ubavina, ubavinata e zdravje"[65].

Pledirajki za socijalizacija na umetnosta vo taa smisla što tvorecot i uživatelot, umetnosta i sredinata, da stanat edna nerazdelnost, Milan Marjanović smeta deka može vo ovaa smisla da se zboruva samo dokolku se sfati umetnosta "kako socijalno zdravje"[66].

Spored sevo ova što go iznesovme jasno proizleguva deka za Milan Marjanović umetnosta i umetničkoto tvoreštvo se obosloveni od edna prirodna nužda, za nego umetnosta e izraz na edna biološka nužda[67]. Megutoa, toj ne go odvojuva umetničkoto tvoreštvo i od negovata nerazdvojna opštestvena alka, bidejki ja definira umetnosta kako "edna funkcija na čovečkata opštestvenost". Očigledno e, znači, deka toj saka da go izmiri biologizmot so edna varijanta na sociološkata estetika. Zatoa toj pledira, za razlika od tradicionalnata estetika, koja smetaše ubavinata nerazdelna od umetničkoto delo i vo taa smisla kako cel na umetnosta, za ubavinata koja e pričina i rezultat na umetničkoto tvoreštvo, a ne negov obrazec i norma. Vo taa smisla pišuva: "Ubavinata e radost i stremež za radost"[68], zašto ako možat da bidat pogolemi ili pomali makite na ragjanjeto sigurno e deka "samoto raganje e radosno... Radosta ke bide tvorec, dvigatel i forma na umetničkata katarza na umetnikot i doživatelot na našeto vreme i na vreminjata što nadoagaat..."[69]

Vo dosegašnite estetički senčenja na umetničkiot fenomen Milan Marjanović, iako vo formulaciite nosi novi kpuk aspekti, sepak vo svojata osnova toj niz svoite koncepici za suštinata na umetnosta

se dviži vo sferata na veke pred nego utvrdeni vistini. Megutoa, kon problemot za odnosot megu izrazot i sodržinata toj ke definira mnogu interesni soznanija koi se i den denes aktuelni i prisutni. Imeno našiot avtor tradicionalno se prašuva: što e glavno vo umetnosta: izrazot ili ona što preku nego se izrazuva, pa dava mošne netradicionalni i dosta originalni niz svoeto spoznavanje aspekti. Marjanović smeta deka samo ona čuvstvo, onaa smisla i onaa volja možatda se izrazat koi se veke potpolno odredeni i jasni. Od druga strana, sekoe čuvstvo, misli i volja što se napolno opredeleni i jasni, veke se ~~xxxxxxx~~avtomatski izrazeni, ili kako zabeležuva toj: "Sekoe opredeleno i jasno čuvstvo i nekoja takva misla i volja opredeleni se i jasni samo togaš koga bilo so koe sredstvo so potpolno izrazeni"[70]. Megutoa, čuvstvuvajki deka ne pravi razlika megu izrazot vo spoznajnoxteoretska~~t~~ i vo estetska smila, Marjanović zabeležuva: "Umetnosta e sekako izraz vo izrazot, no izraz na nešto vo izrazot, na nešto i toa vo izraz koj im e adekvaten na toa nešto, znači, vo formite što se adekvatni na nekoja sodržina"[71].

Kako literaturen kritičar koj dolgo godini go studiral iskustvoto na tvorecot na zborot, Milan Marjanović ishoduva od gledišteto deka estetikata, odnosno artologijata mora i edinstveno može da se konstituira kako nauka samo dokolku go zeme za svoj isk~~l~~ Klučiv predmet iskustvoto na umetničkoto tvoreštvo, iskustvoto na oddelnite umetnici, pa vrz osnova na nego da se obide da se zasnova. Toj e napolno protiv spekulativnata estetika, odnosno protiv ~~xpaxx~~ apriorno-teoretskiot smer vo nea. Megutoa, i samiot ne može da izbega od nea koga pristapuva kon analizata na umetničkiot fenomen.

Deklarirajki se za artologijata, toj ne ja diskvalifikuva estetikata polnopravno da se zanimava taa so umetnosta i umetničkoto tvoreštvo, tuku bara naukata za umetnosta da se izdigne na nivo na estetika. Smetajki deka normativističkata estetika e golema zabluda, toj apelira kon onie proučuvanja na umetničkiot fenomen i na fenomenot na tvoreštvoto, što ke trgnuvaat od iskustvoto na tvoreštvoto od koi treba da prizlezat site opšto-estetski deduckcii pri što, pogrešno, ja isklučuvi možnosta na nivno ramnopravno postoenje, zašto ne go vide onoa što e veke obektivno otkriveno, deka estetikata i naukata za umetnosta, ili kako toj ja narečuva artologija, se dve posebni dispiplini so dve avtohteni područja na svoite istražuvanja, a ne edna edinstvena.

PAVAO VUK - PAVLOVIĆ

Vo oblasta na estetikata, eden od najpoznatite i najbeležitite hrvatski filozofi, Pavao Vuk - Pavlović, nema napišano mnogu. Ona, megutoa, što e napišano i kako e napišano, dava ubava možnost za negovoto i niz negovoto estetičko delo da se pišuva i zboruva za eden odreden jasno i konzekventno izveden estetički sistem. Nema somnenie deka vo razvitokot na jugoslovenskata estetika vo ličnosta na Pavao Vuk - Pavlović, vo ovaa smisla, nie se srekavame so filozof koj vo estetikata ishoduva od svojot filozofski sistem.

Prvičnata estetička preokupacija, ili ona što ovoj beležit filozof započnuva vo oblasta na estetikata e izleznioto punkt na estetikata, spored naslovot na prvata negova estetička rasprava "Izlazišta estetike"[72a], rasprava od posebno značenje

kako za estetikata na Vuk Pavlović, taka i za hrvatskata estetika voopšto, bidejki taa pretstavuva eda od onie knigi vo koi se supsumi raat osnovnite pogledi. Duri našiot avtor i da ne napišeše drugo delo, ova ke beše dovolno da se utvrdi fundamentalniot lik na estetikata na negoviot avtor, zašto vo nego e položena skelata vrz koja, vo ostanatite svoi trudovi: "Deluvanjeto na umetnosta"[72b] "Filozofije i svetovi"[72c] i "Umjetnost i muzejska estetika"[73], toj ke ja oblikuva i dograduva svojata estetička zgrada.

Koi se, znači, izleznite puktovi na estetikata na Vuk-Pavlovik? so što toj počnuva i od kade trgnuva?

Smetame, megutoa, pred da go dademe odgovort na prašanjeto, da zabeležime nekolku pretpostavki so koi Vuk - Pavlovik, i navleguva vo oblasta na estetikata.

Avtorot ke zabeleži najnapred deka nedorazbiranjeta, okolu estetikata i nejziniot predmet traat otkako voopšto se rodila potrebata estetikata da se izgradi kako filozofska disciplina, zašto prvata vistina što toj ni ja otkriva na estetikata voopšto, toa e onaa po koja "estetikata proizlegla kako sostav popravo od razgleduvanjata od sistematskata priroda, od potrebata filomzofijata, da se pokaže kako neisprekinato edinstvo i celost bez praznini."[74]. Megutoa, kako pokasno ke vidime, ovie nedorazbiranja za našiot filozof, za avtorot na "Filozofii i svetovi", ne se nešto slučajno, tuku epohalno usloveni.

Razgleduvajki ja teškotijata estetikata da se obezbedi sistematsko mesto vo ramkite na zaokružanata filozofska tematika, Vuk-Pavlovik ke istakne deka taa teškotija, proizleguva ottamu što samata estetska stvarnost i nejzinata raznovidnost nemože da se

izvede spored nekoja edinstvena osnova koja organski bi bila vrzana za odredena filozofija, od edna, i od druga strana, samoto estetsko podračje ne e kako predmet na istražuvanjeto ednosmisleno determinirano taka što negovoto odreduvanje navistina da go opfati se ona što na ova podračje se sogleduva i razrabotuva. Otade i doaga faktot što nitu kaj samite estetičari ne postoi kako edinstvena soglasnost vo odnos na izlezniot punkt na ovaa nauka, takaa za metodot na nejzinite istražuvanja.

Vo podračjeto na estetikata se obiduvale da se prodre od razni strani. Sive od ovie obidi donesuvale po nekoj rezultat. Taka na primer, edni prodirale vo nego na toj način što ja pretpostavuvale ubavinata kako vrednosna kategorija koja vo najširа smisla trebalo da go opfati seto podračje na estetikata. Osnovniot nedostatok na ovaa gledište e vo toa što so nego estetikata se sveduva na filozofija na ubavoto, što znači deka se nego estetikata ne može da bide filozofija na umetnosta, zašto ubavoto ne e samo vo umetnosta, tuku i vo prirodata, a osven toa ujmk umetnosta ne se sveduva samo na ubavoto kolku i da e široke gledišteto za poimot na ubavoto, zašto ovde ostanuvaat i ostanatite kategorii kako groteskno, grdoto, morničavoto tn., koi imaat svoe mesto vo estetikata, a osven toa, so filozofijata na ubavoto se isključuva podračjeto na umetničkoto tvoreštvo.

Soočena so vakvite fakti, estetikata, po avtorot, se obiduvala da pronajde drugi agli za nabljuduvanje i istražuvanje na estetskoto podračje. Potem, namesto estetikata kako filozofija na ubavoto, še predlagalo estetikata i estetskoto podračje da se svede na folozofija na umetnosta. Sega nastanuva, megutoa, istata teško tija.

Imeno, se uviduva deka estetskato područje ne se iscrpuva so umetnosta, t.e. deka postojat estetski pojavi i von umetnosta. Negutoa ova gledište ne e samo pretesno, tuku istovremeno i preširoko, zašto vo sebe vklučuva i von estetski faktori koi se prisutni vo umetnosta, što ukažuva na toa deka fenomenot na umetnosta ne e prikladen za pojdovna točka na estetikata.

Vuk - Pavlović go kritikuva isto taka i psihologistič- ~~Sekoto~~ gledište vo koe izleznioto punkt na estetikata bi bil tvorečkiot čin, kako prevashodno čin na subjektot, zašto, po nego, estetikata ke mora da go opfati ne samo tvorecot i negoviot tvorečki čin, tuku i konsumatorot i negoviot tvorečki čin. Osven toa, tvorečkiot čin ima osnova ~~vo~~ vo psihologijata, vo psihološkite činovi i funkcii, pokraj koi toj ne može da se zamisli kako realitet, pa obidot estetikata da se svede na psihologijata pretrpe isto taka krah. Vo ovaa smisla i istražuvanjata koi trgale ne od subjektot, kakva što e psihologističkata estetika, tuku od objektot, obidot za konstituiranje na nekoja "estetska fizika", poradi istite pričini ne možeše da se dodrži.

Pa taka, izmesuvajki mošne uverlivi argumenti protiv sveduvanjeto na estetikata bilo na filozofija na ubavoto, bilo na filozofija na umetnosta, bilo na svoevidna estetska psihologija ili bilo na svoevidna estetska fizika, Vuk-Pavlović će zaključi deka sive ovie gledišta ne bi bile pogrešni koga, dosegajki do granicite kade nivnoto gledište e relevantno, ne bi se obiduvale so nego da gi zamenat i drugite isto taka vozmožni, potrebni i opravdani izlezni punktovi. Vo ovaa smisla, ishoduvajki od svojot eklatanten pluralistički stav, potvrduvajki edna golema vistina, Vuk-Pavlovik- ke napiše: "Kolkugode nasokite na ispituva-

njata i osnovnite nivni punktovi... i da se razlikuvale, razlikata nivna načelno sepak ne ja isključuva možnosta site tie da možat da imat nekoe vistinsko jadro"[75], za vo ovaa smisla vakvata raznovidnost na izleznite punktovi na estetikata da ja objasni so vistinata koja po prv pat suvereno se naložuva vo jugoslovenskata estetika, deka:"... estetičkite istražuvanja, ne doduša po vistinite što gi iznesuvaat, tuku po aktuelnosta na pogledite i problemite koi predizvikuvaat postojani razgleduvanja, so svojot dobar del se e p m o h a l n o u s l o v e n i"[76], (Podvekol G.S.). Za avtorot, koj ponatamu konzekventno, go razrabotuva svoeto gledište, so promenata na pokolenijata skrenuva i samiot estetski pogled sprema drugi i poinakvi modifikacii na estetskata vrednost, Prirodno, deka na toj način se promenuva i odnosot i položbata na estetskoto područje sprema ostanatite vrednosti i nivnite ostvaruvanja vo ramkite na kulturata. Ovaa e naročno uočlivo so promenite na stilovite.

Po avtorot, znači, kako što se menuva stvarnosta, taka se menuvaat i naučnite nejzini isleduvanja. Toa, prirodno, važi i za estetikata. Takak kako što se menuva umetničkiot izraz koj bi sakal da odi paralelno so samata stvarnost /zazbilnost/ taka se menuva i teoretskiot uvid. Trgnuvajki od ovaa p a r a l e l n o s t. Vuk-Pavlovik i gi opravduva različnite estetski razlaganja vo ramkite na istoriskoto razdobje koi na ovoj način možat da gi osvetlat nasokite i možat da gi tolkuvaat bitnostite i stilskite osobenosti na umetničkite dela na svoeto vreme.

Osvrnuvajki se, znači, kako rekovme, na ednostranite sveduvanja na estetskoto područje od filozofija na ubavoto do estetikata na objektot, Vuk-Pavlovik, sakajki pri toa da go opredeli sistematskoto mesto na estetskite razgleduvanja ke ja opredeli estetikata i estetskoto područje kako vrz problemite vrzani so estetski

usmereniot subjekt, taka i so onie koi se protegaat vrz sferata na estetskiot objekt, no isto taka i na problemite što proizleguvaat od nivniot meguodnos. Zatoa i pišuva: "Vo povrzanosta i edinstvoto popravo na ovie tri veličini ke treba da se bara onaa nekoja celosna stvarnost vo koja ke može da se ogleda baraniot celosen izglezen punkt na estetikata kako filozofska disciplina".[77]

Spored toa za da gi izbegne stranpaticite bilo na psihologizmot bilo na logicizmot, toj, znači, vo opredeluvanjeto na estetskoto područje trgnuva kako od psihološkata funkcija, t.e. od činot usidren vo subjektot, taka i od predmetnosta na koja subjektot, kako sprema svoj objekt, e nasočen. I pri toa, avtorot, mnogu točno ke zabeleži deka teškotiite nastanuvaat togaš koga treba da ja barame i najdeme vrskata megu niv, t.e. kade i vo što tie se dopiraat vo estetskoto područje, ušte poveke što bilo subjektot i objektot, bilo činot i predmetot možat da se mislat samo vo k o r e l a c i j a, von koja gubat sekakva smisla, nitu pak vo stvarnosta postojat za sebe i po sebe. Ako sakame, spored toa, da pronajdeme edinstven izlezen punkt na nivnoto istražuvanje, morame da go opredelime ona što niv kako stvarna celina gi opfaka. Taa celina za Vuk-Pavlovik e <u>svesniot život</u>, koj vo d o ž i v u v a n j e t o j a dobiva svoja ta organska smisla, svojata značajnost i polnota.[78] Megutoa, so ogled na faktot deka doživuvanjeto stoi vo centrumot i na drugi filozofski disciplini, prašanjeto sega za Vuk - Pavlovik se sostoi vo toa da se opredeli diferencijalnata specifika na <u>estetskoto doživuvanje</u>. Avtorot vednaš predupreduva deka estetskoto doživuvanje vo negovata koncepcija ne k o i n c e d i r a so biologističkiot ili psihologističkiot poim za doživuvanjeto. Utvrduvajki gi imeno distinkciite megu ovie poimanja na doživuvanjeto, za Vuk-Pavlović

estetskoto doživuvanje e "doživuvanje na doživenoto"... deka doživuvanjeto vo bilo koja svoja modifikacija ili opredelenost pripaga kako subjektiven čin na zafakanje na nešto što ne e samiot toj čin na sferata na psihološkata realnost"[78]. Toa znači, deka za avtorot predmetot na doživuvanjeto vrz kojšto e upraven doživuvanjeto kako čin ne se pokriva so toj čin iako so nego vo kodnos ja sočinuva okosnicata na doživuvanjeto. Pa, bidejki doživuvanjeto ne može da bide predmet samoto na sebe, togaš ako treba da se napravi spoznaen uvid vo negovata struktura, t.e. ako treba doživuvanjeto da se napravi objetkt na spoznavanjeto, za Vuk-Pavlović "... treba subjektot... da se trgne od negovoto legitimno mesto i da se prefrli na stranata na objektot"[80], zašto subjektot ne doživuva von doživuvanjeto, tuku vo nego.

Spored toa možeme da zabeležime deka vo razvitokot na jugoslovenskata estetika, otpsrotiva na isključivo psihologističkoto tolkuvanje na doživuvanjeto kako samo nešto subjektivno[81], Vuk-Pavlović prv utvrduva, kako veke vidovme, deka doživuvanjeto ne e nešto subjektivno, tuku i nešto o b j e k t i v n o.

Naveduvajki gi ednostranostite na pojadovnite točki kako na filozofijata na ubavoto, taka i na filozofijata na umetnosta tn. Vuk-Pavlović go predlaga izleznot punkt na estetikata da bide estetskoto doživuvanje. Zatoa toj i ja opredeluva estetikata k a k o n a u k a z a d o ž i v u v a n j e t o: "Za filozofskata disciplina, koja kako nauka nastojuva da go ispita bistvenoto rasčlenuvanje i spoznavanje, soglasuvanje i sfakanja na d o ž i v u v a n j e t o i na negovoto primerno prikažuvanje vo ramkite na celokupnoto vrednosno područje na koe mu pripaga, voobičajno i e imeto estetika".[82].

Stavajki go, znači, vo centrumot na estetikata - estetskoto doživuvanje, i toa ne vo bilogistička, nitu psihologistička smisla, možeme da zaklučime deka za Vuk-Pavlovik sferata na estetskoto i na estetskite pojavi e poopsežna i pogolema od sferata na umetnosta. Pa so toa što estetskoto mu prethodi na umetnosta, avtorot smeta deka svetot ne e samo noetski, tuku i e s t e t s k i f e n o m e n.[83]. Toa, ponatamu, znači deka samoto estetsko doživuvanje se konstituira i von domenot na umetnosta i umetničkite dela, a zaedno so ova i toa deka estetskoto doživuvanje postoi pred umetničkite dela, zašto kako pišuva avtorot:"očigledno e deka so ogled na nego /na estetskoto doživuvanje - Zab.G.S./ i može umetničkoto delo da se izgradi..."[84]. Bidejki, spored toa, estetskoto doživuvanje i prethodi na umetnosta nastanalo so čovekovoto nabljudxxx denie na prirodata i na nejziniše pojavi, Vuk-Pavlovik, ponatamu, i ja odreduva smislata na umetničkoto delo kako delo niz koe estetskoto doživuvanje se ostvaruva, poradi što toj i ja proširuva svojata poranešna odredba na estetikata, pišuvajki: "Se opredeli li megutoa taka vo prviot nalet estetikata kako nauka za doživuvanje - to kako što vo načelo primerno se objasnuva so pomšta na umetnište čkoto delo, mora estetskoto doživuvanje i umetničkoto delo da imaat vo svojata sušnost nešto zaedničko..."[85]

Megutoa, specifičnite belegi na svojot estetički sistem Vuk-Pavlovik doprva ke gi modulira. Imeno, barajki go onoj zaedniči-ki imenitel na estetskoto doživuvanje i na negovoto objektiviranje kako negovo izrazuvanje - umetničkoto delo, našiot filozof ke ja istakne negovata vonpraktična umešnost, t.e. subjektot koj go zafaka objektot ne vlijae praktički na nego, ne go menuva nego, tuku se naoga vo eden k o n t e m p l a t i v e n odnos. Megutoa, ovde na ovoj punkt seušte ne e dadena diferencijalnata specifika na

estetskoto doživuvanje zašto ovde negu nego i spoznajniot čin seušte nema razlika. Barajki ja popravo nea, taa razlika, Vuk-Pavlovik doaga do svojata originalna kategorija koja e sosema nova vo estetskata literatura, a toa e kategorijata ~~~~ a f e k t i v n o pri(družna) p o j a v a. (afektivno popratna pojava).

Što toa znači?

Dodeka subjektot vo spoznajniot čin e vo postojana distanca so sovjot intencionalen predmet, pa vo taa smisla toj e studen kon nego, estetskoto doživuvanje go pridružuva edna konstantna a f e k t i v n o s t, bez koja i nema estetsko doživuvanje. Znači bitno svojstvo na estetskoto doživuvanje, od doživuvanjeto voopšto, e negovata vozbudlivost i afektivnost, t.e. nie ne možeme da imame estetsko doživuvanje bez afektivno-pridružnata pojava. Tokmu zatoa Vuk-Pavlovik i pišuva: "...sekoe umetničko delo predizvikuva nekoj afektiven odsiv kojšto upatuva na postojaniot uslov ostwaren so svoevidnata pojava so koja nužno nie dadeno umetničkoto delo"[86]. Megutoa ako sekoe edno umetničko delo i sekoja edna estetska pojava predizvikuva nekoj afektiven odsiv i ako afektivno pridužnata pojava ja pridružuva sekoja estetska pojava, prašanje e sega što e vo umetničkoto delo ona koe go uslovuva pojavuvanjeto na afektivniot odsiv?

Vuk-Pavlovik ne go prifaka tradicionalnoto estetsko gledište po koe o b l i k o v n o s t a e osnova na sekoj estetski fenomen. Obratno, toj smeta deka taa ne može da se zeme kako isključiv beleg na umetničkoto delo koja predizvikuva afektivno-pridružna pojava, "tuka deka vrednosnoto obeležje na oblikot stoi do nešto von nad nego"[87], zašto oblikot kakov i da e mora da e oblik na nešto, i otkade avtorot i zaključuva deka: "... estetskata bistvenost ne može da se bara vo samoto pa makar i najsovršenoto obličje, tuku,

naprotiv, vo nekoja dadenost, koja oblikovno vrzana biduva uočliva vo odredena sodržajnost".[88] Ovaa sodržajnost e popravo onaa vtora estetička kategorija, fundamentalna za sfakjanjata na Vuk-Pavlovik, kategorija koj toj ja narečuva d u š e v n o s t. Ovde, se razbira novosta ne se sostoi vo samata kategorija, kolku vo nejziniot mošne specifično tolkuvanje. Imeno, utvrduvajki ja duševnosta kako jadro na sekoe umetničko delo, Vuk-Pavlovik - pak za razlika na starite i tradicionalnite sfakanja na estetikata preku koi taa se tolkuvaše isključivo subjektivno, povrzana samo za subjektot, kako što toa beše vo Lipsovata teorija na uživuvanjeto, vo koja duševnosta se tretiraše kako proektiranje na našata subjektivna duševnost vo nabluduvaniot estetski objekt, a ne kako nešto imanentno nemu - ne ja prifaka ovaa interpretacija na pomot na duševnosta, zašto voopšto ne ja prifaka duševnosta koja se vladee kako subjekt. Kritikuvajki go ova stanovište toj doaga do svoeto tolkuvanje na takanarečenata v o p r e d m e t e n a d u š e v n o s t (upredmetovana duševnost) Pravejki razlika, znači, megu duševnosta koja ne e živeena, tuku doživeena, toj ja definira nea na sledniov način: "Vopredmetenata /upredmetovana/ duševnost se razlikuva od živeenata na toj način što ne mora da bide vrzana za nekoe jas, da bide so nego odredena, so nego spoena"[88]. Može da se konstatira megutoa, deka vo predmetnata duševnost ne e niz dosegašnite estetski raspravi na Vuk-Pavlovik dokraj konzakventno izvedena i prosledena. Toj dosega se zadovoluval so konstatacijata deka izvorot na duševnosta na estetskite predmeti ne izvire od subjektot, što znači deka estetskite objekti imaat svoja duševnost nezavisna od subjektot. Kako i zošto, megutoa toj seušte ne napišal, iako go ima napišamo samo ova deka "ne e ovde mestoto kade može da se postava prašanjeto kade e izvorot na takvata duševnost ako ne e vo psihičkite akti na onoj koj ja zabeležuva..."[89]. Smetajki ja, znači, i definirajki ja, znači, duševnosta

mutatis mutandis kako predmetno vrzana duševnost, Vuk - Pavlovk ke i go odredi ogromnoto značenje što go ima taa za umetnosta i umetničkoto delo, duri ke reše deka "samo vrz taka sogledanata duševnost umetnosta e vozmožna kako poseben duhoven objektivitet".[96] Vo ovaa smisla i samata stvarnost ke može estetski da se odrazi samo dokolku e protkaena so vopredmetenata duševnost. Nešto poveke, sega estetskoto doživuvanje e vozmožno samo tamu kade se pojavuva ovaa i vakvata duševnost, a umetnost možeme da imame samo tamu kade e ostvaren primeren prikaz na ovaa i vakva duševnost, Zatoa za Vuk-Pavlovik estetskoto podračje isto taka ne može da se svede i na čuvstvoto, tuku toa se protega "na se ona što se sogleduva kako funkcionalen korelat na doživuvanjeto... i vo taa smisla umetnosta ja izlaga iracionalnata sodržina na svetot kako što naukata ja eksplicira racionalnata"[91].

Otkrivajki ja delovnosta, funkcijata i smislata na umetnosta vo sv jata rasprava "Deluvanje na umetnosta", Vuk - Pavlovik ke dade i edna poinakva odredba na duševnosta, Imeno, trgajki od toa deka vo umetničkoto delo ima nešto što nikogaš ne ne ostava bez afektiven odsiv, toa "nešto", toj ke go definira so zborovite deka e toa tamu "kade što kako luge se srekavame so ona što ni e taka blisko onaka kako što se potpiraat edno na drugo "jas" i "nie", individualnata i kolektivnata svest, a što so edno ime može da se označi i kako "duševnost"[92]. Otade, tamu kade što ja nemame simbiozata na individualnata i kolektivnata svest i ne može da ima umetničko delo. Tokmu zatoa Vuk-Pavlovik i ke ja napiše ovaa denes mošne značajna misla: "Taka se odreduva čovekot i kako individualno i kako kolektivno bitie pa vo taa smisla toj e dvobitie i kako posledica na taa dvebitnost podvrgnat e vo site svoi prdjavuvanja pa i vo umetničkoto. Sozdavanjeto na umetničkoto delo dobiva nekoja

svoja polna smisla ako tvorecot ima nešto nekomu da objavi, da mu prikaže, soopšti, umetničkoto delo suštinski se opravduva duri stavajki se megu "jas" i "nie", nakuso kako sredstvo na socijalnata komunikacija"[93]. Ako, spored toa, i "jas" i "nie" se socijalno obusloveni, a duševnosta e nivna simbioza, spored poslednata odredba nejzina, togaš i taa, i samata duševnost, e socijalno obuslovena, Vo vrska so ovoj zaključok, za Vuk-Pavlovik, umetnosta ne mu se obraka samo na poedinecot, tuku i na sredinata, poradi što taa e faktor vo sudeluvanjeto vo izgradbata na kolektivnata svest[94].

Vo tesna vrska so pomot na socijalnata obuslovenost i na socijalnata komunikacija, Vuk-Pavlovik, vrz osnova na svojata rasprava "Filozofii i svetovi", vo koja toj go izlaga stanovišteto na eden pluralistički koncept za mnoštvoto svetovi, za obektivnata nevozmožnost na eden edinstven svet ili filozofski sistem koj bi se izdignal na nivo na eden univerzalen sistem i na toj način bi ja opfatil celokupnata vistina za svetot, za sega i za site vreminja, tuku, spoznavanjeto e sloevito sostaveno od mnogu svetovi od koi site se vozmožni,dokolku ne se protivrečno izloženi - avtorot go izložuva i svoeto mislenje za smislata na mnoguznačnite stilovi, kako i smislata i osnovata na nivnite promeni. Za Vuk-Pavlovik, sekoj umetnički stil živee vo odreden svoj svet živee i go oživuva nego. Megutoa, ne vo znakot na večnosta. Naprotiv, so odumiranjeto na toj svet, so odumiranjeto na negovata životna opštokulturna aktuelnost ili so odživejanosta na odredena civilizacija ne tonat vo temnina samo najsvetlite umetnički dela na taa stilska epoha, tuku so nea i stilot, ili i odredenite soodvetni nejzini stilovi. Zatoa za Vuk-Pavlovik, "ostro zemeno i nezamislivo e odredeni umetnički dela da možat da opstanat svarno vo sekoe vreme i na sekoe mesto"[95]. Toa, vsušnost, znači deka umetničkoto

delo kako prevashodno delo koe e od svojata epoha obusloveno, može vo seta svoja silina i polnota da bide doživeano i sfateno samo od taa svoja epoha, poradi što toa i može vistinski da bide, t.e. stvarno da egzistira samo so svojata epoha. Toa postoi večno, no ne postoi s t v a r n o večno. Drugata epoha go doživuva nego na sovj način, način što e obusloven od nejzinata smisla i od nejziniot duhoven sklop. Vo tesna smisla so ova svoe gledište, Vuk-Pavlovik oddelno go akcentira mnogu točnoto zabeležuvanje, deka ako vo edna opštestvena sredina ne se trpi edno umetničko delo, toa ne može da se tolkuva smo so otsustvoto na estetska kultura, tuku pred se so otsustvoto na soodvetna socijalna komunikacija na odredena sredina so nego. Togaš umetničkoto delo otkriva ili eden star odživena svet,ili eden svet koj ne e socijalno obusloven, koj e, taka da se reče, von svojata epoha. Ako pak edno umetničko delo živee von svojata epoha togaš e toa"... lišeno od svojata prvobitna funkcija, funkcija osmislena po negovata socijalna obuslovenost, pa se pretvoruva vo... "bezvremen" predmet".[96]

Megutoa, ona što važi za eden filozofski sistem, ona što važi za edno umetničko delo ili za eden umetnički stil, seto toa podednakvo važi i za samata estetika. I estetikata ne e vozmožna, po Vuk- Pavlovik kako edna disciplina na filozofijata čij osnovni postulati i principi ne bi bile isto kako socijalno i epohalno obusloveni, taka i obusloveni od umetnosta na odredena epoha. Za avtorot različnite estetiki ne se slučajno različni. Tie se "naso-čeni kon opredelen svet na umetničkoto tvoreštvo i kon tvorečki svet što e vozmožen vo ramkite na realnosta koja e dofatliva i sfatliva za samiot mislitel... Nevozmožno e da se meri umetnosta so merilata na nejzinata nesoobrazena estetika. Sekoja umetnost

na stilskiot izraz ima svoja merka i svoja estetika. Zatoa e nevozmožno so edna stara estetika da se meri edna nova umetnost.[97]

Za Vuk-Pavlović, znači, ne vozmožno e da se meri so isti merila i so isti principi celokupnata umetnost kako što taa se razvivala od svoeto raganje do denes. Megutoa, nam ni se čini deka ova gledište na našiot beležit filozof do takva mera ja relativizira samata estetika kako filozofska nauka i samata umetnost kako edna setilna forma na opštestvenata svest i na spoznavanjeto na svetot, od što može da se zaključi deka samata estetika ne raspolaga so odreden kompendij na najopšti principi i postulati koi ja otkrivaat s u š n o s t a na umetnosta voopšto, a ne samo (na ovaa ili onaa epoha, principi i postulati koi važat sub specie aeternitatis, za umetnosta sušnosta na umetnosta sui generis. Nitu pak umetnosta e tolku avtohtona što pritoa od epoha vo epoha, od edna do druga stilska sfera da ne se provlekuva niz nea edna barem edinstvena nejzina odredenost što bi bila imanenten nejzin entitet. Da go zememe samo ona, na primer, što vo estetikata go otkri Vuk-Pavlovik, afektivno - propratnata pojava, vopredmetenata duševnost, socijalnata i epohalnata obuslovenost na umetnosta itn. Ovie entiteti na umetnosta postojat otkako posti umetnosta, zašto nema umetnost, kon što ne upati našiot avtor, bez afektivno - pridružnata pojava, nitu bez vopredmetenata duševnost itn. i estetikata ima pravo da gi istakni niv kako principi conditio sine qua non.

Ona, megutoa, što Vuk-Pavlovik vo našata estetička misla go otkriva kako eden prevashoden izvoren estetičar, soočen sekogaš so najkrucijalnite problemi na estetikata i umetnosta na svoeto vreme, e negovata vonredno originalna i aktuelna rasprava "Umjetnost i muzejska estetika"

Ona što vo ovaa rasprava vednaš paǵa vo oči toa e eden nov poim vo istorijata na estetikata, koj Vuk-Pavlovik go narečuva "muzejksa estetika".

Što podrazbira toj pod nea?

Za Vuk-Pavlovik muzejskiot duh ne samo što vrši vlijanie na našata epoha, tuku toj vleguva vo svesta, vo estetskata svest na našata epoha. Muzejskata estetika e popravo onaa estetika koja ke ja istakne prevlasta na artističkiot faktor nad sodržinskite tkiva na umetnosta. Na toj način ovaa estetika ja ceni samo umetničkata forma i go sogleduva značenjeto na edno umetničko delo niz negovata artistika. Sego ova e za Vuk-Pavlovik epohalno obusloveno zašto po nego nie sme svedoci na edna m u z e j n o -u m e t n i č k a e p o h a vo koja samo f o r m a t a e osnovna pretpostavka za objektivnoto postoenje na estetskata vrednost, poradi što osnovna cel na umetnosta stanuva samoprikažuvanjeto na formata i na toj način nejzinoto usovršuvanje. Skoncentriranjeto na umetnosta na ova vreme samo po muzeite i galeriite e samo ušte edan znak deka muzejskiot duh se nadovrzuva na ona "bez interesno dopaganje" kako vo ramkite na estetskoto nabljudenie, taka i vo ramkite na estetskoto prosuduvanje. Na toj način muzejskata estetika ja izmisli takanarečanata "bezvremena umetnost", za koja avtorot ke reče deka e edno apsurdno otkritie, zašto i onaa umetnost koja se prikažuva kako bezvremene i taa e usidrena vo svoeto vreme i ne može da izbega od nego, t.e. i ovaa umetnost mu pripaga na svojot "epohalno obusloven svet i e so nego obgradena"[98]. Iznesuvajki mošne i uverlivi i sugestivni argumenti protiv "bezvremenata umetnost" avtorot ke pišuva: "Bi smeelo nakratko da se reče deka "bezvremena" umetnost ne može da postoi naprosto poradi toa što

čovekot ja sozdava umetnosta i samiot ne e nitu pak može da bide bezvremen. Imeno, verojatno promenata opredelena za vremenskiot stil zavisi od promenata na čovekot na epohata, kako što promenata na čovekovata svest i opštata duševna dispozicija nesomneno ke bide povrzana so promenite na životnite uslovi i socijalnite odnosi vo koi živee čovekot i vo koi oddelni sfakanja, mislenja, nameri celi - doagaat do dominantno vlijanie. Spored toa, i pričinata za različnite stilovi ke mora da se bara vo promenata na sodržinata što ke ja protkajuva čovekot na izmenetiot svet"[99]

Vo ova smisla Vuk-Pavlovik ke i zameri na muzejskata estetika ~~toa~~ što taa go oslobodi umetničkoto delo od negovite socijalni obuslovenosti, od negovata istoriska situacija, zašto, kako veke i porano rekovme, za Vuk-Pavlovik podocnešnit vreminja ke go doživuvaat umetničkoto delo na edna epoha poinaku odošto nivniot sovremennik, zašto sekoja epoha i sekoj svet se konstituiraat vrz poinakvi pogledi i sfakanja. Megutoa, muzejksata estetika apsolutizirajki ja formata i artistikata sodržinski go obezvredi umetničkoto delo. Kolku i da i dava dominantno mesto na umetničkata oblikovnost, Vuk-Pavlovik ne ja smeta nea ne samo za edinstvena, tuku ne i za najbitna i najrelativna, tuku, naprotiv, za istoriskoto sfakanje i ocenuvanje na umetnosta za koe avtorot ke pledira, bitni se sodržinskite sostavi na umetničkoto delo. Tokmu zatoa i ke pišuva: „Estetski oblikuvanata sodržina na umetničkoto delo ne može da bide bezznačajna, zašto upatuva prvo na srcevinata, na jadroto na estetskoto doživuvanje, na suštinata koja go opredeluva doživuvanjeto kako estetsko, a toa e duševnosta..."[100].

So svojata rasprava "Umetnost i muzejska estetika" Vuka-Pavlovik, nesomneno ja otkri"ahilovata peta" kako na modernata umetnot, taka i na nejzinata estetika i vo ovaa smisla negovoto delo ima vonredno golemo značajnje za rasvetluvanje na denešnata estetskata svetska situacija.

Vo završniot pogled na estetičkoto delo na Vuk-Pavlović bi sme sakale da go zabeležime slednovo:

Pogledite na Vuk-Pavlovik kako vo odnos na umetnosta taka i vo odnos na samata estetika, otvoraat novi vidici, iako negovoto estetičko delo e samo postaveno a ne i definitivno oblikuvano. Megutoa niz niv na pokaz se stanovišta koi otvoraat novi možnosti za ispituvanje i okvalifikuvanje na umetničkiot fenomen. Ona so što toj ja zbogati našata estetska misla i ona što e novo vo estetskata misla, vooppšto, toa e što estetikata ja opredeli kako nauka za estetskoto doživuvanje, što vo utvrduvanjeto na diferencijalnata specifika na estetskoto doživuvanje ja pronajde dosega neotkrienata alka ? afektivno-pridružnata pojava i što nejze tesno i organski ja povrza so vopredmetenata duševnost. Ke dodademe li kon toa deka so negovata mošne značajan rasprava "Filozofii i svetovi", koja e posebno značajna za samata estetika, bidejki taa otvori možnosti za edno novo i radikalno rešavanje na promenite na stilovite, toj opseg na originalni stanovište vo i niz negovata estetička misla dobiva ušte pogolema polnota.

Ke istaknome, megutoa, deka poimot na negovata objektivno sfatena duševnost za nas e nejasen dokraj, zašto, po sopstvenite priznanija na samiot avtor, toj seušte ne go dade, ona bez koe voopšto ne može da se sfati samata duševnost - izvorite na opredmetenata duševnost, ili kako i na koj način se raga duševnosta kaj

predmetite i estetskite objekti von subjektot, i von negovata subjektivno označena duševnost i nezavisno od nea. Iako smetame deka niz objektivno zasnovanata i vopredmetena duševnost kaj Vuk -Pavlovik se sugerira edno gledište koe e, po naše mislenje, gledište na estetskiot idealizam, našata kritika ne možeme da ja izvedeme dokraj, zašto i samiot avtor sé ušte celosno i dokraj ne ja razvil i vo potpolnost sogledal néa.

JULIJE MAKANEC

Pod silno vlijanie na Einfuhlungstheorie vo hrvatskata estetika e dr. Julije Makanec so svojot obem na estetska rasprava "Estetski doživljaj"[101].

Makanec smeta deka ušte Herbart protiv Kanta iznesol mislenje deka edna nadvorešna forma ne e ubava po toa štom taa pretstavuva, tuku po toa što taa e za nas izraz za našiot vnatrešen život. Vo ovaa smisla, ova gledanje pokasno go razraboti Teodor Lips i Makanec se stava bez rezerva na stranata na teorijata na uživuvanjeto. Vo taa smisla avtorot najnapred se prašuva: što e potrebno za da dojde do uživuvanjeto? Makanec smeta deka za toa se potrebni dve nešta: 1) ~~objekti~~ objekti - koi moraat da ni izleguvaat vo presret i toa direktno na našata fantazija i 2) subjektot mora da čuvstvuva potreba svoite sostojbi da gi proecira vo predmetite. Za našiot avtor estetskoto doživuvanje e produkt na ovie dva faktori. Megutoa, toj mu pridava presudno značenje na subjektivniot faktor i nemu mu go posvetuva seto svoe vnimanie.

Za Makanec na site obekti što go opkružuvaat čovekot im gi prepišuva psihičkite sostojbi što gi naoga vo sebe. Zatoa uživuvanjeto e osnova na sekoe spoznavanje, zašto bez nego nadvorešnite predmeti za nas se samo stilno prijatni, megutoa tamu kade što imame samo setilna prijatnost tamu ne možeme da izmame umetnost.

Pričinite na uživuvanjeto treba da se baraat, po Makanec, vo načinite kako odredenite objekti ne vozbuduvaat t.e., vo aperceptivnata vrednost so koja niv gi zafakame. No za estetskoto uživanje, za razlika od običnoto, koe e ravno na oponašanje nužno e edno svesno doživuvanje, t.e. edno vnatrešno oponašenje koe e za avtorot ekvivalentno vo celost na uživuvanjeto. Makanec naglasuva deka uživuvanjeto ne znači prenesuvanje na sopstvenata vnatrešna sostojba vo objektot, tuku jas svojata vnatrešna sostojba ja čuvstvuvam vo samiot objekt.[102] Toj smeta, znači, deka potpolnoto uživuvanje e estetsko uživuvanje, a toa pretpostavuva "edinstvo so obektot" pri što mora da imame jasna pretstava za vnatrešnata sostojba vo koja go uživuvame obektot.

Dodeka samata Lipsova koncepcija našiot estetičar ja prifaka bez kakvi i da e zamerki, interesna e negova polemika so Folkelt. Taka na primer, na tvrdenjeto na Folkelt deka poznavanjeto na nastanot što mu prethodel na prikažaniot moment vo umetničkoto delo, na primer, pri gledanjeto na Laokon, može da bide uslov za uživuvanjeto vo obektot toa što znaeme što e laokon, Makanec tvrdi, sprotivno, deka baza za podobro razbiranje na prikažaniot moment može da bide poznavanjeto na nekoi okolnosti što mu prethodat, "no deka estetskata vrednost e ona što jas vsušnost go doživuvam pri gledanjeto na Laokon"[103] i deka vo toj slučaj

nie ne mi posmisluvame na ona što bilo, bidejki našiot avtor napolno se slaga so Lips deka vo estetskoto doživuvanje nema asocijativni faktori.

Značajno e i prašanjeto što Makanec go zafaka vo odnos na odreduvanjeto na "estetskite" sprema"stvarnite" čuvstva, t.e. dali sme nie navistina besni, kako, na primer Otelo, koga ja gledame ovaa Šekspirova tragedija? Avtorot se stava na stanovišteto po koe "čuvstvata koišto gi čuvstvuvame pri estetskiot stav se kvalitetno poinakvi od čuvstvata što gi čuvstvuvame koga ne sme vo toj stav"[104]. Spored toa za avtorot estetskoto uživuvanje može da bide samo cel a nikako sredstvo. "Ako jas gledam da se uživam vo načinite na čuvstvata na nekoj čovek, veli avtorot, zatoa da soznam što ima da očekuvam od niv togaš ne može da stanuva zbor za bilo kakvo i da e umetničko uživuvanje... vo toa leži taka narečenata "bezinteresnost" što e bitno obeležje na umetničkoto doživuvanje".[105] Toa e mislime sosema logično izvedeno vo duhot na Lipsovite sfakanja zošto i kaj Lips umetničkoto uživuvanje e vozmožno samo tamu kade što ne sme zainteresirani za svoeto praktično i realno JAS.

Makanec isto taka ne se slaga ni so Lange po kogo suštinata na umetnosta e svesno lažanje na samiot sebesi, ili kako što pišuvaše toj: "obektite pružat dotolku poveke estetsko užuvanje dokolku odgovoraat poveke na našata čudna potreba za laženje na samite sebesi"[106]. Naprotiv, Makanec smeta deka umetničkoto delo mora da sodrži nekoi elementi koi ja prekinuvaat iluzijata, takvi elementi se na primer, ramkite na slikite, kaj teatarskite pretstavi kupuvanjeto na biletite itn.

Vo Hrvatskata estetika naj kompleten pregleden sistem na teorijata na uživuvanjeto go izloži dr. Julie Makanec, koj kako vidovme iscelo go prifati učenjeto na Lips, iako iskaža različni gledanja od Folket i od Lange. Kako najizrazit pretstavitel na teorijata na uživuvanjeto vo Hrvatskata estetika Makanec zazema mesto vo nea na eden podražuvač koj e na nivo na avtorot koj go podražuva pri što so skromni doprinesi ja zbogatuva koncepcijata na koja se nadovrzuva i so svoi avtohtoni akcenti. Na primerot na estetičkite gledišta na ovoj avtor, kako i na primerot na ostanatite drugi estetičari ne samo vo Hrvatskata, tuku i vo Srpskata i Slovenečkata estetika, se pokrenuva prašanjeto dali treba i dali možat da imat mesto vo edna estetika estetičari koi ne vnele bitno svoi izvorni akcenti vo otkrivanjeto suštinata na umetnosta i ubavoto, tuku ili ja podržavale ili se nadovrzuvale na edna usvoena koncepcija?

Odgovort na ova prašanje koe go razgleduvavme vo prviot del na našiot trud ja otkriva suštinata na estetskata situacija vo koja se naogale našite estetičari. Ovde bi sakale da predupredime samo na toa deka toa što se zbidnuvaše vo našata estetika megu dvete vojni, prisustvoto vo nea na dosta podržuvači bilo na psihologističkata ili biologističkata koncepcija za umetnosta, toa ne se slučuvaše samo vo nas, tuku i vo drugite evropski kulturi, zašto česte slučajot vo istorijata na razvitokot ne estetikata edna dominantna koncepcija da prodre vo tolkava širočina što taa da stane opsesija za edno odredeno vreme.

Pred ovoj problem stoi i eden od najpoznatite Hrvatski estetičari; estetičarot.

ALBERT HALER

Vo hrvatskata estetika i vo jugoslovenskata estetika voopšto, Albert Haler pretstavuva eden od najrešitelnite i istovremeno najuspešnite kritičari na pozitivističkiot smer vo estetikata. Seta negova dejsnost na planot na estetikata i oddelno na planot na estetikata na literaturata, kako literaturen kritičar, e vrzana so negacijata na pozitivizmot i negovite srodnici, bilo naturalizmot bilo psihologizmot. Nema, popravo, statija koja Haler ja napiša triesette i četiriesette godini (a toa e edna obemna aktiva od nekolku desetici bibliografski edinici) vo koja Haler da ne gi kritizira pozitivističkite stanovišta vo ocenuvanjeto i doreduvanjeto na estetskiot čin i umetničkoto delo. Duri i negovata sistematski izložena estetika "Doživljaj ljepote"[107] e taka koncepirana što vo prviot del vo nea toj pak trgnuva od kritikata za neodrživosta na pozitivističkiot tretman i na pozitivističkite argumenti vo otkrivanjeto suštinata na estetskiot element, a duri vo vtoriot del na toa delo, popravo sprotivstavuvajki im se nivu, go izlaga svoeto stanovište za imaginativno-čuvstveniot karakter na estetskiot čin, pa otsprotiva na pozitivističkiot metod "Odozdola" toj se zalaga za estetsko-filozofskiot metod "odozgora" kako edinstveno plauzibilen. Vo ovaa smisla, kako poasno ke vidime, negovata kritika na pozitivizmot ne e bez krajnosti, zašto, ekskulzivno kritikuvajki gi pozitivite negovi, toj otvori kako problem novi problemi, ostavajki gi niv i ponatamu otvoeni. So eden zbor, negovata kriticistička metoda nemaše dijalektička osnova poradi što taa go odnese i vo soodvetna krajnost.

Koi bea onie kritički postapki što i gi zabeleža Haler na estetikata na pozitivizmot voopšto?

Stoejki na stanovišteto na neposredniot empirički fakt, pozitivizmot, oddelno so svojata psihologistička varijanta, beše uveren deka vo odnos na umetničkoto delo i estetskiot fenomen voopšto, seta vistina se sostoi vo negovite opredeluvanja kako takvi zašto toj poaga od edinstvenoto možno gledište, od gledištето na samiot empiriski fakt. Spored toa, dokolku sakame da go objasnime umetničkoto delo morame da trgneme od mislovnoto osvetluvanje na samiot iskustven fakt. Taka misleše pozitivizmot, Megutoa, Haler zabeležuva deka na site pozitivistički pravci im e zatvoren patot do stvarnite faktori zašto nivnata postapka nema spoznajno značenje[108]. Haler, vo svoeto delo "Doživuvanje na ubavitе" trgnuva od sledniov primer. Za pozitivizmot, nasekade se misli za pozitivizmot vo estetikata, knigata kako fizički objekt e spoznaen objektot. Zatoa knigata pozitivizmot ja spoznava samo kako predmet od takva i takva boja, od tolkava golemina, od vakva debelina. Za pozitivizmot spoznavanjeto na knigata se završuva ovde, t.e. samo vrz osnova na percepcijata, pretstavata i poimot za nea. Tokmu i zatoa na ovoj način i ja spoznava pozitivizmot knigata samo kako stvar od ovaa boja, od ovaa težina, od ovaa forma.

Megutoa, so pravo utvrduva Haler, deka problemot na stvarnoto spoznavanje na knigata e vo p r o c e s o t koga ke pomineme od knigata - stvar na knigata - sodržina. Za nego knigata se spoznava so čitanjeto, a toa za nego pretstavuva obnovuvanje na onoj ist duhoven proces so koj nastanala samata kniga. Na ovoj način

smeta Haler, imame dva načina na doživuvanja, niz koi e evidentno deka vo prviot slučaj, vo slučajot na pozitivizmot, duševnosta e napolno pasivna, a vo vtoriot slučaj, obratno, taa e napolno aktivna, Haler priznava deka, na primer, bez knigata kako stvar nevozmožno e spoznavanjeto na nejzinata sodržina, zašto mislite i čuvstvata na pisatelot moraat da se otpečateni. Megutoa, stvarnoto, vistinskoto spoznavanje za nego počnuva togaš koga samite vizuelni vpečatoci ke go izgubat svoeto pasivno značenje (zašto tie ne se stvarnoto čitanje, zašto onoj što taka čita gleda samo crni bukvi i bela hartija) i koga tie ke se pretvorat vo d u h o v e n č i n, koj, vsušnost, go obnovuva i povtorno sozdava sa iot misloven ili emotiven proces na pisatelot. Tokmu i zatoa za Haler pričina na spoznavanjeto se sostoi vo duhovnoto doživuvanje na pisatelot.

No, ako spoznavanjeto ne e ni perceptivno, ni pretstavno, ni poimno, togaš, se prašuva Haler, koi i kakov duhoven proces pretstavuva toj? Za nego toj e č i n n a e s t e t s k a t a i n t u i c i j a[109] so koj stvarnoto spoznavanje e vozmožno zatoa što na toj način so nea se prenesuvame vo čuvstveno - imaginativnata mok vo dušata na pisatelot. Znači, spoznavanjeto ne se sostoi, kako što misli pozitivizmot vo estetikata, vo mehaničkata i pasivna sètilnost, tuku vo d i n a m i č k i o t p r o c e s n a i n t u i c i j a t a[110]. Zatoa za Haler spoznavanjeto e vozmožno samo kako spoznavanje na samiot sebe, Opasnosta od pozitivističkata estetika Haler ja gleda vo toa što taa gi primenuva postapkite na prirodnite nauki vrz duhovniot život, na koj način životot se mehanizira i dinamizira, zašto vo ovaa smisla za fiziologot srceto e samo eden mehanizam.

Otade toj pledira za razlučuvanje na empirisko - praktičniot i teoretsko - spoznajniot prosede, zašto ako ne se slučи toa duhovniot čovekov život ke ostane sekogaš neobjasniv. Ova la misla koja sega ja naveduvame naj eklatantno i naj sugestivno go ilustrira gledišteto na Albert Haler: "Pozitivizmot gi dopira samo koricite i stranicite na golemata kniga na životot, ne prodirajki vo nejzinata sodržina, vo nejzinite živi struenja. Pozitivističkiot scientizam umrtvuva se živo, kako što rentgenskite zraci go zastiraat mladoto i bujno telo ukažuvajki go samo kosturot i isčerečenata lobanja. Pogledot što se prostira od toj vidokrug e sžablasten pogled. Toj ni pruža sliki na ukleto carstvo kade zamrznal i kade se vkočanil siot život, kade namesto živi sozdanija lutaat prazni senki... kade ne bleska i ne plamti mesecot i zvezdite (tie se mehanizam) kade ne bleskaat i grmat vodopadite (tie se H_2O), tuku nasekade se samo broevi, matematički znaci, formuli i drugi intelektualistički šemi što vampirski se lulkaat vo bezbojnata i besglasnata samrak na apstrakcijata"[111].

Spored toa za Haler nadvorešnoto, mehaničkoto nabljudenie na umetničkoto delo mora da se napušti, zašto raslojuvanjeto na estetskiot čin na setilni senzacii kako na negovi prvični elementi, doveduva do groteksni posledici. Na primer, ako, misli Haler, Monak Liza se rastavi na svoite elementi ke dobieme crvena, modra, crna itn. boi. Vo boite li e, vo mehaničkata kombinacija na boite li e tainstveniot osmev na Mona Liza, prašuva Albert Haler?

Ne. Spored Haler, misleta na slikata, ne može da bide samo vo duhovnoto doživuvanje na Leonardo i edinstven način taa da se doživee

e vo doživuvanjeto na Leonardovata vizija. Za Haler slikata kako nadvorešen i fizički objekt kako i knigata služi kako pottiknuvanje za obnovuvanje na tvorečkiot proces na umetnikot, spored toa taa ne pretstavuva nikakva samostojna i nezavisna realnost. Navoduvajki vo onaa smisla mnozinstvo primeri i od oblasta na literaturata, Haler ke zaključi, povtorno deka doživuvanjeto na Geteoviot "Faust" kako i voopšto na sekoe drugo umetničko delo, "se sostoi vo sfakanjeto na negoviot tvorec kako izraz na poetskite čuvstveni nastrojenija, se sostoi vo obnovuvanjeto na doživuvanjeto od poetot... Se raboti znači ne veke za pasivno primanje na vpečatoci što gi predizvikuva objektot sosema tug na subjektot, tuku za ~~dinamičniot čin~~ d i n a m i č n i o t č i n na p o v t o r n o t o t v o r e n j e"[112] (potcrtal G.S.). Zašto estetskiot čin se odigruva samo vo duhot, zašto toj ne e stvar, nitu predmet, tuku proces. Vo oblasta na literaturata, na primer, pozitivizmot ja zema empiričnata (istoriskata i biografskata) ličnost na literaturniot tvorec kako vistinska stvarnost. Toj ovde go gleda siot život i ovoj život se zema kako merilo, zašto nekoi, misli Haler, sudat za umetničkoto delo po nego. Po avtorot, poznavanjeto na ličnosta i ličnata biografija, kompletniot životopis, na primer, na poetot ne pomaga so ništo pri čitanjeto na pesnata, zašto ne bi sme smeele pod "Jas" na poetot da ja podrazbereme samo negovata empiriska ličnost, tuku pred se poetovata ličnost, znači, ličnosta koja ne e odredena "atomistično-impiriški[113] koja ne se poklopuva so negovata ličnost od praktičniot život, tuku taa e poetska ličnost koja e eden individualitet zemen vo svojata čovečnost.

Od pozicijata na Halerovoto estetsko stanovište, "prirodnata ubavina", koja toj ja nerečuva edna od najglavnite impirički predrasudi - e napolno neodrživa. Za nego, vo mehanička i nadvorešna smisla, prirodata ne e ni ubava nitu grda. Koga prirodata bi morale da ja zememe kako izvor na ubavoto togaš bi morale da dojdeme vo situacijata eden kraj, na primer, Dubrovnik, da ni e prekrasen za umetničko prikažuvanje, a drug kraj nekoe zabutano selo za neprikladen. Otade Haler zaključuva deka umetničkata vrednost na site prirodni predmeti ne može da bide vo zavisnost od niv kako takvi, tuku od umetničkoto čuvstvo so koj se nadaknati. Vo ovaa smisla Haler ja prifaka mislata na Desoar: "Umetnosta nema da ja prikažuva ubavinata, tuku ubavo da prikažuva" [114]. Komentirajki go ova stanovište Haler definitivno go obrazlaga svoe to gledište so ovie zborovi: "So produhovuvanjeto na stvarnosta koja se odigruva vo estetskiot čin, ovoj stanuva glavno osnova na spoznavanjeto. Spoznavanjeto na stvarniot objekt e nevozmožno, kako što utvrduva pozitivizmot, koj na toj način nužno završuva vo agnosticizm. Spoznavanjeto e vozmožno samo ako subjektot ja razreši stvarnosta na objektot vo sopstvenata duhovnost taka što pri spoznavanjeto subjektot se spoznava samiot sebe. Spoznavanjeto vo svojata bitnost e samospoznavanje, a samo-spoznavanje nema bez estetskiot čin, bez negovoto intimiziranje, konkretiziranje i produhovuvanje na stvarite" [115].

Istite gledišta što Haler gi iznese vo svoeto edinstveno estetičko delo "Doživljaj ljepote", edna cela decenija prethodno gi iznesuvaše niz ogromnoto množinstvo statii i studii što gi pečateše vo togašnata Hrvatskata i Srpska literaturna periodika. Na primer, uštr vo statijata "Poezija i filozofija", [114]

edinaeset godini pred da go objavi svoeto delo "Doživuvanje na ubavinata", Haler, kritizirajki go pozitivističkoto sfakanje na realnosta zabeleža deka taa (realnost) sfatena i sogledana odnadvor von čovekovata duševnost e "prazen fantom". Za Haler postoi samo našata sopstvena realnost, ili realnosta po nas. Za nego životot ne se ogleduva vo nadvorešnite stvari, tuku vo vnatrešnosta čovekova, vo negovite stremeži "i vo negovite strasti koi go odreduvaat tekot na istorijata"[116]. Vo statijata pak "Dva socijalna književna teoretika: Gijo i Plehanov"[117] - Haler smeta deka Gijo e vo obična senzulistička zabluda koga tvrdi deka estetskoto doživuvanje se naoga vo skladnosta na osetnoto, psihološkoto i socijalnoto, zašto, po Haler, setilnoto i duhovnoto im pripagaat na različni spoznajni područja i tie ne možat da bidat vo harmoničen odnos. Imeno, ogorčen na pozitivistite vo ovaa svoja statija Haler rezignirano se zakanuva: "Neka bide sramoten spomenot po Njutn. Toj ja uništi poezijata na vinožitoto svodejki ja na edna prizma"[118]. Isto taka i po povod na Plehanov, Haler tvrdi deka socijalnoto ne može da bide merilo na poezijata, zašto poezijata se raga od područjeto na čuvstvata i imaginacijata, a socijalniot moment e "intelektualno-praktičen poim"[119].

Vo svojata statija pak "Ljepota"[120] Haler doaga do soznanieto deka site elementi na tvoreštvoto što se od setilen vid imaat svoe značenje, metugoa, poezijata ne ja ostvaruva svojata sušnost niz niv, zašto kako dinamička mok taa ne gi uništuva drugite vrednosti, tuku gi prožima niv vo sebe, gi proniknuva niv so komponentite na svojata suštinska priroda. Vo ovaa smisla polemizirajki so Marko Fotez, vo statijata "Filologija i estetika"[121], odnosno protiv negovite tezi deka Dubrovačkata komedija

od krajot na XVII vek može da se objasni samo na toj način ako naučnata analiza gi zeme predvid slednive tri momenti: 1) Vremeto vo koja taa živeela; 2) Avtorite niz koi se projavuvala; i 3) Vlijanijata pod koi deluvala, Haler ke se sprotivstavi na ovie argumenti zašto semta deka so ovaa metoda ne može da se objasni nikako Dubrovačkata komedija i vo ovaa smisla ja preporačuva svojata metoda kako edinstvena so koja ke možeme da gi zapoznaeme stvarnite doživuvanja izrazeni vo umetničkoto delo, a koja ja nerečuva "estetsko - filozofska metoda"[122]. Haler pritoa, preďupreďuva deka: "Pogrešnata metoda nastanuva togaš koga od filološkite gledišta gi ocenuvame literaturnite vrednosti"[123].

Vo statijata "Psihološka ili filozofska estetika"[124], Haler doaga do edno interesno gledište, koe pred nego go sretnavme ušte i kaj Albert Bzala i Pavao Vuk-Pavlović. Imeno, stavajki go doživuvanjeto vo centarot na estetskiot čin, nego toj ne go vrzuva samo za tvorecot, tuku i za onoj što go vospriema. Trgnuvajki, znači, vo analizata, na primer, na "Magbet" od konkretnoto Šekspirovo doživuvanje, toj gleda na ova doživuvanje kako na dinamički čin koj e dvojstven: kako čuvstveno fantaziska sinteza (tvorecot) i kako obnovuvanje na ova čuvstveno fantaziska sinteza (onoj što go prima). "Na toj način, veli Haler, estetskiot obekt ne e poveke mrtva fizička stvar, tuku živa poetska duša i toplina na edno individualno konkretno doživuvanje"[125]. Na toj način za Haler obektivnoto vo umetničkoto delo, a i voopšto, ne e nešto što e od sprotiva na našeto Jas. Nešto poveke za nego duri togaš koga obektot sme go zele kako indentičen na subjektot, t.e. koga objektot pokonkretno sme go zelekako izraz na opšto-čovečnosta na našite

doživuvanja, togaš možeme da imame vistinsko doživuvanje na umetničkoto delo. Dodeka vo impirizmot objektot "e daden", znači na subjektot tug, vo našata metoda, misli Haler, objektot i subjektot se isti.

Ako megutoa, odreden poim, na primer, "poetskoto" ili "estetskoto" se zaroduva od poedinečnite vpečatoci, t.e. duri otkako ke doživeeme edno navistina poetsko delo, togaš i velime deka poimot "poetsko" se izcrpuva, Haler se prašuva kako i na koj način sega toj poim ke go odvoime od analognite nemu poimi koi nemaat estetsko značenje. Po našiot estetičar toa ke go postigneme so d i s t i n k c i j a t a, niz koja edinstveno sme vo sostojba da go odredime stvarniot kvalitet na odreden poim a osnovata i kriteriumot na taa distinkcija može da bide samo čuvstveno - fantastičniot čin.

Halerovata estetika vo razvitokot na koncepciite za suštinata na umetnosta i tvoreštvoto vo Hrvatskata estetika, dojde nesomnenno kako rezultat na opštite tendencii što vo tretata i četvrtata decenija na ovoj vek bea dominanti kaj nas. Imeno za ovoj period se karakteristični pozitivističkite sfakanja po koi umetnosta i tvoreštvoto e ili prevashodno biološki čin, ili psihofiziološki, ili sociološki, ili filološki itn. Site ovie pozitivistički varijanti se obidoa da ja svedat umetnosta na edna od ovie kategorii. Vo taa smisla Halerovite kritički zabeleški imaa svoja logika. Metuga, vojuvajki voopšto protiv pozitivizmot, toj se obide da ja obnovi, taka narečenata estetsko - filozofska metoda, koja kako vidovme, ne uspea celosno vo svoite analizi na umetničkiot fenomen. Prirodno beše što, edna pozitivistički ogledduvana kultura, odednaš so golema ostrina se nafrla vrz gledištata

na Albert Haler.

Eve gi naj tipičnite reakcii vrz Halerovite estetski gledišta.

GLAVAŠ - BARAC - HALER

Halerovata estetika predizvika mošne polemički diskusii. Kako i obično, edni nea laskavo ja falea (Ton Smerel, Marinko Skatolini), drugi radikalno ja negiraa (Dr.Radoslav Glavaš, Antun Barac). Vo kritičkoto nejzino sogleduvanje postojat aspekti koi navistina ja sogleduvaat,"Ahilovata poeta"na Halerovata estetika.

Dr. Radoslav Glavaš pod naslov "Kroče-Halerovskata subjektivna estetika"[126], veli za Haler deka toj mu pripaga na krugot na subjektivnite estetičari, kako i Kroče, pod čije opsesivno vlijanie Haler go sozdava svojot estetički sistem, pišuvajki: "Vo toa e, popravo, žalosta na Helerovoto gledište što se bori protiv ona koe go zastapuva"[127]. Glavaš ja citira ovaa misla na Haler, kako argument na svojot kritički stav: "Nadvorešniot estetski objekt zemen kako p r e d m e t nema i ne može da ima vo teoretski pogled nikakva stvarno t. Obektot može da postoi... dokolku e objekt na nekoj subjekt. Toa znači deka toj mora da bide usvoen od objektot što ke se sluči na toj način ako objektot bide podignat od podračjeto na setilnosta na nivo na subjektot, t.e. ako gi primi negovite kvaliteti, ako se produhovi. Inaku, nabljuduvan od podračjeto na empirija, toj ostanuva nepoznat i mora da ostane nepoznat..."[128].

Za Glavaš, Halerovata estetika, koja toj ja narečuva epigonska, ne donela ništo novo, a donela mnogu zbrka. Toj se pravo zabeležuva deka subjektivnata estetika greši so svojata isklučivost, zašto: "Ubavinata e od objektot i od subjektivnata impresija. Poǐaku ne može da bide"[129]. Osven toa, na spoznajno-teoretski plan, za Glavaš obektivnosta na spoznavanjeto e glavna mana na Halerovoto idealističko sfakanje. Poistovetuvanjeto na subjektot i objektot ne e vozmožno, zašto pomegu objektot i subjektot postoi intencionalen odnos. Moeto doživuvanje mi pripaga mene i samo dotolku toa e subjektivno. Zatoa, Glavaš pišuva: "Spoznajniot subjekt e zavisen od objektot, a objektot e bitie po sebe i von spoznavanjeto... Spoznavanjeto so drugi zborovi e odreduvanje na subjektot po objektot. I pak mora da se povtori deka obektivnosta e merodavna za vistinskoto spoznavanje, a ne subektot"[130].

Vo ponatamošnta polemika so Haler, Glavaš istaknuva deka umetničkoto delo e životna konkretnost na stremežite i bolkite na tvorecot i negovata vrednost e zavisna od toa kolku e taa životna konkretnost, t.e. kolku e sodržinski i umetnički popotpolna. Zatoa na Glavaš vrednosta na umetničkoto delo ne zavisi samo od subjektot kako što toa go pravi Haler, koj kako što vidovme, kulturno-istoriskata vrednost na umetničkoto delo ne ja sogleduva i ne saka da ja sogleda, tolkuvajki go umetničkoto delo isključivo vo zavisnost od promenlivata kud na subjektivnoto čuvstvo. Revoltiran na Halerovite gledišta, Glavaš ja završuva polemikata so svojot pritivnik so zborovite: "Nasleduvačite (podražuvačite) se golema pokora vo literatura, a vo kritikata epigonite se štetočini. Takov e Kročeoviot epigon, Albert Haler"[131].

Halerovata estetika, kako veke vidovme, se deklariraše protiv site filološki, biografski, tendenciozni, intelektualistički, religiozni, moralni itn. sfakanja na umetnosta i umetničkoto tvoreštvo, niz koi, edna komponenta, od koi eden element vo umetničkoto delo se izdiga i generalizira na nivo na univerzalen princip. Haler proklamiraše avtonomnost na umetničkoto tvoreštvo zašto po nego na umetnosta i za nea vredat samo nejzinite sopstveni zakoni i merila i sekoe ocenuvanje nejzino so ovie nadvorešni nejzini elementi doveduva do potpolno uništuvanje suverenosta na estetskiot fenomen.

Mnogu porano pred Barac, vo spisanieto "Nova Evropa", vo statijata na G.Kerubin Šegovik: "Jeli Prodanović bio pjesnik"?[132] avtorot mu zabeležuva na Haler deka gi potcenil i deka ne gi priznal za vistinski poeti Preradovik i Gundulik zatoa što ovie vo poëzijata nosea prizvuci na otvoren i deklarativen patriotizam, na refliksivni i didaktički komponenti. Megutoa Barac so mnogu pouverlivi dokumenti polemiziraše so Haler. Toj mu priznava na svojat protivnik deka e vo pravo koga toj stoi zad gledišteto po koe poetskata vrednost na edno delo može da se sogleduva samo od estetsko stanovište, megutoa e protiv negovata koncepcija deka za poetite može vo estetska smisla da se zboruva samo kako poeti. Toa Harac ne go prifaka, "Zašto umetnosta e taka povrzana so ostanatite manifestacii na životot što nejzinite pojavi možat da se proučuvaat od različni gledišta koi ponekogaš nemoraat da imaat bilo kakva vrska so estetikata"[133]. Vo svojot trud "Književnost kao socijalni faktor"[134], Barac doaga do stanovišteto deka kaj nas prikažuvanjeto na literaturata, a često i na ostanatite umetnosti, se dviži megu dva ekstrema: filologizmot i estetizmot. Ocenuvajki go toj niven meguodnos Barac pišuva: "Estetizmot može da bide sosema ispraven

i ploden problem ako ne povlekuva premnogu tesni granici, a može da bide isto toku jalov kako filologizmot, ako se postavi vrz tesnata baza na naukata za ubavoto"[135]. Za Barac estetikata stoi pred ovie dve ishodišta i kako i na koj način ke odgovori na niv od toa imeno zavisi nejzniot profil, t.e. ako pod estetika se podrazbere sumpsumiranje na komponentite na umetničkoto tvorештvo i doživuvanje, t.e. povrzanosta na umetničkite manifestacii so ostanatite možno manifestacii na životot, - togaš estetikata e identična so filozofijata na umetnosta, a taa ostava široka baza da može vo ramkite na nea da se zboruva za site i celokupnite komponenti i pojavi vo literatura. Ako pod estetika se podrazbere pak nauka za granicite na ubavoto i grdoto, so koe razgraničuvanje ke go dvoime poetskoto od nepoetskoto, ubavoto od neubavoto, togaš ova gledište dovedува do bespake isto taka kako što kon toa doveduva i filologizmot. Prevejki aluzija na gledištata na Haler deka zborovite na poetot treba da se prosuduvaat samo kako zborovi na poet dokolku e toa toj, Barac zabeležuva deka vo vakvata rečenica ne može da se najde nikakva opora za prašanjeto: "A što go pravi poetot poet? Što e toa što ovozmožuva edno delo da go narečuvame umetničko, a na drugo da mu gi odrečuvame istite kvaliteti?"[136]. Vo ovaa smisla Barac zabeležuva deka Haler se obidel vo nekolku navrati da gi fiksira vo Hrvatskata literatura granicite na poezijata od nepoezijata, odvojuvajki gi od poezijata: jazikot, moralot, filozofijata, intelektot, koi po nego se vklučuvaat vo nea imanentno, pa dodava: "Negovite izvodi vo seopštoto nafrluvanje na frazi i neprovereni teorii, se samo primaat so retka serioznost i so prnđiranje vo stvarta, i tie sami za sebe možat da se prifatat"[137]. Megutoa Barac zabeležuva deka so Halerovite gledišta, so posebnoto naglasuvanje isključivo

na estetskiot moment, tie ostanuvaat bez svoja prirodna osnova. Sprotivno na Haler, toj smeta deka nitu eden seriozen čitatel ne ke smeta po pročituvanjeto na edno literaturno delo deka ubavoto e dinetven i najbiten atribut na toa delo. Za Barac, znači, umetnosta, megu site vidovi dejnosti na čovekot, ne e nešto oddelno, i zasebno, "tuku e samo edna od formite na prevladuvanje i prodlabočuvanje na ona što go narečuvame život"[138]. Za nego umetnosta e sakrosanktno sredstvo vo borbata, vo aktivnosta, vo nadminuvanjeto na životnite traumi i zadači i vo taa smisla taa e podrgnata na site elementi što go sočinuvaat i obedinuvaat Životot vo edna integralna celost. Zatoa Barac ne može da go prifati gledišteto na Haler deka edno umetničko delo e ispravno togaš koga umetnikot svojot zatreperen duševen život ke go izrazi so kreativna sila, bidejki ovoj i vakov kritèrium "ne e vo sostojba da odgovori na prašanjeto: a što e ona što pomegu dve uspeli dela ednoto go čini sepak posilno od drugoto="[139]. Taka, Barac mooga deka vo kriteriumot na Haler e ostsutna popravo socijalnata funkcija na umetnosta, koja za Barac se sostoi vo toa: "Kolku čovečni elementi ima vo umetničkoto delo"[140]. Zatoa za nego treba da se najde drug kriterium za otkrivanjeto na umetničkoto delo, imeno, pomegu dve dela koi se po svojot estetski nivo so ista vrednost, posilno delo ke bide ona koe e nadahnato so poveke tokmu takvi čovečni elementi. Barac pišuva: "Socijalnata funkcija na literaturata se sostoi vo toa kolku literaturata e dlaboka, kolku e taa izraz na najsilnite i najdlabokite stremeži na čovekot, a ne samo izraz na kratkite individualni doživuvanja kolku i sovršeno tie da se izrazeni"[141].

Za Barac, znači umetničkite vrednosti na deloto ne se ednaš za sekogaš sozdadeni: tie podležat na promeni i ke se sočuvaat dolgotrajno samo dotolku dokolku so svoite čovečni elementi ke bidat bliski do vremeto i lugeto vo nego. Zabeležuvajki deka, zaradi ova tvrdenje ke mu se zameri mešanje na čisto umetničkite fenomeni so ostanatite faktori koi ne se sodržat vo niv, Barac ke utvrdi deka: "vo doživuvanjeto na umetnosta, vo izrečuvanjeto na sudovi i sfakanja za umetničkite dela, estetskite sudovi sekogaš se poklopuvaat so opšto - čovečnata sodržina na deloto"[142].

Vrz osnova na site polemički zabeleški napraveni na negova adresa, Haler ja napiša statijata "O autonomiji umetnosti"[143] vo koja i ovoj pat go brani gledišteto na avtonomnosta na estetskoto područje kako čuvstveno-fantazisko. Megutoa, toj priznava deka povlekuvanjeto na granici megu estetskite i vonestetskite područja, ne treba da se sfati vo taa smisla deka estetskata dejnost e napolno izolirana od drugite manifestacii na životot. Toa što toj nedozvoluva estetskoto područje da se meša so ostanatite, manifestacii na životot, po Haler, doaga ottamu što sive ovie ostanati područja se s u b o r d o n i r a n i vo čuvstveno-fantaziskata dejnost i takapboeni od niv što ne se čuvstvuvaat poinaku osven na estetski način. Vo ovaą smisla za metodot što go preporačuva i brani ovoj estetičar:. odvojuvanjeto od umetnosta na site neumetnički elementi,toj veli: "Ne e toa nikakvo baranje na nekoi ladni, kniški estetski elementi von empirijata, tuku e toa medot na osposobuvanje na ona doživuvanje za so nego, lišeno od site interesi, da možeme da dojdeme vo neposreden dopir so živata duša na deloto"[144]. Haler smeta deka metodot što toj go prepo-

čuva e eden edinstven so koj može da se dojde do suštinata na umetničkoto delo, bidejki gleda na umetnosta isključivo niz negovite sopstveni kriteriumi. Toj ne zaborava da go postavi ona isto prašanje što nemu mu go upati Barac, a imeno: kade se ostanatite manifestacii na životot? Odgovarot na ova prašanje toj go dava vo duhot na veke konstatiranoto, t.e. deka ovie manifestacii ili se preobrazeni vo poezijata, ili pak kako nepoezija ostanale no so svojata isključivo kulturna istoriska vrednost, a ne i estetska. Na toj način, veli Haler, go izbegnuvame pogibelnoto brkanje na poimite koe go onevozmožuva sekoe neposredno umetničko zadovolstvo"[145]. Za nego zbrkata što nastanuva po ova prašanje proizl guva popravo od toa što onie koi ne ja priznavaat avtonomnosta na estetskata vrednost, go gledaat životot edinstveno vo praktična smisla, pa od nea i gi baraat umetničkite kriteriumi. "Tie mislat, veli toj, na ovoj način: ako umetnosta socijalno ne deluva, togaš e taa edna frivolna i pusta zabava koja nikomu ne mu ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ koristi, pa podobro e i da ja snema"[146]. Spored Haler, znači, bilo socijalnata bilo intelektualnata, bilo moralnata int., vrednosti se prisutni vo umetničkoto delo kako vrednosti, no ne se prisutni kako takvi, tuku kako estetska vrednost, Tokmu zatoa za umetnosta ne možeme da sudime kolku se tie i dali se tie prisuni vo nea, zošto dodeka vo praktičniot život e vašno i bitno dali edno delo e korisno ili ne, umetničkata, odnosno estetskata dejnost ja ispolnuva svojata cel vo samoto i niz samoto deluvanje kako takvo, koe e prevoshodno so estetska funkcija. Zatoa Haler vo oblasta na umetnosta ja dopušta samo onaa cel taa "da gi profinuva i čuvstvitelno da go prodlabočuva duhot"[147], zašto umetničkata vrednost živee so silata na svojata kreativnost, "kako so-

vršena ekspresija na silnite čuvstva i silnite vizii"[148].

Poglednata vo celost ovaa polemika gi otkri i pukna-tinite vo Halerovata estetika i puknatinite na argumentite protiv nea. Taa pokaža deka ortodoksniot pozitivizam e nevozmožen isto taka kako i ortodoksniot estetski subjektivizam.

MARIJAN PETRAS

Profesorot po filozofija, dr. Marijan Petras vo oblasta na estetikata obrnuva vnimanie kon sebe so svojot trud: "Estetsko područje"[149]. Megutoa, vo ovoj mal po obem trud izneseni se mošne značajni i originalni stanovišta, na edna kako avtorot ja narečuva," estetska fenomenologija"[150].

Centralno prašanje pred koe stoi ovoj avtor e prašanjeto: što vleguva vo estetskoto područje i što pretstavuva toa?

Petras najnapred se prašuva što e toa estetsko, pa smeta deka najblizok odgovor se čini odgovorot što go izednačuva ubavoto i estetskoto i po koj togaš estetskoto bi trebalo da se se zanimava so "izučuvanjeto na ubavoto kako vrednost i so načinite kako ubavinata se ostvaruva vo prirodata i umetnosta, poradi što estetikata bi moželo da se nareče filozofija na ubavoto, ili metafizika na ubavoto"[151]. Megutoa, avtorot naoga množestvo prigovori protiv vakvoto edno gledište. Najprvin ubavoto vo umetnosta se ostvaruva na oddelen način, a potoa vo umetnosta, osven ubavoto, postojat uštе mnogu drugi estetski modifikacii kako što se vozvišenoto, tragičnoto, komičnoto itn. i što e najbitno - uštе i grdoto, ona što e sprotivno na ubavoto. Ovie

prigovori go terat avtorot kon gledišteto estetikata da ne se tretira kako nauka za ubavoto, tuku kako nauka za umetnosta (filozofija na umetnosta, metafizika na umetnosta). Po avtorot, na ova gledište e poblizu do vistinata, zašto ubavoto se bara vo onaa ~~fizičkoblast~~ kade svesno se odgleduva, a pokraj toa so ovaa gledište se opfakaat i ostanatite estetski modifikacii, a ne samo ubavoto.

Megutoa, za Petras, i na ova gledište može isto taka da mu se stavat prigovori "zašto toa gleda na estetikata vo koja predmetot stanuva samo umetnosta, zašto estetski elementi sodrži, vo sebe ne samo umetnosta tuku i prirodata."[152]. Sekako, teškotijata da se ~~ko~~predeli estetskoto područje se naoga vo nesomneniot fakt što poimite "ubavo" ili "estetsko" ne se poklopuvaat, t.e. deka postoi ~~ubavo~~ neumetnički ubavo i neubava umetmost. Megutoa, sepak, najgolema teškotija za avtorot se sostoi i proizleguva ottamu što estetskoto područje e isprepleteno so život nata stvarnost, a toa znači deka područjeto na umetnosta e sodržinski pobogato i po svojata životna funkcija poslužено, zaradi što taa ne se iscrpuva samo so svojata estetska sušnost. Vo ovaa smisla Petras sosema točno konstatira deka uspešnoto odreduvanje na estetskoto vrzano e za dvojnata strana na estetskiot fenomen koja se ogleda vo neizbežniot odnos na nekoj subjekt što estetski doživuva i nekoj subjekt koj biduva estetski doživuvan. Zatoa avtorot zaključuva: "Estetičnosta spored toa treba da se sfati kako raleionen poim"[153].

Spored toa, za našiot avtor sega treba da se postavi prašanjeto: od što zavisi estetikata - od subjektivnata ličnost ili od objektivnite kvalitebi? Petras veli deka obidot pojde od objektivna strana, t.e. od stanovišteto na edna

"estetska fizika" da se odredat onie predmeti što se estetski, pretrpe krah, zašto se pokaža deka za edni eden predmet e ubav, a za drugi, obratno, toj ist predmet e grd, što se zaedno ukažuva na toa deka estetičnosta zavisi od subjektivnata predispozicija za doživuvanjeto na umetničkoto delo. Uočuvajki go ovoj fakt avtorot sega se zalaga za ova gledište: "Načelno se e vo - zmožno da stane predmet na estetskoto doživuvanje. Što pak vo dadeni ot slučaj ke stane estetski predmet, zavisi vo prv red od stojališteto od koja se razvivaat doživuvačkite sili"[154]. Tokmu zatoa toj posebno go naglasuva ovoj fakt: "Estetičnosta, spored toa, ne e nešto nezavisno od subjektot, nešto što bi bilo odnapred dadeno vo objektot, tuku se sostoi vo načinot na odnesuvanje na svesta sprema svetot"[155]. Za Petras estetskiot odnos prema stvarnosta e od takva priroda što i togaš koga toj e nasočen kon stvarnosta, sepak, ne se zapira na nea, tuku sekogaš ili ja nadminuva, ili navleguva podlaboko vo nea. Od ovoj fakt toj zaklučuva deka estetskiot odnos sozdava takva "predmetna sfera za koja e značajno deka nema oznaki na vistinsko postoenje... Spored toa, kako glavno obeležje na estetskoto doživuvanje možeme da go označime setilnoto doživuvanje so apstrakcija od stvarnosta : "[156]. Megutoa, gledajki deka odi vo edna fenomenološka ednostranost so ovaa i vakvata formulacija, Petras zabeležuva: "Estetskata sfera e od svoj vid stvarnost"[157].

So ogled na faktot što vo estetskoto podračje se mešaat poveke stvarnosti, Petras, vo duhot na svojata fenomenološka koncepcija, go predlaga ovoj svoj klуč so koj edinstveno se ostvaraat site zagatki na estetikata, a toa e "estetskata izolacija" [158].

Toj ja definizra izolatornata funkcija na estetskata svest predmetot ili pojavata, „da se doživuva odvoeno i bez vrska so stvarnite odnosi"[159]. Za nego postojat: 1) Prirodno - estetska izolacija ili sodržinsko-estetska izolacija, so koja se odbiraat predmetite vo prirodata i životot: i 2) Umetničko-estetska izolacija pri što kaj nea treba da se razlikuva nejzinata formalna i sodržinska strana, a koja se sostoi vo odbiranjeto na eden predmet od nego da se sozdade umetnost i vo odbiranjeto na izraznite sredstva.

Kako što gledame, Petras ni predloži kako svoe originalno rešenie pri odreduvanjeto na estetskoto podračje edna svoja kategorija, kategorijata estetska izolacija. Megutoa taa e napolno inkongruentna vo negovite izlagania. Se čini deka za duhot na ona što toj saka da go izvede, poveke bi odgovarala kategorijata estetska selekcija. Osven toa fenomenološkata metoda na Petras, koja se čini se zasnovuva na Huserlovata "fenomenološka redukcija", ne se pokaža mokna da go opredeli i limitira estetskoto podračje, zašto toa go napravi vrz osnovata na ovaa fenomenološka redukcija, pri što redukcirajki gi elementite što ne vleguvaat vo estetskoto podračje, se nadev še deka niz ovaa redukcija ona što ke ostane toa popravo ke bide estetskoto podračje. Otakako go izreducira ona što smetaše deka mora da se reducira se vide, megutoa, deka ne ostana baš mnogu od ona što treba da go sočinuva ova podračje, bidejki toa se naogaše i vo elementie što Petras gi reduciraše. Očigledno, fenomenološkata metoda so koja se posluži Petras, iako dade sosema točna deskripcija na site onie postulati pred koi se naoga estetskoto podračje pred da bide toa, ne pokaža posebni i osobeni rezultati. Kaj Petras ona što se smetaše

za spasonosno, fenomenološkata metoda, taa sega obratno, stana edinstvena prečka da se opfati integralnosta na estetskoto podračje ne samo preku hipostazacijata vo nego na ubavoto ili na umetnosta, ili na ednoto i na drugoto, tuku na sit e dejnosti čovečki što imat so niv organska i nerazdelna vrska.

RAZVITOKOT NA ESTETIKATA KAJ SRBITE OD XVIII VEK DO POČETOKOT NA VTORATA SVETSKA VOJNA

- Razvitokot na estetikata kaj Srbite od sredinata na XVIII do sredinata na XIX vek.

Prvite početoci na estetikata kaj Srbite, prosvetitelskiot vek i tehdenciite za vleguvanje vo Evropskata kultura

So Turskata invazija na Balkanot, se prekinuva sekakov ekonomski, politički i kulturen razvitok kaj srpskiot narod. Od vremeto na Konstantin Filozof, t.e. od XV stoletie pa se do sredinata na XVIII vek, koga bavno no sepak započnuva preporodbata na srpskata nacionalna kultura, trae edno vreme bez kakvi i da e elementi na duhoven razvitok. Duri so osloboduvanjeto na Srbija od turskoto ropstvo vo XVIII vek od strana na Josif II, kogo Dositej vo "Pjesni o izbavljeniju Srbije" go proslavuva kako "Serbie milog blagog spasitelja", započnuva i ekonomsko i političko razdrvižuvanje, a na toj način i duhovna preobrazba na Srbija. Reformite na Josif II, so koi selanite bea oslobodeni od feudalnite vazalski odnosi i so koi beše proglasena verska tolerancija, ovozmožija, sepak, kakov-takov duhoven podem. Započnuva činot na preporodbata

Racionalističkiot vek koj vo Evropa e vo siot svoj blesok, vo Srbija e pred svojot prag so site svoi prevashodni prosvetitelski i moralizatorski tendencii. Zoŋata na duhovnata preobrazba, na duhovnata preorientacija zazoruva. Zaedno so nea, ili popravo so nea, se raga Dositej Obradovik i, kako što veli Jovan Skerlik duri so doaganjeto na Dositel vo Srbija 1807 "može da se rěče deka duri od togaš počnuva celokupniot duhoven život na Srbija"[2]. Po Dositej doagaat Milan Vidakovik, Vuk Karadžik, Luka Milovanov i dr. koi go prodolžuvaat negovoto delo. Ova e vreme se ušte na zarodišot na duhovniot život vo Srbija. Se pokrena edna prosvetitelna i humanistička svest, no taa e se ušte vo svoite prvi čekori. Se razbira bilonesamisleno ostvaruvanjeto na kakva i da e preporba bez svoj jazik, bez svoja literatura, a situacijata na ovoj paln vo Srbija, na primer, vo 1816 bila takva što, kako veli Skxerlik "Edinstveniot srpski vesnik vo toa vreme. "Novine serpske", izleguval vo cela Srbija vo pet primeroci, od koi eden odel za Knez Miloš koj ne znael ni da čita ni da pišuva"[3]. Ova što go zabeležuva Skerlik. Toa istoto go utvrduva i Vuk Karadžič[4], velejki: "Vo Srbija kako i vo Bosna i Hercegovina ni vo sto sela nema nikade učilište, osven popovi i kaludjeri. Oxdvaj na iljada duši čovek bimožel da najde eden koj bi znael da čita i pišuva... Taka ne sal mnogute knezovi i kmetovi, tuku i narodnite trgovci po selata kako i mnogu gragani smetaa vo graf i pčenak i svoite smetki gi rešaa na rabuš"[5].

Vo 1830 godina Srbija so Hatišerifot dobi pravna vozmožnost da podiga prosvetni ustanovi. Vo istata godina, na primer, e otvorena prvata niža gimnazija vo Belgrad, megutoa,

roditelite se plašele da gi dadat svoite deca vo nea od strav da ne se preučat"[6].

Taka, so mnogu otpori i kolebanja bavno i postepeno, krenuva kulturniot razvitok.

Treba ovde da zabeležime deka pogolem kulturen podem imale Srbite pod Ugarska, kako što ušte gi vikale "Nemačkari", koi po 1690 godina vo broj od okolu 100000. duši, preminale vo Ungarija kade kako edna etnička celina dobile verska i vo izvesna smisla politička sloboda. Ovie iselenici po zborovite na Skenlik[6] bile, vsušnost, nositeli na srpskata kultura i dolgo vreme ja pretstavuvale nea.

Vo vakvata duhovna situacija estetičkata nauka i estetskoto sudenje voopšto se daleku vo svojata predistorija. Tokmu zatoa na početokot na srpskata estetika stojat povekemina dejci-prosvetiteli, koi, vsušnost, pretstavuvaat, kako veke rekovme, so site svoi refleksi za literatura i umetnosta voopšto, samo predistorijata na estetikata kaj Srbite. Prv megu niv, no i vo prv isključok megu niv, e:

DOSITEJ OBRADOVIK

Osnovniot estetski princip na celokupnata estetička preokupacija vo deloto na Dostej Obradovik se sodrži vo ovaa negova misla koja toj ja izreče ušte vo svoite Basni: "Ubavinata bez razumot e cveke vo kalta"[7]. Kako sin na svojot racionalistički vek, razbirlivo zošto Dositej go izdiga i vo

oblasta na estetikata razumot na eden takov visok piedestal. Razumot stanuva osnoven kriterium i na ubavinata i toa vo duhot na ovaa Dositeeva misla: "Se štogode vnimi može jasno so zdraviot opšt razum da se pokaže, seto toa ne e potrebno da se zamrsuva nitu da se potegnuva..."[8]. Megutoa, Dositej ušte vo XVIII vek ke predupredi, deka onaka kako što ubavinata ne e vozmožna bez razumot isto taka i na razumot mu e nužna pomošta na ubavinata, kako što na korisnosta i e potrebna pomoš na zabavata (uveselenie)[9].

Iako nema nikakvo smonenie vo racionalističkata podloga na Dositeevata estetička preokupacija, treba da odbeležime, uše vednaš, deka vo zrelite godini na negovata presvetitelska i tvorečka dejnost, vo edno svoe pismo do 1784 toj ja razviva i ovaa estetska misla: "Vo sekoe soznanie božje i čovečko edna prava linija ne ja čini ubavinata: potrebni se mnogu i složeni, a naročno kružni (krugopodobne) i branoviti (volnovidie)"[10] so što otkriva i simptomi na edna neracionalistička estetika, posebno na estetikata na formalizmot koja eden vek podocna so romantizmot ke stane dominantna.

Megutoa, ona što pretstavuva estetska okosnica vo estetičkoto delo na Dositej Obradovik e sekako glavata XXI, pod naslov "O nekim različnim veštama i pervo o vkusu", od Sobranijata[11], kade Dositej, vo duhot na siot XVIII vek filozifira i estetizira za ovaa vo toa vreme sekako dominantna estetska kategorija.

Dositej trgnuva od edna definicija na vkusot koja se ušte nema svoja definicijalna estetska sepcifika i po koja "Vkusot, vo prirodnoto razbiranje, se zema za čuvstvo na jazikot i

gortanata, preku koi nie go spoznavame slatkoto, gorčlivoto i pročem...[12], Taa znači deka vkusot ima edno integralno značenje, a ne samo estetsko, zašto vkusot e po nego isto taka kategorija i na moralot, bidejki kako veli, toj, vkusot "vo moralnoto podračje e onoj način i nastroenie na umot i srceto niz koi nie čuvstvuvame i spoznavame što e prirodnoto ubavo i grdo, prijatnoto ili neprijatno i obratno: visokoto i blagorodnoto, ili nisko i dolno, nedostatočno i prostačko"[13]. Zafakajki ja ovaa kategorija vo site podračja na čovekovata predmetna dejnost, Dositej, sepak vo svojata beseda za vkusot se ograduva, velejki deka vo nea ke stane zbor samo za "prirodniot vkus" (o naravnom ukusu) koj go definira so slednite zborovi: "Prirodniot vkus koga vo čovekot ke se rafinira i dovede do sovršenstvo toj ne može da čuvstvuva zadovolstvo i naslada, zašto ona što e na vistinata zasnovano t.e. što e prirodno i e vo sebe ubavo, prijatno, blagorodno i visoko"[14].

Sfakajki deka dadenata definicija e mošne široka i nedovolno determinirana, Dositej, pokasno ja dava slednava definicij na vkusot "Osnovata na početokot na vkusot e opšta na siot rod čovečki i proizleguva od vnatrešnite čuvstva na ubavinata i prijatnosta, koi čuvstvuva, iako se kaj nego poveke dadeni, kaj sekogo se prirodni"[15]. Za Dositej nitu eden zdrav čovečki um "ne može da bide sosema prazen od ovoj poim"[16]. Za Dostej znači vkusot e "seopšto i prirodno vo sekoe čuvstuvanje na ubavoto i prijatnoto. Vo ostroumniot čovek e polostar i polrealen može da se dovede "čerez dugo upražnenie" vo golemo sovršenstvo koe odi od poprostato do najsložnoto"[16].

Otkako se pozabavi so opštite opredelbi na vkusot, Dositej zabeležuva deka namerata na negovata beseda se sodrži

vo toa "Vo ubavite spisanija da dade nekoe izjasnenie"[17] (u lepim spisanijam neko izjašnenije da), pa zatoa toj gi nabrojuva onie osnovni normi i postulati koi mora da gi sodrži sekoe edno "spisanie", po koi se sudi i koi se" utvrdeni na takvi izvesni i neprikosnoveni osnovi, tokmu kako i matematičkite"[17].

Eve gi naj neprikosnovenite pravila na sekoj pišan zbor: "Svojstvoto na dobroto pišuvanje se sostoi vo ednoobraznosta na namerite, vo različnosta i priličnosta na metaforite... vo točnosta i vo vistinitosta na zborot so mislite, vo složnosta i soglasieto na rečenicata"[18]. Toa se, popravo, onie pravila koi pred se se odnesuvaat isključivo na teorijata na literatura. Megutoa, Dositej naveduva i nekoi postulati koi mora da gi sodrži sekoe umetničko delo za da bide toa ubavo. Megu niv za najsuštestveni gi smeta:

- Redot e podobar od konfuzijata (poredka je bolji nego smustenije).
- Harmonijata toa e soglasie koe donesuva pogolema (nego) naslada od glasjeto:
- Blagorodnata prostota i visokata prevashodna priroda nikakva usilena majstorija da ja postigne ne e kadra
- Ubavoto lice e poubavo bez belilo i crvilo [18].

Bidejki vo osnova seta Dositeova estetika proizleguva od negovot edinstveno poznavanje samo na literatura, drugite umetnosti toj nitu gi spomenuva, nitu pak za niv pokaža poseben interes. Vo ovaa smisla razbirlivo e zošto Dositej najpoveke beše orijentiran normativno vrz samata literatura i vrz nejzinata teorija. Toa proizlegeka ottamu što vo negovoto vreme megu site umetnosti samo

literaturata beše razviena i se naogaše pred pragot na eden buen rasoval. Otade osnovni normali za razbiranjeto na literaturnoto delo se: 1) Dobro da se razbira jazikot: 2) Koj saka so dobar vkus da napiše ubavo nešto isto taka mora "neodložno jazikot na kojšto pišuva i site negovi idiotizmi, t.e. svojstveni izgovori sovršeno vo svojata vlast da gi ima..."[13] 3) Najubavata i najpoleznata materija ne uveseluva, ne go privlekuva srceto i ne go vozbuduva vnimanieto ako zborovite ne se jasni, soglasno složeni i po pristojnost raspoloženi: 4) Naj izbranite zborovi bez ubavoto nastroenie suvi se i neprijatni: 5) Nema zbor koj ne bi bil blagoprijaten, no sekoj e na svoeto prilično mesto ubav i se duri nekoj ova ne go osetil, toj do vkusot i ne može da dojde. 6) Se ona što ne e čisto i jasno ne ugoduva, a ona što ne ugoduva ne može da go pridobie srceto: 7) Vo najubaviot period ili vo stihot neka samo eden zbor se odzeme, ili stavi nepristojno, sekoja ubavina se narušuva i prijatnosta se zagubuva.[20]

Nema somenie, kako što toa go zaključuva i prof. Dr. Dragiša Živković[21], deka seta Dositeova beseda za vkusot, e, vsušnost, iznesuvanje na poetikata na klasicizmot. Toa pak što se odnesuva do estetikata na literaturata, od stanovišteto na eden poopšt estetski sistem, Dositeovata beseda za vkusot se nadovrzuva, ili potočno izvire od senzualističko-racionalističkata teorija na vkusot koja Dositej ja zde od Hačesovi[21], Angliskiot senzualist, koj isto taka go populariziraše "vnatrešnoto čulo na ubavinata"[22], stoeše pred problemot „da go spoznae edinstvoto vo raznovidnosta, harmonijata vo mnogustrukosta i vistinata, dobroto i ubavoto vo nivnata bitna identičnost"[23]. Koga seto ova Hačesonovo se sporedi so ona što go definira Dositej, togaš jasno se sogleduva

deka našiot golem prosvetitel ne samo što beše pod silno vlijanie na Angliskata senuzualističko - racionalističko estetika tuku vo nekoi slučai nea bukvalno ja sledeše preku pozajmenite pasaži od traktatot na Hačesen od oblasta na estetikata[24].

Megutoa ne samo Dositej, tuku i seta estetika na ovoj vek e pod presudno vlijanie na ovaa estetika. Iako ne sekogaš izvoren, iako ne sekogaš konzekventen vo svoite pogledi, zaslugata na Dositej za Jugoslovenskata estetika e sigurno od ogromno značenje. Toj prviot vo srpskata estetika gi postavi osnovite na estetikata i ke bide dolgo-dolgo kamenen temel na sekoj nejzin ponatamošen razvitok. Tokmu zatoa negovoto delo vo ovaa smisla ke bide edna nepresušna inspiracija za podocnežnite negovi prodolžuvateli, zašto ona što Dositej go postavi veke vo XVIII vek vo srspkata i voopšto vo jugoslovenskata estetika vo XIX vek opširno ke bide razvieno i doraboteno.

VUK KARADŽIĆ

Vuk Karadžić se smeta [25] osnivač na srxpskata literaturna kritika. Vo literaturno -lingvističkata kritika na Milovan Vidakovik "Usamljeni junoša"[26], Vuk ja iznesuva osnovata na svojata kritička pozicija velejki: "... sekoj spisatel mora da se trudi kolku za stvarta za koja pišuva, tolku (ako može da se kaže i poveke)za čistotata i za svojstvoto na onoj jazik na koj pišuva... Sekoj pisatel mora da ima vo jazikot postojani pravila po koi ke se vladee"[27].

Stavajki ja na ovoj način vo centrumot na literaturnata ocenka na edno delo vrednosta na jazikot, osnovniot kriterium po koj

toj zaključuva kolku edno literaturno delo e značajno se sodrži popravo vo čistotata na jazikot na koja e napišano. Ovde zborot "čistota" e potpolno sinonimen na toa kolku e toj jazik na izvorot od jazikot na svojot narod. Zatoa "Koj pisatel greši protiv govorot na svojot narod, toj greši protiv pravilata na svojot jazik..."[28] Pokasno vo svojata vtora recenzija, po povod vtoriot roman na M. Vidakovik, "Ljubomir u Jelisumu"[29], a ne otstapuvajki od svojata osnovna estetska pozicija na svojata koncepcija za kritikata. Vuk go postavuva aksiomatski svoj svoj princip: "Vo sekoja kniga se gleda na dve nešta: 1) Na stvarta za koja se pišuva (potertano od Vuk) i 2) Na jazikot na koj se pišuva. Sekoja stvar može da se pretstavi na različni načini... No jazikot može (i mora) da go znae sekoj pisatel..."[30]

Vuk i ovde vo ovaa svoja vtora recenzija, a posebno vo recenzijata "Glas narodoljubca"[31] ja istaknuva kako toj veli, "najvažnata rabota za denešnata literatura"[32], a toa e: "... vo nas mnogu luge pišuvaat knigi, no kako treba da se pišuvaat slabo koj za toa denes pišuva"[33]. Na ovoj način ja postavuva nemnovna i neodložna pojaveta na edna estetika na literaturata, bez koja ne može da se razviva samata literatura.

Sfakajki deka vo togašna Srbija nikoj od pisatelite ne gi poznava pravilata kako i na koj način da se pišuva, Vuk, vo seto svoe kritičko-lingvističko delo insistira tokmu na ovie pravila, zašto e svesen deka nemože bez niv da ima što gode značajno umetnmčko delo, zašto pisatelot mora da bide majstor na svojot zanaet. Zatoa veli: "Da rečeme deka skotot bezumen može da gi pravi rasvoite raboti bez pravila i bez promisluvanje no se ona što čovek go pravi treba da go pravi po pravilata na umot i promisluvanjeto,

toj treba vo sekoja rabota da ima pravila makar kakvi i da bile tie, pa pokasno lesno ke razgovarame za dobrinata i polzata od pravilata"[34]. Ovde kako što gledame, Vuk ja izdignuva estetikata ili poetikata do nivo na bespriziven uslov, do uslov bez koj ne se može.

Za Vuk, pravilata na pišuvanjeto se od suštestven vid znači za da može da doživee uspeh edno literaturno delo, zašto pisatel koj ne gi znae ovie pravila ne može ni za koja materija dobro i pametno nešto da napiše. Site pravila se apsolutno nužni i bez niv ne se može Megutoa, site ovie pravila što toj gi dava imaat isključivo ili pretežno gramatički, leksički ili sintaktički vid: tie ne vlnavleguvaat vo pravilata na stilot. Sigurno e deka pravilata na stilot Vuk isto taka gi pretpočitaše, megutoa, opsednat od reformata na stariot crkovnoslovenski jazik, toj pretežno se osvrnuvaše na pravilata što možat da go obuslovat čistiot i izvorniot jazik vo literaturnoto delo Deka pod pravila toj nepodrazbiral samo gramatika se gleda i od ovaa negova misla: "Pisatelot mora da gi poznava i najmalite tenkosti na jazikot, na gramatikata i s t i l o t (potcrtal G.S.) na toj način ke se sočuva od site pogreški kolku e vozmožno poveke"[35]. Megutoa, ovoj negov stremež posebno dojde do izraz vo negovite dolgugodišni insistiranja da go izdade deloto na Luka Milovanov: "Opit nastavljenja k srpskoj sličnorečnosti i slagomjerjuim prosodii"[36] - delo, kako toj istakna vo predgovorot, koe treba da gi dade pravilata na poetikata, za toa vo što se sostoi strukturata na stihot i kako se sozdava toj.

Inaku Vuk smeta, soznanieto što se dobiva vrz osnova na analizata na seta negova recenzentska kritička dejnost, deka pisatelot ne treba da pišuva taka da im ugoduva na prostite luge

zašto mnozinstvoto čitateli baraat od knigata uveseluvanje, tuku da pišuva taka" kako što naoga po svojot um da e pravo i potrebno..."[37] Toj bara od pisatelot da pišuva za potomstvoto, iako ona odošto ne smee da se ogreši toj, osven vo jazikot, e da gi "opišuva stvarite takvi kakvi što se"[38].

Za vremeto vo koe živeeše Vuk, za prilikite i kulturnata klima na toa vreme, za krajnata narazvienost na umetnostite na toa vreme, se razbira, iluzorno e da se bara vo deloto na Vuk nekakov opredelen estetički sistem. Negutoa, iako toj ne donese čisti estetski misli i idei, toj, sepak, vo svoeto vreme, niz svoite ingenizoni kritički-lingvistički trudovi deluvaše i kako estetičar, a negovoto delo kako svoevidna estetika, koja so seta svoja normativna tendencija se obiduvaše da dade nasoki i jasno opredeleni pravil i normi kako i na koj način da se stasa do visšinskoto literaturno delo. Vuk koj vo srpskata duhovna kultura znači nesomnenna edna cela epoha, uspea da ja izdvoi literaturata od nejziniot polukolonijalistički mentalitet vo koj taa beše pred nego i da otkrie pred idnite vrvici na seta srpska kultura deka osnoven problem na sekoe tvorečko egzistiranje na edna nacionalna kultura e vo nejzinoto nerazdvojuvanje od narodnite izvori koi se nepresušni. Toa stanovište, deneska sosema obično, za Vukovoto vreme e celo otkrišie i vo taa smisla toa e radikalno novo vo srpskata kultura. Spored toa, ako Vuk go svrstivme vo i toriskiot razvitok na srpskata i Jugoslovenskata estetika i ako mu pridadovme takvo značajno mesto vo nea, toa go pravime i zatoa što. Vukovoto delo ja tlasna vo srpskata kultura napred estetskata misla voopšto najrprvi vo vid na poetika, a pokasno i kako estetika.

Megutoa, ona po što Vuk najsuštestveno vleguva vo istorijata na našata estetika toa e pred se rešavačkiot fakt deka toj ja odreduva estetskata vrednost na edno literaturno delo isključivo vrz osnova na vrednosta na samiot jazik i od toa kakov e toj jazik: "Zatoa što e rabotata do jazikot, veleše toj, a ako jazikot ne čini do rabotata ne može da se stasa"[39]. Za Vuk nema vistinska dobra literatura bez edno estetsko čuvstvuvanjena ubavinata na jazikot. Vo site ovie gledišta Vuk Karadžik ni se pokažuva kako eden estetičar na jazikot, i vo taa smisla toj bi možel da bide potomok na denešnite moderni navevi na taka - narečenata semantička estetika.

TRLAJIK, STOJKOVIK, SOLARIK, DOŠENOVIK

Megu Dositej i Vuk, megu dva nesomneni giganti na srskata kultura vo oblasta na taka nazvanata od nas predistorija na srpskata estetika stojat iminja na G.Trlajik, A.Stojkovik, P.Solarik i J.Došenovik. Toa se aftori, glavno teoretičari na literaturata i toa pred se teoretičari na poezijata, koja za niv se iscrpuva so metrikata, megutoa i avtori koi se obiduvaat niz svoeto fundamentalno područje na istražuvanjeto - poezijata, da deduciraat nekoi poopšti estetski principi. Nur ved Trlajik, na primer, vo svoeto delo "Zabavlenie ednago letnjega utra"[40] pravi obid vednaš po Dositej da vnese tri distinkcii vo oblasta na čovekovo to poznanie i toa: 1) "Poznanie istoričeskoe", 2) Poznanie filozofičeskoe" i 3) Poznanie matematičeskoe"[41]. Iako kaj Trlajik ne e osobeno distingirano estetskoto spoznanie toj nego go pretposta -

vo ljubomudrenoe spoznanie, bidejki zboruva za "Ljubomodrieneto" megu drugite i na Kant.[42]. Nexxra

A. Stojkovik vo svoeto "Predislovie" na deloto "Kandor"[43] dava izvesni normi koi mora da gi ispolnuva eden avtor za da se smeta toj za vistinski umetnik, megu koi spaga, sekako, ona - po koe pisatelot e dolžen da gi otkriva onie spoznavanja od oblasta na životot koi gi podržuvaat i razvivaat opštestvenite dobrod deteli. Zaša za nego osnoven predmet na samoto tvoreštvo može da bide edinstveno dobrodetelta, problem niz koj veke se implicira realizacijata megu estetikata i etikata. So toa što centralna kategorija na tvoreštvoto stanuva, za Stojkovik, dobrodetelstvo, to pokasno i kaj Došenovik, ke možeme da zaklučime deka seto ova doba dokolku se stavi pred dilemata megu estetikata i etikata na drago srce bi se odlučile za vtorata.

P.Solarik vo sv eto delo "Dominak knjižeski..1"[44] go donesuva problemot za supramatot na ubavata literatura i veštinata nad matematičkite nauki. Toj veli: "Ušte nitu eden narod na svetot ne se otrgnal od varvatstvoto niz matematikata: priroata ne gi izmenila svoite tekovi, dodeka niz ubavite umetnosti i veštini, niz ubavite pisateli i pesnotvorci, Grcite, Rimjanite,Italjanite, Francuzite, Angličanite i Germancite se obrazuvaa"[45].

Sekako najvidno mesto megu site ovie četiri avtori zazema vo odnos na estetikata, i vo odnos na teorijata na poetika - ta, J.Došenovik. Ništo čudno zaota zošto A. Gavrilovik, vo svojot trud "Prvi liričari i estetičari Srpski"[46] go smeta Došenovik za prv srspki estetičar, gledište što nie ne go prifakame, veke so

ogled na utvrduvanjeto na našata istorija na estetikata.[47]

Svoeto osnovno delo "Liričeska penija i Enje druga z. uveselenije"[48] Došenovik go izdade so predgovor naречен "Predislovie o pesnotvorestvu"[49]. Zabeležuvajki deka tvoreštvoto, oddelno poetskoto, zazema vo Srspkata literatura sosema nisko mesto nasprotiv na drugite narodi, toj sezafaka so zadačata da go dokaže isklučitelnoto mesto na poezijata vo životot za nejzinata polza vo životot na narodot. Vo ovaa smisla definicijata što toj ja dava za poezijata glasi: "Stihotvorenije est hudožestvo dara i veštine, čerez koje dejstvitelnost duha čelovečeskoga buva preblagorodna"[50]. Iako osnovnata smisla na poezijata po nego se sostoi vo tos taa da donese skladnost i harmonija, Došenovik, megutoa, ja istaknuva i ovaa značajna misla: "U važnimi predmetima o komija oni dejstvuju nahodi se ne samo sokrovišće mečtanija slatki već i bogatstvo živoga ù padoblenija rasuto s plemenitim vkusom: što posredstvom sladosti pritježava i veliku korist"[51]. Potamu vo duhot na svoeto vreme J.Došenovik ja iznesuva najvisokata cel na poezijata i na umetničkata veština voopšto koja se sostoi vo otkrivanjeto na čovekovite dobrodeteli pa zatoa i veli "Edina slovom dolžni smo ripoznati pesnotvorestvo za pravo korisnoje hudožestvo i pri svakome rjadu... izrjadna stihotvorestva... voznose nas na čovekoljubiteljnejšu dobrodetel i soobčovajonam neku sladost osobitu razmišlenija čuvstvitelnoga, predojuči nas k dobrim dejanima i sovršenom načinu blagopristojnosti"[52].

Izlagajki ja poeoa prv vo srpskata literatura istorijata na poezijata na Italijak, zboruvajki za Dante, Petrark, Ariosto, Torkvato Taso, Došenovik smeta deka italijanskata poezija zazema najvisoko mesto vo istorijata na svetskata poezija.

Na krajot od svojot Predgo or pred da ja izloži teorijata na metrikata, koja e glavno storena preku italijanskite obrasci, Dųšenovik se dokosnuva prv vo srpskata estetika do l j u b o v t a kako osnovna razdvižuvačka sila na se pa i na samoto tvoreštvo, problem koj go sreḉnuvame kaj našite renesansi estetičari kaj hrvatskite misliteli N. V. Gučetik i M. Monaldi. Zatoa toj i pošuva: "No približimo se do končeniju. Ja sam naštojašče delo moje spevao na dar nežne ljubvi"[53]. Megutoa, negovoto delo ne e samo dar na ljubvta, no nea, vo ljubovta toa i ja našlo pričinata na raganjeto zašto bez nea toa ne bi se rodilo. Ottade: "Ljubov est načelo, tečenie i večnost sviju vidimi i nevidimi eščo stvari..."[54] Ljubvta, znači, na Došenovik i za nego e temel na siot svet, pa, spored toa, i na tvoreštvoto. Zatoa nema tvoreštvo bez ljubov. A toj svet "Ljubvom napunjen ljubvom se održava i hodatajstvom ljubvem sve u njemu stoji, sve se radja i živi"[55]. Ljubovta e za nego usidrena na sekade kaj sekogo od zemnite do komsičkite nešta, niz nea "Sve biva ljubimo i črez koju svašto sebe ljubi"[56].

Nema somnenie deka Došenovik prv vospostavi dijalog vo našata estetičkami sla nadovrzuvajki se vo sfakanjeto na ljubovta na ~~vesnik~~ našite renesanmi Dubrovački estetičari, postavuvajki gi na toj način tendenciite za vospostavuvanje kontinuitet vo našeta ~~estetička~~ estetika.

LUKA MILOVANOV

Negovoto delo "Opit nastavljenija srpskoj sličnorečnosti i slogomjerjuim prozodii"[57] go izdadé Vuk Karadžik vo Viena 1833, iako deloto beše napišano dve decenii porano. Pritoa Vuk napiša za nego i Predgovor. Vo nego toj, stavajki nekoi zabeleški i na avtorot i na negovoto delo koi imat estetsički vid zabeležuva: "Može slobodno da se reče deka Luka beše prviot estetičeski majstor za so zdavanje na stihovi i deka so samoto toa zaslužuva mesto megu prvite naši pisateli na denešnoto vreme..."[57]

Luka Milovanov go zamisluva svoeto delo pred se normativno. Vo svojot Predgovor toj zabeleuva: "Čovek koj što saka stihovi da sozdava, mora da ima od stihotvorstvoto znaenja i pravila"[58]. Nekoi opšto - teoretski aspekti Milovanov dava vo uvodot na svojata kniga pod naslov "O sličnorečnosti"[59], megutoa, ne se toa opšto -estetski vid, tuku pred se od oblasta na samata poetika, na primer, "Sličnorečnosta e veština zborovite po nekakva misla i po nekakvi pravila da se slogomerat i rasporedat vo redovi, koi obično na krajot polnozvučno zvučat"[60].

Inaku Poetikata na Milovanov započnuva od toa što taa ja razgleduva najprvin azbukata citirajki gi site bukvi, razlikuvajki soglasnoki i samoglaski ptooa kako se razdeluvaat zborovite za na kraj da gi razgleda i samite metrički stopi.

Nema somnenie vo toa deka sevo ova delo na Luka Milovanov e postaveno vrz temelite na stihotvorstvoto, deka seto spaga vo poetikata, a ne vo estetikata, zašto nejziniot obid ne odi

potamu od toa da dade najpropedevtički ukažuvanja i napatstvija okolu tehničko-formalnata strukturalnost na stihot. Toa e sosema razbirlivo koga site ovie teoretski nastojuvanja, počnuvajki od Dositej, preku Vuk, pa se do Milvanov se stavaat i se razgleduvaat na fonot na seta onaa kulturna klima na ova vreme. Na primer, duri i eden Dositej, edna ličnost koja izrasna vrz kulturnoto i duhovnoto iskustvo na Evropa vo ova vreme ke mu zabeleži na Trlajik: "Naš preizjadni Trlajik", on prekrasno i preslatko slavjanski piše, on je o tome stilu naša pčela i naš Ksenofont, ali neka mi mila njegova ljubav oprosti: to nije za Srbe seljake, za koe smo mi dužni mnogu starati se i truditi se, zašto je u svakom narodu seljana najviše..." [61]

Se razbira deka za sive ovie razmisluvanja na srpskite teoritičari za poezijata ne može da stanuva zbor za estetika vo vistinskata smisla na zborot. Sive ovie razmisluvanja za suštinata ne stihotvorstvoto (koe kaj poveketo od niv e sfateno mehanički okolu tvorecot zašto kako vidovme vrz slučajot so deloto na Luka Milovanov, ovde duri poetikata ne e oslobodena i od elementarnata grmatika) možat da se označat kako prv obid na edna estetska analiza koja prevashodno za svoj edinstven i isključiv predmet go imaše stihotvorstvoto. Ke dodademe li kon toa deka ostanatite umetnosti se uštе ne doagaat do nik kov izraz, razbirlivo e deka sinonim na sekoja estetika vo ova vreme se poetikite, koi do takva merka bea se razmnožile, što rečisi sekoj poet, izdavajki gi svoite pesni, naogaše za shodno da napiše i eden predgovor vo koj gi istanuvaše site onie elementi i pravila na stihotvorstvoto.

JOVAN HADŽIK - SVETIK

Vospitan vo duhot na klasičnata poezija, obrazovan i širokostrano upaten vo latinskata literatura i jazik i toa do takva stepen što eden od negovite biografi dr. M. Kočovik[62] veli za nego deka kaj nego "latinskiot mu beše gegov vtor maj ki jazik"[63], Jovan Hadžik, poet, literaturen teoretičar i publicist se obide da donese izvesni poopšti teoretsko-estetski sintezi za prirodata na umetničkiot fenomen. Koga, vo Viena, 1827 go otpečati prevodot na Horacijevata Poetika ("De arte poetica") i vo predgovorot na ovoj svoj prevod narečen "O stihotvorstvu knjiga", toj po Dositej i Vuk, ja zabaštinuva vo srpskata teoretsko - estetska misla Volfovsko - Baumgartenovskata racionalistička estetska nasoka.

Sidejki so Vuk vo ova doba dominira kultot kon narodnata poezija, sosema priodno, Hadžik trgnuva od problemot za estetskata sušnost na narodnata poezija, popravo, od estetskata distinkcija megu narodnata i umetničkata poezija. Toj i dade primat na umetničkata, individualnata poezija, koja, za razlika od prvata, narodnata poezija, ostanuva isključivo na setilnata percepcija i ja doživuva i opfaka obektivnata stvarnost pointegralno, zašto, duri vo prviot slučaj, poezijata e rezultat na setilata, vo vtoriot slučaj poezijata e rezultat na razumot. Taka Hadžik go postulira i izdignuva razumot kako najneprikosnovena i najsuverena komponenta vo umetnosta i vo umetničkoto delo, za koj ke reče duri i toa deka toj "niz samoto središte na predmeite mora da pronikne..."[63]

Taka razumot ne e samo diferencijalna razlika megu nižata (narodnata poezija) i višata (umetničkata poezija), tuku i najbiten e s t e -

t s k i k r i t e r i u m za vistinski tvorečkoto i psevdotvorečkoto vo poezijata i umetničkoto voopšto. Za ovoj avtor slabite poeti gi "zemaat za svoi sovetnici samo čuvstvoto, srceto i fantazijata"[64], što toj go smeta za neǧovolno, istaknuvajki go povtorno razumot kako gleven činitel za razlikuvanje na toa što e umetničko a što ne.

Vo isključivo estetskata sfera, Hadžik, iako ne e sosema originalen, iako pod silno i dominantno vlijanie na Knat i Šiler, donesuva isto taka nekolku interesni stanovišta. Vo negoviot Predgovor kon prevodot na Horacievata Poetika, Hadžik rasprava za nekolku estetski problemi od koi najinteresni se: razlikata megu prirodnoto ubavo i umetničkoto ubavo, mestoto na vkusot, fantazijata i razumot vo sozdavanjeto na umetničkoto delo i dr.

Hadžik ishoduva od stanovištето deka na čovekot čuvstvoto za ubavoto i grdoto mu e imanentno, deka veke so svojata priroda čovek ja nosi percepcijata na ubavoto i grdoto, t.e. deka vo samata anatomija na čovekovite setila, ubavoto odnosno grdoto e elemet na čuvstvuvanje i vospriemanje na životot i svetot. Go Hadžik sekoj čovek ima čuvstvo na ubavo, megutoa toj razlikata megu prirodnoto i umetničkoto ubavo ja sfaka i razlaga na fonot na razlikata megu prirodniot čovek (netvorec) i tvorečkiot subjekt (geniot). Iako prirodniot čovek poseduva čuvstvo na ubavo toj, sepak, vistinski ne ja poseduva, "pričinata na toa svoe (estetsko) čuvstvo", [65]. Kaj nego diminira prirodniot vid i na prijatnoto, ugodnoto, povolnoto, miloto, dobroto, ubavoto, ukrasenoto voopšto, sovršenoto, prekrasnoto itn."[66].

dodeka kaj tvorecot, kaj poetot, se presozdava toj prirodniot vid i se sozdava na toj način eden nov i originalen svet. Toj svet, za Hadžik, e svetot na estetičkiot privid. A siot ovoj nov svet, svetot na tvoreštvoto, svetot na ubavata umetnost tvorecot go sozdava so vkusot, fantazijata i razumot. Vo ovaa smisla toj pišuva "Skoj čovek čuvstvuva i razlikuva što e ubavo što e grdo i sekoj misli deka za toa može da sudi. Toa toj go pravi po nekoj slep nagon i naklonetost koja mu e od samata priroda vo dušata i sroeto uliena i so ovaa taka tesno skopčana što čovekk bez nea od golemi i važni delovi na čovečkata priroda bi se lišel"[67].

Postavuvajki go, vo duhot na Kantovata "Kritika na rasuduvačkata mok", vkusot vo realizacijata megu umot i čuvstvoto, toj go izdiga razumot kako rešavačka komponenta na tvoreštvoto i toa vo taa smisla što razumot najnapred ja potčinuva i ja kontrolira fantazijata koja sozdava novi sliki za taa da ne pretera vo iznaoganjeto na novi sliki pa da zabludi vo nebulozni sferi. No isto taka toj se vmešuva i vo vkusot na toj način što se ~~xxxxxxxx~~to vkusot niz setilata go otkriva kako setilo na dopaganje i nedopaganje niz edna logiška analiza go ispituva sozdavajki na toj način zakoni i normi po koi se što e ubavo ke ni se dopaga. ~~xxxx~~ Tie normi gi istražuva naukata za ubavoto za koja Hadžik dava tri poimi: estetika, kareologija ili filokelija.

Iako, Jovan Hadžik vo eden edinstven predgovor ne možeše da donese eden cel sistem od estetički idei i sfakanja, iako negovite estetički idei izloženi vo resp. Predgovor nosat beleg na silno vlijanie na Kantovata estetika, sepak, Jovan Hadžik za

srpska estetika znači prv obid da se otkrijat problemite na tvoreštvoto ne samo vo negovata tesna vrska so poezijata i poetskoto tvoreštvo, na plamot ne na pravilata na najrazličnite poetiki, tuku vrz fonot na estetikata. Jovan Hadžik znači za srpskata estetika prv obid na konzekventno izlaganje na specifična i avtohtona estetska problematika, prv obid da se donese vo srpskata kultura Kantoviot kritičistički estetički sistem koj togaš dominiraše vo evropskata estetska misla, prv obid koj ponatamu ke ja razgrani i potikne estetskata problematika niz spisanijata. Taka samo nekolku godini pokasno ќe se javi so avtohtona estetska problematika,

VASILIJE SUBOTIĆ

Dvaeset godini po pojavata na estetikata na Vilhem Traugot K r u g[68], Vasilije Subotik vo "Novij serpski letopis"[69], pod naslov "Osnovi čiste estetike" i so ušte poznačaen za nas podnaslov daden vo zagrada: "Iz V.T.Kruga", prv vo raganjeto i razvitokot na srpskata estetika prv e n e s u v a v o nea eden integralen estetski sistem, edna kompletna estetika, megutoa, edna takva kompletna estetika koja, vsušnost, pretstavuva bukvalen prevod na estetikata na V.T.Krug. Vo ovaa smisla Subotik veli na poečotkot na izlaganjeto: "Namerata i granicite što mu gi postavivme na ova delo ne ni dopušta poopširno da se upuštame vo poleto na Estetika-a, zatoa ovde nakratko kako nekoj izvod od čistata estetika na slavniot filozof g. Vilhel Traugot Krug, ke pretstavime, (pocrtal G.S.) ostavajki ja sovršenata obrabotka na ova delo na poveštite glavi na srpskite učeni profesori..." Edna kompa-

rativna analiza na dvava teksta ni pokaža deka se što se sodrži vo "Osnovite na čistata estetika" na V.Subotik, seto toa bukvalno stoi i vo Krugovata estetika, so taa razlika što srpskiot prevod na Subotik e daden vo takov skraten vid što na nekoi mesta, skratuvajki, avtorot intervenirał so svoja interpretacija ili so svoe mislenje. Taka, na primer, site zabeleški što po sekoj paragraf gi dava krug, Subotik voopšto ne gi preveduva. Vo ovaa smisła Subotik našol najprikladen zbor koga siot svoj trud samiot go definira kako izvod od estetikata na Krug.

Duri i kako prevod, a vo izvesna smisla i kako adaptacija, što Vasilija Subotik ja napravi so estetikata na Krug, ovoj negov potvat e od nesomneno znaenje za ponatamošniot razvitok na srpskata estetika, poradi što nego i go svrstivme vo istorijata na jugoslovenskata estetika. Pred se: izvodot na Subotik može da se smeta kako prv prevod na eden integralen estetički sistem na srpski jazik, što sekako na toj način natogašnite intelektualni i umetnički dejci im ovozmožil da vidat kako izgleda edna integralna estetika i vo mnogu nešto nejzinite fundamentalni principi da gi zemat kako normativni imperativi za svoeto tvoreštvo. Samiot fakt što prevodot na Krugovata čista estetika, togaš eden od najeminentnite evropski estetičari, ima silno vlijanie na togašnoto tvoreštvo koe iščekuvaše normativni principi za da znae po koe da sozdava, zboruva za toa deka Subotik osetil eden nedostatok od eden estetički sistem vo togašnata kulturna situacija, pa prevodot na Krug trebaše da go nadomesti toj domašen nedostig. Bi možele zatoa da kažeme deka izvodot na Subotik imaše presudno vlijanie na samoto tvoreštvo i ne samo na nego tuku i na ponatamošniot tek na srpskata estetika, zašto samo dva eset godini po izvodot na Subotik, vo 1860 Ristik ke ja objavi svojata Estetika koja e isceelo nadahnata od Krugovata estetika i od

negoviot sintetizam, koj, iako poveke preraskažuvajki go Krug, otkolku prevodejki go, kako Subotik, ke zazeme prvo mesto vo razvitokot na srpskata estetika po toa što prv, vo duhot na svojot Sistem na celokupnata filozofija, ke ja konstuira estetikata kako samostojna filozofska disciplina.

DŽORDŽE MALETIK

Ona što Vasilie Subotik go stori vo 1838, vo Letopisot davajki gi osnovite na čistata estetika po T.G.Krug, toa istoto, samo dve godini podocna, vo 1840, go stori i Džordže Maletik, poznat literaturen deec na ova vreme, vo "Golubica"[71] niz trudot "Različna smatranja o raznim estetičkim predmetima"[72] ovoj pat so podnaslov (Iz Šilera), javuvajki se na toj način kako osnovopoložitel na Šilerovsko-romantičkata estetika podnasoka vo srpskata estetika i kako nejzin strasen popoluarizator.[73] Se razbira kako i vo prviot slučaj, i vo slučajot na Gorge Maletik se raboti za dosloven prevod na prviot del na Silerovata statija "Zerstrente Betrachtungen uber vershieden aschetiche Gegenstaude"[74], koja neeeetipična za osnovniot duh na Šilerovata estetika kako što se toa "Pismata za estetskoto vospituvanje na čovekot"[75].

Megutoa, kako što zabeležuva Dr. Dragiša Živkovik[76]: "Iako točno gi prenese Šelerovite misli, Maletik vo praktičnata kritička dejnost ke ostane na čisto racionalistička estetika..."[77] Onie kolebanja što gi istaknavme rečisi kaj site Hrvatski estetičari eve gi i vo srspkata estetika vednaš na pokaz.

I vo nekoi drugi negovi literaturni osvrti i kritiki, na najevidentno vo kritikata za pesnite na Vukašin Radišik, toj ke insistira na racionalističkiot stav, koj nema ništo opšto so Šilera i koj ke bide pokasno lajt-motiv i osnova na site negovi estetički nastojuvanja, a imeno : "Silata na fantazijata vo poezijata sama po sebe ne e nikogaš ništo vo sostojba da sozdade ako r a z u m o t ne ja rakovodi"[78]. Spored toa iako teoretsko-estetski Maletik beše eden od najvernite Šilerovi apalogeti vo srspkata estetika, bi moželo da se reče deka ona što e avtohtono vo negovite estetički razgledi toa e direktno sprotivno na fundamentalnite Šilerovi estetski stanovišta, pa spored toa iako Maletik prv ja zaoruva brazdata na romantično-šilerovskata nasoka vo sprskata estetika, vo svojata praktična literaturna dejnost toj mnogu malku ja sledi nea nitu kako estetika nitu kako kriteristika, zašto vo niz svoeto literaturno-kritično iskustvo i vo site svoi estetski pleodaea toj e samo eden prodolžitel na racionalističkata nasoka vo srpskata estetika koja započna so Dositej i koja ne završi so Gorge Miletik. Nekolkute vonredno interesni gledišta što toj gi iznese i koi se i vo duhot na Šilerovite sfakanja, kako, na primer, gledišteto deka tvorecot ne go bara čovekot vo stvarnosta, tuku vo ideite i toa ne onoj život kojšto ni se pokažuva vo sekojdnevnoto tuku onoj što ni se pokažuva vo svoeto sovršenstvo,[79] ili pak ona deka celta i smislata na umetnosta se sostoi vo prevazmognuvanjeto na stvarnosta, vo sozdavanjeto na ideal kon koi lugeto treba da se stremat, se stanovišta inspirirani od stranak a ne od izvornite tekovi i od samoto tvoreštvo na srpskata literatura vo toa vreme poradi što, kako

i obično so ostanatite jugoslovenski estetičari vo ova vreme taka i vo ovj slučaj, se dojde do ambivalnetnosta na Maletikevite estetski i literaturni nastojuvanja.

Megutoa, eden od najznačajnite trudovi vo oblasta na estetikata na Gorge Maletik e negovata Ritorika so koja izleze vo negovata pozrela doba od negovata umetnička dejnost, vo 1858.

Veke vo samiot uvod Maletik ke ja definira samata umetnost kako čovekovo delo niz koe gi "Izrazuvame našite pretstavi i poimi i ja postignuvame pretpostavenata cel: poznavanjeto na vistinata"[81]. Megutoa, ne e poslednata cel na umetnosta vistinata, tuku taa mora da ne vozbudi, razdrazni, bidejki nejzino edinstveno sredstvo se "obrazite na tvorečkata fantazija izrazuvajki gi idealite vo svršeno-ubava forma"[82]. Zboruvajki vo glavata "Opšti svojstva na slogot"[83] za nekoi negovi strukturalni obeležja toj gi naveduva ovie tri: 1) gramatičnoto: 2) Logičnoto i 3) estetičnoto, zadržuvajki se pritoa na niv poopširno i otkrivajki gi niv niz osnovite na svoite estetički koncepcii.

Osnovna karakteristika po Maletik na poimot na estetskoto e negovoto neposredno dopaganje. Za našiot avtor "ubavinata e nešto bezgranično zašto e samo pojavna forma na nešto duhovno"[84] Poradi toa taa samo može da se doživee a nikogaš ne ke bide vozmožno "nejzinata suština vo logički poimi da se razloži"[85]

Za Maletik najbitnite estetski svojstva se: s r a z m e r n o s t a[85] (koga site delovi vo eden predmet sprema celoto se vo takva srazmer ost što nitu eden od niv ne paga vo oči), p r i r o d n o s t a [87](ne može ds bidè jasno edno umetničko delo ako toa ne e prirodno, što znači morame predmetot prethodno sestrano da go proučime, a potoa da se zafatime so negovoto zu-

geriranje), d o s t o i n s t v e n o s t a ili b l a g o r o d n o s t a[88] (ako umetničkoto delo ne e blagorodno ne može da bide ubavo, a toa znači deka deloto mora da e so viši moralni čuvstva), k r a t k o s t a[89] (Maletik smeta deka estetskata kratkost se razlikuva od logičkata kratkost po toa što vo nea se zabraneti premnogu opširnite izglaganja, t.e. vo umetničkoto delo mora da se oseti deka so malku sredstva mnogu sme rekle. Taka kratkosta se sostoi vo: 1) sovršenata razmernost megu zborot i mislata i 2) vo premolčuvanjeto[90], vo e d i n s t v o t o[91] (za Maletik estetskoto edinstvo na pretstavuvanje e sprotivno na mnogustranosta, toa gi obedinuva mnogostranite formi vo edna oživeano celo. Za negovoto edinstvo, zatoa na mnoguobraznosta pretstaguva osnova na ubavinata. No, misli, toj, ova obedinuvanje ne e vozmožno ako mnogustranosta ne proizleguva od edinstvoto, a toa e ž i v o t n o s t a[92] (za Maletik ova svojstvo na estetikata gi obedinuva site ostanati "zašto se što vo sebe go sodrži vistinskiot život e ubavo"[93]. No, pritoa, Maletik zabeležuva ušte i toa deka umetničkoto delo ne može da ima životnost ako ne proizleguva od izvorot na mislata, zašto "samo ona može da bide život što vo sebe ima život"[94].

Kako što vidovme, Gorge Maletik e estetičar koj svojata estetska inspiracija ja najde vo Šilerovite estetički pojdei, no koj, ne ostana na niv, kako V.Subotik vo odnosot kon Krug. Vo svojata literaturno-kritička dejnost toj moraše da pojde od estetikiot profil na literaturata kako umetnost i toa rečisi kako edinstvena umetnost vo ova vreme vo Srbija i pri toa da gi modificira svoite Šilerovski estetički afiniteti vo duhot na racionalističkata zasnovanost no sekoj duhoven čin na ova vreme. I ovoj primer, kako

i ostanatite primeri izneseni dosega go utvrduva belegot na našata nacionalna tradicija vo oblasta na estetikata.

BOŽIDAR PETRANOVIK

Koga vo Novi Sad, 1858 dr. Božidar Petranovik go izdade svoeto impozantno delo "Istorja literature poglavitih na svetu naroda od najstarijih vremena do sadašnjeg veka"[95] vo koe ja iznese istorijata ne samo na literaturata tuku niz nea ja dade voopšto seta kulturna istorija na narodite, ova delo odbeleža značajen mig vo razvitokot na Srpskata misla za istorija i teorija na literaturata. Pa so ogled na toa deka vo ovaa Istorija se davaat ne samo pregledi tuku ocenki i prikazi na umetnosta na starite i novite narodi, iako akcentot vo nea se frla glavno na poezijata, dramata ili voopšto na literaturata, smetame deka ova delo e prv obid vo razvitokot na srpskata estetika da se napiše istorija na umetnosta voopšto. Vo toa ja sogleduvame značajnosta na Dr. Božidar Petranovik koj vo ovaa smisla i vleguva vo razvitokot na Srpskata estetika.

Za nas pak knigata na ovoj avtor e interesna so svojot vtor del kade toj se zadržuva na nekoi teoretski aspekti na poezijata niz koi se deduciraat izvesni pošti estetski prašanja i problemi.

Za Petranovik, što e voopšta bitno za negovoto vreme što e vreme na edno masovno stihotvorestvo, poezijata ne se sostoi samo vo ona što vo stihovi se izrazuva. Vozmožno e tvorecot niz svoet

poetsko iskustvo da ne obrne vnimanie, na primer, na metričkata skladnost, a negoviot stih sepak da bide prevashodna poezija. Megutoa, za da se postigne toa biten i relevaten uslov e ovoj: "Ako negovite čuvstvuvanja se porizvod na silata na živosozdavačkata fantazija koja se obraka na... poveke dobrodeteli i sposobnosti na dušta stavajki ne na toj način, pred očite na večnite idei na vistinata, dobrinata i ubavinata"[96]. Samo togaš imame poezija i umetnost voopšto zašto za avtorot duri i najtočnata stavka i najdobriot akcent i rima i najmilozvučnite stihovi ako nemaat poetski duh vo smisla na ona što pogore go zboruvaše ne možat da bidat vistinska poezija.

So Petranovik se završuva onaa faza vo razvitokot na Srpskata estetika koja nie ja narekovme nejzina predistorija. Tipično za nea beše toa što, po brziot i bujniot razvitok na literaturata, oddelno na poezijata, obidite na mnogute poetiki na ova vreme go pokrenaa prašanjeto za neminovnosta od edno principielno strukturalno osmisluvanje na poetskiot i umetničkiot fenomen voopšto. Iako za sevo ova vreme estetikata kako odreden sistem na sfakanje i ocenuvanje na umetnosta beše nedopirliva tajna, sepak, ishoduvajki od karakterotx na umetnosta na svoeto vreme, t.e. od karakterot na poezijata, ova vreme, iako ne na izvorot na fundamentalnata estetiska materija, krčeše pat i sozdavaše uslovi za sozdavanje na edna ~~estetika za sozdavanje na edna~~ estetika vo denešnata tradicionalna smisla na toj zbor. Estetikata e, znači, implicite, prisutna, no e prisutna, iako ponačesto kako baranje, kako potreba, kako neminovnost, a ne i kako gotov fakt.

RAZVITOK NA ESTETIKATA KAJ SRBITE OD SREDINATA NA XIX VEK DO POČETOKOT NA XX VEK

Vo početokot na vtorata polovina na XIX vek srpskata kulturna istorija zema brz, intenziven i širok zamav. So razvitokot na kapitalizmot sega ekonomskata situacija vo Srbija dobiva postepeno nov vid. Poraešnoto manufaktruno proizvodstvo počnuva da bide zamenuvano, bavno no se po sigurno so industriskoto, osobeno so vložuvanjeto na stranskite kapitali vo srspkoto stopanstvo. Od 1858 godina koga pod natisok na liberalnite elementi se promeni dinastijata, se naoglemuvaat gragjanskite slobodi i napredokot zema brz zamav na site podračja. Osobeno vo ova vreme intenziven podem zema srpskata literatura vo koja se golemite iminja: Milutin B. Glišik. Lazar K.Lazarevik, Jovan Velesinov, Vojislav Ilik, Laza Kostik, Stevan Sremac itn.

Teatarot zema isto taka golem zamav i stanuva edna od široko razvienite umetnosti, muzičkiot i slikarskkiot život isto taka bujno se razvivaat. "Vo Belgrad vo ovie godini, veli Jovan Skerlik[1] se natrupaho tolku intelektualni sili što ne samo relativno tuku i apsolutno zboruvajki, toj stana mošne živoz duhovno središte mošne poživo i od mnogu gradovi od negovata golemina na Zapad.[2]

Vo vakvata duhovna klima, i estetikata zema silen zamav.

OGNJESLAV UTJEŠANOVIK-OSTROŽINSKI

Poetot Ognjeslav Utješanovik-Ostrožinski gi izdade svoite pesni vo knigata "Vila Ostrožinska", za prv pat vo 1845 g. vo Viena.

so vtor del pod naslov "Osnova estetike". Ušte vo ova izdanie se sodržani mislite i stanovištata na Ostrožinski "O krasniim umetnostii Megutoa, predmet na našeto razgleduvanje e vtoroto izdanie na ova delo na Ostrožinski koe izleze isto taka vo Viena 1881 godina i vo koe, spored zborovite na avtorot, toj gi iznel svoite misli za estetikata vo eden proširen vid, iako ništo suštinski ne izmenil vo niv[3].

Zabeležuvajki vo svojot Predgovor deka duri site drugi narodi rabotst vrz estetskoto vospituvanje na narodot, kaj nas malku koj znae što gode za estetikata, Ostrožinski zadačata na svojata estetika ja definira so mislata deka taa "ke nastoi, kako pčelata po širokite polinja da sobere vo našata narodna košnica kulku-gode e možno poveke estetski med..."[5]

"Osnovata na estetikata" na Ostrožinski započnuva so stanovišteto deka čovekoviot um e vo sostojba da gi otkrie site zakonitosti vo kosmosot, zakonot na postanokot i opstanokot. Megutoa, i pokraj site ovie ogromni znaenja na umot za svetot, toj, sepak, ne e vo sostojba "od svoja volja, sila i veština da sozdade novo"[6]. Na podračjeto na umot, "čovekot ne e tvorec, tuku rabotnik"[7]. Postoi na ovoj svet eden drug "volšeben svet" vo koj čovekot živeejki so duhot svoj, e popravo tvorec. "Taa nebesna baština i dostojanie na čovekot, veli avtorot, e carstvoto na umetnosta"[8]. Vo ta/baština nastanat e umetnikot"koj go oploduva svetot, so tvorečko seme" i pritoa, izdignuvajki go osloboduva sekoe čuvstvo i nastojuvanje čovekovo za ubavinata..."[10]. Znači vo ova carstvo, smeta Ostrožinski, se zboruva so "ogneni jazici", vo nego se gleda so "oči sokolovi" i se sluša so "istančan sluh"[11]. Vo državata na umetnosta vladeat samo onie na koi gospod pr

raganjeto nivno na "vedroto čelo nivno im udril pečat na darba na duhot nebesen: tuku vladee samo onoj što znae da sozdava ubavina"[12] Istaknuvajki deka taa država na umetnosta si ima svoi žiati samosvojni zakoni", Ostrožinski najprvin gi odreduva ramkite na problemite so koi ke se zanimava negovata "osnova na estetikata", Toa se: 1. Poleto na ubavoto vo umetnosta i 2. Ubavoto na prirodata kako i analiza na site umetnosti oddelno. Potoa toj zabeležuva deka site problemi na estetikata toj ke gi iznese "vrz osnova na uspehot na dosegašniot naučen trud vo ovaa struka i posebno vrz delata na ovie avtori: Aristotel, Vinkelman, Lesing, Sulcer, Gete, Šiler, F.T.Pišer, Cimerman i dr.[12], iako vednaš zabeležuva deka toj ke se posluži so rezultatite na istražuvanjata na ovie misliteli, megutoa, "nema da se odreče ni od sopstveniot sud"[14].

Vo prvata glava od svojata kniga, narečena "Za ubavoto vo umtnosta", Ostrožinski, davajki ja definicijata na estetikata kako nauka za ubavoto ke zabeleži deka "Nie sme kadri ubavoto lesno da go naslutuvame i da go čuvstvuvame a voopšto teško da go označime"[15]. Zatoa što štom toa počnuva da se razglobuva vednaš gi gubi svoite vrednosti. Ubavoto možeme da go vospriemime samo so dve setila: okoto i uvoto. Tokmu zatoa esttskite zakoni, se nadeva Ostrožinski, moraat da se slagat so zakonite na psihologijata, zašto "sekoja estetika mora da proizleguva od čuvstvata, zašto bez poznavanjeto na čovečkiot duševen život ne može da ima nitu estetsko spoznanie"[16]. Megutoa, Ostrožinski, koj e vo razvitok na našata estetika osnovopoložitel na psihološko-fiziološkiot smer vo estetikata, odi i ponatamu. Toj ne go postulira čuvstvoto kako edinstveno nužno za da može da go dobieme estetskoto, tuku smeta deka vo sekoe čuvstvo mora da ima i n e š t o d u h o v n o. Izjasnuvajki se protiv

isključitelnata telesna ugodnost, t.e. protiv ugodnosta što ja davaat našite setila, toj insistira ne samo na fiziološkoto čuvstvo, tuku i na duhovnoto čuvstvo, pa vo ovaa smisla ja dava svojata definicija za ubavoto koja glasi: "Obedineti teloto i dušata ili vo čuvstvena forma izrazen duhotoa e ubavo"[17]. No, vo duhot na eden difuzen način postojat ušte vistinata i dobrinata. Zatoa duhot e duri togaš vo svojata integralnost koga ubavinata, dobrinata i vistinata se podednakovo prisatni vo nego. Tokmu poradi toa, misli Ostrožinski, "vistinitoto mora da e dobro i ubavo, a dobroto isto taka vistinito i ubavo, ubavoto pak vistinito i dobro"[18]. Megutoa, ako edna od ovie tri kategorii na duhot što se vo edna edinstvena celina, nadvledee, togaš h a r m o n i j a t a gi izednačuva site niv, poradi što harmonijata e vis inska čovečnost i taa e onoj faktor što go uslovuva srekniot čovekov život.

Ostrožinski vo svoeto delo mu posvetuva osobeno vnimanie i na problemot na estetskite modofikacii. Vo ovaa smisla toj ja usvojuva i celosno prifaka klasifikacijata što ja dava Limke[19] vo koja pomegu ubavoto i grdoto stojat ovie nivni stepeni: miloto smešnoto, niskoto, vozvišenoto strašnoto i gadnoto. Razlikata pak megu ubavoto i grdoto se sostoi vo toa što ubavoto e "koga se slobodata i redot vo vistinska harmonija, a ona što mu e na toa sprotivno toa e grdo"[20].

Prvoto poglavje na "Ubavoto vo umetnosta", Ostro - žinski go završuva so svoite devet principi kojišto imperativno moraat da bidat prisutni vo sekoe umetničko delo za da može toa da se smeta za ubavo. Tie devet principi se slednive:

1. Edinstvo vo mnoguvidnosta;
2. Blagorodnata ednostavnost, deloto da ne e prenakiteno;
3. Lesninata, da ne se zabeležuva maka od teška rabota;
4. Prirodnosta;
5. Vistinitosta;
6. Razgovetnosta: se da se razbira bez tolkuvanje;
7. Potpolnosta;
8. Postojanosta i skladnosta kako vo celinata taka i vo delovite; i
9. Pravilnosta (korektnosta).

Megutoa, Ostrožinski ne smeta deka ubavoto vo umetnosta e isključivo domen na estetikata i deka e toa isključitelna estetička sfera. Toj zboruva i za ubavoto vo prirodata, smetajki deka i prirodata e ubava i deka vo nejziniot domen ubavo e ona "kade što se slagaat oddelnite delovi so celinata vo prijatna harmonija"[21]. Megutoa, ako prirodata e ubava toa ne znači deka so nejzinoto direktno podražavanje i oslikuvanje možeme da sozdademe vistinsko umetničko delo. Obratno. Ostrožinski smeta deka ~~sa nejzinata direktna podražavanja i oslikuvanje možeme da~~ soglasno na negovata definicija na ubavoto, za edinstvoto na čuvstvenoto i duhovnoto, takvoto ubavo vo prirodata ne može da bide umetnički ubavo se duri toa umetnikot ne go presozdade niz duhot i dušata svoja. No umetnosta treba da go zeme od prirodata pred se načinot na dviženjeto, glasot i svetlinata. Taka na primer, sekoja linija e izraz na dviženjeto, a branovidnata Hogartova linija e linija na ubavinata. Vo sekoj glas ima život, dodeka

tišinata e gvozna, vo svetlinata e siot život, bez nea toj ne postoi. Site ovie prirodni fenomeni, a osven niv oganot i vodata ramninata, bregovite, planinite itn. isto taka se predmeti na estetičkoto razgleduvanje.

Vo tretoto poglavlje na svoeto delo, "Umetništa", Ostrožinski navleguva vo drugi dve disciplini što toj gi smeta kako integralen del na samata estetika: vo Psihologijata na tvoreštvoto i Naukata za umetnosta. Po negov vo domenot na prvata centralno prašanje, relevantno za samata estetika, e prašanjeto kako se sozdava umetničkoto delo, pa vo ovaa smisla odgovara deka umetničkoto delo e rezultat edinstveno na v d a h n o v e n i e t o[22], koe doaga vo nas nezavisno od našata volja. Vo vtorata, najnapred vrši klasifikacija na umetnosta i toa, glavno, po sredstvata na nivnite izrazuvanja, vo ovaa smisla toj deli i izdvojuva tri vida umetnosti:

1. Obrazovni (vo koi spagaat arhitekturata, vajarstvoto, slikarstvoto):

2. Glasovni (vo koi spagaat muzikata, govorništvoto, - poezijata) i

3. Drehotvorne (vo koi spagaat glumata, baletot i mimikata. Za potoa detalno da gi razgleduva specifičnostite i distinkciite pomegu oddelnite umetnosti koi glavno gi tolkuva vo tradicionalnite interpretacii.

Ona so što vo istorijata na našata estetika, Ostrožinski zazema posebno mesto toa e pred se po faktot što toj može da se smeta, kako što veke konstatiravme za osnovač na psiho - fizhološkata estetika, koja posebno vo razvitokot na srpskata estetika ke dojde povtorno do izraz nekolku decenii pokasno. Megutoa, ne

može da se zboruva za negovoto estetičko delo deka niz nego konzenkventno se presleduva psihološko-fiziološkiot smer. Služejki se so različna literatura, preferirajki različni estetički sistemi, toj ne izgradil nikakvo novo estetičko gledanje, kolku što uspeal vrz osnova na asimilacijata na nekoi od niv da gi iznese vo svojata "Osnova na estetikata" niv, poradi što e čistiot vpečatok koga se istražuva negovata estetička misla deka taa neretko se koleba megu subjektivno-spekulativniot smer, metafizičko obektivniot smer i psiho-fiziološkiot smer. I vo ovaa smisla Ostrožinski so ništo ne se izdvojuva od svoite prethodnici.

MIHAIL HRISTIFOR RISTIK

Do Mihail Ristih site obidi vo srpskata estetika od Dositej preku Jovan Hadžik, Vasilije Subotik, do Gorge Maletik imaa sepak fragmentaren vid. Prv obid na eden samosvoen način da konstituira svoj integralen estetički sistem, prv obid da se izveleče estetikata od oblasta na taka narečenata "prima filozofija" vo srpskata estetika, stori Mihail Hristofor Ristik vo ramkite na svojata "Sistema celokupnije filozofija"[23] kade što e izložena i estetikata oddelno vo IV tom od sistemot, koj e izdaden vo deset toma.

Vo uvodot na svoeto delo i vo prvite nekolku "Sholioni" Ristik sezanimava so odreduvanje poimot i predmetot na estetikata. Za nego estetikata gi izlaga"zakonite po koi predmetite bilo

prirodno bilo proizvedeni od umetnikot ni se dopagaat"[24]. Vednaš paga v oči deka vo odreduvanjeto poimot na estetikata, Ristik nema jasen stav. Toj se koleba megu poveketo definici za nea pa zatoa se obiduva niz aspektite i niz osnovnite estetski poimi posestrano da go osvetli i ispita predmetot nejzin. Razbirlivo e što najnapred se prašuva za vkusot. Odreduvajki go vkusot kako nešto što e vroden vo sekoj čovek i po koj sekoj znae na svoj način da rasuduva, taka što ovoj ili onoj predmet so nego počnuva da ni se pričinuva ubav ili grd, Ristik ja odreduva estetikata najnapred kako nauk za vkusot: "Estetikata e veli toj nauka za toj vkus dokolku go ispituva i nalizira nego"[25]. Ishoduvajki od gledišteto i zalagajki se za toa estetikata da gi zema svoite vrhovni principi od empiriskata psihologija, zošto: "ako ne ni se poznati zakonite na setilnata dejnost na čovekot nikogaš do poznavanjeto na ovie pričini po koi nešto na site ili samo na nekoi im se dopaga ili nedopaga, ne možeme da dojdeme"[26], Ristik, gi izlaga dvata bitni postulati za da ni se dopadne sekoja koj-gode da bilo predmet. Toa se: 1) sekoj predmet mora da bide steilien "zašt ni se dopaga po toa što ne stava vo sostojba na prijatnost"[27] i 2) sekoj predmet mora da bide interesen, t.e. predmetot mora da ne stavi vo takva sostojba što morame da posakame da staneme vo nego da boravime. Osven toa interesen e samo onoj predmet koj "ne prinadleži na nekoja naša nužda ili potreba"[28]. Tokmu zatoa Ristik i zabeležuva deka: "Nema estetski interes tamu kade koristat ili polzata prevagnuva"[29] što znači deka za nego umteničkiot i estetskiot predmet ne smeat da imaat kakva i da e korist.

Vpuštajki se vo etimologijata na zborot estetika, Ristik gi razgleduva nekolkute drugi poimi što oddelni avtori gi predlagaat namesto estetika, kako što se Gevmatologija, Aretologija, Afsiviologija. Vo ovaa smisla toj opširno polimizira so Šedijus za kogo najseopfaten poim za estetikata bi bil f i l o k a l i ja [30], Ristik, naprotiv, smeta deka filokalijata ne može da bide nikogaš estetika, bidejki taa se interesira za "odnosite na silite (potenciite) što ni se dopagaat, dodeka pak nam ne ni se dopagaat kako veli toj,"odnosite na silite, tuku gragáta, vidot na samoto telo"[31]. Kritikuvajki ja definicijata za ubavoto na Šedijus intima et eaquelis conjunchho potentiae et materiae"[32] Ristik doaga do ušte edna opredelba na estetikata, koja ja narečuva upotrebna estetika i koja pretstavuva", opšta teorija na ubavite umetnosti,koja megutoa, čista ne može da bide, zašto taa ubavoto i vosprenoto i na ovie slični, ne gi ispituva samo vo proizvodite na umetnosta, tuku i vo prirodnite proizvodi, znači go smeta za predmet na dopaganje kade i da e i vo kakvi i da se naoga odnosi toj[33].

Megutoa, ako se koleba okolu odreduvanjeto poimot na estetikata, Ristik e mošne dosleden i uporen vo ostanatite fundametalni prašanja na estetikata. Taka, na primer, zboruvajki za značenjeto na estetikata Ristik zabeležuva deka ovaa nauka ne moze nekogo da go napravi umetnik, no deka taa može: 1) da mu ja olesni rabotata kon postignanjeto na taa cel; 2) poslesno ke pogreši onoj vo dopaganjeto koj ne gi znae zakonite na Vkusot: 3) onoj što gi znae zakonite na vkusot ke uživa vo ubavinata i tamu kade drugi ne ja gledaat nea[34]. Zatoa toj zaključuva deka "estetikata e od golema polza i toa dotolku poveke dokolku e integralen del na empiriskata psihologija. Kako što gledame, Ristik nema cvrsta i jasna odredena definicija za poimot na predmetot

na estetikata. Tie variraat megu nekolku aspekti. Toa naročno se sogleduva niz edno drugo negovo delo a imeno, vo „I kniga od "Sistemot na celokupnata filozofija"[35] koja ima naslov: "Enciklopedija i metodologija na filozofijata", Ristik ishoduva od tradicionalnoto gledište deka filozofijata se deli na teoretska, čista i praktična ili upotrebna, dodeka pak teoretskata filozofija se deli: 1. Logika, kako nauka za mislenjeto, 2. metafizika kako nauk a za pozhanieto i 3. estetika kako nauka za ubavoto. Ovde, znači Ristik smeta deka najnapred moraat zakonite na poznanieto da se znaat i deka duri togaš može da se sudi za ubavoto i vozvišenoto[36]. Megutoa, ovde toj iskažuva mislenje za estetikata koja vo svojata Estetika ke go pobiva. Naprimer, toj smeta deka ovde ubavoto i vozvišenoto ne postojat vo obektot, tuku vo idejata na subjektot. Spored toa ovde e estetikata subjektitvna filozofija, ili filozofija na umetnosta[37]. Taka ako ovde Ristik e na pozicijata na Hegelovata filozofija na umetnosta, dve stranici podolu vo svojata Enciklopedija i tri toma pokasno vo svojata Estetika toj ke ja definira estetikata, kako veke vidovme, kako nauka za vkusot i vo ovaa misla napolno vo Kantoviot duh ke ja nareče nea "kritika na vkusot"[38] Po ovaa definicija toj ni nudi vednaš druga: "Estetikata e filozofija na ubavite koja treba da gi reši prašanjata za pričinite na čuvstvoto na dopaganje"[39].

Zboruvajki za genealogijata na estetikata, Ristik ke zbeleži deka "Idejata za ubavoto... stoela ušte pred sekoja estetika"[40] i deka spored toa estetikata stanala nauka togaš koga se obidela da ja razjasni idejata za ubavoto i umetnosta. Megutoa, do ovoj stepen estetikata ne možela da dojde duri čovekot "podražuvajki ja ubavinata vo prirodata, najposle ovaa vo

svoite proizvodi... na videlo ja iznese"[41]. Spored toa bilo najnapred nužno da se ocenuvaat i sudat umetničkite dela, za potem da se sozdade estetikata kako nauka za umetnosta.

Veke rekovme deka Ristik ja deli estetikata na čista i upotrebna. Čistata estetika ili estetičkata ideologija ili krimtologija e za nego onaa estetika koja se apstrahira od sekoj predmet. A so ogled na toa dali taa se bavi so ubavoto ili vispronoto, ili nitu so ednotonitu so drugoto, tuku so ona što ima slučnost i na ednoto i na drugoto, čistata estetika se deli na: 1. učenje za ubavoto (kaleologija), 2. učenje za vispranoto (hipseologija) i 3. na učenje za estetičkoto srodstvo (singeneologija.[42] Taka vo kaleologijata, za nego najprvin se otkrivaat tri vida na prijatnoto: setilnoto, intelektualnoto i estetskoto. So ogled na toa deka predmetot što e prijaten setilno e neprijaten, a od druga strana estetskoto e setilno i prijatno, toa znači deka toj predmet može vo odnos na našata dejnost da bide prijaten i neprijaten. "Ako e pak vo sekoj odnos prijaten... togaš e uubav.[43] Ubavinata, znači, e predmet koj e sekogaš prijaten. Stoejki na stanovišteto deka nema nitu eden predmet prijaten za sebe nitu pak ubav za sebe, tuku samo vo odnos na našata dejnost, Ristik smeta deka prijatnoto može da bide prijatno ili so ogled na materijata ili so ogled na formata. Ako e setilno prijatno togaš predmetot nè se dopaga so ogled samo na negovata forma. Megutoa, Ristik smeta ušte i toa deka ubavoto ne e samo vo formata tuku: "i vo formata i vo materijata"[43] I ubavoto isto taka pobuduva interes, megutoa, ne interes kon materijata tuku kon formata i takviot interes Ristik go vika estetski interes ili interes koj ubavoto[45].

Sprotivstavuvajki im se na onie estetičari koi smetast deka može da postoi predmet ubav po sebe i za sebe, Ristik smeta deka ubaviot predmet može da se dopaga 1. pretežno so svojata forma i 2. po svojata celishodnost. Vo ovaa smisla toj zabeležuva deka nešto na početokot može da ni se dopaga po svojata forma, megutoa pokasno može da ne degutira i toa stanuva vo onoj mig ili togaš koga ke uvidime deka e necelishoden, ili pak kogs ne ke možeme negovata celishodnost da ja sfatime[46].

Megutoa, Ristik go doveduva pojmot na ubavoto i vo tesna vrska so harmonijata na čovekot što go doživuva ubavoto, pa zatoa veli: "Kaj onoj kaj kogo e harmonijata na negovata celokupna dejnost narušena, toj ne može da ima čuvstvo za ubavoto"[47] Ristik gi subsumira site postulati na ubavoto vo slednive pet principi: "Za da se oseti ubavoto, mora da bide": 1) predmetot sètilen, 2) harmonijata na našata dejnost da ne e narušena, 3) morame da imame razvien um za da možeme celishodnosta i formata na predmetot da ja sfatime. 4) moraat setilata da ni bidat zdravi i razvieni i 5) predmetot mora navistina da né aficira.

Megutoa, ubavoto ne može da se svede samo na ovie pet principi. Za nego toa može ušte da bide vnatrešno i nadvorešno. Osven toa ubavinata može da bide objektivna ili subjektivna. Bidejki vnatrešnoto ubavo e intelektualno, a nadvorešnoto ubavo setilno, za Ristik obektivno ubavo sega pretstavuva ona koga "nadvorešnite i vnatrešnite uslovi se vo edna integralnost"[48] A ako edna od niv nedostasuva, togaš ubavinata e subektivna. Zatoa subektivnata ubavina ne e sovršena ubavina. So ogled na toa deka sekoja ubavina e estilna, i ako sekoja ne mora da bide telesna,

a od druga strana i nadsetilniot predmet mora da e zasetilen (očulen) za da se dopadne, ubavinata ne može da se dokaže tuku samo može da se pretčuvstvuva [49] . A kako ubavoto vleguva vo duševnite delatni sili čovekovi toa sega znači deka ubavoto "ne e nikakva rabota, nitu napregnuvanje, tulu lesna igra"[50].

Spored ona što dosega go konstatiravme, sega za Ristik novi postulati na ubavoto se: 1. "Ubavoto ne ne prinuduva nas na dejnost, zašto toa mora da bide igra a ne rabota (posao): 2. Toa potiknuva na dejnost, što znači deka nie slobodno se opredeluvame: 3. Setilnata i umnata mok na poznavanjeto mora da e vo harmonična dadenost, zašto različnosta bez edinstvo sozdava konfuzija a edinstvoto bez različnot monotonija: 4. Različnosta na predmetot mora da e spoena vo edinstvo na delovite: 5. Predmetot mora da e celishoden : 6. Negovata celishodnost treba bez golema napregnatost da ja sfatime.

Po dolgite i opsežnite analizi što Ristik gi napravi na poimot na ubavoto na krajot na I del od svojata estetika toj ja predlaga kako seopfatna ovaa definicija na ubavoto: "Ubavo e se ona koe e vo takvo edinstvo spoena celina što celishodnosta nejzina vo nabljuduvanjeto na harmoničnoto zabrzuvanje na celokupnata naša dejnost, lesno ili bez golemi napreganja može da se sfati"[51]

Dodeka vo kaleologijata, kako veke vidovme Ristik se zanimava so sušnosta na ubavoto i na koe, razbirlivo, mu posveti opsežno mesto, vo Hipseologijata, centralna kategorija sega stanuva v o z v i š e n o to (vispreno) koja sega pretstavuva glaven predmet na negovata analiza Ristik razvišenoto go definira so slednite zborovi: "Ako e goleminata so tolku mnogu delovi spoena što za nea ni se čini deka merilo nemame.l. togaš toa e vozvišeno"[52]

Ristik znači smeta deka pri doživuvanjeto na vozvišenoto nie ne vnimavame tolku na formata kolku što sme preokupirani predominantno so materijata na predmetot. Spored toa ona što vo vozvišenoto se dopaga, toa e pred se negovata golemina. Vozvišenoto, koe deluva na nas isto taka niz našite setila, možem po Ristik, da bide matematičko i dinamično. Dokolku e vo prosterot, vozvišenoto e matematičko, a dokolku e vo vremeto - e dinamičko. A ova poslednoto dinamičkoto vozvišeno može da bide intelektualno i moralno[53].

Osven so analizata na estetskite modifikacii kakvi što Ristik poznava 25 i toa: dražesno, primlivo, ljubezno, granćiozno, lepršesto, bleskavo, pristojno, ljupko, prilično, ubavko, (lepršasto), visoko, kolosalno, blagorodno, dostojno, svečano, veličestveno, patetično, tragično, čudnevato, strahovito, užasno, grozno, pregrdno i romantično so koi opširno se bavi III del na negovata čista Estetika, Ristik gi analizira ušte i problemite na estetičkata krimatologija, ili problemite na vkusot.

Izleznata negova pozicija poaga od stanovišteto deka vkusot e mokta čovekova da ja proceni ubavinata[55]. Megutoa, taa procena se zasnovuva vrz "neposredstvenoto rasuduvanje što znači ne na refleksijata i analiziranjeto. Zatoa sekoj ima vakva mok, no nema sekoj sposobenost..."[56]. No, ako vkusot e čovekova mok za rasuduvanje na ubavoto, taa mok ne e transcendentalna, tuku "zavisi od razni okolnosti kako na primer, da duhot na vremeto, od vladeačkite običai, od narodnosta, klimata, vospitanieto, od crkveniot i graganskiot uslov, od znaenjeto, od stepenot na državniot i naučen razvitok itn."[57]

Dodeka čistata Estetika beše seta posevetena na filo-

zofijata na ubavoto, upotrebnata estetika e posvetena na filozofijata na umetnosta. Ovde centralno i dominantno mesto zazema umetnosta. Našiot filozof trgnuva od mislenjeto deka "čovekot ima mok svoite idei na sebe da gi pretstavi"[57] i smeta, ponatamu, deka toa biduva so soopštuvanje i toa sopštuvanje na različiti načini, kako na primer, so jazikot, so znaci ili so pomošta na nekoja veština. A, "toj način na pretstavuvanje, se vika umetnost"[58], bidejki taa umee celishodno da gi pretstavuva ideite. So ogled na toa dali celta na umetnosta e vo nea ili von nea, umetnosta može da bide slobodna odnosno tehnička. Ako umetničkoto delo ja sodrži celta samoto vo sebe, togaš umetnosta e sloboda, a toj ušte ja nareču va i apsolutna. Ako umetničkoto delo služi, kako sredstvo za nešto drugo, togaš umetnosta e primorana, taa e rabota (posao)[59].

Ristik predupreduva ušte na toa deka umetnostite ne bi trebalo da se vikaat ubavi ko što inaku e voobičaeno, bidejki tie ne se samo ubavi ili vozvišeni, tuku deka vo niv možat da dominiraat i drugi estetski kategorii koi im se sprotivni kako na ubavoto taka i na vozvišenoto. Za našiot avtor, koj se oăduva prv vo Srpskata estetika da napravi klasifikacija na umetnostite, postojat viši i niži umetnosti. Višite se: poezijata, slikarstvoto, muzikata, nižite: mimikata, izgraornite umetnosti itn.

Osvrnuvajki se na teoriite za suštinata na umetnosta, Ristik, se konfrentira glavno na dve suštinski koncepcii za umetnosta. Na prvata - po koja umetnosta mora da ja podražuva prirodata, i na vtorata - po koja umetnosta treba da ja idealizira prirodata, Ristik sm ta deka prvata koncepcija poteknuva od

Aristoteloviot realizam, a avtorata od Platonoviot idealizam[60]. Stoejki isključivo na poziciite na sintetizmot, Ristik vo odnos na smislata na umetnosta veli: "Sintetizmot veli deka činat i obete (koncepcii) da se primenuvaat, zašto ako prirodata e premnogu idalizirana, proizvodite na umetnosta biduvaat nadmeni i ne se dopagaat, ako pak sakame vo proizvodite na umetnosta, prirodata da ja prestasame, togaš naprazno se trudime, zašto sme nie i samite proizvod na prirodata i kako takvi ne sme kadri da go pretstavime sovršno tipot na prirodata so našite proizvodi"[61] Niz ova gledište, našiot estetičar, koj inaku e, kako ke vidime, pod silno vlijanie na Krug, ovde mu se sprotivstavuva nemu, neprifakajki go negovoto gledište deka životnite nemaat umetnost, zabeležuvajki : "Nie toa ne go sfakame, bidejki i čovekot e proizvod na prirodata"[62], što go implicira gledišteto deka se što e proizvod na prirodata mora da ima svoja umetnost. Iako toj smeta deka umetničkoto delo mora da bide samostojno, t.e. mora celta svoja da ja sodrži vo samoto sebe što znači deka toa ne e zadolženo prirodata bezuslovno da ja podražuva, Ristik sepak dava nekoi ograničuvanja vo ovaa smisla. Po nego ako vistinata vo umetničkoto delo e zemena od subjektot togaš taamora da ima nekoja vnatrešna složenost, anako e odnadvor, na primer, ako e pozajmena od istorijata, togaš umetničkoto delo ne smee nitu prirodata, nitu istoriskata vistina da ja povredi.[63] Osven ovoj iznesen princip za koe mora da se drži sekoe umetničko delo, Aistik nabrojuva ušte osum iziskuvanja bez koi sekoe umetničko delo mora da doživee neuspeh: 1. sekoe umetničko delo mora da se dopadne: 2. vo nego mora da postoi edinstvo na delovite i mora dd edna ideja da e rakovoden, 3. toa mora da bie potpolno. 4. Vo nego ne smee da ima ništo izlišno. 5. mora da bide srazmerno i simetrično. 6. mora da bide pristojano.

7. mora da bide jasno i dostapno i 8. mora da bide harmonično[64]. I dodeka bez ovie principi i iziskuvanja ne može da se zamisli uspešno umetničko delo, dotogaš na umetničkot delo ne mu se nužni: 1. bogatstvoto i 2. novosta i smelosta vo načinot na pretstavuvanjeto. Osven toa Ristik ke zabeleži deka: 1) "ne ni se dopaga umetničkoto delo koga vo nego ke se zaključi deka umetnosta dominira samo so svojata novost i smelost: 2. kontrastot, ne smee umetničkoto delo da dreči. 3. umetnikot ds ne potroši mnogu trud."[65]

Na krajot od ova poglavlje na svojata Estetika Ristik posebno se osvrnuva na tonskata kaleotehnika i plastičnata kaleoteh nika za na kraj da ni dade skiciran uvid vo istorijata na estetikata koja po nego započnuva so Sokrata a završuva so Šopenhauera, Hegela i Herbarta. Krajot na Ristikovata Estetika e i posveten na taka od nego narečenata Kosmička estetika, koja za nego ne postoi kako samost tojna nauka, tuku kako integralen del na estetikata, kakkoja ima za predmet na pročuvanjeto "Estetskiot odnos vo koj stoi čovekot sprema prirodata"[66].

Čii se ovie idei što vo svojata Estetika odelno i voopšto vo svojata celokupna filozofija gi preferira Mihail Hristofor Ristik? Od koj filozofski sistem izleguva negovata estetika i vrz koj se potpira? Očigledno deka toa se onie suštestveni prašanja pred koi stoi sekoj eden obid koj saka da go sogleda i utvrdi doprinesot i značenjeto na estetičkoto delo na Ristik vo razvitokot na Srps ata i voopšto Jugoslovenskata estetika?

Vo vtoriot tom na svojot Sistem na celokupnata filozofija, narečen Osnova na filozofijata, Ristik smeta deka ne možat nitu idealizmot nitu materijalizmot, da se oddržat suvereno i inte-

gralno kako filozofski sistem, zašto dodeka idealizmot go izveduva realnoto od idealnoto, dotogaš materijalizmot go izveduva obratno idealnoto od realnoto[67]. Zatoa toj go smeta s i n t e t i - z m o t za edinstveno možen filozofski sistem tokmu zaota što vo nego "realnoto i idealnoto se koordinantni poimi i dodeka od iskona se vo svesta spoeni"[68]. Poradi toa toj se opredeluva za nego i iscelo mu se oddava, Kako što znaeme tvorecot na ovoj filozofski sistem e germanskiot filozof Vilhelm Traugot Krug, koj za Ristik e najznačajniot filozof i koj za nego pretstavuva soodveten idol. Zatoa e toj odan privrzenik kon negovite idei kako vo svojata filozofija taka i estetika za osnova na svojot celokupen sistem. Megutoa, kako što imavme možnost da vidime, vo oblasta na estetikata, Ristik ne go prifati iscelo sfakanjeto na Krug i vo nekoi svoi pogledi toj pokaža ne samo rezerva tuku i otvoreno neslaganje so svojot učitel.

Esteikata na Mihail Ristik donese eden nov paradoks vo koi se najde jugoslovenskata estetika voopšto. Imeno, iako "čistata estetika" na ovoj naš filozof beše konzenkventno prosledena, bidejki taa definirajki go predmetot na svoite istražuvanja gi utvrdi site pretpostavki i cenlokupniot opseg na ova nauka, sepak, vpečatokot za izvesna praznotija vo nea ne ne napušta. Popravo "prazninata" na ovaa estetika ne e vo nea samata, tuku taa proizleguva od nejzinata inkongruentnost so umetnosta na ova vreme. Može da se reče deka umetnosta na ova vreme e daleku pod izisku-vanjata na ovaa estetika. Toa e prv slučaj vo našata estetika, nejzinata superiornost da nema nikakov odglas vo samata umetnost. Ovoj fakt proizleguva ottamu što kako i vo nekoi drugi slučai, estetikata na Ristik ne izvire od umetnosta na vremeto čij na koe toj

mu pripaga, tuku e toa rezultat na edna nesomneno filozofska erudicija kaj našiot folozof, koj prv ja oseti prazninata vo eden integralen filozofski sistem bez i so otsustvoto na estetikata. Ako, znači, vo prvata polovina na XIX vek estetikata, niz mnogubrojnite poetiki, beše edna disciplina „a posteriori", so Ristik ke se zabaštini estetikata kako edna disciplina „a priori". Dodeka vo prviot slučaj estetikata proizleze od samata poezija ili umetnost voopšto, vo vtoriot slučaj, estetikata proizleze od zakriljeto na metafizikata. Zatoa i velime deka so Ristik vo srpskata estetika ke zabaštinuva metafizičkiot pravec vo estetikata.

JOVAN ANDREJEVIK

Vo 1863 godina vi listot "Danica"[69] dr. Jovan Andrejevik gi objavuva svoite "Odlomci estetički".[70] Vo niv toj najnapred se zafaka so nesomneno centralnata tema na svoeto doba: dali treba tugite estetičnata iskustva da se otfrlat, ili pak ne samo što tie treba da se prifatat, tuku treba da služat i kako osnova na togašnata kultura. Velejki deka za svoeto estetičko delo crpel materijal od germanskata filozofija, a ne od slovenskata, toj pokažuva inferioren odnos kon slovenskata kultura voopšto i posebno vo fusnota na krajot bukvalno zabeležuva deka: "Ovie stvari glavno gi pozajmiv od Fišera"[71]. Andrejevik, osven toa, zabeležuva deka duri i da se ispolneti site uslovi da se pojavat dela od oblasta na filozofijata i estetikata kaj nas, toj se somenva deka "Sestraniot pregled na analizite na duhot na čovekot, kako što toa drugite narodi go izvele, ke može od nas da se razmine"[72]. Veke so samata konstatacija deka respektot što go ima čovekot kon

filozofijata i estetikata, bi bil mnogu mal koga ovie dve disciplini bi imale značenje samo za onie nacionalni kulturi kade se rodile i od kade izniknale. Analogno na toa zaključuva" Smetam deka ima pravila vo estetikata, edna granka na filozofijata, koi za site narodi važat, koi se opšto čovečki"[73].

"o nedostig na svoja samosvojna nacionalna estetika, Andrejevik iznesuva pleodaje za koristenje na iskustvata na drugite narodi vo oblasta na estetikata, bidejki nejzinite principi se univerazlni, a nivnoto značenje ne e limitiran samo za onaa ili onaa nacija.

Pristapuvaki kon specifično estetskata materija, Andrejevik smeta deka centralna kategorija vo estetikata e č u v s t v o t o, zatoa toj imeno i se prašuva vo kakov odnos stoi estetikata kon čuvstvoto[74]. Po nego: "čuvstvoto e osnova na životot, duri vrz nego naukata se podiga. Čuvstvoto e znaenje koe doaga samo po sebe bez kakov i da e posrednik, dodeka naukata e znaenje posreduvano...[75]. Iako mu dade takvo visoko priznanie na čuvstvoto, Andrejevik, megutoa, navlaguvajki vo tesno estetskite sferi nabrzo ke se ogradi od nego stavajki go sega vo inférierna položba vo procesot na vrednuvanjeto na umetniškoto delo. Imeno, trgnuvajki od konstatacijata deka onie luge što znaat deka edna pesna e ubava a nemaat za nea "jasen i opredelen poim"[76], nemaat pričini da kažat zošto ta/pesna e ubava. Zatoa zaključuva: "Koj samo po čuvstvoto sudi, toj ne e vo sostojba nikogaš nekoj drug da uveri deka e nešto navistina ubavo... a se ona drugo što pomot ne e vo sostojba da go opfati, tuku samo čuvstvoto, ne može da bide predmet na sudenjeto, znači ni predmet na naukata"[72]. Od ovie i vakvite pričini avtorot ne se slaga so mislenjeto deka,

edna, na primer pročuvstvuvana pesna štom počneme da ja razmidluvame i se gubi i ubavinata i estetskoto zadovolstvo što ni go pričinuva. Avtorot veli: "Zatoa najpoveke se nasladuva od ubavinata i poživo ja čuvstvuva nea poznavačot na nekoja umetnost, otkolku onoj što samo nea ja čuvstvuva..."[78].

Vrz osnova na seto rečeno, Andrejevik doaga do zaključok deka estetikata treba da se zanimava so poimite na ubavoto "razlagajki gi raznite vidovi na ubavoto i negovata sodržina"[79]. poradi što toj smeta deka ne treba da se plašime štom taa ne gi ispituva čuvstvata deka so samoto toa ke se osiromaši. Megutoa, site kolebanja pomegu čuvstvoto i poimot, Andrejevik ke gi pokaže duri doprva koga vo sledната glava ke gi razgleduva raznite vidovi na dopaganjata, bidejki ovde e veke osnoven princip na ubavoto toa što toj ni se dopaga. Ishoduvajki, vo ovaa smisla, najnapred od gledišteto deka pri dopaganjeto nužno mora da imame stvar koja ni se dopaga, avtorot vednaš zabeležuva, deka pri čuvstvoto na prijatno sega stanuva glavna subjektivnata sostojba koja vo nas ja raga samata stvar, popravo taa "prijatnoto, znači ne ni ja pokažuva stvarta kakva e taa po sebe, tuku kakvi čuvstva proizvele vo nas"[80]. Spored toa sega pri prosuduvanjeto dali edna stvar e prijatna, odnosno neprijatna, ne gledame na stvarta nezavisno od nas, tuku od načinot preku koj taa ke dopred da nas. No, Andrejevik ne ostanuva samo vrz ova. Toj dodava deka ni se dopaga isto taka i ona dobro što go podrazbira etičkoto pledaonuvanje, deka ni se dopaga moralnoto dobro, megutoa nezavisno od negovata korisnost.

Otkako gi dade pretpostavkite na se ona što ni se dopaga, Andrejevik se prašuva sega za toa što e ona so što popravo ubavoto ni se dopaga, pa odgovara deka e toa "oddelnata pojava ogra-

ničena prostorno i vremenski koja vo svojata sušnost izleguva čisto i jasno pred nas kako večna ideja, kako prvobitna slika na svojot rod, kako forma suptantijalis"[81]. Spored toa, ovde Andrejevik, veke sprotivno na porano rečenoto, smeta deka ubavo to ne ni se dopaga zaradi toa što odgovara na našeto subjektivno baranje, tuku zatoa što odgovara na idejata. I nešto poveke: ovde izričito toj se zalaga za gledištето deka ubavoto za da ni se dopadne ne smee da bi e dovedeno vo vrska so nikakva korist i ugodnost, zašto ako e do korisnosta i ugodnos ta, togaš "Bi moral da bide poubav gulabot vo činija, od onoj vo letot, pečenata jabolka poubava od onaa na drvoto"[82]. Otade ubavoto e ubavo ostanuva ubavo, iako na rasipaniot vkus ne mu se dopaga. "Ubavoto, veli toj, ne se osvrnuva na vkusot, tuku vkusot mora da se osvrnuva na ubavoto"[83].

Isto onaka kako i prirodata koja sozdava celishodno od edna vnatrešna osnova i čija dejnost ne se osvrnuva na nadvorešnata cel, takaisto sozdava i vistinskiot tvor c poveke od vnatrešniot nagon, poradi što Andrejevik i veli: "Delata što gi smetame za ubavi moraat da bidat prirodni i nepresileni, znači, s l o b o d n i, no ne obuzdani i so ništo vrzani, moraat da bidat od nužda, kako poinaku i da ne moželo da bide, no ne slučajno".[84]

Za Andrejevik ubavoto vo prirodata se zasnovuva na prirodnosta na stvarite, pa zatoa ne mora se što e vo prirodata da bide ubavo. Tokmu zatoa toj i konstatira: "prirodnosta e samo sroden poim na ubavoto, no ne i identičen"[85]. Vo krajna konsenkvensa, misli Andrejevik, ubavoto e duri togaš ubavo koga f o r m ata ke ja sovlada materijata i ke pronikne niz nea. Zatoa našiot estetičar pišuva: "Ova poslednovo e vistinski i naj - glaven faktor na ubavoto"[85]. Megutoa, ne mora sekoja forma da

bide ubava, ima forma koja e sovršena (a po Sulcer) na kogo Andrejevik se potpira sovršeno imame togaš koga na edna stvar niti nešto može da i se dodade, niti nešto da i se odzeme. No sovršenoto e samo srodno na ubavoto, a ne indentično, na toj način sovršnoto po Andrejevik e poširok poim od ubavoto, zašto: "Se što e sovršeno ušte ne mora da bide i ubavo"[89].

Otkako opirno ke se zadrži na Fišerovata i Hegelovata koncepcija na apsolutnata ideja, koncepcija koja e vo centrumot na negovite estetski nastojuvanja. Andrejevik ke dojde do ovie gledišta, koi, megutoa, ne sodržat vo sebe nekoja posebna originalnost:

1. Da se pojavi i da se dojde voopšto do ubavoto, apsolutnata ideja mora da bide pretstavenavo forma setilno pristapna:[88]

2. Spored toa ubavoto e znači idejata vo vid na ograničena pojavnost:[89].

3. Ubavoto e sekogaš prisutno niz setilnosta kako čist izraz na idejata, zatoa i vo idejata nema ništo što ne bi bilo setilno prisutno. Spored toa vo ubavoto ima sekogaš tri- momenti: ideja, pojava, pristapna na setilata i edinstvo na idejata so pojav ta"[90]

Bidejki ubavoto go dovede vo najtesnata vrska so idejata, "(kako čisto izraz na idejata") razbirlivo e što Andrejevik na krajot od svoite "Estetički odlomci" i posvetuva oddelno mesto na idejata za koja ke se rečat ovie najbitni pretpostavki:

1. Idejata treba da bide sekogaš opredelena i jasna:[91]

2. Sekoja opredelan ideja e samo nekoj vid ili stepen na apsolutnata ideja koja vo sebe gi sodrži site drugi idei:[92]

3. Idejata voopšto pretstavuva zbir na se ona što sočinuva nekoe samostojno i živo suštestvo i taa treba da se razlikuva od poimot. Idejata e sekogaš potpolna i ne može nejze nitu da i se odzeme nitu da i se dodade nekoj poim, a pritoa taa celata da ne se opredmeti, bidejki vo ne site sprotivnosti se vo edinstvo[93].

Zabeležuvajki deka vo negovo vreme traele raspravite megu estetičarite za toa što e pobitno: ubavinata ili moralnosta i vistinitosta, Andrejevik smeta deka ovaa delimakx za ednoto ili protiv drugoto se izrazuva ako se reče deka moralniot svet e sodržina na ubavoto, što znači deka toj pretstavuva materijal od kogo ubavoto se sozdava, iako prinat sekogaš ima ubavoto zašto vo nego ona što e najbitno toa e čistata forma, t.e. opštata soglasnost na idejata so javata, zatoa i dobroto e najdostapnata sodržina na ubavoto ne samo dotolku dokolku taa e vtisnata vo čista forma.[94]. Eve go primerot so koj toj ja potkrepuva svojata konstatacija"Dobroto vo ubavoto e gore-dolu ona što se koskite vo teloto. Tie ne se gledaat vo životo telo, no nie e prikrieni gi raspoznavame, zašto ova mu dava nemu svetlina i osnova. Ako se koskite bolni, izgled dot na celinata ne može da bide ubav"[95].

Smetajki deka ne može ubavoto da egzistira bez subjektot, bidejki von svesta ništo ne postoi, Andrejevik zabeležuva: "Ako se duri so svesta postoi, togaš i ubavoto ne može od nea da zseizxx se izvleče"[96], Megutoa bez subjektot ne e vozmožno ubavoto, zatoa za Andrejevik ubavoto ne e nešto objektivno. No duri sega sommenijata ostanuvaat golemi. A od kade, togaš , se prašuva toj, proizleguvaat tolku protivni mislenja vo presuduvanjeto na ubavoto? Zxxajki Andrejevik dava mošne ednostaven odgovor, zabeležu-

vajki deka "razlikata pri prosuduvanjeto na ubavoto doaga ottamu što site luge nemaat ednakvo znaenje i što ne se kaj site harmonično razvieni duševnite sili, od što popravo zavisi sfakanjeto dali idejata e ubava"[97]. Raspravajki vo ova smisla za razlikata megu moralniot i estetičkiot sud Andrejevik ke go istakne ova bitno svojstvo na estetskiot sud: "Tamu kade što se izrečuva estetična presuda, tamu individualnata volja i iziskuvanje ne smee da se vplete. Zatoa vo estetičkiot sud predmete na prosuduvanje e pojavata, a kriterium po koj prosuduvame e idejata i predmetot, ako taa ideja odgovara na pojavata, togaš predmetot e ubav"[98].

Nakraj Andrejevik, kako i site estetičari na negovoto vreme, se obide opširno da gi ppredeli i obrazloži estetskite modifikacii, pri toa opširno osvrnuvajki se na vozvišenoto i tragičnoto, pa zadržuvajki se na dramatskiot spev, na dramatskata poezija, toj go završuva svoeto delo so principite na poetikata, što e i raz irlivo koga se znae faktot deka vo negovoto vreme centralna i dominantna umetnost beše literaturata.

So Juvan Andrejevik metafizičkiot i spekulativniot smer vo srpskata estetika ušte poveke se zacvrsna. Neposredno izlegu vajki od estetičkiot sistem na Fridrih Teodor Fišer i od negovoto obemno delo Estetika[99] i od mošne fundamentalni Hegelovi stanovišta, "Estetičkite odbomci" na Jovan Andrejevik ne donesoa nikakvi novi estetički moduliranja vo odnos na umetnosta i umetničkiot fenomen voopšto. Tie suvereno stoeja vo estetičkata sfera, bez poranešniot skek eklatanten dilemantizam, i nesomneno pridonesoa kon okolnostite za izdvojuvanje na estetikata vo edna posebna i avtohtona disciplina. Ovie Andreevikevi i slični na niv estetički rasudu-

vanje za koi kopneeja prvite decenii od XIX stoletie, negutoa, sega, kako ke vidime podocna so primerot na Svetozar Markovik, stanaa soodvetna prečka za posamostojnoto i poizvornoto razvivanje na umetnosta na va doba, zašto estetskata šema što ja navestija kako obrazec po koj trebaše da se razviva umetnosta, beše ponajčesto vo protivrečnost so ona što Svetozar Markovik go nareče "realen pravec" vo poezijata. Do takva stepen ova vreme go izdiga kultot kon estetskite normi, što se imaše vpečatok deka na primer, poezijata, kako da e povikana samo da se sozdava zatoa da gi dokaže nekoi estetski šemi i metrički principi. Taka, razvitokot na estikata vo ova vreme, neposredno pod vlijanie na togašnaa sovremena nemska estetička misla ja prinudi umetnosta kon eden svoeviden neoklasicizam, ottuguvajki ja nea od najvitentničnite i najdramatskite problemi na svoeto vreme. Ne e zatoa ništo čudno, zošto so S.Markovik, uništuvanjeto na vaka zamislenata estetika, stana deviza na ponatamošniot rezon na razvitokot na estetikata.

SVETOZAR MARKOVIĆ

Za Svetozar Markovik i za negovoto delo može da se reče deka vo kulturniot i duhovniot razvitok na Srbija pretstavuva cela epoha, zašto toa znači radikalna i revolucionarna kritika na s se postoečko vo togašnata srpska stvarsnost: od politikata, istorijata i ekonomijata, do filozofijata, pedagogijata, umetnosta, kulturata i voopšto na celokupnata duhovna konstelacija kon krajot na XIX vek, kritika što ja pokrena Svetozar Markovik so edinstvena cel da se preobrazi opštestvoto vo site negovi oblasti, da se

preobrazi vo duhot na napredokot. Zatoa negovoto delo i niz nego Svetozar Markovik ne se zadovoluvaše nikogaš samo so konstatiranjeto i objasnuvanjeto na pričinite za zaostanuvanjeto i duhovnata beda na Obrenikovska Srbija, tuku sekogaš nego go nasočuvaše vo praktična akcija koja treba da ja ostvari stvarnata i konkretnata preobrazba na opštestvoto. Ovaa reformistička tendencija na negovoto delo ja sogleda ušte Škerlik[100], koga go spoveduvaše so Dositej, velejki za nego deka "Toj mlad čovek vo XIX vek na našiot javen život ja vrši onaa ista uloga koja golemiot raspop Dositej ja vršeše kon krajot na XVIII vek, so vnesuvanjeto na evropskite, zapadni, racionalistički idei vo zadušlivata i primitivna atmosfera na našeto istočnjačko vo sekoj element zaostanato opštestvo"[101].

Što smetaše Svetozar Markovik za osnoven dvigatel na preobrazbata na svetot? Toa beše "realniot pravec" vo životot, koj može da se izvojuva samo so naukata. Nezamislim e bez nea kakov gode bilo napredok. Zatoa toj i smeta deka "Pravoto", "Etikata", "Ekonomikata", "Politikata", "Estetikata, "Pedatogikata", i site opštestveni nauki moraat da ja izdržat revizijata na prirodnite nauki"[102]. Otade vo site oblasti vo koi toj navleguvaše osnovnata smisla na svojot pišan zbor ja naogaše, kako skromno reče za sebe, vo popularizacijata na naukata osobeno na naukata vo negovoto vreme, zašto: "Lugeto uviduvat se poveke dek naukata ne e zarad samata nauka, tuku zarad čovekot"[103]

Od gledišteto na negoviot scientizam kakva sudbina ima i može da ima za sudbinata na narodot i za sudbinata na seta kultura samata estetika?

Pod silno i neposredno vlijanie na Černiševski,

Dobroljubov i Pisarev, Slobodan Markoviќ, naoga deka edinstven spas za estetikata e nejzinoto uništuvanje, zašto, po Černiševski, taa j uslovila umnata zaostanatost na opštestvoto i potoa ovozmožila da se održuva taa zaostanatost. "Za ednaš lugeto da se pokrenat od mesto, za na opštestvoto da mu se rečat posmeli zborovi, za da se probudi vo malaksalata literatura soznavanje na nejzinata visoka i seriozna zadača, potrebno e da se uništi estetikata: da se isprati po tragata po koja otide alhemijata i astrologijata"[104]

Govorejki pak za načinot kako da se uništi estetikata, Svetozar Markovik predlaga toa da se stori postepeno so postepenoto širenje i zacvrstuvanje na uveruvanjeto deka estetikata treba da se pretvori vo prašanje što ke se razvee na site četiri strani na svetot, pa koga ke se uništi delče po delče seta zgrada nejzina i čitatelot ne zapraša: što se stori i kade otide estetikata da mu se odgovori: "Se razletała tvojata estetika... i odavna e veke vreme da ja zabraviš zašto imaš iljada drugi považni i poodgovorni raboti. Što ke pravi toj? Čitatelot ke izdivne i, sakal-nesakal, ke zeme da ja izučuva socijalnata ekonomija..."[105]

Od kade vakviot ekstremen i ekskulziven odnos na Svetozar Markoviќ spremaestetikata?

Našiot proučen mislitel smetaše - i toa toj go vide po naše mislenje sosema točno - deka neu pehot, deka propagandjeto na togašnata srpska literatura i umetnost voopšto e uslovena od dominacijata na idealističkata estetika koja beše vo osnovata na site togašni sfakanja na srpskite kritičari. "Uvereni deka seta vàsiona e/pišuvaše toj ostvaruvanje na apsolutnata ideja, filozofite idealisti i vo sekoja oddelna pojava vo životot naogaa ostvaruvanje na edna apsolutna ideja. Dosledno na

toa i kritičarite estetičari postavija "Večni" i "nepromenlivi" zakoni za site predmeti vo koi po nivno mislenje se ostvaruvaše apsolutnata ideja za ubavoto, koja e "urodeno" na čovekoviot duh" [106]

Našiot avtor smeta deka na toj način otkoga beše potčineta, na primer, poezijata na ovie večni nepromenlivi zakoni, koi megutoa, postoele samo vo mozokot na vakvite kritičari-estetičari, go okovaa stihot zašto vo toj i takov stih na "receptorsko-aptikarsko" kritikuvanje, kako veleže Dobroljubov, se e dobro poduslov da e zadovolena samo edna pretpostavka - da se ispolneti večnite nepromenlivi zakoni, "neobsiragki se na životot i na potrebite na čovekot i na negoviot sovremen razvitok"[107]. Svetozar Markovik imaše so silata na nesoumeni i konkretni argumenti, koi se zanosuvaa na dostiganjata na sovremenata nauka, možnost da dokaže deka nema nikakvi večni i nepromenlivi estetski zakoni, deka takvi zakoni sovremenata nauka ne priznava, deka strastite kako što se ljubovta ili ljubomorata, urodeni vo čovekot ušte od kolevka kako i "slobodnata volja" ne postojat von okolnostite vo koja čovek se vospituva, poradi što ne ja priznava nitu estetskata teorija za taka narečeniot "tragičen moment", za "tragičnata vina" itn. Vo ovaa smisla, polemizirajki so negoviot sovremenik, našiot esttičar J.Andrejevik, za smisla na vozvišenoto i ubavoto, Svetozar Markovik zaključuva deka na seta nauka za ubavoto na negovoto vreme važen e i temelot vrz koj i eizdignata: "Toj temel - toa se, veli toj, poznatite metafizički vrodeni idei"[108]. Estetikata postavuva po svojot keif, "a priori", deka na čovekot mu se "vrodeni" nekoi apsolutni idei koi gospod znae od kade zapadnale vo negovata duša: "Stojejki vrz takva lažna osnova tie dokažuvaa deka site ubavi veštini ostanale zatoa što čovekot se stremel da ja ostvari

idejata za ubaviot ideal - da ja dopolni prirodata. Kutrite luge"[109]. Kako što gledame Markoviќ smeta deka estetikata i umetnosta si voobrazuvaat deka ja dopolnuvaat prirodata, iako site nivni dela bile daleku, daleku od prirodata. Otade i gledišteto deka čovekot ne e kadar da ja dopolnuva prirodata niti pak koga i da e niz istorijata imal takva ambicija. Navreduvajki nekolku ilustrativni primeri deka, na primer, Ilijada i Odiseja nastanale togaš koga šumite i dolinite bile polni so bogovi, a čovekot ne bil vo sostojba da si gi objasni prirodnite sili, deka koga Turcite ja uništi srpskata država togaš se rodija junačkite srpski narodni pesni, a deka koga Šumadija se izdigna vo monarhistička država, nastanale odite i himnite vo česta i slavata na kralevite, Svetozar Markoviќ zaklučuva mošne uverlivo deka "So eden zbor se gleda očigledno deka čovečkite proizvodi bea sosema vo zavisnost od okolnostite vo koi se sozdavani. Lugeto go pišuvaa s v o j o t ž i v o t , s v o i t e uveruvanja i čuvstvuvanja i s v o i t e potrebi"[110].

Iako vojuvaše taka ogorčeno protiv estetikata, iako veruvaše deka so nego se zaklučuva i se uriva definitivno sekoja i sekakva estetička zgrada, Svetozar Markovik, sepak, izgradi estetika ili edna anti-estetika, kako svoevidna estetika, zašto odrečuvajki go ona što ne smee da bide estetičko, toj popravo se opredeli za eden vid estetika.

Koi se nejzinite izlezni osnovni postulati?

Svetozar Markovik smeta deka kritičarite zastapnici na "realniot pravec" ne se prašuvaat dali edno umetničko delo e sozdadeno "po večnite i nepromenlivi zakoni na ubavoto", ili dali na idejata i e dadena estetička forma, tuku "prosto ja zemaat

sodržinata i nea ja analiziraat"[111], bidejki citirajki go Černiševski koj smea deka vo umetničkoto delo samo sodržinata e dostojna za vnimanie, Markovik ~~~~ (ke zabeleži) isto taka kako i negoviot učitel deka najbitnoto vo umetničkoto delo e s o d r ž i n a t a, zašto ako ja nema nea togaš umetničkata forma e napolno bezmislen i apsurdna. Drlajki akcent tokmu na sodržinata, Svetozar Markovik, sepak stavajki se na pozicija na naukata za literaturata (a koga ja spomna naukata za literaturata toj vsušnost ja implicira estetikata) pišuva: "Od pisatelot se iziskuva da go donesuva samo ona što e polezno za opštestvoto: da pretresuva i pokrenuva sovremeni prašanja, da go pretstavuva vistinskiot naroden život od gledištето na sovremenata nauka, so eden zbor da bide po mislite i čuvstvata s o v r e m e n a"[112]. Zatoa vo svojot poznat trud "Realnosti i poezija" [113]. ~~~~ toj ke ja iskaže onaa poznata misla deka vistinskite poeti "toa se probudeni te delovi na narodot, toa e narodnata svest za samiot sebe i za svoite prašanja"[114]. Spored toa, za našiot avtor, bidejki osnova na umetničkoto delo e sodržinata, poimot na sodržinata na umetničkoto delo se iscrpuva so "projavuvanjeto na opštestveniot i narodniot život"[115], seto ostanato e "duševno ananisanje" [116], a "životot naroden - toa e sodržinata i realnosta na poezijata"[117].

Istaknuvajki ja na ovoj način sodržinata na poezijata koja, kako veke vidovme, beše dominantna i rečisi edinstvena umetnost vo togašna Srbija, Svetozar Markovik e svesen deka se stava od sprotivna na gledištето na estetičarite na negovoto vreme,

posebno na gledišteto na našiot filozof Kujundžik[118], koi tvrdat deka sodržinata na poezijata e čuvstvoto za ubavo, koe proizleguva od metafizičkata estetička pozicija za podudaranje na idejata so formata. Iznesuvajki eden naiven argumetn protiv ova stanovište, a imeno deka "i čevlarot koj gi pravi čevlite bara da se poklopi idejata so predmetot"[119], i deka poradi toa nikoj umen ne doaga na pomisla ovoj da go stavi vo estetikata i estetičkite nešta, Markovik potpolno go uriva ovoj suveren princip na edinstvo na formata i sodržinata. Vojuvajki protiv estetikata voopšto toj, na primer, arhitekturata ja svrtuva vo zanaetot i se čudi zošto estetikata ja smestuva nea megu umetnostite, gledište što Markovik go zema od Černiševski, koj vo svojata disertacija[120] isto taka ja isfrli arhitekturata od oblasta na umetnostite. Bidejki ne go prifaka niti gledišteto deka osnoven predmet na estetikata i umetnosta e ubavoto, toj veli deka ako se prifati ova gledište togaš mora za umetnost da se proglasat samo slikarstvoto, muzikata i poezijata, a dramata ili romanot treba da se isfrlat od nea.

Kako što veke konstatiravme, osnovnata estetska inspiracija na deloto na svetozar Markovik e Černiševski, popravo negovata poznata knigа "Estetskite odnosi na umetnosta sprema stvarnosta". Pri što vo svoite trudovi "Realnost u poeziji" i "Pevanje i mišlenje", Svetozar Markovik dava možne aktuelni i za negovoto vreme presvrtnički koncepcii za segašnata i idninata na umetnosta. Svetozar Markovik ponekogaš duri bukvalno gi sledi mislite na Černiševski, se razbira modificirajki gi niv na togašnite srpski okolnosti, no vo osnovata site negovi misli se napoeni od duhot i mislata na Černiševski. Tuka vo prv red doaga fundamentalnata koncepcija na Černiševski deka e ubavoto životot, poradi što

i za Svetozar Markovik životot e osnoven kritèrium za ocenuvanjeto dali edno umetničko ili literaturno delo e dobro ili ne. Taka toj pišuva: "Edna od karakterните crti na realistot e vrednosta na sekoj predmet i na negovata životna sodržina, na nejzinata korisnost osobeno so koj možat da se podmirat čovekovite potrebi. Od formata vo koja se pojavuva predmetot realistot go bara samo toa taa forma da ne i preči na projavuvanjeto na vnatrešnite vrednosti i na dobrite svojstva na predmetot."[12] Potoa gledištето deka ubavoto vo prirodata e nad ubavoto vo umetnosta gledište koe beše osnova na koncepcijata na Černiševski. Ova gledište Svetozar Markovik go modificira na ovoj način: "Koga znaši umetnosta ne može da sozdade takvi čudesa od ubavina kakvi što nema vo prirodata, togaš prašanje e: Što treba umetnosta da pravi? Taa treba po svoite sili da reproducira, vosproizveduva. A što treba da vosproizveduva? Se što e vo životot važno za čoveka"[122].

Nie veke vidovme deka obidot na Svetozar Markovik za uništuvanje na estetikata e vsušnost obid ne za uništuvanje na estetikata voopšto(iako toj niz nekoi svoi misli go misleše duri tokmu i toa) tuku za uništuvanje na eden vid estetika, t.e. metafizičko -spekulativnata, t.e. idealističkata estetika, za prožimanje na ovaa oblast na istražuvanjeto na umetnosta so duhot na naukata, a protiv site i sekakvite aprioristički-hipotezi vrz koi, po nego, se baziraše seta dosegašna stara estetika. Održuvanjeto dokolku taa naučno gi fundira svoite principi na istražuvanjeto. Osnovata nejzina moraat da i ja dadat naukata za opštestvoto, koja, zaedno so Kont pod šie vlijanie e isto taka,

ja narečuva s o c i j a l n a d i n a m i k a[123], i p r i r o d n a t a i s t o r i j a n a č o v e k o t [124], koja ni gi otkriva site opštestveni i čovekovi prašanja.

Megutoa, pogledite na Svetozar Markovik vo odnos na samata estetika ne se do kraj konzenkventni. Duri vo nekoi primeri toj e ogorčen protiv estetikata, pa smeta deka taa kako edno golemo zlo mora da se uništi taka što od nea ni prav ni pepel da ne ostane, vo nekoi drugi primeri, na primer, toj veli: "Sekoja estetika, starata, novata ili najnovata se potpira na ovoj osnoven princip deka lugeto treba da go zasilat, prečistat i usovršat svojot vroden stremež za ubavo. Koj ne go priznava ovoj osnoven princip, toj ja otfrla ne ovaa ili onaa greška na ovaa ili onaa estetika, tuku ja otfrla sekoja estetika voopšto"[125]. Dodeka, od edna strana, strasno gi brani pogledite na Černiševski, od druga strana, na prigovorite što mu se pravat na Černiševski deka negovata nauka e zastarena, Svetozar Markovik priznava deka estetikata e navistina zastarena, megutoa smeta deka taa e zastarena samo vo odnos na evropskite narodi, a ne i za sprskiot, koj kako veli toj, vo odnos na estetskite prašanja se ušte ne izlegol od XVII vek.

No ako se zeme predvid literaturnata klima i atmosfera vo koja vo vremeto na Svetozar Markovik živeela "veštinata" voopšto, koja toj ja definira kako "bespłodna pustinja polna so čkalj i koprivi"[126] možeše taa da se urne so edno navistina dijametralno sprotivno gledište, koe ne možeše da ne bide isključivo. Otade, bidejki smetaše deka estetikata i estetskoto vospitanie, po mnirot na starata idealistička estetička škola, se ne samo lažni tuku i direktno štetni, toj naveli so takva žeština protiv estetikata, taka što so svoite estetski pozicii na "realniot pravec" vo naukata i životot, nesmomeno go urna stariot kult na

poezijata na ova vreme, koja beše, po negovite sopstveni zborovi, "... smesa od ljubovni izjavi, fantastički sceni, prazni frazi i smešni budalaštini..."[127]. Kritikata i anti estetikata na Svetozar Markovik beše prva megu prvite i edinstvena megu edinstvenite koja ovozmoži protiv na realističkoto sfakanje koe ke ja vidi sudbinata na poezijata na narodot nerazdelno od sudbinata negova, od site negovi radosti, borbi i istrajuvanja za eden povisok popotpoln i posovršen čovekov život. Vo toa e sekako najgolemata zasluga na Svetozar Markovik, eden od najgolemite srpski napredni misliteli kon krajot na XIX vek koj otkri novi vrvici na poezijata i na umetnosta voopšto, sozdavajki na toj način uslovi za raganjeto na edno novo sfakanje za smislata i suštinata i na poezijata i na umetnosta. Vo taa smisla negovata estetika, kako antiestetika, ili kako dijametralno sprotivna na idealističkata estetika voopšto, beše osnovopoložnik i zarodišnik na materijalističkoto sfakanje na umetnosta, koe so Svetozar Markovik definitivno si izvojuva svoe mesto vo razvitokot na srpskata est tička misla.

LAZA KOSTIK

Proslaveniot srpski poet, eden od retkite intelektualni umovi na svoeto vreme, Laza Kostik, dade vo svojata kniga "Osnova lepote u svetu"-s obzirom na srpske narodne pesme"[128], edno mošne interesno i originalno bilogoističko gledište za suštinata na umetničkiot fenomen. Nešto porano, vo 1874, vo spisanieto "Letopis matice srpske" Laza Kostik, vpuštajki se vo polemika so tuku

što togaš prevedenata disertacija na Černiševski: "Estetskite odnosi na umetnosta sprema stvarnosta", dade isto taka mošne interesni iskažuvanja pod naslov "Primedbe na "Estetičke odnošaje veštine ka prirodi", i na koi posebno ke se osvrneme.

Osnovno stanovište na estetskata pozicija na Laza Kostik može da se izrazi niz ovaa negova misla: "I prirodata i umetnosta... živeat popravo od simetrijata"[129]. Vo ovaa smisla, vednaš ni iskrsnuva simetrijata kako centralna kategorija na estetikata, pa ne ke e ništo poprirodno od prašanjeto koe mora da si go postavime: što e za nego simetrijata, kako ja sfaka i kade ja naoga?

Za našiot avtor, toa e najbitnoto što treba vednaš da go zabeležime, simetrijata nema nikakvo formalno-estetsko značenje, kakvo što nejze e pridava seta estetika, posebno estetikkata na formalizmot. Za nego simetrijata e biološki determinirana, taa e osnovata na životot. Laza Kostik, popravo, ja definira simetrijata kako "ostvaruvanje na principot na vkrstosuvanjeto (ukrštaj) vo dve polovini na edna celina, ili vo dve pojavi bilo vo teloto bilo vo slikata, bilo vo mislata, bilo vo nekoja sila, bilo vo prostorot ili vo vremeto"[130]. Kako što može da zabeležime, kategorijata v k r s t o s u v a n j e stanuva sega dominanten poim za sfakanjeto na simetrijata. Zatoa avtorot ke reče: "Se se zbidnuva so sklopuvanjeto na rasklopuvanjeto i so raskladnuvanjeto na sklopuvanjeto, ili so skladnosta na raskladnosta, so raskladnosta na skladnosta, so eden zbor - so vkrstosuvanjeto"[131]. Vo ovaa smisla treba vednaš da zabeležime deka Kostik, vsušnost, trgnuva od onaa Darvinova misla deka vkrstosuvanjet

vo prirodata se sozdava najubavi vidovi vo nea. Zatoa toj ja istaknuva dominacijata na vkrstosuvanjeto na site i vrz site podračja na životot i svetot i toa ne samo kaj telesnite, nadvo2 rešnite pojavi, tuku i vo site deluvanja što se rezultat na čovekovoto srce i um, pa vo taa smisla i vo carstvoto i svetot na ubavinata.

Razgleduvajki gi site oblasti na prirodniot i čovekoviot život kako stvarno egzistentni pred se zatoa što zakonot na vkrstosuvanjeto e osnoven dvigatel na se, Kostik ke zabeleži deka i prostorot i vremeto možat da se sfatat duri so vkrstosuvanjeto. Toa ke reče deka vkrstosuvanjeto postoi i vo organskata i vo neorganskata priroda. Taka, na primer, vo anorganskata priroda, se vkrstosuvanjeto na svetlosta možat da se dobijat različiti boi kakov što e spektarot, božilakot itn. Toa istoto važi i za ostenatite pojavi vo fizikata i fizičkiot svet kako što e magnetizmot, elektricitetot itn.

Megutoa, pominuvajki na organskata priroda, Kostik ovde ke vidi deka i zarodišot na životot e vo vkrstosuvanjeto i deka edno sozdanie vo ovaa oblast e dotolku posovršeno dokolku vo nego e pobogata i popotpolna s i m e t r i j a t a, t.e. "što po bujno e vkrstosuvanjeto vo toa sozdanie"[132]. Vo oblasta, na primer, na bilniot svet "klicata na korenot odi nadolu, klicata na stebloto nadolu, dokolku drvoto se razgranuva i stanuva se pobujno, dotolku simetrija a stanuva se pubava"[133], ili, na primer, vo samiot list simetrijata stanuva najsovršena, dodeka vo svetot taa pak e poslobodna.

Vo oblasta na životinskiot svet Kostik ja citira

ona misla da Darvin deka "... dobata na ljubovta e dobata na boite" pa zabeležuva deka sekoj od niv "što ke posaka da se uveri deka simetrijata ne e ništo drugo tuku vkrstosuvanje neka gi naljuduva raznite promeni vo fazanite, a osobeno vo paunot."[134]. Vo ovaa oblast na životinskiot svet Kostik naoga mnogu estetski analogii. Taka, na primer, trgnuvajki od faktot deka ubavite ptici se plašlivi i deka se postojana žrtva, bidejki imaat instinkt deka ubavinata im e izvor na opasnosta, toj od ovoj fakt ja izvlekuva sledнava mošne tipična analogija za čovekot: "Golemata ubavina, nitu maškata, nitu ženskata ne pominuva dobro"[135]. Vo ovaa smisla Kosti smeta deka narodnata pesna za ženidbata na Milik bajraktarot "toa go pokažuva najdobro". Toj isto taka pravi analogija megu slavojot i poetot. Slavojot veli Kostik, ne izgleda ubavo, no vnatre siot e predaden na pesnata, kako i poetot kojšto e siot obzemen od svojata pesna i ne misli na nadvorešnosta. Tokmu zatoa toj i zaključuva deka vo Srbija vo negovoto vreme najvrednite poeti se "guslarite, slepoite i prosjacite"[136].

Pominuvajki na sisavcite, Kostike ke zabeleži: "vo životnite čuvstvata na ubavoto se vrodeni, t.e. deka ubavinata e samata so sebe potreba na životot"[137]. Zadržuvajki se pritoa opširno na čovekot, našiot avtor najprvin ke zabeleži deka "simetrijata ne e zaradi ukras, tuku zaradi podlabokata potraga vo prirodata, kako što gledame toa e zaradi prirodniot prazakon"[138] Interesno e vo ovaa smisla kako Kostik ~~dela~~ doaga do poimot na tragičnosta. Toj smeta deka ona semence što go vrši oploduvanjeto, po oploduvanjeto gine. Ova e za Kostik p r a f o r m a na t r a g i č n o s t a vo ž i v o t to t, zašto "semenceto mora da zagine ako saka da bide tvorec na noviot život. Od proposta, od smrtta niknuva nov život"[139].

Otkako ke napravi eden širok uvid vo site oblasti na čovekovoto telo kade simetrijata e ne samo dominantna, tuku i neophodna, počnuvajki dd anatomijata, od gradbata na čovekovoto telo, utvrduvajki ja pritoa simetričnosta na koskite, na vkrstosuvanjeto na mišičite, na krvnite sadovi, na živcite i setilata, pa se do dišenjeto, kogo go definira kako "najobična, najočevidna pojava na živata, neprestajnata, večnata potreba na neprisutlivot nagon za vkrstosuvanje vo prirodata"[140], Laza Kostik ja razviva svojata teorija za simetrijata kako osnova za se ona što go ovozmožuva, održuva i pravi ubavoto vo životot i prirodata.

Kako što gledame od osnovoto estetičko delo na Laza Kostik, može navistina da se deducira eden cel estetički sistem zasnovuvan biologistički, vo koj ako se nabrojuvat poveke estetički analogii možat da se izvlečat poveke interesni estetski stanovišta, Megutoa, kolku eden vakov ortodoksen biologistički estetički sistem e novozmožen i kolku toj naveva protivrečni zaključoci ke vidime od polemikata što ja vodeše Laza Kostik so Černiševski, so edna svoevidna naturalistička estetika, edna, znači estetika bi se reklo, bliska do pogledite na Kostik koja toj ja iznesuva vo svoeto delo "Osnova lepote..."

EDNA ESTETIČKA POLEMIKA

(Laza Kostik protiv Černiševski i Sv. Markovik)

Neposredno po pojavuvanjeto na prevodot na disertacijata na Černiševski "Estetskite odnosi na umetnosta sprema stvarnosta"[141] i na komentarite što po toj povod nemu mu gi upati Svetozar Markovik, Laza Kostik vo "Letopis Matice Srpske"[142], pod naslov "Primedbe na "Estetičke odnošaje veštine ka prirodi", dava trieset i

šest zabeleški na glavnite estetski aspekti na Černiševski, doveduvajki ja na toj način vo celina seta negova estetička doktrina pod prašanje.

Laza Kostik mu zabeležuva na Černiševski, a veke so samoto toa i na Svetozar Márkovik, kogo vo polemikata go spomenuva velejki pritoa deka se raboti za edna edinstvena linija na mislenjeto megu Černiševski i Markovikt, slednovo:

1. Deka ne e točno gledišteto na Černiševski oti fantazijat ne e realna. Kostik smeta deka fantazijata e usidrena vo osnovata na estetikata i onoj što ja odrečuvaj ja odrečuva predmetnosta na estetikata voopšto, zašto fantazijata e tolku realna kako što e realno, po negovite zborovi, paganjeto na doždot, greenjeto na sonceto, zašto e taa kako i sekoja druga funkcija na čovekoviot mozok;

2. Kostik smeta deka (koga) Černiševski bi se ograničil samo na toa da go obori metafizičkiot poim na ubavoto, osobeno na onaa "germanska difinicija na ubavoto", so što ќ započnuva, negovata zasluga bi bila golema. Megutoa, taka kako što toj napravi, uništuvajki ja umetničkata ubavina, toj, vsušnost, ja uništi seta estetika. Zatoa Kostik smeta deka umetničkata ubavina e osnova na naučnoto proučuvanje na estetikata, zašto taa e poviša ubavina otkolku što ubavinata vo prirodata. Otade toj mu go upatuva na Černiševski slednovo prašanje: "Može li ubavinata vo obektivnata priroda da se kritikuva, može li so objasnuvanje da se popravi, usovrši kako što toa biduva vo svetot na umetničkata ubavina? Ne može. A što e pozivot na naukata za ubavoto, zošto e na svetot? Da bide merilo na kritikata, kako zakonot sprema sudot"[143];

3. Od kade, se prašuva Kostik, pričinata da se proglasi

za divjaštvo ambiciojata što ja ima umetnosta da gi očoveči, da gi otelotvori i perionificira prirodnite sili. Odgovorot na Černiševski deka životot na bilkite i životnite e različen od životot na lugeto. Kostik ne go prifaka, tuku smeta, tokmu obratno, deka "čovekoviot život počiva na istite osnovni zakoni na koi počivaat i životnite i bilkite"[144]. Osven toa zabeležuva deka, "toa ke e najverojatno onaa pričina na Černiševski so koja go pridobi Svetozar Markovik, ta ovoj ja dokažuvaše izlišnosta na teatarot, so toa što e potrebno da se jade i pie"[145];

4. Na osnovnata odredba na Černiševski deka ubav e žicotot, Kostik veli: "Zarem vie ne gledate kakva nesmisla izgleduva od ovaa odredba: ubavoto e život, tragičnoto e smrt, znači tragičnoto ne e ubavoto"[116].

5. Citirajki go mislenjeto na Černiševski deka nie go odreduvame ona ili ova za ubavo po navika, Kostik, zabeležuva zošto Černiševski ne se prašuva od kade doaga taa navika dali e opravdana i dali može da se uništi, bidejki za nego ovde e jazelot na prašanj to i bidejki taa navika, po nego, e organski vklopena vo našata priroda, koja popravo i ni e dadena za so nea, t.e. so fantazijata da gi popolnuvame site onie praznini, slučajnosti i neharmoničnosti vo životot i vo prirodata. Ko tik smeta deka Černiševski ja videl Ahilovata peta na germanskata teorija na ubavoto no koga trebal da ja pogodi napolno ja promašil, pa vo ovaa smisla dava: "deka fantazijata gi prerabotuva pojavite od prirodata toa stoi deka tie pojavi od nadvorešniot život obično se nepotpolni, nesovršeni i toa soti. Megutoa, ne stoi ova: deka fantazijata zatoa gi prerabotuva ovie pojavi oti še tie nepotpolni. Megutoa taa bi gi p prerabotuvala niv tie da se i mnogu popotpolno otkolku što mu se čini

na Černiševski, za što t a a g o p r a v i t o a p o o r g a n š k a n u ž d a, p o f i z i o l o š k i t e z a k o n i n a o n i e s e t i l a š t o p o s r e d u v a a t s o z n a v a n j e i s e k a v a n j e n a č o v e k o t"[147]. Kostik smeta deka Černiševski namesto da ja pokaže labavosta na logičnoto kopče "megu prerabotkata na fantazijata" i "nepotpolnosta na obektivnata priroda", toj se prefrla i na uveruvanjeto deka fantazijata koja ja prerabotuva prirodata e patološka pojava i deka zdraviot čoveke e zadovolen so osrednata priroda, taka što ne mu treba ni malu fantazija da ja prodlabočuva.

6. Kostik smeta deka togaš koga ke gi soznaeme predmetite takvi kakvi što se vo prirodata, togaš ubavinata isčeznuva stanuva izlišna: "Zatoa e možebi, veli toj, prvoto soznanie vo Mojsievoto postanje voedno grev, selidba od rajot, od carstvoto na ubavinaš, od svetot na fantazijata"[148].

7. Zemajki kako osnova na svoite koncepcii edna isključivo kvantitativna dimenzija t.e. mnozinstvoto od luge koi poveke uživaat vo prirodata ubavina otkolku vo umetničkata, Kostik pišuva: "Nie ke se borime dovolno za ustavnost... no takov žestok "ustavobranitel" nema nikogaš da bideme ta da mu ja poverime presudata za ubavinata na mnozinstvoto."[148] Ironizirajki so Černiševski deka rusite tolku se želni za ustavnost što i ubavinata bi ja uživale po ustaven pat, Kostik sarkastično pišuva: "Toa ne bi bilo neprijatno, koga korenot na zborot "Ustav" bi doagal od "usta"[15o].

Nesomneno deka Laza Kostik gi vide osnovnite nedostatoci na estetičkoto učenje na Černiševski. Toj go zabeleža onoj krajen subjektivizam na eden del od metafizičko-spekualtivnata estetika. Megutoa, Laza Kostik, ne možeše da gi vidi i zaslugite

na Černiševski, kojšto vo ekot na dominacijata na starata estetika se odide prv da go demistificira podračjeto na umetnosta i umetničkoto tvoreštvo kako nekoja viša realnost koja e von sekoja i sekakvata realnost. Na toj način Černiševski i dade primat na realnosta, na prirordata, na životot posebe, što e isto taka neodrživo, zašto umetnosta kako i site sferi na svesta ne može da se izdvoi od subjekt-objekt realicijata. Ako ne saka prirtoa da i upadne ili vo krajen subjektiviziam ili vo krajen objektivizam.

Poglednata od stanovišteto na negovoto delo "Osnovi na ubavinata..." polemikata i polemičkite zabeleški što mu gi upati Kostik na Černiševski ne zboruvaat za eden kontinuitet vo estetičkata misla na Lazar Kostik. Naprotiv. Iako osnovata na ubavinata toj j najde vo simetrijata koja e vozmožna samo so vkrstosuvanjto, kogo što od druga strana, go nareče prazakon na održuvanjeto, što se vkupom podrazbiraše deka najgolema simetrija imame pred se vo prirodat , a ne vo umetnosta, koja, od treta str na, trebaše da gi istakne tokmu onie nešta što se vo osnovata na seta estetička misla na Černiševski, deka ubavoto vo prirodata e nad ubavoto vo umetnosta, sepak po naše mislenje, vo svojata polemika, Kostik go kritikuva preku stanovišteto na Černiševski poprako ona svoe stanovište što e osnova na negovoto estetsko delo. Zatoa toj, iako iznesuva mošne opravdani prigovori na estetičkiot sistem na Černiševski, ke ostane na izvorite na edna nerešena protivrečnost koja ke ja sledi sega seta negova angažiranost na podračjeto na estetičkata misla.

MARKO CAR

Svojata poznata estetička monografija "O ukusu"[51] Marko Car ja izdade vo Zadar 1885 godina. Ottogaš pa do krajot na svoeto literaturno i estetsko deluvanje, bavejki se pretežno so literaturna kritika, Car na problemite na umetnosta i ubavoto ke im posveti uš'te nekolku truda od koi považni se: "Društveni zadatak umetnosti"[62] i "Ukus i gajenje lepote"[53].

Od što ishoduva Car i na što vo i niz svoite estetički stanovišta oblikuva posebno vnimanie?

Osnovnata smisla na bavenjeto so estetika i so nejzinite problemi, Car ja nao(u)va vo ambicijata niz koja s ku da dokaže, prvo: kolkavo e i kakvo e značenjeto na vkusot voopšto, vtoro: da utvrdi do koga i do kade ovaa osobina e kadra vo čovekot da se razvie i usovrši i treto: koi se uslovite za nejzinoto usovršuvanje i dali ima vo odnos na vkusot nekoi opšti pravila kon koi site se obvrzani da se pridržuvaat.

Vo ova smisla prvoto prašanje pred koe stoi Marko Car glasi: Što e toa vkus?

Za našiot estetičar vkusot e vrodena osobina na čovečkiot niz koja toj ja čuvstvuva i poima kako prirodata taka i umetnički ubavoto. Spored toa za Car vkusot ne e samo estetska kategorija, vo smisla na toa deka toj može da se odnesuva samo za tvorbite što gi sozdava umetnikot, t.e. samo za delata na umetnosta, tuka edno nastroenie niz koe nie sudime za ubavoto voopšto, a ne samo za ubavoto vo umetničkite dela. Car, trgnuvajki od faktot deka mnogu luge različno gi ocenuvaat umetničkite dela, site napori gi skoncentrira kon toa da dade odgovor od kade ovoj i vakov polidetarminizam na umetničkoto delo.

So ogled na toa što Car ja prifaka psihološko - fiziološkata estetika na vkusot kako "razdrazlivost na setilnite žici na dvata organi: setilata na vidot u sluhot..."[54] ke zabeleži deka ovaa raznovidnost na ocenuvanjeto na umetničkite dela doaga tokmu ottamu što "čuvstvitelnosta na nervoznite žici ne se nikako kaj site luge ednakvi..."[55] t.e. taa raznovidnost i tie razliki proizleguvaat od neednakvata nervna konstitucija na site luge. Megutoa, Car smeta deka razlikite treba da se baraat i vo edna druga oblast, a toa e oblasta vo koja postojat razliki vo stepenot na obrazovanosta i vo stepenot na estetskoto vospituvanje. Zatoa i pišuva: "Može da se reče deka vkusot se sostoi od dve glavni komponenti (čimbenika) čija ramnoteža e neophodna. Toa se: životo nastroenie na vpečatocite, na slušanjeto i vidot i dlabok poim kon site stvari, poim koj ne može da se zdobie poinaku tuku so umetničkata naobrazba. So drugi zborovi, uslovi za najgolema

uglednost na vkusot se: "sovršeniot sklad megu najrazličnata prirodna darba i najpotpolnoto umetničko izobraženie"[56].

Uveren deka od site čovekovi osobini vkusot e najmnogu podležen kon usovršuvanje, Car ponatamu vo svojot trud se zanimava so receptite koi bi trebalo da se ispolnat za da bi možele da go podigneme svojot vkus na povisok nivo. Toj smeta deka e neodrživa izrekata po koja za sekoj vkus može da se diskutira, ednostavno od taa pričina što ona pretpolaga deka sekoj vkus e dobar, a toa e apsurd. Vo ovaa smisla Car sega nedopušta golemi razliki vo vkusovite koga se raboti za eden edinstven predmet. Taka, na primer, toj opravduva megu dva poednakvo vospitani luge da može da ima razliki vo smisla na toa što na eden, na primer, mu se dopaga poveke muzikata, na drug poezijata itn., no samo togaš koga sme soočeni pred edna edinstvena umetnost. Ako ovde se raboti za toa eden da veli, na primer, ovoj roman e dobar, a vtoriot da tvrdi obratnoto, deka romanot e loš, togaš, smeta Car, ne se raboti za razliki megu niv, tuku za sprotivnosti i vo toj slučaj samo edniot od niv može da ima pravo. Barajki pooštri merila koi bi trebale da bidat obrazec za vkusot, Car, najprvin, ja zema kako glavno merilo prirodata, megutoa, zabeležuva deka ne e se sekogaš vo imitacijata na prirodata za da možeme da zaključime deka se ona što vo umetničkoto delo e prirodno i ubavo. Zatoa toj baraniot obrazec go naoga vo: "Se ona što lugeto ednodušno go iznesuvaat treba da se smeta za vonredno"[57]. Zato za nego mnozinstvo to e pred se merilo, t.e. ako niz tekot na istorijata za goleminata na edno umetničko delo mislenjata na mnozinstvoto se poklopuvale

toa znači deka toa delo ja sodrži vo sebe večnata i trajnata ubavina. Pod mnozinstvo Car podrazbira ne samo formalen zbir kv ntitet, tuku i pred se mnozinstvo na prosvetenite i oblagorodenite luge.

Vrgnuvajki od ovoj stav na mnozinstvoto kako estetsk kriterium, Car vo svojot trud "Društveni zadatak umetnosti" e apsolutno za onaa i onakva umetnost "koja gi ima na ume estetsk to vospituvanjeha nacionalnata zaednica i koja svojata zadača j sfaka kako imanentom opštestvena funkcija"[58].

Iako sfera na subjektot, Car vo umetnosta gleda projavuvanje na nekoi vnatrešen, ličen nagon, zašto potiknuvanjeto na i za tvoreštvo se naoga vo osobenata čuvstvitelnost na oddelnata umetnička individualnost. Megutoa, duri otkako ovoj nagon ke stane svesen čin, duri togaš e vozmožno samoto tvoreštvo. Togaš popravo se slučuva toa umetnikot da sfati deka se ona što go sozdava ne go sozdava za sebe, tuku za lugeto i opštestvoto čii sostaven del e i samiot toj. Zatoa za Car sega umetnosta dobiva prevoshodno socijalen vid i toj ne može nea da ja smisli poinaku osven kako "Točak, mnogu važen točak vo opštestvenata mašinerija"[59]. Zatoa za nego seta smisla na kulturnoto tvoreštvo voopšto se sostoi vo toa "da se odvratat ličnite emocii i ličnite energii od nivnata egoistična cel i da se upotrebat vešto vo polza na zaednicata"[60].

Zabeležuvajki tehnokratski tendencii ušte za svoeto vreme i velejki deka čovekot postepeno se pretvora vo mašina, Car vo takvata tehnokratska sfera što ja očekuva umetnosta i dava nejze visoko i isklučitelno značenje. Nejzinata zadača

se sostoi vo toa"... Na modernoto čoveštvo da mu go dade toa što najpoveke mu nedostasuva-sredstvata so koi toj povtorno ke ja vospostavi svojata ramnoteža" [61].So eden zbor smislata i celta na umetnosta,Car ja gleda vo toa da go povrati celosniot čovek,t.e.denešniot čovek,koj pretežno se parcijaliziral vo specijaliziranite struki,da go oslobodi od jaremot na mašinerskiot i avtomatskiot trud,vrakajki mu go povtorno izgubenoto dostoinstvo i radost.

Nema somnenie deka del od stanovištata što kon krajot na minatiot i vo početokot na našiot vek gi izнese Marko Car za smislata na umetnosta imaat aktuelno značenje mnogu poveke denes ,otkolku vo negovoto vreme. Dodeka vo svojata estetika na vkusot toj glavno se dviži vo duhot na tradicionalnite racionalistički i prosvetitelski sfakanja, dotogaš so definiranjeto na funkcijata za umetnosta vo vekot na tehnikata,našiot avtor nesomneno ja anticipira,pred pragot na edna nova tehnička civilizacija vo koja sme nie denes, sudbinata na umetnosta vo modernoto vreme i toa sekako pretstavuva edna od negovite nesomneni zaslugi.

SVETOMIR NIKOLAJEVIK

Vo svoite "Lističi iz književnosti"[151], Svetomir Nikolajevik, pred da pristapi kon teorijata i istorijata na literaturata, vo I kniga na svoeto delo se obiduva da dade svoja teorija za umetnosta i ubavoto pod naslov "O veštini".

Prirodno, vednaš na početokot avtorot go otkriva problemot za celta, smislata i korisnosta na umetnosta, pa zabeležuva deka bidejki od nea nema nikakva materijalna korist, korisnosta nejzina treba da se bara po deluvanjeto nejzino vrz dušata čovekova, poradi što taa e isto tolku nužna za napredokot kolku i naukata[152]. Nikolajevik zabeležuva deka korisnosta nejzina se uviduva i vo denešnite zanati i industrija čii artikli vo mnogu nešta zavisat od žumetnosta i vkusot vnesen vo artikalot"[153]. Od druga strana, za nego, osnovna smisla i cel na umetnosta se sostoi vo toa "čovekot da go povede kon ljubov i poznavanje na prirodata"[154], da gi razdviži vo dušata čuvstvata na ubavoto i prijatnoto i pritoa da ne nauči da go spoznavame i ljubime čovekot, zašto "nikade ne može da se izuči taka dušata čoveŋova kako vo delata na slavnite umetnicii"[155]. Megutoa, najgolemata vrednost i smisla na umetnosta se sostoi vo toa što taa poveke od što i da bilo na svetot gi zasiluva i utvrduva m o r a l n i t e s p o s o b n o s t i v o č o v e k o t[156], zašto niz umetnosta čovekot se uči da gi ljubi dobrodetelite i da gi mrazi prorocite.

Za Nikolajevik sekoja umetnost mora da se stremi kon dve nešta: kon vistinata i ubavinata, t.e. taa mora da se trudi da go iznesuva ubavoto vo prirodata, zašto za našiot avtor" isto-

rijata na site umetnosti pokažuva deka niv gi rodilo podražuvanjeto na prirodata"[157]. Ovoj imitativen karakter, za Nikolajevik go zadržale umetnostite duri i vo epohata na svoeto najgolemo sovršenstvo i toa pred se zatoa što "deloto čovekovo ne bilo nikogaš vo sostojba nitu pak nekogaš ke bidesposobno da sozdade poubavo od samata priroda"[158].

No, iako stoi na edno vakvo ortodoksno naturalističko stanovište, koe e napolno analogno na gledištето na Černiševski i Svetozar Markovik, Nikolajevi ke zabeleži deka široko opfateno prirodata e ubava, no sekoj nejzin element, sekoja trevka ili nešto slično ne e ubava so samoto toašto e prirodna. Spored toa, po avtorot, zadačata na umetnosta e s e l e k t i v n a. Taa treba da gi odbere od prirodata elementite na ubavoto, "da gi odbere i sostavi vo edna harmonična celina različnite elementi, te taka tie spoeni možat da imaa vsušnost svoj estetski efekt"[159]. Spored toa, za avtorot efektot na umetničkoto delo ne leži samo vo ubavinata na predmetot što e opišan, tuku i vo veke samiot nejzin imitativen stremež. Za Nikolajevi umetnosta ne smee da se oddalečuva od prirodata, no, bidejki toj gi bara i sostavuva elementite na ubavoto, umetnčkite dela često se so posilen efekt od prirodata, "zašto vo prirodata stvarite se izmešani i često pati so predmeite što se sami po sebe ubavi se naogaat i drugi predmeti što taa nivna ubavina im ja rasipuvaat ili oslabuvaat..."[160]

Zboruvajki za toa Rako se raga darbata za sozdavanje na edno umetničko delo i voopšto za sozdavanje i odgleduvanje na čuvstvoto za ubavoto, Nikolaevik, prodolžuvajki ja biologi-

stičkata koncepcija na Laza Kostik, ke utvrdi deka "čuvstvoto za ubavoto mo osnova se naoga vo organizmot na nervite ili vo dušata čovekova."[161] Megutoa, za formiranje na estetskoto čuvstvo,avtorot smeta deka ogromna uloga igra vospitanieto i obrzovanieto i tokmu vo ova smisla i ja soglеduva oggomnata funkcija na estetičkata nauka.

Desetina godini pokasno 1891 Svetomir Nikojalevi vo "Godišnica Nikola Čupika"[162] ke gi objavi svoite "Kozerije iz književne estetike"[163] kade ke gi dorazvie i raznoobrazi svoite estetski stanovišta.

Istaknuvajki ja mokta na ubavinata vis-a-vis na vistinata i dobrinata, toj ke smeta deka taa, ubavinata, e mnogu pomokna od niv zatoa što gi razviva site čovekovi sposobnosti, donesuvajki uživanje, za koe ne reče, vo duhot na nekoi svoi biologistički fragmenti vo svojata estetika, deka ubavinata e vsušnost "nagolemuv nje na moždinata aktivnost"[164].

Prašanjeto: vo što se sostoi ubavinata? Nikolajevik go rešuva na toj način što gi naveduva nekoi od negovite osnovni atributi: raznovidnosta, harmonijata, srazmenosta, edinstvoto jasnosta, pa dodava deka site ovie atributi glavno možat da se svedat na dva, t.e. na raznovidnosta i edinstvoto.[165].

Razgleduvajki ja raz ovidnosta, Nikolajevik isto taka trgnuva od svoeto biologističko stanovište. Toj smeta deka raznovidnosta koja mora da ja sodrži ubavinata, vsušnost e fiziološka potreba Okoto, misli Nikolaevik, se zamoruva ako gleda vo eden edinstven studen predmet i deka promenata olesnuva i im dava na organite na čuvstvata prijaten odmor. Vo kombinacijata na

poveke boi ima poveke dršesnost otkolku vo edna edinstvena. Isto taka nema ubavina tamu kade što nema harmonija, zatoa disharmonijata ni go navreduva okoto i uvoto. Obrazlagajki gi vo ovaa smišla potamu ostanatite atributi i elementi na ubavinata, megu koi posebno: "srazmernosta, jasnsta, pravilnosta itn. našiot estetičar ke zabeleži deka sive ovie elementi nora da se sodržat vo eden predmet za da bide toj estetski, megutoa edno umetničko delo ne mora da deluva smo niz niv. Narečuvajki gi ovie kriteriumi (harmonijata i pravilnosta) starinski, zabeležuvajki pri toa deka ako se kinisa od niv i so niv ne ke se stasa daleku vo integralnoto opfakanje na ubavoto i na estetskoto voopšto, Nikolajevik veli: "možeme nie da naveduvame primeri i od prirodata i od umetnosta, kade što ke gi najdeme sive ovie elementi, no nikogaš tie kolku i da se jasni sami ne ke ni go objasnat sistematskiot efekt na objektot. So ovaa metoda na analiziranjeto na elementite na ubavoto može do nekade da se stasa, samo ne do kraj... Nemokta na ovaa metoda se sostoi vo toa što so nea ne možat da se opfatat niti oddaleku site dela vo umetnosta što imaat estetski efekt, na koi nie naogame estetsko uživanje"[166].

Za Nikolajevik sekoe estetsko uživanje e pred se aktivnost na našata duša, na site nejzini moki. A bidejki e toa taka togaš doživuvanjeto na ubavinata i nejzinoto sogleduvanje vo mnogu zavisi od našite duhovni moki. Taka neobrazovaniot čovek ke uživa vo ubavinata samo dotolku dokolku taa se iskažuva so svojata harmonija, ritam ili pravilnost, Avtorot smeta deka na toj našin kaj takviot doživuvač negovoto oko i uvo ke se zadovolat, megutoa, ovde vo setilata i so prvata senzacija,

uživanjeto ke prestane. Ovaa vehementa mok na umetnosta i ubavinata koja vozbuduva kaj nas roj misli i koi po zakonot na asocijacijata se vrzuvaat vo beskraj, nemu ne ke mu bide pristapna.

Ako se rezimiraat dosegašnite pretpostavki na ubavoto što gi dade Nikolajevik togaš go dobivame ova:

1. Ubavoto se naoga vo izveasna pravilnost i harmonija na predmetot i mislite, megutoa ne i sekakogaš tamu:

2. Ubavoto se naoga vo specijalnite svojstva na predmetoto koi predizvikuvaat čuvstva na vozvišenost:

3. Ubavoto delo na umetnosta možne često ne e vo samiot predmet što ni dava estetsko doživuvanje: i

4. Vo estetskoto uživanje ima možne mnogu naše lično.

Na krajot od svoite izlaganja Nikolajevik smeta, deka, sepak, so ovie i drugi nabrojuvanja ne može da se dade, kako što toj veli "naučen odgovor" na prašanjeto što e ubavo, tuku deka takviot odgovor treba da se bara konkretno vo iznaoganjeto na site onie načini niz koi ubavoto se manifestira, vo site negovi formi, bilo vo prirodata bilo vo umetnosta bilo vo čovekovata predmetna dejnost. Vo ovaa smisla za našiot avtor najsovršenoto ubavo može da bide samo ona što vo sebe gi sodrži onie tri elementi što Marmontel gi pretpostavuva na sekoe ubavo: silina, obilnost i pamet.

I Nikolajevik go povtora primerot so negovite prethodnici vo srspkata estetika. Nemožejki da ostane isključivo na biologističkoto sfakanje na umetnosta, a prifakajki samo nekoi elementi o nego, toj istoto ke go stori i so delumnoto prifakanje na psiho - fiziološkata estetika. Bi trebale da zabeležime deka

negovoto sfakanje za umetnosta sodrži od elementite na Lipsovata teorija na uživanjetot, osobeno so vnesuvanjeto na asocijacijata kako biten element za doživuvanjeto na umetničkoto delo. Ušte pred Fehner toj ke go istakne elementot na asocijacijata kako eden od osnovnte atributi na estetskoto doživuvanje, a i pred Lips, posebno so stanovišteto deka vo estetskiot objekt nie vnesuvame nešto od nas samie, nešto naše lično, doaga, kako što veke zabeležuva,e do teorijata na uživuvanjeto, kako nejzin ne samo prethodnik, tuka, po naše mislenje, i kako nejzin načnitel. Vo svetlinata na ovaa konstatacija Nikolajevik pretstavuva vo Srpskata estetika eden nesomneno originalen i mnogu značaen estetički mislitel.

STEVAN PAVLOVIK

Duri so Svetomir Nikolajevik srpskata estetika se obide da se vkluči vo moredniite tekovi na estetičkata misla, so psihološkata fundiranost na fenomenot na estetskoto, dr. Stefan Pavlovik vo 1895 godina, kon krajot na minatiot vek iznese eden tipično prepedeftički vid na estetskite sfakanja. Pod naslov "Estetika ili nauka o lepoti za školo i narod"[167] vo čij Predgovor, istoriski ne upaten vo ona što vistinski se zbivalo niz razvitokot na srpskata estetika, ke reče deka "za ovaa kniga može da se reče oti e prva što izlegla na srpski jazik sistematski izrabotena"[168] i oti duri ne izleze druga negovata estetika treba samo da i posluži na "našata mladež, a posebno na ženskiot svet"[169] i toa vo ovaa smisla: "zatoa ove ti ja srbine, a osobeno na tebe drugarke srbinko ovaa kniška so koja te vovedduvam vo tvojata rodena gradina pa vo nea samo pribiraj cvet po cvet za da ne moraž da baraš

tuginska gradina kade možeš da naideš na otrovna bilka štetna za tvoeto srpsko čuvstvo"[170].

Vo pristapot kon estetikata Pavlovik trgnuva od slednava nejzina definicija: "Estetikata se vika nauka za u b a - v o t o, zašto taa pokažuva što e i zošto e što ubavo, davajki ni pravila po koi ja soznavame i utvrduvame ubavinata"[171]. Od duhot na ova negovo stanovište proizleguvaat ponatamu site odredbi što toj gi dava na estetskite kategorii. Taka, na primer toj ke smeta deka vrednosta na estetikata ne se sostoi samo vo toa taa da mu služi na umetnikot (veštak), tuku i da ja pronajde ubavinata da i gi ispita zakonite i ja nademe vo forma što i drugie da možat da ja zabeležat i uživaat"[172].

Za Pavlovik seta osnova na estetikata se sostoi vo kategorijata č u v s t v o, zašto da ja poznaeme ubavinata "moraame najprvin da ja pročuvstvuvame"[173]. Zatoa i negovata definicija na ubavinata glasi: "Ubavinata e vnatrešna slika na sekoja stvar nadvorešno pokažana"[174] i deka ubavinata se čuvstvuva so srceto i so dušata i deka "kolku čuvstvoto e podobro izostareno... tolku podobro se čuvstvuva ubavinata"[175]. Za Pavlovik dve nešta i se nužni na ubavinata za taa da se pojavi. Taa se: idejata i formata. Vo idejata, smeta toj, ubavinata se javuva, vo formata e prikažana. Zatoa: "idejata i formata treba kako celina edna so druga da se spoeni zaradi što i bi moželo da se reče, za ubavinata: prikažana ideja"[176]. Megutoa, neposreden pričinitel da se pronajde ubavinata e čuvstvoto koe za avtorot e ili telesno ili duševno, so telesnite čuvstva čovekot ja prima ubavinata, a so duševnoto ja uživa, ja odreduva i preobrazuva. Završuvajki go poglavjeto za ubavinata, Pavlovik smta deka taa se pojavuva niz tri vida:

vozvišenoto, ljupkoto i smešnoto[177], a nin sordni im se: krasnoto, veličestvenoto i blagorodnoto, dodeka nim nalik im se: čudnoto, (grdznoto, užasnoto), trogatelnoto, patetičnoto, sentimentalnotoi tragičnoto.

Otkako opirno gi razgleduva estetskite modifikacii vo togašnite tradicionalni definiciski šemi, se prašuva kade se naoga ubavinata, pa vo duhot na eden soodveten pankalizam ke zabeleži: "Nekoi mislat deka ubavinata se naoga samo vo umetnosta, t.e. sa o vo čovečkata dejnost. Ne e taka, ubavinata e vo celata priroda, kako vo telesnata taka i vo duhovnata, od najmalečkata do najgolemata, ubavinata e s v e t o v e n z a k o n, kako što e pravdata i dobrinata, samo treba da se pronajde i da se pročuvstvuva."[178]. Zatoa toj ja najde ubavinata: vo dviženjeto, vo glasot, vo svelinata, vo oganot, vo vozduhot, vo vodata, vo zemjata, vo bilkata, vo životnoto i najposle vo čovekot.[179].

Megutoa širokite ob asti kade se naoga ubavinata e umetnosta. Nea Pavlovik ja odreduva kako: "duševna sila koja vnatrešnata ubavina jadvorešno ja pokažuva, prikažuvajki ni ja iđejata na nekoja dtvar vo forma koja so nea se poklopuva"[180]. Ishoduvajki od ova svoe stanovište Pavlovik ke smeta deka e edno delo dotolku posilno dokolku negovàte nadvorešna forma poveke ke se poklopuva so svojata vnatrešna slika.

Dvegodini pokasno po pojavata na negovoto prvo estetičko delo, vo 1879 godina vo Sarajevo kako otisok od literaturniot list "Nada"[181] Dr. Stevan Pavlovkk go izdade i svoeto vtoro estetičko delo pod naslov "Ubavinata vo životot"[182] (Lepota u životu). So podnaslov koj e napolno tipičen za estetikite preokupacii na samiot avtor: "estetska rasprava so osoben ohzir na narodnoto

duševno odgleduvanje".

Trgnuvajki od uverenieto deka estetikata kaj srpskiot narod e se ušte nepoznata nauka, zašto taa dosega ne bila izložena kaj nas vo forma kako što e ovaa kniga, koja za avtorot povtorno znači prva pravilno sistematski izrabotena "i prilagodena na našiot i slovenskiot duh" estetika, Pavlovika smeta deka imeto estetika se podudara so duhot na srpskiot narod zašto toj e roden za site veštini što se "opišuvaat" vo estetikata, t.e. deka srpskiot narod "e veke po čuvstvoto svoe sozdaden za estetika, samo treba da mu se razvie svest za toa čuvstvo što može da se napravi samo so estetičkata nauka koja ke ni otkrie novi i novi izvori na estetskite dobrodetели na našiot narod"[183]. Zatoa nasproti dominantnite smernici na togašnata kultura, koja vo oblasta na estetikaa beše svrtena kon nadvorešnite obrasci, Pavlovik ke se odredi protiv site "poeti i naučnici", što "otpoveke zaronuvaat vo tugoto more barajki na negovoto dno, bez pritoa da zaronat vo svoeto sopstveno more i da crpat od negovite nepresušni izvori"[184]. Pavlovik ne e protiv sorabotkata na planot na kulturata megu narodite, negutoa, sosema točno zaključuva deka vo oblasta kako na kulturata taka i vo svetot na ideite "ne može eden narod na drug da mu bide rob"[185].

Navleguvajki vo tesno estetskoto područje i problematika, Pavlovik najprvin trgnuva od svojata definicija na estetikata, koja e slična na definicijata što ja dade vo svoeto prvo delo, imeno deka e taa "nauka koja pišuva za ubavinata kako vo stvarute po svetot, taka i voduševniot život čovečki"[186]. Zatoa toj se zalaga lugeto da si go udesat životot po estetikata, zašto nejzinata osnovna cel ne se sostoi samo vo toa da go upati čoveka kako da pravi ubava stvar, tuku pred se vo toa

taa da mu ovozmoži na čovekot u b a v o d a ž i v e e i u b a v o d a d e l u v a. Razbabotuvajki go svoeto veke izloženo gledište po koe ubavinata napolno se slaga so vistinata i dobrinata, Pavlovik ja identifikuva estetikata so, kako toj ja narečuva, kaloviotika, t.e. so naukata koja "zboruva za veštinata kako treba ubavo da se živee"[187]. Vo punktot na ovaa identifikacija Pavlovik e pod silno vlijanie na Silerovite "Pisma za estetskoto vospituvanje na čovekot", vo čij duh pišuva: "So estetskoto vospituvanje stanuvame ne samo srekni vo životot, tuku oblagoodeni vo dušata"[188]. Vo ovaa smisla toj im zabeležuva na našite naučnici od oblasta na estetikata što vo svoite raspravi za estetskata ubavina, koi, po nego, nastanale naj često "so prevodenjeto i toa so lošoto prevodenje od germanskiot jazik"[189], ne se vpuštale vo sam ta duševna ubavina, tuku vo germanski duh i zboruvale samo za nadvorešnata ubavina.

Vo što se sostoi za našiov avtor smislata na estetskoto vospituvanje na eden čovek?

Za da bide, za Pavlovik, čovek estetski vospitan toa pretpostavuva deka se vo negovata duševnost se naoga vo edna h a r m o n i j a, vo harmonija vo vnatrešnata sušnost na čovekot se sozdava na toj način što toj nabljuduvajki ja harmonijata vo nadvorešnata priroda gi ravni i prisposobuva po nea svoite deluvanja, zašto ona što e vo prirodata ubavo, harmonijata na odnosite ili simetrijata, toa vo vnatrešnata duševna ubavina e odnosot na ubavoto kon odnosot na moralnoto i vozvišenoto.

Knigata na Dr. Stevan Pavlovik "Ubavinata vo životot" bi moželo da se nareče prva naša p e d a g o š k a e s t e t i k a. Stavajki go vo centrumot na estetikata u b a v i o t ž i -

v o t i živenjeto po dobrodetelite, toj ni seta svoja kniga dava i prepišuva predagoški i estetski normi zatoa što treba da se stori za vospituvanjeto na mladiot čovek vo estetska smisla i voopšto za estetskoto vospituvanje na srpskiot narod. So goled na toa deka negovoto delo gi sodrži site uaptstva koišto toj gi smeta za neophodni za da može da se živiee po zakonite na estetika, ta Pavlovik smeta deka negovata kniga treba da se upotrebuva vo životot, vo praktična, a ne vo teoriska smisla, pa zatoa dodava: "Bez knigata Estetika ne treba da bide nitu edna naša kuka, a kamo li učiliśte" [190]. Megutoa, upatstvata koi gi dava vo svojata kniga, kako na primer, ovie: deteto treba da se uči svoite ugrački da gi čuva či ti, a ne da gi rasfrluva, da odgleduva ljubov kon životnite, a negovite roditeli da ne se raspravaat pred decata i da ne upotrebuvaa pogrdni zborovi, se daleku ušte od toa da vlezat vo strukturata na estetskoto voppitanie, poradi što toj vo edna isključivo samostojna estetska sfera vmknuva vo nea, tugi za nea i na nejziniot predmet elementi.

RAZVITOKOT NA ESTETIKATA KAJ SRBITE OD POČETOKOT NA XX^ot VEK DO POČETOKOT NA VTORATA SVETSKA VOJNA

BOŽIDAR KNEZEVIK

Vo svoeto kapitalno delo "Principi istorije"[1] edno sekako od najmomentalnite dela na Srpskata fizikalozofska misla, Božidar Kneževik istakna dva osnovni zakona koi važat "za celata priroda i za site čovečki mešta"[2]: Zakonot na redot i zakonot na proporcijata, niz čie estetsko razložuvanje može da se deducira

eden integralen estetički sistem, zošto niz site glavi na "Principite za istorijata" problemite na umetnosta se sekogaš prisutni. Vo sklopot na celokupnite pogledi na Božidar Kneževik bilo da se tie od filozofski, gnoseološki, logički, ontološki, aksiološki, antropološki ili naturfilozofski vid, umetnosta sekogaš ima svoe odredeno mesto vo niv, bilo kako nivna pretpostavka bilo kako niven argument. Megutoa, osnovata na eden svoeviden i originalen estetički sistem, Božidar Kneževik pokompleksno i pokonzekventno go izloži vo prvata kniga na svoite "Principi na istorijata" pod naslov "Pošto čulno, stvarno, ide pre apstraktnog, to lepo ide predobrog i istinitog"[3]. Vo ovaa smisla osnovnata sušnost na site estetski meditacii na Boža Kneževik se sostoi vo ova negovo gledište "Ubavoto e materija, inkarnacija na vistinata, vistinata e poslednа apstraktna forma na ubavoto: ubavinata e cvet, vistinnata e zrel plod na duhot. I sekoe dobro i sekoja vistina sekogaš najprvin se javuvaat vo forma na ubavo, koja e prva faza na vistinata"[4].

Vo određuvanjeto poimot na umetnosta, Božidar Kneževik trgnuva od edna navidum fiziološka pozicija. Taka na primer, toj ja definira umetnosta kako f i l o z o f i j a n a s e t i l a - t a, a bidejki setilata se pred apstraktnoto, toa "u m e t n o - s t i t e o d a t p r e d s i t e m a n i f e s t a c i i n a d duhot čovečki, u b a v o t o o d i p r e d d o b r o t o i v i s t i n i t t o "[5]. Ubavoto kako delo na dušata čovekova se prima neposredno so setilata, poradi što i se umetnosite na pred site drugi ostanati manifestacii na čovečkiot duh. Za Božidar Kneževik, znači, umetnosta, kako edna od prvite manifestacii na čovekot, mu krči pat i sozdava počva na

seta ponatamošna obrazovnost na duhot čovekov.

Ishoduvajki od pozicijata na prvičnosta na umetnosta, Kneževik ke dojde do zaključuk deka niz istorijata na čovečkata civilizacija sekogaš bilo taka što epohite na umetnosta da im prethodat na epohite na naukata. Ilustrirajki go ova svoe stanovište so konkretni primeri toj ke zabele i deka po Leonardo i Mikel - Angelo doagaat školite na atomistite, matematičarite, prirodnite nauki, deka po Šekspir doaga Angliskata filozofija i nauka i bidejki XVI stoletie toj go smeta kako klasično doba na modernite umetnosti, duri po ova stoletie doaga razvitokot i elanot na matematičkite i prirodnite nauki. Zatoa toj i zaklučuva: "Kolku edna nauka e porano po postanokot, tolku taa kako nauka e poblizu do umetnosta i ima poveke zaedno so nea... Taka umetnosta e sekogaš prva škola na naukata i prva nejzina faza: naukite se razvivaat vrz osnova na onie vistini što gi iznesuva umetnosta"[6]. Spored ova stanovište za Kneževik sega prvobitnata sostojba na sekoe edno narodno osoznavanje i obrazovanie i p o e z i j a t a. Toj poezijaa ja smeta za prv stepen na razvitok na čovečkiot duh, zašto poezijata zboruva vo sliki. Svrtuvajki go sega svoeto vnimanie kon narodnata poezija, Kneževik zabeležuva deka vo nea se zaroduvaat narodnite idei i bidejki taa e prviot niven nositel, tie sekogaš prodiraat najprvin niz poezijata. Analogno na ova poetite se prvite tvorci što im krčat pat na golemite ide i tie se nivni prvi nositeli. Za Kneževik pesnata e znači prviot govor. Vo taa smisla toj i zabeležuva deka "Životnite ne govorat, tie samo poat... a prirodniot život go osvetluva zracite na ubavoto dolgo pred vistinata da počne da prodira"[7]. Tokmu zatoa za nego ubavoto ne samo što im krči pat na site prvi novi idei,

tuku zaedno so niv mu krči pat i na čovekovoto dobro, za slobodata i na pravdinata.

Osnovna karakteristika na estetičkite idei na Božidar Kneževi, se sostoi vo toa što toj, kako veke rekovme, ne utvrduva estetički zaklučoci, kolku što niv gi deducira i konstatira vrz osnova na analizata što ja prosleduva na principite na istorijata. Taka, na primer, toj ke zabeleži deka ubavoto odi pred korisnoto, zašto mislaa za korisnosta na deteto mu e soskema tuga, dodeka ubavoto za nego ne samo što postoi, tuku nego toj i go čuvstvuva i go ljubi i ako se uste ne znae da razlikuva ima li izvesna soodvetna polza od seto toa ili ne. Vo ovaa smisla deteto Kaj Kneževik gi poprima prvin site onie svojstva što gi nosi i prvobitniot čovek, za kogo e karakteristično toa deka sekogaš go čini ona što mu so dopaga, dodeka korisnoto go izvlekuva duri otkako ke seti nužda za nego. Vo ovaa smisla toj zabeležuva deka vo svojot početoko site metali se upotrebuvale najprvin za ukrasi pa duri otpolse za nekoja soodvetna nivna primena vo praktičniot život. Za da bi možele da ja ilustrirame našata pregešna konstatacija ke zabelešime vednaš deka, ne izhoduvajki od eden sistematski estetski pogled za Kneževik e i relevantnoto dali vo smisla na edna estetska koncepcija ubavoto e vo nekoja vrska so korisnoto, za nego e relevatno samo da go utvrdi primatot i toa isključivo vo vremenska smisla na ubavoto nad korisnoto.

Toa što se slučuva so realcijata ubavo-korisno toa ponatamu se slučuva so site ostanati primeri so koi toj go doveduva ubavoto vo vrska. Taka, na primer, zboruvajki na odnosot megu umetničkoto ubavo i zanaetskoto, Kneževik ke zabeleži deka umetničkoto ubavo odelo sekogaš pred zanaetskoto, pred ubavoto

vo zanaetot, zašto za nego e istoriski fakt deka, na primer, gradinarstovot e postaro od arhitekturata, a umetnosta vo sekoj slučaj e daleku pred industrijata.

Bidejki ednaš konstatira deka umetnosta e edna od prvite čovečki dejnosti, sega, ponatamu vo izlaganjeto na svoite principi na istorijata, se kaj nego što e manifestacija na umenosta ima primat. Taka, na primer, igrata e sekogaš pred seriozniot trud, "taa e rezultat na prvata čovekova priroda, te zatoa sekogaš porano nastanala kaj čovekot otkolku negoviot stremež za seriozna rabota..."[8]. Za Kneževik vo igrata se razvivaat silite na čovekot. Vo ovaa smisla igrata ima edno ogromno značenje za razbitokot na samiot čovek, bidejki "igrajki se se soznavaat vrednosta i upotrebata na mnogu stvari: barutot prvo se upotrebuval za razveseleuvanje"[9]. Nadovrzuvajki se nad svojata koncepcija za igrata, od koja postepeno počnuvale da se zaroduvaat site čovekovi praktični dejnosti, Kneževik, vo ovaa smisla ke i dade primat na s p o n t a n o s t a čovekova nad negovata r a c i o n a l n o s t. Taka toj ke napiše: "Site najgolemi tekovini na čovekot: rexligijata, moralot, jazikot, umetnosta, pravoto, državata, ne se proizvod na voljata čovekova na svesnoto deluvanje na razumot, tuku nastanaa sponatno, sami od sebe, od dlabinata na čovekovata priroda, kako rezultat na nesovesniot istoriski život na čoveštvoto"[10].

Interesno e vo ovaa smisla gledištето na Dožidar Kneževik po koe toj genilte na čovečkata istorija ne gi smeta kako tvorci na ideite, tuku tie za nego "samo gi formuliraat ideite koi vo forma na temni pretstavi i navestuvanja ležat vo dušata na narodot"[11]. Ova gledište dve decenii pokasno

Dragiša Lapčevik ke go modificira vo duhot, kako što ke vidime, na edna ortodoksna biološka koncepcija.

Zboruvajki za toa kako se sozdavale umetnostite i koja bila prva megu niv, toj ke gi apostrofira najnapred arhitekturata, skulpturata i slikarstvoto, bidejki trgnuval od gledišteto deka gledanjeto e prvo deluvanje na duhot. Zatoa toj i ke go definira ubavoto na toj način što toa sekoga najnapred e ona što se gleda. Pa bidejki gledanjeto e vo osnovata na ovie umetnosti tie i imaat primat zašto ostanatite umetnosti, na primer, umetnostite na sluhot, muzika a, se razivaat podocna, Vo ovaa smisla bidejki smeta deka sekogaš prostorot odi pred vremeto, Kneževik i zaključuva deka arhitekturata, skulpturata i slikarstvovot kako prostorni umetno ti se prvi umetnosti, dodeka poezijata ili muzikata nastanuvast duri togaš koga tvorecot, osl boduvajki se od site vrski so prostorot, izneduvajki go životot i negovoto dviženje, stoi pred vremeto i vo vremeto. Bidejki opštoto odi pred individualnoto taka i razvitokot na umetnosta, nejziniot napredok, e vsušnost hod na se pogolemoto individualiziranje vo umetničkiot duh, na se pobrzoto i pogolemoto izrazuvanje od prvobitnata opšto: Vo ovaa smisla arhitekturata e najdobar primer, bidejki taa kako prva od umetnosite gi irazuva nastroenijata na eden cel narod i na edno celo vreme. Kolku poveke umetnosta se razviva, tolku poveke taa se individualizira, stanuvajki individualna svest na tvorecot za životot, svetot i semirot. Isto taka bidejki postoi proces vo koj poedinečnoto se poveke se odvojuva od opštata prvobitna celina na svetot, i umetnostite vo svojata prvobitna faza ne bile odvoeni od religijata. Zatoa kaj site narodi bez ra-

zliki, religijata ja ragaše arhitekturata, a od religijata i od religioznata arhitektura pokasno se odvojuva ostanatite umetnosti. Isto taka i skulpturata i slikarstovoto kolku poveke se vo svojot zamodiš vo svojata prvobitnost, tolku poblisku se do samata religija zašto, kako što e poznato, skulpturite i slikarstvoto bile nasekade vo svojata probitnost religiozni. Bidejki na početokot umetnosta ne bila izdvoena od religijata, tuku postoela kako nešto sinkretično vo nea, i umetnostite vo ovaa inivna faza ne se slobodni, tuku stanuvaat toa, slo odni i samostojni, otkako postepeno ke gi izdvojat od sebe site onie elementi što ne se umetnost. Zatoa "Isto kako i vistinata taka i ubavinata prbotno e vrzana za istiktot na samoodržuvanjeto, mu služi na životot kako negovo srodstvo, čuvstvoto na ubavo ima svoja funkcija ušte vo životinskiot svet, bidejki boite, tonovite, mirizbite i ritmičkite dviženje se prenesuvaat za vreme na polniot život kako srodstvo na mamenje. I vo čovekovoto opštestvo umetnosta prvobitno ne e samostojna, tuku mu služeše na životot i na negovite potrebi, go razubavuvaše odel to, stanot, posudite, orudijata, oružjata. Taa beš samo sredstvo na životot.... Taka na prviot stepen, umetnosta ne e odvoena od zanaetot"[12].

Božidar Kneževik ni sugerira misli i za toa zašto estetikaa, kako svoevidna teorija na ubavinata se javuva relativno mnogu podocna. Negovite argumetnti za vakvata situacija se osnižat vo konstatacijata deka, bidejki podocna duri se odvoilo idealnoto i stvarnoto, a teorijata od praktikata, "taka duri podocna, veli toj, se odvoila teorijata na ubavoto od praktikata naumetnosta i kako što vo starite vreminja umetnosta ne se odvojuvaše od životot, ubavoto e samo eden del na opštiot život, toa

nitu teorijata na ubavoto ne beše odvoeno od praktikata na ubavoto: od ovde proizleguva zošto estetikata duri podocna se javuva kako nauka za ubavoto, kako teorija na ubavoto"[13].

Na edno od centralnite estetički prašanja koe e pobitno i koe e po primarno ubavoto vo prirodata ili ubavoto vo umetnosta, Kneževik isto ne upatuva so svoi sopstveni zaklučoci. Toj smeta deka bidejki obektivnoto odi pred subjektivnoto, arhitekturata se stremi, vo taa smisla kako prva umetnost seta da se eskponira na nadvor, dodeka nejzinata vnatrešnost ovaa nejzina faza e napolno prazna. Na ovo ovaa smisla, bidejki čovekot najnapred go nabljuduva nadvorešniot svet, taka i čuvstvoto na ubavoto se razvilo najnapred vo čovekot kako čuvstvo na nadvorešnite predmeti, taka što prviot čovek sekogaš go baral, svojot ukras vo nadvorešnite predmeti so koi se zakituval, a mnogu podocna doaga na ideja sam da gi sozdava niv.

Bozidar Kneževik, koj tolku filozofski vehementno bara. še harmonija i proporcija vo istorijata, ne možeše tokmu poradi toa da se ogluši od estetikata i estetskoto vo čija veke osnova leži harmonijata i proporcijata. Negutoa, ona što vo ova oblast go dade poveke se zrna, poveke se elementi na eden možen estetički sistem, otkolku toa - eden završen konzekventen sistem na estetički sfakanja. Nedvosmisleno e, znači deka Božidar Kneževik ne dade edna sistematski izložena estetika. No nezavisno od toa treba da zabeležime deka po bogatstvoto na idei, po ingenioznosta na mnogu istetski fragmenti, po estetskata penetracija vo osmisluvanjeto na umetnosta i ubavoto vo osnovata na istorijata i istoriskiot proces, toj e mnogu, daleku mnogu pooriginalen od nekoi srpski estetičari što duri i napišaa svoi estetiki i vo ovaa

smisla daleku poznačaen od niv.

Taka, veke na samiot početok na Dvaesettiot vek, Srpskata estetika začekori mošne originalno i mošne širokostramo vo oblasta na ovaanauka. So Božidat Kneževik na čelo, toj XX vek, toj eden od najprotivrečenite vekovi voopšto, ke se zabštini vo estetičkata sfera so tolku mnogu estetičari, što so pravo možeme da zaključime deka vo nego od site filozofski disciplini najbuen zamav zede estetikata. Vo toj buen i inteziven razvitok, kako veke ke vidime, srpskata estetička misla ke gi dostigne svoite najvisoki vrvoti.

LJUBOMIR NEDIĆ, JOVAN SKERLIĆ, I BOGDAN POPOVIK, ILI: ESTETIKATA I LITERATURNATA KRITIKA

Ljubomir Nedić, Jovan Skerlić i Bogdan Popovik se sakako najznačajnite srpski literaturni kritičari, pritivpoložni eden na drugi ne samo po svojot literaturen metod, tuku pred se po svoite osnovni estetski sfakanja. Tokmu vrz niv noto kritičarsko delo se pokažuva vo srpskata estetička misla najeklatantno deka literaturnata kritika ne e vozmožna bez svoja estetska osnova, bez eden svoj estetički sistem ili barem estetički koncept.
Ovde ke bide zbor, značи, za estetskata osnova na literaturnata kritika na Lj. Nedik, i J. Skerlik. i B.Popovik.

Esteičkite idei na Svetozar Markovik bea do takva stepen presvrtnički vo vtorata polovina na XIX vek vo literaturata i kulturnata situacija voopšto vo Srbija, što sevo ova vreme i dolgo - dolgo po nego niz prvite decenii na XX vek ke pomine seto

vo znak na opredeluvanje za ili protiv tie i takvite idei. Vo slučajot na Nedik i Skerlik može da se reče deka osnovata na nivnata estetska misla trgnuva popravo od ovaa opredelba: protiv Svetozar Markovik i negovite estetički idei, vo slučajot na Ljubomir Nedik i za Svetozar Markovik i negovite estetički idei, vo slučajot na Jovan Skerilik.

Vo objasnuvanjeto na nivnite osnovi estetički idei ke go prosledime nie sevo ova niz edno posistematičko izlaganje.

LJUBOMIR NEDIK

Ljubomir Nedik živeeše taka da se reče na raskrsnicata i razminot na dva veka. Toj se rodi vo vtorata polovina na XIX-ot, i umre za samiot početokot na XX ot vek. Zaedno so toa, živeše vo edna prelomna stilska epoha na smenata na dve literaturni strui: romantizmot zaogaše, a realizmot tuku što se ragaše. Neosmneno deka sevo ovaa literaturna smena značeše i smena na dve različni i sprotivni edna na druga estetiki. Megutoa, vo sprskata literatura, kako megudrugoto i vo ostanatite naši literaturi, ovaa i vakvata stilska smena ne se odvi- taka i tolku definitivno kako što toa biduvaše vo zapadno - evropskata literatura. Kaj nas voopšto traenjeto na literaturnite strui nikogaš ne bilo strogo limitirano, do ovaa godina ili do ovoj avtor, tuku tie se reinkarnirale vo novata struja za so nea da prodolžuvale da trajat i ponatamu. Ako nekogaš ovaa situacija bila najtipična toa sekako beše vo zadnite 2-3 decenii na devetnaesettiot vek. Vo niv i so niv ja imame možne interesnata literaturna situacija: prosvetitelsko-racionalističkite tendencii

se ušte ovde - onde trajat, romantizmot so Dj. Jakšik i L.Kostik e vo svojat zenit, realizmot pak so J.Ignjatovik, M.Glišik ili L.Lazarevik gi dosega isto taka svoite vrvoti. So sinkretičnata i protivrečna pristunost na sive ovie stilski tendencii, na sive ovie strui i školi, traat, se razbira, i poveke sprotivni edna na druga estetiki: od Dj.Maletik, preku Svetozar Markovik do Laza Kostik.

Tokmu vo takva edna impermanentna i protivrečna estetika situacija nastapija i Lj. Nedik i J.Skerlik.

Što se odnesuva do Lj.Nedik toj pretežniot del od svojot život i go posveti nafilozofijata, oddelno na logikata. Beše dolgogodišen profesor po filozofskite nauki na Belgradskata Velika škola. Periodot posveten na literaturata ne beše podolg od edna decenija. Negovite literaturni studii se pojavija vo 1893 [14]. Za ova sosema kratko vreme na negoviot boravok vo oblasta na literaturata i literaturnata kritika, Nedik uspea da ja urne seta zgrada na didaktičko - filološkata i biografskata kritika što beše tipična pred nego i, oddelno, mošne avtoritetnata impresionistički zasnovana kritika na Svetoslav Vulovik. Trgnuvajki, znači, protiv bigrafskata i impresionističkata kritika, Nedik ke se zalaga, od edna strana, za onaa kritika koja go ocenuva deloto kako takvo deloto za sebe i po sebe i, od druga strana, za onaa kritika koja nema da bide tolku subjektivna što da ne može da utvrdi izvesni takvi sigurni estetski normi koi da bidat opšt, rečisi univerzalen princip. Vo borbata protiv ovie dva vida kritika, Nedik so najžestoki kritički rafali ja stakuvaše i realističkata i utilitarna kritika na Svetozar Markovi, koja, kako veke vidovme, beše

destruktivno nasočena kon samata estetika, davajki i akcenti isključivo na sodržinata vo umetničkoto delo. potem na negovata tendencija i tendecioznost i na negovata utilitarna osnova vo propagiranjeto i širenjeto na novite socijalistički idei. Vo kritikata na Svetozar Markovik, Nedik beše nesomneno žrtva na svojot politički konzervatizam kogo ne go krieše i za koj vo edno svoe pismo napiša: "Vidov od vesnicite deka pokrenuvate nov političko-literaturen list i se izraduvav koga soznav deka ke bide ureduvan vo konzervativen duh. Toa e dobro, toa e napredok... naogam deka ništo tolku ne ne unazadi kolku stremežot za napredokot..."[15]. Nema somnenie, isto taka deka Nedik e primer i za toa deka političkite pogledi ne možat da se odvojat od estetičkite i deka tie silno vlijaat na samiot kritičar vo ocenuvanjeto i na avtorot i na negovoto delo. Toa što Nedik go urna Jovan Jovanovk-Zmaj i tokmu nego, isto taka e rezultat, kako i vo slučajot naSvetozar Markovik, na progresivnite idei što go noseše niz seto svoe literaturno delo i literaturna praktika Zmaj, toj nesomneno slobodarski poet.

Što na primer/na Svetozar Markovik vo oblasta na estetikata uoči Lj. Nedik?

Najprvin toa deka umetničkoto delo ne može da bide estetski čin samo preku sodržinata, samo niz negovite aspekti vo otkrivanjeto na životot, samo niz negovata opštestvena osnova, samo niz utilitaristička osnova, što bea, kako veke vidovme, osnova na estetskite baranja na S.Markovik. Nedik, gi akcentira specifično umetničkite i estetski vrednosti i prv vo srpskata estetika go uoči distinkciite megu životnata vistina, znači, samata životna stvarnost i estetskata vistina. Vo ovaa smisla eve go negoviot

osnoven estetski stav: "Nie ne sme od onie koi od raskazot i romanot baraat b zuslovno na prva mesto vo niv točno da se ogleduva životo i da se opišuvaat vo niv lugeto takvi kakvi što se. Isto onaka kako što vo logikata se zboruva za edna f o r m a l n a vistina i se priznava za vistinata sé ona što e pravilno i po logičkite zakoni izvedeno pa makar ona od što e izvedeno i da e lažno - taka isto, bi sme rekle, može da bide zbor i na edna e s t e t i č k a vistina sosema nezavisno od ona što e stvarno vistinito. Toa, znaeme, mnozina nema da ni gó odobrat: sepak toa é taka: ima estetička vistina i toa, kako i formalnata vistina na logičarot, može da se slaga so materijalnata vistina, so stvarnosta, no može isto taka i da ne se slaga so nea, a sepak da postoi osven nea i pokraj nea. Ako ne odgovara na stvarnosta, taa ima svoj vnatrešen život, a drugo i ne se bara osven toa, životot"[16].

Nedik, nesomneno, vide točno. Uočuvanjeto na ovaa distinkcija imaše vonredno golemo značenje za estetičkata situacija na ova vreme koe, dodeka, od edna strana, na planot na samata tvorečka praktika vo prvite dela na realizmot, nastapi so ambicijata za identifikacijata na literaturata i životot, poradi što go debneše opasnosta da ostane na čistata faktografija, a od druga strana, vo nego na planot na estetikata se zabaštinuvaše psevdoklasicističkata apsolutnost, suverenost, znači, nepromenlivost na formalnite postulati na umetničkoto delo, što bea vo osnovata na psevdoklasicističkata estetika.

Sevo ova ne uveruva deka Nedik sogleda eden pravilen estetski vidik i so toa edno vonredno značajna orientacija na literaturata i umetnosta voopšto na negovoto vreme. Ovoj negov

estetski vidik ke dojde posebno do izraz vo negovata avtohtona estetička rasprava, što, za žal, ostana nezavršena i koja toj ja objavi pod naslov: "Pokušaj o literaturnom ukusu"[17].
Vo ovaa rasprava Nedik, vsušnost, ja obrazloži osnovata na svoite estetički sfakanja?

Vo što e nivnata sušnost?

Nedik najprvin trgnuva od subjektivnosta na vkusot. Toj, megutoa, ne go preferira klasičnoto uveruvanje deka vo prašanjata za vkusot ne postojat nekoi opšti i univerzalni principi koi bi bile veke so samoto toa opštovažečki, zašto ako e taka, ako vo oblasta na vkusot e se relativno, ili kako toj veli: "Ako nema nešto apsolutno ubavo, tuku sé e do subjektivnoto ocenuvanje, togaš, očigledno, deka ne može da stanuva zbor za nikakva nauka, koja treba da gi utvrdi zakonite na ubavoto, togaš treba da se uništi estetikata"[18]. Tokmu zatoa, Nedik i se nagrbuva so želbata da pokaže dekavo oblasta na vkusot, pokraj negovata različnost, postoi i nešto opšto, nešto što za site vreminja ostanuva trajno i opštovažečko, "nešto što site redovi na lugeto i site vreminja go priznavaa za ubavo"[19]. Imeno, toj se prašuva, trgnuvajki od golemite umetnički dela kakvi što se: "Ilijada" i "Odiseja", "Božestvenata komecija," potoa Šekspirovite drami, ili Geteoviot "Faust", što e na što vo tie dela site luge nedvosmisleno gledaat ubavo, što e ona što niv gi pravi trajni, besmrtni? Samoto ova prašanje Nedika go prisiluva na uveruvanjeto deka i pokraj različnite ocenki što postojat vo samata estetika, postoi i nešto vo što se site složni, poradi što za nego ova e podatok deka vo oblasta na estetikata mora da postojat apsolutni merila na samata umetnička vrednost.

Ovoj fakt Nedik go smeta za prasuden vo borbata protiv estetskiot relativizam i sega toj smeta deka estetskoto istražuvanje na ovaa problematika mora da trgne od dva aspekti: od edniot, mora da se pobaraat onie vlijanija što ja opredeluvaat samata umetnička vrednost, a od drugiot, mora da se utvrdi što im ja dava vistinakata vnatrešna vrednost na ovie dela. So drugi zborovi, za Nedik problemot se sveduva na ova: ako sakame da vidime što e ona što go ovozmožuva promenuvanjeto na vkusot moreme da sogledame pod koi uslovi se pojavuva toj, od što e toj obusloven, od koi, znači, vlijanijata se razviva toj.

Problemot na vkusot, negoviot razvitok Nedik go doveduva pod presudno vlijanie na celokupniot kulturen razvitok na eden narod. Zatoa toj pišuva: "Ova paralelno razvivanje na vkusot so opšta ta narodna kultura sosema prirodno se tolkuva so toa što i taa /literaturata i umetnosta, Zab.G.S./ iznikmala so kulturata kako edna granka na kulturniot život na narodite. Otade i doaga što onie vlijanija koi mu davale izvesna fizionomija na edno vreme, mu go odreduvale i pravecot na literaturniot vkus"[20]. Doveduvajki go vkusot vo nerazdelna vrska so opštata narodna kultura. Nedik beše svesen deka se ušte ne ja pronašol onaa praosnava što go determinira vkusot, pa zatoa odi ponatamu, za zaedno so pozitivizmot šo vo ova vreme e edna od dominentnite filozofii i so Ipolit Ten, vednaš da zgreši, zemajki ja za taa i takva praosnova r a s a t a kako fundamentalen činite.[21]. Spored toa za Nedik, varijabilnosta na vkusot e vo najtesna vrska so različnosta na rasite i nivnata neednakvost. Taka, na primer, Voletrovoto neprifakanje na Šekspir, po Nedik, ne e obusloveno od vkusot na dve različni vreminja, tuku od dvete neednakvi rasi: latinskata i germanskata

rasa, na koja im pripagaat Volter i Šekspir. No za Nedik, bidejki rasata toa se svojstvata na eden narod, a ovie svojstva na narodite voopšto imaat meguseben nešto zaedničko, sega za nego vo životot na najrazli nite rasi se javuvaat glavno isti pojavi. Za Nedik, čovekote nasekade kade što egzistira čovek,[22] pa poradi toa ova istoto mora da važi i za vkusot. I taka kako što postoi za site rasi nešto zaedničko, taka postoi nešto zaedničko i vo vkusot: "I vkusot kolku toj i da e različen po rasata, nikogaš razlikie negovi kaj oddelnite rasi ne odat tolku daleku što vo glavnoto da ne bi se složile".

Ako fundamentalen uslov za menlivosta i neednakvosta na vkusot e rasata, ili ušte potočno, specifičnite svojstva na narodot, Nedik, varijabilnosta na vkusot ja doveduva vo vrska so edna kategorija koja e tipična za situacijata vo koja se naoga imeno denešnata modernata umetnost. Taa kategorija avtorot ja narečuva novost /novošću/. Vo ovaa smisla toj pišuva: "Čovečkata priroda taka e skroena što taa se stremi kon promena. Toa se ogleduva ne samo vo promenata na dnevnite modi, tuku i vo mnogu pokrupnite i poseriozните nešta vo koi često se napušta ona što e dobro i polezno samo zatoa što ne e poveke novo"[23]. Nedik sfaka deka i ona što e vo i so vkusot najprijatno i najubavo so vreme dosaduva ako konstantno ostane isto. Po nego ne e redok slučaj vo estetikata nešto što e novo, iako e daleku poneubavo od staroto, vo odredeno vreme da ima primat samo zaradi toa što e novo. Tokmu zatoa mnogu umetnički dela i nivnite avtori imaat preodna vrednost i se žrtva na potrebata kaj čovekot za promena"[24].

Samiot ovoj fakt, po Nedik, i ja uslovuva uverenosta kaj lugeto deka se ona što e ubavo, a e potisnato od novoto, ne umira so atakata

vrz nego, tuku"... vkusot se vraka od novoto povtorno kon staroto... "[25].

Ako dosega gi ispituvaše onie uslovi koi pridonesuvaa za menlivosta na vkusot, Nedik vo završniot del na svojata rasprava saka da se dokasne do onie uslovi, pretpostavki i činiteli, što so varijabilnosta na vkusot, ostanuvaat sekogaš konstantni, što ne podležat na promena, što se večni i koi na toj način, subjektivnata i relativnata dimenzija na vkusot ja objektiviraat.

Barajki gi ovie, znači, objektivni činiteli na vkusot i ubavoto voopšto, Nedik trgnuva od dve poednakvi golemi i poznati dela od Kantovata "Kritika na čistiot um" i od Geteoviot "Faust", pa se prašuva za toa što e ona so koe prvoto delo ni se dopaga, a što e ona istoto vo drugoto delo. Dedeka genijalnosta i neprikosnovenosta na Kantovata "Kritika..." Nedik ja naoga vo bogatstvoto na sodržinata i na ideite, dotogaš za vtoroto delo, znači, za Geteoviot Faust, avtorot veli: "Ne em znači, i ne može da bide sodržinata koja odlučuva za vrednosta na literaturnoto delo, tuku nešto drugo od nea različno. Ne e mislata ili predmeto po sebe što im dava cena, tuku načinot na koj mislata e izrečena ili predmetot obraboten. Ona što na umetničkite dela im dava vrednost toa e, znači, oblikot, f o r m a t a - so toa treba da sme načisto."[26] Megutoa, Nedik, sepak, ne možeme da go uvrstime vo estetičarite na formalizmot, bidejki za nego formata po sebe, kako i sodržinata po sebe, ne značat nikakva estetska vrednost. "Nie priznavame, veli toj, deka formata samata po sebe rečici isto taka malku znači kako i sodržinata bez forma: samo ne možeme da dopuštime toa da označuva tolku kolku što obično i se pridava značenje. Sekoj poetski

proizvod, mora po nužda da ima svoja misla, predmet ili kakvo ime i da i se dade na negovata sodržina: a po sebe se razbira deka kaj ednakvite formi /t.e. formalno podednakvite/ vrednosti/ ona delo ke bide pogolemo na koj predmeto mu e pogolem i povozvišen"/.

Iako ja dovede formata pod neposredno vlijanie na sodržinata. Nedik, sepak, nejze i dade primat. Taka toj pišuva: "No iako sodržinata ima svoe, ponekogaš i rešitelno značenje... taa voopšto zemeno, daleku zaostanuva vo toa zad formata. Forma e taa koja /na umetničkite dela, Zab G.S./ ima pridava trajna vrednost i gi čini klasični"[27].

Kako što možeme da zabeležime od dosega iznesenite sfakanja na Ljubomir Nedik, očigledno e deka niz niv dosega nie e srekavame so poznati vistini i pred nego vo srpskata estetika. Ona, megutoa, so što posebno privlekuva vnimanie Nedik, na ovoj plan za odnosot megu formata i sodržinata, e odredbata što toj ja dava na kategorijata forma. Za Nedik, formata ima značenje za o b r a b o t k a.[28] Toj e izričito protivnadvorešnite elementi na formata, kako što se, na primer, vo poezijata metričkite komponenti. Ostanuvajki na planot na literaturata, Nedik, formata ja sveduva na z b o r ko t. Toj pišuva: "Vo ovaa smisla jas bi go identifikuval ovoj izraz (formulata - Zab. G.S.), so izrazot z b o r. Zborot e forma"[29]. I vpuštajki se vo potragata po prémisite na ovoj svoj zaključok Nedik, naprvin ke se zapraša od kade doaga faktot što ne samo različni narodi različni značenja da im davaat na dredeni zborovi, tuku često i kaj ist narod se slučuva toa da imame edno polivalentno značenje na eden i ist

zbor? Kako učenik na Vunt, kajx kogo gi studiraše filozofskite nauki, Nedik se poslužuva so rešenieto na svojot učitel. Za nego, kako veli toj, "... ovaa značajna pojava se tolkuva prosto so toa što zborovite, kako i voopšto site proizvodi i tekovini na čovečkiot duh se podložni na onoj opšt zakon na duševniot život, po koj različni vpečatoci i pretstavi vlijaat edni na drugi i vzaemno se modificiraat. Poradi ovie takanarečeni asocijacii na ideite doaga do toa vpečatocite da go menuvaat svojot vnatrešen karakter..."[30]. Tokmu poradi ovie i vakvite asocijacii što gi predizvikuvaat zborovi kako soodvetni vpečatoci i doaga do toa, misli Nedik, na primer, guslata so svoite zvuci taka da odeknuva vo dušata na srbinot, a bosilekot da mirisi na edinstven način tokmu poradi toa što ni predizvikuva božestveni čuvstva.[31] Blagodarejki na ovoj zakon i zborovi teni otkrivaat mnogu posloženi sodržini vo umetnosta na zborot, otkolku što tie go imaat vo svojata sekidnevna logička sodržina. Samite ovie socijacii po, Nedik, možat da bidat ne samo pretstavni, tuku i auditivni i tie vo svojata osnova se nejasni, taka što nie ne možeme da im go sogledame i ispitame nivnoto poteklo do kraj[32].

Kako što gledame i vrz novata oderdeba na formata što ja dade Nedik, identifikuvajki ja nea so zborov, se gleda deka toj ne smeta, iako formata kaj nego ima primat, deka e taa edinstvena ta vrednost so koi se pretstavuvaat i projavuvaat umetničkite dela. Zašto, ona, na primer, što na eden zbor mu dava estetska smisla, ne e, znači, zborot po sebe i za sebe, tuku, zborot niz bogatstvoto od asocijacii što ni gi vozbuduva vo umetničkoto delo. Zborot e znači kaj Nedik svoeviden supstrakt na čovekovoto iskustvo, a ne nešto pretežno verbalno.

Nema sommenie deka niz vakvata postavenost na formata na planot na literaturata, Nedik donese edno nesomneno otkritie vo srpskata estetika. Toa otkritie stanuva meguto sosema skromno poradi faktot što zakonot na asocijacijata e prevzemen od Vunta. Zaslugata na Nedik vo ovaa smisla se sostoi vo toa što toj zakon go preadaptira na podračjeto na literaturata. Osven toa, isto taka e fakt deka ovaa relacija: forma-zbor, kaj Nedik ne e dokraj razvieno i obrazložena. Negovata rapsrava popravo e prekinata vo onoj punkt kade ovaa relacija treba poospsežno da se razviva. Za žal, megutoa, rakopisot na Nedik ostana nezavršen. Pa sepak možeme da zabeležime deka estetikata na Ljubomir Nedik, iako vo fragmentaren vid, se drži vo biološko-psihološkiot smer. Koga ednostrano ja istaknuvaše rasata kako presuden činitel za karkatreot i za kvalitetot na estetskiot i asocijativniot moment vo umetnosta taa insistiraše psihološki da go zasnove estetskiot fenomen. Kolebajki se megu edniot i drugiot smer, taa, vsušnost, ostana pomegu dvata. Otade i vpečatokot za nejzinata nedorazvienost.

JOVAN SKERLIK

Kakvo osobeno značenje i pridavaše Jovan Skerlik na estetikata i na estetičkite pogledi i kolku beše za nego nevozmožna edna kritika (bilo literaturnata, bilo voopšto umetničkata kritika) bez estetikaa, pokaa toj vo svojata kritika za kritikata na Milan Savik, zabeležuvajki pri toa deka "... Savik e najgolemiot literaturen anarhist vo nas, deka toj ne znae što saka, deka nema literaturni principi. Vo čitanjeto jasno se zabeležuvaat sledovi na tugi

pogledi... oskudira na sekakov sistem, rečisi potpolna nesredenost.[33]

Go započnuvame našeto razgleduvanje na estetičkite pogledi na Jovan Skerlik so ovaa i vakvata misla zatoa što e rečici zabastineto gledišteto deka najgolemiot srpski literaturen kritičar bil protiv estetikata, istaknuvajki ja božem nejzinata izlišnost i nenužnost.[34] Navistin , Skerlik proizleze od antiestetizmot na Svetozar Markovik, megutoa, toj ima vonredno golemo značenje za odreduvanjeto na vistinskata smisla na značenjeto na anti estetizmot na Svetozar Markovik. Skerlik, vo svoeto poznato predavanje "Uništenje estetike i demokratizacija umetnosti"[35], točno zabeležuva deka protivnicite na S.Markovik i na negovite sledbenici gi izopačija nivnite pogledi, "... vo želbata da gi pretstavat kako varvarin i protivnici na ubavinata i na umetnosta"[36]. Za Skerlik e sosema jasno deka Svetozar Markovik ne e protiv estetikata voopšto, tuku samo protiv "...metafizičkata i idealističkata estetika koja se zbila vo formuli i postavila eden strog zakonik na Ubavoto."[37] Za Skerlik isto kako i za S.Markovik, estetikata ne može da se svede na nekoj nauka so vedni i apsolutni vistini, da se svede na "... eden sistem od nepromenlivi formuli i zakonik na neprikosnoveni pravila..."[38] Vo ovaa smisla toj i napiša deka "Potpolna i odredena teorija na ubavoto i ne postoi i koj znae dali nekogaš ke postoi. Strogo zemeno, nie točno i ne znaeme što e toa ubavo, od prostata pričina što ubavoto, kako i site naši idei e vo neprestajno menuvanje, što živee so taa promena, što "umetnosta e večno traenje"[39], Megutoa za Skerlik sevo ova ne se odnesuva samo za estetikata, tuku i za etikata i za istorijata, kako i za site ostanati disciplini što gi proučuvaat lugeto, nivniot život

i nivnite čuvstva poradi što nikomu ne mu paga na um da gi negira kako nauki. Za Skerlik, znači, na postoi estetikata samo vo smisla na edna apsolutna i večna estetička vistina. Za nego estetičkata vistina e vozmožna, kako pokasno ke vidime, duri i neophodna, no samo kako "pominliva, relativna, delomna, čovečka vistina"[40]. Eve za nego vo koja smisla estetikata može da bide i nauka. Toj, imeno, pišuva: "No ako se ostavi nastrana baranjeto za [illegible] apsolutnata vistina, ako pod nauka se smeta znaejeto za našeto vreme, zakonite na izvesni postojani pojavi, metodite na ispituvanjeto so koi postepeno se stesnuva krugot na nepoznatoto, togaš i književnata kritika e nauka ..."[41].

Kako što može da se zabeleži nie ne go prifakame gledišteto deka Skerlik beše protiv možnosta za zasnovuvanje na estetikata na nivo na edna nauka, tuku, obratno, sakame da pokažeme deka za nego idninata na estetikata e popravo, vo nejzinoto naučno zasnovuanje. Vo izvesna smisla privrzenik na pozitivizmot i posebno za evolucionizmot, zašto kako peče "Polodnoto načelo na evolucijata prodre nasekade..."[42], Skerlik e zaedno so toa i privrzanik na eksperimentalnata estetika, koja vo negovoto vreme beše mošne dominanta, i, po nego, blagodarejki i popravo nejze nie denes mnogu poveke znaeme za suštinata na umetnosta, za problemite na vkusot, za da reče duri i toa, duri i taka deka "denes se znae pod koi psihološki zakoni se pojavuvaat oddelni literaturni emocii i poleka se fakaat zakonite na vkusot i stilot"[43] /Potertal G.S./ . Skerlik beše nesomneno protiv dogmatskata kritika i protiv takvata soodvetna estetika koja go zema "... vkusot i ideite na iz-

vesna epoha... i gi primenuva kako apsolutni zakoni na čovečkiot duh, kako nepromenlivi pravila na ubavoto što važat za s te luge, za site mesta, za site vremninja"[44]. Megutoa, iznesuvajki gi prednostite na impresionističkata kritika, toj ke go osudi nejziniot estetski subjektivizam i antiestetizmot na impresionistite so toa što ke ja izdigne estetikata do takva stepen bez koj ne bi moželo da se zamisli kako i da bilo ocenuvanje i estetsko vrednuvanje. Otade, toj pišuva: "Dve krupni zabeleški možat da i se napravat na impresionističkata škola. Prvo, kolku taa i da se brani deka nema svoja filozofija na umetnosta i svoj zakonik na ubavoto, taka, vsušnost, ne e. Taa teorija postoi, no prikriena: taa ne se kažuva no se podrazbira... Štom čovek reče deka edno delo e ubavo ili grdo, ili pak tvrdi deka eden avtor e podobar ili pološ od grudiot, samo po sebe se podrazbira de a toj ima merilo spored koj toa go tvrdi. "[45] Nešto poveke vo veke spomenatoto negovo predavanje: "Uništuvanje na estetikata i demokratizacija na umetnosta, a umetničkoto i voopšto estetskoto čuvstvu ke go dovede vo imanentna, organska vrska so čovekovata priroda. Za Skerlik, znači esttskoto čuvstvo e edno prirodno čuvstvo. Pod vlijanie na Darvin, toj ova čuvstvo ke go najde ne samo kaj čovekot, tuku i kaj životnite, za vc ovaa smisla da napiše deka i "životnite go imaat ova čuvstvo, vo rudimentaren vid, no go imaat"[46]/.

Nema zatoa somnenie za nas deka Skerlik ne samo što ne ja otfrli estetikata vooppto, tuku nejzè i dade značajno mesto vo službata na napredokot i ostvaruvanjeto na golemite idei i ideali na čoveštvoto.

Vo čisto estetskata sfera, megutoa, Jovan Skerlik

namaše edna edinstvena sistematska opora, edna Arhimedova točka. Tој beše širokostrano upaten vo evropskata estetska situacija na svoeto vreme. Go čitaše Reskina, Tolstoja, Tena, Černiševski, Gijo, Renara, Brintejera, Darvina i so site niv se složuvaše. Pa, sepak, ona što može da se zeme za estetska osnova na negovata kritička toa e pravecot i ideite na Svetozar Marković vrz koi toj ne samo što se nadovrza, tuku i gi dorazvi. Vo ovaa smisla eve ja negovata fundamentalna estetska pozicija:"Umetnosta, ako saka daǵ živee, treba da se vrati na svojot vistinski izvor: na širokata i sveža masa narodna. Kako i na se drugo, narodot ima pravo na cvetot na čovečkata misla, na umetnosta. I zaradi toa, namesto starata, naivna, zbuneta, čisto negativna deviza: uništuvanje na estetikata, se sluša nov vosklik: demokratizacija na umetnosta, stremež umetnosta da stane sopstvenost i radost na site čovečki sozdanija..."[47]. Megutoa, Skerlik. pod vlijanie na Reskin, demokratizacijata na umetnosta nema da ja postavi kako cel samata na sebe, kako i odvoena od opštestvenite i ekonomskite tekovi i uslovi na razvitokot vo koi e vklešten čovekot, tuku nea ke ja povrze tokmu so niv, tokmu so nivnata izmena i vo taa smisla toj se nadovrzuva na reformizmot na Svetozar Markovik. No istovremeno za nego ovoj reformizam ne e odvoen od samata umetnost, tuku toj go satava kako edna od zadačite na umetnosta i zatoa najgolem nejzin greh e taa da se odvoi od životot voopšto i od životot na narodot oddelno, zašto za nego "umetnosta e bilka koja niknuva od narodot, od negoviot napredok i blagosostojba"[48]. Spored toa i uslov za razvitokot nejzin e toa, da bide taa usidrena na narodnata počva: "Nekogaš koga umetnosta beše vo narodot i koga narodot imaše umetničko čuvstvo, se izdigaa golemite i besmrtnite dela na umetnota.

Vo zlatnoto doba na Grcija umetnosta beše neprestajno pred očite na narodot..."[49].

I vo ova svoja estetička pozicija Skerlik misleše i zboruvaše od strana na idninata. Toj ne možeše umetnosta da ja sfati aristokrptizirana, zatvorena vo selonite na izbranicite na opšte stvoto. Ambicinte što eden del od umetnosta na negovoto vreme gi imaše vo ovaa smisla toj rešitelno gi osudi. Ja osudi "... studenata, vkočanetata, formalističkata i ropskata umetnost..."[50], za koja isto taka reče: "Umetnosta se povlekuva vo eden tesen krug, umetnicite simbolizmot ja baraat ubavinata vo simbolite, vo nejasnosta, vo maglivite soništa, se sozdava rafinirana, voznemira i bolezliva umetnost, koja e tuga i često neprijatelska sprema životot"[51]. Negovata najvozvišena slika za umetnosta beše onaa po koja taa e na izvorot na golemie nadeži i ideali na čoveštvoto, koga taa e nadahnata od čuvstvoto na opštata solidarnost, koga umetnosta e za site luge, koga taa ne samo što sozdava ubavo, tuku gi sozdava lugeto ubavi, gi pravi srekni, blagorodni i moralno vozvišeni.

Zaslugata na Skerlik vo ovaa misla ne e samo vo toa što ovie idei gi sozdade, tuku vo toa što niv i gi naloži na literaturata i na umetnosta na negovoto vreme. Vo ovaa nasoka toj ne pretstavuva da bide aktuelen i den - den s.

BOGDAN POPOVIK

Osnovata na svojata estetika Bogdan Popovik, eden sekako od najznačajnite estetičari negu dvete svetski vojni vo

srpskata estetika i vo jugoslovenskata estetika voopšto, ja izloži niz mnogubrojni svoi trudovi, esei i literaturni i likovni kritiki i tvorbi, megutoa, osnovata na negoviot estetički pogled iznesena e vo negovoto delo "Teorija o "Lepom" i teorija umetničkog dela (pokušaj jedne opšte estetičke teorije)"[52]. Koi se osnovnite i bitnite estetski pozicii na Bogdan Popovik?

Za našiot eminenten kritičar i estetičar glaven predmet na estetikata e prašanjeto na koe taa mora da odgovori, a koe glasi: što e ubavo? Megutoa, da bi došle do ubavoto nie morame vo osnovata na ubavoto da gi po tavime č u v s t v a t a. Vo ovaa smisla toj ponatamu gi analizira čuvstvata i naoga deka tie možat da bidat prijatni i neprijatni. "Prijatni se onie što vo dadeniot moment go podignuvaat t o n u s o t n a ži - v o t o t, a možeme da rečeme i energijata životna, životnite funkcii, životnata sila vo nas, gi pokrenuvaat, pomagaat, potiknuvaat, so tehnički izraz rečeno s t i m u l i r a a t"[53]. Za razlika od prijatnite čuvstva neprijatnite se dijametralno sprotivni na site osobini koi gi imaat prijatnite čuvstva, t.e. "tie vo dadeniot moment go obaraat t o n u s o t na životot, go spuštaat, propречuvaat, zaostanuvaat, ili rečeno so tehnički izraz - gi i n h i b i r a a t vo nas životnite funkcii"[54]. "Spored toa, vo osnovata na čuvstvata nie morame da trgneme od nivnata fiziološka determiniranost, zašto tonusot koj e analogen poim na čuvstvoto i od koe zavisi kvalitetot na samite čuvstva, pretstavuva "sostojba na zdraviot napor ili delumna kontrakcija na mišičite vlakna za vreme duri mišičot e vo odmor"[55].

Na

So ogled na toa deka ubavoto e vrzano so čuvstvata, a ovie, kako veke vidovme, možat da bidat prijatni, odnosno neprijatni, Bogdan Popovik smeta deka voobičajniot poim na ubavoto e nepreciezm, bidejki sega se prašuvame dali "ubavoto" e analogno na "prijatnoto". Osobeno ov a nepreciznost na ovoj poim doaga do izraz koa se zeme predvid i ubavoto vo prirodata. Zatoa Bogdarn Popovik go predlaga ova rešeni: "Precizen izraz koj gi opfaka site vidovi na ubavoto bi bil izrazot e s t e t i č e n[56], poim koj, kako veke vidovme, beše spomenat i kaj Milan Jakovlevik, koj isto taka vospostavi distinkcija megu ubavoto i estetičnoto. Bogdan Popovik, megutoa go zema ovoj izraz zatoa što po nego toj gi opfaka sie vidovi na ubavoto i ubavoto vo prirodata i ubavoto vo umetnosta. Sakajki da utvrdi eden kriterium na estetičnoto i estetičkite čuvstva. Popovik ke gi smeta nežnosta, čistotata i finosta (finoća) za osnovni merila i vo taa smisla za nego kolku čuvstvata se pofini tolku se poestetični.

Megutoa, sega nastanuva prašanjeto: ako sakame da go definirame ubavoto po koi merila ke go opredelime nego, dali postoi nešto zaedničko, nekoi edinstveni karakteristiki na predmetite što gi smetame za ubavi?

Bogdan Popovik smeta deka predmetite ne poseduvaat nekoi zaednički ubavi svojstva, iako toj ne negira deka edna svojstvo postoi, megutoa, nego ne go naoga vo stvarie, tuku vo nas samite. Kako što zabeležuvame, ovde Bogdan Popovik se stava na pozicite na Liposovata i Folkeltovata teorija na uživuvanjeto, koga vo duhot nejzin pišuva: "...<u>Zaedničkoto svojstvo ne postoi vo predmetite, tuku vo nas, toa se sozdava vo nas i nie od sebe</u>

go prenesuvame vo takanarečenite ubavi predmeti"[57] (potcrtal B.P.)
Zatoa za Bogdan Popovik estetski se onie predmeti što budat vo nas prijatno čuvstvo, a neestetski onie što budat vo nas neprijatni čuvstva. Megutoa, prašanje e sega na koj način se vrši ova prenesuvanje na svojstvata na ubavoto vo predmetite. Za nego toa se slučuva na toj način što nie vo i niz svojot život gi zapomnuvame ubavite pojavi i predmeti što ednaš ili poveke pati sme gi doživeale, isto taka kako što kako zlopamtila se sekavame na onie što ni prediizvikale neprijatni čuvstva. Ovie, bilo prijatni, bilo neprijatni, čuvstva, koi se zapamteni vo našata svest so pomošta na zakonot na asocijacijata, se vrzuvaat za oddelni predmeti i pojavi, pa po niv sudime dali se stvarite ubavi ili estetični, grdi ili neestetični. Tokmu zatoa avtorot i pišuva: "Na toj način razni predmeti koi obektivno nemaat zaednička svojstvo ili zaednički imeniteli. d o b i v a a t zaednički svojstva preku nas, preku našite čuvstva vrzani za tie stvari - o d n a s, od našeto s u b e k t i v n o čuvstvo, kako svetlost proleana na stvarite koi nemaat sopstvena svetlina, a stanuvaat svetli"[58].

Bidejki vo osnovata na ubavoto stojat čuvstvata, Bogdan Popovik golemo vnimanie im posvetuva nim i, kako što ke videme, toj ne se obiduva estetičkite sfakanja da gi razreši samo vo psihologističkata teorija na uživuvanjeto, tuku ke se posluži i so takanarečenata fiziološka estetika za da može da dojde do setilnata struktura na samite emocii. Vo ovaa smisla toj golemo vnimanie ke im posveti na fiziološkite podlogi na čuvstvata i na takanarečeniot fiziološki mehanizam na mozokot, bidejki vo "višite središta na golemiot mozok se zaroduvaat našite čuvstva"[59].

Trgnuvajki od faktot deka pri slučaj na fizički potres ne može da ima nikakvo vozbuduvanje na čuvstvata, Powpovik zaključuva deka od obimmosta na reakcijata na našeto telo zavisi kvalitetot na našite čuvstva, t.e. dokolku potresite na našiot organizam se pomali, poretki i poslabi, dotolku estetskoto čuvstvo ke bide pogolemo i posilno. Toa znači: kolku potresite na teloto se raširuvaat podaleku od mozokot kade što se zaroduva samata emocija, tolku potresite ke bidat poširoki i posilni, poradi što zaključuva: "estetskoto čuvstvo e ona prijatno čuvstvo koe go dobivame koga našite nadraznuvanja (nadvorešni ili vnatrešni) predizvikuvat ńpotresi", "ńtišenja" vo mozokot i koi se ograničeni na mozokot"[60] (potertal B.P.) Zatoa za Bogdan Popovik pričinata na emocijata e sekogaš mislata, t.e. deka emocijata e od intelektualno poteklo, so samoto toa što nejziniot centar e mozokot.

Vrz osnova ne se ona što dosega go reče, Bogdan Popovik pravi pet "formuli" na definicijata za ubavoto, odnosno estetičnoto i toa od pet različni možni aspekti:

1. Psihološki - ubavoto e se ona što e prijatno;

2. Pdihološko - fiziološki - ubavoto, odnosno estetičnoto, e ona što vo nas proizveduva duševna stimulacija se mal telesen utrošak, t.e. so pogolema ekonomija, ili: pogolema duševna inhibicija so pomalo telesno trošenje:

3. ~~Anatomsko-fiziološki-ubavotoxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~,

3. Fiziološki - ubavoto odnosno estetičnoto e se ona što ni go podiga tonusot na životot i životnite funkcii niz slabi telesni reakcii:

4. Anatomsko-fiziološki - ubavoto, odnosno estetičnoto, e ona što vo nas proizveduva stimulacija, t.e. inhibicija ogreničena vo oblasta na golemiot mozok: i

5. Fiziološkâ - fizički - ubavoto odnosno estetičnoto e ona što vo nas osloboduva pogolema količina na energija so srazmerno mal otpor.

Se razbira, sé što e dijametralno sprotivno na ubavoto za Bogdan Popovik e grdo. Vo ovaa smisla grdoto gi ima site onie antipodni svojstva na ubavoto.
A so ogled naz toa što ubavoto, odnosno estetičnoto, Bogdan Popovik go vrzuva isključivo za našite čuvstva, završuvajki ja svojata teorija na ubavoto, toj ke zabeleži deka site predmeti i site pojavi, ne samo vo oblasta vo umetnosta tuku i vo prirodata, što gi pomagaat našite životni funkcii se prijatni, a site onie što gi odmognuvaat niv se grdi.

So svojata teorija na ubavoto Bogdan Popovik go prodlabočuva psihologističkiot smer što go načna pred nego Milan Jakovlevik vo našoka kon fiziološkata estetika, taka što negovata teorija za ubavoto e samo edna varijanta na simbioza megu psihološkata i fiziološkata osnova na sfakanjeto na ubavoto.

Ona što beše argument na teorijata na ubavoto toa sega stanuva isto taka argument i za teorijata na umetničkoto delo, koja ishoduva napolno od teorijata na ubavoto i koja za avtorot može da bide podednakvo primeneta na ubavite avtori kako vo prirodata taka i na umetničkite dela.

Megu razlikite što Bogdan Popovik gi naveduva vo teorijata na ubavoto i teorijata na umetničkoto delo suštestvena

e ovaa: umetnosta ja sozdava čovekot a ne prirodata, zatoa vo teorijata na ubavoto se nadovrzuva od teorijata na umetničkoto delo, problemot na tvoreštvoto vo koe se bitni dve suštestveni strani: 1. Ubavo o d b r a n i o t prpdmet i 2. Ubavo p r e t - s t a v e n i o t predmet.

Za Bogdan Popovik formulata na definicijata na umetničkoto delo glasi: "Estetička ekspresija na estetičkata impresija"[61]. Našiot avtor smeta deka koe bilo umetničko delo da go istražuvame, da go analizirame i estetski procenuvame ke dojdeme sepak do ovaa eliptična definicija, zašto taa e seopfattna. Od ovaa formula što ja dava Bogdan Popovik proizleguva deka dve osnovni komponenti na umetničkot delo se "impresijata", odnosno "motivot" ili "temata" ili "predmetot". Site ovie kategorii za našiot estetičar se napolno adekvatni na poimot impresija. Vtorata komponenta e "izrabotkata", "Obrabotkata", poimi koi se sega adekvatni na poimot "ekspresija". Pojasnuvajki ja svojata osnovna definicija, Popovik smeta deka vo oblasta na teorijata naumetničkoto delo se se iskažuva se ovie dva poimi, impresijata, odnosno ekspresijata, deka se se odviva megu niv i deka vo taa misla treto nema.

A kako izgleda samiot proces na raganjeto na umetničkoto delo?

Na početokot stoi temata i taa e prviot element što vo umetničkoto delo pričinuva zadovolstvo. Nešto povše, za Popovik, taa e prviot element što go pravi umetničkoo delo ubavo. Razlagajki go problemot na temata vo umetničkoto delo, našiot estetičar, doaga do zaključok deka umetničkoto delo kako čovekovo delo e sostaveno po ugledot i o razecot na prirodata, ili kako

što veli samiot toj "e izvedeno ili od ili so prirodata"[62]. Odovde, za nego, proizleguva pogrešnata teorija po koja nekoi dojdoa do zaključok deka umetničkoto delo e imitacija na prirodata. Za našiot estetičar, umetnosta ne može da se svede na imitacija na prirodata. Vo ovaa smisla toj i veli: "Umetnikot... ne ja r e p r o d u c i r a prirodata koja mu ja dala impresijata, tuku ja izrazuva samo svojata i m p r e s i j a koja ja dobil od prirodata, i ja izrazuva n e c e l a t a priroda, tuku samo onie nejzini sostojki koi vo nego proizvedoa impresija"[63]
Za Bogdan Popovk vo ovaa smisla tema za umetničko delo možat da bidat site predmeti vo prirodata koi gi stimuliraat našite čuvstva i ne samo onie predmeti vo prirodata što se ubavi.

Megúta, za umetničkoto delo da stane toa ne može vo nikoj slučaj da se ostane samo vrz impresija, tuku taa mora da bide izvedena, ostvarena. Za samata ekspresija, odnosno obrabotka, po Bogdan Popovik, mora da važat site principi na definicijata na ubavoto, t.e. ekspresijata treba da bide takva što doživuvanjeto na umetničkoto delo da ne čini što pomalku trošenje (t.e. deka vo nea ne smee da ima ništo što ne navreduva") prišto da oslobodi vo nas pogolema energija zašto popotpolna da ja primima stimulacijata koja ni ja razbuduva umetničkoto delo. Otade Bogdan Popovik go izveduva ovoj mošne značajen zaključok: "Budejki obrabotkata e ekspresija na estetičkata impresija, taa ako e adekvatna, t.e. pravilna, t.e. pravilno i potpolno izvedena, nema da bide <u>ništo drugo tuku samata taa impresija</u>. Koga impresijata e estetska, togaš nejzinata pravilna i potpolna ekspresija mora da bide ito taka estetska. Licato ubavo vo prirodata ke bide ubavo i vo ogledaloto i ke bide ubavo i na platnoto ako e adekvatno

naslikano"[64]. Vo ovaa smisla našiot estetičar ja smeta za adekvatna ekspresijata, odnosno za estetska ekspresija onaa koja ni gi dava "značajnite poedinečnosti na temata... vo nivnite pravilni, prikladni odnosi"[65].

Koja e osnovnata ambicija na estetičkoto delo na Bogdan Popovik?

Popravo uveruvanjeto deka estetskiot fenomenr može da se sfati racionalno, t.e. deka toj može da se sfati duri togaš koga ke se istražuva vrz psihološko-fiziološka osnova, Ne e ništo čudno zatoa zošto toj vo godinata koga se pretpolaga deka gi oformil svoite pogledi vo trudot "Opšta teorija za "ubavoto" i teorija na umetničkoto delo"[66] vo 1932 godina, pišuvajki predgovor kon "uvodot vo estetikata na Milutin Borisavljevik, ke zabeleži:"Prirodata na estetskiot fenomen ke ja rešat samo laboratoriite so nivnite naučni sredstva: so opservacijata i eksperimentište"[67]. Bogdan Popovik, znači, se nadevaše deka ke može racionalno i so pomašta na naukata da vleze vo osnovata kako na ubavoto taka i na umetničkoto delo. Vo ovaa smisla sovremeniot srpski estetičar Dragan M.Jeremik pišuva: "Agolen kamen na estetikata na Popovik pretstavuva uveruvanjeto deka estetskata impresija može racionalno da se sfati i bojasni"[68]. Megutoa, iako intendiraše kon edna racionalna analiza, toj beše protiv metafizičkiot pristap kon ubavoto i umetnosta, velejki pritoa deka estetskite čuvstva možat kako i drugite čuvstva da se spoznaat so golema sigurnost i točnost. Ovaa misla toj ja iskaža i vo Predgovorot na svojata poznata "Antologija na novata srpska lirika" kade što zaključi deka "Umetničkite efekti imaat svoi pričini kako i site drugi pojavi i deka

osven toa, možat da se analiziraat i objasnat kako i tie drugi pojavi. Nešto poveke, tie možat i naučno da se merat (iako e toa poteško od prvoto)[69]. Megutoa, isto taka bi bilo pogrešno ako negovata estetika se svede i na fundamentalniot pozitivistički princip deka osnovite na ubavoto možat da se izvedat od iskustvoto niz eden induktiven pat, so izučuvanjata, na primer, koga se raboti na estetskata ocena na eden poet, na negoviot životopis na klučnite točki od negovata biografija i tn. so strašuvanjeto na uslovite pod koi e sozdadeno edno delo i tn. Vo ovaa smisla Draga M.Jeremik isto taka [redacted] zabeležuva deka "Negovata estetička pozicija, zastoi, znači, na sredinata pomegu dve ednostrani krajnosti od koi ednata veruva vo večnite, nepromenlivi estetički propisi, a drugata smeta deka ne možat da bidat nikakvi pravila za umetničkoto sozdavanje"[70].

Ne dali samo pomegu dve?

Vo istražuvanjeto na estetskiot profil na Bogdan Popovik nie ovde se zadržuvame glavno na negovot fundamentalno estetsko delo "Opšta teorija za "ubavoto" i teorijata na umetničkoto delo" vo koe negovata opšto-estetička koncepcija inklinira(še megu psihologističkata i emocionalističkata, od edna, i od druga strana, na fiziološkata i senzualističkata osnova na estetskiot fenomen, vo koja B.Popovik beše pod silno i neposredno vlijanie na fiziološkata estetika na Grant Alen od kogo iscelo ja prezede, po sopstvenoto priznanie, svojata definicija na ubavoto koja kaj Alen glasi: "maksimum stimulacija so minimum napor"[71], znači, bukvalno isto. Megutoa, vo estetičkiot razvitok na Bogdan Popovik

možat da se utvrdat nekolku osnovni fazi vo koi toj megusebno si protivrečeše i megusebno samoisklučuvaše. Taka, na primer, vo svojata prva faza toj, pod neposredno vlijanie na Gijo, ja prifakaše socijaloškata koncepcija za umetnosta, redovno akcentrirajki ja opštestvenodviženškata sila na literaurata, oddelno, i na umetnosta voopšto, zemajki ja od Gijo takanarečenata "socijalna simpatija",koja, zaedno so svesta za slidarnosta megu lugeto, treba da ja zameni religijata. Ovaa, taka da ja narečime radikalno Gijovska faza vo negoviot razvitok, megutoa, vo svojata posledna faza. Bogdan Popovik potpolno ja negiraše, prefrluvajki se na edna posebna varijanta na larpurlatizmot po koj umetničkoto delo može da se objasni samo so samoto sebe, so svoite avtonomni i avtohtoni zakoni, negirajki go napolno pozitivizmot na Ipolit Ten kako i sekoe vlijanie na opštestvenata sredina vo sozdavanjeto na umetnosta i sekoe opštestveno značenje na umetnota i umetničkoto delo voopšto. Od druga strana, kako veke vidovme, Popovik beše vehementen prirvrzanik na impresionizmot, bidejki za nego umetnosta i ne e ništo drugo osven analiza na vpečatokot, izraz na impresijata. Megutoa ovoj negov isto taka radikalen impresionizam nikako ne može da se dovede vo vrska so negovata poznaa kritička metoda, takanarečenata "Tenoja red-po-red", koja e direktno sprotivna na impresionističkata kritika, bidejki so nea Popovik barase pristap kon umetničkoto delo "...ne vo široki opšti potegi", tuku vo najsitnite poedinečnosti, rastavuvajki gi najelementarnie svojstva na umetničkoto delo, što e, nesomneno, edna prevashodno racionalna analiza, koja, od treta strana, pak nikako ne može da se dovede vo odnos so negovoto izričito tvrdenje deka intuicijata i intuitivnoto spoznavanje voopšto se edinstvenata osnova za spoznavanje na umetnosta i za nejzinoto ispituvanje.

Kako što gledame na megdan e, vo slučajot so estetikata na Bogdan Popovik, eden tipi en ekleticizam, spoj na raznovidni i megusebno protivredni estetički varijanti za sušnosta na umetnosta i umetničkiot fenomen voopšto. Toj eklekticizam obusluven e od miknite vlijanija što Bogdan Popovik gi pretrpe, zapoznavajki se so evropekata estetička misla na svoeto vreme. Od druga strana, nema mikakvo somnenie deka umetnosta nikogaš ne može da se iscrpe samo od eden edinstven agol na nabljudenie, poradi što često i doagaat polivalentnite pozicii na eden estetičar. Nie, megutoa, smetame deka najfundamentalen smer vo estetikata na Bugdan Popovik e istražuvanjeto na umetnosta niz emocionalističkata i fiziološkata nejzina osnova poradi što i go istražuvavme pretežno nego.

PETAR J. ODAVIK

Kaj P.J.Odavik go privlekuvaat vnimanieo dve estetički knigi: "Razmišljanje o lepom"[72] i "O umetnosti i umetnicima"[73] vo koi toj dosta konzenkventno razviva edna posebna varijantna na Platomističkata estetika.

Odavik smeta deka postoi samo eden edinstven pat da se zadovoli čovekoviot duh i duša, toj edinstven pat e onoj koj - što vodi "kon širokata i večna priroda"[74], zašto za nego nema ništo povozvišeno i ništo poubavo od samata priroda. Stavajki se na stanovišteto za ubavoto na prirodata po sebe i za sebe, Odavik, prirodnoxm moraše da se zapraša: zošto i so što ni se dopagaat togaš delata na umetnosta? Pa go dava sledniov odgovor so koi i vo koi veli deka site dela naumetnosta nam ni se dopagaat

"samo zatoa i dokolku se podražuvanje"[75]. Otade toj i zaključuva: "Sekoe, znači, umetničko delo samo e interpretacija na večnoto Ubavo, a so pomošta na ona što e večno vo čovekot, a toa e duhot, toa e dušata negova"[76]. Vo ovaa smisla Petar Odavik smeta deka najprecizna i najpotpolna definicija na ubavoto e definicijata na Platon, po koja "Ubavoto e refleks na idealot, blesok na vistinata i reminiscencija na sovršenoto ubavo što dušata go nabljudvala tamu nekade pred da došla na ovoj svet[77].

Zabeležuvajki deka umetnosta ne deluva na našeto sfakanje za ubavoto, nitu pak na našeto razmisluvanje za ubavototuku ikskučivo na čuvstvata, toj ke napiše: "Čarstvoto na umetnosta e carstvoto na čuvstvitelnosta i na ništo drugo"[78]. Spored toa za Odavik ubavo možeme da imame samo pdo pretpostavka našeto čuvstvo da se vozbudi i da trgne od svojata normalnost. Otkako dade nekolku kritički zabeleški vrz estetičkite koncepcii na Aristotel i Didro, Odavik doaga do svojata definicija na ubavoto koja ja smeta kako najpotpolna: "Ubavoto e pojava koja vlijae vrz nas taka što duri taa trae se čuvstvuvame vo potpolna harmonija i so prirodata i so celiot svet i životot naš takov kakov što e i najblizu stoime do ona što se vika sreka"[79]. Bidejki Odavik smeta deka tamu kade što nema čovek, tamu nema i priroda, pa spored toa nitu ubavina, za nego ubavinata može da se sozdade samo vo odnosot na čovekot sprema prirodata.

Kako što vidovme gledištata na Odavik se nedovrzuvaat nad Platonovite koncepcii i toa glavno na negovoto sfakanje za ubavoto kako senka na senkite. Vo ovaa smisla site estetički

dedukcii do koi dojde Odavik se poveke ili pomalku samo interpretacija na Platonovite sfakanja, iako toj mnogu od niv pogrešno gi obopštuva i izveduva.

MILAN JAKOVLEVIK

Pod neposredno vlijanie na estetikata na Teodor Lips[80], Milan Jakovlevik go izdade svoeto osnovno i edinstveno delo pod naslov "Iz savremene estetike"[81]. Bez svoi bitni, posebni i avtohtoni akcenti, deloto na Milan Jovanovik go privlekuva vnimanieto pred se kako edna interpretacija vo koja nagde-gode ke se sreḱnat i avtorite komentari koi imaat ambicija da se nadogradat na Lips i na negovata estetička koncepcija za uživuvanjeto.

Vo duhot na Lipsoviot estetički sistem, Milan Jakovlevik se obiduva da donese eden svoj poim na estetikata. Koj e toj?

Za ovoj avtor estetikata ne e samo nauka za ubavoto, tuku i za grdoto, gledište što pet godini podocna vo slevenečkata estetika ke go iznese isto taka i Franc Veber. Bidejki Jakovlevik smeta deka granica megu ovie dva poimi nema, bidejki nivnata razlika vsušnost, ne e vo kvalitetot, tuku vi kvantitetot na nivnata sodržina i bidejki poimot ubavo e posilen od poimot grdo vo našiot život, zatoa može da se reče deka vo izvesna smisla grdoto i ne može posebno da bide predmet na estetikata[82].

A što e ubavo?

Za Milan Jakovlevik toa e pred se svojstvoto na eden predmet da predizvika vo nas nekoi vpečatoci, pa zatoa veli: "Ova e osnoven fakt za koj se fakame: nema čuvstvo na ubavoto

bez vpečatok, bez nekoja vnatrešna rabota vo nas, vo našata duša"[83]. Zatoa za nego osnovnata zadača na estetikata se sostoi vo toa taa "da gi pokaže tie vpečatoci, da ja odredi nivnata priroda, da gi rasčleni, da gi odredi kade počnuvaat a kade završuvaat, so eden zbor gda gi napravi razbirlivi "[84].

Jakovlevik gi sveduva site prašanja na estetikata, v ušnost, na dve. Vru osnova na toa kako odgovarame na ovie prašanja toj estetičarite gi deli vo dve grupi. Vo prvata grupa spagaat estetičarite na obektivizmot, t.e. estetičari koi tvrdat deka veke samite predmeti vo nadvorešniot svet sodržat izvesni svojata koi možat da razbudat vo nas dopaganje ili ne. Vo vtorata grupa, grupata na subjektivizmot, spagaat onie estetičari koi se zanimavaat so onoj duševen vnatrešen proces koj se razviva kaj nas pri estetskoto sfakanje na sekoj predmet. Za Jakovlevik suštestvenata smisla na estetikata se sveduva na subjektivieti kata estetika, t.e. na vdlabočuvanjeto vo duševniot život što se razviva vo nas pri estetskoto čuvstvuvanje. Tokmu zatoa za nego estetikata se zanimava "So prašanjeto kako se izdvojuvaat svojstvata i znacite koi moraat da gi imaat na sebe predmetite za estesko nabljuduvanje i uživanje kako i so prašanjata za celiot duševen proces što se zbidnuva vo nas pri estetičkoto nabljudenie"[85].

Po sfakanjeto na Jakovlevik izrazot "Ubavo" treba da se zameni so izrazot "estetska vrednost", zatoa što ima grdi predmeti i nešta koi služat za umetničkata obrabotka i za koi podocna velime deka se ubavi. Tokmu zatoa toj nasekade vo svoite estetički sfakanja e vpušten vo potraga po samata estetska vre-

dnost koja po nego leži vo: "nekoj predmet... dokolku toj predmetmože vo nas da predivzika prijatno nastroenie"[86]. Megutoa, sega za Jakovlevik stanuva centralno prašanje,prašanjeto na koj način predmetot predizvikuva vo nas odredeno nastroenie. I vo ovoj punkt našiot avtor ja razviva vrz svoi primeri Lipsovata teorija na uživuvanjeto.

Vo objasnuvanjeto na ovaa teorija, Jakovlevik najnapred trga od distinkcijata pomegju poimite proživuvanje (proživljavanje) i godleduvanje. Taka, na primer, toj ke zabeleži deka jas možam da go nabljuduvam kosačot i potoa da gi improviziram negovite dviženja, no jas možam i nešto poveke, zaedno so dviženjata na kosačot da se prenesam vo negovata duševnost i životot i da go preživeam istoto. Vatoj način Jakovlevik doaga do slevniov zaključok: "Vo toj vnatrešen napor mojata volja da se izednači so voljata na kosačot i leži smislata na estetskoto sfakanje"[87].

Ako sekoj predmet prediwvikuva odredeno nastroenie, sega za Jakovlevik stanuva otvoreno prašanjeto koj predmet e, vsušnost ubav? Za našiov avtor ubave samo onoj predmet koj ni pravi nam takov vpečatok što "morame da se preneseme so svoite čuvstva vo nego vo pozitivna simpatična smisla"[88]. Spored toa, znači, estetskata vrednost ne se sostoi vo setilnite vpečatoci što nam ni gi donese predmetot, "tuku vo čuvstvata na životot na toj predmet vo našeto duševno preživuvanje"[89]. Spored toa, estetski se uživa vo eden predmet samo zatoa što uživame vo ona svoe svojstvo što možeme vo predmetot da go vneseme.

Znači karakteristikata na ubavoto se sostoi vo

duševnata srodnost i sila so koja predmetot ne privlekuva kon sebe za da se izednačime so nego i go usvoime nego so svoite duševni svojstva. Zatoa Jakovlevik pišuva: "Nema druga "Ubavina" osven onaa so koja se čuvstvuvame vo predmetot sebesi, preživuvame svoi duševni svojstva na toj način što svoite čuvstva gi vnesuvame vo predmetot"[90].

Jakovlevik doaga do onaa krajnost do koja dojde i Černiševski negirajki ja fantazijata i smetajki ja za izlišna. Megutoa, duri Černiševski smetaše deka fantazijata ne ni e nužna bidejki prirodata stoi nad umetnosta, Jakovlevik smeta vo duhot na svojata psihologistička koncepcija deka za estetskoto razbiranje na nekoj predmet ne ni e potrebna nikakva fantazija, zašto "predmetot kogo sakame estetski da go razbereme ne go oblekuvame vo nikoj slučaj vo čovečka forma, tuku veke so toj što go nabljuduvame, čuvstvuvame potreba vo nego da go vneseme svojot život..."[91]

Kako što gledame Jakovlevik ja donesuva vo vrska ubavinata na eden predmet isključivo i edinstveno so našite čuvstva zatoa što nie niv gi vnesuvame vo predmetot i na toj način se uživuvame vo nego. Zatoa i dlabočinata na eden predmet ke zavisi pred se od dlabočinata na našite čuvstva, ili kako što veli avtorot: "dlabočinata na nekoj predmet e vsušnost sodržinata na mojata ličnost koja ja vnesov vo predmetot"[92]. Vo ovaa smisla i ja definira Jakovlevik estetskata modifikacija v o - z v i š e n o, zašto po nego goleminata, vozvišenosta na eden predmet ili predel ja čuvstvuvame duri togaš ako svojata sopstvena golemina i vozvišenost ja vneseme vo predmetot ili predelot i vo niv ja

osetime"[93].

Kako što gledame estetičkite idei na Milan Đakovlevik ne se voopšto nitu novi, nitu originalni. Toa se ideikoi se inspirirani od estetičkoto delo na Teodor Lips. Megutoa, dmri i kako svoevidna interpretacija na Lipsa niz koja avtorot se domegna i do nekoi svoi nabljudenija, negovoto delo e sepak značajno so samiot fakt što toa prvo vo srpskata estetika sistematski i konzekventno mu prokrči pat na psihologističkiot smer vo oblasta na estetikata, koj edna decenija pokasno ke dobie širok zamaf.

DRAGIŠA LAPČEVIK

Na edna biologistička teorija za umetnosta i umetničkoto tvoreštvo i pripaga i prof. Dragiša Lapčevik, poznat po mnogubrojnite estetički trudovi pečateni po jugoslovenskite spisanija od 1922 pa se do početokot na vtorata svetska vojna.

Lapčevik ishoduva od teorijata na nasleteтvoto kako svršen fakt po koja "Vo sekoj čovek živeat negovite pretci"[94]. Lapčevik smeta deka na toj način nie so vekovite i niz vekovite, od generacija vo generacija, prenesuvame postojani čuvstva, taka što onie što se na biološka osnova najviši se natrupuvaat vo energija koja naoga izlez vo umetnosta.

Kako, po avtorot, se raga, na primer, poezijata?

Odreduvajki gi poetite kako činosti niz koi živee minatoto i istorijata, Lapčevik smeta deka poezijata se raga na toj način što ona koe niz vekovite se baralo i iziskuvalo, vo eden moment od životot na edna generacija se natrupalo vo eden vistinski

poet kako ogromna energija. Sega prevashodna zadača na poetot e samo taa i da dade forma na taa energija, na tie večni čuvstva što tleele vo čoveštvoto. Vo ovaa smisla na Lapčevok vo čoveka e vroden i kako takov e večen stremežot za ubavinata koja ne e ništo drugo, tuku sovršena biološka forma[95]. Za nego osnoven motiv e agens na umetnosta i umetničkoto tvoreštvo e seksulaniot čin. Tokmu zatoa stepen na vrednosta na edno umetničko delo e onoj koj e zavisen od stepenot na biološkoto vo nego: "Dokolku umetničkoto delo, veli avterot, ima vo sebe poveke biološko, dotolku e posilno, podlaboko, posilno zašto poveke životni sili ke razdviži vo nas"[96]. Edinstvena cel na umetnosta, spored toa, e ubavinata. Taa nema praktična cel vo životot, a sozdavanjeto na ubavinata e eden ideal na čoveštvoto koe Lapčevok go narečuva "estetski ideal"[97] a što znači stremež za poubavo i povečno, stremeš za usovršuvanje na čoveštvoto. Ostvaruvanjeto na umetnosta, na intiuitivnoto tvoreštvo se vrši niz simbolot. "Simbolot, veli avterot, e sredstvo na umetnosta kako što e generalizacijata na poimite sredstvo na filozofijata. Simbolot se javuva nesvesno i e produkt na umetnikovata potsvest..."[98].

Vo trudot "Šta je realno u umetnoti "[99], Lapčevik smeta deka nadvorešnata realnost nema bitno značenje za umetnosta, zašto taa ne e stvarniot život. Za nego stvarniot život e našeto Jas, od nego se raga se, so nego započnuva i završuva svetot i životot. Bidejki, na toj način, umetnota ja svede isključivo na sferata na subjektot, Lapčevik smeta sega deka seta umetnost ne e ništo drugo, tuku ostvaruvanje na našata strast. "Koga utvrduvame deka edno umetničko delo gi ostvaruva našite strasti i ne oslo

dobiva od niv, lesno e da se zaključi togaš deka ova ostvaruvanje na stratite pretstavuva oslobodуvanje od bolkata"[100]. Zatoa na Lapčevik osnovna pričina na tvoreštvoto e oslobodуvanjeto od bolkata, t.e. vo tekot na našiot život vo umetnikot se ,taložat mnogubrojni strasti koi se svojata natrupanost predizvikuvaat bolka kaj nas. Tie strasti baraat svoe zadovoljuvanje na toj način što ke se oslobodat od nas. Vo taa smisla prijatnosta i zadovolstvoto što ni go ovozmožuva umetno ta i umetničkoto delo rezultat se tokmu na ova oslobodуvanje od bolkite.

Kako i ostanatite biologistički teorii, taka i ortodoksniot biologizam na Dragiša Lapčevik, strada od ednostranost, popravo od onaa ednostranost koja se raga togaš koga eden element, edna dimenzija na umetnosta i tvoreštvoto se izdigaat do nivo na osnovna sušnost, koga od integralniot umetnički čin se izdvojuva biološkiot element na tvoreštvoto kako osnova na tvoreštvoto voopšto. Inaku и kaj ovoj naš estetičar nema edna konzekventnost vo izlaganjeto na svojot sistem. Ovaa nekonzekvent ost proizleguva ottamu što Lapčevok pokaža širokostran interes za umetnosta, Toj pišuvaše počnuvajki od poezijata, preku muzikata, do glumata i prirodno site ovie umetnosti ne mu se podavaa so podednakvi argumenti za svojot biologistički stav. Taka na primer vo negoviot trud "Umetnost kako nesovesna filozofija"[101], toj, megu drugoto, zboruva i za toa deka sekoja umetnost si ima svoja etika, t.e. kako samiotveli, etika na ubavoto. Megutoa nie se obiduvame da go pretstavime Drugiša Lapčevok po ona što e dominantna preokupacija niz negovite estetički refleksi za smislata na umetnosta, ubavoto i tvoreštvoto voopšto.

BRANKO LAZAREVIK

Koga vo 1925 godina Branko Lazarevik, eden od poznatite kritičari na srpskata literatura, go izdade svoeto delo "Prolegomena za jednu teoriju estetike"[102] - srpskata estetika dobi eden takov trud od oblasta na estetičkata literatura koj po opsegot na estetskata erudicija, po upatenosta vo svetskata situacija na estetikata na svoeto vreme i, oddelno, po prikazot na istoriskata evolucija voopšto, beše rečisi edno edinstveno. Iako ne tolku poznat kako estetičar, kolku što kako literaturen kritičar, dejnosta na Branko Lazarevik vo oblasta na estetičkata nauka opfaka eden takov kvantum na trudot što so pravo nego go označuvame kako eden od najplodnite srpski estetičari. Od objavuvanjeto na svoeto prvo estetičko delo, pa se do početokot na vtorata svetska vojna, odelno, triesette godini, niz najznačajnite spisanija na sprsko - hrvatskoto podražje, kako i vo nekoi spisanija od nekoi stranski zemji, Branko Lazarevik objavuva eden golem broj statii i trudovi niz koi gi stavi na estetska valorizacija site dominantni estetski profili, procesi i sfakanja na estetikata na ova vreme vo svetot. Otade estetičkiot esej i voopšto estetičkata misla na Branko Lazarevik ima redovno eden istoriski tretman, istoriska podloga. Navistina imponira upatenosta i istoriskata širina niz koi se dviži našiot estetičar. Pa sepak, i pokraj negovata širokostrana upatenost vo estetskata svetska situacija sigurno e deka toj ne sozdade svoj estetički sistem. Negovata upatenost vo najsuptilnite katčinja na estetikata i estetičkata misla mu sozdade teško sovladliva intelektualna dilema: postoi li vo ovaa oblast se ušte nešto bitno

nespoznaene i neizrečeno. No ako toj ne sozdaše svoj estetički sistem toj nesomneno ja zbogati srpskata estetika i voopšto jugoslovenskata estetika so mnogu novi soznanija za estetskoto i ubavoto, so novi vidici za nea samata i za smislata na umetnosta što ja davaše taa. Vo ovaa smisla negovoto značenje e posebno značajno vo istorijata na sprksata i jugoslovenskata estetika osobeno koga ke se zeme predvid faktot deka niz site svoi trudovi od triesette godini, Branko Lazarevik gi podloži na kritičko-estetska analiza site dominantni sfakanja vo oblasta na estetikata kaj nas, konstatno predupreduvajki deka umetničkata stvarnost e nešto i n t e g r a l n o i sekoj obid od nea da se izdvoi samo socijalniot, religistskiot, fiziološkiot, etnografskiot itn. faktor vodi kon rasparčuvanje celosnosta na samata umetnička stvarnost.

Koi se osnovnite pogledi na Branko Lazarevik što se nalagaat niz negovoto estetičko delo?

Otkako vo svojot trud "Priroda, umetnost, estetika"[103] napravi edno navistina lapidaren, no mošne minuciozen istoriski uvid vo nastojuvanjata što se praveni da se objasni poimot na ubavoto niz preku stotina svetski estetičari, Branko Lazarevik dojde do ona što toj go nareče t r i a l i t e t: estetika-priroda-umetnot, smetajki deka žižata na site refleksii na ubavoto i umetnosta popravo se sveduvaat na nego. Za našiot avtor od istoriskata geneza na estetskite meditacii možat da se supsumiraat ovie tri tezi:

1. Ubavoto po sebe;
2. Ubavoto vo prirodata; i
3. Ubavoto vo umetnosta.

Branko Lazarevik, niz svojata osnovna estetička ko-

ncepcija go pobiva ovoj trialitet, smetajki deka toj, de fakto, ne postoi, tuku postoi samo e d n o e d i n s t v e n o u b a v o, a toa e ubavoto što go sozdal čovekot: čovekot - umetnik. Taka, na primer, stanovišteto za ubavoto vo prirodata, Branko Lazarevik go pobiva so ovie zborovi: "Vo slučajot koga čovek konstatira, oseti i izrazi ili samo oseti ubavo vo prirodata, toj, vsušnost, go osetil ili konstatiral ubavoto vo sebe, ubavoto na samiot sebe, zašto toj e onoj koj go sozdava ubavoto"[104].

Znači, po Lazarevik, prirodata vo samiot estetski čin se sveduva samo na povod, a ne na pričinitel, zašto, kako što misli toj, koga prirodata i ne bi bila, ubavoto pak bi bilo, pak bi postoelo ubavoto vo umetno ta. Otade za našiot avtor ne postojat dve ubavini, tuku samo edna edinstvena, zašto svoi vistinski izraz ubavoto dobiva samo vo umetnosta. Otade Branko Lazarevik go završuva svojot trud so slednite zborovi: "Koga se se svede, znači, nema tri ubavi. Nema ni dve. Ima samo edna, i toa beše i pravata cel na ovie reddvi: da se obide da pokaže deka ima samo edna ubavina, golema, vistinska, večna i deka čovekot, gledajki ja vo cela niza od lica, naličja i izrazi, ne možel da ja reši"[105].

Megutoa, po odnos na ova svoe sfakanje, ovoj esteti - čar ne ostana konzekventen dokraj. Imeno, vo svojata statija "Umetnost i priroda"[106], objavena pettnaeset godini pokasno, toj zazema poinakvo stanovište, vo koe sega stanuva dominantno gledi- šteto deka svetot-duh i svetot-priroda ne možat da se dvojat i deka se pojavuvaat na eden edinstven način. Velejki deka "našata mašina" raboti po postapkite na prirodata, toj zabeležuva: "Nikako ne može da se pretpostavi nejzinata rabota kako rabota

zasebna... izrazot e izraboten po običajot na prirodata. Čovekot e kovač što go kove železoto na prirodata i go kove na način na koj go kove ona"[107].

Bi bilo, megutoa, pogrešno ova gledište na Branko Lazarevik da se indentifikuva so koncepcijata po koja umetnosta se sveduva na čisto podražavanje na prirodata, zašto toj ~~toa~~ i samiot se ograduva od mehaničkata interpretacija na Aristoteleviot m i m e z i s, koe, po nego, znači da se zema tuga postapka, a, vsušnost, atvarniot mimezis toa, po Lazarevik, znači, onaka kako što misleše stariot grk, da se nosi vo sebe "akcijata na životot... da se deluva neophodno, nenamerno, neumitno kako toa go pravi samata priroda"[108].

So ogled na toa deka ona što go znaeme go znaeme preku našite setila kako posrednici megu nas i prirodata, ulogata na prirodata e vo taa smisla uloga na nadrazitel, uloga na predizvikuvač. Taa, misli avtorot, preku setilata predizvikuva, megutoa, vsušnost, nea duhot ja otkriva. Zatoa Lazarevik pišuva: "Vo odnos znači na prirodata umetnosta pravi postapka koja bi se svela na:

1. Zemanje graga i sodržina od prirodata:

2. Dematerijalizacija na prirodata

3. Oduhotvoruvanje na taa materija i najposle: na materijalizacija vo drugo gradivo. A vo seto toa osnoven dvigatel e duhot koj e estetički nastroen"[109].

Dodeka, znači, vo svojot trud "Priroda - umetnost - estetika" Branko Lazarevik, kako veke utvrduvame, voopšto ja isključuvaše prirodata kako atribut i postulat na ubavoto, pokasno toj go na dopolni svoeto prvobitno gledište so slednovo spoznanie:

"Prirodata, našata priroda e dotolku naša dokolku e čovešna. Prirodata naša e čovekot što ja nosi vo svojata moždina i nervna naprava"[110] Spore toa, iako ne e radikalno protiv prvobitnoto svoe gledište sepak, možat da se zabeležat nijansi i toa dosta uočlivi, zašto sega za Branko Lazarevik umetnosta e prirodata no sozdadena od čovekot, očovečena, pretvorena vo čovečkata. Tokmu zatoa za avtorot: "Da se raboti "po - prirodata" toa znači da se raboti po nea vo sebe"[111]. Otade i soznanieto deka umetnosta e našata vtora priroda, taa e prirodata vrz osnova na prirodat.

Megutoa, i edna treba nijansa na ovoj problem prisutna e niz estetičkoto delo na Branko Lazarevik i toa vo trudot "Podražuvanje prirode"[112]. Ovde e dominantno gledištето deka odenjeto po prirodata i so prirodata e zakon kako što e zakonot na zemjinata težа i samoodržuvanjeto, pa vo ovaa smisla i pišuva: "Neka bide voljata na prirodata, e osnoven zakon na sekoe čovečko zbidnuvanje a i na umetničkoto tvoreštvo. Prirodata e vo osnova umetnosta, umetnosta nekoja viša sila"[113].

Kako literaturen kritičar našiot estetičar posebno go interesiraše samiot tvorečki proces i čin. Pa vo taa smisla toj se obide da dade edna nivna anatomija prašuvajki se i za nivnata celishodnost. Vo obimnata studija "Umetnost - parerge-za edno gledište"[114] toj go razgleduva tokmu ovoj problem Vo negovoto otkrivanje, našiot estetičar, ishoduva od gledištето deka ne može da se odrši kako i što se slučuva pri činot na tvoreštvoto, pričinot na samiot proces na kreativnata postapka. Potcrtuvajki ja mošne golemata tainstvenost na tvorečkata postapka, Lazarevik, sepak, zabeležuva, a toa e gledište što e kaj

nego konzekventno prosledeno i niz drugite negovi trudovi [115], deka tvorečkata postapka se naučnuva "Tamu nekade kade šumat zaednički hemiski, biološki, fiziolopki i psihološki treperenja"[116]. Za nego vo činot na tvoreštvoto sive oние komponenti se nerazdelno vrzani i isprepletteni edna so druga. Pa sepak početokot na tvoreštvoto e sekogaš setilno a f i c i r a n. Na početokot se počnuva so setilnata. Niv avtorot metaforički gi opredeluva kako "Stražari" na, "vrhovniot komandatn" (svesta i podsvesta). Tie soppštuvaat se što se slučuva nadvor. Iako trgnuva od setilata, Branko Lazarevik ne odi vo senzualistička i scientistička krajnost vo koja podocna ke popadnat Milutin Borisavlevik i Ljubomir Savkovik Toj smeta deka se apsurdni site obidi eksperimentalno da se dolovi suštinata na tvoreštvoto i toj vo ovaa smisla sekogaš gi predpočita i im dava primat na mislenjata na estetičarite "odozgora", otkolku na onie "odozdola". Toj veli: "Opisi možat da se dadat i tie se davaat, no vo tvorečkiot del na mehanizmot, vo onoj što ja sozdava taa spiritualna estetska supstrukcija se iskustvoto ne može da se vleze"[117]. Iako, znači predpočita nekoi pozitivistički elementi, Lazarevik sekogaš e sklon da gi prifati gledištata na subjektivno - filozofskata estetika, Taka, na primer, sakajki da gi objasni osnovnite principi na tvoreštvoto i hierarhijata na tie principi. Lazarevik najnapred trgnuva od "mističnata i crna intuicija" i nea ja smeta za prv i osnoven princip. Nea ja opredeluva toj kako transcendentalna i veli deka razumot ne e povikan za nea da go reče svojot zbor. "Taa e nesovesno tvoreštvo vo avtorot i zatoa najvisoko i najdlaboko tvoreštvo"[118].

Potoa doaga formata, koja, Lazarevik, ja definira kako "materijalen izraz na umetničkiot vpečatok"[119]. Formata

e za nego istovremeno i sodržina. Otkako sodržinata (ili eden odreden život) ke se razvie dokraj togaš taa poprima izvesni postojani formi koi se vo doseg na sotilata. Životot pokasno, izleguva od formata zadržuvajki gi samo vizuelno, i lugeto naviknati na sodržinata na životot i ponatamu go gledaat ona što e bez sodržina kako sodržina. Vo ovaa smisla Lazarevik pišuva: "Duri novata forma e vo povoj iako polna so život... lugeto naviknati na starata forma bez život, zarad oznakite na bivšiot život, ~~mi~~ i davaat znaci na život a na novata i izrastenata mu odrečuvaat i život i forma"[120]. Vo statijata "Jedno stanovište o umetnoti", Lazarevik go dorazviva ova stanovište. Samata sodržina, znači, po nego ja sozdava formata. Tokmu zatoa i formata mora da bide edekvatna na sodržinata i obratno. Zatoa formata e "ispreplетena slika na sodržinata"[121]. Za Lazarevi postapkata na formata e avtomatsko, a ne svesno, taa i "Sama po sebe se sozdava so silata na sodržinata koja saka da se projavi i da se izdade vo drug materijal"[122]. Ako formata ne e edna vnatrešna postapka, ako e bez doživuvanje taa e togaš neživotna. Vo ovaa smisla e posebno aktuelna denes ovaa negova misla i toa denes možebi poveke otkolku togaš koga e napišana: "Rokokoziranjeto vo literaturata i umetnosta kako i nasekade počnuva koga počnuva da se iscrpuva eden porano daden krupen izraz. Onie što doagaat, koga ne možat vo druga nasoka gi istaknuvaat osnovnite karakteristiki na poranešnoto, podvlekuvaat i rascrtuvat. Doživuvanjeto poveke ne se slučuva neposredno. Toj se slučuva (dešava) vrz temelot na doživuvanjeto na edno poranešno dviženje. Se proživuvaat čuvstvata koi poranešnite stvarno gi živeea. Počnuva podvlekuvanjeto na formata. Štom pak počne toa, taa e vistinski znak deka se prazni sodržinata"[12

Negutoa, Lazarevik ne ispušta da zabeleži deka edna sodržina ili eden život ne može da ima vrednost vo estetska smisla samo kako takva, zatoa i podvlekuva: "Edna pesna ima za nas tolku vrednost kolku što može da ja izrazi"[124], kako što i obratno, estetskata vrednost ne se sodrži samo vo izrazot kako takov. Vo ovaa smisla, davajki mu značenje na životnoto iskustvo, našiot avtor ke insistira da ne se pristapuva kon umetničko sozdavanje bez bogato životno iskustvo, zašto po nego sekogaš, na primer, vo literaturata koga se brzalo "... se sozdavalo samo so pomošta na zborovite "[125].

Branko Lazarevik ne gleda na estetskiot i umetničkiot čin kako na nešto apsolutno avtonomno i odvoeno od ostanatite drugi čovečki djnosti. Toj po negovo mislenje se vrzuva so komponenti koi se bilo od filološka, bilo od psihološka, bilo od socijaloška ili etička platforma. Negutoa, vednaš zabeležuva deka "koga e toj vo akcija da se izrazi, site ostanati mu se samo podredeni. Toj e dominanta. Ostanatite se samo poslužvači"[126].

Kako što gledame za Branko Lazarevik umetničkiot čin e kako socijalno, etički, psihološki, fiziološki taka i religiozno motiviran. No na mnogu mesta niz poveketo od svoite trudovi toj preduprediuva deka ne bi smeel umetničkiot čin da se svede na edna od ovie sostavki pa makar na koja i da bilo od niv. Vo statijata, na primer, "Jedna antinomija o umjetnosti"[127] toj gi razgleduva ovie tezi na antinomijata, po koi: 1. umetničkoto delo kako proizvod na poveke elementi može da se sfati koga ke se "razloži" na tie elementi od koi e sostaven, i 2. Deka umetničkoto, t.e. po tezata: umetničkoto delo e vrzano so cel kompleks

od drugi podračja: istoriskotok rasnoto, socijalnoto, etičkoto itn. Po vtorot t.e. po antitezata: umetničkoto delo e avtonomno i nezavisno od ostanatite duhovni podračja.

Vo vrska so ovaa antinomija, Branko Lazarevik samiot tvorečki proces go deli na dve fazi: na faza pred oblikuvanjeto i na faza pooblikuvanjeto. Vo fazata pred oblikuvanjeto, po nego, se zabeležuvaat poveke različni momenti i elementi. Nema somnenie deka edno čuvstvo što posakalo da se izrazi, minalo, na primer, niz biološkiot, niz fiziološkiot niz psihološkiot int. moment. Znači deka na toj način čuvstvoto, po svojata vnatrešna strana, e determinirano od ovie momenti, no isto taka i po sovjata "nadvorešna strana" toj isto taka minal niz eden cel kompleks od razni komponenti. Toj, vtoriot kompleks, e eden cel integral koj vo sebe ja sodrži: istorijata. opštestvoto, sredinata, rasata, tradicijjata, etikata, religijata itn. Megutoa, vo fazata po oblikuvanjeto - seta postapka vo fazata pred oblikuvanjeto navistina se čuvstvuva, no taa e poredena i asimilirana. Sega siot primat e frlen na umetničkata i estetskata vrednost i umetničkoto delo se ceni tokmu po ovie momenti, t.e. kolku ono ima sugestivna umetnička sila. Site onie vrednosti kako što bea: istoriskata, socijalnata, etičkata, političkata i tn. imaa tolku vrednost kolku što ima umetničkoto delo čista estetska vrednost. Vo tekot na vremeto site ovie vonestetski vrednosti izbleduvaat taka što postepeno gi snemuva. Tokmu zatoa Branko Lazarevik stoi na mislenje deka umetnosta bez šteta po sebe ne može da bide "oružje na koja i da e od ovie kategorii... sekoja kategorija e ona što e i ne može da se upotrebi za nekoja druga bez šteta i za ednata i za drugata... Vo centarot na vnimanieto

e Rafaelo koga go slika papata Julio, a ne papata kogo slika Rafaelo"[128]. Zatoa vo statijata "O umetničkom integralu"[129] Branko Lazarevik popravo insistira na toa umetničkoto delo da ja sogleduva sekogaš celinata na životot, a ne da se žrtvuva životot za ovaa ili onaa negova strana. Suštinata na umetnosta e vo umetničkiot integral"[130]. Vo statijata pak "Postupci i književnosti"[131], avtorot veli: "Vo umetnosta kako i vo se, da se odi dokraj se edno sfakanje e apsurd"[132]. Megutoa, ova svoe gledište Branko Lazarevik najcelosno go izrazuva vo statijata "Osnovni stilovi novi umjetnosti"[133], vo koja, zabeležuvajki deka da se nabljuduva umetnosta taka kako što pravat, pozitivistot, metafizičarot, spiritualistot, impresionistot, romantičarot, naturalistot itn. toa za nego znači da se nabljduva umetnosta plitko i ednostrano, zašto: "svetskoto (univerzalnoto) e na toj način paralizirano... vkleštено vo okv a ili mxxxmx o n a: vo samo fiziološko, ili samo psihološko, socijalno, ekonomsko, geometriško, biološko i tn. Rasčerečeno taka, toa e mrtvo"[134].

Za estetičkite sfakanja i pogledi na Branko Lazarevik može da se govori ušte, i toa ušte mnogu opširno. Može da se zboruva za negovite pogledi kon vozvišenoto kako osnovna estetička kategorija, potoa za tragičnoto, za negovata teorija na ritmot, za negovite marginalii od dramaturgijata i tn. Nie se zadržavme na negovite sfakanja, kako i kaj ostanatite estetičari što vleguvaat vo fundamentalnite problemi na estetikata, kako sistematski pogled na umetnosta i ubavoto. Bi sme sakale na kraj da go istakneme slednovo:

Kako što rekovme vo uvodnite misli za Branko Lazarevik toj ne sozdade eden edinstven estetički sistem. No ne samo toa,

dvižejki se možne samouvereno i avtoritetno niz site možni estetički sistemi vo istorijata na estetikata, toj ne najde zakrilje nitu kon eden edinstven sistem, vo duhot na onaa koncepcija za umetnosta koja ja nareče umetnički integral. Taa misla vo koncepcijata na umetnosta kako integral, koja toj pasionirano ja obrabotuvaše i koja beše opsesivno prisutna vo seto negovo delo se čini deka beše prečka toj da se zadrži na eden edinstven sistem, na eden edinstven agol koj ke go preferiraše i niz koj ke ja ispituvaše suštinata na umetnosta i ubavoto. Ne izlagajki i ne obrazlagajki eden po konsenkvetno osmislen i sogledan estetički sistem, Branko Lazarevik smetaše deka kako i so seta estetička misla pred nego, taka i so negovite estetički misli, se slučuva popravo toa tie da bidat samo eden fond, samo edna graga za sozdavanje na edna utrešna, kako samiot ja nareče summa aesthetica koja bi možela da bide ona što moraše da bide negoviot umetnički integral, integralna slika za sušnosta na umetničkiot fenomen i na fenomenot na ubavoto voopšto.

I toa beše edna od golemite zabljudi na našiot estetičar, zašto edna definitivna i ednaš za sekogaš (dadena estetika ne e vozmožna i zašto estetikata ne bila nikogaš,) niti pak nekogaš ke bide teologija koja ke može da go donese poslednio t i definitivniot sud za svojot predmet, za smislata na umetnosta i ubavoto, bidejki vo toj mig koga, po pretpostavka da se slučи toa, drašta na umetnosta ke odumre, a zaedno so nea e sekoja i sekakva estetika.

ŽIVORAD IVANOVIK

Doloto na dr. Ž.Ivanovik "Estetika kulture" [135] e značajno po toa što vo nego avtorot se obiduva kaj nas prv da

ja limitira celinata na estetskata oblast, kaj go opiše estetskoto područje i se ona so što estetikata se zanimava. Obiduvajki se najnapred da opredeli što spaga vo estetskata oblast, Ivanovik gi zabeležuva ovie pet sferi:

1. Činot na umetničkoto tvoreštvo;
2. Negoviot produkt - umetničkoto delo;
3. Uživanjeto na umetničkoto delo ;
4. Ocena na estetskata vrednost; i
5. Estetskata ili umetničkata kultura[136].

Avtorot explicite ne go definira predmetot na estetikaa na kulturata, megutoa, so ogled na predmtot što go istražuva negovata estetika na kulturata možeme, da zaključime deka ovaa disciplina treba da dade sud za se ona što go sudi i kako go sudi samata estetika, t.e. da ja pretstavi samata nauka, odnosno da ja dade nejzinata kultura. Megutoa, Ivanovik ne se zadovoluva samo so deskripcijata na estetičkite fenomeni, tuku ke se obide da dade i elementi za edna svoja sopstvena estetika, koja, kako ke vidime, ne e negova originalna, bidejki e taa inspirirana od Mojman, no sepak toj fakt i dava na nejzinata kniga ne samo estetsko-kulturna vrednost, tuku i soodvetna takva sistematsko-estetska vrednost.

Ivanovik na početokot trgnuva od odredbata na poimot s i s t e m n a e s t e t i k a t a, pa za nego veli deka go dobivame togaš "ako seta ovaa oblast (estetska G.S.) ja napravime razbirliva od edno edinstveno stanovište"[137]. Potoa Ivanovik gi dava metodite so koi estetikata može da go ispituva svojot predmet, za koi misli deka estetikata ima sedum takvi metodi i toa: 1. sobiranje i razgleduvanje na ličnite iskazi na umetnikot za negoviot proces na tvorenje; 2. anketniot prašalnik;

3. analiza na biografiite na golemite umetnici: 4. psihološkata analiza na umetničkite dela (psihografija); 5. patografija: 6. eksperimentalnata analiza i 7. trite spoeni vidovi na sporedbenoto ispituvanje.

Zemajki go vo predmetot na svojata analiza samoto tvoreštvo i posebno obrazlagajki gi motivite na tvoreštvoto, zadržuvajki se pritoa na opšto - umetničkiot motiv - umetničkoto doživuvanje, potoa na nagonot i stremežot, potoa na personalnite umetnički motivi i ličnata umetnička darba, Ivanovik ke gi istakne normativnite i obektivnite odnosi na estetskiot sud i toa vo tri iziskuvanja: 1. jasnosta: 2. sekoe umetničko delo mora so što malu sredstva što poveke da izrazi i 3. sekoj izraz da odgovara na priroďata na materijata.

Ivanovik isto taka se obiduva vo svoeto delo da napravi edna klasifikacija na umetnostite i toa pretežno spored sredstvata so koi odnosite umetnosti se služat pri svoeto samorealiziranje. Taka toj razlikuva: 1. likovni umetnosti: 2. verbalno izrazna umenost: 3. muzika: 4. umetnost na dviženjeto i 5. mimička umetnost. Megutoa, postavuvajki vakva edna svoja klasifikacija na umetnostite, toj ne ispušta i da dade edna svoja odredba za sušnosta i smislata na samata umetnost. Taka toj pišuva: "Umetnosta e setilno - perceptivno pretstavuvanje na čuvstvitelno naglasenoto doživuvanje so čuvstva na vrednost na soodvetno na izdignat izraz vo trajno delo"[138].

Osvrnuvajki se na kraj vo vrska so odredbata na umetnosta i na specifično estetskoto za razlika od zanatskoto,

Ivanovik ke zabeleži deka za "razlika od zanaetskata forma (koja go ima svojot motiv vo celishodnosta, vo celta na upotrebata)... umetničkata forma ishoduva od drugi motivi, od doživuvanjeto koe go zafaka umetničkoto čuvstvo koe treba dostojno da se izrazi"[139].

Toa znači deka za Ivanovik specifično estetskoto ne e vrzano so nikoi motivi na korisnost ili celishodnost, tuku se sodrži vo ona što na pretstaveniot objekt mu dava imaginativna i čuvstvitelna vrednost, poimi koi Ivanovik se čini gi pozajmuva od estetskata koncepcija na Albert Bayer.

Kako, vo nekoja raka, prvo sistematsko izloženo delo koe go ima za glaven predmet područjeto na estetikata, ili kako avtorot ja nareču va estetika na kulturata, deloto na Ž.Ivanovik zaslužuva vnimanie i vo taa smisla toa e svrsteno vo istoriskiot pregled na razvitokot na estetikata kaj nas.

LJUBOMIR SAVKOVIK

Makar po profesija lekar, koj siot svoj život go pominal, kako samiot veli "vo onie golemi beli hramovi na medicinskite kliniki i instituti"[140] dr. Ljubomir Savkovik vo oblasta na estetikata e značaen so edna poopsežna monografija koja toj ja izdade pod naslov "O lepoti - odlomak jedne biološke fižozofije"[141]. niz koja, sportivstavuvajki i se na spekulativnata estetika, smeta deka prašanjata za ubavinata može da gi pokrene od mrtvata točka vo koja tie se veke so vekovi, samo naukata i toa vo prv red biologijata.

Ljubomir Savkovik ishoduva najprvin od stanovišteto deka kosmosot e eden nezvesen i nedostižen umetnik koj ima sozdadeno grandiozna, nedostižna i večna ubavina i deka kosmosot stoeše pred čovekot vo negovata evolucija vo sozdavanjeto na site negovi tvorbi na koj način vrz negovata psihofiziološka struktura, na negovata smisla za ubavo, vkus i estetska čuvstvitelnost ostavi neizbrišlivi tragi".[142].

A kako se raga i kako se razviva ubavoto?

Za da se objasni ova prašanje Savkovik smeta deka treba da trgneme najprvin od analizata na našite psihološki moki. Kvde ke se vidi, misli toj, deka osnovnite biološki svojstva na živata materija što go ovozmožuvaat razvitokot na psihičkiot život se: 1. čuvstvitelnosta, 2. životniot nagon ili stremežot za održuvanje i 3. golemata prilagodlivost kon okolnata (akomodacija ili adaptacija)[143]. Savkovik smeta deka pred da se dojde do čuvstvoto na ubavoto moreme da bideme načisto so vistinata deka: "Setilata, nervniot sistem i mozokot se razvivaat pod vlijanieto na nadrazuvanjata na nadvorešnata energija na čuvstvitelnata živa materija"[144]. Vo taa smisla, dodeka senzaciite se vrzani za nadraznuvanjeto na setilata, emociite pottiknuvaat od moždanite pretstavi. Megutoa, sega stanuva dominantno pr šanjeto: što go opredeluva estetskoto čuvstvo? Savkovik smeta deka kako i site duševni manifestacii taka i estetskoto čuvstvo e eden p s i h o - f i z i o l o š k i p r o c e s, "edno od opštite nervni i moždani funkcii koe ima svoja poznata organska podloga i svoja biološka uloga"[145]. Smetajki go sluhot i osobeno vidot kako otvori "niz koi našata duša gleda vo svetskite dalečini"[146] i deka "kaj vidnite i slušnite senzacii

se javuvaat prvite početoci na estetikata".[147], Savkovik se obiduva da ja dade nivnata anatomska i fiziološka struktura osobeno so ogled na nivnata funkcija za estetskoto doživuvanje. Pa vo ovaa smisla ke zabeleži deka uubavinata na vidnite i slušnite senzacii e samo "subjektiven objekt na organizmot na nadraznuvanjeto na okoto i uvoto..."[148]. Osven toa, zabeležuvajki deka, iako objektivnite uslovi na estetskata senzacija ne se sekogaš isti, zašto kaj site luge ne e ist kvalitetot na senzacijata, Savkovik ke zabeleži deka toj kvalitet zavisi od "razlikite vo psihofiziološkata organizacija na objektot"[149], što znači deka "na estetskiot ton na senzaciite vrši vlijanie m o z o k o t so svojata bogata i raznovidna duševna sodržina"[150].

No na koj način?

Avtorot go dava sledniot primer: ako go izgovorime, na primer, zborot oblaci, togaš zabeležuvame deka negoviot muziČko -čuvstvitelen ton ne e osobeno prijaten, spored toa toj zborne vlijae estetski. Megutoa, sega po pat na asocijacii po pat na vnatrešni spontani senzacii se budat vo svesta cela niza sliki koi ni duvaat raznovidna i živa ubavina. "Vo mozokot, veli Savkovik, naizmenično se redat sliki na neboto vrz koi stojat ili pliv at oblaci... na toj način z b o r t o t inspiral vo mozokot složen i bogat odsiv koj mu dava nemu vnatrešna i visoka ubavina"[151]. Trgnuvajki od analizata na vidnite i slušnite senzacii, Savkovik smta deka tie možat da ni ovozmožat čuvstva na ubavosamo dokolku ličnosta koja doživuva ne e vo opasnost. Na primer, razbureno, razgneveno more na nabljuvačot na bregot mu vlijaee estetski, niz čuvstvata na vozvišenost, megutoa na ribarot što lovi i na brodolomnikot što e vo opasnost toa ne

deluva voopšto estetski, zašto životot e vo prašanje. Od ovoj fakt Savkovik zaključuva: "Estetskite doživuvanja se sekogaš izrazito duševni akti. Tie se vozmožni samo koga niti eden dlabok i neodoliv životen nagon ne e vo prašanje. Nezainteresiranoto nabljudenie e najopšt uslov na site estetski reakcii"[152]. Otade i osnovnata definicija na ubavoto što ja dava Savkovik glasi: "Ubavoto e ona što predizvikuva lesni i prijatni funkcii na okoto, uvoto i dušata. Grdoto, odvratnoto, groznoto, mažењето, ubivanjeto, smrtta, nagonski ne odbivaat zagrozuvajki go instiktot na našiot život"[153].

Uporen, konseknkventen, megutoa, i isključiv vo svojata evolucionistička i biologistička metoda vo analizata na ubavoto, Savkovik ke dojde do sosema paradoksalni zaključoci, t.e. deka "estetskoto kako i fiziološkoto i organskoto, nazkuso kako i se živo podloženo e na evolucijata"[154] što treba da znači: kako što vo organizmot atrofiraat eddelnite organi, taka zaedno so niv atrofira i čuvstvoto za doživuvanje na ubavoto. Spored toa, bidejki ubavinata ne postoi po sebe i za sebe, tuku drui togaš koga ke ja vospirиemat našite setila i voopšto našiot nerven sistem, Savkovik veruva deka univerzumot i prirodata ne se nitu ubavi nitu grdi sami za sebe. Toa znači deka za nego ubavinata ne e obektivno svojstvo na starite. "Taa ne e nitu vo svetot, nitu vo umetnosta, taa e vo našiot mozok, koj ja ima taa sposobnost na prijatnite, nadvorešnite nadrazuvanja koi od prirodata ili od umetnosta vleguvaat preku okoto i uvoto vo našiot organizam, pokrenuvajki gi negovite životni dejatvuvanja, odzvonuva so estetska maшta"[155]. Megutoa, gledajki deka dosega ja sogleda ubavinata isključivo kako sfera na subjektivniot faktor, avtorot zabeležuva deka za estetskoto doživuvanje e

važen i objektivniot faktor, pod što toj gi podrazbira site predmeti štu budat vo nas čuvstvo na ubavo, a toa e prirodata i seta umetnost. Otade toj i doaga do ekstremniot zaključok deka bilo dosega glupavo so onа što go pravele seta estetika koga go dozvolila ubavoto vo umetnosta i ubavoto vo prirodata, zašto: "Suštinata na estetskite impresii od prirodata ili od umetnosta, nivniot psihofiziološki karakter i napolno ist"[156], zašto, po Savkovik, smislata za ubavoto e daleku pred smislata za umetnost, dlejki "čuvstvoto na ubavoto vo prirodata e klica i zarodiš na seta umetnička ubavina"[157]. I nešto drugo i nešto poveke: site zakoni na estetskoto tvoreštvo i na umetnosta, kako i na vkusot, a toa se za Savkovik zakonite na ritmot, kontrastot i harmonijata, site tie se zemeni od zakonite na prirodata, zašto tokmu vrz niv e sozdaden siot kosmos.

Kako što vidovme Ljubomir Savkovik pledira za konstituiranje na edna naučna estetika od biologističko-evolucionistička gledna točka, veruvajki deka so nea problemite na ubavinata koi vo starata spekulativna estetika bea zamrseni i matni stanuvaat sega i jasni i razgovetni i ednostavi. Se razbira ednostavni, dokolku se se sogleda vo oblasta na duhovnata čovekova dejnost niz psihofiziološkata organizacija na čovekot, t.e. dokolku se soglеduva ubavoto samo niz prijatnite vidni i slušni senzacii, t.e. dokolku se soglеduva seta estetska vrednost na umetničkoto delo samo vo zavisnost, kako veli avtorot, "od stepenot vo koe tie pružat nadraznuvanje za našeto oko, uvo..."[158].

Megutoa, deka neštata ne se taka ednostavni vo ovaa oblast pokaža obidot na Savkovik da se osvetlat našite

estetski čuvstva čisto biološki i psihofiziološki, obid koj ne možeše a da ne pretrpe krah. Taka kako što Savkovik go tretira umetničkiot fenomen, napolno izoliran od negoviot opštestven kontekst, negoviot obid i ne možeše da pretrpe ništo drugo od ona što go pretrpe, bidejki negovite sfakanja ne najdoa nikakov posuštestven odglas kako megu mnozinstvoto od estetičarite taka i megu neposrednite tvorci, Imeno, i ovde se pok žuva za nepobitno ona što go trvrdeše Marks deka "za nemuzikalnoto uvo i najprekrasnata muzika nema nikakva smisla, tas za nego ne pretstavuva predmet... zašto smislata na nekoj predmet za mene,.. se prostira tokmu dotolku, dokolku se prostira moeto setivo"[159]. Megutoa Marks zabeleža i toa - a tokmu e toa ona što seto estetsko mislenje na Ljubomir Savkovik go ispušti od predvid - deka: "s e t i l a t a na opštestveniot čovek se po i n a k v i od setila na neopštestveniot čovek. Samo blagodarejki na predmetnorazvieto bogatstvo na čovečkoto suštestvo se razviva, a delumno i za prv pat se poroduva bogatstvoto na subjektivnata č o v e č k a s e t i v n o s t "[160].

Kako i vo opstanatite ekskulzivni estetski sfakanja, taka i vo slučajot so biologističko - evolucionističkata estetika na Ljubomir Savkovik imame način na filozofiranje koe eden objektivno prisuten moment i faktor vo samoto umetničko i estetsko tvorštvo go hipostazira i od nego pravi fundamentalen opšto filozofski i estetski princip.

DUŠAN NEDELJKOVIK

Dr. Dušan Nedeljkovik spaga megu najplodnite srpski i jugoslovenski filozofi voopšto. Iako negoviot filozofski opus e pretežno preokupiran od problematikata na istorisko - filozofskoto područje i od oblasta na logikata i dijalektikata, negoviot filozofski interes e posebno svrten i kon ostanatite filozofski disciplini, megu koi posebno kon psihologijata i estetikata, a vo oblasta na drugite nauki kon etnologijata.

Vo oblasta na estetikata vo koja našiot beležit filozof pišuva še mošne mnogu, sepak, našeto najgolemo vnimanie go privlekuva negovoto delo "Psihologija lirskog stvaranja"[161] vo koe toj ke se založi za psihološkata zasnovanost na tvorečkiot čin, vo fuhot na site ovie psihološki i psihologistički navevi što vo ova vreme bea taka moderni vo razvitokot na srpskata estetika. Vo ovaa smisla Dušan Nedeljkovik možeme da go smetame kako osnivatel na onaa estetička pozicija vo srpskata estetika koja avtorot sam ja narečuva "Emociokreacionistička koncepcija na umetnosta"[162]

Za Dušan Nedeljkovik ne e nebitno da se znaat i da se uvažuvaat i istoriskite i opštestvenite i psihološkite i drugite uslovi na umetničkoto tvoreštvo Megutoa, toj sosema točno utvrduva deka tvoreštvoto ne e nekakov aritmetički i artificielen zbir na ovie elementi, deka naprotiv, niz nego site ovie uslovi se nadminuvaat vo nešto sosema novo i originalno. Vo ovaa smisla toj smeta deka za proučuvanjeto sušnosta na umenosta najbitno e, sepak, proučuvanje na samiot t v o r e č k i č i n so koj,

vsušnost, se objasnuva bitieto na samaa umetnost. Vo nego, kvo tvorečkiot čin, Dušan Nedeljkovik distinguvira prevashodno dva momenta. Prviot moment avtorot go narečuva "disocijativno - asocijativna operacija na imaginacijata i tvorečkiot čin"[163]. Ishoduvajki od gledišteto deka sekoj psihološki nastan e edinstvena celost, avtorot smeta deka disocijacijata, t.e. raspzrčuvanjeto, ili izoliranjeto na oddelnite elementi ne e vozmožno, bidejki sekoja disocijacija istovremeno pretstavuva i asocijacija. Otkako go utvrdi integritetot na psihičkiot nastan, Dušan Nedeljkovik ponatamu gi bara specifičnostite na ovoj prv moment vo tvorečkiot čin pa veli: "...afektivniot tehničko-dinamički ferment na site disocijativno - asocijativni operacii na tvorečkiot čin e i r i j a t a. So ironijata umetnikot kako i naučnikot celinata na svoite psihološki sodržini, celinata na svoite doživvanja ja disociraat, t.e. ja asociraat, ja menuvaat celinata na svesniot moment vo dadeniot ličen život, ja razvivaat nea, pretvoruvaat, sozdavat. Vo kovoj moment se aka da se simbolizira, izrazi, da se vidi ušte i poinaku"[164]. Za avtorot, znači, site disocijativno - asocijativni inspiracii ne se ništo drugo tuku ironično obrnuvanje na se ona što im e od strana na fantazijata dadeno. Niz samoto ova obrnuvanje se postavuvaat naj nevozmožni vozmožnosti od kade i funkcijata na ironijata da bide soodveten ferment, zašto bez pea se vo umetnosta bi se svelo na banalno.

Megutoa, avtorot vednaš zabeležuva deka ovoj prv moment, t.e. sega proširen kako ironično - disocijativno - asocijativen moment ne može da postoi sam za sebe i po sebe. Toj ne može da gane go predizvika drugiot moment, kogo Nedeljkovik go narečuva

"Konstrukcija na emocijata"[165]. Ovie dva momenti se nadopolnuvaat se prodolžuvaat eden vo drug, dejstvuvaat konstantno upateni eden na drug. Otkrivajki ja smislata na vtoriot moment, našiot filozof, najnapred ke zabeleži deka toj ne se složuva rečisi od site dosegašni estetiki, kako što samiot|ke reče, koi ni predložuvaat deka ubavoto e propravo vo prviot moment, vo ironično-disocijativno-asocijativnite operacii i deka seto tvoreštvo se zbiva vo smisla na ubavoto. Nedeljkovik ne ja prifaka pankalističkata koncepcija, koja opišrno ja kritikuvaše vo svojot poznat trud "Ogledi i pantalizmu"[166], velejki deka umetničkite dela ne se samo ubavi, tuku deka ~~opširnoxjxxkritikuvaše xxoxxxoj~~xxxxxx xxxxxxxxxxxxxxxxxxx možat da bidat i grdi, t.e. deka tie možat da realiziraat i nešto što e vo životot samo po sebe grdo. Takmu zatoa toj go predlaga protivstavot ubavo - grdo, velejki deka "grdoto i ubavoto se samo znak na umetnikot deka poveke ili pomalku uspešno soznaval, realiziral..."[167]. Vrz osnova na vakvata konstatacija Dušan Nedeljkovik go donesuva svojot osnoven stav, a imenno prašuvajki se što e ona što niz umetnosta se realizira, toj odgovara deka e toa e m o c i j a t a, taka što smislata ne se ona za što vo umetnosta se-eksperimentira, avtorot ja naoga ve n o v a t a e m o c i j a. Za Nedeljkovik site problemi vo umetnosta se sveduvaat ili na problemot na realizacijata, na iznaogjuvanjeto na poznati emocii, ili na istražuvanje i pronaoganje na novi emocii. Vrz ova gledište toj ke go izgradi svojot stav deka samo poznatite emocii i nivnata realiziranost spagaat vo estetikata pa zatoa i ja definira svojata koncepcija na estetikata na ovoj način: "estetikata e spored toa, nauka koja se zanimava so problemite na uslovite na produkcijata kaj slušačite, čitatelite ili gledačite na onaa emocija

koja e veke sozdadena i odredena, poznata"[168]. Ishoduvajki od edna misla na Bogdan Popovik deka ubavinata se sozdava sekoj den odnovo, Dušan Nedeljkovik, ponatamu, ke zabeleži deka "estetikata kako nauka za uslovite, pravilata i svojstvata na veke sozdadenata ubavina, odnesuvajki se sekogaš na ona što e minato i veke kapital vo umetnosta, nužno zaostanuva zad umetničkoto tvoreštvo"[169] Megutoa, postoi razlika za našiot filozof megu estetskite i psihološkie ili sociološkite feno eni. Taa razlika se sostoi vo razlikata na emocija, t.e. dodeka običnite emocii se "cirkulacija na steknatite i ednomaštenite životno vrz momenti, umetničkite emocii značat sozdavanje, na novi emotivni vrednosti"[170]. Ponatamu, Dušan Nedeljkovik, ovie razliki ke gi definira na toj način što sekoja sozdade a emocija e relativna novost koja e sozdadena na svoj način bilo vo samiot umetnik ili pak preku deloto vo ljubitelot naumetnosta.

Za Dušan Nedeljkovi, znači, osnovata na tvorečkiot čin, osnovata na negoviot agens e emocijata, megutoa, kako spoznavanje tvorečkiot čin ne e završen samo so toa što e pronajdena i otkrena odnosna i soodvetna emocija, tuku so toa što taa treba da bide predizvikana i kaj onoj što go prima umetničkoto delo. Zatoa e nevozmožen prviot moment na tvorečkiot čin - ironično-disocijativno-asocijativnite operacii, od vtoriot moment konstrukcijata na emocijata. Dodeka niz prviot moment se sozdava graga, sirov emocionalen element, vo vtoriot se ta taa graga od emocii se glači, zadlaboču a, sintetizira. Celokupniot vtor moment e vušnost povtorna konstrukcija na dobi enite sliki, na mnogute detali, pretstavi, imboili od prviot moment, koi vo svojata

prva faza ne poseduvaat nekoj posuštestven i podlabok red. Vto - riot moment pretstavuva, poprvo, vospost vuvanje na toj takov red, vospostavuvanje na eden kreativen umetnički sistem. Vo ovaa smisla ovoj vtoriot moment, za razlika od prviot, ne teče spontano i slučajno. Celukupna a konstrukcija e vodena i toa vodena od onaa konkretna emocija koja treba da e osnova na umetničkoto delo. Zatoa avtorot veli: „svesno ili potsvesno ona što vo drugiot moment na tvorečkiot čin gi vodi site konstruktivni versifikatorski operacii e onaa ili ovaa konkretna emocija"[171].

Vrz osnova na utvrdenata psihološka struktura na tvorečkiot čin voopšto i oddelno na lirskoto tvoreštvo so koe e negovoto delo e prevashodno preokupirano. Nadeljkovik doaga do zaključok deka za razlika od klasičnata lirika koja trgnuva isključivo vo konstruktivno-realizatorski vtor moment, modernata lirika se začnuva vo dlabinite na prviot moment na tvorečkata imaginacija so ironično-disocijativno-asocijativnite obrti so koi se donesuvaat sosema novi elementi i dimenzii na poetskiot fenomen.

Ovaa distinkcija na ovie dve liriki što ni ja dade Dušan Nadeljkovik analogno na izvorite kade se zaroduvaat tie; vo prviot ili vo vtoriot moment od tvorečkiot čin, može da bide samo vo izvesna uslovna smisla prifatliva, t.e. dokolku se raboti za pretežnosta na svrtenosta na ovie dve liriki kon prviot ili vtoriot moment, megutoa nikako ne i vo apsolutna smisla za kakva pledira našiot proučen dijalektičar. Znači tokmu kako takov kako eminenten dijalektičar i teoretičar na dijalektikata koj projavi vo oblasta na spoznajnata teorija i logikata edna vonredna mok za dijalektička penetracija, ovoj, megutoa, problem na koj mnogu

polagaše i koj go smetaše za spasonosen ključ vo objasnuvanjeto na distinkciite pomegu klasičnata i modernata lirika ne uspea da go sogleda vo toj svoj dijalektički kontekst.

Treba osven toa da zabeležime deka vo svojata podocnežna faza od svojata bogata filozofska dejnost koja beše sekogaš na izvorot na dijalektičkiot i istoriskiot materijalizam, koj vo ličnosta na Dušan Nedeljkovik megu dvete vojni kaj nas go najde svojot izrazit i značajen pretstavnik, našiot poznat filozof - ja nadmina svojata emociokreacioni tička koncepcija preku dijalektičko - materijalističkoto objasnuvanje na fenomenot na umetnosta kako forma na opštestvenata svest, kako poseben vid na ideologijata. Vo svojat podocnežna faza, dr. Dušan Nedeljkovik vo poveke svoi estetski studii i raspravi napravi nekolku obidi da ja postavi estetikata vo duhot na marksističkata filozofija. Megutoa, bidejki estetikata ne beše vo središteto na negovite filozofski interesiranja, toj ne uspea svoite dijalektičko - materijalistički koncepcii za umetno t a i estetikata konsenkventno i sistematski da gi sredi i objasni, tuku tie ost naa na nivo na fragmenti i fragmentarni iskažuvanja. Koa što nie ovde se zadržavme pred se na negovata kniga "Psihologija na lirskoto tvoreštvo", se objasnuva so faktot što samo vo ova svoe delo Dušan Nedeljkovik sistematski gi izloži problemite na umetnosta, na umetničkoto tvoreštvo i na estetikata i deka najmnogu vo nego toj donese svoi rešenija za zagatkite pred koi otsekogaš stoele prašanjata na umetnosta i ubavoto i samata estetika.

VLADIMIR SPUŽIK

Ušte vo svojot prvestetički trud "Izrazi emocija, njihov mehanizam i uticaj"[172], Dr. Vladimiri Spužik smetaše deka načinite na koi vlijaat nad nas izrazite i emocijata, na primer, opuštenosta na glavata na teloto na Adam od Roden, očite izvišeni kon neboto, ona kratko dviženje na rakata ili nasmevkata koja drži vo ustite, deka odgovor na niv ne može da dade estetikata koja dosega iluzorno i iluzionistički se odiduvala da gi razgrne tie problemi na ubavoto i umetnosta, tuku pred se i isključivo taa možat da go storat prirodnite nauki.

Otkako zabeleža deka izrazite na emocii e se postojani pridružnici na emociite taka što stanale nivni simboli, Spužik utvrduva deka: "Sekoja duševna sostojba ja sledat osobeni dviženja na liceto, Odnosite megu duševnite dviženja i dviženjata na licata taka se postojani što od neznatnite dviženja na lugeto gi čitame duševnite sostojbi koi imy odgovaraat..."[173].

Studirajki go svoeto devojče Spužik zabeleža deka taa imalo izrazi na emocii ušte vo prvite dva tri meseci život, od što zaključuva deka emotivnte izrazi postojat ušte pred formiranjeto na moždenata kora. Vrz osnova na ~~emocixuškxxx~~ fiziološkata analiza na emociite, Spužik dojde do zaključok deka estetskite fenomeni se možne složeni i zavisni od mnogubrojni uslovi. Negutoa tie, ni vo koj slučaj ne zavisat samo od objektot, tuku od subjektot što gi nabljuduva. Vo ponatamošnata analiza na emociite, osobeno vo svojot trud "Srodne emocije"[173], trgnuvajki do stihot na Rembo "A voir E blonI rouge, U vert, O bleu" i tn., Spužik doaga do zaključok deka "isto rodnite emocii se isti kakvi goše izrazi niv i d a gi predizvikale"[17

Spored toa i boite i zborovite i zvucite i liniite i tn., predizvikuvaat vo nas isti emocii. Owa Spužik go otkri i na toj način dojde do eden možne originalen zaključok deka svojata sušnost umetničkiot život e eden i ist: "ubavoto vo raznite umetnosti po svojata sušnost e isto, a različen e samo mehanizmot so koj go budime... probudenite emocii koi se srž i cel na sekoja umenost, koga se istorodni, i isti se"[176]. Analizirajki ja emocijata, Spužik utvrduva deka setilniot del na pretstavata e mošne značajen za ubavinata na umetničkoto delo. Duri nešto poveke, vo nekoi slučai nekoe delo e značajno tokmu po toj svoj setilen del. Megutoa, Spušik setilnata vrednost ja smeta samo za sredstvo, a ne i za cel. Ako emocijata e osnova na umetničkoto delo, togaš, taa se raga vo dopirot megu nas i umetničkoto delo" Predmetot duri porano beše samo sfaten (se misli na negovata setilna percepcija) so emocijata stanuva predmet što go čuvstvuvame..."[177] Iako našiot život e bogat i raznoviden, po Spužik toj bi možel da se svede na izvesen ograničen broj na elementarni emocii vo koi pred se spagaa: ljubovta, stravot, radosta, togosta, gnevot i tn., zašto: "zvucite, zborovite, boite što imaat sekoja svoja posebnost, draževnost i ubavina, budat vo nas sekoj na svoj način sepak isti emocii"[178].

Obiduvajki se da ja sfati suštinata na umetnosta niz emociite i objasnuvajki gi emociite, što se ragaat niz umetničkoto delo isključivo vrz anatomsko - fiziološka osnova, Spužik vo svojot trud "Zašto estetika nije još prava nauka"[179] smeta deka estetikata što ja odgleduvale filozofite i što se izveduvale od filozofskite sistemi pretrpe krah, taka što na našiot estetičar mu se nametnuva

slednovo prašanje: koi se pričinite što celokupnata čovečka kultura ovde na planot na estetikata zaostanuva?

Edna od bitnite pri ini, po Špužika, se sostoi vo toa što dosega jasno ne e opr deleno što e, koj e i vo što e predmetot na estetikata, zašto ne vozmožno e voopšto da se zamisli koja i da e i kakva i da e nauka bez svoj predmet.

Vtora bitna pričina se sostoi, po nego, vo toa što este tičarite dosega bea nezainteresirani za estetskiot fenomen nadvor od umetnosta, što gi prezrele estetskite čuvstva vo prirodata i vo životot, koi, po našiot avtor, se posveži i pointenzivni otkolku što se estetskite čuvstva dobieni od umetnosta. Špužik, iako priznava izvesna distinkcija izmegu umetnosta i prirodata, odnosno megu ubavoto vo umetnosta i ubavoto vo prirodata, vo smisla na toa deka umetničkoto ubavo e pričisteno ubavo, sepak zaključuva: "... vo svojata duša toa se isti čuvstva, toa e eden ist fenomen. Znači ubavoto kako vo različnite umetnosti, taka i vo prirodata i vo običniot život, vo svojata bitnost e edno i isto[180] Nešto poveke, Špužik go postavi kako uslov da možeme ednaš suvereno i neprikosnoveno da vlezeme vo suštinata na estetskoto doživuvanje - poveke veke da ne se dvoi umetničkoto od prirodnoto ubavo. Zatoa na prašanjeto što e suštestven predmet na estetikata toj odgovara: "Predmet na estetikata ne se nitu umetničkite dela nitu čovekot koj čuvstvuva, tuku e s t e t s k i o t f e n o m e n, e s t e t s k o t o d o ž i v u v a n j e što vo nas go razbuduvaat kako umetničkite dela taka isto i samata priroda i samiot život"[181].

Ako, megutoa, predmet na estetikata e estetskiot fenomen, prašanjeto e sega što e, vsušnost, toj fenomen.

Za Spužik estetskiot fenomen e eden biološki fenomen mošne čest vo prirodata,[182] e "eden složen fizičo-psihološki kompleks, splet na razni emocii, na nivnite čuvstvitelni tkiva"[183]. Megutoa osnova na estetskiot fenomen e emocijata, emotivnata sostojba, koja ima svoja fiziološka podloga, koja e različna vo zavisnost na karakterot na emotivnata sostojba. Spored toa fiziološkite promeni se uslov za promena na emotivnite sostojbi, tie niv gi odreduvaat. Toj fakt, misli Spužik, dosegašnata estetika go zaboravila i tokmu zatoa taa i beše osudena na krah.

Što bitno avtorot afirmira? Popravo toa deka vo estetskoto doživuvanje ona što e glavno toa e emotivnata sostojba, a ne slikata nitu pak idejata. Spored toa možeme da zaključime deka postoi principialna razlika megu sfakanjata na dr. Dušan Nedeljkovik i dr. Vladimir Spužik i ako i dvajcata trgnuvaat od emocijata kako osnova na estetskoto doživuvanje i umetničkoto tvoreštvo. Dodeka kaj Spužik estetskiot fenomen se iscrpuva so emocijata kako takva, kaj Dušan Nedeljkovik emocijata kako takva ne znači i estetski fenomen se duri ne bide konstruirana, izrazena, istelesna vo umetničkoto delo. Zatoa ako estetskite sostojbi postojat sami za sebe, togaš tie se, prirodno, so svojata fiziološka podloga treba da bidat i osnova na proučuvanjeto na estetikata. A tokmu ova i go trvrdi našiot estetičar Vladimir Spužik. "Estetikaa, veli toj, treba da ga proučuva nivnata psihološka i fiziološka osnova, t.e. vo što se sostojat tie edtetski sostojbi, vo koi okolnosti tie se javuvaat, kako edno umetničko delo ke gi predizvika, pod koi uslovi i so koi svoi osobini"[184].

Iako Spužik se nadovaše deka negovite estetički

stanovišta značat svoeviden kopernikovski obrt vo estetikata, vo koja smisla toj i beše pozdraven od pretstavitelite na fiziopsihološkata estetika, obidot negov estetikata da se svede na fiziologija ne samo što ne ja reši zagatkata na ovaa nauka, tuku ušte poveke ja usložni. Spužik niz seto svoe taka vehementno pleodae ne e svesten popravo za toa deka sveduvanjeto na emocijata i na osnovnata emotivna sostojba isključivo na nejzinata fiziološka podloga znaši ne samo degradacija na emocijata i emotivnata sostojba, koja mora da e čovečki fundirana, tuku degradacija i na sekoja i sekakva estetika, a potoa i na sekoe i sekakvo umetničko delo. Ne možejki da pojde vo objasnuvanjeto na emotivnata sostojba podaleku od nejzinata fiziološka osnova, Spužik beše prinuden da gi izednači emotivnite sostojbi i emociite dobieni od prirodata i običniot život so emotivnata sostojba i emociite dobieni od umetničkoto delo. Sigurno e deka sekoja emocija ima svoja fiziološka podloga, Megutoa, ne e sekoja emocija, posebno ne sekoja emotivna sostojba, dobiena kako rezultat na doživuvanjeto na umetničkoto delo samo toa, tuku e nejmalku toa i mnogu poveke od toa: spoznavanje koe ne može voopšto isključivo fiziološki da se objasni.

Neuspehot na fiziološkata estetika od tipot na ovaa na Vladimiri Spužik e neuspeh na sekoja edna ednostrana pozicija koja eden edinstven činitel go izdiga do nivo na eden univerzalen princip, kako veke imavme možnost da istakneme i vo slučajot na Ljubomir Savkovik. Ona što se služuvaše često niz razvitokot na naša ta estetička misla, toa imeno se služi i so učenjeto na Spužik za emociite i emotivnite sostojbi kako osnova na estetskiot fenomen.

Ne e zatoa ništo čudno poradi što i zaradi što dr. Ljubomir Savkovik vo statijata koja veke so samiot naslov govori mnogu "Estetikata i medicina"[185] tolku toplo i laskavo gi pozdravi sfakanjata na Spužik, pišuvajki za niv: "Anatomijata, histologijata, fiziologijata i drugite medicinski disciplini vnesuva nesrazmerno poveke svetlina vo onie naši životni pojavi na našite setila, na nervniot sistem i mozokot, što gi narečuvame fenomeni na dušata, otkolku site duhovni nauki vkupom"[186].

MILUTIN BORISAVLJEVIK

Prodolžuvajki ja linijata na fiziološkiot smer vo estetikata, dr. Milutin Borisavljevik se obide na istite principi kako i dr. Vladimir Spužik da ja zasnova estetičkata nauka. Popoznati negovi trudovi se: "Uvod u estetiku"[187], "O naučnoj est tici"[188], "Optičko obmane"[189], "O umetnoti, umetniku i posmatraču"[190], "O lepoti"[191], kako i povke drugi studii za naučnata estetika na arhitekturata, potoa za prirodata na estetskiot fenomen i tn.

Pretenzijata na ovoj estetičar se sostoše vo ambicijata estetičkite fenomeni da se rešat samo so osnovnite sredstva na naukata kako što se opservacijata i eksperimentot.
Po avtorot, seta dosegašna estetika trgnuvala od estetskiot sud koj bil tretiran kako proizvod na mislenjeto. Vo toa, po nego, se sostoi seta zabluda, zašto da se kaže deka nešto e ubavo toa

ne znači da se aktivira mislenjeto, tuku znači samo da se konstatira edna reakcija na našiot organizam: po zemanjeto, na primer, na goltka vino usleduva vednaš izvesna reakcija, za potoa da zabeležime prekrasno, slatko, kiselo vino i tn. Borisavlevik e uveren, znači deka ubavoto e "eden specijalen vid na fiziološka reakcija"[192]. Zatoa za avtorot estetikata koja se naoga na krstopat, ne e veke mokna da vlese vo entitetot na ubavoto i umetnata, tuku može toa da go stori samo naučnata estetika "koja se zasnovuva isključivo na fiziologijata, a specijalno na fizologijata na setilata"[193]. Spored toa, ovde veke imame primer za konstatacijata deka naučnata estetika ne se bavi so poimot na ubavoto so što se bavi filozofskata estetika, tuku so konkretnite fakti na ubavoto, so konkretnoto ubavo. Toa znači, ponatamu, deka naučnata estetika, za razlika od filozofskata, gi proučuva o b j e k t i v n o subjektivnite estetski fenomeni, dodeka filozofskata estetika go proučuvaše nego isključivo subjektivno. Spored toa, estetskiot fenomen rezultira od subjekt - objekt relacijata i toj e nevozmožen bez eden od niv, a vo naučnata estetika objektot toa e edno nadraznuvanje na koe subjektot reagira. Toa znači deka ako se prašame zošto e edna stvar ubava, naučnata estetika odgovort go bara vo subjektot, "t.e. vo reakcijata na našiot centralen nerven sistem, na edno nadvorešno nadraznuvanje"[194]. Vo ovaa smisla avtorot decidirano pišuva"? "estetskiot fenomen e znači, eden funkcionalen fiziološki fenomen... i negovoto potpolno naučno objasnenie zavisi od našeto poznavanje na funkcija ta na mozokot koj e i denderska malu poznat"[195].

Megutoa, vo svojata statija "O naučnoj estetici", Borisavljevik smeta deka ubavoto toa e odnos megu fizičkiot i fiziološkiot svet, prviot kako svet na objektot, a vtoriot kako svet na subjektot. Vo ovaa smisla toj dava edna proširena odredba na svojata naučna estetika: "Ovaa nauka, vsušnost, može da se nareče f i z i k o - f i z i o l o g i j a "[196], pa, utvrduvajki ja formulata za korelatuvnosta na subjektot kako "S" i objektot kako "O", Borisavljevik ja preporačuva slednava formula koja po nego go otkriva entitetot na estetskiot fenomen:

$$O = f(S)$$

t.e. objektot estetski e funkcija na subjektot, toj e zavisen od nego.

Zboruvajki za metodot na naučnata estetika, Borisavlevik veli deka taa se sostoi vo toa što vo nea se počnalo so najprostoto, t.e. nejzinata osnovna pretpostavka e induktivniot metod, vo čie središte e eksperimentot. "Pustulat, veli avtor, ot, koj se nametnuva pri naučnoto proučuvanje na estetskite fenomeni e slodniov: nema nauka bez labaratorijata"[197]. Avtorot e uveren deka samo niz laboratorijata dlaboko ke se spoznamat organite na čovekot i nivnite funkcii. Spored toa, naučnata estetika mora da se pretvori vo soodvetna fiziologija na setilata, da ja proučuva fiziologijata na nervniot sistem, a vo tesna vrska so nego treba da se baraat: "negovite odnosi so ostanatite organi: srceto gradite so dišenjeto (ova e posebno važno za muzikata i ritmot so hranenjeto i so sekretiite, so ritmot na krvta, temperaturata itn. se do merenjeto na težinata kak na teloto"[198].

Vo svojot trud "Optičke obmene", Birsavljevik, vejki deka no po tojat optički lagi, deka site optički ili auditivni fenomeni se realni fenomeni, zaklučuva deka tie pretstavuvaat " a p s o l u t n i subjektivni vistni" za koi važi slednio t zakon: "se e onaka kako što izgleda deka e"[199]. Po nag našiot avtorx istiot ovoj zakon važi i za estetskite fenomeni, megu koi nema suštestvena razlika, osven toa što estetskite fenomeni se slični so čuvstvoto na zadovolstvo, megutoa, transformirana na ovoj način: ako n i i z g l e d a u b a v o t o g a š to a e u b a v o. Tokmu zatoa avtorot i zabeležuva:"toj sud e nepogrešiv, t.e. nevozmožno e nekoj da ne uveri deka ona što ni se čini deka e ubavo, ne e ubavo tuku grdo"[200].

Megutoa, site obidi za zasnovuvanje na naučnata estetika imaat svoi argumenti do onoj mig koja eden del od umetnosta može da bide predmet na edna soodvetna fiziološka analiza, megutoa eden golem del od umetnosta, na primer, romanot, ne bi moželx so fiziologijata na setilata, a nitu so ostanatite drugi fiziološki organi da se objasnat. Takvi prašanja Borisavljevik ne si postava. No, toj vo svojot trud "O umetnosti, umetniku i posmatraču", odnapred se ograduva ne samo od ovaa naša zabeležka tuku na opšt i poširok plan, se orgraduva od seta umetnost velejki: "Problemot na umetnosta e eden od najteškite i najkonplikovanite problemi na estetikata. Naučnata estetika so ovoj problem ne se bavi zašto smeta deka pred ovoj posledniot treba da se reši ona što e prvo, deka pred da go rešavame ona što e složno treba da se znae ona što e prosto"[201]. Kako što gledame po sostvenoto priznanie na Borisavljevik, naučnata estetika od negoviot tip ne e mokna

da gi reši krucijalnite problemi na estetikata suštinata na umetnosta i umetničko tvoreštvo, poradi što i nejzinata pretenzija na naučnost gubi sekakva smisla. Po Borisavljevik naučnata estetika, tka kako što toj ja konceptira, ima da se zanimava isključivo "so poedinečnie faktori na oddelnite umetnosti... a ne so umetnosta voopšto"[202]. Vo ovaa smisla Borisavljevik nateduva nekolku uslovi za da bi možela naučnata estetika navistina da gi proučuva estetskite fenomeni: Prvo: onoj što se zanimava so naučna estetika, onoj koj e nejzin protagonist i apologet mora da e umetnik, mora da poznava barem edna umetnost, znači, treba da se bide ili arhitekt ili slikar, ili muzičar i tn. Vtoro: mora da se poznava fiziologijata, posebno fiziologijata na setilata, i Treto: mora da se služime vo ispituvanjata što gi pravi naučnata estetika so - naučnite metodi: nabljudenieto i eksperimentot.[203]

Iako se diskvalifikuva samiot, iako na toj način ja diskvalifikuva voopšto naučnata estetika za analiza na umetnosta voopšto, Borisavljevik vo svojot trud "O lepoti", sepak, dava edno gledište veke postojno vo estetikata voopšto, a i vo Jugoslovenskata estetika oddelno. Prašuvajki se, na primer, so što ni se dopaga Rodenovata "Stara žena", avtorot veli:"Pri kontemplacijata na ova delo setilata ne se dovolni: ovde vleguva ušte eden nov kapitalen faktor, a toa e uživuvanjeto. So pomošta na imitiranje... ne e vozmožno da se sfati našiot odnos so svetot, a ušte pomalku edno umetničko delo. Toj odnos e, znači, antropomorfološki"[204].

Dodeka vo svojata fizio -psihološka estetika, Borisavljevik e upaten po prvoite što pred nego vo srpskata estetika

gi raskrčija Savkovik i Spužik, vo skiciraniot obid da se objasni smislata na doživuvanjeto na umetničkoto delo, toj nepreosredno ja sledi Lipsovata teorija na uživuvanjeto, smetajki ja nea kako uslov bez koj ne e vozmožno nitu edno kakvo i da e doživuvanje na umetničkoto delo, nitu koj i kakov da e dijalog so nego.

Kako što vidovme naučnata estetika na Borisavljevik kako edna svoevidna fiziko-fiziologija ja svrte i ja svede celokupnata problematika na estetikata na fiziologijata na setilata, srceto, plukata, krvotokot i najodzadi na mozokot, izdigajki se na sekoj način vo nekoj vid e s t e t s k a m e d i c i n a za koja zboruvaše Savkovik pred nego, koja, megutoa, treba da gi proučuva sive ovie organi ne od terapevtsko gledište, tuku od gledištето na toa kako so niv se utvrduvaat i se naznačuvaat estetskite fenomeni. Ništo čudno za toa zošto ovaa i ovakvata negova naučna estetika ostana nemoćna popravo na fundamentalniot problem na estetikata -ispituvanjeto na umetnosta - da kaže samosvoen zbor. Taa ne sfati tokmu toa deka estetikata, pa bile ona i naučnata, ne e sozdadena nitu nekogaš si pripišuvala takva cel da gi proučuva fiziološkite osnovi na setilata i na organite na čovekot, tuku kako otkrivanje na suštinata na umetnosta i umetničkit fenomeni, koi, sigurno, imaat i svoja biološka i fiziološka osnova, megutoa ne se izcrpuvaat samo so nea. Ne gledajki go ovoj fakt, taa beše osudena na prašuvanje, iako odredeni posutali na estetskiot fenomen što taa gi postavi imaa svoe opravduvanje.

ĠORĠE ANĠELIK

Ġorġe Anġelik pretstavuva eden od retko plodnite srpski estetičari megu dvete vojni. Ima objaveno poveke monografii, studii statii, literturni kritiki, predgovori i slično megu koi sekako od oblasta na estetikata najznačajno mesto zazemaat negovite dela: "Problemi sovremene estetike"[205] i "Estetika"[206].

Eliminirajki gi site postojni mnogubrojni i protivrečni edni na drugi estetski pretpostavki za suštinata na umetnosta i umetničkiot fenomen, kako što se: umetnosta kako sfera na čuvstvoto, vistinata ili moralnosta, umetnosta kako katarza, igra, podražuvanje, umetnosta kako čisto tehnička aktivnost, kako uživanje, kako socijalna simpatija i tn. i tn., Gorge Angelik se zadržuva isključivo na umetnosta kako "intuitivna" d e j n o s t, preporačuvajki pri toa ja svoja koncepcija kako edinstven kluč da se sfati umetnosta. Vo ovaa smisla toj decidirano tvrdi deka: "Umetničkoto delo e intiucija"[207]. Megutoa, vednaš sega na Angelik se postava prašanjeto: što e toa intuicija, pa veli za nea deka e taa "sposobnost na svesta site setilni vpečatoci koi naviraat od site strani da gi odbere i srodi zarad sozdavanje na edna slika za eden odreden predmet"[208]. Za Angelik, znači, intuicijata e "Osnoven oblik na eden predmet"[209], što znači deka intuicijata na e pretstava za eden predmet vo eden negov odreden mig, tuku taa e "sinteza na site pretstavi za eden predmet ili pojava"[210]. Megutoa, ako umetničkata dejnost e sekogaš intuitivna i ako umetničkoto delo e sekogaš intuicija, sega stanuva dominantno prašanjeto: dali pak e intucijata sekogaš i vo sekoj slučaj umetnost,

pa odgovara: "umetničkoto delo e samo izrazena intuicija"[211] (potvrtal G.S.), izrazeno so zborovi, tonovi, boi ili linii. Zatoa toj vo eden bukvalen Kročeov duh zaključuva deka "umetnosta e, zna, izraz, samo"[212].

Očevidno beše i dosega, no po ovaa definicija stanuva apsoultno sigirno, deka vo ovaa oblast na razmisluvvanjeto našiot estetičar soopštuva tugi misli. Vo slučajot na Angelik stanuva zbor, znači za eden estetičar koj e pod silno i neposredno vlijanie na estetskiot sistem na Benedeto Kroče. Vo ponatamošnite razglaganja suštinata na umetnosta, Angelik sega go postavuva prašanjeto: ako umetnosta e izraz, togaš dali sekoj izraz e umetnost, pa vo duhot, ovoj pat na mislata na Bogdan Popovik, veli deka umetnosta e samo adekvatniot izraz, odnosno uspešniot izraz i deka umetnosta e najadekvatnata ekspresija na najinteresnata impresija. Citirajki go Kroče, koj veli deka "ubavinata e samo uspešniot izraz, ili ušte podobro samo izraz, zašto izrazot koj ne e uspešen voopšto ne e izraz"[213], Angelik, zabeležuva, ovoj pat protiv Kroče, deka "izrazot e izraz i koga ne e adekvaten i koga ne e uspešen"[214].

Prefrluvajki se na probelemot na vooblikuvanjeto na intuicijata, odnosno na samiot kreativen umetnički proces, Angelik gi iznesuva slednite tezi:

1. Umetničkoto tvoreštvo kako vooblikuvanje na intuicijata pretstavuva "maksimum edinstvo vo maksimum raznovidnost"[215]

2. Umetničkoto delo treba da postigne maksimu rezultati so minimum na duhoven napor. Za Angelik toa ne važi za tovrecot, tuku za onie što go doživuvaat umetničkto delo[216].

Čuvstvuvajki vnatre vo sebe deka si e negovi stanovišta i meditacii za umetnosta i estetikata so neposredno nadahnati od koncepciite na Kroče, toj često pati se osvrnuva polemički na niv za da ja pokaže svojata avtohtonost, Tka, na primer, toj ne go prifaka mislenjeto na Kroče, koe ke go nareče pogrešno, deka "umetnikot napolno vo site detalji go poseduva estskiot oblik vo duhot pred ušte da pronašol materijalen izraz"[217]. Vo ovaa smisla, Angelik točno ke zabeleži deka estetičen e samo „odnosot na sodržinata i formata"[218]. Pa od ovoj aspekt ako se zaprašame što ja pravi estetskata vrednost na umetničkoto delo: formata ili sodržinata, ili pak i formata i sodržinata zaedno, Angelik smeta deka vo odogovorot na ova prašanje mora da dojdeme do edinstveno mošnoto rešenie deka "formata e sodržajna, a sodržinata oformena: nadvor od toa edinstvo materijalniot izraz estetski ne znači ništo"[219].

Vo svetlosta na dosega iznesenite pogledi na Angelik, našiot estetičar ni se pretstavuva vo edna svetlina, vo svetlinata na intuitivističkata Berksonova i ekspresionističkata Kročeva estetika. Megutoa, postoi i ušte eden drug Angelik, ovoj pak siot ponesen po biologističkite i psihologističkite estetski stanovišta. Ovoj Angelik, izlagajki gi vo "Tvorečka mok duha"[220] svoite estetski misli, veli deka odgovorite što toj gi dava "se vo duhot na dobro sfateniot Berksonizam i psihoanalizata"[221].

Razvivajki edna biološka teorija spored koja se se sveduva na nagonot za samoodržuvanje, i pravejki edna analiza vo duhot na edna fiziologija na mozokot, Angelik doaga do problemot na p o t s v e s t a i se zadržuva vrz nea kako na osnoven i fundamentalen izvor i pričinitel na umtnosta. Zatoa toj i

pišuva: "Potsvesta e prirpremen stepen na svesta, ili ušte po-
točno d u h o v n a r e a l n o s t"[222]. Pojduvajki od sta-
novišteto deka naukata ima za cel da gi spoznae stvarnite vistin-
ni za nadvorešniot svet a umetnosta "temnite lavirinti na
potstvesta", Angelik ja definira umetnosta so zborovite "umetnosta
ne e ništo drugo tuku rabota na potsvesta na jave"...[223].

Sepak Angelik ja prifaka psihoanalizata samo so eden
nejzin del, t.e. so funkcijata na potsvesta, negutoa, ne isčelo
zašto vo statijata "Intuitivni način saznanja"[224], toj ne go prifa-
ka panseksualističkoto gledište za potekloto na umetnosta, odde-
lno vo Štekelovata interpretacija, po koja umetnosta e vo sušnost
samo".... pojačuvanje i proširuvanje na osnovnata seksualna tendencij
zadovolstvo od golotijata i tn.:."[225]. Iako Georgе Angelik ne
može da se pofali so izvornost, originalnost i avtohtonost vo
tretiranjeto na estetskite problemi koi se predmet na opširni
analizi, vo negovite mnogubrojni estetski [redacted] dela, raspravi
i statii, toj e, sepak, dosta visoko ocenet od strana na litera-
turniot kritičar Vladimir Vuik, negov sovremenik, koj vo Predgo-
vorot na deloto na Angelik "Problemi savremene estetike" ke ista-
kne deka od Bogdan Popovik, pa se do Georgе Angelik, dominira vo
srpskata estetika i literaturnata teorija, racionalističkiot smer
vo objasnuvanjeto na ubavoto i umetnosta, smer što Vuik ke go odre-
di kako "napolno von životot i umetnosta"[226], velejki deka duri
so Angelik vo srpskata estetička teorija počnuvat da se baraat
problemite na umetnosta vo nivnata vistinska oblast.

Deka e vozmožno i ne so svoi, tuku so tugi idei
da se napravi eden presvrt vo razvitokot na estetskite ide, vo

koj duh zboruva i Vuik, go pokažuva primerot so estetičkoto delo na Gorge Angelik. Go pokažuva toa niz svoi česti primiri razvitokot na jugoslovenskata estetika voopšto. Vo ovaa smisla sigurno e deka vo sprskata estetika Gorge Angelik ne e bez zasluga kako za nejziniot razvitok, taka i za nejzinoto popolarizirane. Toa pak što Vuik taka visoko go ocenuva pojavuvanjeto na ideite što gi donesuva estetikata na Gorge Angelik bez pritoa da gi vidi vo nea prisutnite idei na Berkson i Kročе, pišuvajki: "stanovuva zbor ovde za umetnosta odvaj ednaš i povtorno kako božestvena sila na čovekot..."[227], proizleguva otamu što za triesette godini na našiot vek ideite i stanovištata što gi donesuva estetikata na Gorge Angelik vo srpskata estetika i vo sprskata duhovna klima voopšto, bea idei što gledaa naumetničkiot fenomen poinaku, posove remeno, ponovo. Megutoa, faktot što, od druga strana estetičkoto delo na Gorge Angelik ima odredeno eformeno značenje, doaga ottamu što toa delo ne donese osnova za eden svoj estetički sistem ili zatoa što vo eden odreden sistem što go prifati ne vnese vo nego nekoi suštestveni svoi novi akcenti.

DRAGOMIR ŽIVKOVIK

Do kakov apsurden ekstrem može da dovede ortodoksno biologističkata i psihoanalitičkata koncepcija za fenomenot na umetnosta, pokažuva gajrelјefno deloto na Dragomir Živkovik: "Lepota u umetniškim delima"[228].

Avtorot bezrazložno i neosnovano zabeležuva deka umetnosta vo prva ili vo vtorata faza na kvartenata epoha go

izrazuvala ona što za nego bilo izmiruvanje so "negativniot kopleks". Bidejki našol sramotata vo oblasta na seksot, čovekov gi zadovoluval svoite seksualni stremeži. Negovite "jaz" nagoni od drug vid sepak ne bilo zadovoluvani što doveduvalo do zaboluvanje. Vo tie momenti trebalo da im se dade veštačko zadovoluvanje, a kako toj oskuduval od hrana, togaš "predmetite za jadenje morale da bidat predmeti na negovoto umetničko tvoreštvo"[229]. Sporedi toa, avtorot zaklučuva: "Ubavinata znači na tie objekti za nego e indentična so zadovoluvanjeto, makar i na dinamičkiot nagon za ishrana"[230].

Podocna vo geološkata epoha, pojavata na čovečkite oblici vo umetnosta na ovoj period, avtorot ja objasnuva so "oskudicata vo seksualni objekti"[231], taka što sega zadovoluvanjeto na sekusalnite nagoni stanuva osnoven impuls na tvoreštvoto. Ovoj sekusalne nagon potamu stanuva eden dominanten faktot, Taka, na primer, kolku se stupidni konzekvencite do koi doaga Živkovik ni pokažuva negovata "estetska" analiza na "Monal Liza". Avtorot veli deka portretot na Leonardo toa e "sadistički stav na ženata"[232]. Moment koga taa se raga na ljubovnite izlivi i stradanja na mažot kojšto ja ljubi. "Nejzinite usni, oči, izrazuvaat prezir i predizvikuvanje, taka što samo mozohist može da uživa vo nea"[233]. Avtorot i Leonardovata "Tajna večera" ja tolkuva kako "odrečuvanje od edna ljubov: učitelot se odrečuva od svojot učitel"[234]. Negutova, koga i dvete dela na Leonardo gi razgleduva vrza edno, Živkovik "sfaka" deka Leonardo vo "Tajna večera" ne go slikal Hristosa, t.e. deka Leonardo bil "eden pasiven ženski tip" "deka" negoviot tatko, ili nekoja druga zavtoritetna ličnost po -

stapila kon nego aktivno seksualno, no deka toj ja odbil, što predizvikalo kaj Leonardo bolka koja se gleda vo liceto na učitelot, deka, od druga strana vo slučajot na Mona Liza, Leonardo bil "odbien, pa na nejzinoto lice ostanal izrazot na pobeden"[235] Vaka interpretiranite dvava portreti na slavniot Leonardo, navistina gi opravduvaat avtorovite zborovi: "Ubavinata vaka izrazena ne e ubavina tuku gradba, taa e davanje zamav na onaa smrdea, na ona što e nečovčko"[236]. Vo ovaa smisla avtorot ja objasnuva umetnosta kako "maksikx "maskiranje na ovie gadosti"[237].

"Estetskite pogledi" na Dragomir Živkovi nemaat potreba od komentar. Ovde gi iznesovme za da pokažeme do kakvi konsenkvenci dojde obidot preku taka narečeniot panseksualizam vo psihoanalizata da se objasnat problemite na umetnosta i ubavoto.

JOVAN POPOVIK

Megu mnogubrojnite trudovi, esei, kritiki, ogledi niz koi Jovan Popovik triesette godini intenzivno go krčeše marksističkoto sfakanje za umenosta i tvoreštvoto kaj nas, sekako najgolemo vnimanie zaslužuva negoviot trud "Stvaranje i stvarnost"[23] vo koi toj sistematski gi izlaga nekoi od krucialnite aspekti na tvoreštvoto.

Jovan Popovik samoto umetničko tvoreštvo go sporeduva so ljubovniot grč, t.e. so ona ogromno doživuvanje što gi vozbuduva site naši duhovni sili, ošloboduvajki gi site energii

što dremele vo nas: niz nego se podiga "kapakot od mračnite komori na potsvesta od koja se izmolknuva svetlosta na denot, zaboravenoto, izčeznatoto doživuvanje"[239]. Jovan Popovik priznava deka umetničkata slika na svetot se "oblikuva vo hemiskata ratorba na individualnata psiha na umetnikot"[240]. Megutoa, za nego e sega primarno prašanjeto dali individualnata psiha ke ja zememe soparatno, odvoena od nadvorešniot svet, "koj ne samo što se izrazuva niz umetnikovata psiha, tuku i ja formira nea"[241] Jovan Popovik mu se sprotivstavuva na gledištето koe megu dvete vojni vo srpskata estetika, a voopšto i vo jugoslovenskata estetika, beše dominantno, deka umetničkoto tvoreštvo kako izraz na umetničkata psiha e samotvorečko, deka se raga od samoto sebe, od nekoja mistička i nedofatliva subjektivnost. Pri ova Jovan Popovik go interpretira Marksovoto stanovište deka čovekovata svest se opredeluva od negovata egzistencija, oddelno od negovata opštestvena egzistencija. Zatoa toj go opredeluva tvoreštvoto samo vrz fonot na negovata opštestven determiniranost, t.e. bidejki umetnikot e soočen so edna opštestvena stvarnost vo vremeto megu dvete vojni od koja se gadi, toj ne naoga drug izlez osven da ja zaroni svojata glava vo pesokot na individualnata duša, poradi što i se slučuva da se dojde do teorijata na sozdavanje na svetot od samiot sebe. Umetnicite - begalci, za nego možat da sozdadat virtuazni majstorii, možat da fasciniraat so ognomet na zborovi, boi i zvuci, no ne možat da sozdadat vistinsko umetničko delo. "Vistinskite umetnici se onie, veli toj, čii intimni čuvstva, najdlabokite lični stremeži, i nesvesno i i bez namera, duri možebi i protiv uvereneto, se poklopuvaat so pro-

gresivnite stremeži na svoeto vreme. Onie što oblikuvajki gi svoite najbliski doživuvanja, gi objektiviraat so umetnički izrazni sredstva karakterističnite pojavi, likovi i odnosi na svoeto vreme i na svojata sredina"[242].

Za Jovan Popovik kaj sekoj čovek postoi prirodna nužda za izrazuvanje. Silnoto doživuvanje sekogaš bara da se objektivira. Megutoa, našiot avtor ne se slaga so biologističkata interpretacijata deka objektiviranjeto na doživuvanjeto znači samo spontano osloboduvanje na edna subjektivna sostojba, tuku toj smeta deka ovde stanuva zbor za sesni stremeži so site izrazni sredstva da se iznese od sebe taa sostojba za da se soopšti na drugite luge, zašto site značajni umetnički dela vo istorijata na čoveštvoto bile niz ona objektivirano na subjektivnoto nekoja sinteza, kvintesencija na karakterističnite čuvstva i na psihološkite doživuanja na oddelni sredini, narodi i vremenja"[243].

Jovan Popovik smeta deka navistina umetničkoto doživuvanje i oblikuvanje na nešto subjektivno, deka pretstavuva proces vo edna individualna psiha, megutoa, štom toa subjektivno se objektiviralo umetničkite dela dobiva napolno samostojna egzistencija nezavisno od nejziniot tvorec, t.e. sega sodržinata na umetničkoto delo prestavuva da bide nešto privatno i lično, tuku stanuva opšta sopstvenost na golem broj luge, opšta svest, opštestvena svest. Nabljuduvajki go samiot tvorečki proces na načinite na umetničkite oblikuvanja, Jovan Popovik zabležuva deka samoto umetničko tvoreštvo e funkcija na poveke elementi, taka što megu racionalnite toj gi spomenuva i im dava svoe mesto

i na iracionalnite, na ne napolno svesnite elementi, negutoa, vednaš dodava i "Umetničkoto delo stanuva toa duri so negovata kristalizacija vo svesta i duri taka filtrirano niz svesta... deluva na drugite ..."[244]. Spored toa za Jovan Popovik, odnosot megu tvoreštvoto i stvarnosta e eden prevashodno korelativen odnos, zavismo edno od drugo, vlijatelno edno od drugo. Tokmu zatoa našiot avtor smeta deka umetničkoto tvoreštvo e individualen psihički preces, negutoa so neophodna socijalna smisla i funkcija. Za nego nema edno bez drugo. So ogled na dominantnosta na biološkiè i fiziološkite estetski koncepcii za sušnosta na umetnosta i tvoreštvoto megu dvete vojni, Jovan Popovik niz svojot trud se obiduva so suvereni argumenti da gi pokaže pričinite za nivnata neodrživost i ednostranost. Taka za nego kolku i da igra važna uloga psihološkiot i fiziološkiot moment pri samoto tvoreštvo, toj za nego ne nagóa primarno, tuku sekundarno značenje. Taka, na primer, zborovite ne izviraat od mračnite dlabočini na teloto, tuku pretstavuvaat iskustvo na mnogu vekovnite zaednički odnosi i trud na lugeto. Zatoa toj i pišuva: "I govorot e fiziološka funkcija vo koja učevtvuvaat moždanite centri, glasnicite, jazikot, grloto, nepcata, plukáta, raznite živci i dr. No da se objasnuva govorot samo so klučot na fiziologijata i individualnata psihologija, ne e mnogu pomalku pogrešno otkolku što da se smeta deka govorot e nekoja urodena darba na čovekot... koja nekoja dobra vila pred negovoto raganje... mu go spakuvala vo mozočot... Govorot e, se razbira, izraz na edna individual prejavuvanje na negovata psiha. No toj e, pokraj fiziološkiot i psihološkiot moment, prevashodno s o c i j a l e n p r o c e s.

Duri na opštenjeto na luge o meguseb, duri vo zaedničkata nivna rabota vo tekot na mnogu vekvi se razvilo ova fino orudije za izrazuv nje na mislite i čuvstvata"[245].

Odnosot megu umetnosta kako superstruktura i ekonomskata struktura na edno opštestvo, beše edna centralna tema vo polemikite što se vodea megu dvete vojni kako megu samite marksisti, taka i megu marksistite i gragunskite filozofi i estetičari. Taka, nie moževme često da go grekavame sfakanjeto deka umetnosta kako prevashoden opštestven fenomen se izveduv ednostavno od ekonomskata baza na opštestvoto na koj način karakterot na umetnosta se uslovuvaše od karakterot na ekonomskata baza. Megutoa, sosema retko beše istaknuvan nivniot meguseben dijalektički odnos i povratenoto vlijanie na superstrukturata nad ekonomskata struktura. Jovan Popovik beše eden megu marksistite koi predupredi deka bi bilo pogrešno site oblasti na svesta i site idejni manifesteacii da se izvlečat od pojavite vo materijalnata ekonomska baza, velejki deka: "Vo atmosferata na idealogijata se odigruvaat pojavi koi nastanuvaat od odnosite, sudirite i stopuvanjata na samite tie idejni pojavi: vo oblasta na naukata, filozofijata i umetnota postoi svojstven razvitok koj ne e neprestajno predizvikuvan od direktnoto vlijanie na nekoja ekonomska, opštestvena ili politička pojava"[246].

Vo srpskata estetika megu dvete vojni, Jovan Popovik e značajen pred se po faktot što toj prv predupredil deka psihofiziološkata estetika, za sebe i po sebe, ne može da predre vo socijalnata smisla na umetnosta i umetničkoto delo. No pagajki vo ednostrena vulgarizacija, toj gi istakna elementite, bilo psiho-

loški bilo fiziološki, kako imanentno prisutni vo samoto umetničko tvoreštvo, megutoa sosema točno zabeleža deka tie elementi sami od sebe ne možat da go objasnat integralniot vid na umetničkoto delo i deka greškata na site ovie koncepcii, popravo, se sostoi vo toa što toj eden edinstven element go izdignuvaat do nivo na univerzalen princip. Značajno e da zabeležime uste i toa deka negovata marksistička koncepcija za suštinata na umetnosta i umetničkoto tvoreštvo ne strada od ednostranost i vulgarizacija, od što ne beše imuna eden del od našata estetička misla megu dvete vojni.

VOJISLAV VUČKOVIK

Dr. Vojislav Vučkovik e avtor na mnogubrojni muzički kritiki, ogledi, i esei. Estetičar so golema erudicija, doktor po filozofija koj imaše najnepozsreden uvid vo seta evropska duhovna konstatacija megu dvete vojni, kompozitor revolucioner na delo koj vo Revolucijata i na Revolucijata i go dade svojot život, zaginuvajki vo prvite naleti na revolucionernata borba, veke vo 1942-ta, Vojislav Vučkovik ostanuva vo našata kulturna istorija, sepak, i najpoveke so svoeto estetičko delo i niz svojot estetički profil. Iako ona što vo ovaa oblast go ostavi ne e osobeno obemno: pet traktati za estetikata, nevklučuvajki gi ovde se razbira, negovite trudovi od muzičkata estetika, Vučkovi, sepak, zavzema mošne značajno mesto megu srpskite i jugoslovenskite estetičari - marksisti, zašto ostavi poveke zanimlivi spoznavanja od ovaa oblast.

Vremeto koga Vučkovik najintenzivno e preokupiran so estetskata problematika opfaka se na se edna decenija. Od 1932-ta od 1942-ta. Estetskata platforma na ova vreme, kako veke vidovme ja karakterizirafe prodirot na, od edna strana, psiho-fiziološkata estetika, a, od druga strana, subjektivno - spekulativniot idealistički smer. Osven toa za ova vreme e karakteristično prodirot na mladata sociјalogja na umetnosta, koja zaedno so Ten Gijo i Hauzenštajn veke gi beše napravila svoite prvi čekori. Vučkovik ne živee vo atmosferata na dilemata za ili protiv ovoj smer vo estetikata. Popravo taa i takvata dilema ja češava brzo: se stava na strmata na sociјalogijata na umetnosta, iscelo negirajki ja vozmožnosta na konstituiranje na estetikata kako posebn i avtonemna nauka. Taka vo svojot ogromen trud "Materijalističkata filozofija na umetnosta"[247] vo glavata Fijasko na estetikata kako nauka, Vučkovik smeta deka estetikata e neodrživa kako nauka zatoa što taa vo svojot dosegašen mileniski razvitok ne uspeala da utvrdi: 1. Što e umetnost? 2. Što e umetnički ubavo? 3. Što e ubavo vo umetnosta? 4. Što e ubavo vopšto? 5. Kakov e odnosot megu sodržinata i formata? i 6. Vo što se sostoi obektivn ta kritika na takanarečeniot estetski sud?

Zabeležuvajki deka seta estetika dosega beznadežno ozcilirala megu Platonoviot estetski idealizam i Kantovata estetska percepcija i deka seta istorija na estetičkite doktrini ne pretstavuva ništo drugo osven eden haos na najapstraktno filozofsko spekuliranje što nemalo nikakva druga cel osven nadmudruvanjeto, Vučkovik ke zabeleži deka na site napredni avtori im stanuva denes potpolno jasno deka konceptualističkata i spekula-

tivna estetika ne može da bide nauka vo vistinskata smisla na zborot, ednostavno zatoa što taa ne se zasnovuva vrz fakti. Po nego, estetikata se raspadnala na dve: na socijologija na umetnosta, koja treba da ja proučuva opštestvenata uloga na umetnosta vo tekot na istorijata (što avtorot i go pravi vo svojata doktorska teza, koja e odbraneta vo Praga pod ǵuden naslov: "Muzikata kako sredstvo na ~~xxxxxx~~propagandata"[248] i da go ispituva odnosot na umetnosta i životo - i na istorijata na umetničkite formi, koja ja proučuva istorijata na umetničkite formi pod vlijanieto na opštestveniot razvitok. Taka za Vučkovik seta dosegašna filozofska estetika odi vo muzejot za skapoceni starini, no ne samo estetikata na graganskite idealistički estetičari, tuku i materijalističkata, odnosno duri i marksističkata estetika. Sprotivstavuvajki mu se na Witvogel i na site drugi marksisti koi sakaat da fundiraat edna nova marksistička estetika, Vučkovik zabeležuva: "Marksističkata estetika ne može da postoi. Samo dijalektička - materijalistička filozofija na umetnosta e vo sostojba da go otkrie fetišizmot na umetnosta i da reši bezbroj problemi koišto inaku ostanuvaat vo mrak, blagodarjki na nadrinaukata čii žirtvi se ne samo idelistite, tuku i materijalisti, dokolku so toj metod ne operiraat pravilno"[249].

Osnovniot prigovor protiv marksističkata estetika, znači, Vučkovik go naoga vo faktot deka nitu ovaa estetika, kako i sekoja druga estetika, ne pravi razlika megu estetskoto i umetničkoto, megu estetskata i filozofijata na umetnosta, megu umetničkoto delo i umetnosta, megu ubavoto i formalnoto.

Na toj način kako što gledame Vučkovik ja izgone estetikata na genealen plan. No namesto nea što toj ni predlaga?

Ni ja predlaga svojata socijalogija na umetnosta, ili kako što toj ušte veli dijalektičko materijalističkata filozofija na umetnosta. Da vidime, vednaš što pretstavuva nejziniot predmet, so što voopšto se zanimava, i konečno vo što se sostoi celta nejzina.

Vučkovik smeta deka ne e točno tvrdenjeto na spekulativnata estetika deka socijalogijata ne umetnosta ne e nešto drugo, tuku eden vid estetika, ili pravec vo estetikata. Naprotiv, toj smeta deka socijalogijata na umetnosta isključuva sekakva estetika kako nauka za umetnosta i ubavoto. Toj veli: "Odnosot megu sociologijata na umetnosta i estetikata e odnos na vzaemna isključivost. Sociologijata na umetnosta ne e predolžuvanje na estetikata, taa e nejzina negacija. Problemite na estetikata postavemi se vo sociologijata na umetnosta od glava na noze. Sociologijata na umetnosta e edinstvena i vistinska nauka za umetnosta"[250]. Site estetiki grešele dosega vo toa što go fetišizirale poimot na umetnosta, a taa feizišizacija proizleguva od pretpostavkata deka umetnosta bez ostatok se sodrži vo umetničkoto delo. Vrz kritikite na ovaa napolno pogrešna pretpostavka, Vučkovik go definira poimot na opstvenata definicija na umetnosta, od koja potamu preizleguva seta osnova na negovata socijalogija na umetnosta. Toj pišuva: "Umetnosta e sinteza na kreacijata (na umetnikot)i na opšt stvenata rekreacija na umetničkoto delo. Samoto umetničko delo e samo polovinata vo umetničkiot proces. Primenata na sekoj čovečki produkt... rešava za toa dali i drugata polovina na procesot - opštestvenata rekreacija na umetničkoto

delo - znači umetničkiot proces vo svojot totalitet - ke bide ostvaren ili ne"[251]. Zatoa za 'učkovik predmeto na socijalogijata na umenosta stanuva procesot na vzaemnoto deluv nje a opštestvenite faktori vrz razvitokot na umetnosta i na umetničkite rekracii vrz nasokata na opštestveniot razvitok. Tokmu odovde doaga i celta na socijologijata na umetnosta, kako nova i posebna opštestvena nauka, koja treba vrz temelot na analizata na site megusebni stepeni na zaemnoto deluv nje na opštestvoto vrz umetnosta i na umetnosta vrz opštestvoto, da gi formulira nasokite na razvitokot na umetnosta i umetničkoto tvoreštvo voopšto, što moraat da se poklopuvaat so natamošniot razvitok na seto opštetstvo. Na toj način umetnosta od site drugi čovekovi dejnosti treba i mora najintenzivno da go tlasne nezadržlivot od na čovekovata istorija i na istorjata na svetot voopšto. Kako opštestven fakt, znači, umetnosta, kolku i da se vozhbnovuvaat i radikalno izmenuvaat nejzinite formi, nikogaš ne ke prestane da bide kritika na opštestvenata stvarnost, a se toa i faktor na nejzinot unapreduvanje.

Megu problemite što gi tretira estetičkoto delo na Vojislav 'učkovik, a koi traat i se naložuvaat so svojata aktuelnost i den - denes, treba sekako da se istakne prašanjeto za oggleduvanjeto na umetničkata forma vo procesot na samoto tvoreštvo. Za avtorot, oggleduvanjeto na formata po sebe i za sebe, oggleduvanjeto na apsolutnata umetnička forma, go prodlabočuva konflikotot mégu razvojot na umetnosta i nejzinite konsumenti. Problemot kon koj ne upatuva 'učkovik e karakterističen i za eden pogolem del od denešnoto sovremeno svetsko umetničko tvore-

štvo. Preduprеduvajki na nekoi poučni iskustva od razvitokot na istorijata na umetnosta, avtorot veli deka rezultatite koišto se postignati se usovršuvanjeto na izraznite sredstva vo umetnosta ne bile vo polza na što pouverlivotot otkrivanje na najbitnite realni aspekti na svetot, tuku bile cel na samite sebe - poradi što i napolno ja izmestile svojata osnovna prvobitna namena, "ostanale, ako veli toj, apstraktni, bez primena na taa sodržina, pa na toj način se pretvorile vo baza na novi apstraktni usovršuvanja koi se samite na sebe cel, ili potočno, nivnata nesvesna cel se sostoi vo prodlabočuvanjeto na sudirot pomegu umetnosta i stvarnite potrebi na lugeto"[252].

Estetičkoto delo na Vojislav Vučkovik, se razbira, moreme da go sogledame i ocenime vo svetlinata na negovoto sopstveno vreme, vo gnoseološkite, filozofskite i estetskite pretpostavki na kulturnata situacija kaj nas nego dvete svetski vojni. Otade i izvesni blezi na ideloškiot - političkiot pragmatizam[253] što negovata sociologija na umetnosta gi plati kako danok na svoeto vreme se naročno ako se zeme predvid deka sekoj nejzin zbor i sekoj nejzin red, sekoja nejzina misla i sekoja nejzina poraka bea taka tempirani što vednaš, vo dadeniot opšestven mig da stapat vo ideloškiot sudir što jugoslovenskiot marksizam go vodeše vo svoj period megju dvete vojni na politiki, literaturen, filozofski i estetički plan.

RAZVITOKOT NA ESTETIKATA KAJ SLOVENCITE OD SREDINATA NA XVIII-OT VEK DO POČETOKOT NA VTORATA SVETSKA VOJNA

Prvite početoci ~~na estetikata kaj Slovencite vo dobata na Prosvetitelstvoto~~.

Dobata na Prosvetitelstvoto spaga vo edno od retko značajnite razdobja vo slovenečkata kultura i pismenost, kako, megudrugoto, i kaj site drugi jugoslovenski narodi.

Što, da spomneme, sviceraro, gi razvojnite

Kakvi ~~se ekonomski~~ i kulturni okolnosti vo Slovenija vo ova doba?

Avstriskiot prosveten apsolutizam radikalno vlijaeše i na karakterot na slovenečkoto Prosvetitelstvo. A negovite reformi, preku Marija Tereza i Josip II: osloboduvanje na selanecot preku osnovanjeto na "zemjodelskite združenija", ovozmoži širok poden na zemjodelieto i na manufakturnoto proizvodstvo, posebno na staklenata i tekstilnata manufaktura. Paedno so toa, otkako Trst vo 1719 e proglasen za slobodno pristanište, sveta Slovenija beše povrzana so moderen pat so nego i so Avstrija, Toa go tlasna razvitokot na trgovijata, taka što, so eden zbor, na ekonomski plan Slovenija vo ova vreme trae so eden silen podem.

Megutoa reformite na Marija Tereza i Josif II posebno se odrazija na kulturen plan. Po niv, so reformite ~~na ovie prosvetni apsolutisti~~, beše vovedena opšta školska obvrska, a grižata za prosvetata ja zede na sebe državata. Se voveduva germanskiot jazik kako edinstven jazik vo Slovenija, što predizvika

golema reakcija i iziskuvanje za priznavanje na slovenečkiot jazik. Borbata za slovenečki jazik, megutoa, ne možeše da se izdojuva bez deluvanjeto i rabotenjeto na planot na literaturata, i vo ova doba slovencite nemaat svoi literaturni dela, osven nekoi mali tekstovi pišani na dijalektnite govori. Sega vo borbata protiv germanizatorskite stremeži se poveke se rasplamtuvaše i borbata za edinstven literaturen slovenečki jazik. Kon toa, slobodnoto školuvanje što beše pridones so terezijanskite i jozefinskite reformi, ovozmoži raganje na slovenečkata inteligencija. Kon vtorata polovina na XVIII vek nastanuva intenzivno budenje na nacionalnata svest. Nacionalnite prosvetiteli, bez svoj socijalen i politički program, seta smisla na svoeto deluvanje ja najdoa vo usovršuvanjeto na jazikot i sozdavanjeto na literatura na toj jazik. Taka, vo 1765, Marko Pohlin go izdade "Abecednik" a vo 1768 "Krajnskata gramatika". Vo 1781 godina se raga Academija operosorum, kako edno od prvite naučni društva vo Slovenija, koe raboti na oformuvanjeto i razvivanjeto kako na slovenečkiot jazik, taka i na negovoto naučno proučuvanje.

Megu najznačajnite iminja na slovenečkoto prosvetitelstvo i prerodba spagaat sekako Žiga Cojs, Anton Tomaž Linhart, i poetot Valentin Vodnik. Megutoa niv, kako početok na raganjeto na estetikata kaj Slovencite može da se zemat mislite na

ŽIGA COJS

Žiga Cojs beše eden od najobrazovanite slovenečki intelektualci na svoeto vreme. Za nego može da se reče deka e učenik na francuskite enciklopedisti. Negovite misli za poezijata, izne-

seni vo pismata što toj mu gi pišuvaše na poznatiot slovenečki poet na prevodbata Vodnik od 1794 do 1795[1] možat da se zemat kako početok i zarodiš na prvite estetički refleksii vo slovenečkata estetika.

Zaslugite na Vojs za razvitokot na slovenečkata literatura, megu drugoto se smetaat i vo toa što toj kako mecena uspeal najznačajnite pretstaviteli na togašnoto prosvetitelstvo, megu koi Linhart i Vodnik, da gi upati kon slovenečkiot jazik i kon vistinskite tekovi kon koi, spored negovo mislenje, trebaše da se dviži slovenečkata literatura. Toa toj i go postigna. Megutoa, niz preporakite što mu gi davaše na Linhart, a posebno na Vodnik, toj gi probi prekrči patištata na prvite refleksii za suštinata na literaturata i voopšto na umetnota na toa vreme. Ona što, na primer, Cojs mu go preporačuvaše na Vodnik beše fundirano vo duhot na zapadno - evropskata klasicistika estetika, koja Vojs posebno ja poznavaše. Osnova na ovaa estetika se, vsušnost, i osnovite na proporakite što vo vid na pisma toj mu gi ispraśake na Vodnik. Megutoa, tie preporaki Cojs posebno go istaknuva neophodnosta muzikajuvanjeto na poetot, za pogolema čista otj na jazikot, za pogolema metrička ugladenost na stihot, ili so eden zbor, Cojs, niz site ovie upatstvija, go implicira gledišteto deka vrednosta na edno delo so ogled a/ pred se vo vrednosta na negovata kompezicija, poprvo od toa kolku e taa poblekkava, poraspeana, pobriljantna zavisi vrednosta na samoto delo. Vo ovaa smisla Poris Paternu[2] mošne točno utvrduva deka zapadno - evropskata klasicistička literaturna estetika Cojs ne ja prifati mehanički, tuku ja prilagodi na domašnite literaturni okolnosti.

Taka obrakjajki mu se na Vodnik, toj mu pišuva: "Se što izleguva od vašeto pero treba da e nadahnato so naroden duh"[3]. Bi moželo zatoa da se reče deka Cojs se oddalečuva od suvoparnata osnova na klasicističkata estetika, zašto toj mu preporačuva na Vodnik ne samo estetjka kultiviranost na formata, tuku i bliskost na samite temi, na samata sodržina na pesnite do širokite sloevi na slovenečkiot narod. Vo ovaa smisla toj mu pišuva sledneto: "Se ona što ke izleze od Vašeto pero mora da e napišano vo naroden ton i za narodot."[4] Cojs, imeno, go sovetuva Vodnika pri pišuvanjeto na sekoja pesna da ne se rakovodi samo od svojot sopstven vkus, tuku i od vkusot na negovata okolina i vo taa smisla toj mu predlaga "Strunata da ne se napnuva previsoko"[5]. Vo ovie sugestii Cojs gi istaknuva na eden eklatanten način stremežite na prosvetitelstvoto, vo koi se se sveduvaše na toa sekoj princip da bide ne samo razumen tuku i praktičen.

Insistirajki na nužnosta od literaturnata kritika, toj smetaše deka umetničkoto i literaturnoto delo duri togaš ja dobiva svojata smisla otkako ke bide osmisleno od samata kritika, a kritikata, vo ovaa smisla, e dolžna da go ocenuva deloto i da dava napatstvija koi se onie principi, normi i imperativi koi pisatelot mora da gi sledi za da dojde do ubavoto i za da se sozdade toa. Tolku predi~~v~~aše Cojs za kritikata i za nejzinata nepohodnost što skičenosta, ograničenosta i siromašnosta na samata literatura ja doveduvaše vo vrska so nepostoenjeto na smata kritika. Nemožejki da najde obrazec na kritikata vo samata slovenečka literatura, bidejki Cojs e nejzin osnovnopoložitel, taa ~~popravo~~ započnuva duri so nego, a čuvstvuvajki potreba i nedostig od nea, toj vo

~~ovaa emila~~ mu sugeriraše na 'odnika ovoj da gi prepee stihovite na Boalo kako obrazec za toa kako treba da izgleda stihot voopšto.

So Cojs veke se sozdavaat ako ne temelite, toa začetocite na slovenečkata estetička misla, koja vo početokot na XIX vek, posebno vo negovata vtora polovina ke zeme širok zamav, isto onaka kako što širok zamav ke zeme ne samo literaturata, tuku i ostanatite umetnosti, potvrdeuvajќi ќe toj period deka zavrsuvat na umetnosta i estetikata magyarizacijata na slovencite.

RAZVITOKOT NA ESTETIKATA KAJ SLOVENCITE VO XIX VEK

Na pragot na eden nov period

So početokot na XIX-ot vek vo Slovenija započnuva rastežot na slovenečkata buržoaszija. Taa postepeno gi pušta svoite prsti kon slovenečkoto selo, naprvin niz trgovijata što beše ja razvila so zemjodelski proizvodi, a potoa davajki im lihvarski zaemi na selanite i kupuvajki im go nivniot imot. Na toj način se poveke se zagrozuvaše socijalnata položba na slovenečkiot selanin. Toj počnuvaše da se raslojuva i navleguva vo nemaštija i beda. Kako i sekogaš vo istorijata na klasnoto opštestvo taka i ovde, podiganjeto i bogatstvoto na buržoazijata se vršeše so paganjeto i osiromašuvanjeto na selanite.

Od druga strana na Josip II, Meternih vovede apsoluten centralizam, so koj obidite za germanizacija na slovencite stanaa ušte porešitelni. ~~Na toj način~~ Stremežite na prerodbata, koi kako vidovme bea isklučivo na kulturen i prosveten plan, sega vo početokot na XIX vek so voveduvanjeto na apsolutniot centralizam na Meternih so sè ušte poširoko bele fatnat procesot na germanizacija na Slovencite, dobiја

dobivaat političkи vid. i se odvivaat preku eden socijalen pleedae. Vo Slovenija se razdvižuvaat političkite borbi, glavno, megu tri tabori: naprednioт revolucionerno - demokratski tabor, reakcionerno - konzervativnioт i strujata na ilirizmot. Buržoazijata beše na stranata na prvioт tabor, zašto taa se plašeše od germanskata buržoazija koja vo toa vreme imaše golemi i krupni kapitali vo Slovenija, taka što za domašnata buržoazija samo borbata protiv nea i stranskite kapitali možeše da dovede do ona što beše stremež na revolucionerno - demokratskioт tabor - do politička samostojnost i suverenoт na sloveečkioт narod i, potem, do najziniot rascvet. Konzervativnata buržoazija beše povrzana so apsolutističkioт feudalen sistem bez interes za nacionalnata samostojnost na slovenečkioт narod. Ilircite, od treta strana, bea pak, kako otvorena reakcija na stremežite za germanizacija, za kulturno i političko obedinuvanje na južnite Sloveni. Po tesna vrska so ilirizmot bea i panslavističkite stremeži, koi isto taka vo Slovenija najdoa svoj odsiv.

Na planot na literaturata, po racionalističkioт i prosvetitelski vek, počnuvaat prvite zarodiši na romantizmot, koj na preden plan ja isfrluva kauzata što se sodržaše i vo Cojsovite gledanja za pregrap na narodniot život kako glaven element na literaturata. Kult na ova vreme stanuva narodnata tradicija. Megu slovenskite romantičari, kako prodolžuvanje na prvite početoci kaj Slovencite, spagaat Jernej Kopitar, a posebno Matija Čop.

JERNEJ KOPITAR, megu prosvetitelstvoto i rnukal-
manizmot.

Vo osnovata na ona što bi moželo da se narečat elementi na literaturna estetika niz deloto na Kopitar, stojat Cojsovite soveti na Vodnik, megutoa so izmeneti i dopolneti nijansi. Kopitar pravi čekor napred veke vo ambicijata i so obidot da ja edvoi poezijata, literaturata i umetnosta voopšto od racionalizmot i praktičniot utilitarizam na prosvetitelstvoto, koj beše dominanten vo pogledite na Žiga Cojs. Imeno, sega Kopitar se obeduva da go razdvoi poetskoto i voopšto poezijata od praktičnite i korisnite naravoučenija. Za Kopitar [1] samo onoj narod moze da se vivne visoko koj ke se ogleda na starite narodi, koj za nego odgleduvale ne kult kon matematičkite i prirodnite nauki, kult koj go sozdade nesmoneno racionalizmot i prosvetitelstvoto, pa vo ovaa smisla pogledite na Kopitar se reakcija na niv, tuku kult kon umetnostite. I samiot strašen ~~nezaljubenik~~ vo grčkite i rimskite klasici, ~~ona so što~~ Kopitar, stoi na sredinata megu prosvetitelstvoto i romantizmot. Beše, ~~popravo, ona prodolžuvanje što go navesti~~ ušte Cojs za čistota na jazikot, ~~i vo taa smisla glaven beleg na negovoto pleodae se sostoi ne samo vo negovite razmisluvanja~~ za sušnosta na versifikacijata, tuku vo borbata protiv germaniziranjeto na slovenečkiot jazik. Smislata na negovite idei ~~bi se iscrpela koga ke se reče za niv deka vo centrumot na nivnite nastojuvnja beše~~ borbata da se sozdade eden takov literaturen jazkk koj ke se potpira vrz izvorniot naroden zbor i vo taa smisla toj obraboti cela edna skala od napatstvija kako da se ostvari ovaa borba za sozdavanje na čistiot naroden govor, so što

MATIJA ČOP , obid da se združat antikata i romana.
tikata

Evropski obrazovan čowek, Matija Čop, e eden od prvite kritičari na preodot megu dva veka i megu dve epohi. Kako najdobar prijatel na najgolemiot slovenečki poet France Prešern i kako privrzanik na romantičarite, Čop, plediraše glavno za što pogolemo estetsko sovršenstvo na slovenečkata literatura. Za razlika od Kopitar, kako i od slovenečkoto prosvetitelstvo, izrazeno preku ideite na Cojs, Čop koj, kako veke konstatiravme, ja imaše veke pred sebe Prešernovata poezija i siot nejzin podem, Čop zaka ne se složuvaše so insistiranjata na Kopitar kon narodniot jazik, tuku smetaše deka samoto literaturniot jazik, samo osovršeniot literaturen jazik ke bide vo sostojba da ja krene poezijata i voopšto sela literatura na takvo nivo što niz nea da može da se soopštuvaat opšto - čovečki i pouniverzalni temi, zašto toj e izričito protiv ambicijata na Kopitar za edna "folklorna" narodna literatura. Vo ovaa smisla toj sakaše da ja oslobodi literaturata od site prosvetitelski dogmatski kanoni. Mošne točno zabeležuva na nego Patarnu deka "mislata na Čop se temeleše na principite na slobodnata i estetski univerzalno zasnovana poetska umetnost"[2].

Niz site svoi trudovi[3] Čop plediraše za edna umiverzalna mislovna poezija , a ne samo za poezija koja ke se temeli bez folkloret i narodniot bit. Za nego obrazec na poezijata beše Homer i toj sekogaš smetaše deka merilo na poetskoto možat da bidat samo klasičnite principi. Vo ovaa smisla Ivan Prijatelj sosema točno zabeležuva deka toj se obidel " vo svojata estetika da gi združi antikata i romantikata..."[3a]

Noviot podem

So urnivanjeto na apsolutizmot na Metarnik 1848 -ta bea ukinata ~~e~~ cenzurata i vovedena ~~e~~ sloboda na pečatot i govorot ~~koja~~, megutoa, trae mnogu kratko. Po nego, za vreme na takanarečeniot Bahov apsolutizam, povtorno se odzemaat site slobodi i germanskiot jazik povtorno se voveduva kako oficijalen jazik, Zsmrznuva sekakva klutrna dejnost. Megutoa Bahoviot apsolutizam e uništ ~~srušen~~ samo po ~~deset~~ godini na vladenje, vednaš po porazot na avstriskite vojni vo Italija. Po negoviot krah odednaš kultxrata zema silen podem, nastanuva "vremeto na čitalnite" vo koi e osredotočena seta kulturna dejnost. Za samata literaturna situacija na ova vreme tipičen i preodot od romantizmot kon realizam. A koga vo 1881 prestanuva vo Viena da izleguva Štitaroviot "Zvon", a vo Ljubljana počna da izleguva "Ljubljanski zvon", koj gi sobra okolu sebe site napredni slovenečki pisateli, kako literaturata taka i ostanatite umetnosti zedoa poln zamav. Umetnosta, a posebno literaturata, stoi pred ambicijata da gi postavi vo svoeto središte nacionalnite i socijalnite prašanja stanuvajki na toj način kritika na sekojdnevniot život. Se rasplamtuva berbata megu taka narečenite "staroslovenci i mladoslovenci". Seto ova vreme živee ~~pod~~ avtoritetot na F. Levstika.

FRAN LEVSTIK prvaka estetika na ubaviata koj Slovenecit

Poet, raskažuvač, filolog i oddelno eden od najnačajnite moderni slovenečki literaturni kritičari, Levstik se obide vo vtorata polovina na XIX vek da dade edna estetska ocenka na literaturnite i umetničkite vrednosti na slovenečkata literatura i pritoa da gi pokaže vrvcite nej zini kon patot na ponatamošniot

razvitok. Taa ambicija ne možeše da se ostvari bez estetikata. Ništo čudno zašto toj vo edna od svoite prvi kritiki, najnapred naoga na shodno da go izloži estetskiot sistem koj ponatamu ke bide vo osnovata na negovata kritika.

Vo "Uvod v oceno Valjavčevih Pesmi"[4] Levstik gi iznese temelite na svojata literaturna estetika. Taka, kako što pišuva Boris Patarnu[5]: vo razvojot na slovenečkata kritika negovoto delo e prv obid za celosno i sistematsko zaokružuvanje na literaturno estetskiot koncept"[6]. Istoto gledište e mnogu porano pred Patarnu go zabeležuva i Josipi Vidmar, koj pišuva: "Toj Uvod e bleskav i dragocen uvod od celokupnoto kritičko delo na Levstik koj gi sodrži nakuso, jasno potegite na osnovata na negovata literaturna estetika"[7].

Odošto ishoduva Levstik?

Uslov da se bide poet za Levstik e ovoj: poetot mora da ima srce, čuvstvitelnost fantazija bogata i bistar um. Tamu kade što nema živo čuvstvo, tamu pesnata ne doaga vo srceto, zatoa što ne izleguva od srceto, nečuvstvuvana - taa e samo so pero pišuvana[8]. Megutoa, za Levstik vo poezijata ne se završuva se so čuvstvoto i srceto, tuku, kako što zabeleža, e potrebna i fantazija, zašto bez nea srceto ne može da gi pronajde formite niz koi da se izrazi. A osven toa što e potrebno srce i fantazija, potreben e i um za da ne se rodat nedorodeni pesni. I togaš koga ovie tri elementi ke gi najdeme obvieni vo ubav jazik - togaš se raga poezijata, togaš go dobivame ubavoto vo estetska smisla vo poezijata, zašto ona što e ubavo vo nea vo opšto e ubavo. Doagajki na ovoj način do poimot na ubavoto, toj se obiduva da ja-

zasnova estetikata kako filozofija na ubavoto. Odreduvajki ja pak smislata na ubavoto širokostrano, toj ke utvrdi četiri negovi sostavki:

I. Ubavoto go ima za sudnik okoto. So ogled na ona što okoto gi gleda samo setilnite nešta - „predmetot što go imenuvame za ubav mora sekogaš da bide telesen, mora da bide takov što očite lesno da go vidat"[9].

II. Levstik zabeležuva, vo svojata vtora sostavka na ubavoto deka obično se veli ubav čovek, ubava kuka ili ubavo lice. Megutoa, za nego sekoj čovek ili sekoja kuka ili sekoe lice ne se ubavi. Na primer, ako čovekot e bez raka togaš ubavinata se gubi. Trgnuvajki od ovoj fakt sega toj ja zema kako osnovna pretpostavka na ubavoto c e l i n a t a, pa veli: "ubavo ne možeme da go narečeme ona što nema celost"[10]. Osven toa može nešto da e počnato, duri ubavo i prodolženo, no ako ne e završeno ne može da bide ubavo. Ubavi se očite na čovekovoto lice, megutoa ne se ubavi za sebe tuku vo sklopot na liceto čovekovo, zašto sami po sebe i za sebe tie ne bi bile ubavi. Toa znači deka celinata na eden predmet e ubava duri togaš koga ne može od nea ništo da se izdvoi, bez da se naruši ubavoto.

III. Proširuvajki ja svojata koncepcija za celinata kako uslov na ubavoto, Levstik ke zabeleži deka ako, na primer, vlezeme vo ateljeto na eden slikar i slikarot započne postepeno i sukcesivno da ni go otkriva, na primer, naslikaniot portret, najprvin kosata, pa čeloto, pa očite, pa nosot na koi nie im se voshituvame, voshituvanjeto ke splasne i ke se zagubi koga toj ke ni gi

otkrie usnite na portretot koi se, na primer, preširoki ili predebeli. Na toj način harmoničnosta na celinata e razbiena i zatoa ubavoto zaginuva.

IV. Zatoa toj, vo četvrtata sostavka i doaga do ovoj biten zaklučok: "ubavo imame togaš kog poodelnite delovi se vrzuvaat: spored pravilata na harmonijata vrzuvaer taka što da pravat harmonična telesna celina (telesno soglasno celoto) sama za sebe [11].

Za Levstik znači deka edna boja ne može da bide sama za sebe ubava, tuku ubavoto se raga duri togaš ako različni boi se zemaat vo edna harmonična celost.

Ishoduvajki od gledišteto deka poinaku se sudi ubavinata, na primer, na konjot, lavot ili nekoe drugo životno ili bilka, a poinaku, na primer, ženskata ubavina, Levstik ke zabeleži deka toa proizleguva otade što ubavinata na ženata e upravena kon svojata cel, što taa ubavina ima svoja zamisla, a nad seto toa taa e i čuvstveno zasnovana. Zatoa Levstik ja proširuva svojata odredba na ubavinata velejki: „ubavo go narečuvame ona koga oddelnite delovi se vrzuvaat spored pravilata na harmonijata vo telesna celina sama za sebe, ostvaruvajki ja svojata smisla"[12]. Kako što gledame se estetičkite idei na Fran Levstik započnuva modernata slovenečka estetika čij osnovopoložnik može da se smeta tokmu Levstik. Odednaš so nego stana jasno deka estetikata ne može da xse zamisli sama po sebe i za sebe von belegite i razvitokot na umetnosta, tuku taa stanuva funkcionalna duri togaš koga se raga vo istražuvanjeto na specifičnostite na samata umetnost i na umetničkoto tvoreštvo. Ova soznanie vo razvitokot na slovenečkata estetika ke dojde posebno do izraz niz estetičkite misli na Josip Stritar so koi i ke započne prvata estetička polemika vo slovenečkata estetika koja ke trae rečici deli tri decenii.

JOSIP STRITAR

Poet, prikazhuvač, dramski pisatel, avtor na mnogubrojni-
kritički i eseistički trudovi, Josip Stritar vo slovenečkata
estetika ima značajno mesto pred sé so borbata što toj ja vodeše
protiv obidite za konstituiranje na edna hristijanska estetika i
kako protagonit na mladoslovenskata literaturna generacija koja
svoite idei gi izloži veke preku Fran Levstik.

Vo svojot trud "Zgodni danici"[13], Stritar polemizira
so Kalofran[14] koj vo Mariborskiot Glasnik[15] mu zemera na
Stritarjeviot "Zvon" deka nema vistinski poim za toa što e ubavo,
a bez edna takva estetička podloga ne može da se izdava seriozno
spisanie. Stritar ja započnuva polemikata velejki deka nemu ne mu e
poznat estetičar dosega što da sozdava estetika na čisto hristijanski
pozicii i vo taa smisla zabeležuva: "Zatoa morame da mislime deka
estetikata kako i drugite nauki i bez versko značenje. Umetnosta
samo po sebe ne e ni paganska, ni hristijanska, tuku čovečka"[16],
misla što tri decenii pokasno ke ja iznese i Jospi Vidmar.

Stritar ja sfaka težinata što se raga pri zamislata
da se opredeli poimot na ubavoto, velejki deka ni po tolku vekovni
estetički istražuvanje čovek sé ušte ne se osmeluva da reče
ova e ubavo. Zatoa toj ke ja dovede pod somnenie definicijata na
Kalofran deka "ubavoto e ona što se slaga so božjata ideja",
velejki deka so toa što „edna definicija e pobožna, ne znači deka e
i dobra"[17].

Za Stritar, vistinskata umetnost ne priznava "veroi-
spovedanie", taa ima svoi zakoni što se zakoni na čovekovoto bitie

poradi što tie ne možat nikogaš da bidat sprotivstaveni na moralot i vistinata, zašto za nego umetnosta mora da go oblagorodi čovekot. Zadržuvajki se posebno na aktot kako svoevidna slikarska žanrovost, protiv kogo hristijanskata estetika osobeno negoduvaše, Stritar, veli deka se zavisi od samiot akt, bidejki ako toj togaj ko e seriozno umetničko delo. dava harmonijata na edno telo i izrazuva edna duševnost ~~togaš~~ koja oblagoroduva, Megutoa, ako golotijata na edno telo deluva na požudite, togaš, smeta Stritar, ~~deka~~ takviot "akt" ne može da bie umetnost. Zadržuvajki se na mislata od Kalofran deka "koj ima čisto srce, toj nikogaš od Magdalena nema da naprávi slika na gola žena", Stritar gi zema za primer najgolemite slikari Mikel Angelo, Rafaelo, Rubens i posebno, pritoa, go analizira Mikel Angelovoto delo "Sozdavanje na prviot čovek" pa se prašuva - dali im e poznato na našite hristijanski teoretičari kade stojat tie sliki, pa lucidno veli ~~vo ovaa smisla pišuva~~: "koj ne se stava na gledišteto na g. Kalofran, mora da gi zapali site galerii, da gi izgrebe site zidišta na najubavite crkvi"[18].

Stritar, kako što vidovme, ne donese stanovišta što bi možele da imat svoja specifična estetska samostojnost. Megutoa, toj e značajen vo slovenečkata estetika najpoveke so toa što problemite koi toj gi zasegna vo polemikata so Kalofran ke stanat centar na mnogu estetski polemiki i paspravi vo slovenečkata estetika.

ANTON MAHNIČ

Prv koj se odzva na polemikata na Stritar so Kalofran beše dr. Anton Mahnič eden od najpoznatite teolozi na ova vreme i najvisok katolički poglavar. Toj pod naslov "Dvanajst večerov - razgovori doktorja Junija z mladim prijateljem"[19] stanuva protiv nekoi poeti i raskažuvači (na primer protiv Gregorčiča), koj vo svoite dela gi slika crnite i telesnite strani na životot, potoa protiv Stritar i negovite sfakanja za nemokta i nenužnosta na hristijanskata estetika, javuvajki se i pretstavuvajki se na toj način kako eden od najogorčenite neprijateli na sé ona što beše napredno i novo vo slovenečkata kultura vo toa vreme.

Od što ishoduva Anton Mahnič?

Vo osnova od gledišteto deka vrz idejata za ubavoto se potpira seta graga i seta osnova na celokupnata estetika (lepoznanstvo). Od toa dali ke bide celosna i temelna odredbata na idejata na ubavoto, od toa, za Mahnič, zavisi kakva ke bide sèta naša estetika. Ako e taka, togaš ništo po prirodno od prašanjeto što si go postava katoličkiot estetičar: i što e ubavo?

Anton Mahnič napolno ne ja prifaka Platonovata koncepcija deka megu drugite idei zbrani vo carstvoto na ideite e i idejata na ubavoto, koise samite po sebe vistiniti i stvarni nezavisno od našiot um. Toj smeta deka vakvoto gledište na Platona ne e točno, pa veli: "Ideite nemaat samostojna realnost, tuku se naogaat vo duhot koj gi misli. Taka isto i idejata na ubavoto"[20] Toa znači deka idejata na ubavoto ne e nešto samostojno što postoi samoto vo sebe bez podloga. Ako ne e taka, togaš odgovara oti u b a v o t o e v o u b a v o t o b i t i e ,

zašto se što postoi ima tri svojstva: d a e vistinito, dobro i ubavo, tri svojstva koišto se vo bitieto nerazdelni.

Megutoa, ubavoto spored po Mahnič može da se odredi od subjektivna i od objektivna strana. Od subjektivna strana, ubavo e ona što e prijatno, t.e. dokolku predivzikuva vo subjektot nešto prijatno, iako Mahnič predupreduva deka ovaa odredba na ubavoto ne smee taka da se protolkuva kako ubavoto da e zavisno isključivo od subjektivnoto mislenje, zašto ako se tvrdi deka ubavoto e prijatno, toa znači deka bitieto ima nešto na sebe što ni sozdava prijatnost. Zaradi toa ubavinata e isto taka i nešto nezavisno od čovekot komu mu e prijatno, kako što vistinata e nešto nezavisno od umot što ja spoznava.

Mahnič, ponatamu prvobitnata definicija na ubavoto ja proširuva. Spored nego so slednite zborovi: "za da se uverime vo objektivnosta na ubavoto, možeme ovaa definicija da ja preobrazime vo: ubavo e ona što gledano stanuva prijatno"[21]. Zaradi toa, za čovek da može da ja doživee ubavinata mora da ima zdravi setila i nerasipan vkus. "Koj slabo gleda, veli Mahnič, ne može točno da sudi"[22] - Zato ovaa misla: "prirodniot vkus e prviot i nezamenliv sudija na estetskata ubavina"[23].

Prašuvajki se na koj način ubavinata može objektivno da se oredi, Mahnič go zima od Sv. Avgustin principot za edinstvoto na raznovidnosta i raznovidnost vo edinstvoto kako neophoden princip na se ona što e ubavo. Spored toa, ubavinata e dotolku popotpolna dokolku e pomnoguobrazna različnosta od edna,

i dokolku e pocvrsto edinstvoto, od druga strana. Ako se bilkite poubavi od rudata, toa, poprvo, doaga ottamu što kaj niv e pogolema raznovidnosta koja e združena vo cvrsto edinstvo[24]. Ako pak čovekot megu zemnite nešta e najubav, toa isto taka doaga ottamu što edinstvoto što gi povrzuva delovite kaj nego vo celina e tolku nedelivo što čovekot ne e vozmožno da se podeli na dva dela, a pritoa da ostane ist. Čovekot e najraznoobraznoto bitie, a site delovi na negovata raznoobraznost se stopuvaat vo dušata kako vo svoe edinstvo. Vo ovaa smisla, vo hierarhijata na ubavinite na najvisoko mesto stoi gospod, zašto edinstvoto e vo boga najvišo, zašto toa ne e sostaven od nikakvi delovi, ni fizički ni metafizički, pa kako apsolutno edinstvo i kako realna pričina na seta možna raznovidnost, gospod e beskonečna ubavina.

Za Anton Mahnič ubavinata e edinstveno vo duhovnoto bitie i toj se deklarira izričito protiv gledišteto deka ubavinata e nerazdelna od telesnosta. Polemizirajki protiv Šilera i domašnite šilerovci, Mahnič ishoduva od faktot deka metafizičkata sovršenost ne možeme da ja spoime so setilata, pa zatoa veli: "ubavinata može da ja poimi razumot... onoj što ima setila, a nema razum toj ne može da ja poimi ubavinata"[25]. Setilata ne možat da ja primat ubavinata pred se zaota što tie "ne možat da ja prečekorat granicata na poedinečnoto ... ne možat poedinečnoto da go izdignat vo opšto edinstvo"[26], pa ako ubavinata ne e vo poedinečnoto, t.e. ne e vo ovoj ili onoj del, tuku vo nedelivata celina, togaš taa e nadsetilna i isključivo duhovna mok. Megutoa, kaj Mahnič razumot e edinstveno moken da ja sfati ubavinata i poradi toa što toj ja prifaka Platonovata odredba Pulchrum est splender veri,

pa ako e ubavinata odblesok na ubavinata, nea ne možeme poinaku da ja soznaeme osven so razumot.

Ako dosega Anton Mahnič se dviżeše vo tradiconalnite hristijansko -o dogmatski koncppcii, preku gledišteto po koe umetnosta ne ja opfaka celokupnata ubavina, t.e. deka ubavinata možeme da ja najdeme i doživeeme i von oblasta na umetnosta, iako vistinska umetnost nema bez ubavina, Mahnič, ponatamu se obiduva da donese nekoi posamosvojni misli. Za nego, znači carstvoto na ubavinata e i pogolemo ~~od xirk~~ poširoko od carstvoto na umetnosta. Na vakvoto gledište Mahnič nadoaga ponesen od sudot deka za ražlika od ubavinata, umetnosta ne e proizvod na Tvorecot, tuku proizvod na čovekot, na čovekovata dejnost. Vo ovaa smisla toj ~~tvrdi~~ deka umetničkata tvorba ima mnogu zaedničko so tvorbite na prirodata, zašto: "zakonite na vistinskata umetnost se izrazeni vo prirodata i onoj e vistinski umetnik što znae da gi upotrebuva"[27], bidejki prirodata mu e na umetnikot prvata i ~~pravata~~ učitelka, a umetnikot od nea gi uči site formi. Vo ovaa smisla Mahnič ja prifaka Aristotelovata koncepcija deka umetnosta pretstavuva podražuvanje na prirodata[28].

Borejki se za pobedata na idealizmot nasproti naturalizmot koi bea dva dominantni umetnički pravci i strui ~~kaj~~ vo slovenečke ~~ta~~ ~~site~~ vo ova vreme, posebno polemizirajki so naprednoto spisanie "Ljubljanski zvon" i negoviot naturalizam okolu koi bea sobrani togaš site onie pisateli što gledaa na umetnosta i poezijata von spekulativniot i hristijansko - domatski način, pa sprotivstavuvajki mu se na ova napredno spisanie, Mahnič go istakna gledišteto deka

umetnosta ne može da se ocenuva von oblasta na verata i nezavisno od nea. Za Mahnič umetnosta ne može da bide samostojna sfera i nezavisno bitie kako što tvrdea mladoslovencite vo "Ljubljanski zvon". Taa ne potoi pred čovekot, a ako čovekot e božja rožba, prirodno e deka i umetnosta vo zavisnost od nego mora da mu se pokori nemu, na božjot zakon i nejzinata osnovna smisla se sostoi vo toa taa da bide ili da stane sredstvo da se dojde do najvišata smisla koja ja ima svetot što se izednačuva vo spoznavanjeto na boga. Protivstavuvajki mu se isto taka na romantizmot koj saka na sé da mu dade fantastičen vid i na naturalizmot koj go slika sé ona vo prirodata što e temno, slabo, bolno, taka što ni go pretstavuva životot i prirodata vo eden karikaturen vid, Mahnič go brani idealizmot koj e za nego onoj pravec niz koj umetnikot go "izobrazuva životot ne kakov što e toj vo svojata zemna nepotpolnost, tuku kakov što mora da bide"[29]. Mahnič tokmu zaoea smeta deka idealizmot koj e nerazlučiv od sekoja vistinska umetnost mora da ja slika samo svetlata strana na životot, zašto ako sakame da go kreneme čovekot vo sferata na srekata nie morame da mu go sugerirame samo ona što e više i popotpolno, t.e. samo idealnata ubavina, a ne sé ona što se naoga na zemjata od koe naturalizmot pravi edinstven predmet na umetničkoto delo.

Ako e protiv naturalizmot Mahnič so ništo pomalku ne e i protiv estetskiot formalizam. Toj polemizira posebno so slovenečkiot estetičar Ivan Bernik, za kogo formalizmot vo estetikata e edinstveno vistinsko možno stanovište. Za Mahnič e neodrživo gledišteto na formalističkata estetika po koja ubavoto i formata se koincidentni poimi, poradi što ubavoto e isključivo predmet na setilata. Mahnič istaknuva deka "formata gi povrzuva,

združuva site delovi na predmetot, taa ne e ništo posebno, tuku nešto što se naoga vo samata materija i koj pod vlijanie na materijata se raga, aktualizira"[30].

Istaknuvajki go i osuduvajki go pleodanjeto na formalistite da sozdadat edna estetička država vo koja teokracijata ke se zameni so kalokracijata, svештenicite so poetite, a hristijanskata nauka so klasičnata literatura i crkvata so teatarot, Mahnič zabeležuva deka bez idealizmot nema umetnost, a najvišiot idealizam e hristijanskiot, što vo kontekstot na negovata polemika so estetskiot formalizam znači deka edno umetničko delo ne može da bide toa samo dokolku vo nego podobro e dovršeno oblikot, tuku duri dokolku se ideite vo nego povisoki i počisti.

So estetičkoto delo na Anton Mahnič se zabaštinuva vo slovenečkata estetika teološkata dogmatska estetika, koja poradi silnoto vlijanie što vo Slovenija go ima e katoličkiot kler, stanuva eden dominanten pravec kon nea i toa vo ramkite na jugoslovenskata estetika edinstveno vo nea. Negovata estetska pozicija trgnuva od Platonovata koncepcija za ideite, iako, kako što vidovme, vo primerot na Anton Mahnič taa ne se zadržuva isključivo i konzekventno na Platonoviot sistem na ideite. Silno vlijanie vo nea načinuva Toma Akvinsti i Sv. Avgustin koi se najvisokite avtoriteti i edinstveni argumenti na seta ovaa estetika, koja rešitelno se boreše protiv se ona što beše napredno i novo vo slovenečkata kultura, a posebno vo oblasta na literaturata.

JANKO PAJK

Vo sklopot na metafizičko-spekulativniot smer vo slovenečkata estetika, dr. Janko Pajk vo svojot trud "Krasnoslovne črtice"[31-36] distingvira ubavo (lepo) i krasno vo koja distinkcija toj se obiduva da pokaže deka ubavoto e nešto poniže od krasnoto, zašto toj e se ona što e dobro, pristojno i umesno i bidejki so samoto toa ono služi za sekoja čovekova upotreba. Za nego osnoven predmet na estetikata tre a da bide ne proučuvanjeto na ubavoto tuku na krasnoto, t.e. na ona što ne e za upotreba, tuku na ona što e setilno prijatno. Vo ovaa smisla, za nego, dodeka "ubavoto se odnesuva kon umot, krasnoto se odnesuva kon setilata i vkusot"[32].

Krasnoto za Pajk ne e nešto isključivo subjektivno, iako se slučuva često za nekoi nešto da e krasno a za drugi ne. Toa, spored nego, proizleguva ottamu što lugeto ne se svesni za merilata i pričinite što go uslovuvaat estetskoto zadovolstvo. Spored Pajk vkusot ima obektivna podloga, zašto ona što e ubavo se sodrži vo predmetot i e zavisno od nego i toa do takva merka što ako go rasipime ubaviot predmet togaš ubavoto isčeznuva. "Ima, veli Pajk, nešto vo predmetite što ja razlučuva ubavinata od neubavinata"[33]. Otade osnoven predmet i zadača na estetikata se sostoi vo toa taa "da gi izučuva i spoznava pričinite na ubavite predmeti"[34]. Pajk, znači, smeta deka estetskoto zadovolstvo ima svoja pričina. Spored nego estetskoto zadovolstvo leži vo strukturata i gradbata na predmetot, vo negovata prirodna i umetnička gradba. Prašuvajki se što e ubavo ~~vo ovaa smisla~~ Pajk odgovara deka e toa, vsušnost, se ona kade što imame slaganje na delovie vo celina, mislenje koe pred nego go iznese ušte i Fran Levstik. Za Pajk

pogolemata raznovidnost na delovite mora da ima pogolema edinstvenost. Ubavoto e ona koe go pravi predmetot ubav od samiot sebe, zašto vo nego se isklučeni site drugi elementi otstrana.

Janko Pajk pravi isto taka razlika megu umetničkoto ubavo i ubavoto vo prirodata, zašto prvoto se manifestira na umetničkoto delo i niz nego, koe ako saka da e so estetska vrednost mora da ima svoja ideja, koja ja nadomestuva celta na nekoj predmet. Samo idejata ~~uklesena~~ izdlabena vo umetničkoto delo go pravi nego estetsko relevantno. Vo ovaa smisla, nadkovrzuvajki se na Mahnič, iako ~~nekonzekventno~~ ne go sledejki gi negovite idei, Pajk gi razviva tradicionalnite argumenti na ovoj smer kako, na primer, najvišata ideja se bog i ~~kako~~ dema site drugi idei go dobivaat svoeto bitie od nego, poto odnosot megu moralnoto, vistinitoto i ubavoto, zašto i za Pajk nevozmožno e i nezamislivo sekoe estetsko vozdejstvo vrz nas dokolku toa ne e vo moralna soglasnost so nas, dokolku moralno ne ne izdiga.

Možeme da zabeležime deka metafizičko - spekulativnio smer i teološkata estetika kaj Slovencite ne e edinstvena vo svoite interpretacii i osmisluvanja na ubavoto i umetnosta, tuku deka kaj oddelnite estetičari postojat izvesni nijansi, kakov što e toa slučajot so Janko Pajk vo odnos na Anton Mahnič. Ponatamošniot razvitok na ovoj smer vo slovenečkata estetika ke go pokaže tokmu ovaa vo ušte poeklantem vid.

ANDREJ KALAN, estetikata i moralniot

Andrej Kalan vo duhot na glavniot protagonist na hristihansko-dogmatskata estetika vo Slovenija, Anton Mahnič gi iznesuva svoite estetski razgledi vo trudot: "Ali je umetnost sama

sebeč namen"[35], kade fanatički se konfrontira ne samo na Lesing i Kant, tuku naročno na Stritar za nezavisnosta na umetničkiot čin od religiozniot, zazemjki se za gledišteto deka ako umetnikot se ogreši protiv estetskite zakoni, a toa go pravi tој koga se stava na pozicijata na naturalizmot, istovremeno se ogrešuva i od zakonite na hristijanskata etika[36].

Klan, trgnuvajki od Toma Akvinski, ja opredeluva neposrednata cel na umetnosta vo toa što taa mu ovozmožuva na čoveka estetska ugodnost i uživanje (užitak). Megutoa, Kalan ne ostanuva samo na ova, tuku se opredeluva za ona cel na umetnosta poved koja dokolku e taa pogolema dotolku posilno vlijae na duševniot čovekov život. Tokmu zaradi toa osnovnata pretpostavka na sekoja umetnost e nejziniot moralitet: "Ona što e moralno slabo, veli toj grdo e samoto po sebe..."[37]. Za Kalan nemoralnosta ne može nikogaš da bide ubava, zatoa ubavata umetnost ne smee nea da ja podržuva, kako što toa pravi Stritar i Gregorčič.

Bez nekoi originalni estetsički idei, Kalan e prisuten vo našeto sledenje na razvitokot na slovenečkata estetika samo kako podatok na toj razvitok i kako ilustracija na totemskiot način na mislenje kaj teološkata estetika.

FRANČIŠEK LAMPE

Osnovata na svoeto estetičko učenje, Dr. Frančišek Lampe ja postavi vo svoeto delo: "Cvetnje s polja modroslovskega"[38]. Kade go izgradi razviva celokupniot svoj filozofski sistem: od ontologijata, logikata i metafizikata, preku etikata, sociologijata, filozofijata na pravoto, do estetikata na koi i e posveten četvrtiot

del po naslov: "O ljepoti in umetnosti"[39]. Dve godini pokasno vo 1900, izleguva i negoviot obemen trud "O ljepoti"[40] kade gi iszrabotuva i proširuva svoite koncepcii za ubavoto.

Lampe trgnuva od stanovišteto po koe estetikata e nauka za ubavoto ("Estetika e nauk o lepočutju"[41]) zatoa toj i vednaš vo svojata rasprava se vpušta vo analiza na ubavoto.

Vo svojata rasprava "O lepoti" Lampe go pobiva Kantovoto sfakanje deka ubavoto e vo nadvorešnata forma, a ne vo predmetot, od što zaklučuva deka ako ubavinata ne e vo stvarite tuku vo našeto čuwstvo, togaš treba da se reče deka stvarite, vsušnost, ne se ubavi, tuku deka nie gi pravime niv takvi. Smetajki ja zatoa Kantovata forma za sebe za neodrživa, Lampe go razviva svoeto gledište za bivstvenata forma (bifstveno obliko) koja ne e isto što i "forma substantialis", tuku onaa individualna forma koja izvira od bivstvoto na nekoj predmet.[42] Lampe se slaga so Kantovot mislenje deka za da soznaeme nešto za ubavo mora najprvin toa da se pojavi, mora da ima svoja forma, megutoa za nego formata ne e ništo drugo tuku stvarta sama, predmetot sam. "Taka dojdovme do zaključokot, veli toj, deka ubavinata e vo formata, no vo onaa forma ki je bivstvena predmetu"[43].

No koi se pogonego postulatite na ubavoto. Za Lampe taa se slednive pet:

1. Ubavo imame samo togaš ako imame potpolnost, celina;

2. Ubav predmet imame samo togaš ako sekoj negov del vo nego e na vistinskoto mesto;

3. Ubaviot predmet mora da e izrazen jasno i razgovetno;

4. Predmetot ne e ubav ako vo nego ima različni delovi što ne možat da se združat vo celina; i

5. Vo ubaviot predmet mora da ima ednakvost i skladnost megu delovite.

Sintetizirajki gi ovie pet postulati na ubavoto Lampe zaključuva: "Eden predmet da bide ubav mora vo negovata forma da se izrazuva negovoto bivstvo"[44].

Megutoa, smislata na naukata za ubavoto po Lampe ne se sostoi samo vo toa taa da gi dade pretpostavkite negovi, tuku da gi pokaže osnovnite zakoni. Za nego zakonite na estetikata ne se kako zakonite na fizikata ili astronomijata, tuku se zakoni što samo vo najstri crti ja izrazuvaat sušnosta na ubavite predmeti. Lampe razgleduva i vo taa smisla diferencira pet zakoni na ubavoto po koi imeno toa i biduva ubavo:

1. Edinstvenost (jednotnost) - toa e ona edinstvo što gi obedinuva i povrzuvaite delovi:

2. Razlika;

3. Prosto - ednostavno;

4. Jasnost;

5. Umerenost (pod što podrazbira vo ubavoto da nema ništo preterano, da ne e, na primer, ubaviot predmet ni mnogu mal ni mnogu golem.

Lampe posebno vnimanie i posvetuva na ubavinata vo prirodata i toa ishoduvajki od gledišteto deka ubavinata čovek ne ja izmislil sam tuku taa se rodila vo nego preku prirodata. Opredeluvajki ja isto taka ubavinata vo prirodata, analogno na ubavinata vo umetnosta, kako stvarna, vistinska potpolnost na

predmetite, t.e. kako "svojstvo na bifstvenata forma", Lampe ja smeta prirodnata ubavina i za setilna i za nadsetilna, poradi što ubavinata vo prirodata e trajna (nadsetilnata koja e i najviša ubavinata) i menlivata (setilnata). Razgleduvajki gi glavnite izvori na ubavinata vo prirodata, Lampe se zadržuva samo na ovie dve: svetlosta (koja e glaven izvor, pa vo ovaa smisla bidejki sonceto e glaven izvor na svetlosta, glaven izvor e i na ubavinata) i bojata (pod čie bogatstvo zavisi bogatstvoto na ubavinata voopšto)[45], Lampe, megutoa, ne stasuva da gi opredeli ostanatite izvori i pretpostavki na ubavinata, zašto negoviot ogled "Za ubavinata" e edno nezavršeno delo poradi negovata smrt.

Prašuvajki se za izvorite na umetnosta Lampe isto taka stoi na gledišteto deka izvor na umetnosta e čovekovata priroda. Spored toa umetnosta se rodi na toj način koga čovekot ja podražavaše (posuemal) prirodata. Interesno e prašanjeto što go postavuva Lampe: Od kade čovek došol na ideja da ja rodi umetnosta. Po našiot estetičar taa ideja se rodila od faktot što čovekot ne može da go održi svojot život bez ubavinata, megutoa kako ubavinata vo prirodata e često menliva, a čovekot saka konstantna ubavina, toj došol na ideja da si napravi takva edna ubavina što nema da se menuva i ke ja ima postojano pokraj sebe, a toa e tokmu umetnosta. Opredeluvajki go, megutoa, bivstvoto na umetnosta, Lampe ne i dava nejze visoko mesto kakvo što vo negovata hierarhija na vrednostite zazemaat vistinata i dobroto. Umetnosta, spored nego, ne e neophodna za živeenje zašto i bez umetnosta čovek e zdrav i vesel. Zatoa za nego umetnosta spaga vo suvišnoto čovečko deluvanje, zašto "ni eden priroden zakon ne ni veli deka site luge mora da slikame, isto taka nitu pak vistinata iziskuva

da pravime skulpturi ili da pišeme pesni... namenata na umetnosta ne e drugo osven da ni pravi ili izvajuva ubavi stvari"[46].

Otkako ja degradira umetnosta na ~~ona što nie denes go velime~~ primeneta umetnost, t.e. otkako ja svede umetnosta na toa da pravi ubavi predmeti sega za Lampe stanuva bitno prašanjeto: a na koj naučin umetnosta go postignuva toa? Odgovarajki na ova prašanje Lampe nadoaga do nekoi interesni zaklučoci. Toj najprvin se prašuva za toa dali vo umetnosta sé se iscrpuva so podražavanjeto pa odgovara: "Navistina, podražavanjeto go doveduva čoveka do umetnosta, no samoto podražavanje se ušte ne e umetnost... so umetnosta sakame da ostvarime nešto novo, posebno, svoe"[47] (potvrtalG.S.). Megutoa, ako umetnosta ne se iscrpuva so podražavanjeto na prirodata toa ne znači deka umetnosta e tolku slobodna što moše da izrazuva sé i sešto. Lampe ne dozvoluva niz umetnosta da se izigruva, potcenuva i mistificira vistinata, zaša i pišuva: "Bivstvoto na umetnosta i nejzinata namena e prosto da sozdava i tvori ubavi predmeti vrz osnova na vistinata kako što bi gi sozdala samata priroda."[48] Toa ponatamu znači deka za Lampe ne može eden predmet da bide ubav dokolku ne e vistinit, no toa ne podrazbira deka site što ja gledaat vistinata možat i da ja izrazat; izrazuvanjeto na vistinata e samo delo na geniot.

Estetičkite idei na Frančišek Lampe, kolku i da se nadovrzuvaat, na tradicionalniot hristijansko-dogmatski smer vo slovenečkata estetika, se obiduvaat da donesat takvi soznanija koi ne se bukvalno vo se teološki ortodoksni. Kako ke vidime podocna ovoj smer se poveke ke se obiduva da gi elasticira svoite osnovn

koncepcii na planot na estetikata, iako, kako što bi rekol Niče, ovoj smer se razviva pod uslov da ostane ist.

JOSIP GRILANEC, po tragite na A. Mahnič

Megu pretstavitelite na hristijanskata estetika i metafizičko-spekulativniot smer vo Slovenija, spaga i Josip Grilanec so trudot "Kaj e lepo"[49]. Grilanec e pod silno vlijanie na Anton Mahnič i seta negova estetika se nadovrzuva na negovite stanovišta od "Dvanaest večerov", citirajki go preobilno se ona što go objasnuvaše estetikata na Mahnič,

Osnovni štogode posamosvojni stanovišta na estetičkoto učenje na Grilanec se slednive:

- Za Grilanec poimot za ubavoto se rodil vo nas, vo našiot mišlen duh, vo našiot razum, zatoa ubavoto se sfaka so razumot zašto ubavoto e odblesok na vistinata (pulchrum est splender veri[50]

- Ubavoto mora da se pojavuva vo nekoja skladnost; toa i zatoa ni se dopaga zašto vo nego gledame izvesna harmonija,[51]

- Megutoa stvarnata ubavina e ubavinata na vnatrešnata dobrina, bidejki nadvorešnata ubavina ne može da bide toa dokolku ne e vo skladnost so vnatrešnata ubavina;

- Spored toa stvarnata ubavina nie ne ja gledame, gledame samo ubavi predmeti.[52]

Grilanec, trgnuvajki od stanovištето deka umetnosta e isključivo delo na čovekot, ja isključuva prirodnata ubavina od estetskata sfera, bidejki prirodnata ubavina ne e umetnost, a

estetikata se zanimava smo so umetnosta.

Kaj nego imame edna nova varijanta na odnosot umetnost - priroda vo metafizičko - spekulativniot smer vo slovenečkata estetika, so koja prirodata napolno se isključuva od carstvoto na estetikata. Ona što ni go dava umetnosta toa ne možeme da go dobieme od prirodata, zašto prirodata ne e sroděna, taa e haotična, a umetnosta e red, harmonija, edinstvo. Vo ovaa smisla gledištето na Grilanec koga odi dava do se se odvojuva vo izvesna smisla od gledištето nasvojot učitel, Anton Mahnič, i ovde negovoto stanovište prosvučuva posamosvojno i pooriginalno.

IVAN BERNIK - estetskiot formalizam razvien vo intelektualen vid i prviot kompromis.

Ivan Bernik e prviot i najpoznatiot i najizrazitiot pretstavitel na estetskiot formalizam vo slovenečkata estetika. Osnovata na svojot estetički sistem toj ja izloži vo svojot trud "Nekaj o lepem"[53] - [58] kako i vo podocnešnite svoi estetički razgledi objaveni pdo naslov "O realizme"[54] - [59] i "Duševna izobrazba človeštva in žensko prašanje"[55] - [60].

Pod silno vlijanie na Kant, a posebno na togaš moderната estetička koncepcija na Herbart i Cimerman[56], Bernik e neposredno inspiriran od estetskiot formalizam od edna strana, i od druga, od ostropolemičkoto sprotivstavuvanje na hristijanskata, spekulativno-dogmatska i metafizička slovenečka estetika, koja vo ova vreme e dominanten smer vo nea, oddelno sprotivstavuvajki im se na Anton Mahnič, Andrej Alan, Josip Grilanec i Frančišek Lampe i na nivnite osnovni estetski koncepcii. Ivan Bernik e do

takov stepen vehementen protagonist na estetskiot formalizam što vo svoeto osnovno delo "Nešto za ubavoto", pravejki vo prviot del edna istoriska retrospektiva na razvitokot na estetikata vo svetot, ke zabeleži deka site nejzini esteičari se, vsušnost, formalisti. Taka, na primer, interpretirajki go Platonovoto učenje po koe ~~[illegible]~~ kaj Platon setilnite predmeti se ubavi zaradi toa što od idejata ja dobivaat svojata forma, toj zaključuva: "kako gledame, Platon e formalist"[57]. Ili, trgnuvajki od Aristotelovata misla deka ubavinata e vo redot i primerenosta, toj isto taka zaključuva deka "Aristotel e početok na estetskiot formalizam"

Vo svojot estetički sistem, Bernik navleguva niz ~~[illegible]~~ distinkcijata pomegu poimnoto i estetičkoto spoznanie. Toj smeta deka dodeka kaj poimnoto spoznavanje pretstavata ima vrednost samo dotolku dokolku se slaga so predmetot, dotogaš, postojat pretstavi koi iako ne se sovpagaat so predmetot ne ja gubat svojata smisla. Za Bernik takvite pretstavi se ~~[illegible]~~ estetičkite prestavi, "kaj sa vo potpolnost nezavisni i bez sekakov objektiven odnos."[58]. Spored toa, za razlika od naučnite poimi estetskite poimi se onie pri koi "ne gledame na toa dali se tie vo soglasnost so predmetite ili ne i koi pritoa go imaat toa svojstvo da ugoduvaat"[59]. Zatoa specifičnata razlika na estetikata i na estetskoto e da ugoduva (ugajo). Vo vrska so ova Bernik ja opredeluva estetikata kako "Nauka koja se bavi so estetičkite poimi"[60].

Po Bernik eden predmet može da go sogleduvame i spoznavame na dva načini bez pritoa da upadneme vo protivrečnost. Teoretskiot način koj e prevashodno analiza na sodržinata i

estetskiot način koj e prevashodno odnos kon formata. Spored toa, estetskoto se iscrpuva so for ata, t.e. pričinata za estetskoto dopaganje možeme da ja najdeme samo vo formata, zašto oddelnite delovi što ja sočinuvaat sodržinata na predmetot za estetskoto dopaganje i čuvstvuvanje se napolno irelevantni.

Davajki i supramat na samata forma ~~interesno e da razberame što vsušnost~~ Bernik ~~podrazbira pod forma~~.

~~Za nego formata pretstavuva~~ "odnos megu poedinečnite delovi"[61]. Zatoa pri sekoja forma toj razlikuva dva ili poveke delovi ili členovi što ja pravat sodržinata, bidejki poedinečnite členovi ne sozdavaat nikakov odnos, bidejki nevozmožen voopšto toj odnos dokolku členovite vo nego se disparatni. Spored toa, ~~po~~ Bernik, predmet na estetskoto dopaganje se odnosite na intenzivnosta megu oddelnite členovi. Ovie odnosi gi delime so ogled na nivniot kvantitet i kvalitetot. Po kvantitet: sekoj odnos e sostaven od najmalku dva ili poveke členovi. ~~Zatoa~~ vo ovaa smisla postojat ednostrani odnosi sostaveni najpoveke od dva člena i sostaveni odnosi, sostaveni od poveke od dva člena, Znači so goled na kvantitetot, estetskite pretstavi se javuvaat so pogolema ili pomala sila. ~~Zatoa ako~~ ni ugoduvaat edinstvenite odnosi poveke toa e zatoa što samata estetska pretstava, t.e. samoto duševno deluvanje nema pred sebe nikakvi prečki.

Što se odnesuva do kvalitetot toj se izveduva od ednakvosta ili neednakvosta na členovite. Poveke ni ugoduvaat onie odnosi vo koi se členovite ednakvi zatoa što duševnoto deluvanje nema prečki, a neednakvite členovi ne ni ugoduvaat zatoa što pri niv pretstavuvanjeto e obremeneto so poveke prečki. Zatoa

od ovie odnosi na megusebnite členovi izviraat site formi na estetskoto dopaganje, a za princip na vospostavuvanjeto na odredena hierarhija na dopaganjeto i na estetskata pretstava voopšto, ni služi nivniot kvantitet, odnosno kvalitet. Otade, so ogled na kvantitetot onaa estetska pretstava što se povtoruva so pogolema sila e popotpolna od onaa što se povtoruva so pomala sila, a "estetska forma na potpolnosta e onaa koja iziskuva site delovi na celosnata tvorba da se izrazat silno i cvrsto"[62]. Megutoa, Bernik ~~ne ke ostane a da ne zabeleži deka~~ ubavinata ne e nikakov agregat, tuku edna organska celina. Duhot na ubavinata mora da bide edinstven, toj mora ~~krgnmn~~ organski da izvire, a ne kako nešto koe e kalemeno.

Odnosot na objektot (t.e. kvalitetot na ubaviot predmet, t.e. soglasnosta na negovite delovi) sprema subjektivnata sostojba e kako odnosot na pričinata kon posledicata, znači, samite objektivni uslovi moraat da bidat vo odnos so sostojbata na subjektot, bez toj odnos nie ne možeme na predmetite da im dademe nikakva smisla.

Ako, megutoa, uslov na estetskoto doživuvanje e dopaganjeto, Bernik smeta deka toa dopaganje mora da bide oslobodeno od site možni subjektivnosti i deka mora da bide funkcija i posledica na odnosite na poedinečnite členovi. Vo ovaa smisla toj i pišuva: "Umetnikot ima pred sebe mnoguvidni sodržini koi gi oblikuva. Ako saka svojot nalog potpolno da go izvrši mora da go oslobodi svojot duh i svoeto mislenje od se subjektivno, mora da ~~da~~ sudi po sposobnosta za primanje na ubavi oblici... Sodržinata, megutoa ja izbira toj samo zatoa... što niz nea i vo nea izrazuva odredena forma..."[63]

Ako na umetnikot ne mu e ni najmalku došlo do toa da bide propovednik, propagator ili nešto slično na ~~nib~~, toj ne može da izbega od prirodata zašto taa mu e neiscrpen izvor. ~~Zatoa Bernik pišuva:~~ "Zanemaruvanjeto na prirodnite odnosi e mnogu opasno, od prirodata umetnosta ne smee premnogu da se oddalečuva. Ako toa se slučи, se vrši izmena na vrskata na poedinečnite delovi..."[64]. Za Bernik ovoj odnos na umetnosta so prirodata, spored toa, e eden nužen i neophoden odnos, bidejki ~~toj smeta deka~~ ako prirodata vo nešto ne uspee, togaš umetnosta treba da pristigne napomoš: ona što ~~ze~~ e vo forma na nedovolna izrazenost taa treba da go pretstavi vo potpolna svetlina. Tokmu zaradi toa Bernik go napaga gledišteto na hristijanskata estetika i oddelno na nejziniot najizrazit pretstavitel, Anton Mahnič. Imeno, toj go doveduva vo prašanje osnovnoto stanovište na Anton Mahnič, t.e. deka sekoe bitie sodrži vo sebe imanentno tri svojstva, deka mora da bide vistinito, dobro i ubavo. Bernik smeta deka ne može da ima identifikacija megu vistinata i ubavinata, zašto vo toj slučaj sekoj predmet vo prirodata bi bil ubav, što, megutoa, ne odgovara na stvarnata vistina. Našiot avtor isto taka go doveduva ~~vo~~ prašanje i drugiot estetski princip na hristijanskata estetika a posebno na nejziniot najavtoriteten zastapnik Anton Mahnič, t.e. deka ubavinata, misla što site ja citiraat spored Sv.Avgustin, e raznovidnost vo edinstvo. Za Bernik, predmetite ne se ubavi zatoa što nivnata raznovidnost e vo edinstvo, tuku zatoa što imaat ubavi oblici. ~~Otade i pišuva:~~ "Ubavinata, pišuva toj ne e zavisna od mnoguvidnosta, tuku edinstveno od formata što ozgora sme i ja nadenale"[65]. Isto taka, Bernik go opovrgnuva i gledišteto na Anton Mahnič deka sekoe umetničko delo bez edna viša ideja

nema vrednost. Za nego idejata koja i da bilo pa i najvišata mora da se podvrgne na estetskiot zakon ša duri togaš može da bide ubava. Vo ova smisla, ostro kritikuvajki ja prenaglasenata teleološka crta na hristijanskata estetika, Bernik smeta deka sekoja cel na umetničkoto delo mora da bide zaštravena ako saka čovekot da uživa vo umetnosta. ~~Zatoa za nego:~~ "Vo umetnosta, veli toj, ne-name druga cel osven da go zabavuvame prijatno svojot duh... Zašto nasekade kade što se pokažalo deka umetnosta služi kako sredstvo da se dostigne nekoja cel., se uviduvalo vednaš dekataa ne e neophodno potrebna... Umetničkoto delo ima ista cel kako i ubavata ruža. Nejzinata cel e da go razveseluva čoveka i da ja krasi prirodata"[66]. Značí za Bernik umetnosta nema druga cel osven nejzinata suštestvenost, a toa e ubavinata. Za nego "edinstveno pole na umetnosta se odnosite (razmerija) i ugodnite formi, sodržinata e iscelo nemerodavna"[67]. Vo ovaq smisla umetnosta e nešto napolno oddelno od moralot, zašto ne može da se očekuva taa da go nauči čovekot na moralnost, na dobro i na site onie osnovni etički postulati i imperativi. Vo svoeto gledište za avtohtonosta na estetskiot i rekugi umetničkiot čin, za negovata izoliranost od moralot, vistinata i religijata, Bernik e do takva mera kategoričen što duri mu se spšotivstavuva i na svojot učitel Herbart,,velejki: "So ova (t.e. deka za umetnosta moralot nema nikakva smisla - G.S.) ne gi odobruvame Herbartovite pogledi deka izvorot na moralnoto e vo estetičkoto dopagánje"[68].

Megutoa, Bernik ne se konfrontira samo na estetičkoto delo na Anton Mahnič, tuku i na site pretstaviteli na hristijansko - dogmatskiot smer vo slovenečkata estetika voopšto. So seta

polemička žestina toj im se sprotivstavuva i na Josip Grilanec i na Andrej Kalan, glavno so istite argumenti kako i vo polemikata protiv Anton Mahnič. Vo polemičkiot del so Kalan, sprotivstavuvajki mu se na negovoto gledište deka umetnosta ne može da bide avtonomna, bidejki e od boga i mora da mu služi nemu, Bernik veli: "Ednostavnata umetnosta ispadnala od boga, umetnikot koj živee za umetnosta e bezbožnik i nevernik"[69]. Vo polemikata so Kalan Bernik gi dava svoite poznati argumenti, ovde nešto prošireni. Imeno i ovde toj go istaknuva osnovniot princip na estetskiot formalizam deka edinstvena suverena sfera na umetnosta se odnosite, deka ubavinata združuva vo sebe vonredni odnosi, deka edinstvena cel na umetnosta e da ugoduva i da donesuva izvesno estetsko zadovolstvo koe e sekogaš vo harmonijata. Vo ovaa misla toj ja dava ovaa alegoriska odredba na umetnosta: "Umetnosta e sonce koe se uživa i ima dava rast na nežnite čovekinja koi gi ~~ništuvaat~~ svoite klici od dlabočinata na svojot duh kako što sonceto odi mirno po svojot pat i kako što od stvarnite zavisi toa dali sakaat da ja uživaat negovata dobrina, isto taka e i vo umetnosta. Čovekot mora da ja sledi i da ja bara a ne taa nego"[70].

Otkako porano se osvrna veke so svojot negativen odnos kon relacijata umetnost-moral-dobrina, sega Bernik go razgleduva prašanjeto: vo kakov odnos stoi umetnosta kon vistinata? Vo ovaa smisla toj ne smeta, kako što pokasno mu beše prepišuvano od negovite protivnici, deka vistinata nema mesto vo carstvoto na umetnosta. Toj samo smeta deka meterijalnata vistina e nebitna za samata umetnost, a samo vistinata na oblikovnoto opredeluvanje. Vo ubaviot predmet sekoj člen ima svoe mesto koe toa

ne može da go batali bez opasnost da se naruši celinata.
I ovde sega vo ovoj punkt Bernik pravi eden radikalen kompromis so svoite estetski principi. Toj ~~sega~~ smeta deka odnosot megu objektot i subjektot e dotolku vistinski odnos dokolku subjektot stoi nad objektot, a ne obratno, zatoa ~~i veli~~ pišuva: "Estetskite čuvstva se znaci posrednici megu sbujektot i objektot. Onie čuvstva što duhot go vodat kon objektot, kojšto izviraat od jasnoto sogleduvanje na objektot, treba da se odgleduvaat, čuvstvata pak pri koi subjektot ostanuva vo samiot sebe, se nejasni i od niv treba da se čuvame (znebiti)"[71].

Veke nagrižen od somnenijata za ~~vo~~možnosta na eden ortodoksen furmalizam Bernik ke zabeleži ušte i toa deka na materijalot mora da mu se priznae obektivnost, bidejki smeta deka sodržinata e biten element vo umetnosta. Zatca pišuva: "Umetnosta isto taka upotrebuva sodržina koja ja oblikuva, ako e bez sodržina taa gubi sekakva vistinitost i sekakva smisla ~~ako~~ govorenje se zaljubi vo ništo..."[72] Ova svoe gledište Bernik ke go razraboti vo svoeto posledno estetičko delo "Duševna izobrazba čelovečtva in žensko prašanje". Vo ova svoe delo toj trgnuva duri od podednakvoto značenje što ja imaat za umetnosta formata i sodržinata, pa zaključuva: "Što se odnesuva do odnosot megu ovie dva faktori - formata e napolno zavisna od sodržinata, što poraznovidna e sodržinata, toa podobro e zaviena i popotpolna e formata."[73] Megutoa, razbirlivo, Bernikoviot kompromis ne e do kraj konzekventen, toj smeta deka čoveštvoto može da izbere dva vida na svoeto delovanje - objektivnoto, deluvanje koe e materijalno i subjektivnoto, deluvanje koe e oblikovno. Spored toa, čoveštvoto

može i mora i objektivno da deluva, da trgnuva sekogaš od materijata, od materijalnata obuslovenost, no ne smee da ostane vrz nea zašto za nego smislata na duhovnoto deluvanje e prepravanjeto i prevladuvanjeto na materijata.

Kako što veke zabeležavme, Ivan Bernik i samiot vo svojata estetska evolucija dojde do soznanieto, oddelno vo svoite poslednji estetski trudovi, deka eden do kraj sproveden ortodoksno estetski formalizam ne e možen. Sigurno oblikot i oblikuvanjeto imaat vo umetnosta edna neprikosnovena, suverena i dominantna smisla, megutoa vo koj slučaj ne može da se smeta deka zaradi toa, sodržinata vo umetnosta ima inferiorno značenje, deka e nevažna ili pomalku važna vo odnos na oblikot i oblikuvanjeto. Problemot na Bernik e, vsušnost, ednoj čest problem vo istorijata na našata estetika koj konstantno se ragaše od nemokta da se vospostavi eden dijalektički odnos, vo dijalektičko-materijalistička smisla, megu ovie dve centralni kategorii i na estetikata: formata i sodržinata. Megutoa, na negoviot estetički sistem nie mu pridavame posebna vrednost veke so samiot fakt što toj sistem navistina gi stavi vo centrumot na razgleduvanjeto stvarnite estetički, avtohtono estetičkite prašanja, pa, po dolgata dominancija na hristijansko - dogmatskata estetika, protiv koja Bernik tolku strasno i tolku kritički go upeni svoeto estetičko pero, negoviot estetski formalizam beše nesomnen napredok. Nesomneno e ista taka deka so i po Bernik vo slovenečkata estetika steknaa pravo na graganstvo modernite estetički prašanja, koi togaš bea dominantni vo evropskata estetika. Strasten privrzenik na Harbert i Cimerman i na nivniot estetički formaliza, so Bernik vo slovenečkata

estetika vlegoa so novite estetički sfakanja i ambicilte na slovenečkite estetičari po nego za novo i posamostvojno tretiranje na estetikata i na nejzinite centralni problemi.

RAZVITOKOT NA ESTETIKATA KAJ SLOVENCITE OD POČETOKOT NA XX-ot VEK DO POČETOKOT NA VTORATA SVETOVNA~~K~~ VOJNA

DEL PRV

Poln zafat na estetičkata problematika

FRANC DERGANC i nemoćta da se izdvori nacionalnioť od internacionalnioť kaj nego na umetnosta

Za ocenata na estetičkoto delo na Franc Derganc od posebno značenje se negovite ~~nauchno~~ ~~istrazhuvanja~~ dela: "Dujajska pisma"[1] i "Filozofski slovar"[2]. -80

29 Nadahnat od literaturnoto delo na Ivan Cankar, Oto Župančič i Anton Aškerc, i posebno od estetičkiot sistem na poznatiot angliski estetičar Džon Raskin, Derganc ke pledira niz site svoi estetički meditacii za edna umetnost dlaboko vkorenata vo svojata nacionalna počva, dlaboko stopena so duhot na narodot i ostro kojm se sprotivstavi na site onie što se obiduvaat na umetnosta da gledaat kako nešto prevashodno internacionalno. Verujvajki vo golemata misija na umtnosta vo preobrazbata na eden narod, Derganc ke se založi da se oslobodi umetnosta od sudbinata na muzejot ~~što so vekovi ja pridržuva~~ i od muzejskiot duh, gledištete koe po pedeset godini mošne pocelosno i poseopfatno ke go razvie poznatiot hrvatski estetičar dr. Pavao Vuk-Pavlovik[3], zašto na toj način, misli Derganc, vo vakva muzejska zatvorenost umetnosta se sokrivaa od čovekovite oči. Toj ke pledira za edno radikalno

prevospituvanje na seta okolina, na siot narod vo umetnički duh zašto "seta okolina mora da iznikne od umetničkata duša kako drvoto od semeto"[4]. Megutoa, duri vo vtoroto i tretoto pismo Derganc ja iznesuva osnovata na svojata estetička koncepcija. Toj ishoduva od gledištето po koe, bidejki postoi razlika megu narodite, taa razlika e uočliva vo nivnite idei i vo nivnata umetnost. Kako pak čovekot e rezultat, funkcija, produkt na svojot kraj i svojot narod, taka i vo umetnosta "se ogleduva dušata na narodot, negovite odnosi i okolinata. Internacionalna umetnost nema kako što nema samo eden narod. Kolku različni narodi, tolku različni umetnosti"[5]. Spored Derganc, na internacionalnata umetnost i se sprotivstavuva tokmu najmerodavnata estetika, fiziološkata estetika, na čii pozicii stoi samiot toj. Za nego na čovekot mu e vrodeno, snaši po nego e organski estetsko setivo, koe kaj sekoj čovek e vo različna stepen razvieno, a kaj oddelni narodi isto taka na različen nivo postaveno. Kaj eden narod, na primer, setilото za muzika e posilno razvieno, otkolku kaj drugiot itn. Megutoa, ona što e ovde bitno za Derganc toa e tokmu faktot deka ne e vozmožno kakvo-[gode bilo estetsko čuvstvuvanje ako pred toa nema zavladeano edna duševna srodnost megu umetnikot i narodot. Zošto, na primer, se prašuva toj, ni ugoduva takvo zadovolstvo na koe sme navikнati od mladosta? Toa e samo zatoa što vo umetničkoto delo nie gi dosluškuvame odzvucite na sudbinata na narodot. Za Derganc glanicite do kade pribira glasot na strunite na edno umetničko delo na eden narod e ograničeno od granicite kade se prostira odnosniot narod. Zatoa e nevozmožna internacionalna umetnost. Taa e nevozmožna osven toa i zatoa što ako sekoja umetnost odgovara na odreden narod, togaš internacio-

nalnata umetnost na koj narod mu odgovara i na koja počva da iznikne.

Za Dergane seto čoveštvo, vo duhot na edno posebno evolucionističko gledište, e eden organizam, a narodite se negovi organi na koi "prirodata na sekogo mu poverila posebna namera (nalogo)"[6]. Obidot na internacionalnata umetnost e obid da se umrtvi razvitokot na umetnosta zašto toa ne priznava razliki megu umetnostite na oddelnite narodi, pa zatoa pišuva: "kako što koga vo semirot bi se izramnale temperaturite bi prestanalo sekoe gibenje i život, ke zavladee apsoluten mir na grobot, taka isto i so izednačuvanjeto na čoveškata kultura, čoveštvoto bi zaspalo"[7]. Zatoa raznovidnosta na narodite i kulturite ima edna vozvišena smisla: "taa go zabrzuva opštiot napredok posebno so toa što ovozmožuva zdravo dviženje i takmičenje"[8].

Dergane posebno polemizira so prof. dr. Ilješič, koj na primerot na Prešern pokažuva kako ovoj poet e prviot internacionalen poet što go dala Slovenija. Na mislenjeto deka Prešern e toa zašto go izrazuva duhot na evropskata kultura, Dergane odgovara, deka vo slučajot so Prešern stanuva, vsušnost, zbor za eden poet koj dlaboko izrasnal od nedrata na svojot narod i deka e toj pod silno vlijanie na slovenečkata narodna pesna, a toa što Prešern znael odlično nemski, a ne pišuval na toj jazik, zboruva zatoa deka toj možel narodnata duša da ja izrazi samo na svojot jazik, samo na jazikot na narodnata duša. Vo odnos na prevashodno estetskata oblast, Dergane e pod vlijanie na Fridrih Niče, zašto za nego svetot e eden estetski fenomen, deka e delo na golemiot umetnik, tokmu poradi toa na umetnikot mora da mu se prepuštaat vodečkite prvi mesta. Za Dergane umetnosta e mal bog,

Toj
~~zašto~~ go konstruira, gradi, uriva i povtorno sozdava svetot niz svoeto umetničko delo kako ke najde za shodno samiot toj. Toj e vrhovniot arbitar i vrhovniot zakonodavec. A pričinata za raganjeto na umetnosta i umetničkoto delo se sostoi popravo vo disharmonijata na životot. Smislata na umetnosta se sostoi vo toa što taa gi "izrammuva site sprotivnosti, što ja isčistuva ubavinata od sekidnevnoto prašina i što se združuva vo harmonična celina"9.

Pledoajeto na Derganc za narodnosmata usidrenost na sekoja umetnost ima svoja pozitivna, megutoa, i svoja negativna strana. Pozitivna što predupreduvaše deka sekoja edna umetnost e nacionalno obuslovena i fundirana, što predupreduvaše na toa deka ne može da ima vistinska umetnost, ako taa dlaboko ne se vkorene vo duhot i dušata na svojot narod, vo negovata sudbina, što plediraše za edna organsko i nacionalno motivirana inspiracija, a ne za edna inspiracija što izvire od raznovidnite evropski urneci. Negativnata strana proizleguvaše pak otade što taa vo svoeto pleodae protiv internacionalnata sušnost na umetnosta ja stesna do takva merka smislata na čovekot što od se što Dergans napiša proizleguva nevozmožniot dud deka eden čovek od edna nacija i na edna nacionalna kultura e do takva stepen nešto samosvojno, samobitno i specifično što toj so ništo nema srodnost so čovekot voopšto, so generičkiot čovek, so univerzalniot čovek. Regionalnoto pleodae, ovde vo primerot na Derganc znači stesnuvanje na umetničkata vrednost, a osven toa i nesogleduvanje na osnovniot fakt deka site esencijalni prašanja pred koi stoi čovekot niz negoviot kratok pomin niz svetot se edinstveni čovečni prašanja,

pred koi stoi čovekot i čoveštvoto voopšto, i ne može pred nacionalnata specifičnost niz koi se izrazuvaat site tie esencijalni prašanja da se ispušti od predvid nivnata univerzalna smisla.

Dr. K. OZWALD

Koj vo duhot na gledištata što gi iznese Dergan, dr. K. Ozwald go napišta svoeto delo "Smernice novega življenja", vo koe ja opredeluva umetnosta niz nejzinata prevashodna vrska so kulturata na narodot, so počvata na koja nikne i so vremeto koga se raģa. "Umetnosta, pišuvaat tie, ne e rakavica za parada pred svetot... tuka najblagorodniot izraz na narodnata mok..."[11]. Konfrontirajki se na ortodoksniot estetizam, Ozwald gleda na umetnosta kako na n a č i n n a s p o z n a v a n j e i toa kako na eden svoeviden način na spoznavanje što ne može da go nadomesti nikakva nauka. Zatoa osnovnata smisla na umetnosta se sostoi vo otkrivanjeto na novoto, vo proniknuvanjeto, vo spoznavanjeto na nespoznatite sferi od nadvorešniot i vnatrešniot čovekov život[12]. Megutoa, umetnikot može toa da go stori samo avtonomno, avtentično i izvorno go doživuva svetot preku svojot narod. Zatoa za Ozwald "doživuvanjeto e zarodiš i čudotvorna mok na sekoja umetnost"[13].

Davajki i golema potkrepa na slovenečkata moderna, posebno na literaturnoto delo na Ivan Cankar i Oto Župančič, Ozwald pravi nesomneno eden od prvite obidi vo slovenečkata estetika da bide sovremenik što ja čuvstvuva sovremenosta na noviot

bran što umtnosta i voopšto i posebno literaturata go donese, vospostavuvajki na toj način eden svoeviden paralelizam megu belegite i specifičnite dadenosti na umetničkiot fenomen so nivnoto odrazuvanje na estetičkite sudovi.

ALEŠ UŠENIČNIK – edinstveo vo estetskoto i etičkoto. Kompromisot vo teološkata estetika.

Po Anton Mahnič najizrazit pretstavnik vo slovenečkata estetika na metafizičko-spekulativniot i teološkiot smer e pretstavuvan Aleš Ušeničnik, čie estetičko delo e seto neposredno pod vlijanija na Toma Akvinski i Anton Mahnič.

Bi moželo da se reče deka seta negova estetika e nadahnata od ova negovo stanovište: "Umetnosta e vo granicite na religioznosta i moralnosta ... sakame da umetnosta da ne napravi srekni, a bez religijata nema za nas sreka"[14]. Vo ovaa smisla za Uženičnik osnovno prašanje za sekoja estetika glasi: smee li umetnosta da go prikaže nemoralnoto?

Sprotivstavuvajki im se na estetičarite što afirmativno go rešavaa odgovorot na ova centralno estetičko prašanje, toj im gi sprotivstavuva slednive pet argumenti.

1. Za Uženičnik predmet na umetnosta e ubavoto. Pa bidejki ona što e nemoralno e grdo, a ona što e grdo e nеubavo, nemoralnoto ne može da bide predmet na umetnosta;

2. Za Uženičnik estetskoto dopaganje e posledica na harmoničnosta i skladnosta što ja predizvikuva sekoja umetnost vo dušata čovekova. A bidejki nemoralnoto sozdava nesklad vo

taa duša, toa znači deka sekoja umetnost go isključuva nemoralnoto;

3. Za Uşeničnik smislata na umetnosta se sostoi vo toa da go usovršuva čovekot, ili kako što veli toj, "da mu go povrati izgubeniot raj"[15], a bidejki nemoralot se sprotivstavuva na ovaa smisla na umetnosta, razbirlivo e togaš deka toa ne može da bide predmet na umetnosta;

4. Uşeničnik go tolkuva gledištето na Platon i Aristotel taka što pod mimezis na prirodata i životot toj ne podrazbira golo podražavanje, tuku toa deka umetnosta go idealizira životot, deka gi pokažuva lugeto ne takvi kakvi što se, tuku takvi kakvi što treba da bidat. So ogled na ovoj fakt nemoralnoto ~~pak otpaga vo možnosta~~ ne može da bide predmet na umetnosta; i

5. Bidejki najgolemite umetnički genii se nadahnati od bożestvoto, Uşeničnik se prašuva zarem e ~~v~~možno tie da se bidat nadahnati od boga za nemoralni neštа?

Zemajki gi sive ovie argumetni, koi na eden način veke gi sretnavme kaj Anton Mahnič, Uşeničnik vrz osnova na niv doaga do ovoj zaključok: "Ona što e nemoralno, samo po sebe ne može da bide predmet na vistinskata umetnost..."[16]. Vo ovaa smisla toj isto taka ne go prafaka prigovorot deka treba da se razlikuva estetskoto od etičkoto. ~~Toj smeta deka~~ Spored nego grdoto e grdo, pa makar da dobie i estetski vid, i deka etičkoto grdo ja narušuva skladnosta na čovekovata duša poradi što ne može da bide estetski ubavo ona što e na nekoj način moralno grdo.[17] ~~Sekajki da utvrdi~~ Zatoa, toj vo hierarhija na vrednostite ~~toj~~ na najvisokoto mesto gi stava religioznite vrednosti, pa etičkite i najposle estetskite. Iako beše apodi-

ktičen vo toa deka grdoto ne može da bide vo nikoj slučaj predmet na umetnosta, a zaedno so grdoto i nemoralnoto, bidejki, ~~po nego~~ e ne može no edno nešto što e grdo ili nemoralno da se pretstavi na estetski način, vo podocnežnite svoi izlaganja Uženičnik, sepak, ke dozvoli grdoto i nemoralnoto da bidat prisutni vo umetnosta, megutoa, vednaš ke dodade deka tie se prisutni vo nea tokmu kako k o n t r a s t, zašto ubavoto e sekogaš poubavo koga e vo kontrast, spored toa samoto ubavo posugestivno ke blesne ako se predade vo kontrast na grdoto.[18] Spored toa, ~~za Uženičnik~~ umetnosta može da se zanimava so temnite i niskite strani na životot, so negovata naturalistična strana, megutoa, tie ~~za nego~~ ne smeat da se pokažuvaat kako ubavi i privlečni, zašto vo umetnosta moralnoto zlo i grdo mora da bide vo službata na ubavoto i toa, na primer, kako senkata vo slikata, ili kako disakordot vo muzikata.[19] Prodolžuvajki ga ~~duhot~~ ideite na svoite prethodnici vo teološkiot smer, posebno nadovrzuvajki se vrz mislite na Anton Mahnič, Uženičnik isto taka nema da i priznae apsolutna avtonomnost na umetnosta i na umetničkiot fenomen, iako tvrdi deka umetnosta se ima svoi imanentni zakoni po koi ~~tie~~ samosvojno se razviva. Megutoa, za nego ~~nad~~ site dela čovekovi ~~vlegat~~ se upravuvaat od moralni (nravni) zakoni i so ništo ne može da se dopušti da se raboti protiv tie zakoni, zašto:, "umetnikot što niz umetničkoto delo se ogrešuva protiv moralnite zakoni se ogrešuva istovremeno i protiv zakonite na umetnosta, zašto greši li kako čovek, greši i kako umetnik"[20].

Uženičnik ja smeta mislata na Toma Akvinski "pulchrum est quod visum placet" kako osnova na sekoja i sekakva estetika. Ka-

ko poklonik na Akvinski i Ušeničnik poaga od nea, t.e. od stanovištето deka ubavoto e ona što se d o p a g a i ona što ni pričinuva u g o d u v a, zašto dokolku ubavoto ne go počuvstvuvame togaš, vsušnost, i ne možeme da imame ubavo, megutoa, Ušeničnik, taka, dodava edna svoja nijansa na učenjeto na Akvinski, nijansa koja vidime se oddeluva od celiot misloven sklop na teološkata estetika, a to e akcentiranjeto na setilata, setilnosta. Za nego ne e ubavo se ona što ni se dopaga i ni ugoduva, tuku samo ona što dopagajki ni vozbuduva vo nas izvesno estetsko zadovolstvo. Vo ovaa smisla Ušeničnik ishoduva od gledišteto deka čovekot ne e samo duhovno bitie, kako što smetaše seta teološka estetika, tuku, setilno - duhovno bitie, a bidejki pak umetnosta e najsilen izraz na čovekot i čovešnosta, Ušeničnik i go opredeluva ubavoto kako s e t i l n o - d u h o v n o s p z n a v a n j e. Za nego na lugeto im se dopaga i spoznavanjeto na vistinata, megutoa vistinata e togaš ubava koga se pojavuva vo setilen obrik. Spored toa, za Ušeničnik, setilnite oblici se bivstveni oblici kako za umetnikot taka i za umetnosta, pa spored toa umetnosta samo vo tie oblici vistinski e ubava.

Iako Ušeničnik go razviva svoeto estetičko delo vrz principite na teološkata estetika, toj, sepak, pravi izvesni otstapki od nea. A edna od osnovnite otstapki e sekako priznanieto deka umetnosta ne e samo nešto što može da bide doživeano preku razumot, tuku i preku setilata, zašto, kako vidovme, za nego čovekot e setilno - duhovno bitie. Megutoa, ovaa otstapka posebno e evidetna vo negovata misla deka "na umetnikot bitstveno mu e da go prikaže umetnički [illegible] oblik"[21]. Toj, znači, se obiduva da

ja sogleduva umetnosta ne samo preku nejzinata idejna sodržina, tuku i preku nejziniot oblik. Vo ova smisla toj pišuva: "Vo sekoja umetnost i umetničko delo imame nešto idealno, no ne morame od sekogo da iziskuvame ist podvig "za idealna visota"[22]. Neslagajki se so Mahnič deka sinonim na seta umetnost e idealizmot vo umetnosta, Ušeničnik ke ja proglasi za zabluda poprevo mislata na Anton Mahnič deka umetnosta mora kako prirodata taka i čovekot da go idealizira t.e. tie da bidat takvi kakvi što se po zamislata božja. Ušeničnik go kritikuva poldoaeto na idealističkata umetnost, koja e za nego vo možna i postojna, megutoa za nego ne može seta umetnost da se svede na nea. Modificirajki go vo Kovača smisla stanovišteto na teološkiot smer, toj veli: "isto taka realniot život, vistinskiot umetnik taka go prikažuva što dušata ni zatreperuva po idealniot život"[23]. Znači, umetnosta ne go prikažuva idealniot život, tuku ~~taka kako što go~~ prikažuva vo realniot ~~život, niz koj prikaz negov~~, nie se stremime kon idealniot život.

Posledniot pretstavitel na teološkiot smer vo slovenečkata estetika, poznatiot filozof Aleš Ušeničnik, ne beše nadahnat vo svoeto estetičko delo so sopstveni i originalni idei, Negovata zasluga se sostoi vo toa što toj gi pokaža neodrživostite na eden del od teološkiot smer vo slovenečkata estetika, davajki im nim poveke svoi nijansi otkolku svoi oprečni mislenja. Iako poliberalen vo odnos na svoite prethodnici, negovoto delo i negovite estetički stanovišta ke bidat pod udar na novite sfakanja za estetikata, što, vendaš po Ušeničnik, ke gi izloži eden od retko originalnite slovenečki estetičari, Isidor Cankar.

ISIDOR CANKAR i umetničkite i vonumetničkite vrednosti vo umetničkoto delo.

Pred da go izdade svoeto kapitalno delo "Uvod u umevanju likovne umetnosti" (Sistematika stilova)[24]. Isidor Cankar napiša poveke značajni raspravi od oblasta na estetikata, megu koi relevantni za estetikata se "Gregorčičeva pisma"[25] i "Trijest let"[26]. Vo "Gregorčičeva pisma Gruntarju" Cankar go zéde vo odbrana Gregorčiša, negoviot pesimiszam i negoviot senzualizam vo poezijata od napadite na Anton Mahnič vo "Dvanajest večerov"[27], za koj ke reče deka toj, Mahnič, "vo estetikata ne bil doma"[28], dodeka vo svojot trud "Trijest let" zabeležuva deka seta slovenečka kultura i umetnost veke trieset godini živee pod duhovniot pritisok na idealističkata i teološkata estetika i pedagoška kritika od Mahnič do Ušeničnik. Negoviot trud e protest protiv ovaa hristijansko - dogmatska duhovna konstelacija vo Slovenija, kritika na skolastikata i dogmatizmot koi se vistinska prečka za podem na novi i orqginalni tekovi na slovenečkata i vo slovenečkata umetnost.

Prvo estetsko problem pred koj stoi Isidor Cankar e prašanje vo: kade e, vo što se projavuva umetničkata ubavina? Dali e taa vo umetničkiot predmet, vo mene, što go nabljuduvam ili vo odnosot megu mene i objektot? Cankar smeta deka ubavinata ne može da bide nikako vo mene kako što misli subjektivističkata estetika, posebno teorijata na uživuvanjeto, koja toj ostro ja napaga, nitu pak taa e vo odnosot megu mene i predmetot, zašto ako e taka togaš sé ona so što ne možam da se stavam vo odnos bi moral dago proglasam za neubavo i neumetnost. Na primer, slepiot koj ne može da ja vidi Siktinskata kapela, bi moral da

ja negira. Zatoa Cankar zaključuva: "umetničkoto ubavo ako ima nešto obektivno mora da e znači vo umetničkiot predmet, vo harmonijata na negovite vnatrešni odnosi"[29], so što, Cankar se nadovrzuva na estetičkiot formalizam, negutoa vo ~~sosema~~ sopstvena ~~xxxxxxxx~~ i samostojna interpretacija.

~~Avtorka~~, polemizirajki so Ušeničnik i so seta hristijansko - dogmatska estetika deka ubavoto e samo ona što donesuva zadovolstvo, Cankar smeta deka ne mora zadovolstvoto da bide ~~xxxxxx~~ eden od kritiriumite za ubavoto, zašto ~~inne~~ često (e) slučaj, na primer, slikarot od edna slika da ~~oseti~~ počuvstvuva estetsko zadovolstvo, a laikot da ne go seti toa, pa poradi što toj povtorno zaključuva ~~deka~~ "Objektivniot kriterium na umetničkata ubavina možeme da go barame samo vo objektot ~~sam~~"[30].

Negutoa, ona so što Cankar, ostanuva vo istorijata na slovenečkata i voopšto na jugoslovenskata estetička misla trajno i so edno mošne značajno mesto vo nea, toa e pred se so pogledite, so mošne originalnite pogledi što toj gi iznese vo obemnoto svoe estetičko delo "Uvod v umetanje likovne umetnosti".

Vo što se sostoi estetičkata ambicija na Isidor Cankar?

~~Toj, kako što i samiot veli~~ Vo Predgovorot na svoeto delo, toj ja definira svojata osnovna estetička ambicija da gi opredeli ~~kako da~~ i ~~poznae i definire~~ zakonite na oblikuvanjeto, da go sogleda umetničkoto delo, kako eden likoven organizam. So eden zbor, kako samiot pišuva: "Da ostvari nekakva gramatika (slovnico) na umetničkoto oblikuvanje"[31]. Vo ovaa smisla prvo prašanje pred koe stoi Cankar e: kako gleda naukata za umetnosta, za umetničkoto delo, so što se obiduva na umetničkoto delo da

gleda ne od pozicijata na estetikata, tuku od pozicijata na naukata na umetnosta. (Kunstwiesenschaft)

Cankar smeta deka od aspektot na naukata na umetnosta vo odredbata na entitetot na umetničkoto delo, pred da vidime što vsušnost toa pretstavuva, nužno e najnapred da gi izlačime od nego, od umetničkoto delo, onie ~~negovi~~ strani so koi toj, vsušnost, ne e toa, tuku nešto drugo, na primer, trgovska vrednost, istoriski dokumenti i tn. ~~Se eden zbor~~ Cankar, započi smeta deka pred da stasame do samoto umetničko delo potrebno e najnapred da se opredelat neumetničkite vrednosti negovi. Osven toa, dokolku našeto estetsko sudenje sakame da go podložime vrz principite na naukata na umetnosta, moraме da ~~distingviraме~~ vo nego subjektivno estetski ~~sudovi od takvite objektivni~~.

~~Vo ovaa smisla Cankar~~, megu neumetničkite vrednosti ~~gi smeta, veke spomnatata~~ takanarečena ~~od nego~~ trgovska vrednost na umetničkoto delo. Ovaa vrednost na umetničkoto delo se odreduva od ekonomskiot zakon na pobaruvačkata i potrošuvačkata. ~~Sakajki duriz~~ da gi opredeli kriteriumite po koi edno umetničko delo treba da se ~~ceni~~ poričnо, toj smeta deka za poričnata vrednost na umetničkoto delo odlučuvaat: materijalot od koj i so koj e toa napraven i trudot što e vo nego potrošen. Negutoa, mnogu pobitni megu neumetničkite vrednosti, se istoriskata, starinska i filološkata ~~osnova~~ vrednosti na umetničkoto delo, ~~koi~~ imaat duhovna vrednost, ~~a~~ ne se kriteriumi na vistinskata estetska i umetnička vrednost na edno delo, ~~iako se~~ slučuva, ~~po nego~~, ~~često~~ istoriskite vrednosti na edno umetničko delo do takva stepen da se izdignuvaat i istaknuvaat, ~~na primer~~, vo literaturata

i slikarstvoto so istoriski temi, što duri dobivaat od razni estetičari i atributi na umetnička vrednost.

Za Cankar istoriskata vrednost e edna, kako veke zabeleža, duhovna vrednost, megutoa taa ne e estetska vrednost. Na primer, eden portret može da bide i najčesto e portret na edna istoriska ličnost. Osven toa točno e ~~i toa~~ deka portetot koj e so site istoriografski podatoci polesno ke bide sfaten, tie podatoci ke go olesnat razbiranjeto i doživuvanjeto na portretot, megutoa bivstveno portetot kako umetnička vrednost ne gubi ništo ako portetiraniot ostane i anonimen. Zatoa Cankar i zaklučuva: "Onoj što gleda na portetot go ogled na negovata istoriska vrednost, za nego čisto umetničkite kvaliteti se bez smisla i za nego vrednosta e zavisna od istoriskata vrednost na portretot"[32]. Znači za Cankar istoriskite vrednosti, istoriskata avtentičnost na edno umetničko delo može da pridonese za negovata umetnička vrednost, megutoa umetničkata vrednost e nezavisna od nejzinata istoriskaosnova i taa ne se namaluva so toa što ke se zatai ili duri i ke se izgubi istoriskata točnost. Zaedno so praktičnata vrednost i istoriskata avtentičnost što ja poseduva umetničkoto delo, nie ~~sme~~, spo/ved Cankar, često ~~vo situacija da~~ go ocenuvame nego, umetničkoto delo, i od aspektot na negovata d r e v n o st. Eden, na primer, turist pred rimskiot Forum romanum ke zapre pred toa kupite od urnatini, iako ~~toj~~ ne e nitu umetnik, nitu naučnik koj ne uživa nitu vo formata na tloto na ležačkiot kapital, nitu vo nekoi suptilni ~~krug~~ formi oblici na kamenot. Za nego, ovoj objekt za turistot e odnos kon nešto što nekogaš živeelo a sega e umrtvo, bidejki sega toj čuvstvuva kolku e bedno nekogašnoto veličie. Pritoa, misli Cankar, toj ja doživuva ubavinata niz

starinata, niz drevnosta.[33] ~~Setoa Cankar i pišuva:~~ "Vo urnatinite, (pišuva Cankar, se naša) posebna vrednost koja ne e ni od praktičen ni od naučen, tuku od afektiven karakter"[34]. I vo slučaj da se zbidne, na primer, Partenon da bide restavriran kakov što nekogaš bil, mnozina, smeta Cankar, bi se pobudnile zašto na toj način ke se zagubi negovoto drevno starinsko značenje, "zašto gradbata ke ja zagubi svojata afektivna vrednost"[35].

Cankar smeta deka istoričarot na umetnosta go ocenuva umetničkot delo von umetničkiot i estetskiot vidik, t.e. toj smeta deka istorijata na umetnosta ne se zanimava so umetničkoto delo kako poseben likoven organizam, tuku pred se so negovite istoriski dadenosti. Taka, na primer, dokolku stanuva zbor za istoričar na likovnata umetnost, najobično toj istražuva so kakov materijal e slikata naslikana, so mozleni ~~uljani~~ ili so drugi boi, dali slikata e slikana na platno, pergament, staklo i tn. Bidejki istoričarot na umetnosta, smeta Cankar, sekogaš se služi so edna prevashodno istorisko-filološka metoda, ~~sega~~ toj se vpušta potem vo analiza na podatocite što se vo vrska so umetničkoto delo, gi istražuva pričinite zošto se rodilo umetničkoto delo, vremeto koga toa se rodilo, ~~često~~ toj insisitra ~~pati~~ (i eskopali i) na toa da se otkrie točno podatokot na datumot koga e ~~toa~~ (umetnički delo) napraveno, ~~kako~~ ~~što često se slučuva istoričarite da se prašuvaat~~ koj datum ke se smeta za datumot na negovoto raganje, ako voopšto za toa ima materijali i podatoci, ako pak takvi nedostasuvaat, togaš istoričarot na umetnosta se razni drugi metodi se obiduva da dojde točno ili aproksimativno do vremto od koe toa datira i tn., se do prašanjata za životot na avtotort, megu drugoto vo koe doba

od negoviot život edna slika e nastanata, vo koja faza negova i tn. Sporedtoa, zaključuva Cankar, "Osnovnata smisla na istorijata na umetnosta e da go olesni razbiranjeto na umetničkoto delo kako estetska tvorba i so toa da go potencira umetničkoto uživanje"[36].

Iako poširokiot krug od luģeto se vooduševuva poveke od praktičnata, istoriska i starinskata vrednost na umetničkoto delo, glavno, znači, so vrednostite so koi se zanimava naukata na umetnosta, Cankar, vo osnovata na svojata kniga, vo nejzinoto središte, go stava problemot za sušnosta na e s t e t s k o-s u b j e k t i v n i t e v r e d n o s t i, zašto, po ned nego celta na umetničkoto delo ne se sostoi vo vrednostite za koi ovde stanuvaše zbor, tuku pred se vo vrednostite koi nosat estetsko zadovolstvo, koi se isključivo od estetski vid. Zatoa, toj ~~za nego vednaš se~~ distingvira dve disciplini vo odnos na proučuvanjeto na umetničkoto delo: naukata na umetnosta, so ogled na toa što taa gi proučuva isključivo praktičnite, istoriskite i starinskite vrednosti, i estetikata so ogled na toa što taa go proučuva umetničkoto delo kako izvor na estetskoto zadovolstvo.

~~Toj~~ Bidejḱi Za Cankar estetskoto rasuduvanje e čisto subjektivno, ~~bidejḱi toj~~ smeta deka nema, nitu ke ima nekoj opštovažeḱi estetski sistem ili esteski kodeks. Vo ovaa smisla, subjektivnoto estetsko rasuduvanje se odnesuva na materijata, poteḱ na misleno-čuvstvitelnata sodržina i forma na umetničkoto delo.

Dodeka odnosot kon materijata Cankar go gleda preku eden edinstven postulat, t.e. ~~deka~~ prikazot na materijata mora da bide jasen i razbirliv, dotogaš na odnosot kon misleno-čuvstvitelnata sodržina i forma toj se zadržuva mošne opširno, zašto sosema točno naoģa deka ovde leži sušnosta na estetskiot tretman na

umetničkoto delo. Vo ovaa smisla, Cankar smeta deka vo odnos kon sodržinsko, misleno - čuvstvitelna sttrana na umetničkoto delo tipični se dve krajnosti: edni go valoriziraat umetničkoto delo so ogled na ubavinata na negovata forma, drugi isključivo so ogled na bogatstvoto na negovata sodržina, t.e. so ogled na bogatstvoto na vrednosta na mislite i čuvstvata što toa gi izrazuva. Gledajki na ovoj odnos zaemno uslovuvački, Cankar pišuva: "kako što za umetnosta bilo kobno ~~sko~~ kako umetnosta ne se sogleduva od formalnoto stojalište, ta kako umetnost se ocenuva samo po svoite čuvstveni i misleni tendencii, isto taka e za životot kobno da ~~kolku~~, raskažanite životni vrednosti vo umetničkoto delo - se preziraat: ednoto ke uslovi smrt na umetnosta, drugoto smrt na životot"[36]. ~~i za nego, vsušnost,~~ Ovoj dijalektički odnos na umetnikot proizleguva od samata negova priroda i od negoviot odnos kon prirodata zašto taa, prirodata, sekogaš na umetnikot mu se otkriva i podava ili kako vpečatok ili kako izraz, t.e. prirodata, odnosno životot niot predmet, voopšto e objasnuvan ili kako setilen vpečatok, a togaš imame svoeviden naturalizam, ili pak kako izraz na umetnikovata duševnost, a togaš imame idealizam kako umetnički pravec.

Na ovoj problem, koj glavno se sveduva na odnosot megu formata i sodržinata na umetničkoto delo, Cankar mu posvetuva iključitelno vnimanie, taka što bi moželo da se reče daka kon nego e svrteno seto težište, ~~na slovenečkiot estetičar~~. Nema sommenie deka ovoj problem e vlezen vo centrumot na Cankarovite estetski razgledi, zatoa što toj kako problem postoeše i beše, vsušnost, vo centrumot na samata slovenečka umetnost triesette godini na ovoj vek. Vo ovaa smisla Isidor Cankar kako estetičar se podava kako nesomneno origina-

len mislitel. Toj, na primer, sosema aktuelno i za denes, ukažuva na neodrživosta na gledišteto deka noviot stil, ili noviot stilski pravec, može da se naloži vo edna nacionalna kulturna sredina niz i preku prenosuvanjeto na formalističkite atributi, odnadvor, ili na soodvetnite estetiki. Zatoa toj pišuva: "Za da se utvrdi vo edna socijalna sredina, pišuva toj, nov stil mora vo nego da se formira nova mislovnost... ako odime kon ostvaruvanjeto na nov stil ili pak kon urivanjeto na stariot, togaš umetničkoto delo gi nadminuva čisto umetničkite prašanja, navleguvajki popravo vo celiot čovek"[37]. Taka i do takva stepen Cankar go doveduva problemot na eden stil vo vrska so čovekot, što nemu mu se čini deka sekoja stilska nejasnota, zbrka, dezorganiziranost, konfuznost na umetničkoto delo e, vsušnost, izraz na nemokniot avtor. Osven toa, Cankar ukažuva ušte na edna bitna dimenzija na stilot, a imeno na negovata epohalna uslovenost, na negovata uslovenost od dobata vo koja se javuva. ~~Gledište što vo jugoslovenskata estetika sistematik ke go razvie hrvatskiot estetičar Pavao Vuk - Pavlovik.~~ Cankar pišuva: "No stilot e isto i vremeto... ako stilot go sogledame razvojno, vo vremeto... ke se otvori pred nas togaš seta istorija na čovekoviot duševen razvitok"[38]. Za Cankar od dominantnosta na eden stil vo edna epoha ili vo edno vreme nie popravo sudime "za ednostavnite, nemoknite, vnatrešno razbirnite, nezavršenite vremina..."[39].

Estetičkoto delo na Isidor Cankar e dlaboko usidreno vo duhot i karakterot na umetnosta na negovoto vreme. ~~Nesomneno e zatoa pak deka~~ toj, ~~vrkuvajki vrz na~~ ~~daleku od~~ spekulativnata estetika koja što beše dominantna vo razvitokot na slovenečkata estetika vo negovoto vreme, ~~pretstavuvajki mu se na toj način~~ kako eden avtohoto-

nen estetički mislitel ~~koj ne razpravaval~~ umetnosta ~~von nea~~, ~~tuka~~ dlaboko i blisko vkorenet vo nejzinata počva, poleguvajki od nea, a ne nametnuvajki i se nejze kako što trieset godini go čineše vo slovenečkata duhovna situacija dogmatsko-hristijanskit i spekulativno - metafizičkata estetika.

FRANC VEBER

Stavajki ja vo središteto na svoeto filozofsko istražuvanje d o ž i v ~~u v a n j e t o~~, Franc Veber, eden sekako od najznačajnite slovenečki i jugoslovenski filozofi megu dvete svetski vojni, vo vblasta na svoite estetski ispituvanja[40], trgnuva popravo od ~~nego~~ - od doživuvanjeto. Zatoa bi moželo da se reče deka izlezniot punkt na Veberovata estetika e od empiriska priroda. Ništo čudno zošto toj i ke napiše ~~deka~~: "... estetikata mora pred se psihološki da bide zasnovana, zašto bez psihološkata estetika ne može da zamislime nikakva objketivna estetika..."[41]. Vo istata smisla, potvrduvajki go faktot deka doživuvanjeto e vo osnovata na negovata "Estetika," toj popravo i ja određuva nea kako nauka za negovoto istražuvanje, velejki:
"... estetikata e nauka za estetskoto doživuvanje... zatoa našata estetika ke se obide pred se da bide analitična i razvojna psihologija na site fenomeni što spagaat vo nea"[42].

Megutoa, određbata na estetika kako nauka za estetskoto doživuvanje ne e nitu edinstvena, nitu celosna vo estetčkiot sistem na Franc Veber. Obratno, misliме, deka poodelvatnata

opredelba na estetikata vo duhot na negoviot estetički sistem e onaa spo koja toj ja odreduva nea kako nauka za ubavoto i grdoto[43]. Zatoa, sakajki da go definira nejziniot predmet toj veli: "Estetikata, pišuva toj kako nauka za ubavoto i grdoto, ima za zadača ovie pojavi da gi opišuva i razlaga a isto taka i za site onie strani koi samite ne se ni "ubavina", ni "grdota", megutoa sepak stojat so niv vo takva srazmera što bez niv ne može..."[44]. Do vakvo spoznavanje Veber doaga zatoa što smeta deka ubavinata ili grdotata ne postojat nitu pak gi naogame s a m i, tuku se tie sekogaš vo neposredna vrska so drugi faktori od koi zavisi integralnoto sfakanje na ubavoto. Ova Veber go prinuduva da ja svrti svojata "Estetika" i kon nivnoto proučuvanje. Zatoa: "pokraj samite estetski osobenosti, mora estetikata da gi proučuva i estetskite i neestetskite objekti"[45]. Osven toa za da se opredelat nejzinite granici, mora estetikata da se proučuva i so nea bliskite drugi nauki.

Spored toa, vrz osnova na se ona što dosega go vklučи vo opsegot na istražuvanjeto na estetikata, može da se zaključi deka za iscelo da se zacrta nejziniot predmet, mora taa: 1. Da se zanimava so ubavoto i grdtoto i site nivni nijansi; 2. so estetičkite i neestetičkite objekti; i 3. so estetskoto doživuvanje, koe, kako rekovme e ishodište na seta negova estetika.

Trgajki od ovoj punkt, od punktot na dožiuvuvanjeto, toj nego go deli na: pretstavuvanje, misłenje, kako umski, a čuvstvuvanjeto i stremežite kako nagonski del na celokupnoto doživuvanje. Bidejki e taka, sega za nego se postavuva prašanjeto kade spaga estetskoto dživuvanje? Odgovarajki na ova prašanje Veber smeta deka estetskoto doživuvanje e posebno nagon-

sko doživuvanje koe iziskuva od strana na subjektot koj doživuva neophodno učestvo, a dali spored toa doživuvanjeto ni gi pretstavuva stvarite takvi kakvi što gi gledame, ili pak ni gi pretstavuva kako se tie videni preku našata fantazija, doživuvanjeto može da bide: pravilno - prvoto, odnosno nepravilno - vtoroto.

Kako što gledame Veber trgnuva od deskripcijata na estetskoto doživuvanje vo čija osnova stoi e s t e t s k o t o č u v s t v o, koe za Veber ima svojadvojna strana, t.e. toa može da bide pretstavuvačko (predočovalno) i prisvojuvačko (prileščevalno). So svojata prva strana, estetskoto čuvstvo ni ja otkriva estetskata vrednost ili nevrednost na eden odreden predmet. so svojata vtora strana, estetskoto čuvstvo e usmereno i na drugi predmeti koi ne se negovi svoevidni predmeti, tuku estetskoto čuvstvo si gi prisvojuva kako temel vrz koi doprva se gradi estetskata vrednost ili nevrednost. Tie predmeti Veber ušte gi narečuva i sopredmeti naestetskoto čuvstvo ili indirektni, za razlika od prvite koi se direktni, t.e. koi doagaat direktno do eden predmet i do negovata estetska vrednost ili nevrednost. Ako, spored toa, estetskoto čuvstvo ja ima taa funkcija da gi utvrduva estetskite, odnosno neestetskite objekti, toj toa go pravi so svojata p r i s v o j n a f u n k c i j a. Zatoa estetskoto čuvstvo se potpira kako vrz pretstavata, kako na svoja neophodna psihološka osnova, taka istovremeno i vrz svojstveniot objekt na taa pretstava, t.e. ona što pretstavata ja/ svojata sodržina ni go predočuva, a toa se nejzinite predmeti, koi Veber gi narečuva o s n o v

Trgajki od svojata teorija na predmetite vo koja e toj pod neposredno vlijanie na Majnong [47] koja ja izloži vo svoeto delo "Sistem ~~na~~ filozofij~~a~~"[48], za Veber, znači, pod predmet na pretstavata ne se podrazbira nejzinata sodržina, t.e. sodržinata na pretstavata ne e identična so predmeto na pretstavata. Za Veber vo ovaa smisla pretstavata kako i site doživuvanja se po sebe vistinski no različni vo svojata vistinitost od drugite fizički predmeti. ~~Toj smeta deka~~ Ima, značì, pretstavi što faktički gi doživuvame, no tie faktički ne postojat, t.e. nivnite predmeti se irealni. Ovaa negova koncepcija na planot na estetikata go dovede do soznanie deka predmetite na pretstavite, koi toj gi narečuva, kako rekovme, osnovi, se vsušnost, realni i irealni. Taka, na primer, reâlni osnovi (predmeti na pretstavata) se bojata, glasot i tn., a irealni: melodijata, harmonijata, sličnosta i tn. I sega dodeka faktičnosta na prvite e empiriska, nea ja utvrduvame vrz osnova na iskustvoto, faktičnosta na drugite, obrabtno, ne e empirska, tuku a n a l i t i č n a . Toa, ponatamu znači, deka realnite osnovi, t.e. realnite predmeti na pretstavite se zasnovuvaat od sebe, bez predočuvanjeto na drugi pojavi i predmeti, a irealnite osnovi, t.e. irealnite predmeti na pretstavite, za da se predočat e potrebno tie da bidat fundirani. so drugi pojavi i predmeti, poradi što ~~koj~~ i gi narečuva niv f u n d i r a n i, za razlika od prvite nefundirani. Spored toa fundiranite pojavi se ~~predmeti~~ stvari od povisok rang, za razlika od nefundiranite što se od ponizok. Vo ovaa klasifikacija toj ~~sega~~ potem go vključuva poimot faktičnost koj e od neophodno značenje da se sfati suštinata na ubavoto. Veber smeta deka faktičnosta ne odi zaedno so fundiranite predmeti, zašto imame fundirani pojavi koi ne se faktični, a faktični ~~koi~~

koi ne se fundirani. Taka sega nefunidranite pojavi i predmeti (na primer bojata ili glasot) se nefundirano faktični, i za da gi napravime faktični, da gi fundirame kako takvi morame da gi izvedeme od faktičnosta na drugite realni osnovi, od drugite realni predmeti na pretstavite. Vrz osnova na dosega izvedenata isključivo spoznajno - teoretska deskripcija na estetskoto doživuvanje i estetskoto čuvstvo, stoime sega vo objasnuvanjeto dominantnite belegi na Veberoviot estetički sistem pred sledniovo prašanjeto: koi se izlezeni punktovi na ovoj sistem vo objasnuvanjeto i osmisluvanjeto na estetskite fenomeni? So drugi zborovi: ako Veber ja opredeli, kako vidovme, estetikata kako nauka za ubavoto i grdoto, sega stoime, vsušnost, pred prašanjeto: što e ubavo?

Za Veber ubavoto e nešto objektivno, nešto što e veke kako takvo so specifična vrednost na samiot estetski objekt dadeno. Vo ova smisla, ovoj poznat slovenečki filozof se stava rešitelno protiv estetičkiot psihologizam, za koj e ubavinata isključiva sfera na subjektivnoto. No za Veber, estetskoto doživuvanje e vo tesna vrska so subjektot i negovata duševna sostojba, što i go prinudi nego da ne može da ja zamisli poinaku svojata estetika osven kako estetika zasnovana vrz psihologija. Veber, megutoa, ja pobiva i drugata, objektivistička krajnost vo estetikata za koja ubavinata e nešto objektivno. Otkrivajki gi, znači, strannpticite na psihologističkata i objektivističkata estetika, Veber se opredeluva za sredniot pat, pišuvajki: "estetskoto doživuvanje, koe pišuve toj e nekakva genetička rezultatnta na dva faktori, aps psihološkiot, ili objektivniot, i psihološkiot ili subjektivniot..."[49]. Ako ubavinata, znači e nešto obektivno, toa za Veber ne znači

deka taa e nešto fizično, nekoe realno svojstvo, kako što veke vidovme i kako što se, na primer, bojata, glasot i tn., tuku nešto što toj go narečuva irealno, megutoa isto taka faktično, odnosno vistinito.

Doveduvajki ja vo vrska sušnosta na estetskoto doživuvanje, znači, i od objektivniot i od subjektivniot faktor, t.e. i od pretstavata, megutoa i od pretstavata na nešto, Veber se prašuva koe e ona pretstavuvanje, koe za razlika od psihološkoto e osnova na estetskoto čuvstvo? So drugi zborovi: dali pretstavuvanjeto na formata ili pretstavuvanjeto na sodržinata na estetičkiot objekt? Veber na ova odgovara deka e toa pretstavuvanjeto na formata, megutoa nikako ne vo duhot na estetskiot formalizam na site formi, ili na idealnite formi, tuku samo kako toj veli na i r e a l n i t e f o r m i. Za nego znači vistinskiot estetski objekt e formata, megutoa ne sekoja forma, tuku samo i r e a l n a t a. Samo vo slučaite koga pretstavuvanjeto doveduva do irealnata forma možeme da zboruvame za estetski objekt. Trgnuvajki od ona što toj go nareče "načelo na estetskata imanentnost", za Veber estetskite objekt se načelno imanentni što znači deka nivnoto vistinito pretstavuvanje ne iziskuva vistinito pretstavuvanje na najnišata psihološka podloga, od fktičnosta na najnisko zasnovanite predmeti.[50] Toa, ponatamu, znači deka otpagaat od spisokot na estetskite objekti najnišite, primarni i sekundarni osnovi, tuku i realnite osnovi od poviš ragn, a zaedno so niv i realnite formi[51]. Na toj način samo irealnite formi se neposredno prisvojuvanje na objektot na estetskoto čuvstvo, samo tie se vistinskiot estetski objekt.

Za Veber, vrz osnova na, ~~[illegible]~~ site pojavi i predmeti što gi čuvstvuvame i doživuvame može da zaključime deka estetski objekt e samo formata. Megutoa, formata e nositel na ubavinata ne spored svojata realna egzistencija, tuku spored irealnata, ili kako toj ja narečuva i d e a l n a f a k t i č n o s t. Toa mu ovozmožuva da zaključi deka estetskite formi se faktični, no vo estetskata smisla irealni. Estetskata forma, što znači irealnata forma ne se potpira vrz predmetite na "primarnite pretstavi" kako što se boite, zvucite, tuku se potpira vrz "sekundarnite pretstavi", t.e, na onie pretstavi koi se potpiraat na dejstvijata na raznite možni kombinacii na site predmeti. Taka, na primer, ~~za nego~~ edna lirska pesna ne se zasnovuva na glasovite, nitu na ritmite, nitu na metaforite, tuku na harmonijata na emocilte, harmonija koja e vistinita iako irealna, zašto kako takva ne e faktična.

Samata koncepcija na Veber za irealnata forma, vsušnost se nadovrzuva na Kantovoto sfakanje na estetskiot privid. Ix za Veber estetskiot privid (estetski videz) vsušnost ja objasnuva umetnosta kako viša sfera, t.e. deka e taa, iako kako nešto irealno, vsušnost ja nadminuva realnosta i znači mnogu poveke od nea. Kaj Veber, spored naše mislenje, irealnata forma e možne analogna na estetskiot privid, bidejki toj smeta deka edna estetska pojava ili eden estetski objekt ne se von faktičnosta, tuku tie iziskuvaat eden poseben vid na faktičnost koja e nezavisna od faktičnosta na najnižite predmeti, tuku kako nivna subsumacija, se izdiga od niv i pretstavuva mnogu poveke otkolku što pretstavuvaat tie poedinečno. Iako i dade supramat na irealnata forma kako svoeviden estetski privid i vo taa smisla kako osnova na estetikata, Veber niz ona što toj go narečuva o b e k t i v n a

v r e d n o s t doaga do pozicijata na normativnata estetika, koja što toj ne samo što ja podržuva tuku se obiduva i da ja zasnove. Veber, imeno, smeta deka za da se utvrdi dali nešto e stvarno ubavo ili ne, ne smee da se trgne od toa, kako što pravi psihološkata estetika, da se zaključi dali e nešto ubavo ili ne po toa dali mnozinstvoto smeta deka e nešto ubavo ili ne. Namesto ovoj aproksimativen, varijabilen i neprikladen kriterium na ubavoto, toj smeta deka edinstveno ispravno gledište e ona koe poagja od estetskiot sud i pravejki paralela megu estetskiot i prirodnonaučniot sud toj pledira tie da imaat podednakva i identična struktura na sudot. Veber smeta deka estetskiot sud mora da se potpira na nešto objektivno. Pa vo taa smisla toj se protivi, kako što veke zabeležavme, na sfakanjeto deka ubavoto e zavisno isključivo do reakciite na subjektot. Toj e za takvo sfakanje na ubavoto koe mora obektivno da e zasnovano. Na toj način negovata koncepcija za obektivnata vrednost e vo tesna vrska so ona što toj go narečuva estetska pravilnost odnosno nepravilnost. Taka, na primer, vo odnos na estetskata pravilnost nie ne možeme vo estetikata da se zadovoluvame so psihološkото tolkuvanje nejzino, t.e. na estetskata pravilnost, što ponatamu znači deka estetskata pravilnost odnosno nepravilnost, ne e usidrena samo vo doživuvanjeto na subjektot, tuku i vo samiot objekt. Na estetskiot objekt mora da gi najdeme kriteriumite na estetskata pravilnost ili nepravilnost, so odredbite na ona što e ubavo ili grdo. Niz svoeto gledište za objektivnata vrednost Veber go proširuva svoeto učenje za idealnata forma. Toj smeta deka estetskoto čuvstvo ja ima za svoj objekt irealnata forma, koja

e nositel na objektivnata estetska vrednost. Zatoa sega za nego estetskata pravilnost ili nepravilnost e vo zavisnost od pretstavata na irealnata forma, t.e. pretstavata na irealnata forma e pravilna i avtonomna ako taa izvire od faktičnosta na irealnata forma, a nepravilna, odnosno heterogena, ako go ima svojot izvor vo drugi psihološki ili kakvi bilo drugi činiteli. Kako i irealnata forma, taka i estetskoto čuvstvo ima svoj izvor vo faktičnosta na objektot.

Kako što moževme da zabeležime veke, vo izlaganjeto na svojot estetički sistem, Veber konstatirno se koleba megu psihološkata i obektivnata estetika. Ima partii vo negovata estetika koi se eksplicirani čisto psihološki, kako što ima, obratno, partii vo koi negovoto antipsihološko gledište doaga do poln izraz. Taka, na primer, objektivnoto sfakanje na estetskata vrednost i na estetskata pravilnost mu otvori pat za zasnovanjeto na negovata estetika vo ona što toj go nareče "Logika na estetskata pamet" Paralelata megu logikata i estetikata ja vospostavi taka na takov način, što , analogno na mislenjeto, estetskoto čuvstvo e za ne- so nadvorešna i vnatrešna pravilnost. Nadvorešnata pravilnost se sostoi vo vistinitost na estetskoto doživuvanje, čii prisvoeni obekti se nositeli na obektivnata ubavina, odnosno grdota, vnatrešnata pravilnost pak se sostoi vo avtonomnata vistinitost na estetskoto čuvstvo. Spored toa, ako ubavinata e nešto obektivno, a vo isto vreme ako estetskoto doživuvanje ima svoi specifični razliki od vonestetskoto, jasno e deka e možna isto taka i edna normativna estetika koja Veber se obide da ja zasnove i koja treba vo duhot na svojot normativizam da dade ne samo este-

tski normi tuku i estetski aksiomi.

Posebno područje nej ~~bea~~ e negovoa
~~Na krajot od svojata~~ estetika Veber ~~dava~~ analiza na suštinata na umetnosta i umetničkoto delo. Spored nego megu umetnikot i neumetnikot ne postoi nekoj kineski zid, tuku, obratno, i ~~dv~~ajcata imaat edna zaednička psihološka osnova (vistinito pretstavuvanje na realnata forma i vistinito estetsko čuvstvo) koja, za razlika od neumetnikot, kaj umetnikot e izvorna, originalna, spontana. ~~Spored toa zaključuva toj~~ Zaključuva razlikata megu niv e graduelna.

Interesno e ~~isto taka~~ gledištето na Veber za strukturata na samoto umetničko delo. Imeno, spored nego se numni tri nešta za da možeme voopšto da zboruvame za umetničkoto delo; ~~koi se vo nego sinkretični prisutni~~: 1ẽ estetskoto čuvstvuvanje na samiot umetnik 2. stremežot za realizacija i sposobnost za takva realizacija i 3. ~~realizacijata sama~~ to). Vo ovoj smisla toj

~~Pišuvajki za estetskata smisla i funkcija što umetnosta ja ima toj ke razlikuva bitno tri nejzini funkcii~~ na umetnosta:

1. Umetnosta ima estetska smisla, taa ~~za nego~~ ostvaruva irealni formi koi se nositeli na estetskata vrednost;

2. Umenosta ~~za nego~~ ima biloška funkcija, t.e. taa go oblagoroduva čovekot; i

3. Umetnosta ~~za Veber~~ ima posebna funkcija, taa posreduva megu svetot na naukata i svetot na religijata.

Ako Aleš Ušenčnik pišuvajki za Veberovata "Estetika" ja nareče nea prva slovenečka "naučna estetika",[52], dr. Alma Sodnikova[53] koja pretstavuva edna od najznačajnite interpretatori i tolkuvači na Veberovat estetika, ke napiše za nea deka taa pretstavuva "prv i dosega edinstven sistem na analitično zasnovuvanj

na estetikata..."[54], ne samo vo estetikata kaj Slovencite i kaj Jugoslovenite, tuku vo estetikata voopšto.

Interesno e da se odbeleži faktot deka pri tolku visokata ocenka šo Sodnikova ja dade za originalnosta na Veberoviot esetički sistem, sepak taa ušte vo početokot na svojata rasprava[55] zabeleži deka vo estetskiot sistem na Franc Veber izvršite presudno vlijanie tri estetički sistemi: 1. teorijata na formata kako ja zamisli praškata škola, od kade i potknuva koncepcijata na Veber za irealnata forma; 2. Majnongovoto gledište za K apsolutnite vrednosti, oda kade što potteknuva gledišteto na Vebar za apsolutnata vrednost, a ponatamu za estetskata pravilnost, odnosno nepravilnost; 3. Brentanovata misla deka za pravilnoto, odnosno nepravilnoto doživuvanje možeme isto taka da govorime i vo ramkite na estetskite čuvstva. Ako kon sevo ova go dodademe ona što veke go konstatira dr. Jonče Josifovski[56], deka teorijata na predmetite Veber ja izveduva od Majnongovata teorija na predmetite, se čini deka originalnosta na Veberoviot estetički sistem doaga pod prašanje. Megutoa, ne može sevo ova da go namali značenjeto što Veberovata "Estetika" go ima kako vo slovenečkata taka i voopšto vo jugoslovenskata esetika, bidejki, ima napolno pravo Ušeničnik koga zabeležuva deka negovata estetika e edinstvena esetika kaj nas koja e naučno i sistematično izložena, kkko estetika koja e izvedena od opšto filozofskiot sistem na Franc Veber. ~~Vo razvitokot na jugoslovenskata estetika, samo ušte estetikata na Pavao Vuk - Pavlovik ke bide izvedena od filozofskiot sistem.~~

Toa e ona što i pridava nejze takvo posebno i isključitelno značenje. vo razvitokot na slovenečkata estetika i vo razvitokot na estetikata n drugata voopšto.

STANKO VURNIK – opštestvenata vrednost na umetničkoto delo spored tvrdenjata na negovata estetska vrednost.

Od 1926 godina navamu niz slovenečkata literaturna proidika, oddelno niz spisanijata "Dom in svet" i „Ljubljanski zvon", se zadenuvaat poveke polemiki okolu estetskata sušnost na umetničkoto delo, okolu osnovata na samata kritika, potoa okolu socijalnata zasnovanost na umetničkiot fenomen, itn., Polemikata, na primer, megu dr. Stanko Vurnik i Anton Lajovic koja traéše niz celata 1926 godina vo mnogu nešto e najkarakterističnata polemika za estetskiot profil na slovenečkata misla za umetnosta – što po dolgite polemiki koi se vodea, glavno, so protagonistite na teološkata i dogmatskata estetika koja, kako reče Isidor Cankar, dominiraše tri decenii - ovaa polemika gi razotkri najnovite, najspecifičnite i najvtohtonite problemi na estetičkata misla vo Slovenija vo ova doba.

Da gi prosledime niv.

Dr. Stanko Vurnik vo svoeto delo „Umetnostna kritika kod družbena vrednota" 57-135 se obiduva da ja ocenuva kritikata od edno prevashodno sociološko gledište vo čija osnova kako nejzin osnoven kriterium leži poimot o p š t e s t v e n a v r e d n o s t. Za Vurnik postojat sedum tipa na umetničkata kritika.

1. Pravilna i nepravilna kritika – so ogled na toa dali kritičko - estetskiot sud se poklopuva so stvarnata sostojba na objektivniot svet, govoreime za t.e. ako taa se poklopuva e pravilna i ne - nepravilna kritika, so ogled na toa deka nepravilniot sud nema socijalnaxx vrednost, togaš pravilniot kritički sud "po svojot red razmer/e so pogolema opštestvena vrednost otkolku nepravilniot"58.

2. Dokazna ili nedokazna kritika - ~~što taka so ogled~~ Ako kritikata se potkrepi ~~na argumenti~~ so koi ~~se~~ gi potkrepeži ~~i~~ uve estetičkite kretički sudovi, ~~Ako kritikata ima dokazi toa znači deka~~ e taa so pogolema opštestvena vrednost ~~Za razlika od kritikata koj se potkrepi samo na svite vpečatoci i koj nemo~~ ~~svoi~~ dokazno postapna;[59]

3. Apsolutna i relativna kritika, odnosno merliva ili nemerliva kritika. Na primer, onoj što poznava dve umetnički dela, toj iznesuva relativno merliv sud, od onoj što znae, na primer, samo edno, a ako nekoj znae tri ili poveke umetnički dela negovata ritika ke e ušte pogolema. Pa bidejki relativnata, merlivata, ~~xm~~ kritika e so pogolema opštestvena vrednost zatoa i relativnata kritika e so pogolemo opštestveno značenje;[60]

4. Adekvatna i neadekvatna kritika - so ogled na sogleduvanje na stvarnite kvaliteti na umetničkoto delo, kritikata može da e adekvatna ili neadekvatna. Bidejki ~~neadekvatnata~~ pvoa ~~kritika~~ e so pogolema opštestvena vrednost, toa ~~e~~ razbirlivo, ~~e dela~~ toa poznačajna;[61]

5. Individualna i neindividualna kritika - ako e kritikata individualna togaš znači ke bide ~~vo~~možno da se dadat dve ili poveke individualni proekcii na isto delo. Bidejki na toj način individualnata kritika ima pomala opštestvena vrednost od neindividualnata, treba da se stori sé da se zdobie so pogolem ugled neindividualnata kritika;[62]

6. Subektivna i neobjektivna kritika - niz ovoj vid kritika Vurnik doaga do osnovata na svojata estetika. Toj se stava na pozicija na objektivnata kritika, zašto smeta deka objektivniot sud e neindivudalen, go pokažuva predmetot takov kakov što e. Zatoa toj ima i pogolema opštestvena vrednost. Avtorot smeta

KRITIKA e usloveno od dolgata dominacija na subjektivnata,
deka carstvoto na subjektivnata intuitivna umetnost koja
go zameni objektivnoto spoznavanje. Za Vurnik najuspešna prečka
na subektivizmot vo kritikata i estetikata e egzaktnata metoda.
Za ovoj estetičar edinstveno obektivno dokažlivo svojstvo na umetničkoto delo e negovata forma, t.e. samo ona što na umetničkoto može da se vidi, čue, fati, izmeri. Seto ostanato, osven formata, za nego vleguva vo subektivniot domen, bidejki subjektivnata kritika sekogaš trgnuva od nego. Zatoa i najdiletanska kritika e ona koja sekogaš počnuva so „mene mi se čini"[63]; ona toka tipično

7. Aktivna i pasivna kritika - kritikata što poceosno gi zadovoluva umetničkite i estetskite potrebi na opštestvoto na svoeto vreme e aktivnata kritika, pa bidejki taa ima pogolema opštestvena vrednost ima i pogolemo estetsko značenje[64].

Stanko Vurnik, kako što se gleda od negovata ~~izmesena~~ strukturalnost na kritikata, se deklarira vo svojata estetička misla izričito protiv individualizmot i subjektivizmot, smetajki gi niv za glavno zlo kako vo umetnosta i kritikata taka i vo estetikata, pa veruva deka se duri tie ne bidat iskoreneti od oblasta na duhot ke nema stvaren napredok. Za Vurnik kritikata e spoznavanje, megutoa naučno spoznavanje što pretstavuva nejzin fundement, zašto bez estetikata i kritikata prethodno da gi utvrdat objektivnite svojstva na umetničkoto delo, za toa umetničko delo ne e vozmožno da se dade nikakov sud. Bidejki, po red nego, edna ~~sebe~~ umetnost beše subjektivno orijentirana, t.e, na primer, namesto slikarot da go slika modelot, toj se slika sebe vo modelot, što e, nedopušteno, taka i kritikata namesto da zboruva za umetničkoto delo taa zboruva sama za sebe.

Vo tesna smisla problemite na estetikata, Vurnik gi iznese vo svoeto delo "Umetnost in družba ~~/~~er umetnosna politka"[65].

Veke vidovme deka opptestvenata vrednost e najbitnoto merilo za umetničkoto delo. ~~Vo oven smisla~~ Zaboa, spored Vurnik ~~smeta deka~~ umetnosta e nu na socijalna potreba na seto čovekštvo, zašto na celiot svet ne ke se najdat luge što živeat bez nea. ~~Spored toa~~, taa postoi otkako postoi čovekot voopšto, pa spored toa umetnosta i ubavoto se vo konstanten i permanenten razvitok zašto ni dve dela isti vo istorijata na umetnosta ne možat da se najdat. "Zatoa nejzinata opštestvena funkcija, ~~veli toj~~, pišuva Vurnik e bitstveno isto taka razvitok, zadovoluvanje na poveke kratnite potrebi na opštestvoto"[66]. Od stanovišteto deka i vo granicite na eden edinstven pol ne se naogaat edni dve isti nešta, Vurnik doaga do zaključokot deka i na poleto na umetnosta imame različie na psihološkite dispozicii na individuite. Oddelnite čoveški grupi isto taka se razlikuvaat po svojata specifična duševnost. Vrz osnova na ovoj fakt, Vurnik doaga do koncepcijata za postoenjeto na zakonot na umetničko - merodavnite krugovi i na nivnite vlijatelni sferi.[67] Koga novata umetnička pridobivka na merodavniot krug i na negovata vlijatelna sfera se raznesuva, togaš nie morame na umetničkiot merodaven krug da mu pridademe pogolema opštestvena vrednost. Megutoa, bidejki različni narodi pripagaat na isti merodavni umetnički krugovi, a od druga strana pak, bidejki narodite pripagaat voedno na različni kulturi, Vurnik zaklučuva deka individualnite kulturi ne se sovpagaat so jazičnite granici i deka kulturata i umetnosta voopšto e megunarodna vrednost. Zatoa toj pišuva: "... razvitokot na kulturata e vrzano za nejzinoto internacionalno bitstvo, za socijalnata nužnost na meguna-

rodnata komunikacija..."[68]. Zatoa za opštestvenata vrednost, na primer, na slovenečkata umetnost, merilo može da bide samo nejzinata megunarodna vrednost t.e. kolku e taa pogolema, tolku e taa kako umetnost pogolema. Vurnik smeta deka razvitokot na modernata umetnost go potvrdi konečno toa i deka toj fakt e glaven argument deka svetot denes ja prebole i preodolea svojata individualistička, subjektivistička ~~fazi~~ nacionalistička faza.

ANTON LAJOVIC - umetnosta e dolžno da p otkriva dušata na narodot.

Dodeka Vurnik go braneše, kako vidovme, racionalističkoto, intelektualističkoto i scientističkoto gledište, koe mora da e vo osnovata na sa ata umetnička kritika i estetika, Lajovic, obratno, vo doglata polemika so svojot sobesednik ukažuva ~~po revo~~ dovnu na obratnoto, na neodrživosta na ovie kategorii i vo umetnosta i vo estetikata. Taka, na primer, razgleduvajki gi detalno vidovite na kritikata što gi dade Vurnik, vo svojot trud "Mišli o umetnosni kritiki"[69] Lajoveč smeta deka ne e točno gledišteto na Vurnik po kol ne pravilnata kritika nema opštestvena vrednost. Naprotiv, Lajovic smeta deka vo životot i oddelno vo svetot na ideite i duhot, zaludata e nužna poluga na vistinata i deka za čovečkoto opštestvo tie se podednakvo važni. "Našata duša, pišuvč toj, ne e sposobna da dojde do nikakvi telesni oblici pri koišto svetlosta ne ke e otvorena na senkata. Oblicite na teloto, podednakvo osvetleni, bez sekakva senka našite oči ne ke

gi razlučat"[70]. So istata skepsa Lajovic se odnesuva i kon drugite vidovi kritiki na Vurnik. Na primer, toj so pravo zabeležuva deka davajki im primat na neindividualnata i objektivnata kritika Vurnik ishoduva od neodrživoto gledište po koe opštestvoto i individut stojat megu sebe kako nešto sprotivno, ~~a~~ ~~pak~~ ~~koa~~ obektivnata kritika, ~~po koj~~ kritikata ~~e dolžna~~ ne da gi iznesuva svoite misli, tuku mislite što im se svojstveni na pogolema grupa luge. Lajovic go smeta za neodrživ, zošto umetnosta i kritikata za nego se sfera na subjektot i deka e smešno da barame od kritikata da gi izrazuva mislite na širokite slovevi luge, zašto toa bi bil krah na sekoj napredok.

~~Negutea~~, mnogu pogolemo vnimanie zaslužuva raspravata na Lajovic ~~po naslov~~ "Misli od umetnosni politiki"[71].

I ovde vo polemika ~~so~~ Vurnik, toj ke mu se sprotivstavi na negovoto sfakanje po koe edinstven kriterium za nea e nejzinata internacionalnost. Lajovic se zadržuva, pri toa, vrz analizata na narodnoto tvoreštvo. Prašuvajki se zošto so vekovi se održuva narodnata pesna, toj odgovara; zatoa što pesnata e izraz na narodnata duša. ~~Zato prašuvajki se za tos koj e~~ nositel na umeničkata kultura, ~~Lajovic odgovara:~~ "Ako gledame na umetnosta kako na socijalna pojava togaš... edinstven socijalen nositel na kulturata e narodot"[72]. Lajovic smeta deka e neodrživo gledišteto na Vurnik oti umetnosta e edna internacionalna pojava i deka e ~~vozmožna~~ samo kako takva. ~~Toj smeta, na primer,~~ ~~deka za~~ literatura ~~argumentot~~ za neodrživosta na ova gledište e ~~nejzinata~~, bidejki taa e izraz na odnosnite nacionalni jazici. No ne e ništo poneuverlivo i neodrživo gledišteto na

internacionalizmot i vo ostanatite umetnosti, vo slikarstvoto ili muzikata, zašto, kako ke reče toj, nikomu ne mu paga na um eden Verdi da go smeta za ruska ili švedska muzika, kako što, na primer, nitu eden Musorgski može da se smeta za francuska. Poradi toa Lajovic smeta deka umetnosta e izraz na potrebite na narodot, deka sekoj narod ja sozdava svojata umetnost bez ogled na toa dali i kolku taa ke mu se dopadna na drugite narodi. Na toj način Lajovic doaga do stanovište deka: dokolku e pogolema megunarodnata, socijalnata vrednost na umetničkoto delo, dotolku e pogolema narodnata i indidivudalnata vrednost [73]. Ako do vrednik ima socijalna vrednost i korist samo od onaa umetnost koja e internscionalna, Lajovic se prašuva: "dali narodot ja sozdava svojata umetnot za sebe ili za drugite narodi" [74].

Vo obrazlaganjeto na svoeto gledište Lajovic razlikuva dve socijalni grupi: ostvaruvačka (ustvarjajočo) i sočuvuvačka, ona što sočuvuva (ohranjujočo). So ogled na toa deka, na primer, edna politička stranka izrazuva samo eden del na narodnata duševnost, a umetnikot mora da ja izrazuva celata psiha na narodot vo nejzinata bitstvenost, Lajovic doaga do zaključok deka ni eden umetnik ne može da bide pripadnik na političkata partija [75], interpretirajući po pojmot na slobodata vo togašnjato građansko značenje.

Uslov za tvoreštvoto za Lajovic, treba da se bara vo individualnata nadarenost i vo vlijanieto na narodnata okolina vrz umetnikot. Vtoriov uslov, doaga ottamu što na umetnikot deluvaat so seta sila tradicijata i minatoto čij nositel e okolinata i od što se oblikuva bitstvenosta na umetničkiot duh.

Osven toa pričinata za dviženje napred kon novi sodržini na duhovniot život e "prezasitenosta na čovekovata duša od konkretnite oblici na životot"[76].

Polemizirajki so sfakanjeto na "urnik deka individualniot odnos ne e socijalna vrednost, Lajovic smeta, obratno, deka: dokolku podobra izrazita individualnost ima poedinecot, dotolku pogolema e negovata dragocenost za opštestvoto[77], zašto elementaren uslov za opstanok na opštestvoto e bitstvenata različnost na oddelnite individui. Ako site luge bi bile sozdadeni ednakvo so ist vid talent i so ednakva negova sila, opštestvoto bi moralo da se raspadne[78].

Lajovic se zalaga samo za principot na relativnata vrednost na umetničkoto delo, a protiv apsolutnata vrednost koja treba da e za site narodi podednakva. Za Lajovic nekoe umetničko delo na nekoj narod nema i ne može da ima nitu oddaleku ista vrednost kako što ima za svojot narod, poradi što toj i pišuva: "Apsolutno gledano može da bide nekoe umetničkoto delo po sebe dovolno slabo, a sepak e vozmožno za toj narod da znači toa silna i dragocena faza na razvitokot. Životnata vrednost na umetničkoto delo e ocenliva samo so toa kakva uloga umetničkoto delo vršelo vo razvitokot na toj narod. Ako sakame da merime so apsolutno merilo toa znači da mu ja odzememe na umetničkoto delo negovata funkcionalnost kako izraz na duševniot život na narodot. Za mladite narodi idejata za apsolutna vrednost e samoubistvena"[79]. Otaǩe za Lajovic edinstven izlez na slovenečkata umetnost i voopšto na umetnostite na malite narodi, se sostoi vo toa da ja odrazat tie narodnata individualnost i pritoa da ne im pogoduvaat na

vlijanijata na tugite, ~~i duri~~ duri i golemi umetno ti na golemite narodi. Dokolku pobrzo se rešime od tugite vlijanija, veli toj, ~~i~~ što pobrzo na toj način se pronikneme od psihata na narodot, dotolku našite dela ke bidat podrsgoceni za šoveštvoto [80].

Lajovic posebno udira po gledišteto na Vurnik za merodavnite krugovi i vljatelnite sferi. Toj se zadrzuva na primerot so italijanskata opera, koja, javuvajki se najprvin vo Italija pabrzo se raširuva širum svetot. Lajovic smeta, deka vo ovoj slučaj Italija bi bila merodavniot krug, a ostanatite narodi vlijatelni sferi, što ne može, po nego, da se zeme za točno, bidejki narodite, kako rezultat na ova vlijanie, sozdadoa svoi narodni operni dela, pordi što narodot koj trpel vlijanie ne bil samo pasiven konsumator. Kritikuvajki go ova gledište, Lajovic ostanuva na svojot sud deka edinstven nositel na kulturata e narodot. Se izvire od nego i se vleva vo nego. Vo taa smisla umetnosta, za Lajovic, ne e nikakov isključok.

Polemikata što ja vodea Vurnik i Lajovic izrasna nesomnno kako izraz na dilemite pred koi e stavena umetnosta na eden mal narod. Poziciite što tie gi zastapuvaat se pozcii na dve nesomneni fundamentalni sfakanja za umetnosta i nejziniot karakter što postoea togaš vo slovenečkata kultura, koja kako što vidovme, dolgo se boreše protiv tugite vlijanija a za svoja nacionalna avtohtonost. Tie dve pozicii se nesomnenno sprotivni edna na druga, drui dijametralno sprotivni. Glavno taa sprotivnost se sveduva na slednoto: duri Vurnik smeta deka umetnosta ima socijalna smisla samo dotolku dokolku prodre vo drugite narodi i stane na toj način internacionalna, t.e, sopstvenost na siot svet,

Lajovic smeta deka takvoto gledište e neodrživo i deka e toa plod, deka toa može da se rodi kaj 'urnik samo zaradi toa što ~~malite narodi~~ nie, odnosno Slovencite (megu drugoto toa važi i za site jugoslovenski narodi) eden mal narod. "olemite narodi, na primer, ne čuvstvuvaat potreba od toa nivnata umetnost da bide univerzalno pristutna, nitu pak prisutna megu malite narodi, bii kulturi se pomnogubrojni otkolku kulturite na golemite narodi. Iako vo svoeto gledište Lajovic e poblizok do našeto sfakanje, smetame deka e samo ona gledište točno vo ovaa smisla koe odnosot megu nacionalnata i internacionalnata sušnost na umetnosta ja sfaka vo edno dijalektičko edinstvo niz koe se ogleduva faktot deka umetnosta dokolku e toa, posebno umetnosta na eden narod, nemože da bide bez vrednost i za drugite narodi, iako po tojat specifični slučai koga odredeni umetnički dela se daleku poznačajni za eden narod, t.e. za narodot koj gi sozdal i za kogo se sozdadeni otkolku za drugite narodi. Stremežot što e latentno prisuten vo kulturite na malite narodi tie da se nadovrzuvaat na duhot i senzibilitetot na golemite kulturi može da dovede dotamu tvorecit na umetnosta na eden mal narod da ne pojdat vo sozdavanjeto na svoite dela od najgorlivite i najznačajnite prašanja što stojat pred sudbinata na nivniot narod, veka i obratno, dokolku kulturata na eden mal narod se zatvori vo samiot sebe taa će ostane so regionalna značajnost, a vaka zatvorena može će ja oseti svojata inferiornost.

PIA GARANTINI – teorijata na spoznajnoto izlozena od psihološka gledna točka.

Eden obid da se zasnove umetničkiot fenomen vrz negovata specifična psihološka osnova dade Pia Garantini vo svoeto delo „Psihološki elementi likovne umetnosti"[81] vo koe, oddelno vo

negovite Uvodni misli, taa da[ge] interesni estetički stanovišta od sistematskiot del na estetikata.

Osnoven punkt na Pia Garantini e slednoto: kulturniot, istoriskiot ili umetničkiot fenomen nema da ni bide vo celost jasen, dokolku nego ne go nabljuduvame od vidicite na psihologijata... Psihološkite momenti, meguto[m], ne se naogaat vo nabljuduvačot, tuku vo sodržinata na predmetot [82]. Tokmu zatoa ubavinata ne [ne] može nikogaš da se sfati ako nie ne gi sledime edновremeno vo čovekot dvata uslovi na ubavinata, vo subjektivna i objektivna smisla.

Za Garantini, prirodnata i umetničkata ubavina se naogaat vo meguseben nerazdelen odnos, so toa što avtorot im dava primat na prirodnite ubavini, bidejki umetničkata ubavina tvorcite ja crpat od motivite na prirodata. Zatoa umetničkata ubavina e vtorostepena (drugotna). Vo vrska so ovoj problem, Garantini pravi edno stesnuvanje na estetskoto, zabeležuvajki deka ubaviot predmet vo prirodata ima samo estetska vrednost, za razlika od ubaviot umetnički predmet koj ima isključivo umetnička vrednost. ~~Vo ovaa smisla toa ne zabeleži deka~~ "Umetničkoto delo, [pišuva Fao] ima na sebe pečat na avtonomno delo na čovekot... umetničkoto delo e delo na nekogo..." [83]. ~~Poradi vakvoto nejzino gledište,~~ ~~ona~~ Estetska vrednost koja e karakteristična samo za ubaviot priroden predmet se izdiga niz umetničkoto delo vo umetnička vrednost. Toa se slučuva, vrši vrvot, so asimilacijata na estetskoto i etičnoto vo osobenoto jadro na čovekoteumetnik [84] (potcrtal P.G.) Spored toa za Garantini ~~nivnata~~ etičkata komponentna e imanentna na umetničkoto ubavo, zašto ako go doživuvame umetničkoto delo

samo niz negovite nadvorešni formalni estetski kvaliteti, togaš ja doživuvame samo ubavinata, a ne i umetnosta, deloto go doživuvame kako umetnost during koga ke ja osoznaeme negovata estička smisla [85].

Navleguvajki vo osnovata i smislata na samoto tvorештvo, vo negovata psihološka sušnost, Garantini dooga do svojata teorija koja ja nareduva t e o r i j a na s p o n t a n o s t a. Razlikuvajki dve sferi vo čovekovata duševna dejnost; umeka i nagonska taa sega se pračuva vo koja sfera treba da ja baruve spontnosta pa odgovara deka e taa smestena vo negonskata sfera na duhot, iako ne ja isključuva noa i od sferata na umot, za, vo ovaa smisla, da zaključi na kraj: Site naši doživuvanja, i umski i nagonski, se pretpletuvaat neguseбe [86]. ~~Postojat, po-~~ ~~svrteot, tri vida na~~ spontanost ~~nasta~~ osta nemu go dele ~~spokaeniteto~~:

1. Mehanička spontanost e onaa koja mu pomaga na umetnikot da ne go zatrupaat fizičkite zakoqitosti. Taka, na primer, ako dominira samo ovaa mehanička spontanost togaš umetnikot e samo čist virtouz;

2. Životna spontanost e onaa koja na umetnikot mu dava životna sodržina, spored toa i na samoto negovo delo; i

3. Duhovna spontanost e onaa koja tovaa ja uslovuva ovaa životna sodržina da dobie značenje na umetnost.

Zatoa umetnosta e samo vo služba na estetskata usmerenost i ne postoi umetničko delo so čisto i izrazito umsko doživuvanje. Megutoa, teorijata na spontanosta na Garantini ne ja doveduva do estetskiot subjektivizam i realtivizam, tuku taa smeta, obratno, deka umetnosta ima svoi zakonitosti, zašto koga ne bi po-

stoele tie togaš bi postoel eden totalen haos. Ta, nadovrzuvajki se na Platona, po koj ubavoto e vo merata, i taa ja izdignuva m e r a t a kako osnoven zakon za sekoe umetničko delo, poradi što i ja dava slednava odredba na umetničkoto delo: "Umetničkoto delo e zakonito realizirana ideja vo setilna forma[87]. Garantirajki ne smeta ako sekoe umetničko delo e odredeno od svojata zakonitost deka toa ja zagubuva slobodata, zašto, modificirajki go svoeto gledište, doaga do zaključok deka umetnosta ima samo relativna a nikako ne i apsolutna sloboda. Na primer, likovniot umetnik ne može da izbega ako saka da go naslika eden predmet od negovite prirodni zakonitosti. Osven toa, umetnikot e zavisen od svoeto opštestvo i od svojata sredina, popravo od kulturniot ideal na svojata sredina i svojata epoha. Zatoa, završuvajki ja svojata estetička rasprava, vo uvodnite misli na svojot trud „Psihološki elementi na likovnite umetnosti" taa ke napiše: „Umetnikot e zakorenet vo prirodnite zakonitosti koi što taka go ovladuvaat što toj se čuvstvuva primoran da deluva so tie prirodni normi"[88].

Jasno bez originalni idei i mislepi koi opredeluvaat
svetskata umetnosko Pia Garantini mnogu vredno go izlozi konceptot
na spontanitetot kako primerdijalen faktor u tvoreštvoto sto
dade sopstven pridones vo slovenečkata estetika

JOSIP VIDMAR - Tvoreštvoto kako izraz na
apriorната priroda na umetnikot

Josip Vidmar, eden od najznačajnite slovenečki literaturni i istražuvači na literaturata kritičari vo slovenečkata literatura voopšto i eden od retkite nejzini intelektualci, vo oblasta na estetikata, posebno vo oblasta na filozofijata na umetnosta, i naročno vo oblasta na estetikata na samoto umetničko tvoreštvo, donese nekoi interesni i novi sfakanja vo razvitokot na slovenečkata estetička misla.

Osnovnata koncepcija na Josip Vidmar ~~e iracionalističkoto~~ stanovište ~~za umetničkiot fenomen~~, po koe umetnosta e izraz na vistinskiot odnos na umetnikot sprema svetot, ~~odnos~~ koj ~~nikako~~ ne e svesen i racionalen čin, ~~tuku odnos koj~~ izvire od umetnikovata, kako toj na narečuva, p o t s v e s n a p r i r o d a. ~~Zatoa~~ Osnovno stanovište na negovata estetika ~~se sodržina vo~~: Umetnosta e izrazuvanje na apriornata priroda [89]. Vakvata ~~negova~~ pozicija go prinuduva Vidmar da pojde od distinkcijata vo samata tvorečka priroda, razlikuvajki vo nea dve sprotivstveni edna na druga priroda na tvorecot. Od edna strana e svesniot pogled što tvorecot go ima za svetot, a od druga ~~strana~~ nesvesniot odnos kon toj ist svet, koj e za Vidmar, vnušnost, stvarniot i edinstveniot tvorečki i estetski odnos kon svetot. Trgnuvajki od uveruvanjeto deka pogledot na svetot e kaj tvrecot „eden nesiguren izraz na ličnosta i koj i e nejze samo privremeno pomagalo, ~~stvoreno~~ od ovaa ili onaa potreba na potsvesnata priroda" [90], ~~e~~deka spored toa, kako takov, pogledot na umetnikot ~~kon svetot~~ ne može da bide nikakva suštestvena komponenta na umetničkata dejnost, Vidmar, ke dojde do ~~ova~~ soznanie ~~p~~ pogledot na svet e mislovna slika na svetot koja nastanuva vo čovekot so učestvoto na mnogu brojni nagoni, od koi obično najsilniot nagon e nagonot na samoodržuvanjeto i samoopravduvanjeto, pokraj ostanatite kako što se: poznanjniot, etičkiot, erotičkiot i tn., se do silata koja pretstavuva rezumska sposobnost i se koja čovek e taka nednakvo obdaren..." [91]. Tokmu poradi toa pogledot na svetot kaj umetnikot i kaj tvorecot voopšto, koj e, za nego funkcija a ne pričina na tvoreštvoto, bidejki samo gi prekrojava mislite i soznanijata na umetnikot

spored upatstvijata na potsvsvesta, Vidmar ќе go negira kako komponenta na tvoreštvoto i ~~koko edna~~ ќе mu odreče nejzina uloga suštestvena dimenzija vo samoto tvoreštvo. ~~Obratno,~~ Затоа што за него seta smisla na tvoreštvoto, siot negov agens, site negovi porivi se sozdavaat so i vo potsvesnata priroda na umetnikot. Vo ovaa smisla toj i ќе napiše: „... podragocena od sekoj pogled na svetot e vrskata so sopstvenata potsvesna priroda, koja, navistina, često i odi po svojot sopstven pat bez ogled na pogledot, bez ogled na svesnoto nastojuvanje i koja postojano ja goni svesta na novo prekrojuvanje na moralnite misli..."[92] Меѓутоа, Vidmar ne go negira samo, ако може така да се рече, sponatniot, individualniot pogled na svet, tuku i toa naročno onoj pogled na svet koj proizleguva od eden odreden sistem na sfakanje na svetot. Vakviot sistematski izgraden pogled, Vidmar go smeta za nepolno irelevanten za umetnosta i nešto poveke, go odreduva nego kako „na umetničkata sloboda i za nea opasen, zašto posegnuva vo tvoreštvoto, t.e. bidejќi se voovlekuva pomeѓu tvorecot i životot, nedopuštajќi mu go ona slobodno, neposredno i ona edinstveno gledanje vo koj umetničkata ličnost izživuva napolno vo smisla na svoeto apriorno sozdadeno"[93]. Прошируваќи go ovaa svoe stanovište за štetnosta na odnapred usvoeniot pogled na svetot za umetnikot, Vidmer ќе ja završi svojata misla vo ovaa nasoka: „Umetnikot go sokriva svojot konkreten život, svojata etika, svojata religija, svoite mislovni soznanija i nu otvora pat na vrodeniot etos..."[94]. ~~se da dojde do slednata estetička diejnost~~ Бидејќи, по ред nego umetnikot ~~može da bide navistina umetnik i~~ navistina da ~~navleguva vo~~ otkriva svetot bez predrasudi дека se potpira isključivo na svojata potsvesna, apriorna priroda, поради

Токму заради тоа
во нејзиниот
во

za Vidmar
~~To~~ e ~~v~~možno samo ova: "ili da se ispoveda prirodata i da se bide umetnik ili da se sledi i kako najvažno da se priznava "vistinata" i da se bide nešto što i e na umetnosta tugo. Ednoto ili drugoto: ili hristijanin, ili umetnik, pa i; ili ničeoveč, ili umetnik, ili marksist ili umetnik i tn. ili da se priznae kako najvažno vo sebe ona što e stvoreno so zamislata na čovečnosta, koja e vo tebe, ili da se bide podanik na svojata vistina kako najvažno i najsvetlo vo životot. Ili da se veruva vo neočekuvanata vistinska "božja misla", koja ja čuvstvuvaš vo sebe i koja živee i se manifestira vo tvoeto jas i da se izrzuva, ili pak da se veruva vo edno od mnogute "Božji otkrovenija" i da se odrečeš od stvarnoto opštenje so izvorot na se preku dlabinata na svojata ličnost"[95].

Ovie estetički idei na Josip Vidmar bea neposredno inspirirani od spekulativno-metafizičkite i hristijansko - dogmatskite sfakanja vo slovenečkata estetika, počnuvajki od Mahnič do Ušeničnik. Toj e napolno uverliv vo svoite gledišta koga se sprotivstavuva na mislenjata na teološkite estetičari deka hristijanstvoto mu e na čoveka apiriorna priroda, pa ispovedajki go svojot hristijanski odnos, čovekot, vsušnot, ja ispoveda svojata apriorna priroda. Toj uverlivo go pokaža toa deka ne može da bide nitu hristijanstvoto nitu koj i da bilo pogled na svetot ~~čovekovata apriorna priroda~~ čovekova apriorna priroda, megutoa, nemožejki dijalektički da go opfati odnosot megu apriornata, od nego narečena potsvesna priroda, i čovekovta svesna, aposteriorna priroda, toj, dodje vo ~~onaa subjektivistička i iracionalna krajnost~~, tvrdejki deka samoto tvorestvo proizleguva i se raga od vrodeniot etos na tvorecot, od

negovata iracionalna intuitivistička sfera, ~~čija neodrživost~~ ja ~~pokaža~~ dvaeset godini pokasno Boris Ziherl ~~vo svojata~~ polemika so Josip Vidmar.

BORIS ZIHERL

Osven pukt od koj proizleguvaat site estetski vidici na Boris Ziherl, ~~može da~~ se ~~sogl da od~~ ova negova misla: "kon svesnoto izgraduvanje na eden nov svet ponalku od koga i da bilo može da ni koristi svesta što sebe se smeta za izvor na se što postoi"[96]. Označuvajki go, na ovoj način, stanovišteto deka sekoj čovečki odnos, pa duri i onoj najelementarniot, sekogaš pretstavuva posredno ili neposredno, opštestven odnos, poagajki od možne točnata Hegelova misla deka "duhovnoto - toa se čovečkite odnosi", Ziherl zabeležuva deka sekoja svest za opredeleni opštestveni odnosi nužno e povrzana so duhot na vremeto, so negovite imanentni idejni struenja i nastroenija, vo koi, prikrieno ili očigledno, posredno ili neposredno, se projavuva svesta na lugeto za zbidnuvanjata vo stvarniot svet.

Spored dosega zabeležanoto može vednaš da konstatirame deka nad site Žiherlovi estetički misli i dejci kruži Marks, krugi onaa negova misla deka "od opredeleniot oblik na materijalnoto proizvodstvo, proizleguva, prvo, opredeleniot sostav na opštestvoto, vtoro, opredeleniot odnos na čovekot spreme prirodata. I prvoto i vtoroto go opredeluvaat negovoto opštestveno ustrojstvo

i negovoto duhovno sfakanje. Spored toa i vidot na negovoto duhovno proizvodstvo "97. Kako crvena niška niz celokupniot Ziherlov opšto-teoretski i estetički zafat se provlekuva fundamentalnata sušnost na marksizmot deka strukturata na našite misli i čuvstva e opredelena od strukturata na opštestvenoto bitie. Vrz osnova na Marksovite pogledi Ziherl site svoi literaturno-kritički, opšto teoretski i estetički sfakanja ke gi izloži tokmu vo ovoj duh. Vo ovaa smisla edno od centralnite prašanja pred koi stoi ovoj estetičar (sociolog) e prašanjeto za možnosta od konstituiranje na edna marksistička estetika. Vo razgleduvanjeto na nejzinoto postoenje, Ziherl trgnuva od kritikata na veke zdobevnta i banalnata konstatacija deka e teško da se zboruva za eden marksistički i estetički sistem, zašto osnovačite na marksizmot ne izrabotile edna celosna i potpolna estetička teorija.

Kako Ziherl ja kritikuva ovaa konstatacija?

Kako zabeležuva so pravo deka estetičkiot opus na klasicite ne e neznačitelen za edna marksistička orijentacija vo oblasta na umetničkite fenomeni, toj insistira pred se na fundamentalnite otkritija na klasicite vo odnos na dviželčkite sili na opštestveniot razvitok kako osnova na izleznite principi na umetnosta i estetikata. Taka toj pišuva: "Duri Marks i Engels i da ne napišale nitu eden red za umetnosta i literaturata, so toa što ja rešija opštata, algebarska zadača što se odnesuva na dviželkite sili na opštestveniot razvitok, so svoeto otkritie deka opštestvenoto bitie ja uslovuva opštestvenata svest, deka kulturnata i političkata istorija na sekoj odelen period se temeli na materijalnoto proizvodstvo i na opštestvenata rascle-

netost što nemu mu odgovara, sozdadoa cvrsti osnovi na naučnata opštestveno-estetička kritika"[98]. Tokmu zatoa toj i insistira na faktot deka onoj što saka od aspektot na marksizmot, da gi tretira opštestvenite pojavi, a so samoto toa i umetnosta, nužno mora da trgne od temelite što gi izgradija klasicite na marksizmot.

Za Ziherl marksističkata estetika e povrzana so filozofskiot materijalizam i voopšto so filozofijata što ja priznava mo̸nosta na spoznavanje na objektivnata vistina, kako što, obratno, antirealističkata, nemarksistička estetika e povrzana so filozofskiot idealizam, ili počočno so subjektivniot idealizam. Toj go naglasuva istoriskiot fakt deka site značajni umetnički struenja se pojavile zedno i vo vrska so odredeni struenja vo filozofijata, pa pišuva: "Opštestvenata problematika na sekoe vreme sozdava soodvetni mislovni reakcii i duhovna nasočenost kaj različni luge od različnite opštestveni grupacii, nasočenost što doaga do izraz i vo filozofijata i vo umetnosta, vo sekoja na oddelen i nejze soodveten način."[99] Spored Ziherl, opaganjeto na literaturata i umetnosta bilo sekogaš vo vrska so filozofskiot idealizam. Taka vo ovaa smisla toj ja ispituva novata nasočenost na umetnosta na filozofskiot ekvivalent na Mahovoto sfakanje na svetot kako "gol kompleks na čuvstvoto", na Frojdoviot "libido", na Huserlovata "transcendentalna redukcija", na Berksonoviot "intuitivizam", na Džemsoviot "pragmatistički iracionalizam", i tn. Obopštuvajki gi ovie analogii toj veli: "zatoa mislm deka "novata" nasočenost vo umetnosta e vrzana isključivo za subjektivno-idealističkoto tolkuvanje i na toa soodvetnoto filozosko vooštuvanje na najnovite naoganja vo psihologijata, a oddelno vo psihijatrijata i psihopatologijata"[100].

Bidejki kaj ... „lična nasočenost" na umetnikot e determinanta za dekadencijata vo umetnosta, Ziherl ja izbegnuva taa klasična pozicija - mislejki za uslovite vo koi se umetnikot, a vodat umetnosta kon dekadencija.

~~Interesno e isto taka gledištet na Boris Ziherl za dekadencijata vo umetnosta.~~ °o razgleduvanjeto na ovoj problem Ziherl trgnuva ~~pevterno~~ od principot deka ako vo umetnosta so posebni sredstva doaga do izraz svesta na lugeto što e uslovena od nivnoto bitie, iako bitieto na lugeto e postojano opštestveno bitie, togaš umetnosta sekogaš ja projavuva opštestvenata svest na lugeto. Spored toa taa e na poseben način ogledalo na site opštestveni peripetii niz koi mine brziot tek na životot. ~~Spored toa, a sa~~ Zaka Ziherl dekadencijata e opštestveno obuslovena. Taa, naprotiv nego, se javuva sekogaš vo zalezniot period na opredelena opštestvena formacija. Osnovna karakteristika na dekadentnata umetnost, po Ziherl, se sostoi vo toa što taa namesto celovitosta na životot gi naduvuva i apsolutizira najčesto patološkite pojavi vo životot. Trgajki od klasnata beziznost se naduvuva voopšto beziznosta na životot i opštestvoto. Za nego, dekadencijata znači prazno estetiziranje so ideite za beziznosta na čovekovoto bitisuvanje vo životot, za bespredmetnosta na site čovekovi napori i za bescelnosta na site čovekovi stremeži. Ziherl smeta deka razvratot, bolesta, smrtta, beskrajnata noć toa se osnovnite motivi na dekadentanata literatura i umetnost. Bidejki umetnikot živee vo raznovidni životni okolnosti, Ziherl smeta deka vo odredni periodi možat nego da go preokupiraat razočaruvački i rezignatorski preokupacii. So drugi zborovi, toj ukažuva na toa deka osven za umetnikoviot odnos sprema životot treba da se vodi smetka i za negovite preodni nastroenija što isto taka se izrazuvaat vo negovoto tvoreštvo, koj ne možeme da gi smetame za dekadencija, zašto biten e osnovniot odnos na umetnikot sprema životot. Osven toa,

~~Ziherl smeta deka~~ dekadencijata ne mora sekogaš da znači otvorena propoved na vselenski pesimizam, tuku ako taa se sostoi vo lagata za životot, togaš i vesnoto izopačuvanje i lakirvuvanje na našata opštestvena stvarnost e isto taka eden dekadenten stav.

Nema somnenie deka Ziherlovite estetički gledišta, i pred vojnata i po vojnata imaat, značenje za razvitokot na marksističkata estetika kaj nas, iako negovite pogledi ne se iminizirani od odnostranost i šematičnost, ~~Site evie~~ Nekoi od neotpornostite na negovata estetička misla proizleguvaat ottamu što Ziherl se zanimava so literaturata i umetnosta voopšto pretežno kako sociolog, a mnogu pomalu kako estetičar. Taka, na primer, za site ličnosti i za site literarni pojavi i za site umetnički fenomeni pišuva Ziherl pretežno so sociološki nasočena analiza niz koja ~~tej~~ opsežno gi razgleduva, na primer, vremeto i negovoite karakteristiki, istoriskite, političkite i ekonomiskite okolnosti koga odnosniot avtor živeel i deluval, negovite idejni pogledi, ~~dali~~ i negovata politička angažiranost vo vremeto i neve go paradoksot: se pišuva za umetnik, se pišuva za umetnička pojava a najmalku taa se sogleduva niz nejzinata estetska avtohtonost, najmalku niz onoj specifičen vid na umetničkoto tvoreštvo. Megutoa, ne bi smeele neotpornosti ~~tej~~ vo Ziherlovata estetička misla da se tolkuvaat kako neotpornosti na samata makrsistička estetska analiza, zašto vo slučajot na Boris Ziherl imame sredba p evashodno so eden estetičar - sociolog, čija literaturno - estetska analiza ne bi smeelo da se zeme kako obrazec na makrsističkata analiza na umetnosta voopšto, iako mošne golem e brojot na ~~idealis~~ problemske na umetnosta, posebno literaturnata što Ziherl si ~~zel~~ otvoruvanje klopolerični na marksističkiot pristap. Nekoi od niv ne dodeka na neposredno polemično so Vidmar i Lukač se ostvareni no vo relativno od ~~ko~~ ~~ko~~ ~~ko~~

ZIHERL PROTIV VIDMAR I OBRATNO

Po vojnata se pokrena polemika megu Josip Vidmar i Boris Ziherl za onoj centralen problem na Vidmarovata estetička pozicija: ima li voopšto značenie umetnikoviot pogled na svetot za samotà tvoreštvo. Se osvrnuvame vrz ovaa polemika, iako taa e von vremenskiot doseg na našata istoriska estetička analiza, poradi toa što taa gi dopolnuva i gi dooformuva gledanjata kako na Boris Ziherl taka i na Josip Vidmar.

Polemikata, popravo, započnuva vrz osnova na Leninovite misli za Tolstoj i za negovata literatura taka što vrz osnova na eden i ist Leninov tekst dvajcata sobesednici razvivaat dve sprotivni estetički stanovišta.

Josip Vidmar, trgnuvajki od faktot deka Lenin go otkrilil Tolstoj kako ideolog, no istovremeno videl vo nego golem umetnik, kojšto tokmu kako takov morašе da odrazi nekoi od sušte-stvenite obeležja na ruskata revolucija, smeta deka za Lenin idejnosta na umetnikot e od inferiorno značenje, dodeka za samoto umetničko tvoreštvo e napolno nevažna. Analogno na Lenin, vo svojata interpretacija, Vidmar dojde do stanovištetopo/koe: "umetničkata vrednost na nekoe literaturno delo e nezavisna od negovata mislovna nasočenost"[100]. Taka vrz osnova na razgovorot na Lenin so Gorki za onaa scena na lovot vo romanot "Vojna i mir" od koja Lenin bil vooduševen, Vidmar go izvlekuva sledniov zaključok: "Ovde Lenin, navistina, posebno go naglasuva i izdigнuva onoj del na ličnosta na Tolstoj koja na negovoto delo mu dade značenje

na odraz na ogromniot opštestven kolektiv. No se nosel so misla da go čita negoviot opis na lovot. Zaradi Tolstoeviot selanski glas? - se prašuva Vidmar - ili zaradi magijata na negovata umetnost, zaradi doživuvanjeto na nekoja scena, predadena so takva originalna vistinitost i svežina što deluva kako osvežuvačko kapenje vo izvorot na samiot elementaren život. Čare na takvite osvežuvanja, vo toa e dragocenosta na umetnosta... vo toa e vistinskata priroda na taa preubava stvar vo čovekoviot svet što ne dava da se protolkuva nitu so pogledite na umetnikot, nitu so mislata deka umetnosta e odraz na vremeto, nitu so tezata deka e taa nejzin proizvod."[lol]

Boris Ziherl pek - trgnuvajki od isiov fakt od koj što trgnuva i samiot Vidmar, no zemajki gi predvid i celosnite iskažuvanja na Lenin, Marks i Plehanov, i smetajki go za rešavački faktot što Tolstoj vo svoite umetnički dela gi postavaše problemite pred se taka kako što gi otkrivaše životot i niv se obide da gi rešava vo svoite filozofski moralizatorski i estetički raspravi - doaga do zaključok deka nitu vo prviot, nitu vo vtoriot slučaj, Tolstoeviot pogled na svetot ne bil i ne možel da bide nevažen i deka zatoa kaj Lenin nema nikakva osnova gledišteto na Vidmar za dvoenjeto na Tolstoj-mislitel od Tolstoj-pisatel. Ako kon ova go dodademe stanovišteto na Ziherl za toa što toj se podrazbira pod umetnikov pogled na svetot, kade što, po naše mislenje, leži i nedorazbiranjeto megu polemičarite, a imeno deka toa ne e nitu izgradeniot filozofski sistem, nitu pak prifakanjeto na nekoi socijalni i politički pogledi, tuku deka pod pogled na

svet treba da se razbere "zbir na negovite životni iskustva, zbu-
ena doživuvanjeto na umetnikot na stvarnosta, podignat na nekoj
povisok nivo na mislovna voopštenost"[102] - tgaš e jasno deka takvo-
to dvoenje može da i bide karakteristično samo za onaa struktura na
mislenje koja go zafaka tvoreckiot proces od edno metafizičko,
a ne i od edno dijalektičko gledanje. Za Vidmar, kako što veke
vidovme, vo izlaganjeto na negovite gledišta megu dvete vojni,
sekoj pogled na svetot e izvesna predrasuda na životot. Tokmu i
zatoa toj i ja sede apriornata potsvesna priroda kako osnoven
faktor i dvigatel na tvoreštvoto. Vo zabeležuva ova i Ziherl
pa se obiduva da dade edno svoe tolkuvanje na problemot na potsvest
koe e dijametralno sprotivno na Vidmarovoto gledište. Za Ziherl
problemot na "potsvesnoto" marksizmot go rešava od vidikot na
odnosot pomegu čovekovoto bitie i svest i doaga do ovie dve re-
šenja: Prvo, ako potsvesta e istovetna so nagonite i instiktite
i voopšto so se što ni e vrodeno, apriorno dadeno, togaš nejzi-
noto podražje spaga vo neuro-fiziološkata priroda. A taa, misli
Ziherl, ne može tokmu nikogaš da ni reče za konkretnata nasočenost
na edenot individ. za praktičnite nejzini dejstvuvanja i za dviže-
čkite sili na toa dejstvuvanje - za moralnite, estetskite i site
drugi misli voopšto; Vtoro, kako "potsvesno" možeme da gi ozna-
čime ovie dve nešta; ona što povreke ne e svesno, znači zaborave-
noto, potisnatoto od normalnoto spoznavanje na objektivniot svet
i ona što uštе ne e svesno, koja stanuva zbor za pojavuvanjeto
na čovekovoto stvarno bitie protiv negovata pogrešna svest. Vo
ova misla, misli Ziherl, zboruvame za revolucionerniot instikt.

Obopštuvajki gi ovie rešenija na "potsvesnoto", Ziherl doaga do slednio zaključok: "I vo dvata slučai stanuva zbor pak za potsvesta i problemot treba da se razgleduva zaedno so prolemot na svesta. So drugi zborovi, stanuva zbor pred sé za svesta kako osnova na sekoja idejnost i na pogledot za čovekot kako svesno bitie, kako bitie što misli. Ako sakame da razbereme što e "potsvesta" razbrana od dvete spomenati misli, ké morame da trgneme od svesta, sfatena materijalistički, kako odraz na čovekovoto bitie"[102]

Konstatirajki deka Vidmar go potcenuva značenjeto na čovekovata misla, Ziherl zabeležuva deka mislata, bez koja nema nitu svest, javodi čovekovata celisodna dejnost i deka ništo ne se rodilo bez nea pa ni umetnosta. "Ličnosta, pišuva toj, bez misli i bez svest i bez pogled na svetot, ednostavno ne e ličnost, tuku čovečki nestvor"[103].

Polemikata megú Ziherl i Vidmar, edna od značajnite polemiki vo razvitokot na slovenečkata estetika po vojnata, se svrtuva glavno vrz problemot na suštinata na procesot na umetničkoto tvoreštvo. I duri Vidmar ja brani iracionalističkata pozicija za objasnuvanjeto na ovoj proces, poveke ili pomalku apsolutizirajki gi "iracionalnoto", "spiritot vaz" i "potsvesnata priroda", kako edinstveno relevantni i pridavajki im celosno, edinstveno hipostatičko mesto vo samoto tvoreštvo, dotogaš Ziherl, glavno, se zadržuva na racionalističkata pozicija na tvorečkiot proces, smetajki deka vo nea se sodržani site bitni aspekti na umetničkoto tvoreštvo.

~~Na toj način~~ polemikata pomegú niv i ne može da se smeta za definitivno završena, kako što ništo i ne e završeno, niti definitivno vo svetot na ~~estetičkite idei~~ prigatnata umetnosta i fotografot.

~~Estetikata~~ Estetikata go prodolžuva svoeto traenje na toj način i barajki novi rešenija i vpuštajki se vo novi avanturi vo spoznavanjeto suštinata na naša ume nosta i umetničkiot fenomen, koj kako postojano da i se izmolknuva nejde da go sogleda i ispita ~~tea~~ nego vo celost, edinaš za sekogaš.

PROLEGOMENA ZA RAZVITOKOT NA ESTETIKATA KAJ MAKEDONCITE

Razvitokot na estetikata kaj Makedoncite voopšto,nezavisno od vremenskiot interval - krajot na XVI -ot vek do početokot na vtorata svetovna vojna - vo koe e smesteno našeto istražuvanje na razvitokot na na estetikata kaj Jugoslovenskite narodi,bi moralo da se prošledi niz pet avtohtoni estetski podračja.Prvo: Razvitokot na estetikata niz našata srednovekovna umetnost, vtoro:Estetikata vo našiot folklor, treto: Razvitokot na estetikata niz našata Prerodba, četvrt: Razvitokot na estetikata megu dvete vojni i petto: Razvitokot na estetikata od 1945-ta navamu.

Vo fazata vo koja, megutoa, se naogaat denes nekoi naši specijalistički nauki,vo prv red Istorijata na našata literatura, Istorijata na našata srednovekovna umetnost i naukite vrzani so istražuvanjeto na našeto narodno tvoreštvo,koi se neophodna pretpostavka na sekoja teoretska analiza,vo našiov slučaj na sekoe estetičko istražuvanje,razvitokot na estetikata kaj Makedoncite može,po naše mislenje, da se prosledi samo mutatis mutandis,metod što naukata ne može da go preferira.Od taa pričina nie ke se zadržime ovde samo vrz nekoi osnovni postulati na sekoe zasnovanje na estetikata i na nejzinata istorija.

Zošto?

Kako veke zabeležavme,nie smetame deka na sekoj razvitok na teorijata na edna umetnost mu prethodi i toa kako conditio sine qua non, razvitok,znači,utvrduvanje i potvrduvanje na istorijata na taa odredena umetnost.Vo našiot konkreten slučaj, nie se ušte nemame svoja istorija bilo na našata srednovekovna umetnost,bilo na našata literatura,iako imame značajni trudovi i vonredni sogleduvanja i od dvete oblasti.Ovoj uslov nie go nametnuvame kako neophoden pred se zatoa što bez

postoenjeto na edna takva naša istorija nevozmožno e da se sogleda estetikata,na primer, na našata srednovekovna umetnost i n estetikat niz nea so i vo svoite avtohtoni belegi,znači, samostojno,a ne kako estetika na vizantiskata umetnost voopšto.Se razbira,nie imavme materijal i mpžveme vo ovaa smisla da pišuvame za belegite i estetič kata sušnost na vizantiskata umetnost niz tekstovite, na primer, na Fotij,Mihail Psel,Nikita Honiat,Mihail Honiat [1] i dr.,nekade,znači, od 820-ta, pa se do 1222-ta godina,kako i niz mošne značajnite istoriski interpretacii na poveke evropski i naši viazntolozi i istoriča ri na vizantiskata umetnost: Mihelis P.A. Lazarev V.N.Rihter J.P. Ostrogorski G. itn..megutoa toa ke beše pogled vrz estetikata na na vizantiskata umetnost voopšto,kako vo ovaa smisla vonrednata kniga na grčkiot istražuvač na srednovekovnata vizantiska umetnost i estetika Mihelis: "An Aesthetic Approach to Byzantine"[2] , a ne i istražuvanje na onie specifični entiteti na majstorite i mislitelite izniknati vrz naša počva i niz site nivni kreativni i estetski nastojuvanja.Se razbira, našata srednovekovna umetnost ne može da se izdvoi von od tekovite na viantiskata umetnost voopšto,od nekoi nejz ni fundamentalni stanovišta,kako,na primer, odnosot na ikonata so praobrazot,soodvetnosta na ikonata so arhitipot,odnosot na akcidenta noto i transcendentalnoto vi nea itn.Megutoa, se postavuva prašanje, ako našata srednovekovna umetnost ne može da se izdvoi od estetskata struktura na vizantiskata umetnost voopšto,dr ako taa ne može da se izluči od nea kako nešto avtohtono i samobitno,kako nešto diferentno po individualiteot na tvorcite nejzini,togaš taa ne bi možela da ima i svoja avtohtona istorija,a spored toa i svoja avtohtona est tika. Megutoa, očigledno e niz postojnite studii na našeto srednovekovno likovno bogatstvo,deka ne e taka,t.e. deka svoi specifični

belegi ima našata srednovekovna umetnost,kako edna likovna avtohtona škola,belegi bilo koloristički,bilo strukturalni,bilo likovno konceptualistički itn.,koi,megutoa,se ili predmet na izučuvanje na istorijata na umetnosta,ili na naukata za umetnosta.Nad sevo ova se nadovrzuva ušte eden problem tipičen za celata srednovekovna ne samo likovna,no i opštokulturna epoha.Kako i wopšto so seta srednovekovna umetnost,taka i so našata srednovekovna umetnost,nie se srekavame so praktikata na edna tvoreštvo čij avtori se nadahnati od svojata vrodena likovna intuicija,otkolku od nekoja likovna metafizika,ili estetika voopšto.Sevo ova vreme ne beše vreme na likovnite i estetičkite sistemi,kolku što beše vreme na neposrednoto tvoreštvo,vreme vo koe umetnosta se čuvstvuvaše,a ne i vreme vo koe taa se osmisluvaše, ne i vreme vo koe se osmisluvaa svoite sopstveni likovni prosedei,kako što toa beše vednaš vo renesansata, na primer so Leonardo ili so Direr itn.,zašto vo srednovekovieto,kako i sekoja druga misla taka i estetičkata,za koja beše tipično toa što beše seta usidrena vo strogi i cvrsti reglamentacii, se razvivaše pod suvereniot i neprikosnoveniot avtoritet na teološkata dogmatika. So toa što crkvata beše edinstveniot kreditor i inicijator,so toa što crkvite bea edinstvenite likovni galerii,beganjeto i napuštanjeto na crkovniot estetički kanon ne beše dozvoleno.So toa beše isključen sekoj i sekakov individualitet i sekoe novo dimenzioniranje na estetskiot fenomen.Toa beše, znači, vreme na dominacijata na eden edinstven unificiran estetički sistem.Dvete crkvi vo toa ne bea različni.Ona što za katoličkata crkva beše Toma Akvinski,za istočnata beše visokiot crkoven poglavar,teologot Fotij,taka što negovata misla,duri i vrz planot na estetikata,beše neprikosnovena i edinstveno plauzibilna.Megutoa, vistinskoto tvoreštvo nikogaš ne moežlo da se sozdava po kanoni,nitu pak moželo da se svede pod kanon.Iako vo vo teološka forma,iako pod teološki vid srednovekovnata umetnosta

kaj nas,vusšnost, gi odrazuvaše,srede i niz bibliskite i teološkite motivi,najdramatskite realni odnosi na svoeto vreme.Vo ovaa smisla, makedonskata srednovekovna umetnost beše svoevidna apoteoza na ovozemskiot život,na životot vrz ovaa počva.Od ovde se otvoraat patištata i vidicite na refleksiite za suštinata na umetnosta na ova vreme i se nametnuvaat fundamentalnite estetički prašanja,na koi našata sovremena estetika mora da se navrati:Kako i na koj način se slikala biblijata,a se odrazuval ovozemniot život,realnite i socjalnite odnosi vo nego,kako niz eden religiozen vid se otkrival i sozdaval senzibilitetot na našeto nacionalno bitie,po što ovaa umetnost i gi nosi nerazdelno vo sebe belegite na ova počva i boite na ova podnebje,kako i na koj način niz fantastičnata religiozna forma se otkrivale idei na čovečnost i humanizam,kao vo posebna estetska smisla se rešval odnosot megu ubavoto i grdote vo ovaa umetnost,kako vozvišenosta? Itn.

Nema sonenie deka se seto toa vkupom prašanja pred koi navistina stoi prevashodno naukata za umetnosta i istorijata na umetnosta,no i estetikata ne može da izbega od niv.Tokmu zatoa,po konstituiranjeto na istorijata na našata srednovekovna umetnost in extenso,istražuvanjeto na nejzinata estetika ke se naloži deprva i samoto od sebe.

*

* *

Vo vtoroto avtohtono podračje - Estetikata vo našiot folklor,se nametna za nas prašanjeto:kolku i do kakva stepen vo folklorot,toj neiscrpen izvor na filozofijata na narodot,može prisutnosta na estetski misli i intencii da bide relevantna i se odredeno svoe soodvetno značenje i za samata estetika voopšto so ogled na impešonalnosta na sive ovie estetički misli i fragmeniti niz našeto narodno tvoreštvo?

Ako za narodnoto tvoreštvo,kako kreacija na kolektivnat nacionalna svest,može da se zboruva kako za pevashoden estetski čin, ako toa ovozmožuva i estetsko doživuvanje i estetsko zadovolstvo, ako toa može kategorijalno da se podvede na nekoi od fundamentalnite estetski modifikacii,kako što se: ubaveto,grdoto,smešnoto,tragičnoto žalosnoto,vozvišenoto,herojskoto /petetičnoto/ itn.,ako,nakraj, kataraktičkata sušnost na tvoreštvoto najeklatantno doaga do izraz tokmu niz narodnoto tvoreštvo,kako vo narodnata pesna:

Koj ke me čue da peam,
toj misli griži da nemam.
A jas si peam,goveram,
tagite da raspileam. -

togaš smetame deka bi bilo paradoks non plus ultra narodnoto tvoreštvo,znači tokmu kako tvoreštvo,da se izzeme od estetičkoto supsumiranje,od estetičkata analiza voopšto,kako što toa dosega go pravele postojnite istorii na estetikata.Negutoa,našata zadača ne se sostoi ovde da ja izlagame estetikata NA makedonskoto narodno tvoreštvo, što e isto taka dosega kaj nas nenačnat problem,tuku estetikata VO nego,t.e. našata namera e ovde sodržana vo toa da ja sogledame estetikata vo nego kako obektivno prisutno podračje vo ma istražuvanjeto na razvitokot na estetikata kaj našiot narod.

Niz dolgogodišnoto životno iskustvo,niz dolgo-dolgite doživuvanja na fenomenot na ubavinata vo site domeni na narodnite umotvorbi, od pesnata,igrata,vezot do ornamentot,potoa, niz doživuvanjata ne samo na ubavinata vo umetničkite dela,znači, umetničkata ubavina, tuku i na ubavinata vo prirodata i životot voopšto,narodnat svest deducirala vonredni estetički sogleduvanja kako za entitetot

i sušnosta na ubavinata,taka i za entitetot i sušnosta na tvoreštvoto voopšto.Site tie estetički sogleduvanja imaat,navistina,aforistički karakter i se iscelo nesvesni estetički,t.e. ne se sozdavani so svesna estetička svest.Zatoa vo ovaa smsila za estetikata vo narodnoto tvoreštvo ne može da se zboruva za nekakva konzekventnost vo i niz estetičkite sogleduvanja.Nema somnenie,znači, deka tie imaat isključivo fragmentaren vid i karakter,deka nadoagaat kako iskri blesnatì vo mrakot na edno doživuvanje ili osoznavanje.Iskri prsnati za da iszgasnat,no zaradi kongenijalnata penetracija vo otkrivanjeto na životnata tajna,ostanale večno da bleskaat.

Ovde ke se zadržime nie samo vrz nekolku najeklatantni primeri.

Vo makedonskite poslovici,sušnosta na ubavinata često e predmet na osoznavanje.Taka, na primer, za setilnata sušnost na ubavinata,za nejziniot senzualistički vid,govorat poveke poslovici a edna od niv najrelefne: "Uabina ne se jadi,samo so oči se gleda"[4/]. Potoa za necelishodnosta na ubavinata,ubav primer e poslovicata:"Ubaina kuka ne krepit"[5/],za nematrijalniot vid na ubiavinatax, za nejzinite nematrijalni posledici: "Ubajna leb ne davat"[6/], za sušnsota na formalnata ubavina,bez nejziniot koodnos so vnatrešnata sodžina: "Belilà i crvilo ergensko slepilo"[7/], za integralnosta na ubavinata: "esnata stopan nema"[8/] ili: "Ubava moma rod nema"[9/], za spontanosta i nevolevata sušnsot na ubavinata: "Nasila ubajna ne biva"[10/], na nesoodvetnosta na tretmanot: "Na svinja biser ne niži"[11/] itn. iznesuvajki gi ovie najevidentni primeri kako argumenti na našeto sfakanje.

Spored toa sega ništo poprirodno ne e od prašanjeto:Zošto

nie smetame deka e neophodno vo sledenjeto razvitokot na estetičkata misla na eden narod da se prosledi i estetikata vo negovoto narodno tvoreštvo,posebno kaj onie narodi što imaat ogromno folklorno bogatstvo,kako što se poveketo od jugoslovenskite narodi, iako sme svesni deka ovoj obid što nie ovde go pravime e edinstven megu postojnite istorii na estetikata?

Pred se zatoa što narodnoto tvoreštvo vo vid, na primer, na poslovici, "...poveke zboruva za nekoe prašanje,kako što istkanuvaat profesorite Dr.Haralampie Polenakovik i Dr. Kiril Penušliski vo predgovorot na zbornikot "Makedonski narodni umotvorbi - Poslovici" [12], otkolku celi govori ili napišani stranici"[13], zatoa što narodnoto tvoreštvo,duri i vo vid na edna poslovica,go izrazuva geniot na eden narod,mislovnata dlabočina na negovoto nacionalno bitie,zatoa što,kako supstrat na negovoto dolgo vekovno iskustvo, e nepresušen izvor i nepobiten argument za neprikosnovenosta na negovite spoznajni vistini za site fenomeni na životot.Na toj način doagame do najsuštestveniot motiv koj ne pokrena na vakvoto isleduvanje: narodnoto tvoreštvo i narodnoto spoznavanje ne e samo izvor na množestvoto estetički misli, rasuduvanja i poznanija,tku,voedno so toa i niven a r g u m e n t, niven argumentum ad hominem,zašto vo, na primer,poslovicite, vo eliptična forma e kondenzirano rečisi celokupnoto mislovno iskustvo na eden narod,vo niv e supsumirano i potvrdeno do neprikosnovenot iskustvoto na mnogubrojni pokolenija.Toa se,znači, estetički misli na delo i od deloto čovekovo,afirmirani vrz toa delo i potvrdeni niz iskustvoto na vekovite.Kon sete dosega rečeno nam ni se podava kako rešavački i ovoj fakt: niz toj etosen estetički sistem proizleguva nacionalnata tradicija vo oblasta na

estetikata, vrz nego taa se nadovrzuva,zašto se nadovrzuva vrz eden nacionalno determiniran i usloven estetski senzibilitet.Pa, kako što, na primer, vo umetničkata poezija odzvonuvaat zvucite i glasovite na narodnoto tvoreštvo, ili na edna avtohtona i specifična struktura na edno nacionalno peenje,taka vo estetikatanx na taa nacionalna struktura e supsumirano mislovnoto estetičko iskustvo negovo.Spored toa, za nas istražuvanjeto na narodnoto tvoreštvo kako estetski fenomen,baranjeto vo nego na estetskoto,se odviva,po naše mislenje,paralelno so prenaoganjeto na estetičnoto ve nego,t.e. estetskoto vo nego stanuva izvor na estetičnoto. Tomu zaradi toa i dojdovme nie do zaključokot deka vo prosleduvanjeto genezata i istoriskata evolucija na estetikata kaj nas,bi strčila ogromna praznina ako vo nea edno tolku naiscrpno i bogato iskustvo na estetički misli što ni go pruža narodnoto tvoreštvo ne bide zastapeno.Tokmu zatoa,pred makedonksta estetika stoi se ušte estetski i estetički nerazgatnato,nerasoznaeno našeto narodno tvoreštvo, od zborot,ritmot i melodijata,do arabeskata,ornamentot,veziloto i bojata.Nema zatoa nikakve somnenie za nas deka vo i niz narodnoto tvoreštvo,vaka ekstenzivno sogledano, sodržanx e eden avtohtonen estetički sistem na doživuvanje i čuvstvuvanje na svetot,pred koj našata sovremena estetika stoi i kogo doprva ke treba da go isztražuva.

* * *

Navleguvajki vo našata Prerodba vednaš se uočuva isključitelnoto značenje na našeto narodno tvoreštvo za našata nacionalna kultura voopšto, a posebno vo taa smisla i za estetikata vo duhot na spoznavanjata za koi zboruvavme vo prethodnoto pglavje.Imeno, se ga se pokažuva deka Brakata Miladinovci so svojot istoriski Zbornik[1] vršat najrešitelno vlijanie,vo vremeto koga našata pišana reč e na

samiot prag,vo budenjeto i osoznavanjeto na našeto avtohtono nacionalno bitie,znači, na našata nacionalna svest,no i na našata nacionalna čuvstvitelnost.So Zbornikot sme zabaštineti,usidreni sme vo svojata nacionalna bidnina,zakoreneti sme vrz svojata sopstvena tradicija.Zatoa i može da se reče deka so Zbornikot i so Miladinovci go dobivme celokupniot naš s i s t e m na mislenje u čuvstvuvanje.Ništo čudno zatoa zošto Zbornikot e ne samo zbornik na našata narodna poezija,što često edinstveno se naglasuva,tuku i zbornik na našiot celokupen e t o s, na celokupnata naša stnografija:od igrata,legendite i veruvanjata,do običaite,poslovicite i predanijata,što znači deka Zbornikot ja sodrži vo sebe seta naša nacionalna mitologija.Razbirlivo e togaš zošto Dimitar Mitrev i ja narečuva "golemata miladinovska kniga na pesnite" kako "početok na site početoci..." [14]. Toa postojano navrakanje i poaganje od nea niz site naši literaturnи fazi na razvitokot na našata književna reč poslednoto stoletie,pretstavuva silen argument za toa deka Zbornikot ja sodrži vo sebe naplastena seta smisla na našiot misloven i emotiven razvitok i deka vo nego e usidrena seta tajna na našata nacionalna struktura i smislata na našeto nacionalno bitie.

Ako,megutoa, Zbornikot go fiksiravme,spored zborovite na Dimitar Mitrev,kako "početok na početocite",kako edinstveno delo ke napravi rešitelno vlijanie vrz tekovite na našata nacionalna i literaturna prerodba,ako,spored toa,toj ima nekoe soodvetno značenje i za istoriskata slika na razvitokot na našata estetička misla,sepak,dve ličnosti,spored do denes obajevnite i sistematiziranit matrijali na našata literaturna istorija,se otkrivaat so odredeno i soodvetno značenje za razvitokot na našata estetička misla vo dobata na našata prerodba.Toa se KONSTANTIN MILADINOV I GRIGOR PRLIČEV,iako i za nив denes ne može da se dade seopfatna slika,zaš-

to seušte gi nemame nivnite sobrani dela.

* * *

Zboruvajki za dejnosta na ovie naši prerodbenici,vednaš moreme da zabeležime deka jadroto na našata prerodba se odviva od vtorata polovina na XIX-ot vek,vo ekot i odekot na esteičkite tendencii na evropskiot i balaknskiot romantizam.Zatoa i možeme da rečeme deka literaturno-estetičkoto delo na K.Miladinov i G. Prličev gi odrazuva site osnovni tendencii na romantizmot,bilo vo estetska,bilo vo nacionalna smisla. Toa se glavno slednive: supramatot na sponatnosta i subjektivnosta, namesto racionalističkata dominacija na razumot,interesot,obnovuvanjeto i glorificiranjeto na minatoto,oddelno proučuvanjeto na narodnata poezija i inspiracijata od nea,potoa,zamena na stvarnosta so subjektivnata pretstava za nea,kultot kon izminatite vreminja i apoteoza na mitološkite i mitomanskite tendencii,kultot kon prirodata,a vo najtesna esteska smisla,zamena namesto klasicističkata i racionalističkata strogost vo formalnata i estetskata struktura,sega otsustvo na sekakov kakovgode bilo red itn.

Sive ovie najopšti estetski tendencii gi srekavame,se razbira vo eden rudimentaren vid,zašto našiot prerodben romantizam beše pretežno angažiran okolu utvrduvanjeto i vo borbata za utvrduvanje na našata nacionalna avtohtonost.Megutoa,postojnite fragmenti kaj K.Miladinov i G. Prličev,jasno zboruvaat za nivnoto vklučuvanje vo estetskata situacija na ova vreme.

* * *

Kaj KONSTANTINA MILADINOV,na primer,preferiranjeto na spontanosta i na subjektivnosta kako kako dominanten i edinstven beleg na tvoreštvoto jasno e sogledano niz negovoto poetsko tvoreštvo,oddelno vo pesnata Šupeljka kade najilustrativen primer se stihovite:

Da svira so šupeljkata
Kako ke me ušit srcevo.[15/]

Nema somnenie deka poezijata na Konstantina Miladinov e pod vlijanie na estetskata strukturalnost na poetikata na romantizmot.Megutoa,biten beleg vo taa Miladinovska poetika e kultot kon narodnata pesna,vo koja, spored negovite zborovi, "...živoт se otražavat globoka straina so verovanija koi se odnosit duri na prethristijanski vreminja."[16/], akcentirajki go na toj način stremežot kon minatoto,ili negoviot kult,megutoa, ova Miladinovsko navarakanje kon minatnoto,kako i kaj site ostanati slovenofili,e silno motivirano od usmerenosta kon edna idnina,t.e. kultot i vrakanjeto kon minatoto e napraveno,vsušnost, zatoa za da se afirmira idninata. Učejki se od narodnata poezija,Miladinov gi nametnuvaše nejzinite estetski entiteti i specifičnosti,kako entiteti i specifičnosti na na umetnosta voopšto i oddelno na poezijata.Ke ja istkane zatoa tej ednostavnosta i prostotata na stihot za najznačaen postulat i kriterium vo isto vreme na poetskoto voopšto.Taka toj pišuva: "Vo opšte sive pesni...imaet od narodnoto prosto,jasno i silno tvorčestvo, koe taka živo tregat srcata ni.Narodot naš v najgolema prostota razvil v sebe si bpževnata umstvena darba..." [17/].

Vo ovaa misla na Miladinova se sodržani nekolku od najdominatnite postulati na estetikata na romantizmot.Vo prv red doaga tuka kriteriumot za vrednosta na deloto,deka e toa,toa dokolku može da ni gi trogne srcata,potem apostrofiranjeto na inspiracijata što romantizmot ja izviši najvisoko,ona što Miladinov go narečuva "božestvena darba".Ništo pomalku ne e istaknat kultlt kon prirodata,što vo prodoženiteo na ovaa svoja misla go pišuva Miladinov: "...toj /narodot -/Zab-G!S!/ črez zemjedelieto približen do prirodata,živjat v sekogašni snošenija so nea,taka da rečime,se razgovorvit so nea, se oduševljavat ot nea i crpit tie bogati izrekvana,koi taka silno

poražavaet nas[sc] neobiknovenata im hubavina i virazitelnost"[18]. Kon ova,bi sme sakale da obrneme vnimanie na edno poznanie koe K.Miladinov go donese ušte pred edno steletie,poznanie koe ne prestanuva da bide aktuelno i den-denes, a po koe stranskite pesni imaat svoja ubavina,megutoa, ako se [l]guči taka što tie da ne se mesatx "...sleat so narodniot duh,kako tova se činit vo novi po podraženie prezamani pesni,toa preizleguvit nelepost,koja dohodvit do otvraštenie" [19]. Za K. Miladinov,znači, sušnosta na narodnata pesna,koja toj saka estetski da ja univerzalizira, se sostoi vo toa što vo nea "...narodot izlevat čuvstvata si,v nih uvekovečvit životot mu i davnešnite mu podvigi, v nih nahodvit duševna hrana i razvlečenie ..."[20] što može da se zeme kako eden svoeviden emocionalizam,so kogo osnovata na umetničkoto delo se izvršuva štom toj vozbudi vo nas soodvetni čuvstva.Ako kon sevo dosega rečeno,utvrdime deka Konstantin Miladinov i niz mislite vo ovaa smisla izneseni vo Predgovorot ns Zbornikot,se stavaat temelite na obidite za utvrduvanje strukturata na versifikacijata na našeto narodno tvoreštvo,togaš za nas ovoj naš golem prerdbonik ni se podava so belegi i na estetička problematika koja vo razvitokot na našata estetička misla si ima svoe nesomneno mesto i značenje.

* * *

Tvorečkata sudbina na našiot vter značaen prerodbenik relevanten za razvitokot na estetikata kaj makedoncite,Grigor Prličev,sekako najistaknata intelektualna i tvorečka ličnost na našiot XIX vek, e edna od najtragičnite sudbini vo seta naša literatura. Tragičnosta na negovata poetska sudbina ne e obuslovena poedinečno, od ličnata životna sudbina na poetot,tuku e,isto taka, obuslovena od tragičnosta od opštata makedonska sudbina kon krajot na minatiot

vek. Vo ovaa smisla vonredno točno i seopfatno sogleduva Dimitar Mitrev koga vo svojot esej "Poetskata sudbina na Grigor S. Prličev"[21] pišuva: "Kaj nikoj od falangata na pisatelite-prosvetitelteli i prerodbenici vo devetnaesettiot vek,protivrečnostite -objektivni i subjektivni - ne stigaat do takov ostar,do takov vnatrešno konfliktem tragičen izraz.Grigor Prličev e edinstveniot vo toa:poet koj peeše na grčki "kako lebed",a koj stana svesen deka podocnežnoto peenje na slovenski e "peenje na buv",oduševen do fanatizam poklonik na elenskata kultura,no i fanatično samožrtven pobornik protiv panelenističkata ekspanzija vo Makedonija,izdignat so retka na vremeto inteligentnost nad sredinata što go opkoluvaše i potiskuvan od nejzinata niska kulturnost,svoj i tug vo svojata rodna zemja, a svoj za svoite i tug za tugite,ostanuvajki neizmeno svoj - na svoeto vreme i na svojata, tu buntarska tu melanholična,sekogaš nespokojna priroda, za da ostane svoj i na pokolenijata makedonski - kako budna čovečka sovest, kako nepotkupen so ništo borec - stradalnik.kako poetoopišuvač i lirski ispovednik na razmrsna stranici od letopisot na narodninskite borbi vo Makedonija"[22/].

Vo ovaa podolga citirana karakteristika, e rečeno, rečisi, se za Prličeva.Pa,stoejki pred edna taka i tolku interesna ličnost kakva što e ličnosta Prličeva,edan visoko eruditiven intelekt i inteligent koj beše širokoxstrano upaten vo opštokulturnata problematika na svoeto vreme:od literaturata vo koja ja doživee slavata na "vtor Homer" i istorijata pa se do filozofijata, nie,sepak,ostanuvame so eden vpečatok na žalenje što gi nemame objaveno i pronajdeno celokupnoto negovo nasledstvo.Imeno,niz materijalite sodržani vo "Odbrani stranici"[23/] i oddelno niz trudovite na Dr.Kiro Kamilov: "Edna oda na razumot ili borbeniot racionalizam na Grigor Prličev"[24/]

i "Grigor Prličev za kulturata na Elada"[25/] jasno e sogledano deka tokmu materijalite koi bi bile za nas estetički relevantni i od dragoceno značenje za oformuvanje na filozofskiot i estetičkiot lik na Grigor Prličev se seušte neobjaevni,a nekoi od niv i seušte ne pronajdeni.

Pa,sepak, niz postojnite objaveni tekstuvi na Prličev i za Prličev možat da se sogledat poveke interesni idei niz koi Prličev ni se pretstavuva i od estetički aspekt.

Tri dominantni temi vo literaturno-estetičkiot opus na Prličev bi možele da se definiraat na ovoj način:

I. Poezijata i smislata nejzina;

II.Umetničkoto delo i kritikata;i

III.Jazikot kako estetička kategorija i aspektite na prevodenjeto.

Prvata tema od literaturno-estetičkite idei na Prličev smislata na poezijata,što se izdiga do nivo na smislata na umetnosta voopšto,Prličev ne ja rešavaše samo na teoretski način,tuku i pred se niz svojata literaturna praktika.Celoto negovo značajno poetsko tvoreštvo,sozdadeno na grčki jazik: "Serdaret" i "Skenderbeg",napišani vo triesette godini na negoviot život,ostvareno e niz devizata,što e deviza na seta negova tegašna poetika i koja toj samiot si ja naloži: "Sovršenstvo ili smrt"[26/].Vo ovaa estetička peraka,megutoa, najmalku se krie stanovišteto na estetičkiot formalizam,taka što vo ovaa smisla, bi moželo vednaš da se reče deka Prličev ne beše obzemen od estetizmot.Iako negovie dve poemi koja naročno,"Serdaret" mu donese slava na "vtor Omir"; vo odnos na formalnata,metričkata struktura se izdignati navistina do nvio na sovršenstvo,Prličev ne odgleduvaše nikogaš kult kon čistata forma,

nitu kult kon čistoto strukturalno sovršenstvo.Napretiv.Za nego formalnoto sovršenstvo e, spored negovite zborovi,"mrtva stihotvorba".Poezijata za nego ja ispolnuva svojata smisla,koga vo sovršena poetska forma ja otkriva i smislata na svoeto vreme,go otkriva toa vreme niz negovite najsuštesveni drami i popravo so toa e vo sostojba da go oblagorodi čoveka i go napravi emocionalen subjekt. Vo ovaa smisla toj pišuva: "...poezijata /a ne mrtvata stihotvorba/ go vozvišuva čoveka,go oblagoreduva,go pravi čuvstvitelen kon se što e dobro,krasno,blagorodno,velikodušno;silno go privlekuva kon čitanje..."[27]. Megutoa,uslov da go postigne poezijata, i umetnosta voopšto,setoa toa e "...taa da bide prirodna, lesna,razbirliva kakva što e Homerovata" [28].Spored toa za Prličeva smislata na poezijata i na umetnosta voopšto ne može da se ostvari ako vo nea ima same sovršeni stihovi od isključivo formalna strana,tuku samo togaš ako vo nea nema napi sozdadeno:nitu "...nitu eden stih izlišen ili studen,taka što dejstvoto da vrvi so ispolinski čekori i ljubopitnosta da se zablagodari i postepeno da se naostruva..."[29].Vo ovaa smisla,Prličev na poveke mesta ke naglasuva: "Ke nastojuvam da bidam streg kon se što e izlišno" i deka"prostotata na Omir" e najvisokiot krterium za vrednosta na poetskiot čin.

Megutoa, iako Prličev beše pod presudno vlijanie na Homera,toj ne sfati deka treba da pee na Homerovski način i vo negoviot duh.Naprotiv.Nekolkukratno istaknuvaše toj edna misla koja i den-denes egzistira so seta svoja aktuelnost,deka "Sekoj pisatel treba da pišuva po duhot na narodot svoj i na epohata svoja"[30]. Pri toa sekoj pisatel za Prličeva e dolžen da i služi na vistinata. "Prijatele na vistinata,pišuvaše vo ovaa smisla toj,nikogaš ne izo

stavaj ja.Ako ja čestiš sekogaš,keše ovenčaš samo so slava."[31/].

Vo odnos na vtorata tema od negovite kritix literaturno-estetički idei,problemot na umetničkto delo i kritikata,Prličev go soopštuvaše niz edna tvorečka trauma što toj tragično ja doživea, a vo odnos na krajnata negativna kritika vo vrska so negoviot prepev na Homerovata "Ilijada".Imeno bugarskoto spisanie "Periodično spisanie"[32/] objavi kritika na negoviot prepev od prviot bugarski literaturen kritičar Nešo Bončev,kritika cinična kritika nihilistička,kritika brutalna.Taa i takvata kritika do takva stepen vlijaeše na Prličeva što toj napiša "Grigor S. Prličev ubitij b'lgarami".Vo odnos, znači, na ovaa tema od negovite literaturno-estetički idei,može da se reče deka Prličev,i pokraj žestokite udari što mu gi nanese kritikata,ne smetaše deka e taa nenužna,tuku nea ja preferiraše kako bitna dadenost na umetničkoto doeformuvanje,no toj pretpočitaše nekolku suštestveni postulati bez koi taa e nevozmožna.V prv red ovde doaga:nejzinata visoka obrazovanost.Ništo čudno zošto Prličev konstantno ke zabeležuva revltirajki se protiv bugarskata kritika, "neukata bugarska kritika",akcentirajki go pri toa faktoret na nejzinata opštokulturna upatenost i verziranost kako uslov bez koj se ne može.Vo ovaa smisl la toj pišuva:"Ja znaeš li svireposta na neprosvetenata bugarska kritika? - Da, Znam deka taa udavila mnogu talenti ušte vo prviot nivni cvet."[33/] Spored toa kritikata mora da e etički zasnovana. Vo ovaa smisla primerot na Prličev e najeklatanten.Kritikata so ništo ne smee da doprinese da zajde ili zgasne vrednosta na eden golem pisatel kakov nesmoneno beše Grigor Prličev,tuku,ako pisatelot e oddalečn od svojata tvorečka priroda, da mu ovozmoži toj da si go pronajde svojot stvaren sopstven pat vo literaturata,a ne toj pat da go preseče.

Na tretata tema od literaturni-estetičkite idei na Grigor Prličev dojde do izraz seta tragičnost na negovata poetska sudbina. Ne samo od tekstvotite na Prličev,tuku i od negovata tvorečka evolucija,po negovoto vrakanje od Atina,jasno se pokažuva od kakvo rešavačko značneje pretstavuva jazikot za poezijata,za literaturata voopšto.Jazikot vo primerot na Prličev ne e nekoj samo tehnički atribut,tuku estetička vrednost,neophodna pretpostavka na umetničkata ekpsresija.Seto ova vo slučajot na Prličev ne e samo teoretski stav,tuku i negova tvorečka praktika.Uspehot na "Serdarot", goleminata na ovaa poetska tvorba e sekko obuslovena i od bogatstvoto i razvienosta na eden literaturen jazik, vo sluačjov, na grčkiot kako,megu drugoto, neuspehot na avtoprepevot negov e neuspeh vrzan so amorfnosta i heterogenosta na eden jazik-fikcija , nekoe opšto slovensko narečie,kon koe vehementno se stremeše i za kogo mečtaeše našiot poet.Soznanijata za neupsehot,sepak, doagaat i kaj samiot Prličev vo zaoganjeto na negoviot život,vo potresnata samoispoved: "Ta koj čovek vo celiot svet može da napraví malu-mnogu so tuǵ jazik?".

Na edno interesno i do den-denes se ušte otvoreno prašanje vo vrska so jazikot,na smislata na preveduvanjeto,Prličev dade nekolku zanimlivi rešenija.Imeno,vo vrska so molbata da goja prepee "Ilijada",Prličev izgradi edna cela svoja koncepcija za smislata na prvodot voopšto i oddelno na ovaa Homerova delo. Prličev ne go prifaka prepevot što se stremi kon vernost na zborot,tuk prepevot što se stremi kon vernosta na duhot.Toa e najbitno za Prličev.Tokmu zatoa toj i go zamisli prepevot na "Ilijada" kako eden slobodan prepev,vo koj prepevačot ne e samo nekoja jazična transmisija,tuku soodveten presozdavač na prepejaneto delo.Vo ovaa

smisla,Prličev ke se zalaga za enoj prepev niz duhot na jazikot na narodot na koj se prepevuva da se delovi duhot na narodot na jazikot od koj se prepejuva.Zatoa toj pišuva:„Dobro!Ne bi trebalo da preveduvate verno.Celta na Ilijadata e da go pretivstavi Zapad protiv istok,Morето protiv Sonceto,elinizmot protiv varvarižmot.Bidejki toa e taka,bi trebalo,mislam,slovenskiot preveduvač da ja rašири taa ideja i da mu ja vnuši na slovenskiot čitatel mislata da se smeta i toj kako zamešan vo Trojanskata vojna i,sprema toa, da čita so interes..."[34]. Spored toa za Prličeva prevodot ne se pravi zaradi Homera i zaradi elinite,tuku zaradi nas.Ako go preveduvame zaradi nas,togaš,negovata misla: "Za da stane prevodot poupotrebliv za narodot za kogo se pravi"[35] e napolno razbirliva.Nešto poveke. Prličev e intimno uveren,deka negovoto pledoae e,vsušnsot Homerova poraka,za koj veli: "Toj ne praša točen li e,prevodot tuku polezen li e prvodot. Toj stoi pred prestolot na štedrago boga,kojšto za narodna polza gi izmenuva i večnite svoi soveti"[36] (Potcrtanoto od G.S.).

Prličev, nesomneno,gledaše na prevodot od edno tvorečko stanovište, kako na ušte edno presozdavanje.I toj negov agol na gledanje e sosema točen.Megutoa,kako sin na svoeto vreme i kako golem poklonik na narodot svoj,toj misleše deka možeše kako prepevuvač na Homera da stori što-gode ke posakaše, ako, po negovo uverувanje, toga, ke poslužeše na narodnite ideali.Na toj način toj dojde do eden svoeviden narodski pragmatizam vo čie ime veruvaše deka mu e dadena slobodata da go preprava Homera na način što ke d prineseše toj prepev da e vo polza na negoviot narod.Toa beše eden romantičen Prličeov zanes,eden pronacionalen zanes za koi se isplatuvaše da se žrtvuva duri i eden Homer.

Vo četvrtoto avtohtono estetsko podračje niz koe nie smetame deka treba da se prosleduva razvitokot na estetikata kaj Mkedonscite:Razvitokot na estetikata megu dvete vojni,nie se srekavame so pojavata na modernata makedonska literatura.I pokraj golmata uloga što za ova vreme ja odigra spisanieto "Naša reč"[37] niz mnogubrojnite svoi raspravi za literaturata,teatarot,filmot, filozofijata itn. od koi poveketo se i bez potpis,sepak, za razvitokot na estetikata megu dvete vojni kaj nas,presudno značenje imaše literaturno-estetičkata dejnost naKosta Racin,kako najznačajno literaturno i inteletulno ime na ovoj period.

KOSTA RACIN

Megu dvete vojni,koga vo rešitelnata i presudnata bitka za pobedata na makedonskoto nacionalno prašanje,makedonskata literatura se sozdavaše, prodolžuvajki go kontinuitetot na svojata sopstvena nacionalna tradicija,vo nacionalna literatura so svoi specifični i avtohtoni estetski belegi,nema nikakvo semenie vo toa deka ovaa literatura vo ovie presudni godini ne možeše da bide toa i bez edna svoja literaturno-estetička svest za sebe.Ne možeše sekako ovaa literatura da se razviva,da bide,popravo, vo proces na razvitok bez soodvetni estetski idei za smislata na toj razvitok. Kosta Racin,sekako toj naš najznačaen poet na ovoj period,beše ako ne edinstveniot,toa sigurno najznačajniot nositel na taa literaturno-estetska svest.Spored toa,kako i niz primerite na ostanatite jugoslovesnki literaturi,taka i vo primerot na makedonskata literatura,zarodišot na modernata estetička misla e rezultat i funkcija,no i posledica na zarodišot na modxernata literatura.Može,

zatoa,da se reče deka nejziniot ratzvitok uslovi pojavuvanje i razvitok na samata estetička misla.Ako,pri toa, se zeme predvid deka vo makedonskiot slučaj,literaturata so svojot sopstven jazik beše najmokniot faktor vo afirmacijata na samosvojnosta na našeto nacionalno bitie,razbirlivo e togaš zošto site dedukcii od estetički x vid od našata literatura megu dvete vojni se izveduvaa od literaturata i bea vo najtesna,organska i nerazdelna vrrska so nea.

Bi sme možele zatoa da rečeme deka literaturno-estetičkata misla n Kosta Racin proizleze od ambicijata da se supsumira i estetski osmisli umetničkata praktika megu dvete vojni.Ke go dodame li kon toa i faktot deka makedonskata literatura na ova vreme in extenso, beše vklučena vo naprednite tekovi na jugoslovenskata socijalna literatura kako nejzin imanenten del,togaš e evidentno deka literaturno-estetičkata misla na Kosta Racin proizleze isto taka i od estetikata i od poetikata na jugoslovenskata socijalna literatura i deka taa gi odrazuvaše nejzinite estetski i ideološko-politički tendencii.

Spored toa,so dejnosta,kvantitativno mošne skromna,no so toa ništo pomalku značajna vo estetičkoto sogleduvanje,supsumiranje i verificiranje na umetničkata praktika na našata literatura megu dvete svetski vojni,posebno niz trudovite što go odreduvaa bitieto na našata literatura i što gi nasočuvaa nejzinite idni tekovi[38], Kosta Racin,po naše mislenje, pretstavuva osnovopoložnik na modernata makedonska literaturna kritika,a so samoto toa i osnovopoložnik na makedonskata estetička misla.

Vo ovaa amisla:koi se nejzinite osnovni izlezni punktovi?

Racinovata literaturno-estetička misla e cvrsto usidrena i intimno inspirirana od marksističkiot pogled na svetot i od negova

ta revolucionerna akcija megu dvete svetski vojni,oddelno od negovata marskističkata gnoseologija na podračjeto na spoznavanjeto na životot vo oblasta na literaturata.Svesen za zaemniot odnos megu opštestveno-isteriskite procesi i praktičnata dejnost na lugeto,svesen za toa deka čovekovata dejnost,oddelno vo oblasta na kulturnata sfera,vo sferata na svesta, ima rešitelno vlijanie na karakterot na samite isteriski zakonitosti,Racin, vo svojata vonredno eseistički napišana monografija "Dragovitskite bogomili"[39] ke ja zabeleži svojata fundamentalna izlezna pozicija od koja trgnuva ne samo negovata literaturno-estetička misla,tuku i celokupnotot negovo literaturno tvoreštvo. Toj pišuva: "Na site opštestveni sudiri,pred da nastanat, meraat da se izvršat najprvin kako ideološki sudiri.Pred toa,vo glavite na lugeto,što se edinstveni realni nositeli na tie sudiri,mora da se razvie klasna ideološka svest.Na eden pol od opštestvoto treba da se izgradi takva opštestvena svest što e kadarna da se sprotivstvuva na opštestvenata svest od drugiot pol.Na klasnata podelba na lugeto opštestvoto i sleduva ideološka podelba na lugeto"[40]. Ishoduvajki od ova uveruvanje deka literaturata i umetnosta voopšto vo specifičnata estetska i ideološka situacija megu dvete vojni mora da doprinese kon izgraduvanjeto na edna takva opštestvena svekst koja će ja razobliči nepravdata i nečovečnosta na edno vreme, Racin vo programskata statija "Razvitokot i značenjeto na edna nova naša književnost"[41],makedonskata literatura,ili kako toj ja vika literaturata od Povardarjeto,tesno ќe ja povrze so narodniot život i so vekovnite patila na toj narod. Za nego taa književnost i ne može da bide ništo drugo, "...osven veren i živ odraz na site patila,stradanja i ideali narodni,srce i svest i visoko krenato zname narodno"[42]

Nešto poveke,toj razvitokot na ovaa literatura tesno go obuslovuva od toa kolku e taa inspirirana od potrebite narodni,zašto uspehot nejzin bil najgolem i najznačaen togaš, "...koga taa bila inspirirana od potrebite narodni,koga go olicetvoruvala vekovniot ideal naroden"[43] i obratno. Od druga strana,vo Racinovata najrelevantna statija od oblasta na estetikata "Realizmot na Angelko Krstik"[44] toj gi otkriva najmarkantnite estetički preokupacii pred koi stoeše voopšto negovoto vreme,donesuvajki na toj način vonredno značajni soglededuvanja. Otkrivajki go profilot na problemot ušte vo svojot napis "Angelko Krstik pred sudot na Ž. Plamenac"[45], kade zabeležuva deka suštinata na primenata na metodot na vulgarnata sociologija vo umetnosta se sostoi vo toa što protagonistite na ovoj metod "...gledaat vo umetničkoto delo na eden pisatel samo realizirani idei na edno vreme..."[46], Racin točno ke zabeleži deka literaturnata svest,bilo kako kritika,bilo kako estetika,go prifakala deloto "...potvrdno ili odrečno,spored toa koja ideja vo deloto im se dopadnala,prenebreguvajki ja na toj način objektivnata vistina što vo nego se naoga"[47]. Na ovoj način Racin se nadovrzuva vrz problemot za odnosot na idejniot pogled na umetnikot i voopšto negoviot odno kon odrazot na životot, problem što vo marksističkite krugovi mnogupati e postavuvan i najčesto vulagriziran.Ovoj odnos vo prilogot "Realizmot na Angelko Krstik", Racin go razviva mošne avtohtono i odspretiva na afakanjeto na metodot na vulgurneto sociologiziranje.Za Racin bi bilo pogrešno da se bara odreden paralelizam megu ideite na edna klasa na koja i pripaga odnesniot umetnik i možnosta toj da go sogleda,otkrie i odrazi životot,iako tie idei na klasata na koja i pripaga se ušte ne se derazvile.Imeno,toj pišuva:"Se veruva deka

pisatelot samo literaturno gi odrazuva ideite na svojata klasa, pa koga ni samata klasa ušte ne e dovolno razviena.logično e deka i nejzinite pisateli ne možat da dadat vistinska realistička književnost.Se misli deka od tie primitivni uslovi za život sleduvaa samo primitivni formi na književnosta:narodniot epos,nacionalnata romantika, no se ušte nikako i vistinska realistička književnost"[48]. Racin vakvoto gledište ne go prifaka.Toj,obratno,vrz primerot na Angelko Krtsik pokažuva, od edna strana, deka i "srede makedonskite primitivni okolnosti na život",može da se razvie romanot kako moderen literaturen žanr,a,od druga strana, i poznatata vistina vo marksističkata estetika, deka edna klasa,kako,na primer, proletarijatot,vo makedonskite uslovi može kako klasa da bide nerazvien, a sepak ideite na taa klasa da bidat odrazeni vo literaturata i umetnosta,ako e taa veren odraz na životot,kakov što e, po Racin, "Trajan" na Angelko Krstik, i često,isto kako i vo slučajot na Angelko Krstik,duri i koga pisatelot ili umetnikot voopšto, e otspr tivak na ideološkite pozicii na proletarijatot.Racin smeta deka, kako kritičarite od "leve",taka i kritičaritr od "desno", ne sfatile,vo slučajot na Angleko Krstik, deka toj "najgolem graganski realistički pisatel na deneŝnoto Povardaje"[49],objektivnata realnost kojašto toj ja odrazuva vo svojata umetnost e nezavisna od negovite bilo progresivni,bilo nazadni pogledi,zatoa nim im se čine lo deka taa stvarnsot ne e ništo drugo,tuku stvarnost ispolneta so ideite na Angelko Krstik,taka što vakvite kritičari go ocenuval deloto negovo po negovite idei so koi e ispolneto toa,a ne po negoviot odraz na stvarniot život. Za Racin sega problemot stoi srede ova prašanje: što e umetničkoto delo voopšto,a literaturnoto delo na Krstik oddelno? Umetnički zafat na životot,a vo slučajot na

"TRajan",zafat na del od makedonskata stvranost ili ilustracija na avtorovite idei,ili nametnuvanje na tie idei na samata obektivna stvarnost? Problemot na ova prašanje Racin go sogleda na sledniov način. Toj,imeno, pišuva: "Mesto vo književniot realizam na Angelko Krstik da se vidi eden umetnički doživean odraz na obektivnata makedonska stvarnost, odraz što avtorot vo svojot umetnički nagon kon realističko otslikuvnje na svoite junaci i nivnite opštestveni uslovi,gi dade i oddelno i čestopati i protiv sveite idejni pogledi,mesto da se vidi kako i koga Krstikevata realistička umetnička analiza na stvarnosta, nesvesno doaga do sinteza,do idei što gi nadrasnuvaat i demantiraat i avtorvite idejni pogledi vrz istata stvarnost,mesto,znači,da se~~vidi~~ ~~nivie~~ otkrie "vnatrešnata" sila na realistiškiot umetnički odraz na stvarnosta,kojašto raga idei vo glavata i protiv onie što gi ima avtorot, - se otkrivaše samo "nadvorešnata" strana od koja avtorot možel ili uspeval sveite idei da i gi nametne na stvarnosta"[50]. Megutoa, Racin ne se zadovoluva samo so ovoj svoj i vakov zaključok,tuku gi otkriva i premisite na toj zaključok.Taka sega za nego centralno prašanje stanuva prašanjeto:Zošto e sevo ova tokmu taka, zošto avtorot ne može, duri i koga saka, da ise naloži i nametne na samata objektivna stvarnost što ja slika vo svoeto umetničko delo,ako e pri toa vistinski tvorec? Zadržuvajki se na mošne detalna analiza na romanot "TRajan",Racin ke zabeleži deka Angleko Krstik uspeal svojot osnoven lik Trajan da go izdigne na nivo na <u>ličnost-tip</u>. "...se ona što e najtipično,najsuštsetveno kaj množestvoto drugi lica pečalbari"[51], megutoa, na toj način likot ne e tip samo antropološki,tuku socijalno: "toj e istovremeno i olicetvorenie na svojata epoha i toa na vistinata na svojata epoha,ne samo na ona što

se misli deka e "napredno" ili "nazadno" vo nea, tuku i na ona što e suštestveno - taka kako što toa e i e"[52/].Na ovoj način Racin doaga do edno od fundamentalnite prašanja na estetikata na negovoto vreme, za dvojnosta ili dvovidosta na stvarnosta: so ogled na stvarnosta kako takva i so ogled na stranosta,presozdadena vo umetničkoto delo,stvarnosta na umetničkoto delo.Taka za Racin, likot Trajan ne e,kako toj veli:"...realen vo taa smisla što avtorot možel lično da go vidi,odblizu da go sledi..."[53/],Trajan,kako tip, e mnogu poveke od konkreten pečalbar,od poedinečen životen podatok,toj gi sintetizira na umetnički način site najsuštestveni belegi na svojata epoha,toj e golemoto vo malo,epohata niz eden nejzin vrsten protagonist.Zatoa Racin pišuva: "I tokmu ovaa ličnost-tip,vaka dadena e onaa realnost kojašto e edinstveno umetničko objektivno odrazuvanje na stvarnosta, i koja za odnosite, za životot,za opštestvoto, za uslovite na čovekot vo toa opštestvo i za samiot čovek voopšto,ni ja zboruva vistinata na eden specijalen, umetnički način,zašto ja odrazuva objektivnata realnost i odeleno od voljata i pogledite na avtorot vrz taa realnost"[54/].

Vo odnos na problematikata so koja Racin i negovoto literaturno-estetičko delo se baveše,možeme da rečeme deka našiot poet vide nekolkukratno točno.

Prvo: Racin sosema točno utvrdi deka ne može da se vospostavi kakov-gode bilo paralelizam i soodveten avtomatizam vo razvitokot na edno opštestvo,na edni proizvodni snagi,na edna klasa so umetnosta na toa opštestvo, na tie proizvodni snagi,na taa klasa.So eden zbor,deka napredokot na opštestvoto i napredokot na umetnosta ne se odvivaat po isti ili identični zakonitosti i zakonomernosti,poradi što ne može da se očekuva deka sekoja poviša forma na opštestveniot razvitok povlekuva za sebe i poviša forma

na opštestvaniot razvitok umetnosta, t.e. umetnost so pogolemi estetski vrednosti. Se razbira, ova Racinovo gledište dokraj e inspirirano od Marksovata misla vo "Uvod vo krtikata na političkata ekonomija" za neravnomerniot razvitok na umetnosta vo odnos na ekonomsko-opštestveniot razvitok.Megutoa, dolžni sme da predupredime vednaš deka vo ideološko-političkata i esteskata situacija megu dvete vojni,ova Marksovo poznanie ne beše aktuelno,ili pak beše aktuelno vo spr otivna smisla:deka literaturata i umetnosta na socijalističkoto opštestvo se na najvisok nivo vo estetska i ideološka smisla veke so samoto toa što tie se rağaat vrz počvata i vo uslvite na samiot socijalizam koj veke kako takov e najvisokoto razvieno opštestvo. Vo ovaa smsila Racinovite pogledi imaat nesomneno značeje,zašto vo ovoj odnos tie ne se svedoa na ideološko-političkiot pragamatozam,koj,iako ne beše tipičen,ne beše i nesvojstven na jugoslovenskiot marksizam megu dvete svetski vojni.

Vtoro: Prvovo Racinovo stanovište e vo tesna vrska so negovoto vtoro značajno stanovište,po koe toj tvrdeše,vrz primerot na literaturata na Angelko Krstiḱ, deka eden umetnik,iako ne e pretstavnik na najnaprednata klasa,može duri i obvrzno ako e vistinski umetnik,gi odrazuva veke so samoto toa što umetnički verno ja slika objektivnata stvarnost,naprednite stremeži na klasata na koja ne samo što ne i pripǧa,tuku ideološki e nejzin protivnik.Se razbira ,Racin ne go smetaše nitu za irelevanten,nitu za inferioren umetnikoviot svesen pogled na svetot.Obratno.Kako veke videvme, toj smetaše deka napredokot na makedonskata literatura megú dvete vojni e tesno vrzan so nejzinoto opredeluvanje za napredneto dviženje.Toj samo smetaše deka umetnikot,duri i da ne e opredelen za napredneto dviženje,veke so samoto toa što e umetnik,ne može a da n

doprinese za nego i za negovite idei.

Treto: Vtoroto Racinovo stanovište e vo najtesna vrska so negovoto sfakanje na umetnosta kako odraz na životot. Kako nesomnen dijalektičar, za Racin kategorijata odraz vo estetskata sfera ima svoe avtohtono značenje, so toa što niz umetničkoto delo ne se sogleduva samo ona što umetnikot go odrazil, tuku i načinot i sugestivnosta kako e odrazena objektivnata stvarnost. Za Racin, razlikata megu odrazot voopšto i odrazot vo umetnosta, ili esteskiot odraz, se sostoi vo toa što Angleko Krstik ne gi dade samo situaciite i okolnostite na opštestvenite uslovi na životot vo Makedonija, zašto ako ostaneše samo vrz niv, po Racina, toj ke beše samo eden hronolog na nastanite, a ne i niven umetnički isleduvač, tuku pred se vo toa što avtorot na "Trajan", zaedno so realističkite opisi i situacii, dade i "...t i p o v i i preku niv umetnički doživeana tipizacija na cela edna epoha, na cela edna sredina, na opštestvenite prirodnite, vkupno, na site uslovi vo edno lice, vo eden tip, vo čij što dejstvija, mečti, patila i radosti, se odrazuva objektivno postoečkata stvarnost, koja samo preku edna takva tipizicija, umetnički doživeana sinteza, može edinstveno i samo taka da se odrazi."[55]. Spored toa, bi sme možele da rečeme deka Racinovoto sfakanje na umetnosta kako odraz na životot e daleku od mehanističkoto i vulgarno-materijalističkoto sfakanje na odrazot, koe megu dvete vojni, beše dominantno. Navistina, vo vtorovo i tretovo megovo stanovište e prisutno Engelsovoto sfakanje za Balzak i, oddelno, Gorkievoto sfakanje za tipot i tipičnosta kako sinteza, megutoa, nezavisno od vlijanieto što Racin vo ovaa smisla go ima preterpeno, negovite stanovišta se, primeneti vrz praktikata na makedonskata literatura megu dvete vojni, spored toa, izvorni i samostojni, usidreni vo kon-

kretnata situacija,ideeloška i estetska,n a ova vreme.Tie proizleguvaat od nea i vo taa smisla sodržat svoja sopstvena diferentia specifica.

Četvrto: Golema zasluga za estetskata situacija megu dvete vejni kaj nas, ima Racin vo odnos na ostrata kritika što toj ja dade bilo na eklektičkiot i mehanička-idealističkiot, bilo na vulgarno-socijaleškiot metod.Taka,na primer, vo peelmičkata statija "Umetnosta i rabotnička klasa"[56], polemizirajki protiv pogledite na Živoin Cvetkovik,po koj umetnosta e "iznesuvanje na samata vistina i na stvarnosta vo simboličen,lažen oblik"[57], poradi što, po Cvetkovik, rabotnička klasa ne može da se izdugne do "razbiranjeto na pravata i vistinskata umetnost",Racin ke go spertivstavi svoeto gledište za "spoznajno-kulturniot element" na vistinskata umetnost,koe ne samo što ne i tuge na rabotnička klasa,tuku po svojot umetnički odraz na životot,taa,umetnosta e inspiracija na rabotnicite vo nivnata borba za pravina i napredok. Vo svojata vtora polemička statija pak, pod naslov: "Blazirani gluposti za nasmevkata na Mona Liza"[58], Racin so seta žestina ke go napdne vulgrno-socioleškiot metod na estetskata analiza na M.Rašik,po koj: "Rabotnikot ne ja saka kapitalističkata umetnost, zašto vo nea ne se naoga sebesi...Rabotničkata književnost i umetnost ne gi ineteresira blazirana nasmevka na Mona Liza, bolnata fantazija na Hamleta i cirkuzijatada na srednovekovnite ricari...Rabotnikot ja saka tažnata pesna i lelekot na denešninata,zašto vo toa naoga opravdanie i strasnost za život i borba"[59].Ist o taka mina i somisleniket na Rašik,R.V. Sandik,po koj celata lirika dosega treba da se mažavi otfrli zašto vistinskata lirika ke ja sozdadat samo"lugeto rodeni od rabotnička klasa"[60].Ovie i vak-

vite vulgarizatorski sfakanja,Racin gi napadna so seta svoja žestina.Negovite argumenti bea vo toa,što,po nego, novata kultura ne može da se zamisli ako taa ne se stavi vo kontinuitetot na celokupnata kultura na čoveštvoto.Zatoa toj imeno veli: "Novata kultura ne se javuva iskoknuvajki neznajno otkade,ne se javuva so izmisluvanjeto od luge što se smetaat sebesi specijalisti za novata klutura.Toa e sé, polna besmislica.Novata kultura treba da se javi so prirodniot razvitok na onie rezervi znaenja što dosega gi sozdalo čoveštvoto...Potrebno e da se prezeme seta klutura što e sozdadena dosega i od nea da se izgradi nova"[61/].Po Racina,ne samo što kulturata na minatoto e edna od inspiraciite na novoto vreme,tuku nešto poveke od toa, "novite sili se edinstveni čuvari na site umetnički vrednosti,na site tia čovečki svetinji što gi estavilo minatoto i koi se denes taka morničavo zagrozeni, zagrozeni od sramota i ogan"[62/].

Kako što gledame vo ideološkata i opšto-kulturnata situacija megu dvete svetski vojni,Racinovite polemički sfakanja denes se potvrdija.Za nego formalno-logičkata negacija na kulturata na minatoto nema nikakov rezon i taa negacija toj ja odreduva kako "nerabotnički odnos sprema kulturata"[63/].Za nego, dijalektičkata negacija na starata kultura,znači nadovrzuvanje na novata kultura vrz seta vistinska umetnički silna i neugasliva tradicija na minatoto bez koja e nezamisliva novata lultura,kako i voopšto sekoja kultura.

Nema somneinie,znači, deka našiot najznačaen poet megu dvete vojni vo oblasta na literaturno-estetičkata svest vide mnogu nešta točno i toa,što e ušte poznačajno,vo onaa opštokulturna situacija vo koja mnogu sfakanja na planet na

estetikata dobivaa krajno konfuzen,pragamtistički i psevdoreve-
lucioneren tretman.Ovoj fakt go izdignuva Racina kako značaen
teoretičar na planot na estetikata i literaturnata teorija,ne samo
vo naši makedonski relacii,tuku i na opšt jugoslovesnki plan.
Ke dodademe li kon toa deka Racinovite opštoteoretski pogledi
najdoa zasnovanost vo negovata tvorečka praktika,toj fakt stanu-
va ušte i poevidenten i poplauzibilen.

Ne e edinstven slučajot ~~na Racin~~ vo isterijata
na literaturata,koga se slučuva toa,edno vreme,pa duri i edna epo-
ha,koja mine vo znakot na dominacijata na tvoreštvoto na eden
tvorec,da mine taa pod dominacijata i na negovite literaturno-estet
ski koncepcii i sfakanja.

Takov beše slučajot so Kosta Racin vo mekedosnkata
literatura megu dvete vojni.

*

* *

Po Racina,vo razvitekot na estetikata kaj Makedonscite
nastapuva petoto avtohtono estetsko područje:Razvitekot na sovre-
menata makedonska estetika.

Toa područje,megutoa, gi nadminuva ramkite na našeto
naučno isleduvanje, sega-zasega.

=ESTETIKATA VO POLEMIKATA MEGU JUGOSLOVENSKITE MARKSISTI POMEGU DVETE VOJNI

Vo ramkite na našeto posledno poglavje pravime obid da go prosledime razvitokot na marksistiČkata estetika kaj Jugoslovenite,ili razvitokot na estetikata so ogled na marksizmot, koe ušte može da se definira kako marksizmot vo oblasta na estetikata kaj jugoslovenskite narodi.

Vednaš moreme da zabeležime deka vremenskoto razdobje vo koe go prosleduvame razvitokot na estetikata kaj nas,ne ni ovozmožuva celosno da go opfatime problemot za raganjeto i razvitokot na marksitiČkata estetika kaj Jugoslovenite,bidejki sevo ova podraŠje ne može da se ocenuva izdvoeno od povoenite tekovi na razvitokot na marksizmot vo oblasta na estetikata vo Jugoslavija,zašto mnogu od negovite idei megu dvete vojni po vojnata se osmislija vo poinakva svetlina, a povekeTo od negovite nositeli gi zaopkružija svoite sfakanja duri po vojnata.Po naše mislenje sevo ova estetsko podraŠje e edna integralna celina i ono ne može izdvoeno i separatno da se sogleduva do poČetokot na II svetska vojna i po nea.Nie sme isto taka uvereni deka ovie dve vremenski podraŠja se vzaemnouslovuvaČki,deka se prepletuvaat edno so drugo na eden organski i nerazdelen naČin i toa do takva stepen, Što,po naše mislenje,našata povoena estetska situacija ne može celosno da se sfati i osmisli ako ne se sogleda na fonot na razvitokot na estetskata situacija megu dvete vojni,a estetskata situacija megu dvete vojni bez soodvetnata takva situacija po vojnata.

Kon toa,so ogled na faktot deka razvitokot na estetičkite idei so ogled na marksizmot se razvivaa kaj nas,kako megudrugoto i voopšto vo svetot na marksizmot,niz polemika i polemički spretivstavuvanja,povoenata polemika vo oblasta na estetikata megu jugoslovenskite marksisti beše,vsušnost,niz osnovnite svoi idei,predolžuvanje na polemikata megu dvete vojni.Taa polemika megu dvete vojni i povojnata koja e za nas edna edinstvena polemika vo dva različni perioda i go opredeluva jugoslovenskiot marksizam vo oblasta na estetikata ne kako eden edinstven unificiran sistem na gledanje i spoznavanje na umetnosta,tuku,kako sitem na gledanje na umetnosta vo koj se objektivno prisutne dve t e n d e n c ii dijalektički spertivni edna na druga.Nedinstvenosta na marskizmot vo oblasta na estetikata denes kaj nas proizleguva poprave od ovie dve tendencii megu koi,i pokraj mnogubrojnite polemički raspravi vo koi centralno mesto zazemaše d i j a l e k t i k a t a, ne uspea i do den denes da vospostavat eden dijalektički odnos.

No bidejki niz našata istoriska i teoriska analiza na ova estetičko podračje se pokaža,deka razvotkot na marksizmot vo oblasta na estetikata može i e nužno kaj nas da se presleduva niz negovite tri najznačajni fazi: 1/ do osnovanjeto na dviženjeto na socijalnata literatura i negovoto osnovanje; 2/ Pojavata na nadrealizmot i polemikata na pokretot na socijalnata literatura so nego i 3/ karakterot na ovie polemiki od 1945 n.vamu, nie,sepak, se odlučivme da gi sogledame vo ramkite na isleduvanjeto na razvitokot na estetikata kaj jugoslovesnkite narodi,prvite dve fazix negovi fazi,koi,iako zaedno so tretata faza činat edno dijalektičko edinstvo,sepak, imaat i svoja relativna samostojnost.

Kon uvodnite beleški kon ova poglavje sakame da dodademe

i toa deka onie estetičari marksisti koi imaat svoi avtohtoni estetički analizi von polemičkite raspravi,kakvi što se po naše mislenje:Dušan Nedeljkovik,Vojislav Vučkovik,i Jovan Popovik ili Boris Ziherl nie gi tretirame samostojno niz podračjata vo koi vremenski pripagaat,vo srpskata,slovenečkata itn. estetika.

I.Raganjeto na pokretot na socijalnata literatura

Bi sakale najnapred da konstatirame deka za estetikata na našata socijalna literatura megu dvete vojni i voopšto za estetskata situacija na ova vreme, e pišuvano dosega sosema malku,ako voopšto može da se kaže deka za ova podračje ima nešto posistematski pišuvano.Prišinite za toa,mislam, deka proizleguvaat od uveruvanjata,za koi nie vo uvodnite napomeni voke nešto rekovme,deka site ovie estetički procesi megu dvete vojni ne se istoriski završeni estetički procesi,deka se ušte traat vo literaturnata i estetičkata svest i deka sekoe nivno definitivno opredeluvanje,bi možele da bide samo obid da se umrtvi nešto što objektivno se ušte trae.

Kako izgleda istoriskata geneza na raganjeto i na razvitokot na pokretot na socijalnata literatura?

Raganjeto na ideite na socijalnata literatura,ne može, po naše mislenje da se izdvoi od raganjeto na Socijalistička rabotnička partija na Jugoslavija /komunisti/,1919-tata.Naprotiv. So razvitokot na nejzinata dejnost vo svetot na ideite,poprvo vo nivnoto središte,se donesuva dijalektičkiot i istoriskiot materijalizam,marksističkata filozofija voopšto.So započnuva kaj nas so objavuvanjeto na delata na klasicite na marksizmot, a zaedno so niv se pojavuvaat se poveke stručni i popularni komentari koi vršat rešitelno vlijanie na formiranjeto i na ponatamošnite

tekovi na opštestvenata svest vo site sferi na ideologijata i ideološkite suprestrukturi.

So doveduvanjeto na marksizmot vo središtето na site ideološki tekovi na svesta,umetnosta i literaturata,oddelno, ne možeše da se izdvoi von ovie tekovi.Stana taa niven imanenten del. Beše očigledno deka umetnosta i literaturata stojat pred edna reforma.Ako pri toa ušte se zeme predvid i faktot deka umetnosta, a posebno literaturata na ova vreme,beše opsednata od nekoj modernistički estetski anarhizam i od edno nejzino anarhističko negiranje na socijalnata problematika,tegaš reformata na literaturata beše nešto neminovno pred koe stoeše taa.Taka 1919-tata izleze prviot broj na Krležinoto spisanie "Plamen" koe toj go ureduvaše zaedno so August Cesarec,~~a~~ za koe poprave Cesarec napiša deka negovata uloga se sostoi vo toa što toj označuva "prv svesen nastap na leviot frnot na jugoslovenskata kultura i umetnost"[1/]

Nekolku godini pokasno,od 1923 do 1927 izleguvaše isto taka od Krleža ureduvanoto spisanie "Književna republika". Ovie dve spisanija imaa sekako rešitelno značenje za formiranjeto na pokretot na socijalnata literatura,a sekako i nivnite osnivači i urednici:August Cesarec i Miroslav Krleža,koj,megutoa,pokasno se organiziraniot i svesniot nastap na pokretot na socijalnata literatura,koj ne beše dirigiran pokret od Komunističkata partija na Jugoslavija,no ja uživaše nejzinata podrška,polemiziraše so nego i so negovite nositeli,kz preku spisanieto "Pečat",kako toa ke go vidime podocna. Vo ovaa Krležina faza,fazata,znači, na "Plamen" i "Književna republika",Krleža gi odrazuva osnovnite estetski pretpostavki na socijalnata literatura. Taka vo godinata 1927-t

Krleža napiša: "!!. Denes postoi nedvoumna borba na klasite,i koga umetnikot e indiferenten sprema nea,koga zastanal na takanarečenoto neutralno stanovište,tej ,vsušnost, ne e neutralen,tuku e na stranata na posilniot.Smislata,sušnsota i isterijata na umetnosta goverat za toa deka umetnosta e vo neprkinata i organska vrska / po svojata dlaboka smisla i sušnost/,vo neprkinliv kontakt so smislata i isterijata na opštestvenite odnosi.Samo duhot koj se podredil na nasokata na svoeto vreme,samo takviot duh može vo umetnosta da dade nešto organsko.Čoveštvoto nanazad sto godini gi usvojuva sredstvata na produkcijata i vo taa borba na mašini i proizvodni sredstva na umetnikot ne mu preostanuva ništo drugo ,tuku da se podredi na diktatot na vremeto i da zastane na frnotot. Zašto dali umetnikot go saka toa ili ne,tej se naoga na frontot ili vo etapata na eden front."[2/]. Toa ne beše manifest na socijalnata literatura,no toa beše navistina manifest so socijalna kauza vo estetska smisla.I po naše mislenje glavniot nositel na estetikata na socijalnata literatura i prviot nejsin teoretski zasnovač e tokmu Miroslav Krleža.

Vlijanieto na "Plamen" i pokasno "Književna republika" za reformiranje na literaturata i literaturnata svest beše egromno. Poveke pisateli se pregrupiraa,a modernizmot,kako pokasno pišuvaše Velibor Gligorik se naogaša pred svoja likvidacija.Megu pisatelite koi estetski i ideološki se prekvalifikuvaa,najznačajno e imeto na Velibor Gligorik koj pokasno stana eden od glavnite kritičari na vodviženjeto na socijalnata literatura.Za Gligorik smislata na reformata na literaturata se sostoi vo toa štotaa treba "da predizvikuva reformi i priprema revolucii".Ispituvajki gi motivite na preopre

deluvanjeto na Veliber Gligorik,Dragan M. Jeremik sosema točno zabeležuva/ "Ãïîçèöèÿ No postepeno se poveke uviduvaše deka sekoja akcija koja se vodi na ideološkiot plan i ne se povrzuva so novite društveni sili, e iluzorna i bez izgledi na uspešno završuvanje...toj sfati deka buntot protiv postojnata sostojba vo literaturata i umetnosta vo kulturata voopšto na prvata generacija na modernistit beše mnogu poveke formalna otkolku stvarna,te so mnogu svoi sobornici se razijde i trgna po nov pat"3/.

Pred celata literatura koja beše okolu naprednite spisanija se postavi problemot za nejzinata akcija.Trebaše da se opredeli smislata na taa akcija.Vo meguvreme,1927-ta koga klasnite i ideološkite spretivnosti dostignaa kulminaciona točka,spisanieto na Krleža "Književna republika"e zabraneto. Na linijata na estetikata na istite literaturni tendencii na koi beše vo Zagreb "Književna republika",vo Belgrad vo izdavačkoto pretprijatie NOLIT vo 1928/29 Otokar Keršovani,Veselin Masleša i brakata Oto i Pavle Bihalji,go formiraat novoto spisanie "Nova literatura",koe sexga stanuva edinstven nositel,so organizirana akcija na dviženjeto na socijalnata literatura.Treba da zabeležime deka vo redakcijata na ova spisanie vleguvaat najnaprednite intelektualci na ova vreme vo Jugoslavija, a so niv i del od najnaprednite intelektualci ve svetot, kakvi što bea: A.Barbis,R.Beher,A.Ajnštajn,S.Ajnštajn,Maksim Gorki, Egon Ervin Kiš,Ervin Piskator itn. Prviot broj na spisanieto izleze vo dekemvri 1928-ta godina. Na tej način definitivno se zabašti ni pokretot na socijalnata literatura .

Koi se osnovnite estetski postulati na socijalnata literatura,vo što se sostoi smislata na nejzinata estetika?

Vedňaš da zabeležime deka estetikata na socijalnata

literatura i samata podležaše na razvoj i deka niz tej nejzin razvoj edna decenija megu dvete vojni taa ima svoj dva perioda,ve koi taa suštestvene niti se menuvaše,nitu preobrazuvaše,tuku samo se modificiraše,dobivaše nvvi niansi.

Ve svojot početen period osnovnite estetski postulati na socijalnata literatura najsveopfatno se opredeleni od strana na Otokar Keršovani,koj,imeno,pišuvaše: "Ve denešnoxm vreme postoi ve literaturata i umetnosta isto taka borba na frontovi,iako ne sekoga i nasekade taka jasno izrazena.Borbata protiv starite avtoriteti se vodi na poveke strani.No dodeka mnozina ja vodat taa borba so stari paroli ili samo so stremežot za nova forma,nie sakame borba so novi paroli,a ve prv red so stremežot za nova umetnička i književna inspiracija.Nasproti na čisto formalnata revolucionernost,koja nužno mora koga-togaš da pomine ve konzervativnost - nn generaciite Vinaver-Rastko Petrovik-Drainac-Krakov-Miličik itn. toa sosema jasno go pokažuvaat - nie postavuvame ve prv red iziskuvanje za nova sodržina...i barame lev front koj ke razvie smisla za konkretnost,za sekojdnešniot život na sekojdnešniot čovek,za dopirlivi fakti,no seto toa ne ve izolirani detali i sitničarski nabrojuvanja,tuku ve živata sinteza i čuvstvenoto proživuvanje na sovremeniot čovek koj faktite gi gleda dijalektički ve nivnata vrska i celina.Umetnosta ne e samo objekt na uživanjeto i izvor na zarabotka,tuku i edna sila.Napreduvajki na takva linija,našiot literaturen i umetnički podmladok ke se najde ve eden frnot so site živi i napredni sili na sovremeniot svet,a naročno so rabotniot svet na ovaa naša zemja"[4/].

Vaka koncepiranata socijalna literatura veke ve svojot zarodiš destruktivno beše nasočena kon isključivo formalističkiot revolt na togašniot modernizam.Ve ovaa mmi smisla taa beše eden

avangarden literaturen pokret koi otvoraše novi vidici pred literaturata i umetnosta voopšto.Tie novi vidici se ogledaa vo nejzin niot pledoae glaven predmet na umetničkata inspiracija da stane rabotniot čovek.Vo ovaa smisla Keršovani isto taka pišuvaše:"Ne se samo ljubovta i tačkovinata izvori na umetničkata inspiracija, tuku i rabotata vo fabrikata,i na nivata,vo zatvorot i popravilištetо,na brodivite i mašinite,siromavot i prosjakot,bolnicata i ulicata."[5/]. Toa bea voopšto pledoaea literaturata i umetnosta voopšto da gi opfati širokite predeli na životot i negovite stvarni socijalni drama,na koj način tie,literaturata i umetnosta voopšto, trebaa da stanat fundamentalen i rešavački faktor na opštestveniot napredok.A za da stane literaturata takov eden moken faktor taa moraše vo središteteo na svojata analiza da go postavi bitieto na edna opštestvena stvarnost,da stane mokno i sugestivno obvinenie na eksplotatorskiot sistem,da go osudi seto ona što e nečovečko, demagoškiot moral na buržoaskata klasa i celokupniot sistem na vrednostite na buršoaskoto opštestvo.Na toj način osnovno svojstvo na socijalnata literatura e nejziniot socijalen utilitarizam,literaturata i umetnosta voopšto, moraat da bidat socijalno polezni, opštestveno selishodni,ideološki angažirani vo akcijata na naprednite sili za urnuvanje na buržoaskiot eksploatotrski opštestven sistem,so eden zbor,tie moraa da bidat oružje vo borbata na naprednite sili za izvojuvanje na revolucionerni promeni vo opštetvoto. Za vakvata zadača na literaturata političkata opredelenost na pisatelot,ili negovite politički i ideološki sfakanja imaa rešitelna uloga.Ništo čudno zošto Vasa Bogdanov vo svojot prilog "Prilog tumačenju pojmova o socijalnoj književnosti"[6/]ke zabeleži deka:

"...Za pišuvanje na dobra socijalna literatura treba da se ispolnat dvie dva uslova: prvo, mora da se raspolaga so temelni, sigurni znaenja na istorskiot materijalizam, dobro da se poznavaat zakonite na opštestveniot razvitok; vtoro, vo toj proces mora aktivno da se učestvuva, da se bide vo onoj "životen dopir" so onoj del na čovečkoto opštestvo koj pretstavuva glaven faktor na toj proces" 7/. Vakvoto akcentiranje na odnapred usvoeniot ideološki i opštofilozofski stav sprema Životot dovede vo praktikata na tvoreštvoto na socijalnata literatura do otvorenata tendencioznost na umetničkotok delo, a što znači deka taa gi donsesuvaše svoite soznavanja za opštestvenata stvarnost vrz osnova na odnapred utvrdenite politički i ideološki prémisi. Otade poveketo od nejzinite soznavanja za opštestvenata stvarnost bea uniformni, identični kaj poveke pisateli, zošto literaturata se izveduvaše čestopati od zakonitostite na istoriskiot materijalizam. Ništo čudno zatoa zošto estetikata na socijalnata literatura ne i pridavaše posebno značenje na avtorvata individualnost, na nejziniot avtohtonen talent. Subjektivniot faktor na i vo tvoreštvoto za estetikata na socijalnata literatura imaše inferiorno značenje, a avtonomnosta na kreacijata beše celosno dovedena vo i pod prašanje. Za nekoi teoretičari na estetikata na socijalnata literatura istaknuvanjeto na svoeto Jas, superiornosta negova beše edna od glavnite prečki pisatelot da go sogleda životot vo celina. Taka, naprimer, Milan Durman, vo svojata statija "Psevdosocijalne tendencije u našoj književnosti" pišuvaše: "Toa prepotentno istaknuvanje na svoeto Jas go onesposobuva pisatelot životot da go sfati vo negoviot totalitet. Individualizmot, toa e fetiš na koj mu se klanja i kogo go obožuva našiot malograganski pisatel. Drugiot fetiš na našiot

pisatel malogaganin e singularniot talent,uvereuvanje vo nekoi svoi osobeni svojstva i božji darbi po koi toj se odvojuva od običnite smrtnici."[8]. Vakvoto ekstremno negiranje na neprikosnovenosta na tvorečkta ličnost proizleguvaše od uveruvanjeto deka istoriskiot materijalizam e tolku mokna i seopfatna estetika,što ako toj se nauči i se usvoi dobro,opšzdavanjeto na literaturata,potem,e samo edno tehničko prašanje.Što e smislata na tvorečkiot proseds,kakva e sušnosta na samata tvorečka postapka,za seto estetikata na socijalnata literatura vo svojata početna faza ne vodeše nikakva smetka.Ne e zatoa ništo čudno što eden del od socijalnata literatura vo svojot prv period niz svojata literaturna i tvorečka praktika donese navistina eden nov i intresen i vozbudliv tematski svet,megutoa,umetnički i estetski mošne inferioren,neinteresen, nefunkcionalen.Sevo ova proizleze ottamu što osnovata na kriteriumot na socijalnata literatura vo svojata prva,početna faza se gledaše isključivo preku nejzinata tematska,sodržinska strana.Najgolemiot esteski ideal beše da se dosegne sekojdnevnata opštestvena stvranost,se uspee li vo toa,se uspee li da se vospostavi identifikacija opštestvenata konkretna realnost,se uspeva voopšto da se donese vistinsko umetničko delo.Artizmot pak,estetičnosta i voopšto probelmite na umetničkata ekspresija,problemite na stilot bea zapostavuvani.Vrz svetlinata na ova i vakvo odreduvanje na socijalnata literatura od krajot na tretata decenija na ovoj vek,stanuva sosema razbirlivo ona što go pišuvaše vo ova vreme eden od ideološkite i estetičkite organizatori na pokretot na socijalnata literatura,Stevan Galogaža: "Socijalno orentiranite pisateli moraat da bidat načisto so toa deka stilot e klasata,a ne čovekot.Otade i logičnoto iziskuvanje deka rabotnicite pisateli ne smeat da gi

podražavaat pisatelite i literaturata na edno staro opštestvo"[9], stanovište koe isto taka ja postavi negacijata na kulturnoto nasledstvo na eden iskrivokolčen način,koj podocna beše revidiran i prvazmognat.

Vo ponatamošniot razvitok na pokretot na socijalnata literatura,vo negovata sepoizgradena i estetički sepoplauzibilna evolucija,odigra nesomneno estetikata na antiestetički usmereniot nadrealizam.Vo polemikite so nego započnuva,vsušnost,vtoriot period od razvitokot na pokretot na socijalnata literatura.

Što e tipično za ovaa,sekako edna od najznačajnite polemiki vo celokupniot razvitok na jugoslovenskite literaturi,kakvo mesto imaše estetikata vo nea,zašto,konečno,taa e edinstveniot interes na našeto isleduvanje?

Dolžni sme vednaš da zabeležime deka celta celta,kako na pokretot na socijalnata literatura,taka i na nadrealističkiot pokret,im beše ista.I dvete dviženja go istaknuvaa svojot revolucioneren aktivizam.Taka, na primer, objavuvajki go svojot manifest na 10 januari,1931 godina vo Belgrad pod Naslov: "Pozicija nadrealizma",potpišan od celata grupa koja togaš ja sočinuvaa: Aleksandar Vučo,Oskar Davičo,Milan Ždinac,Vane Živadinovik-Bor, Djordje Jovanovik, Živanovi Noe,Djordje Kostik,Dušan Matik, Koča Popovik,Petar Popovik i Marko Ristik,nadrealizmot se deklarira kako eden navistina angažiran pokret na linija na negacijata na stariot svet vo čie središte stoeše pledoaeto za "neizbežnosta nasa opštot presvrt na svetot".Eve što tie pišuvaa: "Trnuvajki od najkonkretnite iziskuvanja na poedinecot,na toa divo neumolimo dišenje na čovekovata sloboda i nagoni,nie znaeme sepak deka

sekoe apstraktno,to eset poedinečno,~~bega~~ rešenie denes e nevozmožno.Zašto nie smetame deka vistinskiot revolt ne ostanuva nikogaš na planot na trenutniot svoj izraz,kade neizbežno se pretvora vo bezopasen avtomatizam,koj ne go pogoduva nikogo i ništo.Podvrgnuvajki se na dijalektikata koja mu e svoĝstvena,toj mora,prodla realen i bočuvajki ja svojata priroda,da go bara svojot koren i svojot graničen izarz,koj ne e samo negacija na cel eden svet na odnosi, tuku i destrukcija na uslovite koi navistina go uslovuvaat i koi ne moraat sekogaš da bidat vidlivi vo neposrednite povodi.Toa prodlabočuvanje go nateruva da koordinira so ~~sa~~ e dna široka,efikasna negacija,i da se pridruži na planot na materijalnata dijalektika na sprovodenjeto na eden poveke so ništo nezadržliv sistem na realnite uslovi na ~~ž~~iveenjeto.I nie veruvame deka "dosega filozofite go tolkuvaa svetot na različni načini;a sega e vo prašanje svetot da se promeni"[10/]

Nesomneno,dolgiot citat pokažuva deka aktivističkite i revolucionernite pozicii i na edniot i na drugiot pokret se identični.Ne beaxi identični,megutoa,i bea,megutoa,direktno sprotivni načinite po koi ~~s~~socijalnata... i nadrealizmot sakaa da ja ostvarat taa neizbežna promena na svetot.

Vidovme niz koja estetička pozicija sakaše da go postigne toa,pokretot na socijalnata literatura,da vidime sega,na koj način sakaše da go postogne toa nadrealizmot?

Iako poveketo od trudovite na nadrealističkata grupa bea kolektivni, kaka,na primer, manifestot "Uzgred budi rečeno", Marko Ristik i Dušan Matik, "Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog",Marko Ristik i Koča Popovik itn.,sepak,glavniot ideolog na ovoj pokret beše i ostana Marko Ristik.Ne[2] zatoa ništo čudno

zošto vo centrumot na polemikata megu dvete literaturni dviženja beše tokmu Marko Ristik so svoite idei i sfakanja.Zadržuvajki se na negovite sfakanja,se zadržuvame nie,vsušnost,na estetskite sfakanja na belgradskata nadrealistička grupa vo celost.

Po sfakanjeto na Marko Ristik poezijata veke po svojata tvorečka sušnost e eden revolucioneren čin,zašto e taa isto taka i pred se i eden m o r a l e n čin,bidejki preku nego poetot gi izrazuva,koga e zbor za vistinski poet,svoite najdlaboki i najintimni stremeži.Otade,za Marko Ristik,sekoj obid,kakov što beše obidot na socijalnata literatura, da go svede umetničkoto tvoreštvo na racionalnite i ideološkite atributi,pretstavuva nasilie i izneveruvanje na moralnata smisla na tvoreštvoto.Zatoa vo svojot poznat esej od 1933-ta pod naslov: "Moralni i socijalni smisao poezije",toj pišuva:"Poezijata neminovno i bezuslovno go angažira onoj koj ja praktikuva,vo pravec na revolucionerno opredeluvanje, ne samo generalno tuku i striktno socijalno preciziran". Za Ristik značи sovremeniot poet ne može da ne bide revolucioner ako e toj avtentičen vo svojot vnatrešen život i vo svojata inspiracija.Nešto poveke,vistinskiot poet,po nego,mora da dojde do revolucionerni konkluzii,zašto,kako veli toj "...ako do niv ne dojde,toj nee poveke,a često i ne bil vistinski poet".Seta ovaa revolucionerna opredelba na poezijata doaga kaj Ristik dotamu što toj duri veruva deka poezijata vo svojata revolucionerna mok e sposobna da go ostvari idnoto besklasno komunističko opštestvo,zašto duri togaš komunizmot e ostvaren koga sekoj ke bide poet,koga potencijalniot poet ke bide i stvaren poet. Spored toa,ako poezijata,veke po svojata vnatrešna imanentna sušnost ne e vozmožna,a da ne bide ne samo na stranata na napredokot,tuku i da go ostvaruva toj napredok

togaš e neodrživo sekoe nadvorešno inportiranje vo nea na soodvetni politički ili ideološki tendencii.Zatoa Ristik najrešitelno go odbi koe i da bilo i kakvo i da bilo srozuvanje na poezijata na ideološko-politiškiot utilitarizam,na sekoja i sekakva ideološko-politička akcija.

Spored toa,da rezimirame,po Marko Ristik,onaa pozicija vo "Pozicija nadrealizma" za menuvanje na svetot,poezijata ke ja ostvari eo ipso,samata od sebe,so samoto toa što e poezija,koja ne e isto što i literaturata(Ristik gi dvoi literaturata i poezijata) koja e,po svojata suština i po svoeto bitie,napredna i revolucionerna.Megutoa,duri in apstracto ovie stanovišta na Marko Ristik možat da bidat estetski plauzibilni,in koncrto,treba da se odgovori na prašanjeto: a koja e,popravo taa poezija što na delo go ostvaruva napredokot,koja e taa poezija vo negovoto vreme što e toa,revolucioneren čin eo ipso? Bi moželo da se reče,ako pri toa nešto togaš se veli,sekoja vistinska poezija.Megutoa,povtorno sega možeme da se prašame:a koja e taa vistinska poezija,so što e taa toa,vo što e nejzinata estetska strukturalnost?

Vednaš sekam da zabeležam deka Marko Ristik kon dvete dominantni poezii i poetiki na svoeto vreme imaše krajno kritičen stav.Toj so podednakva žestina ja napadna i taknarečenata "modernistička književnost",koja beše samo po svojata forma toa,moderna, dodeka po svojata sodržina,znači, vo svojata moralna i socijalna zadnina ne beše "adekvatna na dijalektikata na materijata,na opštestvotoi i duhot...",što znači beše nazadna, kako i socijalnata literatura,koja za nego e "nepodudarna so vistinskite iziskuvanja na modernoto doba"...".Što ostana ušte od poezijata od negovot vreme, na vremeto megu dvete vojni? Milan Bedinac,Rastko Petrovik,Miloš

Crnjanski i nešto od poezijata na svojata nadrealistička grupa. Niz ovaa poezija,Ristik gi pronajde i definira vistinskite belegi na vistinskata poezija.Da gi sogledame niv?

Za Ristik poezijata e edna apsolutna vrednost,koja se rodi od urnatinite na klasičnite vrednosti,niz koi estetikata pretrpe definitivno neuspeh,se rodi poezijata od najdlabokata čovekova sušnost,od negovite soništa,od negovite b i o l o š k i porivi,od negoviot zanes,kako biološki zasnovana nužda.Zatoa poezijata e eden iracionalen i nadrealen čin,edna nagonska želba, koja ja negira sekoja i sekakva logika na identičnost so realniot život i sekoja i sekakva kauzalna nužnost.Osnovnata smisla na poezijata ne e da go odrazi životot,tuku nego da go preobrazi, bidejki taa e sekogaš revolt od postojnata stvarnost.Ako poezijata e eden iracionalen čin,se postavuva togaš prašanjeto na koj način taa ja preobrazuva stvarnosta.Za Ristik sekoe spoznavanje na stvarnosta mora najprvin da bide potisnato vo potsvesta,a potem da se rodi vo nea kako poezija.Zatoa poezijata e "...proces na osloboduvanje,na izrazuvanje na osnovnite,univerzalnite no konkretno partikularnite,elemenatrnite,što znači pred se potsvesnite,skrieni iziskuvanja na čovekovata duhovna stvarnost".[11/] Poezijata e,znači, toa dokolku e izraz na potsvesnite čovekovi želbi,vo ovaa smisla taa e i moralen čin,zašto štom svesno se ustremi kon nekoja utilitarna cel,taa ja gubi sponatnosta,stanuva žrtva na prinudata pa,na toj način, se pretvora,vo svoj antipod - vo nemoralen čin. Voveduvajki go elementot na nadrealno kako eden od suštestvenite belegi na poezijata,Ristik ja dovede nea,poezijata i eden drug nejzin suštestven atribut,a toa e humorot.Vo ovaa smisla toj pišuva: "Ne usvojuvajki eden zakostenet poredok na logikata i čuvstvata,humorot odnesnadež ja opazruva stvarnosta so edna

taka neočekuvana,taka čudnovata i taka preobrazuvačka svetlina,što nejziniot sekojdneven izgled biduva korenito izmenet i što nejzinite sostavni delovi biduvaat dovedeni vo novi,vo iznenedni,vo nastvarni odnosi.Vo tie novi odnosi izvesni podatoci na stvarnosta pokažuvaat edna neosporna no dotogaš skriena grotesknost,dodeka drugi dobivaat edno novo značenje,edna nova poetska izrazitost". Izdignuvajki ja poezijata najvisoko vo hierarhijata na umetničkite i estetskite vrednosti, proglasuvajki ja nea za osnoven beleg na sekoe umetničko delo,a ne samo na sekoe poetsko delo,istata taa vrednost Ristik mu ja dade i na humorot,bidejki otsuten li e toj vo edno umetničko delo,togaš voopšto ne može da stane zbor za vistinsko umetničko delo.

Vrz osnova na seto dosega rečeno,može da se zakluči zošto Marko Ristik beše protivnik ne samo na sekoja poetika,tuku i na sekoja estetika voopšto.Bidejki,za nego,poezijata stana sinonim na umetnosta voopšto,glaven beleg sega na poezijata ili na umetnosta voopšto,beše nejzinata iracionalna priroda,taa se ragaše,kako vidovme od najdlabokite vnatrešni čovekovi stremeži,od negovata biološka sušnost,za koi estetikata,eden zdravorazumski kodeks, ne e mokna so svoite racionalni metodi bilo što da dofati i izmisli,bidejki sekoj nejzin obid da go racionalizira neiscrpnoto tvorečko iskustvo,bogata i tolku složenata vnatrešna poetska realnost,svrši so neuspeh.Po Marko Ristik od estetikata ima ostanato samo nejzinoto obeležje da go proučuva nadvorešniot entitet na umetničkoto delo,negovite formalni estetički modifikacii,znači glavno za zanaetskite i tehničkite aspekti na umetničkoto delo. Antiestetizmot na Marko Ristik e isto taka na linijata na negovata nadrealistička pozicija,koja stavjki go vo svoeto središte sponatanitetot i avtomatizmot se boreše protiv sekoja racionalna i kakva gode bila druga sistematičnost,a estetikata e edno sitematsko proučuvanje na umetnosta.

Sfaknajata na Marko Ristik bea od strana na protagonistite na dvženjeto na socijalnata literatura,osobeno niz spisanijata "Naša stvranost" i "Umetnost i kritika",a pokasno i vo zbornikot "Književne sveske",dočekani so ostri i beskompromisni polemički sprotivstavuvanja.Argumentite so koi se sporeše so iracionalizmot na Marko Ristik kaj poveketo polemičari bea isti. Ke se zadržime nie ovde na nekoi od niv.

Ognjen Prica,zadržuvajki se,glavno na esejot na Marko Ristik vo prviot dvobroj na "Pečat","San i istina Don Kihota" ja opovrgunva osnovnata i izleznata naa estetska pozicija na Ristik - iracionalizmot.Prica mošne točno soglleduva deka umetnosta e edno dijalektičko edinstvok na racionalnite i iracionalnite elemnti,pa,spored toa, sekoe nivno izdvojuvanje i sekoj niven obid da se sogledat tie vo umetnosta,separatno,izdvoeno,eden od drug, e jalova metafizika.Za Prica poimite "racionalno" i "iracionalno" dokolku ne se mrtvi šemi, a odraži na živata stvarnost "...ne možat da postojat eden bez drug:tie megusebno ne se iskučuvaat. Apsolutno oddeleni eden od drug tie se mrtvi i lažni šemi i samo vo sveoto živo edinstvo,dijalektičkoto edinstvo,tie se vistinitk i živ odraz na ma živata stvarnost".[12/].Prica predupreduva na faktot deka dokolku se prifatà sfakanjeto na Ristik za iracionalnata sušnost na umetnosta togaš "...togaš čovekovata umetnost ne bi se razlikuvala da rečeme od peenjeto na pticite.Taa ne bi bila voopšto čovečka umetnost"[13/].Za Prica ovaa teorija na Ristik "samo na srceto" e identična so teorijata za poezijata koja smeta deka e taa rimuvanje na racionalni moralni pouki.Spored toa,Prica gi odbiva i dvete teorii i poetiki,no so toa i dvete poezii i poeziite koi sozdavaat po receptite na ovie dve teorii na poezijata,velejki za

niv deka".. ne spagaat vo literaturata tuku vo prazen verbalizam šta Turpituda.Srceto bez razumot ne može da ima dlaboki i viszinski čuvstva,kako što ni razumot bez čuvstva voopšto ne e razum, tuku kartoteka vo koja se klasificirani recepti i propisi.Za M. Ristik poetot e golemo i polno srce,a glava - prazna"[14/].Zatoa, za Prica iracionalnoto nikogaš samo po sebe i za sebe ne može da dovede ne samo do umetnost,tuku i do koš i dabilo drugo kulturno tvoreštvo.

Koncepcijata na Marko Ristik za poezijaza,koja e kaj nego sinonimna na umetnosta voopšto,beše polemički nagirana isto taka vo "Književne sveske" od V Dragin pod naslov "San i istina Marka Ristika"[15/]. Za Dragin ,sfaknejto na Marko Ristik za mokta na sonot kako edna od najgolemite poetski inspiracii,izložena i vo primerot na sudbinata na Don Kihot vo veke spomenatata statija "San i istina Don Kihota",po koja "...Dona Kihot seta svoja stvarnost ja pretvora vo svoj sopstven son", e napolno neodrživa. Veleji za formulacijata na Ristik deka se dvižat "vo nekoi vonistoriski apstrakcii za Don Kihot,kako za nekoj vonistoriski,vončovečki tip na sonuvač /sanjar/ i poet"[16/],Dragin zabeležuva deka ne može da se prifati i mislenjeto na Ristik deka Don Kihot se skršil zatoašto se vratil na razumot i pri toa go obrazložuva svoto gledište za umetnosta i poezijata kako edinstvo na misli i čuvstva.Napagajki ja koncepcijata na Ristik "za nezavisnost na poetskata meditacija" za izvorot na poezijata "...od srcetno i samo od srceto,a ne po odlukata na razumot,po recept, po upatstvie po propis",Dragin go sprotivstavuva svoeto gledište vo koe najbitod edno estetičko gledište e slednovo: "Pomoegu naukata i um poezijata ne postoi bezdna,nitu pak može da se reče deka poezijata

e delo na nekoi iracionalni sili vo čovekot,za razlika od naukata koja se razviva po linija na razumnata,racionalnata analiza. I naukata i umetnosta /poezijata/ ja odrazuvaat /ili barem treba da ja odrazuvaat/ objektivnata stvarnost. I ednata i drugata - go sakal toa nekoj ili ne - imaat svoja aktivna uloga vo razvitokot na objektivnata stvranost.Razlikata pomegu niv se sveduva, principielno,samo na razlikata vo oblicite na spoznavanjeto:naukata oprerira so poimi,umetnosta so setilni sliki".[17] Dragin smeta deka privilegijata na sonenjeto ne e samo privilegija na poetite kakvi što gi zamisluva M.Ristik, tuku i na poetite koi se za edna socijalna smisla na poezijata,samo što ovie poslednive ne go sfakaat sonot kako nekoe prazno donkihotsko sonevanje,tuku se toa soništa koi proizleguvaat od poznavanjeto na objektivnata stvarnost i od tendenciite na nejziniot ponatamošen progresiven razvitok "i od nejzinite "inanentni" celi".

Nepomalku polemički e negirano i mislenjeto na M.Ristik za smislata na umetničkoto tvoreštvo,osobeno onoa negovo gledište po koe smislata na poezijata se sostoi vo toa "...nekako da se izmami vremeto,izigra,začari vremeto,da se izživee neizživeanoto, da se obektivira edno subjektivno doživuvanje ili samoto treperenje na subjektivnosta".Za Dragin smislata na poezijata ee sostoi, obratno, vo toa taa "da ja zapoznae vnatrešnata stvarnata smisla na radosta i na stvarnata tegoba na ova burno dviženje...", zašto, kako završuva Dragin,istaknuvajki ja,vaušnost,smislata na socijalnata poezija, "Nie veruvame vo golemata,istoriskata,socijalnata funkcija na umetnosta /poezijata/ ne odreknuvajki gi nejzinite specifičnosti.Nie veruvame vo onie realni sili koi bea,se i ke bidat garancija na postojanoto iskačuvanje na čoveštvoto..."[18]

Eden suštetsven problem vrz kogo polemiziraa dvete estetski tendencii vo ramkite na marksizmot,jugoslovenskite marksisti megu dvete vojni,beše psihoanalizata i kongruentnosta, odnosno,nekongruentnosta na psihoanalitičkiot metod so metodot na dijalektičkiot i istoriskiot materijalizam. Obid za spojuvanje na ovie dva metoda,napravija Marko Ristik i Koča Popovik veke vo svojata kniga " Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog" veke so stanovišteto deka potsvesta e onoj najgolem faktor so koj se upotrebuva poimot na iracionalnoto,a ako na potsvesta i se dade avtohotonost i avtonommost,togaš ne može da ima nikakva prečka za spojuvanje na ovie dve metodi.Pledirajki za eden ponov realizam,Marko Ristik,vo svojata postnadrealistička faza ke smeta deka noviot dijalektičkiot realizam može da se vospostavi samo so spojuvanjeto na ovie dve metodi,samo so ednata ili samo so drugata,kako osnovà na negovoto istražuvanje na životot,ne može da se postigne ništo.Zatoa toj pišuva: "So prifakanjeto na psihoanalitičkata metoda,so vpregnuvanjeto na psihoanalitičkata metoda so metodata na dijalektičkiot materijalizam,noviot realizam otvora pred nabe edna ogromna oblast na vnatrešniot čovekov život i se osposobuva za umetničko-racionalna razrabotka na iracionalnoto"[19]. Na tojx način ke se opfati totalitarno kako čovekovoto bitie,taka i celokupnata životna stvarnost,zašto dodeka so motodot na dijalektičkiot materijalizam ke se sogledat i ispitat site nadvorešni belegi i mnifestacii na životot i na čovekot, so psihoanalitičkiot metod ke se sogledat negòvite vnatrešni najintimni porivi i traumi.

Megutoa, na linijata na preferiranjeto na psihoanalizata Ristik se zalagaše i za eden drug nejzin atribut,kako dviżečka

sila na samoto tvoreštvo i kako negova inspiracija.Vo ovaa smisla Marko Rsitik go istaknuvaše seksualniot nagon.Zatoa toj,vo svojot esej "Moralni i socijalni smisao poezije",veli: "Od toa isto,edinstveno ispravno,materijalističko gledište,od kade,se razbira, sekoe makar i prepraveno pretpostavuvanje za transendentnoto poteklo na duhot e isključeno,duhot mora da bide,vo svojata geneza i vo svojata dinamika,identifikuvan so seksualniot nagon!Pokraj site svoi filozofski greški,samiot Frojd za toa tolkuvanje dade dovolno solidni i opravdani argumenti.Beskanočnata,neiscrpnata elastičnost na seksualniot nagon mu ovozmožuva vo svoeto manifestiranje i izrazuvanej da gi zeme najrazličnite i najneočekuvanite oblici, no negovata čista i nesvodliva sušnost se nazira na dnoto na se ona što e vo čoveka i vo negovata dejnost živo,avtentično i golemo.So nego životot gravitira od materija vo misla,so nego,kako so eden gigantski krvotok,subjektot e skopčan so nadvorešniot svet"[20/]. Protiv sive ovie obidi,koi Koča Popovik,nekogašniot ednomislenik na Marko Ristik,vo svojata vonredna polemička statija "Ratni cillevi dijalektičkog antibarbarusa"[21/],gi nareče "obid za generalna frojdizacija na marksizmot",mošne uverlivi kontraargumenti dade Josip Šestak /Edvard Kardelj/ vo svojata studija "Nekolkiko opčih primjedaba povodom pečatovskih revizionističkih pokušaja"[22/]. Kardelj ne trgnuva samo od bilogizmot na Marko Ristik,tuku id od biologističkite estetički koncepcii na Miroslav Krleža. Po Kardelj Krleža ne može da go sogleda suštestveniot i fundamentalniot zakon na opštestveniot razvitok,poradi što nikogaš kako faktor na istorijata ne ja spomenuva rabotničkata klasa.Za Krleža osnovna dvižečka sila na čoveštvoto e socijalniot nagon.Taka,toj pišuvaše: "Iako vo čovečkoto opštestvo postoi poim za kulturata,toa nejzinoto edin-

stveno merilo e poviš ili ponizok stepen na toj socijalen nagon, koj go vodi čovekot veke so vekovi niz crnilata i koj neminovno ke go izvedat do polnata pobeda na taa prirodna sila vo nas koja od najnižite životni ne sozdade vo toa što sme.Da se prikaže seta taa diva,siła elementarna sila na toj nagon toa e zadačata na socijalno-temdencioznata umetnost,koja treba da bide otkrivanje na tie visokokulturni čovečki instinkti....Deneska toj socijalen instinkt se javuva vo dviženjeto na celi socijalni sloevi,toj e podloga na edna nova opštestveno-preporodna ideologija,toj e stutu len i junački samopožrtvuvan vo takvi ogromni količini što denes celi kontinenti se javuvaat vo istorijata so grandiozniot samostu-tuleniot gest na Đordano Bruno,taka š što napolno e sigurno deka toj socijalen instinkt treba da zavladee i so sovremenata umet-nost koja nikogaš ne bila drugo tuku veren otisok na tragite so koi beliot dvonožec se dviži vo prirodata".[23/]

Ona što Kardelj go uočuva kako edinstveno i kaj Marko Ristik i kaj Miroslav Krleža,iako soglеduva i golemi razliki vo nivnite sfakanja,toa e nivnata pojdovna točka.Imeno tie i dvajcata go preferiraat nagonot,kaj edniot socijalniot,kaj drugiot seksual-niot,kako osnova na izvorot na duhovniot život,na umetnosta i oddel no na ideologijata voopšto.Sprotivstavuvajki ja ekonomskata struktura kako osnova na siot razvitok,kako odreduvačka komponenta na toj razvitok,Kardelj,pišuvaše: "Osnovnoto i vo stavot na Krleža i vo stavot na Ristik e odrečuvanjeto na uslovite na materijalniot opštetven život,odrečuvanjeto na opštetvenoto bitie kako izvor na ideologijata".[24/]

So toa bi bile iscrpeni glavnite aspekti na polemikata megu jugoslovenskite marksisti od oblasta na estetikata.

Bi se osvrnele nakraj na edno mislenje što go iznese Koča Popovik, po koe, "Nadminuvanjeto na prvobitniot šematizam na socijalnata literatura ne može da se vospostavi izvrši so vospostavuvanjeto na nadr razulareniot nadrealizam"[25/]. I toa e nesomneno točno. Site ednostranosti, kako vo ednata, taka i vo drugata tendencija na jugoslovenskiot marksizam vo oblasta na estetikata, ne se ednostranosti na vaka ili onaka sfateniot marksizam, tuku ednostranosti na "krizata na rastežot", ednostranoti što proizleguvaat od teškotiite na sekoj razvitok. Smetame dek vo ovaa smisla objektivnata estetička ocenka na ovaa polemika mora da zabeleži deka i dvete tendencii imaa aspekti vo koi imaa pravo, kako što i dvete tendencii imaa apsekti vo koi imaa krivo. Taa polemika, nesomneno, ne go dovede vo prašanje samiot marksizam, tuku samo gi zbogati negovite vidici na planot na estetikata. I vo ovaa smisla, taa ne samo što ne beše štetna, kako nea ja definiraa protagonistite na socijalnata literatura, tuku istoriki značajna. Taa go odbeleži jugoslovenskiot marksizam so site negovi tvorečki belegi kakvi što toj gi poprima vo svojot ponatamošen povoen razvitok i beše zarodiš na negovata nepomirlivost so site dogmatski i šematski sfakanja. Taa, isto taka odigra rešitelno vlijanie i na zbogatuvanjeto na estetičkiot profil na celokupnata naša teoretska misla vo oblasta na svetot na literaturno-estetičkite idei, vlijaejki na novite tekovi na dviženjeto na socijalnata literatura, preobrazuvajki gi nejzinite prvobitni ednostrani estetički pozicii. Vo ovaa smisla, mislam, najilustrativno zboruvaat urednicite na "Našata stvarnost", koi vo dvobrojot 17/18 od 1939-ta, pišuvaa: "Pišuvavme protiv netalentiranata, vulgarnata i šematskata lirika, protiv naturalističkata i veštački tenedencioznata novela, pišuvavme protiv vulgarnata sociologija n

literaturata;ja negirame malograganskata,plitkata,lažnata,poednostavenata tendencija vo umetnosta...tendencija koja odnadvor e vnesena vo stvarnosta;se zalagame za onaa golema istoriska razvojna tendenija koja e svojstvena na prikažaniot predmet,koja e vo tesna vrska so opštestvenata praktika,so istoriskoto napredno opredeluvanje na umetnikot,se zalagame za tendencijata-svest dovedena do strast;znaeme deka dijalektikata ne može da im daruva na lugeto talenti;no tvrdeme deka na talentite može da im daruva sila,razmav na kriljata..."[26/].

Toa bea,sekako,vistinskite rezultati od edna ostra polémiška borba niz tekot na edna cela decenija,čie zračenje ke prodolži i ke se proširi vo povoeniot dijalog na dvete tendencii na jugoslovenskiot marksizam na planot na estetikata.

K r a j

1959-1965,Skopje,Ljubljana,Belgrad
Novi Sad i Zagreb.

N A P O M E N I

P R E D G O V O R

1.Georg Vilhelm Fridrih Hegel: " Istorija filozofije" Belgrad, 1962,str.11.

2.Vidi vo ovoj trud str.71-72

3.Vidi vo ovoj trud str.216.

4.Pavao Vuk Pavlovik:"Folosofija i svetovi".Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet na univerzitetot vo Skopje,kniga XIV XIV,1962.

5.Dr.Almax Sodnikova:"Zgodovinski razvoj estetskih problemov" Ljubljana,1926.

6.

Razvitokot na Estetikata kaj Hrvatite od krajot na XVIvek do početokot na II Svetovna vojna.

-Razvitokot na Estetikata kaj Hrvatite vo dobata na Renesansot.

1.Vidi: Franjo Jelašik:"Irena iliti o lepoti",doktorska disertacija na Franjo Jelašik,vrzosnova na nejzinite podatoci nie govorime za opšto-kulturnata i duhovnata situacija na Renesansot vo ova vreme. Od str.6-lo.

2.Ibid.str.11.

3.Ibid.str.8-12

4.Citirano po Franjo Jelašik:"Irena iliti o lepoti"str.11-12.

5.Alberd Haler:" Dialog o lepoti...",spremnost,str.15.

6i7. Dr.Mih.Vo Vujik:"Ekonomsko-politički pogledi Dubrovčanina Nikole Vita Gučetika iz druge polovine XVI veka,Sremski Karlovci,19oo, str.11.

8.Alberd Haler:"Dialog o lepoti",Spremnost str.15.

9.Nikola Vito Gučetik:" Dialogo dell amore " Venecija,1581.

xio.

lo.Franjo Jelašik:"Irena iliti o lepoti",Doktorska disertacija. Tekstovite na Monaldi se citiraat spored prevodot na Franjo Jelašik, vo ustoimenoto negovo delo.

11.Ibid:Str.16.

12.Ibid:str.18.

13.Ibid:str.21.

14.Ibid.str.8o.

15.Ibid.str. 171 od kniga 2i na Istorija Mn na Italjanskata literatura od Setanbrini.

16.Dr.Franjo Markovik:"Filozofski pisci od XV-XVII vijeka u Dalmacii,Vijenac,Br.44,Zagreb,1881,str.7o1.

16a F. Jelašik: „Franjo Petrik - O 400 -god. njegova rođenja" - „Hrvatsko kolo" 1929, str. 27

17.Dr.Milovoj Šrepel:"O Patricijevoj poetici",Zagreb,1892,str.12.

MM Tekstovite od Franjo Petrik,citirani spored prevodot na M.Šrepel.

18.Vo ovaa smisla mnogu e interesno mislenjeto na Franjo Jelašik za golemiot avtoritet na našiot filozof vo negovoto vreme,iznoseno vo "Hrvatsko kolo",1929,str.274,pod naslov:"Franjo Petrik - o 4oo godišnici njegova rodjenja.

19.Dr.MilivojŠrepel:"O Patricijevoj poetici",str.32.

2o.Ibid.str.32-33.

21.Benedeto Kroče: "Estetika"-Beograd,1934,str.27o.

Razvitokot na Estetikata kaj Hrvatite po Renesansot do početokot na XIX vek i prerodbata.

1.Vidi Krunè Krstik:" Filozofija u Hrvatskoj".Povjest i pregled, "Naša domovina"Zagreb,1943

XIX vek,Prvite početoci na Estetikata kaj Hrvatite i nejziniot brz podem.

1 i 2.Antun Barac:" Hrvatska književna kritika,Zagreb,195o,str.45

3.Ibid.str.46.

4.Ibid str.46.

5.Ibid.str.46

6.Ibid.str.46

7.Ibid.str.46.

8.Ibid.str.46.

9.Ibid.str.46.

1o.Ibid.str.9.

11.Ibid.str.11.

12.Ibid.str.~~xxx~~55

13.Ibid.str.55

14.Ibid.str.67.

15.Ibid.str.67.

16.Ibid.str.67.

17.Ibid.str.1o.

18./ Ibid.str.1o.

19/ Ibid.str.1o4.

2o/ Ibid.str.1o4-1o5.

21/ Ibid.str.1o5-1o6.

22/ Ibid.str.1o5-1o6.

23/ Ibid.str.1o6.

24/ Ibid.str.1o6.

25/ Ibid.str.1o6.

26/ Isidor Kršnjavi:" Dvije radnje o umetnosti", Zagreb,1876.

27/ Isidor Kršnjavi:" Giovan Baptist Tijepolo", Zagreb 1878.

28/ Isidor Kršnjavi:" Kritična razmatranja",Zagreb 1895.

29./ Isidor Kršnjavi: "Diamenovanije povjesti i arkeologije umjetnosti",Zagreb 1878.

3o/ Isidor Kršnjavi: " Dvije radnje o umetnosti" str.4.

31/ Ibid.str.4.

32.Ibid.str.5.

33/ Ibid.str.7.

34/ Ibid.str.8.

35/ Ibid.str.8.

36/ Ibid.str.8-9.

37/ Ibid.str.2o.

38/ Ibid.str.2o.

39/ Vidi:Albert Bazala: " Filozofski portret Franje Markoviča",1921,Zagreb,str.249.

4o/ Isidor Kršnjavi: "Dvije radnje o umetnosti", str.2o.

41/ Ibid.str.25.

42/ Ibid.str.26.

43/ Ibid.str.26.

44/ Ibid.str.35.

45/ Isidor Kršnjavi: " Giovan Baptist Tiapolo",str.141.

46/ Ibid.str.141.

47/ Isidor Kršnjavi: " Kritična razmatranja",Zagreb, 1895,str.11.

48/ Ibid.str.11.

49/ Ibid.str.11

5o/ Ibid.str.11.

62/ Fran Selak: " Osnova lepote",Narodne novine, br.77,78 i 82,vo Zagreb,1889.

63/Ibid str.4.

64/Ibid str.4.

65/ Ibid.str.4.

66/ Marin Sabić: " Korist i lepota",Prosvjeta,Br.9, Zagreb,1894,str.274.

67/ Ibid.str.274.

68/ Ibid.str.28o.

69/ Milan Sukniš: " O estetskoj maštи",Zagreb,1897.

7o/ Milan Sukniš:" Čučenje u psihologii,estetici i etici,prilog teorii čučenja",Sušak,19oo.

71/ Milan Sukniš: " O estetskoj maštи",str.9.

72/ Ibid.str.4.

73/ Ibid.str.4-5.

74/ Ibid.str.11.

75/ Ibid.str.14.

76/ Ibid.str.6o.

77/ Ibid.str.16.

78/ Ibid.str.16.

79/ Ibid.str.7o.

8o/ Ibid.str.79.

81/ ~~Ibid.str.72.~~Milan Sukniќ:" Čučenje o psihologii, estetici,i ~~etici~~ Ib.str.1o3-1o5

82/ Milan Sikniќ: " O estetskoj maštі" str.77.

83/ Ibid.str.77.

84/ Ibid.str.77.

85/ Ibid.str.79-8o.

86/ Ibid.79-8o.

87/ Stanuva zbor za Andrija Radoslav Glavaš,koj vo svoeto del: " Jakša Čedomil,osnivač moderne hrvatske kritikе", Zagreb,1942, ja postavuva vozmožnosta Franjo Markoviќ da se proglasi za prviot hrvatski kritičar.

88/ Albert Bazala: " Filozofski portret Franjo Markoviќa str.248-249

89/ Franjo Markovik: " Razvoj i sustav opčenite estetike",Zagreb,19o4.

9o/ Stanuva zbor za deloto na Dr.Alma Sodnikova : " Zgodovinski razvoj estetskih problemov",koj pretstavuva,vsušnost istorija na svetskata estetika,so toa što vo nea e zastapena

i istorijata na slovenečkata estetika.

91/ Franjo Markovik: " Razvoj i sustav opčenite estetike",str.1.

92/ Ibid.str.5-7.

93/ Ibid.str.17.

94/ Ibid.str.2o.

95/ Ibid.str.21.

96/ Ibid.str.22.

97/ Ibid.str.23.

98/ Ibid.str.23.

99/ Ibid.str.28.

1oo /Ibid.str.28.

1o1/ Ibid.str.32.

1o2/ Ibid.str.33.

1o3/ Ibid.str.34.

1o4/ Ibid.str.38.

1o5/ Ibid.str.38.

1o6/ Ibid.237.

1o7/ Ibid.str.247.

1o8/ Citirano po Albert Bazala :" Filofski portret Franje Markoviča" str.244-255.

1o9/ Ibid.str.95.

11o/ Stanuva zbor za literaturnite kritiki na Franjo Markovik po povod delata,"Smrt Smail Age Čengiča", "Maksim Černoevič","Poturica"

111/Citirano po Albert Bazala: "Filozofski portret Franje Markoviča",str.28o.

Razvitokot na estetikata kaj Hrvatite
vo XX vek,do početokot na II svetska vojna.

1/ Vidi ja monografijata na Pavao Vuk Pavlovik:
"Stvaralački lik DJure Arnolda",ZagrebMCMXXXIV

2/ Djuro Arnold:" Umjetnost sprema znanosti",Glas Matice Hrvatske,I,Zagreb 19o6.

3/ Djuro Arnold: " Edinstvena hrvatska narodna kultura' Zagreb,19o2.

4/ Djuro Arnold:" Umjetnost sprema znanosti",str.3.

5/ Ibid.str.3.

6/ Ibid.str.3.

7/ Ibid.str.3.

8/ Ibid.str.3.

9/ Ibid.str.3.

1o/ Ibid.str.4.

11/ Ibid.str.4.

12/ Ibid.str.4.

13/ Djuro Arnold: " Jedinstvena hrvatska kultura", str.76.

14/ Ibid.str.76.

15/ Ibid.str.76.

16/ Albert Bazala: " Psihologija u hrvatskom umjetnom pjesništvu",19o1.

17/ Albert Bazala: " O umjetnosti",Glas Matice Hrvatske, broevite:13,14,15,16,17,18,19 i 2o,Zagreb,19o6.

18/ Albert Bazala: " Estetska čuvstva",Vijenac,Br.11, Zagreb,19o8.

19/ Dr.Albert Bazala: " Značenje umetnosti u životu naroda"(Spomenica o pedesetogodišnjici Štrosmajerove galerije) Zagreb, XCMXXXV.

2o/ Dr.Albert Bazala: " O umjetnosti",str.121.

21/ Ibid.str.122.

22/ Ibid.str.124.

23/ Ibid.str.127.

24/ Ibid.str.127.

25/ Ibid.str.127

26/ Ibid.str.127.

27/ Ibid.str.127.

28/ Ibid.str.129.

29/ Ibid.str.119.

3o/ Ibid.str.157.

31/ Albert Bazala:" Estetska čuvstva",str.171.

32/ Ibid.str.171.

33/ Ibid.str.172.

34/ Ibid.str.172.

35/ Dr.Albert Bazala: " Značenje umetnosti u životu naroda",str.143.

36/ Ibid.str.44.

37/ Ibid.str.44.

38/ Ibid.str.44.

39/ Ibid.str.44.

4o/ Ibid.str.49-

41/ Ibid.str.49.

42/ Ibid.str.49.

43/ Toa se glavno,prikazite na Branislav Petronijevik za estetikata za Lav Nikolaevik Tolstoj,za estetikata vo Imanuel Kant i za estetičkite preukopacii vo filozofskoto delo na Fridrih Niče.

44/ Milan Marjanovik:" Novo shvaćanje o umetnosti", vo sp.Pokret,broevite:2o,21,22,23,Zagreb,19o4.

45/ Milan Marjanovik:" Funkcija umetnosti",Poseben otisok od 3ol kniga na Jugoslovenskata akademija znanosti i umetnosti.

46/ Ovde "Starite",se pisatelite okolu hrvatskata matica na čie čelo dolgi godini stoeše Djuro Arnold.

47/ Milan Marjanovik:" Novo shvaćanje o umetnosti", str.4. 48/ Ibid.str.9.

49/ Ibid.str.14.

5o/ Ibid.str.14.

51/ Milan Marjanovik: " Funkcija umetnosti" str.22.

52/ Ibid.str.464.

53/ Ibid.str.464.

54/ Ibid. Str.464

55/ Ibid.Str. 422

56/ Ibid. Str.422

57/ Ibid. Str.423

58/ Ibid. Str.424

59/ Ibid. Str.428

60/ Ibid. Str.428

61/ Ibid. Str.445

62/ Ibid.str.445.

63/ Ibid.str.466.

64/ Ibid.str.466

65/ Ibid.str.454.

66/ Ibid.str.454.

67/ Ibid.str.46o.

68/ Ibid.str.461.

69/ Ibid.str.434.

7o/ Ibid.str.437.

71/ Ibid.str.437.

72/a-Pavao Vuk-Pavlović:" Izlazište estetike",Zbornik, Zagrebačke klasične gimnazije,Zagreb,1957.

72b/ Pavao Vuk-Pavlović:" Deluvanjeto na umetnosta," Sovremenost,br.3,1961.

72c/ Pavao Vuk-Pavlović:" Filozofije i svetovi",Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet na Univerzitetot vo Skopje, kniga XIV,1963.

73/ Pavao Vuk-Pavlović:" Umetnost i muzejska estetika", Godišen zbornik na Filozofskiot Fakultet na Univerzitetot vo Skopje,kniga XV.,1963.

74/ Pavao Vuk-Pavlović:" O izlazištu estetike",str.496.

75/ Ibid.str.496.

76/ Ibid.str.497.

77/ Ibid.str.497.

78/ Ibid.str.497.

79/ Ibid.str.498.

8o/ Ibid.str.5oo.

81/ Ibid.str.5oo.

82/ Ibid.str.5oo.

83/ Ova stanovište Pavao Vuk-Pavlovik go izloži vo veke citiranata negova poznata rasprava"Filozofija i svetovi".

84/ Pavao Vuk-Pavlovik:" O izlazištu estetike" str.5o3.

85/ Pavao Vuk-Pavlovik :" Umetnost i muzejska estetika" str.6.

86/ Pavao Vuk-Pavlovik:" Deluvanjeto na umetnosta" str.296.

87/ Pavao Vuk-Pavlovik:" Umetnost i muzejska estetika" str.12.

88/ Pavao Vuk Pavlovik:"O izlazištu estetike", str.5o3

89/ Ibid.5o3.

9o/ Ibid.str.5o4.

91/ Ibid.str.5o4.

92/ Pavao Vuk-Pavlovik:"Deluvanjeto na umetnosta",str.262.

93/ Ibid.str.264.

94/ Ibid.str.265.

95/ Pavao Vuk-Pavlovik:" Umetnost i muzejska estetika" , str.12.

96/ Ibid.str.18.

97/ Ibid.str.16.

98/ Ibid.str.18.

99/ Ibid.str.18.

loo/ Ibid.str.18.

lol/ Julije Makanec:" Estetski doživljaj",Savremenik, 4-5,Zagreb,1928.

lo2/ Ibid.str.258.

lo3/ Ibid.str.262.

lo4/ Ibid.str.367.

lo5/ Ibid.str.367.

lo6/ Ibid.str.367.

lo7/ Albert Haler:" Doživljaj lepote",Zagreb ,1944.

lo8/ Ibid.str.7.

lo9/ Ibid.str.9.

llo/ Ibid.str.11.

112/ Ibid.str.16.

113/ Ibid.str.17.

114/ Ibid str.18.

115/ Ibid.str.124.

116/ Ibid.str.124.

117/ Albert Haler:" Dva socijalna književna teoretika# Gio i Plehanov",Hrvatsko Kolo,Zagreb 1937.

118/ Ibid.str.228.

119/ Ibid.str.232.

12o/ Albert Haler:" Lepota",Hrvatsko kolo XXIII,1942.

121/ Alabert Haler:" Filologija i estetika",Hrvatska revija,br.12,Zagreb,1937.

122/ Ibid.str.658.

123/ Albert Haler:" Filologija i estetika",str.658.

124/ Albert Haler:" Psihološka ali filozofska estetika", Hrvatska revija,br.1,Zagreb 1938.

125/ Ibid.str.17.

126/ Dr.Radoslav Glavaš:" Kroče-Halerovskata subjektvna estetika"Hrvatski narod,br.1162,Zagreb ,1944.

127/ Ibid.str.9.

128/ Albert Haler:" Doživljaj lepote",str.3o-31.

129/ Dr.Radoslav Glavaš:" Kroče-Halerovata subjektivna estetika",str9.

13o/ Ibid.str.9.

131/ Ibid.str.9

132/ G.Kerubin Šegovik:"Jeli Preradovik bio pjesnik", Nova Evropa,1932.

133/ Antun Barac:" Književnost kao socijalni faktor",Jugoslovenska njiva,br.1,Zagreb,1925. str.7o.

134/ Ibid.str.1o.

135/ Ibid.str.11.

136/ Ibid.str.11.

137/ Ibid.str.12

138/ Ibid.str.12.

139/ Ibid.str.13.

14o/ Ibid.str.13.

141/ Ibid.str.13.

142/ Ibid.str.14.

143/ Albert Haler:" O autonomii umetnosti",Jugoslovenska njiva,br.7,Zagreb,1925.

144/ Ibid.str.2o6.

145/ Ibid.str.2o8.

146/ Ibid.str.2o9.

147/ Ibid.str.21o.

148/ Ibid.str.21o.

149/ Dr.Marijan Petras:" Estetsko područje",Zagreb, 1943.

15o/ Ibid.str.95.

151/ Ibid.str.96.

152/ Ibid.str.97.

153/ Ibid.str.97.

154/ Ibid.str.98.

155/ Ibid.str.98.

156/ Ibid.str.1oo.

157/ Ibid.str.1oo.

158/ Ibid. str.1oo.

159/ Ibid.str.1oo.

~~16o/~~

Razvitokot na estetikata kaj Srbite od XVIII vek do početokot na II svetovna vojna.

/Razvitokot na estetikata kaj Srbite od sredinata XVIII vek do sredinata na XIX vek/.

1/i 2/ Jovan Skerlić:" Srbija i njena književnost", Pisci i knjige,V.str.78.

3/ Ibid.str.8.

4/ Vuk St.Karadjić:" Geografičesko-statističko opisivanije srbije".

5/ Ibid.str.8.

6/ Jovan Skerlić:" Srbija i njena književnost",str.9.

7/ Citirano spored Predgovorot na Vojislav Djurik: "Dositej Obradovik". Vidi: Dositej Obradovik:Izbrani spisi, Matica Srpska,Srpska književna zadruga, Str.34

8/,9/ i 10/ Dositej Obradovik: Sabrana dela,Beograd 1962,tom II,od str.179-184.

11/ Ibid.Str.179

12/ Ibid.Str.179

13/ Ibid. Str.179

14/ Ibid.Str.181

15/Ibid. Str.181

16/Ibid.Str.182

17/ Ibid.Str.182

18/ Ibid.Str.183

19/ Ibid.Str.184

20/ Ibod.Str.184

21/ Vidi: Dr. Dragiša Živkovik: "Počeci srpske književne kritike,Beograd, Rad,1957,str.55

22/Ibid. Str.55

23/ Ibid. Str.55 i: Benedeto Kroče: Estetika,str.442

24/ Sporedvive gi vršel D.Živkovik,vo svojata kniga "Počeci srpske književne kritike",na str.55,megutoa, ne izvorno, tuku vrz Kročeviot istoriski del na negovata Estetika,kade što Kroče go interpretira Hačesona i angliskata senzualistička estetička škola,na str.442

25/Za toa imaat pišuvano Zoran Mišik vo izborot "Srpska književna kritika",koj i započnuva so krtikata na Vuka za romanot na M.Vidakovik. Vidi za istoto opredeluvanje i kaj Dragiša Živkovik: "Počeci srpeski književne kritike" od Str. 64 do str.70.

26/ Vuk.St. Karadjik: Kritike i polemike,Tom.II,Novi Sad,Beograd,1960, Str.14.

27/ Ibid. Str.14-15

28/ Ibid. Str.15

29/ Ibid. Str.28-29

30/ Ibid. Str.112

31/ Ibid. Str.112

32/ Ibid. Str.112

33/ Ibid. Str.110

34/ Ibid. Str.110

35/ Ibid. Str.110-112

36/ Deloto na Luka Milovanov izleze vo Viena vo izdanzie na samiot Vuk,1883-ta,pod naslov:"Opit nastavlenija k srbskoj sličnorečnosti i slogomerjujem prosodii",za kogo Vuk napiša Predgovor,od kade e zemenea negovata misla.

37/ Vuk St. Karadjik: Kritike i polemike,str.107

38/ Ibid. Str.103

39/ Toa e sekako osnovnata misla od kade trgnuva maš šeto uveruvanje deka so Vuk se zaroduva edna estetika na jazikot, vo koja jazikot se izdignuva na nivo na estetska kategorija,a ne samo na lingvistička,kako,glavno, e pišuvano za jazikot na Vuk St.Karadjik.

40/ Grigorije Trnajik:"Zabavljenie ednago letnjega utra ili uduvlenije jestvenim krasotom.Viena,1793

41/Ibid. Str.64

42/ Ovde "ljubomodrenie" e sinonimno na estetika, bidejki vo prodolženie Trnajik zboruva za Kantovoto estetičko učenje.

43/ Citirano po Dr. Dragiša Živkovik: Počeci itn.

Str.56-57.

44/ Pavle Solarik: "Pominak književnosti o slavenoserpskom v Mletkah pečeteniju,Mleci,1810.

45/ Ibid. Str.18

46/ A Gavrilovik: "Prvi liričari i estetičari srpski", Glas Srpske akademije nauke.LX,1901,str.262

47/ Za nas,kako veke vidovme,na početokot na srpskata estetika stoi imeto na Dositej Obradovik.

48/ J.Došenovik: Predislovie Liričeskim penijam, Budim,1809

49/ Toa e istoto delo,vo fusnotata 48/

50/ Ibid. Str.1

51/ Ibid. Str.2

52/ Ibid. Str.4-5

53/ Ibid. Str.5-6

54/ Ibid. Str.8

55/ Ibid. Str.8

56/ Ibid. Str.9

57/ ~~Ibid.xStr.8-8~~
Luka Milovanov:"Opit nastavlenija srpskoj slič-
~~58/~~
norečnosti i slogomerjujem prosodii". Ova svoe delo Milovanov go napiša ušte vo 1810-ta., megutoa,ne možeše da go otpečati.Delo to ne publikuvano duri na zazemanjeto na Vuk,koga i izleze vo Viena,1833,za žal, po smrtta na negoviot avtor.Za ova isto delo na Milovanov Vuk,kako veke zabeležavme, napiša svoj Predgovor.

58/ Ibid.Str.5.

59/ Ibid.Str.11

60/ Ibid.Str.11-12

61/ Vidi: Dositej Obradovik: Sabrana dela,Tom.II,

Beograd,1961, str.611.

62/ Dr. Mi.Kičovik: Jovan Hadžik/Svetik Miloš/ Novi Sad,1930, Str.6

63/ Ibid. Str.4-8

64/ Jovan Hadžik /Miloš Svetik/ Predislovije Horacievoj "O stihotvorstvè knjizi",Viena,1827, str.89-90.

65/ Ibid. Str.82-83

66/ Ibid. Str.82-83

67/ Ibid. Str.82

68/ Se raboti za poznatiot trud na V.T.Krug: "Gerschmackslehre oder Aesthetik,esrte Abteilung",Wien,1818.

69/ Novij serbskij letopis za god.1838,god.XII, kn.45.

70/ Golubica, kniga II

72/ Se raboti za statijata "Različna smatranja o raznim estetičkim predmetima",pečatena vo II kniga na „Golubica"

73/ Ova istoto go najdovme i kaj Dragiša Živkovik vo "Počeci...itn. Str.178

74/ i 75/ Gi citiravme tekstovite na Šiler za da se vidi i sledi identičnosta na iđeite kaj Maletik i kaj Šiler.

76/ i 77/ Vidi za toa kaj Dragiša Živkovik: Počeci itn. str.178

78/ Djordje Maletik: „Kritičeski pregled stihotvoreni proizvoda g. Vukašina Radišika," "Podunavka",1844,kniga II,vo broevite: 2,3 i 4.

79/ Djordje Maletik: „Ritorika",Beograd,1955-56, str.1

80/ Ibid. Str.1

81/ Ibid. Str.1-2

82/ Ibid. Str.43

83/ Ibid. Str.43

84/ Ibid. Str.43-44

85/ Ibid. Str.167

86/ Ibid. Str.167

87/ Ibid. Str.167-173

88/Ibid. Str.167-173

89/ Ibid. Str.167-173

90/,91/,92/,93/ i 94/. Ibid. Str.167-173

95/ Božidar Petranović: "Istorija literature poglavitih na svetu naroda od najstarih vremena do sadašnjega veka", vo Novi Sad,1858

96/ Ibid. Str.299-300

Razvitokot na estetikata kaj Srbite od sredinata na XIX vek do početokot na XX vek

1/Joman Skerlić: "Srbija i njena književnost", Pisci i knjige, kniga V, str.3

2/ Ibid. Str.3

3/ Ognjeslav Utješanović - Ostrožinski: "Vila ostrožinska" /Sitne pesme i Osnova estetike/ Beč,1871.Predmet na naša ta analiza e vtoroto izdanie na Ostrožinski.

4/ i 5/ Vidi vo Predgovorot na istotot delo,str.IX

6/ Ibid. Str.X

7/ Ostrožinski: "Vila Ostrožinska", str.235

8/,9/,1o/,11/,12/,13/,14/ vidi vo „Osnova estetike",od str.235-237

15/,16/,17/,18/,19/ i 20/ Ibid. Str.240-242

21/ i 22/ Ibid. Str.253-262

23/ Mihail Hristiforovik Ristik: "Sistema celokupne filozofije",Karlovci,1860. Vo ramkite na negoviot sistem, vo X knigi, estetikata e izloŽena vo IV tom.

24/,25/,26/,27/,28/,29/,30/,31/,32/,33/ i 34/ Ibid. Od str.3-7.

35/ Mihail Hristiforovik Ristik: "Sistema celokupne filozofije", Kniga I: "Enciklopodeija i metodologija filozofije" Karlovci,1860

36/37/,38/ i 39/ - Ibid. Str. 30,31,41 i 41.

40/ Mihail H. Ristik: "Sistema celokupne filozofije", Tom IV, Estetika, str.7

41/ Ibid. Str.7

42/ Ibid. Str.9

43/ Ibid. Str.10

44/,45/ i 46/ Ibid. Str.11

47/,48/ i 49/ Ibid. Str.11-13

50/ Ibid. Str.15

51/ Ibid. Str.18

52/ Ibid. Str.19

53/,54/ i 55/ Ibid. Str.28-29

56/ i 57/ Ibid.31-32

58/,59/ i 60/ Ibid. Str.33

61/,62/ i 63/ Ibid. Str.36

64/,65/,66/ Ibid. Str.34-36

67/Mihail H. Ristik: "Sistema celokupne filozofije", Tom II, pod naslov "Osnov filozofije". Str.34

68/ Ibid. Str.34

69/ "Damica", list za zabavu i književnost,Novi Sad, 1863,trudot na Jovan Andrejevik: "ODLOMCI ESTETIČKI"

70/ Ibid. Str.476

71/ Ibid. Str.476

72/,73/,74/,75/,76/,77/,78/ i 79/ Ibid. Str.477,478, i 479.

80/ Ibid. Str.490

81/ Ibid. Str.490

82/ Ibid. Str.490

83/,84/,85/ i 86/ Ibid. Str.491-492

87/,88/,89/,90/,91/,92/ i 93/ Ibid. Str.506-509

94/ i 95/ Ibid. Str.568

96/ Ibid. Str.583

97/ Ibid. Str.585

98/ Ibid. Str.585

99/ Fridrich Theodor Vischer AESTHETIK, Reutlingen-Leipzig,von 1846.

100/ Jovan Skerlik:"Uništenje estetike" i demokratizacija umetnosti". Pisci i knjige.Sv. VIII

101/ Ibid. Str.~~101~~ 89

102/ Svetožar Markovik: Celokupna dela,1892,sveska V, raspravata "Realni pravac i u nauci i životu", str.105

103/ Ibid. Str.101

104/ Svetozar Markovik: „Uništenje estetike", "Rad" od br.9-12, za 1875, Novi Sad,1875, str.5

105/ Ibid.Str.7

106/ Svetozar Markovik: Celokupna dela, Bgd.1893,

Sveska VIII,vo statijata " Pevanje i mišljenje", Str.56.

107/ Ibid. Str.56

108/ Ibid. Str.58-59

109/ Ibid. Str.59

110/ Ibid. Str.60

111/ i112/ Ibid. Str.61

113/ Svetozar Markovik : Celokupna dela, Sveska II, vo statijata "Realnost u poeziji".

114/ Ibid. Str.132

115/ Ibid. Str.132

116/,117/ ~~xxiix~~ Ibid. Str. 134-135

118/ Taka vo svojata fusnota vo "Realnost u poeziji" Vidi: Svetozar Markovik: Celokupna dela,Sveska II, Str.134, Markovik pišuva: "Ona što jas go smetam za sodržina na poezijata i što go smetaat site sovremeni realisti,sprotivno e na običnoto, na sovremenoto sfakanje na estetičarite,megu koi spaga i bratot Kujundžik,sudejki po negovata dosegašna dejnost, a oddelno na poslednata kritika na "Teorijata na poezijata" od g. Maletik"

119/ Ihid. Str.135

120/ Istoto gledište go zastapuva i Černiševski vo svojata doktorska diseratcija "Estetskite odnosi na umetnsoata sprema stvarnosta".

121/ i 122/ Toa se gledišta napolno analogni na gledištata na Černiševski i niz niv se gleda presudnoto vlijanie što go ima napraveno avtorot na "Estetskite odnosi na umetnosta sprema stvarnosta" vrz sfakanjata na S. Markovik

123/ i 124/ Svetozar Markovik: Celokupna dela, sveska VIII, vo statijata "Pevanje i mišljenje",Str.64

125/ Ibid. Str.62

126/ i 127/ Ibid. Str.62-63-

128/ Laza Kostić: "Osnova ljepote u svetu s obzirom na srpske narodne pesme",Novi Sad,1880.

129/ Ibid. Str.8

130/ Ibid. Str.8

131/ Ibid. Str.9

132/Ibid. Str.26

133/ Ibid. Str.28

134/ Ibid. Str.28-29

135/ Ibid. Str.49

136/ Ibid. Str.49

137/ Ibid. Str.56

138/,139/ i 140 Ibid. Str.76

141/ Prevodot go napravi M. Vujik

142/ Letopis matoice srpske,Novi sad, 1875 vo 117 knig

143/ Ibid. Str.68

144/ i 145/ Ibid. Str.68

146/ Ibid. Str.69

147/ Ibid. Str.70

148/ Ibid. Str.70

149/ i 150/ Ibid. Str.200

151a/ Marko Car: "O vkusu",Zadar,1885

152a/ Marko Car: "Društveni zadatak umetnosti",Prosvetni glasnik,br.2,Beograd,1920

153a/ Marko Car: "Ukus i gajneje lepote",Misao,sveska 100,Beograd,1924.

154a/ Marko Car: "O vkusu", str.52

155a/ Ibid. Str.52

156a/ Ibid. Str.60

157a/ Ibid. Str Marko Car: "Društveni zadatak umetnosti" str. 214

158a/ Ibid. Str.214

159a/ Ibid. Str.203

160a/ Ibid. Str.203

161a/ Ibid. Str.205

151/ Svetomir Nikolajevik: "Listiki iz književnosti",1883

152/ Ibid. Str. 2

153/ Ibid. Str.2

154/ Ibid. Str.4

155/ Ibid. Str.5

156/ Ibid. Str.6

157/ Ibid. Str.6

158/ Ibid Str.11

159/ Ibid. Str.11

160/ Ibid. Str.9

161/ Ibid. Str.9

162/ Svetomir Nikolajevik: "Kozerije iz književne estetike vo "Godišnjica Nikole Čupika",1891, str.234

163/ Ibid. Str.234

164/ Ibid. Str.232

165/ i 166/ Ibid. Str.232-234

167/ Dr. Srevan Pavlovik: "Estetika ili nauka o ljepoti za školu i narod", Novi Sad, 1895, vo Predgovorot, str.III

168/ Ibid. Str.III

169/ Ibid. Str.III

170/ do 180/ Ibid. Od Str.1 do str.25

181/ Dr. Stevan Pavlovik: "Ljepota u životu",otisok od literaturniot list "Nada",Sarаevo,1897.

182/ i 183/ Ibid. Str.4

184/ i 185/ Ibid. Str.7

186/ Ibid. Str.3

187/ Ibid. Str.15

188/ i 189/ Ibid. Str.20-22

190/ Ibid. Str.22

Razvitckot na estetikata kaj Srbite od početokot na XX vek do početokot na II svetska vojna.

1/ Božidar Kneževik: "Principi istorije". Tomot I, "Redot vo istorijata". Belgrad,1898 i tom II "Proporcijata vo istorijata", Beograd,1901.

2/ Božidar Kneževik: "Principi istorije", tom I, str.1.

3/ Ibid. Str.54

4/ Ibid. Str.53-54

5/,6/ i 7/ Ibid. Str.56

8/ i9/ Ibid.57

10/ Ibid. Str.58

11/ i 12/ Ibid. Str. 99

13/ Ibid. Str. 99

14/ Prvoto literaturno delo na Ljubomir Nedik se pojavi vo 1893 pod naslov: "Iz novije srpske lirike".Kritičke studije.

15/ Citirano spored Predgovorot na Zoran Gavrilovik, Ljubomir Nedik: "Studije iz srpske književnosti",Novi Sad,Beograd,1960, Str.19.

16/ Ljubomir Nedik: "Noviji srpski pisci", Beograd,1901, str.192

17/ Ljubomir Nedik: "Pokušaj o literarnom ukusu",vo knigata: Ljubomir Nedik: "Studije iz srpske književnosti",Novi Sad,Beograd,1960.

18/ Ibid. Str.286

19/ Ibid. Str.286-287

20/ Ibid- Str.289-290

21/ Ibid. Str.291

22/ Ibid. Str.292

23/ Ibid. Str.293

24/ Ibid. Str.293-294

25/ Ibid. Str.293

26/ Ibid. Str.297

27/ Ibid. Str.298

28/ Ibid. Str.299

29/ Ibid. Str.301

30/ Ibid. Str.303

31/ Ibid. Str.303

32/ Ibid. Str.304

33/ Jovan Skerlik: "Milan Savik: „Iz srpske književnosti" vo "Pisci i knjige" II, str.468

34/ Vidi Dragan M. Jeremik: "Skerličevo shvatanje kritike", Savremenik,8-9,1965, Str.210-211.

35/ Jovan Skerlik: "Uništenje estetike" i demokratiza-

cija umetnosti" vo "Pisci i knjige" II ,Str.40

36/ Ibid. Str. Str.58-59

37/ Ibid. Str.60

38/ Ibid. Str.60

39/ Jovan Skerlić: "Dogmatička i impresionistička kritika," vidi vo "Pisci i knjige" II, Str.474.

40/ Ibid Str.475

41/ Ibid. Str.475

42/Ibid. Str.480

43/ Ibid. Str.485

44/ Ibid. Str.479

45/ Ibid. 482 Str.482

46/ Jovan Skerlić: "Uništenje estetike" i demokratizacija umetnosti," "Pisci i knjige" II, Str.62

47/ Ibid. Str.69-70

48/ Ibid. Str.68

49/ Ibid. Str.67

50/ i 51/ Ibid. Str.58

52/Bogdan Popović: "Estetički spisi",Beograd,1963, vo niv specijalno raspravata "Teorija o "lepom" i teorija umetničkog dela.

53/ Ibid. Str.29

54/ Ibid. Str.89

53/ Ibid. Str.32

54/ Ibid. Str.33

55/ Ibid. Str.33

56/ Ibid. Str.39

57/ Ibid. Str,42

58/ Ibid. Str.75

59/ Ibid. Str.55

60/ Ibid. Str.79

61/ Ibid. Str.96

62/ Ibid. Str.97

63/ Ibid. Str.98

64/ i 65/ Ibid. Str.97-99

66/ Ovaa rasprava na Bogdan Popovik pretstavuva pretposleden kurs što avtorot go držal na belgradskiot filozofski fakultet vo školskata 1932/33. Spored zborovite na B.Lj. Popovik koj go priredil ova izdanie, "ovoj trud pretstavuva svod na negovata estetička teorija,poslednite načela do koi dojde bavejki se so estetikata /teorijata na umetnosta/ dolga niza od godini i celiot svoj život,sinteza na celokupnoto negovo estetičko iskustvo na teorijata na umetnosta in nuce kako samiot zabeleža vo svojot beležnik". Vidi vo spomenatoto izdanie:Zbor odnapred, str.23

67/Vidi: Milutin Borisavljevik: Uvod u estetici, Predgovor,str. 5. Belgrda,1932.

68/ Dragan M. Jeremik: Predgovor kon deloto Bogdan Popovik: Estetički spisi, Str.10

69/ Bogdan Popovik: Antologija novije srpske lirike, Zagreb, 1911, Predgovor,

70/ Vidi vo spomnatiot Predgovor na Dragan, M. Jeremik, sega na str.10-11

71/ Grant Allen, Physiological Esthetics, Str.39 i 165,podatok što go dava samiot Bogdan Popovik.

Beograd, 1907

73/Petra j. Odavić: "O umetn

Beograd,1921.

74/Petar J. Odavić: "Razmišlanj

75/ Ibid. Str.31

76/ Ihid. Str.43

77/ Ibid. Str. Petar J Odavić: "O um

nicima", Str.16

78/ Ibid. Str.13

79/ Ibid. Str.16

80/ T. Lipps: Aesthetik. Psichologie des

I i II, Munchen, 1903-1906

81/ Milan Jakovljević: "Iz savremene estetik

Sremski Karlovci.1921

82/,83/ i 84/ Ibid. Str.5

85/ Ibid. Str.7

86/ Ibid. Str.9

87/ i 88/ Ibid. Str.10

89/ i 90/ Ibid. Str.10

91/ Ibid. Str.11

92/ Ibid. Str.13

93/ Ibid. Str.14

94/ Dragiša Lapčević: "Biološka osnova umetno

verzum, br.3,Zagreb,1922,str.204

95/ Ibid. Str.85.

96/ Dragiša Lapčević: "Estetički ideal", Unive

str.196.

97/ Dragiša Lapčević: "Umetnost kako nesvedna filozofija", Univerzum, Str.249

98/ Dragiša Lapčević: "Što je realno u umetnosti" Panteon,7-8, Zagreb,1929. Imeno toj pišuva: "Nadvorešnata realnost ne e primarna realnost i taa samo na naivniot realist mu se pokažuva kako "stvaren život". Str.265

99/ Dragiša Lapčević: "Problemi lepoga u umetnosti, Ostvarivanje strasti" Učitelj, Sv.6,Beograd,1926, str.425

100/ Dragiša Lapčević: "Umetnost kako nesvesna filozofija", Univerzum, Zagreb,1922, Str.251.

101/ Ibid. Str.252

102/ Branko Lazarević: "Prolegomena za jednu teoriju umetnosti", sv.I,Beograd,1925

103/ Ibid. Popravo ovaa statija e pomestena vo knigata "Prolegomena itn.." od 1-30 str.

104/Ibid. Str.28

105/Ibid. Str.30

106/Ibid. Str Branko Lazarević: "Umetnost i priroda" vo "Umetnički pregled",br.4-5 od 1940

107/ Ibid. Str.121

108/ Ibid. Str.121

109/ i 110/ Ibid. Str.126

111/ Ibid. Str.127

112/ Branko Lazarević: "Podražavanje prirode", vo "Umetnički pregled" br. 9 od 1940-ta

113/ Ibid. Str.257/

114/ Branko Lazarevik: "Umetnos-
prerarge za edno gledište", vo "Život i rad",169, Beograd,1937

115/ Ibid. Str.285.- Toa gledište e dominantno i vo negovite raspravi: "Jedno stanovište o umetnosti", vo sp.XX vek, kn.I, Beograd,1938; "Osnovni stavovi umetnosti", Savremenik, br. 1,1962, "Postupci u književnosti", XX vek,br. 6,1938; "O umetničkom integralu", XX vek,Beograd,1939,br.4; "Socijalno u umetnosti",XX vek,br.8 Beograd,1938; "Jedna antinomija o umetnosti", "Hriščanska misao",br.11-12, Beograd,1939; "Integral stvarnosti, "Umetnički pregled", br.10,Beograd,1939.

116/ Branko Lazarevik: "Podražavanje prirode", str,285

117/ Ibid. Str.290

118/ Branko Lazarevik: "Umetnost -prererge za jedno gledište, Str.348

119/ Ibid. Str.349

120/ Branko Lazarevik: "Jedno stanovište o umetnosti", XX vek, Str.4

121/ Ibid. Str.4

122/ IBid. Str,5

123/ Branko Lazarevik: "Umetnost -prererge za jedno gledište", Str.350

124/ Ibid. Str.251

125/ Ibid. Str.48

126/ Branko Lazarevik: "Jedna antinomija o umetnosti", Hraiščanska misao,br.11-12. Str.8

127/ Ibid. Str.7-8

129/ Branko Lazarevik:"O umetničkom integralu",XX vek, str.1

130/ Ibid. Str.4

131/ Barnko Lazerevik: "Postupci u književnosti",XX vk

br.6,1938.

132/ Ibid. Str.1

133/ Branko Lazarevik: "Osnovni stavovi umetnosti", Savremenik br. 1,Beograd,1962

134/ Ibid. Str.2

135/ Dr. Živorad Ivanovik: "Estetike kulture", Banja Luka,1927

136/ Ibid. Str.3

137/ Ibid. Str.22

138/ Ibid. Str.25
139/ Ibid.Str.25-26
140/ Dr.Ljubomir Savkovik: "O lepoti - odlomak jedne biološke filozofije",Beograd,1927

141/ Ibid. Str.37

142/ Ibid. Str.40

143/ Ibid. Str.41

144/ Ibid. Str.41-42

145/ Ibid. Str.52

146/ Ibid. Str.52

147/ Ibid. Str.53

148/ Ibid. Str.54

149/ Ibid. Str.57

150/ Ibid. Str.64-65

151/ Ibid. Str.65

152/ Ibid. Str.66

153/,154/ i 155/ Ibid. Str.67
155/,156/,[illegible] 157/ i 158/ Ibid. Str.66-67
159/ Karl Marks i Fridrih Engels: "Rani trudovi",Kultuma Skopje,1962,str.314

160/ Ibid. Str.314

161/ Dr. Dušan Nedelkovik: "Psihologija lirskog stvaranj

Beograd,1929

162/ Ibid. Str.35

163/ Ibid. Str.19

164/ i 165/ Ibid. Str.20

166/ Pankalističkata estetička koncepcija D. Nedelkovik ja izloži vo svoeto delo "Le li lepota apsolutna stvarnost svega. Ogled o pankalizmu."

167/ Dr.Dušan Nedelkovik:Psihologija lisrkog stvaranja, str.29

168/ Ibid. Str.30

169/ Ibid. Str.81

170/ Ibid. Str.88

171/ Ibid. Str.88-89

172/ Vladimir Spužik: "Izrazi emocija,njihov mehanizam i rad",Beograd,1929

173/ Ibid. Str.11

174/ Vladimir Spužik:"Srodne emocije",njihovmehanizam Beograd,1934,publikuvana vo „Srpski književni glasnik",kniga 42

175/ Ibid. Str.453

176/ Ibid. Str.453

177/ Ibid. Str.457

178/ Vladimir Spužik: "Zašto estetika nije još prava nauka", vo spisanieto „XX vek",br.8,1938, Str.437

179/ Ibid.Str.438

180/ i 181/ Ibid. Str.438

181/ Ibid. Str.441

182/,183/ i 184/ Ibid. Str.438-441

185/ Dr. Ljubomir Savkovik: "Estetika i medicina"

povodom knjige g. Spužika "O osečajnom tonu ili o ljepoti senzacije", vo „Medicinski pregled", Beograd,Zagreb,Ljubljana, Sofija, broj 10, za 1926 i 1927 g.

186/ Ibid. Str.427

187/ Dr. Milutin Borisavljevik: "Uvod u estetiku" Beograd,1932

188/Dr. Milutin Borisavljevik: ~~"Optičke obmane"~~ "O naučnoj estetici" vo "Nova smena", br.2, za 1938

189/ Dr. Milutin Borisavljevik: ~~"O umetnosti, umetniku i posmatraču"~~ "Optičke obmane", vo "Nova smena",br.2,1938

190/ Dr. Milutin Borisavljevik: "O umetnosti, umetniku i posmatraču", „Nova Smena", br.5,1938

191/ Dr. Milutin Borisavljevik: "O lepoti", vo Prosveten glasnik, god. LVIII, br.9,1942

192/ Dr. Milutin Borisavljevik:"Uvod o estetiku" Str.17

193/ Ibid. Str.19

194/ Dr. Milutin Borisavljevik: "O lepti" str.465

195/ Ibid. Str.465

196/ Dr. Milutin Borisavljevik: "O naučnoj esteti ci" Str. 206

197/ Ibid. Str.208

198/ Ibid. Str.209

199/ Dr. Milutin Borisavljevik: "Optičke obmane" str.99

200/ Ibid. Str.100

201/ Dr.Milutin Borisavljevik: "O umetnosti,umetniku i posmatraču",str.271

202/ Ibid. Str.271

203/ Dr. Milutin Borisavljevik: "Uvod u estetiku" Str.55-56

204/ Dr. Milutin Borisavljevik: "O lepoti" ,str.465

205/ Djordje Andjelik: "Problemi savremene estetike", Beograd,1931

206/ Djordje Andjelik: "Estetika",Beograd,1936

207/ Ibid. Str.12

208/ i 209/ Ibid. Str.12

210/ Ibid. Str.16

211/ Ibid. Str.17

212/ Ibid. Str.22

213/ Ibid. Str.22

214/ Ibid. Str.23

215/ Ibid. Str.27

216/ Ibid. Str.100

217/ Djordje Andjelik: "Tvorachka mok duha",Narodna odbrana, br.26, 1931. Str.416 420

218/ Ibid. Str.417 422

219/ Ibid. Str.422

220/ Djordje Andjelik: "Intuitivna mok saznanja" „Narodna odbrana",br.27,1931. Str.546

221/ Ibid. Str.547

222/,223/,224 i 225/ Ibid. 546-547

226/ Vladimir Vujik:Predgovor kon knigata na D.Andjelik:"Problemi savremene estetike", Str.IX-XII.

227/ Ibid. Str. XI

228/ Dragomir Zivkovik: "Ljepota u umetnichkim delima", Pirot,1935

229/ Ibid.2

230/ Ibid. Str.3

231/ Ibid. Str.7

232/ Ibid. Str.8

233/ Ibid. Str.9

234/ Ibid. Str.9-10

235/,236/ i 237/ Ibid. Str.10-1

238/ Jovan Popovik: "Stvaranje i
mak od veke studije od umetničkom stvaranju. Vo
sv.16-17.Beograd,1939.

239/ ,240 i 241/ Ibid. Str.34

242/ Ibid. Str.35

243/ Ibid. Str.36

244/ Ibid. Str.39

245/ Ibid. Str.42

246/ Ibid. Str.42

247/ Stanuva zbor za trudot,objaven vo
raspravi na Vučkovik,pod naslov: Vojislav Vučkovik: "
i umetničko delo",koi go izdade i napiša Predgo
kiot estetičar Dušan Plavša,Nolit,Belgrad,1962, vrz k
nie go voopštivme estetičkiot profil na Vučkovik.Site
se zemeni od ovaa kniga,osven edno,što go davame odde

248/ Veke ovde e naznačena osnovnata li
na estetskite sfakanja na Vojislav Vučkovik,koi,stoej
dvete vojni na sfakanjata na pokretot na socijalnata
beše pod presudno vlijanie na stanovištata na bugarsk
čar i filozof,Todor Pavlov.

249/ Dr.Vojislav Vučkovik: "Problemi so
umetnosti",objavena rasprava vo sp. "Život i rad",sve
Beograd,1934. Str.179.

250/ 251/,252/ ~~253~~ Dr.V.Vučkovik: "Umetnost i umetničko delo",Nolit, Belgrad,1962 g.

253/ Sfakanjata na Vojislav Vučkovik, vo ovaa smisla bea predmet na ostri polemički napagánja od strana na "Pečat", posebno na Miroslav Krleža,dodeka negovite sfakánja ne bea prifateni ni od strana na pokretot na socijalnata literatura.

Razvitok na estetikata kaj Slovencite od sredinata na VIII vek do početokot na II svetska vojna

-Prvite početoci na estetikata kaj Slovencite vo dobata na prosvetitelstvoto-

1/ E.H.Costa:Preifedes Freih Sigm.Zois au Vodnik, I-IX, "Vodnikov spomenar",1589

2/ Boris Patárnu: "Slovenska literarna kritika pre Levstika, Str.4

3/ ..Vodnikov spomenar. Str.52

4/ Ibid. Str.61

5/ Ibid. Str.61

~~6/~~

- Razvitokot na estetikata kaj Slovencite vo XIX vek -

1/ Vo svoite sfakánja za čistotata na jazikot i za pobedata na narodniot govor vo literaturata,Kopitar e mošne sličen na Vuk.Ne e čudno zatoa vlijanieto što Kopitar go izvršil vrz Vukovite sfakánja.Treba da zabeležime kon toa, deka Kopitar podolgo vreme go studiral anta od kade i doagaat elementite na izvesno neutulitjarističko pledoae.

2/ Boris Patárnu: "Slovenska literarna kritika pre Levstika", Str.23

3/ Matija Čop ništo nema napišano na slovenečki jazik

3a/ Ivan Prijatelj:"Duševni profil slovenečkih preporoditeljev, vo "Zbrani eseji in raspravi", Str.254

4/ Fran Levstik: Zbrano delo,kniga VI,Kritični spisi I,Ljubljana,1956,prilogot: "Pesmi,zložil Matija Krčmanov Valjavec,1855.

5/ Boris Paternu: „Estetske osnove Levstikove literaturne kritike",Ljubljana,1962,str.73/

6/ Ibid. Str.73

7/ Josip Vidmar: „Franceta Levstka literarna kritika", Ljubljanski zvon,1931, str.580

8/ Fran Levstik: Zbrano delo itn. Str.7

9/ Ibid. Str.7-8

10/ Ibid. Str.8

11/ Ibid. Str.9

12/ Ibid. Str.9

13/ Jospi Stritar: Zbrano delo,VI kniga,Ljubljana,1955

14/ Kalofran,toa e psevdonim na Mariborskiot teolog i profesor Dr.Jozef Ulata.

15/ Vidi Mariborski glasnik za god. 1878

16/ Josip Stritar: Zbrano delo VI kniga, str.356

17/ Ibid. Str.375

18/ Ibid. Str.375

19/ Dr. Anton Mahnič: "Dvanajst večerov" Razgovori doktorja Junija z mladim prijatelejem", vo vesnikot "Slovenec", od 7.XI.1884 do 12.XII.1884

20/ Anton Mahnič: „Več luči", statii od "Rimski katolik" što gi odbra i uredi Dr. Aleš Ušeničnik,Ljubljana,1912.

21/ Ibid. Str.186

22/ Ibid. Str.186

23/ Ibid. Str.187

24/ Ibid. Str.191

25/ i 26/ Ibid. Str.199

27/ Ibid. Str.204

28/ Ibid. Str.205

29/ Ibid. Str.207

30/ Ibid. Str.222

31/ Dr.Janko Pajk: "Krasnoslovne črtice" vo: =Dom in svet=,XII letnik,Ljubljana,1899

32/ Ibid. Str.732

32/ Ibid. Str.732

33/ Ibid. Str.732

34/ Ibid. Str.732

35/ Andrej Kalan: "Ali je umetnost sama sebe namen?" vo: "Dom in svet", II letnik,Ljubljana,1889

36/ Ibid. Str.91

37/ Ibid. Str.91

38/ Frančiček Lampe: "Cvetnje s polja mudroslovskega,kratek sostav glavnih modroslovskih naukov", Ljubljana, 1898

39/ Vo istoto delo,prviotxde četvrtiot del e posveten na estetikata,od Str.212 natamu.

40/ Frančišek Lampe: "O lepoti", vo "Dom in svet", XIII letnik za 1900

41/ Frančišek Lampe: "Cvetnje s pola modroslovsega" IV del, Str.213

42/ Frančišek Lampe: "O lepoti", str.98

43/ Ibid. Str.101

44/ Ibid. Str.135

49/ Frančišek Lampe: "Cvetnje s polja modroslovskaga", Str.231

46/ Ibid. Str. 321

47/ Ibid. Str.233

48/ Ibid. Str.233

49/ Jospip Grilanec: "Kaj e lepo" vo: "Rimski katolik", četrvti tečaj,1892

50/ Ibid. Str.280

51/ Ibid. Str.281

52/ Ibid. Str.345

53/ Ivan Bernik: "Nekaj o lepem", vo: "Vesna" III tečaj, br.1, od 15.II.1894, kako i prodolženieto vo VI sveska

54/ Ivan Bernik "O realizme",1898

55/ Ivan Bernik: "Duševna izobrazba človeštva in žensko vprašanje", vo "Letopis matice slovenske", Ljubljana,1898

56/J.F. Herbart: "Schreifen zur Metapfisik",kako i R.Cimerman: „AESTHETIK"

57/ Ivan Bernik: "Nekaj o lepem" Str.10

58/ Ibid. Str.35

59/ Ibid. Str.35

60/ Ibid. Str.54

61/ Ibid. Str.56

62/ Ibid. Str.57

63/ Ibid. Str.151

64/ Ibid. Str.155

65/ Ibid. Str.203

66/ Ibid. Str.204

67/ Ibid. Str.204

68/ Ibid. Str.205

69/ Ibid. Str.244

70/ Ibid. Str.273

71/,72/ i 73/ Ibid. Str.272-273

77/78 Ibid.

Razvitokot na estetikata kaj Slovencite od početokot na XX vek do početokot na vtorata svteska vojna

1/ Franc Derganc: "Dunajska pisma", "Jug", Viena, br. 1, 1901

2/ Franc Derganc: "Filozofski slovar", "Popotnik", Ljubljana,1925,br.7-8

3/ Franc Derganc: "Dunajska pisma", Prvo pismo.

4/ Ibid. Vtoroto i Tretoto pismo

5/ Ibid. Str,86.

6/ Ibid. Str.86

7/ Ibid. Str.86

8/ Ibid. Str.219

9/ Ibid. Str.219

10/ Dr. K Ozvald: "Smernice novega življenja", Ljubljana,1918

11/ Ibid. Str.118

12/ Ibid. Str.119

13/ Ibid. Str.119

14/ Aleš Ušeničnik: "Izbrani spisi", II sveska, Ljubljana,1940, str.266-277

15/ Ibid. Str.286

16/ Ibid. Str.277

17/ Ibid. Str.282

18/ Ibid. Str.282

19/ Ibid. Str.288

20/ Ibid. Str.288

21/ i 22/ Ibid. Str.289-291

23/ Ibid. Str.291

24/ Isidor Cankar: "Uvod u umevanju likovne umetnosti" /sistematika stilova/, Ljubljana,1926

25/ Isidor Cankar: "Gregorčičeva pisma Gruntarju", vo "Dom in svet" letnik XXIX,1916.

26/ Isidor Cankar: „Triejest let", vo "Dom in svet", XXIX,za 1916

27/ Anton Mahnič:"Dvanajst večerov", vidi napomena 19.

28/ Isidor Cankar : "Gregorčičeva pisma Gruntarju", str.204, obrnuvajki mu se na Mahniča, Cankar pišuva: "Vie ne bi možele nikogaš da sfatite lirski stihovi.Vam Vi nedostasuva organ za toa".

29/ Isidor Cankar: "XXX let" itn. Str.330-331

30/ Ibid. Str.331

31/ Isidor Cankar: "Uvod v umevanje likovne umetnosti" str.6

32/ Ibid. Str.18-19

33/ Ibid. Str.36-37

34/ Ibid. Str.37

35/ Ibid. Str.37

36/ Ibid. Str.66

37/ Ibid. Str.220

38/ i 39/ Ibid. Str.223

40/ Franc Veber: "Estetika" - psihološki in normativni temeli estetske premeti, Ljubljana,1926

41/ Ibid. Str.13

42/ Ibid. Str.14

43/ Ibid. Str.14

44/ Ibid. Str.14

45/ Ibid. Str.5

46/ Ibid. Str.31

47/ Dva vlijanie na Veber od Majnong mošne pregledno go prosleduva Dr. Jonče Josifovski vo svojata doktorska desertacija: "Teorijata na poznanieto i formalnata logika kaj jugoslovenite od XIX vek do II svetovna vojna" Skopje,1964, str.354-35

48/ Franc Veber: Sistem filozofije. Ljubljana,1921

49/ Franc Veber: „Estetika", str.86

50/ Vidi Dr.Alma Sodnikova: "Veberov esteski sistem v luči tradicijskih teoriji" vo "Ljubljanski zvon", LXVI letnik, 1926, po povod objavuvanjeto na Veberovata estetika. Statijata e pomestena vo II številjka.

a/ Rspravata na Dr.Alma Sodnikova beše za nas od dragoceno značenje za sfakanjeto i osmisluvanjeto na Veberoviot estetski sistem i toa vo negovoto komparativno sogleduvanje vo svetlinata na svetskata tradicija vooblasta na estetikata.

Sakame po ovoj povod da istakneme deka,iako ne napiša trudovi od oblasta na sistematskata estetika,poradi što ne ja svrtisvme vo istoriskata geneza na estetikata kaj Slovencite, dr Alma Sodnikova kako prv istoričar na estetikata kaj Slovencite ima visoko mesto,~~ako ne i najvisoko~~ vo razvitokot na našata estetička misla. Dolžni sme da zabeležime,osven toa, deka nejzinata kniga "Zgodovinski razvoj estetskih problemov", koja isto a taka ni posluži kako siguren kompas za dviženje ~~vo~~ niz razvitokot i genezata na estetikata vo Slovenija i kaj Slovencite,e prv obid

na supsumiranje na estetičkoto iskustvo vo slovenečkata estetika. Se razbira,nejzinata istoriska analiza na slovenečkata estetika so ogled na faktot što e storena vo sklopot na istorijata na svetskata estetika, se zadržuva na najmarkantnite iminja kaj slovenečkite estetičari,a ne i na site onie što boravele i dopri nele za razvitokot na ovaa oblast.

51/ Franc Veber: Estetika. Str.128

52/ /A.U./,vsušnost:Aleš Ušeničnik,kojx isto taka po povod na Veberovara „Estetika" napiša svoja recenzija,go stori toa vo raspravata pod naslov: "Franc Veber:Estetika" vo „Dom in svet",XXXIX,1926.

53/ Dr. Alma Sodnikova: "Zgodovinski razvoj...", op.cit str.313.

54/ Ibid. Str.313

55/ Dr.Alma Sodnikova:"Veberov estetski sistem v luči tradicijskih teoriji, „Ljubljanski zvon" II številka.

56/Dr.Jonče Josifovski: "Teorijata na poznaniteo itn Str.356-357

57/Dr. Stanko Vurnik:"Umetnostna kritika kod druževna vrednota", vo "Dom in svet",XXXIX,1926.

58/ Ibid. Str.90

59/ Ibid, Str.90

60/ Ibid. Str.90

61/,62/,63/ i 64/ Ibid. Od strana 90 do 92.

65/ Dr. Stanko Vurnik: "Umetnost in družba ker umetnosno politika" vo „Ljubljanski zvon" XLVIX,1926.

66/,67/ i 68/ Ibid. Str.242

69/ Anton Lajovic: ~~Stanko Vurnik~~: "Misli o umetnosni ~~kritiki~~ poetiki" vo "Dom in svet" XXXIX,1926.

70/ Ibid. Str.153

71/ Anton Lajovic: "Misli o umetnosni politiki", vo "Ljubljanski zvon", XLVI, 1926.

72/ Ibid, Str.83

73/ Anton Lajovic: "Ali je narodna umetnost lahko socijano škodliva?" vo "Ljubljanski zvon" XLVI,1926, str.244

74/ Ibid. Str.407

75/ Anton Lajovic: "Misli o umetnosni politiki",Str.85

76/ Ibid. Str.85

77/ Ibid. Str.88

78/ Ibid. Str.90

79/ i80/ Ibid. Str.90-

81/ Pija Garantini: "Psihološke elementi likovne umetnosti", Ljubljana,1938

82/ Ibid. Str.1

83/ Ibid. Str.5

84/ Ibid. Str.5-6

85/,86/ Ibid. Str.6

87/ Ibid. Str.10

88/ Ibid. Str.29-30

89/ Josip Vidmar: „Meditacije", Ljubljana,1954,str.224

90/ Josip Vidmar: „Za i protiv," Nolit, Beograd,1963,Str.

91/ Ibid. Vidi,statijata „Lenin i Tolstoj", Str.104

92/ i 93/ Ibid. Str.104-108

94/ Ibid. Str.109

95/ Boris Ziherl: "Književnost i društvo", I i II kniga Svetlost, Saraevo,1960. Str.71.

96/ Marks-Engels: Izabrana djela,Beograd,1949,Tom I, Str.338-339

97/,98/,99/ Boris Ziherl: „Književnost i društvo", II kniga, vo statijata "Nekolku napomeni za našata kritika", od strana 45 natamu, Svjetlost, Sarajevo,1958.

175 ~~100/ i 102/~~ Svoite polemički stanovišta okolu idejnosta i pogledot na svetot, Vidmar gi izloži vo svoite statii: "Lenin i Tolstoj", "Nesporazumi oko idejnosti" i"Estetički nespo razumi",site objaveni vo negovata kniga "Za i protiv", NOlit, Belgrad,1963, od str.90 do str.120

176 ~~102/ i 103/~~ Boris Ziherl gi izloži svoite polemički estetički stanovišta vo svoite statii: "Umjetnost i idejnost", "Nesporazumi i razmimolažanja" i "Još jednom o nesporazumima i razmimolaženja", site objaveni vo negovata kniga, "Književnost i društvo" II kniga od strana 110 do 229.

Prolegomena za r zvitokot na estetikata kaj Makedoncite

1/ Vidi: "Istorija estetiki /Pamjatniki mirovoj estetičkoj misli, oddelot Vizantija, od str.338-342

2/ Michelis P.A: An Aesthetik Approach to Byzantine, Art.London,1955

3/ Dade mi [illegible] na V. [illegible] i [illegible]

4/,5/,6/,7/,8/,9/,10/ 11/. Vidi: "Makedonski narodni umotvorebi", tom IV,kniga I POSLOVICI,Skopje,1954,koi gi priredile profesorite Dr.Haralampie Polenakovik i Dr.Kiril Penušliski

12/ Ibid. Str. IX

13/ Ibid. Str. IX

13a/ Miladinovci: ZBORNIK, Skopje, 1962

14/ Dimitar Mitrev:"Po tragite na podvigot na Miladinovci", Predgovor kon Zbornikot,Str.XXXVI

15/ Konstantin Miladinov: „Tvorbi", Priredil Dr. Haralampie Polenaković, Skopje,1958, Str.39

16/ Konstantin Miladinov vo Predgovort kon Zbornikot, str.9.

17/ Ibid. Str.10

18/ Ibid. Str.10

19/i 20/ Ibid. Str.10

21 i 22/ Vidi: Dimitar Mitrev,Predgovor kon "Odbrani stranici" na Grigor Prličev,pod naslov: „Poetskata sudbina na Grigor Prličev", Str. 5-6-. Skopje,1959

23/ Grigor Prličev "Odbrani stranici",Priredil Todor Dimitrovski, Skopje,1959

24/ i 25/ Prilozite na Dr. Kiro Kamilov,objaveni se vo Sovremenost,VII/1958 i Sovremenost,IV/1956

26/ Citirano spored Predgovorot na Dimitar Mitrev:"Poetskata sudbina na Grigor Prličev", vo "Odbrani stranici" str.5

27/ Grigor Prličev: Odbrani stranici, str.102

28/ Ibid. Str.102

29/ Ibid. Str.102

30/ Ibid. Str.108

31/ Ibid. Str.128

32/ Periodično spisanie,g.I /18771/ kn.4

33/ Grigor Prličev: Odbrani stranici, str.115

34/ Ibid. Str.108

35/ Ibid. Str.109

36/ Ibid. Str.112

37/ Vidi zbornik: "Naša reč" Od istorijata na naprednot pečat vo Makedonija, Kultura Skopje,1960

38/ Ovde gi imame predvid negovite statii: "Razvitokot i značenjeto na edna naša književnost", "Angelko Krstik pred sudot na Ž.Plamenac", "Realizmot na Angelko Krstik", "Za popravilno sfakanje na našeto minato",objaveni vo "Kočo Racin:Stihovi i proza",Priredil Dr.Aleksandar Spasov, Skopje,1954.

39/ Ibid. Str.152

40/ Ibid. Str.152

41/ Ibid. Str.217

42/ Ibid. Str.217

43/ Ibid. Str.217

44/ Ibid. Str.223

45/ Ibid. Str.221

46/ Ibid. Str.221

47/ Ibid. Str.223

48/ Ibid. Str.223

49/ Ibid. Str.224

50/ Ibid. Str.225

51/ Ibid. Str.226

52/ Ibid. Str.226

53/ Ibid. Str.226

54/ Ibid. Str.226-227

55/ Ibid. Str.228

56/ Kosta Racin : "Umetnosta i rabotničkata klasa", Vidi vo op.cit. str.56-229

57/ Ibid. Str.229

58/ Kosta Racin "Blazirani gluposti za nasmevkata na mona Liza" vidi op.cit. str.231

59/ Ibid. Str.231

60/ Ibid. Str.233

61/ Ibid. Str.232

62/ i 63/ Ibid. Str.232

Estetikata vo polemikata megu jugoslovenskite marksisti pomegu dvete vojni

1/ August Cesarec: "Lef u Jugoslaviji" sp. "Lef" Moskva,1923,br.2

2/ Miroslav Krleža: "Eseji",1927, vo niv statijata:"O njemačkom slikaru Georgiu Grosu", str.267

3/ Dragan M. Jeremik: "Velibor Gligorik- ili jedinstvo angažovane i akademske kritike", Savremenik/VII,1965, str.19

4/ Otokar Keršovani: "Izbor članaka",Kultura, Beograd,1960, str.277-278.

5/ Vidi: "Nova literatura",II/1932, br.1

6/ Vasa Bogdanov: "Prilog tumačenju pojmova o socijalnoj literaturi", Literatura/5-6,za 1932 g.

7/ Ibid. 5-6

8/Milan Durman:"Psevdosocijalne tendencije u našoj književnosti" Stožer,1931,br.5

9/ Stevan Galogaža: "Šta se ne može primiti kao socijalna književnost?" Literatura/ II,1932,br.4

10/ Aleksandar Vučo,Oskar Davičo,Milan Ćedinac, Van Živadinovik-Bor,Živanovik Moe, Djordje Jovanovik, Djordje Kostik,Dušan Matik,Koča Popovik,Petar Popovik,Marko Ristik: "POZICIJA NADREALIZMA2,Belgrad,10 januari,1931 /nepaginirano/

11. Koča Popovik,Marko Ristik: "Nacrt za jednu fenomenologijz iracionalnog", Beograd,1931, str.138

12/ Ognjen Prica: "Recepti,propisi i dogmi" vo "Književne sveske" Str.17

13/ Ibid. Str.18

14/ Ibid. Str.19

15/ ~~Ibid. Str.~~ V. Dragin: "San i istina Marka Ristika", vo "Književne sveske" str.113

16/ Ibid. Str.118

17/ Ibid, Str.123

18/ Ibid. Str.130

19/ Marko Rsitik: „Predgovor za nekolku nenapišani romani' 1935.

20/ Marko Ristik: "Moralni i socijalni smisao poezije" vidi vo "Danas" od 1934 vo br.1,na str.77

21/ Koča Popovik: "Ratni ciljevi dijalektičkog antibarbarusa", vo "Književne sveske", na str.209

22/ Jospi Šestak / Edvard Kardelj/ "Nekolko opčih primjedaba povodom pečatovskih revizionističkih pokušaja", vo "Književne sveske", od str.237 dokraj.

23/ Miroslav Krleža: "Nekoliko reči o Hajnrihi Klajstu" „Danas",1934,br.5,str. 154-155

24/Edvard Kardel: "Nekoliko opčih primjedaba..." vo: "Književne sveske",1940, str.278

25/ Koča Popovik: "Ratni ciljevi dijalektičkog antibarbarusa", str.205

26/ Vidi: "Naša stvarnost" 17/18 od 1939 godina.